

करिता. ॥ ३२ ॥ मायेबापे मिळनि वेगळीं जालीं; । परि परमार्थवाट
तुम दाखविली; । जैसी भास्करे पाहिली । प्रभात डोळ्यासि. ॥ ३३ ॥
तुज पूर्णचंद्राचे स्नेहेकर । मज सोमकांती स्पर्शले अपार, । तेणे
प्रज्ञाजळें हें जिह्वार । प्रेमभारीं द्रवले. ॥ ३४ ॥ जीरि न्ही चक्षूनि उजि-
थेडे, । जीनेनिण बीज वाढे पमाडे, । तसिच श्रीगुरुविण सांपडे । परमार्थाचा
पंथु. ॥ ३५ ॥ श्रीगुरुविण सुमार्गु असे । हे वाक्य त्रिभुवर्नी न दिसे ।
सिद्धी पारले अस्तार कैसे । श्रीगुरुचेनि उपदेशे. ॥ ३६ ॥ म्हणजनि
श्रीगुरुविण सर्वथा । न मिळिजे चितिलिया पदार्थो; । आणिक भगदागमि-
नेथा । काय निरसुं संकल ! ॥ ३७ ॥ म्हणोनिपां जी श्रीगुरुराजा, ।
तुझेनि सफल जन्म माझा, । मां प्राणही अर्पण परि तुझा । उत्तीर्ण नव्हे
उपकार. ॥ ३८ ॥ सुमनमाळा माझी बाणी । रुळत राहों तुझिये चरणी. ।
तुझे यश माझे श्रयणी । भुषणरूप राहो. ॥ ३९ ॥ मंदबुद्धि भातें वेळा ।
निरसीं म स्त्री तूं दयाळा. । परम गुह्य निधे डोळा । दाखवी पा मनलागीं. ॥ ४० ॥
तुझे सेवेचें सिरारण; । रंगित माझे अंत करण; । हृदयमादुसे तुझे गुण ।
रत्नरूप हो जाले. ॥ ४१ ॥ तूं ज्ञानसुधारसाचा सागर. । धैर्य बैराग्याचा
मेरु, । सिद्धिगुप्तीचा आगर । अतिशयेंकरुनि. ॥ ४२ ॥ तूं गिर्यानेलीचें
नंदनवन, । तूं कौनिचंद्राचें गगन, । तूं गुणरत्नाचें भुवन, । सूर्य साहित्य-
सुधोचा. ॥ ४३ ॥ ऐसें परितोनि श्रीगुरुराजा । क्षणे, 'पुरे पुरे,' नृसिंहामजा. ।
निर्मळता देखोनि, द्विजा । येत आनंदमरितें. ॥ ४४ ॥ आतां चपट्यां कथा रामा-
यणी, । जैसी शर्करा पचनी सुगंरणी; । साहित्य उपमाळाटिल बाणी । श्रोतपाति
दाखवों. ॥ ४५ ॥ ऐकुनि ऐमे श्रीगुरुचें वचन । साहित्य निरों लाग्नें मन, ।
जैसे अमृतरत्नीआळां जीवन । राहाटपाट्याचेनि पथे. ॥ ४६ ॥ आता
सादर अंत करणें । कल्पनिपां श्रोतपासि विनरणें । करिच ज्याचेनि अर-
धानपणें । परिग्रसर होये. ॥ ४७ ॥ जी, हे मासी आरुध बोळिंदी, । परि
शिपसाची नाहीं बोटी; । ऐसीही तुम्हीं स्वीकारिली । माझिये प्रीती करुनि. ॥ ४८ ॥
जैसे रानवट पडि शुर्क, । समर्थ गृही करी कीनुरु; । मुरत साते मानिली

१. अ माणु २. अ मजे ३ अ. धर्मावेगळा ४. अ कृद्देरेमराचा.

५. अ. साहित्ये विरति ६. अ वरिष आनि वरिष ७ अ सोन बोड...

गंगागन सिद्धे ८ चर्यानीन गेवतीन गळ ९ अ पून

लोक । शब्द पारमोनी तयाचे. ॥ ४९ ॥ चतुर्निपति चतुः, मुद्रा. । शोभितां माहि यममुद्रा, । ते शब्दरत्नपरीक्षा महीद्रा- । परित अस्मि तुम्हा- ॥ ५० ॥ गुणज्ञ मुमिय तुम्ही श्रेते, । कैरिचमुद्रां योम्य तुम्ही भोते, । तुमचे सुर्माणी देणोनि वक्ते । सादरीर मौगिती ॥ ५१ ॥ तुम्हा ज्ञान जळाचे भिरे; । निरैकैराग्यगिरीचे हिरे, । नाना. भगवतकथावृता थोर । तुम्ही सुरात्रे सर्वथा. ॥ ५२ ॥ तुम्हाचे टपदाननळ बोलावे । माझे बुद्धिदान- व्यापारवन पाहारे । तेथे जनें सकुळ निवे । नगरम फळ सेरिता. ॥ ५३ ॥ वक्ता अतिपाडे अनुरादे । आणि श्रोतया मनीं व्यग्रता नादे, । तरि कविच रसरान भदे । जैमा जळेमिण अंकुर. ॥ ५४ ॥ गौप्यता पिपूषारसि मोठी । ऐसी अत्रे विस्तारिणीं ताटी, । अग्नि मद भोक्त्याचे पोटी, । तरि तें व्यर्थचि गेळें. ॥ ५५ ॥ स्वर्गमनाहूनि अधिक । होतसे नृत्याचें कौतुक, । सुमुनीने व्यापिले सभानायक । तरि तें व्यर्थचि गेळें. ॥ ५६ ॥ जितली किन्नरची गीतशाळा । ऐसी होतसे गायन वळा, । वरित्त ऐक्याच्या कर्णमिळा । तरि तें व्यर्थचि गेळें. ॥ ५७ ॥ सौंदर्य पाहता लाजे मेनका । ऐसी शृंगारिली नायका, । चिंतानुर पति आरुढे पर्यका । तरि तें व्यर्थचि गेळें. ॥ ५८ ॥ म्हणउनिपां श्रोतेही तुम्ही । कथेसि दुग्ध, जैसे भृग पत्नी, । तरिच माझा हरप व्योमो । माडिलना, पैसे वाटे ॥ ५९ ॥ सपूर्ण हे पूर्णमेचि निशी, । तेथे उदेला कविचशशी, । आतां तुमचिया सुखसमुद्रासि । भरितें तुज- लैळ ॥ ६० ॥ सदा साहित्यासि दद । ऐसे जोडती जरि मतिमद, । तरि कविताचें विरे दोंद, । चडयाते जसे, अत्र. ॥ ६१ ॥ मतिमदाचे हृदयी साक्षेपुं । तरि वागिलीसो जडे सतापु, । जैसा शून्य मंदिरां दीपु । पाजळिला व्यर्थ. ॥ ६२ ॥ चिंताभूमीसि घालिजे मडपु । कीं पका लाविजे रत्ननिक्षेपु । कां कामधेनूचे क्षीरे भस्मरूपु । भरिजे जैसा. ॥ ६३ ॥ गर्भाभ्यंचे पुढे जैसा । काढूनि दाविजे आरसा, । का अमृत फळाचा रस वायसा । कनकपार्यां वाडिल. ॥ ६४ ॥ दाक्षफळाचिया

१ व कवि २ अ. गुणज्ञ सविद्या ३ अ. कन कवित्व मुद्रिकायोग ४ अ. सुवाणा ५ अ. मागती ६ अ. तुमच्या रुपाजळें बोलावे ७ अ. जनसंगकुळ निवे ८ अ. जिकीटा किन्नरची शाळा ९ अ. विरे दाद १० व सारी जैसा श्रेतु । तरी वायावाण तिगिजे. ११ अ. कीं पका लाविजे रत्ननिक्षेपु

रासी । केलिया उष्ट्रमुखापाशां; । भूतिका भक्षितो किरवलें त्यांसि ।
 शर्करा हे समर्पिली. ॥ ६९ ॥ क्षणीनि जेथें मूढमतिंसांजेवळ । तेथें वुडे
 साहित्य सूर्यमंडळ, । पदार्थांचे प्रगट झळळ । सरिसी लोपोनि राहे. ॥ ६६ ॥
 'देखी' निजले तृणसेजे, । त्यांतें पोडशोपचारें पूजिजे; । तेंचि काव्यकुसुमा
 बोलिजे । हृदयगून्यापुढे. ॥ ६७ ॥ असो, ऐसिये रीतीचे जन । बृद्ध होत्सते
 वाळका समान; । परि न भेटावे जंतर्मलीन । काप्यसागर साच ते. ॥ ६८ ॥
 गुण ऐकूनि लक्षावधि । बरवें ना बोलती कुबुद्धि; । येकु दोष देखोनि वृद्धि ।
 करिलील आपुलेनि मुखें ॥ ६९ ॥ पद्मिणीचीं पवित्र फुल्लारें । सुगंधें, राजसैं,
 मनोहरें, । तीं पंकवासीया दर्दुरें । काय भोगूं जाणतील ? ॥ ७० ॥ जालिया
 वसंत ऋगु प्राप्त । वदनां बायसाचे वेया उद्भवत, । तैसैं निंदकाचें 'भंगतसैं
 चित्त । परकावेत्व परिसतां. ॥ ७१ ॥ निंदकाभि दोषांची धणी, ।
 परि 'मज वाटतसे हित अंतःकरणी; । जे पातकांची करी' क्षाळणी । मौल्यातें
 नेवोनि. ॥ ७२ ॥ आणि सुजनासि प्रिय गुणपुष्टी । दोष अस्तव्या परि नये
 दृष्टी; । जैसा कलंकु चंद्राचे संपुष्टी, । 'चकोरा चाड पीडूपाची' ॥ ७३ ॥ कुल्ल
 जननीचें वदन । पाहतां न भंगे वाळकाचें मन; । तें 'करितां तृती स्तनेपान ।
 रिचे वोसंगा पुढां. ॥ ७४ ॥ पंके घोळिला पद्मिणीनज्जु । हा पिचारुनि
 'करी आळिकुळु । त्यासि प्रिय तो परिमळु । म्हणऊनि शेपावतु पद्मिणी ॥ ७५ ॥
 कोकिट्या नाहीं रुपंती । म्हणऊनि कर्णासी 'कैची खंती ?' । तपहो
 लागली असे अति प्रीति । मधुरस्वरआलापी. ॥ ७६ ॥ म्हणऊनि मुजन
 पीडतासि । गुणमाधुर्य घेजे मानसी, । जैसैं तोय त्वनुनि राजहंसी । पय
 प्राशन करिजे. ॥ ७७ ॥ असो, हे बोलिलें सहज. । पुढीं बोलिला वाल्मीकु
 राज । तेंचि उच्छिष्ट कथितां बहुत लाज । लांबितो महाप्राणासि. ॥ ७८ ॥
 तरि लज्जा न लागाम्याकारणें । वादेवीनें केलें धांवणें; । कयामागीं चाडतां
 उणें । पडो नेदी सर्वथा. ॥ ७९ ॥ उपमा, लालिय, अर्थगौरव । तेंचि
 जाणावें शुद्धमृदाकस्त्रि; । ज्याचिये गभीं जे जे भाव । तेंचि चतुर्ग
 निवडुनि प्यारो. ॥ ८० ॥ जैसे पद्मगभींचे पराग । येक भोगूं

१. अ. मृगा मक्षति कीरीविडें २. अ. पदार्थासी प्रचोदते. ३. अ.
 काव्यगुति हें. ४. अ. अहितकरणी. ५. अ. होदसे. ६. अ. साहित्य
 कारिगज. ७ अ. लाविती थोले जन

जाणनी भुंगे । तेथे काय करीतें मातंग । वृथा पुष्टकंनाशक ॥ ८१ ॥
जे करित्वा नाही व्युपतिविलास । ते कथेसि फेंचा मुरळ रसु १ । तरी
श्रोणा नव्हे उदासु । ऐसे बोलिले पाहिजे ॥ ८२ ॥ बोलिलेजेल आता घोऱ्ये
परिमता प्रथिका होय पारणे । ये पदप्रबंधांचि २ अक्षरे गुणें । आणित्वा रत्न
पुंसासी ॥ ८३ ॥ नाना अक्षरे नगरमाळें । कथा कल्याणटीची ३ फळें; । जयाचे
भाग्य आगळें । ते स्वइच्छे सेवित्वा ॥ ८४ ॥ कथा रामायणी विचित्र, । वाराणसी
परीस सुभेय; । विचारिता होय पत्रि । गंगेहनु आगळी ॥ ८५ ॥ सुधारमा
हूनि गौत्य । क्षीरनिधीपरीस सखोल । उत्तम रत्नाहूनि अमोत्य; । कथा
रामायणी ॥ ८६ ॥ शीतरुताहूनि शीतळ; । तमातरुपरीस तेजळ; ।
व्योमाहूनि विशाळ । अर्धप्रियी ॥ ८७ ॥ कंदर्पकृतापरीस ४ निर्मळवती ।
वैकुण्ठवनितेरी; भाग्य देती । गौरीच्या अपेक्षा गुणवंती । शिवासि प्रिय होय.
॥ ८८ ॥ गौरीहूनि आगळी गुणें । त्रिशासि प्रिय पदार्थी करणे ५ । हृगजनि
श्रोतयाचें आक्षेपणें । सहजेंचि पें जालें ॥ ८९ ॥ ब्रह्म त्रिनदी जोडला
करी, । जें मयन जालें क्षीरसागरी । तें हल्लाहल निघालें बाहेरि, । तेणें
सृष्टी आहाळली; ॥ ९० ॥ ऐसे देखोनि शिव दयाळ । मग प्राश्नन केले हाल-
हल, । तेणें तनु निर्मळ । गदगदों पें लागली; ॥ ९१ ॥ पुढें पिनाकपाणी
काय करी, । शीतळ गंगा शिरी धरी, । तिणें न निवेचि; मग मौळीचा पारी ।
चंद्रकटा ठेविली ॥ ९२ ॥ फळद नव्हे ऐसेपरीही प्रेत; । मग त्या हिमा-
न्तराचें कन्यारत्न । तिशीं शिव दे आलिंगन, । परि न तुटे उष्णता
त्रिशाची ॥ ९३ ॥ मग नेत्र ६ समनवे । रामकथा आणिली श्रवणपथे; ।
कुंडी धरिली मुखस्वार्थे । तेजें सर्वांगनिघालें ॥ ९४ ॥ ऐसी ही कथा रामायणी ।
भक्तिज्ञानवैराग्यवैणी । प्रयाग बाल्मीकाची गाणी । पूर्वदत्त
प्राप्त होय ॥ ९५ ॥ तरी या बाल्मीककथाचा महिमा । बोलिले
तितुल्या न्यून उपमा । जें भविष्य काय रघुत्तमा । रायाचें कविलें ॥ ९६ ॥
महाकाव्य हें अर्थगुण । बाल्मीककृत; शिवें मानिलें श्रेष्ठ । तेंचि परित्ता
मान्हाष्ट्र । मज्जेदक, सुखदातें ॥ ९७ ॥ मान्हाष्ट्र ऐसे वाटे लोका, । परि
दे बाल्मीककाव्याची शुद्ध टीका; । येक येक अक्षरे देका । महापातकें

१ अ. एक भोगून जाती २ अ. पुत्र उभयवळ ३ अ. पदें बुद्धीची ४ अ.
पुजारी ५ अ. इतो रम्यनी ६ अ. तिणें सर्वांगी निघाला

नाशती. ॥९८॥ आणिकें नाना व्रते तपें । आचरतो बहुत कष्टरूपें, । तुजें
 केशातीं पूरिसकल्पें । इच्छाफळ पाविजे. ॥९९॥ तैसी कथा नव्हे रामाची. । परि-
 सता पीयूषापरि रुचि; । आणिक हे चहू अर्थाचीं । फळें भोगवित असे. ॥१००॥
 कथापंथीं महाराष्ट्रवचनें, । परि हीं रसिकें, अति गहनें, । जैसीं वनमक्षि-
 कांचीं वदनें । मधूतें स्मरती. ॥१॥ नाना, संस्कृत हें चंद्रमंडळ, । महाराष्ट्र
 चंद्रिका केवळ; । संस्कृत स्वातीचें जळ, । मराठी मुक्ताफळें. ॥ ३ ॥ जैसें
 दधीचें मधन केळें, । त्यातुनि नमनीत निवडिलें; । तैसें संस्कृतापासुनि
 जाहळें । महाराष्ट्रकीयत्व. ॥ ४ ॥ श्रुदंडु रसनायकु, । शर्करा पुढें तपाचा
 पाकु; । गोडीचा निचार अधिकु । रसनायकीं जाणावी. ॥ ५ ॥
 आमुची देशभाषा मराठी; । वास्तव्य प्रतिष्ठान मोदासटी, । म्हणोन
 कोतुके वचनराहटी । ऐसी पदोत्तराची. ॥ ६ ॥ असो. हें बोलणें वागुं. ।
 आता वंदूं कथेचेंनि मार्गें; । श्रोतियाचें मंडल साहित्यरंगें । शृंगार हळू हळू. ॥७॥
 निचित्र वाल्मीकीनें कथिलें । मार्गें सुंदरकांड संपादिलें. । आता युद्धकांड
 आरंभलें, । जें अपूर्व सतमयें. ॥ ८ ॥ रत्नमालेचा मध्यमणि, । कीं प्रह-
 सनुदायामाजी तरणि, । तैसें युद्धकांड रामायणीं । रसाल बहुसाल. ॥ ९ ॥
 ऋषेश्वराची त्रेसळी सना । सूर्ये लेपे त्याचिया प्रभा; । कोटिचंद्रासर्म
 धनळोत्र शोभा । उजळिल्या दाहि दिशा. ॥ १० ॥ मनें सृष्टी,
 मनें संहार, । ऐसा येक येक ऋषेश्वरु; । पृथकें सागता होईल निस्तार, ।
 कथा पडेल पाल्हाळी. ॥ ११ ॥ ऐसिया ऋषेश्वराप्रति । वंदे वाल्मीकि-
 गिरा सरस्वति; । तेचि गौरीस उमापति । कैलासीं सागतु. ॥ १२ ॥ ब्रह्मा
 वंदे नारदाजगळी । आणि वासुकि परिसतु पाताळी, । तरि रामकथीं भूम-
 ढळी । पांयत्र जन परिसती. ॥ १३ ॥ मन्हाटी वक्तृत्वी असे रुचि । ऐसी
 संस्कृतामाजी कैची ? । यदिपयीं स्वर्ग दृष्टताची । साक्षी आइका. ॥ १४ ॥
 इति श्रीयुद्धकांडकथा रामायणी । वाल्मीककृत भवतारिणी; । ते परियेसा
 श्रवणीं । कृष्णदासमुद्रल म्हणे. ॥ १५ ॥

१. रसनायक जाणाचि २. व व्यसन. ३. व यदी. ४. व. चणि । शृंगार हळूहळू.

५. अरण्य ६. अ. सतवेत.

प्रसंग २.

ॐ नमो श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुन्नागराजाय नमः ॥ बंधू-
 समयेत संतारमण । श्रयमुग्रपर्वती केले धेणें; । हनुमंत सीताशुद्धि कळ
 येण । तंयारि अवधि तेथें. ॥ १ ॥ सुप्रार्थें सप्तद्वीपावलीचे । वानर मंडपि
 प्रनापाचे, । जे साक्षान्तर अतार देवाचे । परमात्ममान ते. ॥ २ ॥ अ
 र्याद तयाचें वळ, । पाणितळें शैलती शैल; । अगलग येऊपेक्षांचें टळ
 कोटिच्या कोटी कापि. ॥ ३ ॥ इंद्राची संपत्ति क्षीरसागरी । पटली हो
 ब्रह्माळवरी, । तीस काढायचा वाहेर । सुगसुर मिळाले. ॥ ४ ॥
 तेंमचि या नरैर्दुर्गति । वृषभरथ जें, कल्याण देवातें, । क्षणजनि उत्कटि
 स्वामोये निर्मितें । कांतुके कापि मिळाले. ॥ ५ ॥ घृहस्पतीहीन अधिव
 युद्ध । तो हनुमंत तरोनि जलनिधि । लंकसि कळनि सीताशुद्धि । रघुराजा
 जख्खी आला ॥ ६ ॥ जसे मारुताचे मंडळ । निघालें गगनमार्गे उलंघोनि
 शैल । पार्श्वमे क्षीरार्थ विश्वमुळ । तयासि भेटो रिघे. ॥ ७ ॥ परमयोगी
 आमशान्ति । महामाया मार्गे सादुनि । स्वरूप पावे प्रदानी । परम आनंदमय जे ॥ ८ ॥
 तेंसातो अंजनीचा कुमर । पुनरपि तरोनिया सागर । जेथें स्वामी अमनिजानर ।
 तेथें वानरर्षी आला. ॥ ९ ॥ आता सीताशुद्धि जाली क्षणजनि । हनुमंत
 गिराजमानु मुचिर्ही; । जसे निगनसाथ साधका बदनी । वळ्या घनव-
 रित ॥ १० ॥ उभारला दक्षिण भुज । तोचि का सिद्धीचा ध्वज, । सन्मुख
 देखोनि रघुराज । हनुमंत गाढें बोले. ॥ ११ ॥ म्हणे, 'जानकी म्या दोखली,
 सरोत्तमा, । कल्याणव्यपेसी, धारामा । लंकापुरपाति रावणनामा । तेणें
 वाटिके रक्षिली.' ॥ १२ ॥ म्हणे 'जोना ऐसे रत्न बखें । ते रत्न ठेविलें
 बुद्धिभरें, । तैसे सीतेलाही दृष्टाधीन । अशोकवर्नी रक्षिलें.' ॥ १३ ॥ ऐसें
 हनुमंतु बोलिला, । दंडवतें नमस्कार केला, । तत्र रघुनाथ आनंदें उचमळला ।
 शुद्धि सीतेची शाली क्षणजनि. ॥ १४ ॥ देखुनि हनुमनाचें मुख । बहुत
 वाढलें श्रीरामा मुख । जानकीविषोनाचि दुख । दिग्मंडलावहेर गेले. ॥ १५ ॥
 लक्ष्मण सुप्रार्थु आनंदले कसे, । क्षुधार्थी क्षीरसिंतु पावले जैसे, । चत्रोदयो
 चक्रोर्तसे । कापि सगुल्ले. ॥ १६ ॥ याउपरि रघुनंदन । पीयूषावरीस
 रचिगहने । बोलो आरभिलो उचने । हनुमताप्रति, ॥ १७ ॥ म्हणे 'गा

मारुति जेहाळा, । काय उपमा यावी तुझिया बळा ? । उडोनि गेल्यासि अगाध
जळा. । सीताशुद्धि तुया केली. ॥ १८ ॥ जळनिधि तरीजे उडोनि । ऐसा
सकल्यु न धरवे मनीं. । धन्य धन्य तुझी माता अंजनी । प्रसन्नो
तुज गा. ॥ १९ ॥ तुया उपजता बाळपर्णी । प्रासू आरमिळा
तरणि. । करिता महारीराची कहसणी । तुजसारिखा न देखों. ॥ २० ॥
महाभीम हा वरुणालयो । त्रिर्गोचि लघोनि पायले ज्यो, । तू हनुमत,
गरुड आणि वायो, । चौथा देखिला नाही. ॥ २१ ॥ घाडोळितां भुवनव्रप ।
परि अद्भुत तुझे बळवीर्य. । सुग्रीव कपिरायाचें दूतकार्य । सत्य सिद्धी नेळें.
॥ २२ ॥ परि ऐकें गा, हनुमता, । तुवां सत्य देखिली सीता । आता माझिपे
अत करणीं चिंता । थोर यादिल्ली. ॥ २३ ॥ अमृत असे अमरा गृही ।
तें महीयासियातें प्राप्त नाही, । तैसी लके असे वैदेही, । ते
भैसेनि पाविलेल ? ॥ २४ ॥ असह्यात हें वाज्ररदळ । कैसेनि तोरेल अगाध
जळ, । म्हणजनि ये काळीं प्रबळ । उद्देग मज वाटे. ॥ २५ ॥ निधान
वेष्टुनि राहे विवसां, । तेसा महोदधि आड बहुभेसि, । माच कारणास्तन मानसीं ।
मज चिंता वर्तली ? ॥ २६ ॥ पैशा उत्तरीं रघुराजु । बोलत आहे हनुमता
उजु । तत्र अधोदृष्टि मारुतात्मजु । क्षण एक राहिला. ॥ २७ ॥ रघुनाथाचा
अतर्भायो । जाणोनि बोलिला किष्किंररायो । ' समुद्र तरायाचा परियावो ।
का नेणाहो समर्था ? ॥ २८ ॥ रणरगधीरा रघुनाथा । कृपण धरी जैसा अर्थी, ।
तैसी धरिली उद्देगयथा । प्रतापातें सादूनिया. ॥ २९ ॥ राया, बोलिल्यासि
जीं वचनें । असत्वृत्तीसारिखां हीनें । तेथें रणपांडिताचों मनें । नात
ळती काहीं. ॥ ३० ॥ तेज पुजु वैश्वानर धडाडी । तयासि बाधी हिंसाची
हुडहुडी, । रनिमडळीं तमाची झापडी, । हें कर्हाच न घडे. ॥ ३१ ॥
तूचि धनुर्धर सज वीरसी मेढा, । तें कापती अतकाया दाढा, । तू
कोपलिया जळसिबूचा वोढा । निमिषात जाळिसी. ॥ ३२ ॥ तुझे कार्य
क्ती तूचि, गा, जाण । सदा यशसत तुझे बाण. । करिसी शत्रुसमुद्रासि
निराण । मग पायसी सीतेतें. ॥ ३३ ॥ अगकाळीं दिसती मेहुडी ।
तीं चडनात निमिषात तोडी, । तेसा उद्देगु देशधडा । प्रतापे
करां, राया. ॥ ३४ ॥ पूर्वदूनि पायाया पश्चिमा । नक्षत्रेसि लघी,

१ अ सर्व रूप २ अ तरवेळ ३ अ मज उद्देळ वाजता ४ अ
कपिरावो ५ अ अशत्वृत्तीसर्गिणी ६ हा शब्द अ प्रतीत नाही

गा, चंद्रमा; । तैसा कर्पीसहित गुं, जयरामा, । सागर बोळां-
 डिसी. ॥ ३५ ॥ हे हरिपुंगव अमंग्यात, । बलिये मीनळे, जैसे परत. ।
 तुझा कार्यसाध्यसमयो दृष्टि, । जैसे मयूर मेवातें. ॥ ३६ ॥ तुझे आज्ञे-
 स्तव चापपाणि । काटिती ब्रवाडाची गयमणी. । करितां त्रिकूटाची चाळणी ।
 पातें घटिका न लागे. ॥ ३७ ॥ सांगरी बाधल्या सेतु, । पुरेल छेकावानियां
 अंतु; । मग, 'राना, प्रिये देऊनिया हस्त । वामागीं वैसवीं.' ॥ ३८ ॥
 मज मानसीं उदेले चिन्हफळ, । जे वानर तरले अगाध जळ. । पुढे
 जाळे अनि तुंवळ; । तुझे शत्रु निर्माटे. ॥ ३९ ॥ हनुमंतु,
 अंगद, जांबवंतु, । नीळ, सुपेण. धर्मसुतु, । या सर्वांचा पराक्रम अद्भुत ।
 सिंह शत्रुगजानि. ॥ ४० ॥ यांसहवर्तमान, रघुनाथा, । अरिपुरी जिंकिती,
 समर्था, । स्वयं सरे-जागृती ऐसी वेथा । चिंतेची न्यजा, नृपति. ॥ ४१ ॥
 ऐसीं कपिनाथाचीं वचनें । रामासि मानती प्रीतिलक्षणे; । जैसे गुरवचनामृते
 पारणें । मुरपतीनि होवे. ॥ ४२ ॥ मग रघुनाथ म्हणे, 'गा प्राणतजव्या, ।
 भाग्यास्तव जोडलानि, मित्रराया. । तुझियानि शब्दरसें माझी काया । शोका
 वेगळी झाली. ॥ ४३ ॥ माझा प्रतापअग्नि पेटला; । बरे तुझा विक्रमवायो
 साद्य झाला; । आता मृडाप्रौढनि अंतु पुरला । राक्षसगनाडियेचा. ॥ ४४ ॥
 मी आपुलिये बडवानलपाणीं । हा वरुणालयो करीन निपाणी; ।
 जैसी अनावृष्टिदेसीं धरणीं । शुक्र अमे. ॥ ४५ ॥ ऐसा आग्नेशु आला राना-
 मनीं; । आरक्तता उदेली राजीवलोचना; । मग हनुमंतानें अयलोकूनि । प्रथ
 करिता जाला. ॥ ४६ ॥ अगा रुद्रा, तूं मास्तकुमर; । अद्भुत बळाचा
 मेरु; । प्रतापनेजाचा भास्कर; । चातुर्यनिधि. ॥ ४७ ॥ शत्रु जेथे वसती ।
 करी तेथे ज्ञानाची युक्ति; । तैरि ते कैमी लंका निगृती । तें सर्व सांगे मज-
 पुढे. ॥ ४८ ॥ कैमी आहे दुर्गाची रचना, । माझी गुन किती निशाचरसेना ।
 करण स्थिती, ते विवेचना । समग्र सांग बघिला. ॥ ४९ ॥ ऐमा नरेन्द्राचीं
 आक्षेपीं । कर जोडी अंजनलंदन कपि; । मग आपुढेनि मुखे निरोपी । वानीं
 रावणगुरीची. ॥ ५० ॥ परम, राया जगजेठी, । ते समुद्रामय वेदी । अनिरमणी-

१ अ. विदारणी. २. अ. धिनिमी नें, नृपति ३ ब मानसी ४. अ राक्ष-
 सवाहिनीचा ५. अ. देगपरी घगर्गी अकरमान अमे ६. ब तेथे ज्ञानाची
 वळनि युक्ति. ७ ब. समुद्राचिमध्यें वेदी. ८. ब अनिरसाष्ट

करचना त्रकूटा । विश्वकामयान केळीं. ॥ ५१ ॥ विदश योजने लोंबो पाठारी; ।
 रंदी द्वादश योजनांवरि; । तेथे उभविली लेंकापुरी । नंदनवनासारिखी..
 ॥ ५२ ॥ महादृढ दुर्गाचिया पाळी । उंचा गेलिया अभ्रांजवळी; । तयां
 बाह्य प्रदेशां तळीं । परिघ खोली वेष्टीत. ॥ ५३ ॥ तया पाठारपर्वतावरि ।
 चरियांची वेष्टित हारी; । अनुपम्य तयांची कुसरी । शेषफणा ऐशा. ॥ ५४ ॥
 पाची, गोमेद, धन्न, प्रवाळे । रत्नखचित. तयांवरि कमळे; । चित्रविचित्र तेज
 आगळे । पंच रंगी झळळे. ॥ ५५ ॥ ह्या कनकचिरियाचे किरणां । नभो-
 मंडळीं निस्तेज तरणि; । लेंकेमये बाहे गवसणी । जैसे आग्नि दिखामय
 ॥ ५६ ॥ चहुं दिशां उजू चत्वारि द्वारे । भासतां नभा ऐसी थोरें; ।
 जैसां फाळवक्त्रें भयंकरें । परातें दिसतां. ॥ ५७ ॥ द्वारों कलश, गोपुरें,
 वर्तुळ । येकावरि येक रचिलीं स्थूळ । जांबूनदी; रत्नखचित झळळ । लावण्य-
 मय दिसे. ॥ ५८ ॥ द्वारों उभय कपाटजोड, । त्रैसी झांकणीं निधानाआड. ।
 तीं चित्रविचित्र पुरे कोड । पाहतां डोळ्यांसि. ॥ ५९ ॥ द्वारपाळ राक्षस
 महाधीर; । शस्त्रपाणि अहोरात्र चेईर. । जैसे ते काळाचे म्हणियार । अति
 भीम विक्राळ मुखें. ॥ ६० ॥ पूर्वद्वारांचि राखणाईत, । संख्या त्याची येक
 अयुत । महामेघवर्णी, शुभ्रदंत, । वायो नेदिती प्रवेशों. ॥ ६१ ॥ उत्तरद्वार-
 पाळ निशाचर, । अर्बुद संख्या महाकूर, । शस्त्रेवांचूनि कोणाचे कर । देखिजे
 नाहीं नेत्रां. ॥ ६२ ॥ पश्चिमद्वारपाळ येक अर्बुद । सुरापानी, सुरारि, कूर;
 मंद, । तयाचे निरंतर कर स्कंध । गदामुद्रलमंडित. ॥ ६३ ॥
 दक्षिणद्वारांचि रक्षक नियुत; । विरूपाक्ष, विकटबाहु, गदानाथ, । बळाढघ,
 स्थूळ जैसे पर्वत, । अव्यग्र बैसले तेथें. ॥ ६४ ॥ राजधानीचें मध्यमंडळ, ।
 तेथे शतांचे सहस्रदळ । संख्या केळी असे सकळ । वाल्मीकिभक्तपैधरें.
 ॥ ६५ ॥ आपुलेनि पुरुषार्थपणें । सेना पाळिली रात्रणें । तिची संख्या
 करावी कत्रणें । रथगजवोडियांची ॥ ६६ ॥ लंकावासिवाचीं निजमंदिरे ।
 सुसीतळें, रम्य, मनोहरें, । सुवर्णमयें, दीर्घ, सुंदरें, । नानाविधें विचित्रें.
 ॥ ६७ ॥ मुख्य राजगृहांची रचना । पाहतां, उणीव चित्रस्थप्ता. ।

१. अ. रसाळ. २. य. लंका कुसरी. ३. य. शेषवल्लीपर्णा ऐशा. ४. अ.
 के के बाह्य मयें गवसणी । जैसां अग्निशिखामयें. ५. य. उदासें.

६. अ. शतांची. ७. य. महाअर्बुत बरी. ८. य. बाणें जीवांसि विभ्रातिपरे.

अगोकवाडिये पधनपंना । तेथें सीता असे. ॥ ६८ ॥ चंद्राआ
मेघाचीं पढळें, । निधानाचे स्थानीं भूतें विशालें, । तैसीं जानकी राखिल
खळें । महानिशाचरीं. ॥ ६९ ॥ ऐसी गगणपुरी लंका । म्यां देखिलीं
गघुकुळटिळका. । मग ते दग्ध केन्ही, जैशा शुष्का । राशी इंद्रनाचिया
॥ ७० ॥ रिपराजधानी ते लंका, गघुनाथा, । अप्रयामें जिकाल, समर्थी.
ऐसें बोलौनि कपि खालावी माया । मौन्यमुढेनीं राहिला. ॥ ७१ ॥ ऐं
हनुमताचेनि वार्तापथें । छंका जाणित्ती रघुनाथें. । मग सुप्रीता सन्मुख
रूपमार्थें । वचनें बोलता जाला. ॥ ७२ ॥ पूर्ण फळा आलिया पेरणी,
पुढां इच्छा करिती सवंगणी; । तैमा अरि मुढीं खंडुनि बाणी । राशी (?)
करीन खळांची. ॥ ७३ ॥ भूतें प्राप्तायालाग्नि । इच्छीन असे
प्रलयवन्दि; । तैसी तृष्णा अने माझिये मनीं । राक्षसयाची हांय ती.
॥ ७४ ॥ अहो सुप्रीता, वानरेश्वरा, । अंघवे चला निमुता; ।
सेना येकवटा, जितुकी सैरा । वमली शास्त्रामृगाची. ॥ ७५ ॥
ये समर्थी असे निजयत्नातु । मुहुर्तसाधनीं न लावी वेदु, । अंघरीं निरभ्र,
निर्मळु, । माण्यान्हींचा सूर्यो. ॥ ७६ ॥ उत्तराकाशुनी अने नक्षत्र, । हें
सर्वार्थी जयपत्र; । तृतीयेंचा चंद्र भमोच, पवित्र, । प्रयाणीं आम्हां सिद्धि
होय. ॥ ७७ ॥ सागा शास्त्र नीळसैन्यनाथा, । 'शोधन करुं दक्षिणपंथा; ।
मग क्षेमें चालती चळ्या । कपिपुंगवाचिया. ॥ ७८ ॥ गज, गरुड, गवय,
गयाश्च, । गंगमादन, सुरेण, पनन, । ने मुख होऊनि हरिवादिनी पक्ष ।
दोहीं भारीं चाओवें. ॥ ७९ ॥ ऐनी सीताप्रियो आज्ञा करी, । ते छिक्किया-
रावो मुकुटीं धरी; । जैमा त्रिरथु ईद्रवचनं शिरीं । वाहता होय. ॥ ८० ॥ ऐं
उतायेळें तु निवाळे, । जैमा चंद्र नक्षत्रांनहित चान्दे; । तैमे रामलक्ष्मणामध्ये
मिरवळे । वानरवैरिनी. ॥ ८१ ॥ नीलमुप्रीताचे आलेखन । कुंचो फिस्वी
कपिपुंगव. । मुमुकार देखुनि सर । दक्षिणमार्गे निवाळे. ॥ ८२ ॥
देखौनि रामाचा प्रतापरवी । वभिनुवीं आडी टाटवी; । आनंद होउने सर
जीवी, । जैशा निंगुलहरिया. ॥ ८३ ॥ मुहुर्तें जाल्या महीनळीकांतु ।

१. य. पयान (ना) ना. २. य. पुंनयें ३. य. पूर्ण फळा आली पेरणी । पुढें !
इच्छा करिती सवंगणी । तैसे अरिओपधि खंडन बाणी । गभी रचान गर्दी.

४ अ चद्रमूर्धो ५ अ कुशावले

नपासि स्कंधी वाहे हनुमंतु, । जैसा पेरवती चौदंतु । इंद्रासि घे पृष्ठावरि ॥ ८४ ॥
 महाविष्णुसि वाहे स्वरोश्वर, । की नंदीवरि बैसे शंकर, । पुष्पकी पूर्वी
 कुबेर, । तैसा राम कपिस्कंधी ॥ ८५ ॥ ऐसियापरी भुवननाथे । हनुमं-
 ताचे स्कंधी समर्थे । आरुढ होवोनियां दक्षिणपंथे । प्रयाण केलें ॥ ८६ ॥
 हंसाचे पृष्ठावरि चतुराननु, । की अश्वारुढ अत्रिनेंदनु, । नाना तो मूर्ति-
 वंतु परनु । मृगासनीं जैसा ॥ ८७ ॥ अंगदाच्या स्कंधावरि । लक्ष्मण
 आरुढला ऐसिये परी । वामभागीं रघुराजा समभारीं, । कपिचक्रांतु चालला.
 ॥ ८८ ॥ ऐसे निघाले शीघ्रगति । परिवेष्टित कपि कोण जाणे किती ! ।
 इंदुसंभवते चालती । उड्डगण जैसे ॥ ८९ ॥ जिंकावया तारकासुर ।
 दर्पसीं चाले वज्रधर, । तैसा कर्पासहित सीतावर । निघाला रावणावरि.
 ॥ ९० ॥ सर्वापुढें नळु सेनापति, । मार्गे कपिचक्रें चालती; । जैसे
 समुद्राप्रति धांवती । सरिताचे तुंबळ पूर ॥ ९१ ॥ सेनामध्यमंडळीं
 दाशरथी । त्यासचिघ्न दक्षिणपंथीं । वीर चालती पुरुषार्थीं । परिता त्यांचीं
 नांवें ॥ ९२ ॥ मुख्य सुग्रीव, किष्किंधराजु, । नळ, विश्वकर्मायाचा
 तनुजु, । जांबुवंतु जो पूर्वजु । ऋक्ष यातीचा; (१) ॥ ९३ ॥ गैवय, गवाक्ष,
 द्विषिदु, । गंधमादन, सुप्रेण, भेंदु, । पनस, केशरी, कुंभ, कुमुदु, । हे आ-
 त्मभरेंसीं ॥ ९४ ॥ मारुतिवाहनाचां दक्षिणभागीं । हे प्रसिद्ध संनिध
 भागी । वामें चालति वीर वज्रांगी, । इतुके एका ॥ ९५ ॥ दधिमुखं,
 गोमुखं, पावनलोचनु, । गज, ऋषभ, सनादन, । शरभ, प्रभंजन हेमुकुट,
 नंदनु । जो पश्चिमनाथाचा ॥ ९६ ॥ हे आत्मदेळेसीं इतुके जाण । श्री-
 रामा वामांगीं वीरगण । पुढें चालती ते कोण कोण, । परिता परम घोद्रे.
 ॥ ९७ ॥ तळपन, ध्वजजंघ, कृत्तु, । विननु, प्रमदि, रक्त-
 लोचनु, । सुमुख, दुर्मुख, भीमरदन । दीर्घशरीरी ॥ ९८ ॥ हे वानर विक्र
 मरंगे । अंगलेगेसीं अप्रभारंगे, । कृतांतर्गे म्हणती उगे, । चालती
 तरपाणि ॥ ९९ ॥ सिंहजित्, शार्दूलजित्, । अरिदहनु चन्मनु, ।
 ह भरतामजपृष्ठासि चालतु । दळेशाचे आज्ञेस्तव ॥ १०० ॥ किरणचक्रांतु
 गगनदीपु, । की सुरसमुदायीं वृत्तारिपु, । ज्या फेनधवलवपु । तो निजगणांत
 जैसा ॥ १ ॥ ऐसा महीतळीं मनोहर । वानरवाहिनीमध्ये धनुर्धर, ।

देवादेव जो ईश्वर । मरुच्छं ऐश्वर्याचा ॥ २ ॥ अमित दृढ प्रवर्गम
 चालतां, रत्नां भरलें व्योम, । यास्तय तेजोराशीचे रश्म । अति मं
 जाले. ॥ ३ ॥ प्रत्यक्षपातपाचें धूमभरितें । गवमगी घालिति पोकळीतें,
 कपिपद्भुमरें दिसतें । दाटले तेमें. ॥ ४ ॥ ऐसी चौथिटी हरिवाहिनी । भ
 दाटली मेदिनी. । फगी दडपज; शेणामनी । भय, 'आधर्य वाटे. ॥ ५.
 फूर्म हृदयीं निचारितु । भाऊ काय पां. आजि, बहुतु ! । नाकी मंदार मागु
 नाचतु, । सकउ शैयसदिनु. ॥ ६ ॥ वानर गर्जती भुभुकारनाटे.
 तेणें दळ्ळी दिग्गजाचीं पटे. । नेचरांभूचरांचीं मटे । धीर्यें होऊनि टेढें
 ॥ ७ ॥ अनेंभाय्य नीरचक्र चाले; । वानर वानरापुढें बहिडे । सहज परस्प
 दाधिते जाले । विक्रमाटोप र्प हा. ॥ ८ ॥ पायरां हाणोनि दुम पाडिनी, । तवेरि
 आकाशी उडाय घेती, । येऊ मागींच्या शिळाक्षेत्रिती, । नारीकळी ऐतिया
 ॥ ९ ॥ तुळित चालिले भुजवटें. । म्हणती फारं मेरुचीं देकुळें । चरणघाते
 ये पाताळें । काय दडपूं परती. ॥ १० ॥ ऐसा वाहिनीचा वाम्महिमा ।
 परिमोनि सुख श्रीगमा. । इंडियाचेनि भेगे निगे आना । तैसा हरपट
 आहे. ॥ ११ ॥ कपिनेनाथी होचि देवता, । अपूर् इंची स्वरूपना. । प्रसंगे
 सांगेन साद्वाना । परिसा, ऐं पंडितहो. ॥ १२ ॥ सेनाश्रीचें शीर सुम्रव
 जाणा, । अंगद किंकिधयौवराणा, । नेत्र नळ, नीळु या खुणा । बुशोतु
 का धोते ! ॥ १३ ॥ गराक्ष आणि गरवे । हे सेनाश्रीचें कर्णद्वय; । घ्राण गंध-
 मादन, हृदय । सुपेण सर्गधा. ॥ १४ ॥ उदर सनादनु, नाभि मैदु, । कुशी
 गजु आणि कुमदु, । कटी तो दधमुक्क हा शत्रु । सहजचि आळा; ॥ १५ ॥
 हनुगंतु पननामजु, । तो सेनाश्रीचा दक्षिण मुजु, । जांबुवंतु अक्षराजु, ।
 वामराहो जाणारा; ॥ १६ ॥ पनम, केदारी, जानु दोन्ही; । सुमुक्क, दुमुक्क,
 गुरुत्त्वानी; । शरसु, नपभु, वीर मेदिनी । चरण ते योजिले; ॥ १७ ॥
 सेनाश्रियेचा आत्मा श्रीरामु, । मनु तो लक्ष्मण-हा नेमु, । हा जाणारा या
 स्वरूपाचा क्रमु. । भूषणें आता बोले. ॥ १८ ॥ धैर्यावराची कासघातली, ।
 सत्वाची कंजुही टेडेली, । प्रतापाची खड्गमळी । निरपळी हल्ली. ॥ १९ ॥
 विक्रमाचें कंकण करी, । जयाचें व्रीद भुजेवरी । यशलक्षण शोभे शिरी ।

१. अ. कपिपद्भुमरें दिसतें दाटले तेमें. २. अ. परीत ही ओवी नाहीं.

३. अ. चाले. * अ. दळती .

योचियासारिखें ॥ १२० ॥ निर्भयाची घळुनि बुंधी । चालत आहों दक्षि-
पर्थी । उचंचळे हे मनोरथी । वैरी वधावया ॥ १२१ ॥ असो. मर्यादा सांडी सागर ।
सा गजरे चाले दर्ळभारु । तव वचन बोलिला सीताग्र ॥ सुग्रीवालक्ष्म-
॥ २२ ॥ 'लंकेसि जातासि हे द्रुमपाणि; । जरि मार्गु नेदी लवण-
गणी । तरि याचें शोषण करीन चाणी । अगस्त्यानें केले तेंसें ॥ २३ ॥
सम्यह चालिलो वैरियावारि । हे वार्ता श्रवण करील सुंदरी । मग प्राणन्यास
तास्तां ते अवसरी । रक्षोळ आपणातें ॥ २४ ॥ ऐकें, गा कपिकुळ-
टेंळका, । बाणी निराक्षसी करीन लंका; । मग पावेन ते नायका, । मंजुळ,
लंजनाक्षि' ॥ २५ ॥ तंव लक्ष्मण ह्मणे 'गा पूर्वजा, । रिपु वधिशी, रघु-
राजा, । कीर्तिसहवर्तमान जनकात्मजा । निज नगरासि नेवो ॥ २६ ॥
आन्हासि मागी, अयोध्यापति, । जयोचिन्हें पहा मंगळ देती । सेनेसन्मुख येतो
माहती, । अमोघ सुशीतळु ॥ २७ ॥ अवरीं नाहीं, मेघपटल, । शुद्ध दिसतें
सूर्यमंडल, । अष्ट दिशा देती शळाळ । सूर्यासारिख्या भासती ॥ २८ ॥
पूर्वदिशे जाती आस, भरद्वाज; । शुभ शब्द करिती मयूर सहज; । आदरें
स्फुरती दीक्षण भुज । आन्हा अवधियाचे ॥ २९ ॥ ऐसीं चिन्हें पाहें, रघुनांदा, ।
जे जयासि सांगती सर्वथा; । हें वचन माझे न मानीं अन्यथा, । कृपेचिप्या
महोदधि ॥ ३० ॥ ऐसें लक्ष्मणशब्दाचें श्रवण । तेथें विश्राम पावले
जमाचें मन, । जैसे पंचाग्निसाधका तपन । शीतळ जीवनें जोळे ॥ ३१ ॥
आन्हासें चाले कपिदळमेळु, । तंव पुढें देखिला विव्याचटु । दृष्टी न
श्रवणे ऐसा विशालु । विस्तीर्ण शृंगी शोभतु ॥ ३२ ॥ नाना जातींचे
तखर, । फळी, पुष्पी, सचित मैनोहर । परलपकारी सर्वस्वें
उदार । नृपतिहानि आगळे ॥ ३३ ॥ महाचक्रवर्तीच्या संपत्ति । तैशा
उता आफळती; । चित्रविचित्र मुमनी शोभती, । रुंजी करिती खमर.
॥ ३४ ॥ द्रुम वाढिले अति सरळे । मुलाग्रासारिखे पोढोळे; । वायोसारि
से देती हिंदोळे । परस्परें शाखांसि ॥ ३५ ॥ तखरातेळींची भूमी ।
देखिली नाहीं सूर्याचा रमी; । इतुका विस्तार दाटला दुर्मी । जैसी जैसी
अर्धे भिळाली ॥ ३६ ॥ तयामाजी पक्षिकुळें अपारें । नाना शब्द करिती

१ अ. मज लज्जा खजनांची. २ अ. मंगळद्वारी ३. वर तास ४ अ. निरतर.

५ अ. तनुपदांची

सनि गंभीरें । विचरनि विशाळ वनचेंर, । सिंह, शार्ङ्गल गर्जतां ॥ ३७ ॥
 ऐसा मागीर^१ भेटला विष्णुगिरि; । देखोनि^२ वानर वेंघले तयापरी, ।
 जेसे मेढूचा बहुत पाटारों । निबुध बळघर्तां ॥ ३८ ॥ तेथें कपि गर्जिले
 भुभु फारें, । अवघों पळाटीं प्रिगमवनचेंर; । फळें वृक्षांचीं अपारें । हरिपु-
 गवीं भक्षिलीं ॥ ३९ ॥ ऐसा विष्णुगिरि सांठुनि मागे । कपिसेना निघाली
 वायुगेणें; । पंघु क्रमिता देखिलीं शृंगें । पुढें मलयाचळार्चीं ॥ ४० ॥ तया
 मलयाचळारि वेंचोनि । निनादें पाटार पाहिलें लोचनां; । पुनरपि चाळिली
 कपिमाहिनी । दक्षिण मार्गें मिथूचे ॥ ४१ ॥ सेनेमहर्तमान सीताप्रियो ।
 चालता पश्चिमे गेला सूर्यो. । होतु अस्तता अस्तुसमयो । समुद्रतीर टाकिलें.
 ॥ ४२ ॥ वानरगण कोंठ्यानुकोटि । भार डोटले थेंक थेंक पृष्ठां; । दशयोजनें
 समुद्राचा तटी । सेनाममुदायो थोकाळा ॥ ४३ ॥ तो दुसरा वानरसिंधु
 सोटला, । जळनिधीमि भेटायया आला; । जैसा देवा दैत्याचा मेळा मिळाया ।
 पूरी सिंधुमयनीं ॥ ४४ ॥ पाहता ऊर्ध्व मध्यरात्री । गगन व्यापिलें
 नक्षत्रां । तैसी रुनूनिघा घरित्री । वानरभारें राहिले ॥ ४५ ॥ जैसे
 सिंधुभरितें वळें धावे, । तें मर्यादा देखोनि स्थिरावे । तयाचे परी थोरले
 धेवि । कर्पाचे उत्तरपारों ॥ ४६ ॥ पुढें सागर देखिला तुंबळ ।
 ज्योमासारिगता महाविशाळ. । लहरियामागे लहरींचा उसाळ । जैसे गिरि
 उचरळळे ॥ ४७ ॥ घडपटांयमानें भीम गर्जे । तयाची उपमा तयासीच
 साजे । आणिका नद नदियासि देइजे । तरी तो जळनिधी जाणा ॥ ४८ ॥
 तेथें अमरुत्यान जलचर, । कूर्म, मच्छ, नाडेसावज, मगर । जैसे उलथळे
 गिरिवर. । तैसे वळें उसळती ॥ ४९ ॥ अवलोकिता परस्थान । जळीं
 बुडालें दिसें गगन, । जैसे मायाचक्रे त्रिभुवन । वेष्टिलें भ्रमें भासे ॥ ५० ॥
 ऐसा डोळा देखोनि सागर । आश्चर्य करी श्रीरघुवीर । म्हणे पहा हो नद
 नदश्चर, । कपिराया, सौमितां ॥ ५१ ॥ पाहोनि उच तटाकीं ठाणो, । तेथें
 उतरला रघुराजो । थोर कर्पाचा समुद्राणो, । सुप्रभापाशीं वैमला ॥ ५२ ॥
 सेनापति पायकमुते । स्वस्थानीं बसनिळें कपिदळ्यातें । पर्वतासारख्या हरि-
 पुगवातें । सेनेप्रदेसीं ठेविले ॥ ५३ ॥ सिंगुलहरिया जळ उसळे । तेंचि पाहती
 कर्पिजे, दोळे । कोणजे, पातळ, पातळ, न, फिले, १ रुद्ध खेचरीचें जैसे ॥ ५४ ॥

१ अ धाव पेतली देखोनि वानरी २ अ पोर्वें ३ ख वृक्षांचीं तोडुनि.

४ अ उभे

कों जैसे बैरागी महाभुनि । अटळ बैसले पमासनीं, । तेंता ॥ ५५ ॥ पारेलें
मौनीं; । परस्परे न बोलती. ॥ ५५ ॥ या उपरी राभा चापपाणी सीता,
शोक ओठनीं अंतःकर्णीं, । मम बंधूसी विलापुवाणी । बोलता होय. ॥ ५६ ॥
ऐकें, गा सौमित्रा, बंधुराया, । त्वरे पाठाणूं बरुणालया, । शत्रूतें पाववीन
पराजया । रणागणीं सन्य जाण. ॥ ५७ ॥ परि येक अवस्थे पीडे माझें
मन, । व्यर्थ जातें कातेचें यौवन, । हे महाहानीसमान । नित्य नित्य
होतस. ॥ ५८ ॥ जैसें पूर्ण असतां इंदुर्भट्टा । मग कृष्णपक्षां तुढे येक
येक कळा; । अमारास्पेसि पाहतां डोळां । धिर्वा वसे गूल्याकार. ॥ ५९ ॥
पर्जन्यकाळां नद, नदिया । पुरें बोंसंडती दो धाडिया । पुढें शरदृतुकाळ
प्रगटलिया । जळ बोहटतें नित्य नित्य. ॥ ६० ॥ ऐसियेपरी मुग्धेचें ।
जहोरात्र तारुण्य बेंचे; । म्हणूनिया ते धन्य धन्य पुरुष भाग्याचे । अंतःपूर-
बासी. ॥ ६१ ॥ आतां सीतेपासूनिया मल्यानिळु । मज लागो थेऊनियां
सुशीतळु, । तपास्तत्र विरहानळु । शम होईल अर्शाचा. ॥ ६२ ॥ विष भक्षि-
लिया आहाळे जिह्वा, । वरि सोम लणें पीडे शरीर, । तैसी मज व्यथा
होतसे धोर, । जानकीवियोगें. ॥ ६३ ॥ वैदेहिमुखचंद्रा आड । राक्षस अत्र
आलें दड; । तें मी प्रतापगते तोंडीन; चाड । मज जानकी पाहवयाची. ॥ ६४ ॥
कंदर्पनिळास्तत्र, लक्ष्मण, । अर्धंत आहाळण होतसे प्राणा, । जैसा मोमकांत
विविक्तरणा- । पासात्र तप्त होतसे. ॥ ६५ ॥ जानकी अमृतार्चा पुतळी ।
यौवनदशे मज वेगळी । तिचिया सुखाची नित्य नव्हाळी । स्वप्नप्राप मज
जाळी. ॥ ६६ ॥ सीतापर्जन कृती करावें १ । तैचें लक्षण काय सांगारें २ ।
सुपरंग सगुण अनुभविल जीवें । तो आठवे अहोरात्र. ॥ ६७ ॥
सीता संदर्यपाठाणीची शोभे शार्दरी । कों लग्न्यसागरींची लहरी, ।
शृंगारवर्नीची साजरी । कल्पवृक्षी होय. ॥ ६८ ॥ कों ते सामुद्रिक लक्ष-
णाची करणी, । कों ते यौवनगमनीची चादिणी, । कों ते काम-
चत्रीची योगिणी, । महासरिता नदीची. ॥ ६९ ॥ कों ते सुकुमार
तरुची सुमनफलिका, । कों मंगलमंदिराची नायका, । कों ते नानासंभोग-
दायका । अंतराळी, वंतु. ॥ ७० ॥ कों ते चातुर्वक्षीपातरांची निवि, ।
कों ते कृपावह्वीची औपावि । कों ते नानामनोरथाची सिद्धी, । प्राणप्रिया

जानकी. ॥ ७१ ॥ पूर्णानंदाचे पुर्णिमेनि । केवना प्रकाशेन मीतानन्दन-
शशिः । मग माझिया चक्षुचकोरासि । पारणा हेईल, वसु. ॥ ७२ ॥
ऐसे अस्थामृत रामाचे मन । जागोनि माटवले दिनमान. । पुढे काय
जाले ते कथन । वात्मीके केले असे. ॥ १७३ ॥ कृष्णदास मुद्रल म्हणे
श्रोतपातें । प्रार्थितो आदरें वहुने । लंकोमे वतले ते येऊचिसे । परिसा
पडितहो. । ॥ प्रसंग २ समाप्त ॥

प्रसंग ३

ॐ नमो श्रीमच्चिदानन्दाय नम । श्रीगुरु काशीरानाय नम । आन-
न्दानि या अल्यामुनातें । पूरी मागिले हनुमते, । तथा दुःखाचें दाटले भरितें ।
देवी मंडोदरीच्या हृदयें. ॥ १ ॥ ते नगरनृपतीची शेंबुरी । पडली चिनेच्या
सागरी, । मग निभीपणा ते अमरती । मंदिरासि गोठारिलें. ॥ २ ॥ बृहस्पतीसि
बोळामुनि । जैशी शची बोले मुग्धनी, । कां हिमालयाची नदिनी ।
नंदीप्रति बदे, ॥ ३ ॥ तैमी देवी मंडोदरी । देवराप्रति ते अमरती ।
बोळती जाळी उंदरी । जो भावो होता. ॥ ४ ॥ म्हणे, अहोजी धर्ममूर्ति, ।
निभीपणा, नैर्ऋत्यप्रति, । मी पाटिलें चितेचे आनती । तो परिसा अभिप्रायो. ।
॥ ५ ॥ लंकांतये तामसभक्ति । पूरी प्रमन्न नेला गिरिजापति, । तपास्त
प्राप्त जाळी सपति । छप्पन्न युगाची. ॥ ६ ॥ ते हे भोगिता ऐश्वर्यदशा ।
मध्येंचि उठिला विघ्नवल्सा । जेंमे मघटता बेतूर्वगा । दाहकु प्रगट
होये. ॥ ७ ॥ राया त्रिपदाचे आगडा, । अत्रिवेकें बुद्धि केली कुडी । सीता
काकुस्थभार्या बापुडी । हनुनि लगेसि आणिटी. ॥ ८ ॥ तो सीताप्रियो
धर्माभा रामु, । भुवनत्रयी नरामयें उत्तमु, । उदुगणामयें जैसा सोमु, ।
पौर्णिमे निशीचा. ॥ ९ ॥ रामें काय केला अपराधु । मग रायें आरंभिला
विरोधु, । हेदो बोलाइनिया मिथु । चोरोनि आणिटी सीता. ॥ १० ॥ ऐसे
निंद कर्म नृपतीस घडले. । रामा आणि जानकीसि विपडिलें । जेंसे लुब्धक
कौंसी गरसिलें । मृगोरंगें मृगालें. ॥ ११ ॥ तें दपयें एकमेक । अहोरात्र
भ्रमनी शोकें । जैशी निशा जाळिया चक्राकें । दुःखियें दोही निरी ॥ १२ ॥

१. मंडोदरी २ बोले ३ अ अमरती ४ अ 'अहो' हा शब्द नाहीं.
५ अ, लंकेनायक केली तामस भक्ति ६ अ उत्क ७ अ भूवासी नरामयें
उत्तमु ८ क पौर्णिमेचा ९ अ केला १० अ पाश बांदकीसि ११ अ
अहोरात्र भ्रम कर्त्ता दुःखें १२ अ दुःखाल

परि तं चक्रवर्त्तं करुणास्वरं । विघडल्लोचबोलती परस्परं; । पुढे प्रभात जालिया-
आदरं । येके ठायें मिळती- ॥ १३ ॥ ऐसं ही तया दोघांतें नाहीं । रामु नेणे-
कोठें पैदेही । पडलें दुःखसरिते प्रवाही । ऐसं कृत्य रायें केलें- ॥ १४ ॥ सीता-
हरिली येणें दोषें । विघ्न उदेळें वानरवैषं, । रत्न निदीळिलें अख्या ऐसं, ।
दाहो केला नगरीचा- ॥ १५ ॥ परकांचन, परांगना, । येस्यधीं रमे वासना,^१-
ते दीर्घदोषिये नाना । विघ्ना ऋषड होती- ॥ १६ ॥ शिळा वांघोनि
वक्षस्पर्श^२ । उडी घालिजे अक्षौम्य जळीं, । कैतेनि पाविजेळ पैल-माळी ।
तुंबळ जळ पुराचीं! ॥ १७ ॥ विष भक्षिलिया शुभा हरली, । बन्दिदायना-
वरि काया निघाली, । परस्त्रीअभिलार्पे कीर्ति जोडिली, । हें भ्रवण जालें
नाहीं- ॥ १८ ॥ जरि नांदायपाची चाड तुम्हां । तरि जानकी नैजेनि
दावी श्रीरामा । हें न करितां सर्वथा संप्रामा । मध्ये आटती राक्षस- ॥ १९ ॥
तरि, विभीषणा, तूं धर्मिष्ठ, । महापठितांमध्ये श्रेष्ठ, । राक्षसराजा बुद्धिब्रष्ट ।
तुम्हां विवेकें शिकवावा; ॥ २० ॥ मंदें मातळा महार्दती । वरि अंकुशें
आरूढले आपरिती, । तैसा लंकानाथ धर्मनीती । बळी परमार्थ-
सोई- ॥ २१ ॥ भरतें भरले सागरी । तें लोटों पाहे पृथ्वीवरि, । पुनरपि तो
मर्यादा थांबरी, । तैसा बळीराजमदु- ॥ २२ ॥ म्यां जरि शिकवावा
दशग्रीव, । मज न बोलवे भयास्तव । रायासन्मुख राक्षस सर्व ।
अबोध्दृष्टी बोलंगती- ॥ २३ ॥ राहोवदन देखोनि दशकु । कंपायमान,
पोडशकळिकु, । तैसा दशमुख गहता सार्धकु । सन माझे होतसे- ॥ २४ ॥
ऐसी देखी मंदोदरी । बोलें धर्मनीतीच्या उत्तरीं- । परिसोनि
आति आश्चर्य करी । विभीषण मनामौजी ॥ २५ ॥ विभीषण
म्हणे, 'बो राजकांतें, । महापवित्रे, पतिव्रते, । वरयें बोलिलीस,
बो ज्ञानसरिते; । इत्य निर्वलें माजें- ॥ २६ ॥ तूं जें सागसी मंदोदरी ।
मज मानसी ऐसेंचि अपधारी; । आता धर्मनीतीच्या उत्तरीं । बोधवर्तन नृप-
तीतें- ॥ २७ ॥ ऐसे विभीषणार्चोनि बोलें । मन मंदोदरीचें आनंदले; ।
जें वेंचें अभया दिधलें । तेणें व्याधिप्रस्त सतोषे- ॥ २८ ॥ विभीषण म्हणे
आपुला मनी । जे 'हे, मंदोदरी रागणाची राणी । हे विवातयाची करणी ।

१. च येत्याचीं होय स्य जयाची वासना २ अ वर्तित हा शब्द नाही.

३. च. धर्मनिष्ठ ४. भरे बळे ५ अ तो देखोनि मर्यादा सागरी ६ च. मार्ग.

७. अ. ज्ञान कव. ८. अ. हा शब्द नाही ९. अ. नेणें हा शब्द नाही!

जेशी क्रूरकर्मधरीं शानि, क्षमा ? ॥ २९ ॥ मग आझा मागोनि बहुप्रिये ।
 विभीषण निजगृहासि जाये, । विभीषण केले काये । प्रात ढाळ जालिया.
 ॥ ३० ॥ राजानृजु तो धर्ममूर्ति । निवाला गमणगृहाप्रनि, । जैसा प्रे-
 शला वृहस्पती । इंद्राचे निजमदिरिं. ॥ ३१ ॥ ते राजभुवर्नीची रचना ।
 पाहता पारणे होय लोचना. । मुख्य नांदणूक दशानना ।
 पुत्रकलप्रासहित. ॥ ३२ ॥ केदडे, हो, दडोचें गौरव ! । गमणराज्याची
 लाप्यथेव । । स्वर्ग सोडूनिया देव । सेवार्त्त करिती ! ।
 ॥ ३३ ॥ नाना रत्नें जडिलीं कुमरी । रागण धेने त्या मिहामनधरी. ।
 अपूर्व भोग किन्नरीं । ते काळीं जाणांले. ॥ ३४ ॥ उच परताचीं शिखरे ।
 तैसीं गुटमडित दाही शिरे, । नेणां, नेत्रामथें स्नानर । यस्तिजे भयास्तन.
 ॥ ३५ ॥ प्रचंड शाखा लगल्या द्रुमा । तैसीं दोर्दडासि उपमा, । मेवीं
 जैसी काळिमा । तैसीं शोने अगकानि. ॥ ३६ ॥ चर्चिन उटी चदन आरक्त, ।
 अलंकार छेड्या रत्नराचित. । आभरण दिव्याने, श्वेत, । ऐसा असे
 लंकानाथु. ॥ ३७ ॥ तत्र विभीषण आला ते अवसरीं । करद्वयें प्रणिपातु
 करी, । राक्षसराजा याउपरी । आझा दे वेत्ताय्या. ॥ ३८ ॥ आला प्रशानाचा
 समुदायो, । तैहीं नमिला प्रार्तिनें रागो. । मग जो जयाचा अधिकारठागो ।
 तैजें ते पैनडे. ॥ ३९ ॥ ते सर्वही पूजिले किन्नरीं, ।
 तानूळ दिवले हडपेकरी, । तत्र विभीषण ते अवसरीं । उपक्रम
 करी गौळाचा. ॥ ४० ॥ पुढे ग्रेग्वनि धर्मकथा, । अवलवूनिया पर-
 मार्गी, । विभीषण म्हणे 'लंकानाथा, । परिवर्त्तीं सुचित. ॥ ४१ ॥ ज्या
 समयापासुनि, राया, । छत्रे आणिली रामभार्या, । तेथुनि सागती महद्वया ।
 अरिष्ट बनुमार्जे. ॥ ४२ ॥ हुताशनु मनु जात्रा, । प्राप्तर्त्तीं निच कटहो
 आरभिठा, । परिवार सवनीन जात्रा, । चतुरंग कैमा ॥ ४३ ॥ गजमर्दे
 माटयेसकळ । गुग्गम जाले हो निर्मळ, । भगळ पदार्ती दळ, । रथ अनि
 जडजात्र ॥ ४४ ॥ समामटर्पीं न दिसे शोभा, । स्वचिंतरनाचि लोपशी
 प्रभा । अहोगत्र शोभयुक्त नटभा । उगळियाच होनी. ॥ ४५ ॥ कां
 कोंदगीं मेवावीं पटन. । निज्जीं दिसनी मोर्धमूर्त्तीं मट्ट । प्लवर्ग

१ य गधर्ग

२ अ येनन साने ३ अ नव विडे इधने इधनेर्ग । नव । नवीनपु उपक्रम
 कर । कर जातान उत्तर्ग सोनारयाचा ॥ ४ य साधयुपमदन

नक्षत्रे सकलें । अरों भासती डोळा ॥ ४६ ॥ धुरधीळ्या अष्टही दाही
दिशा । सागर पेनायला वंसा, । न्याहळिता ऊर्ध्व आकाशा । कणु दिसे
निरतर ॥ ४७ ॥ लवानगरी दिसे उदास, । शुष्क काष्ठों वैरकरती
वायस, । दिसता उलूके गहुरस । दुर्गा वेंसोनि बोभाती ॥ ४८ ॥ भाटुका
भुकाति वोपटे नादें, । पिंगळे द्यति अशुभ शब्दें, । महाद्वारीं मृगें क्रव्याद ।
गर्जन करिती ॥ ४९ ॥ ऐसें अशुभ अरिष्ट उदैलें, । शांतिप्रायश्चित्त
पात्रिजे केलें, । तरि सर्व राज्यासि होईउ भणें । यथार्थ, जी नृपति ॥ ५० ॥
तरि शांतिप्रायश्चित्त होच करानी, । जें वेष्टेहा रामासि दायी, । ऐसीं अर्गां
कीर्ति उरवारी । धर्मगुद्धि करूनिया ॥ ५१ ॥ ऐसें विभीषण बोलिला ।
पेकता रामणास कोव आग, । जैसा वैश्वानर प्रजळला । वारियाचेनि भेलें.
॥ ५२ ॥ विभीषणाचीं धर्मवचनें । गरणें उळिळीं स्वभिमानें, । जसा
धार्मिकासि दुर्जनें । मिथ्या दोष लाविजे ॥ ५३ ॥ रावण म्हणे, ' विभी
षणा, । माझिया प्रतापें येमु आकणा, । त्रिभुज जिंकिले आगवणा । हें तुमी
डोळा देविलें ॥ ५४ ॥ केला केला वैश्रवणु देशमडी, । लका, पुष्पका
घेतलें प्रौढी । ऐसी माझ्या प्रतापार्चा गुढी । तपे मुगुटी नृवीचे ॥ ५५ ॥
नदी चाळे सिंगूनू उगमा, । पश्चिमे उगरे चंद्रमा, । तरि जानकी दे मागुती
रामा । जाण तू विभीषणा ' ॥ ५६ ॥ ऐसें बोलिला दशरथ, ।
अग्निगुणासारिले नेत्र । तर त्या आठवलें चरित्र । तया
हनुमताचें ॥ ५७ ॥ म्हणे, ओहो, आळें येक यानर, । अखया वधूनि
जाळिलें नगर, । देवा अजिंक्य हे निशाचर । परि न निर्नकरेतायातें ॥ ५८ ॥
फरूनियां जानकीची शुद्धि, । लघोनि गेश महेदधि, । ऐसी त्याची विचा
रबुद्धि । ये काळी प्रधानहो ॥ ५९ ॥ रिपु न्हस्व अधरा थोर, । परि त्याचा
कराया विचार, । तिळतुल्य वैश्वानर । वाढता, वेळु न लागे ॥ ६० ॥
उत्तम, मध्यम, अधम, । हे, हो, त्रिभिध पुरुषधर्म, । आता जे जयासि गुद्धि
परम । ते सांगा आम्हाप्रति ॥ ६१ ॥ तैर राक्षस म्हणतो, लहानाया, । रिपु-

१ व शुभ लिखा आरही २ अ वसरता ३ व मिळणी ४ व एसीं वि०
५ अ मेह ६ अ तो ७ अ आळें हात ८ अ १०जीव हात ९ व
अथर्वनाहीं १० अ शुद्ध । ये काळी परघाहा ॥ १० व वांत दुसरा चरण नसून
रा जाहे ऐसें रामा सवया

मंत्र विचारणा वृथा । जंतुकीं मिह सापिल्य हें कथा । शरण जालें
 नाहीं ? ॥ ६२ ॥ चित्रीं चित्रकरें लिहिली चमू, । ते उडोनि करी
 सप्रामु, । तरि शाखामृग आणि रामु । लंकेवरि चाळती. ॥ ६३ ॥
 तुम्हीं स्वर्गाचे जितिले निर्जर, । आणि भूमंडळींचे नृपवर, । पाताळीं नागचरार
 त्यासि केला पराजयो. ॥ ६४ ॥ हा उतरोनि महादधि, । तुम्हासि राम
 जिकेळ युद्धी, । तमें काळवडे तेजोनिधि । तेंच हें घयें अकै. ' ॥ ६५ ॥
 याउपरि बोलें प्रयानु । प्रहस्तु नामा, महानिपनु, । मप्रियामये मुख्य मानु ।
 राक्षसराजें दिवला. ॥ ६६ ॥ प्रहस्त म्हणे जी चक्रवर्ती, । रतिकरें
 व्यान जिवुकी क्षिती, । तेथे न देखों येकटी नृपति । तुम्हानुत्य
 प्रतापी. ॥ ६७ ॥ राया, तुझियानि संकल्पें, । आणि मी आपुले-
 नि प्रतापें । मेरुप्रदेर्गाचीं सप्तही द्वीपें । निक्षेत्रीं करीन. ॥ ६८ ॥
 मृगजळाचेनि महापूरें । बुडोनि विरती गिरिजाधरें, । तरि तें नररानरें ।
 जिंकीं शक्तीं युद्धी. ' ॥ ६९ ॥ ऐसे प्रहस्त बोलें नरे, । तंत्र दुर्मुग्यामि
 आनशु न वोर, । रघणासमुल्ल बोलैता त्वरें । पुर्यार्थनयने. ॥ ७० ॥
 " पारपेत्तीं नगरनायका, । जेणें कर्षणें जाळिली लका. । आणि ग्रथिले
 कुळटिळका । अवया मृमारास. ॥ ७१ ॥ तोचि वानरु दीर्घ अन्याई ।
 आता शोनीन असेळ जे ठाई, । तो रांड खड गदागई । करीन
 तिळनुन्य सर्वांगी. ॥ ७२ ॥ बज्रद्री बोलें याउपरि । ' राया ' प्रतिज्ञा
 माझी अग्यारी । तुझिया मनुमनुदायामि पुरी । दाग्यारान यमाची. ॥ ७३ ॥
 अग्निहनु म्हणे ' जी नृपवर, । मीं तर अंतकु दुमरा, । मनुष्य, कपि,
 मैज आहारा । निर्माण जाणें निर्भ्रात. ॥ ७४ ॥ मी आपटेनि पाणिप्रहर ।
 पोंडीन अष्टकुळाचळाचीं शिगर. । तेवें बापुडीं नररानरें । मारिता
 काये शका ? ॥ ७५ ॥ अरे. रजनीचरणे, तुम्हीं । त्रिया भोगीत
 रहा आश्रमी । अनुयागीं ये काळा मी । रागाज्ञेन जाईन ॥ ७६ ॥
 आगळें पोटे अग्निहनु. । ऐकांनि मतेपे दगाननु । तर बुभुक्षणाचा नदननु ।
 अनुयाद करी. ॥ ७७ ॥ गया न अरुष्यचरें, निरंठे, । यावरि
 काय गोंगे आगळे । विरचीअट ह येक येळ । मगानदारीं विव्रान. ॥ ७८ ॥
 तत्र निकुभ म्णो, ' जी नृपती, । फट उडो मारिंथि हानी, । माझे मन
 अहोरात्र विनी । मगामाचा नमयो ॥ ७९ ॥ मित्राचेनि चंपटप्रहार ।

मातंगगडस्थळें होतो चरें, । तैसें पीठ करीन कर्षीचीं शिरे । मुष्टिवातें
 वरुनिया ॥ ८० ॥ तत्र सरमु नेले पुरुषार्थशब्दे, । 'अहो, माझी सुरार
 चरि जादे, । तेंथें त्रापुर्डी नरकपिडें । मशकासमान ॥ ८१ ॥ येमहतु,
 सतप्नु, महोदर, । हे रायासमुख नेळती नूर । म्हणती, "गर्णी फोडून
 अमर । पाडू कृतीवरि." ॥ ८२ ॥ तत्र अनुवादें इद्रजितु । सुरारि, प्रतापी, पडितु, ।
 'साडा, रे चीरहो, भिव्या मातु, । मुखें नेळ्या रायातें ॥ ८३ ॥ मज इद्रजिता असता ।
 तुम्हास कायसी शत्रूची चिंता ? । निर्जरासारिखे तुम्हा देखता म्या । जिंकिले सप्ता
 मी ॥ ८४ ॥ तरी ते दशरथाचीं छेकुरीमेळून नि येताति वानर, । प्राणातें मुक्तीना
 एक शिरे । गुणी न लावीन दुसरा ॥ ८५ ॥ राया लघूनिया जळनिनि ।
 वानर आळा लसेसि बुद्धि, । केडी जानकीची शुद्धि, । तें सर्व भात
 होतो ॥ ८६ ॥ केले होते मदिरापान, । चचलचर्की पडले मन, ।
 क्षापिड्या खिलिले लोचन, । ऐसा होता तो काळ ॥ ८७ ॥ तं वानरें
 अखवातें निलें, । अश्रुचट अवगित घडलें । धेनूचेनि पुढें डिगिलें । व्याप्राप्ति
 जैसे ॥ ८८ ॥ गेल घेतली थोर, मर्कटें, । लक्षा
 "दग्ध केटी कपटें, । कृष्णार्ण करनिया मुक्तामर् ॥ ८९ ॥
 तो जरि भेटे मागुता वानर । तरि मुखगालेंचि भस्म करू, । तयावरि घेइजे
 हातियेह । हेचि उणीय आमुते ॥ ९० ॥ ऐसें बोलती निशाचर सकळ, ।
 महानूर, दुरागे, खळ, । शस्त्रपाणी, ते तकाळ । उभे राहिले आयचे
 ॥ ९१ ॥ 'आज्ञा दीजे, लक्ष्मणाया । निरचीगोळ घालू पालथा, । ब्रेलो
 कपातें पानू व्यथा, । मूड घेऊ कुमराया ' ॥ ९२ ॥ ऐसें बोलि मति
 पाचा समूहो । इच्छित अर्जचे अरिप्रहो । तत्र विभीषण म्हणे, प्रधानहो, ।
 वैसा वैसा स्थिर स्थिर ॥ ९३ ॥ राजा राजश्रियेस्तत्र प्रियेक नेणें ।
 म्हणोनी मति असाये शाहणे, । तरि तुम्हामये धर्मनीति जाणे । ऐसा एकही
 न देतो ॥ ९४ ॥ वातचक्रभ्रमे भ्रमडर्डी । तेणें रज उधळती
 अतराळी, । तैसे प्रचंड पापाणशिळी । केसेनि उडिचैल ? ॥ ९५ ॥
 तुम्हे दृष्टी नाणा तो वानर । जो शतयोजने उतरला सागर, । जैसा पतित
 शुभे दिनकर । लघूनिया जात असे ॥ ९६ ॥ हनुमत आळा जं अमरती ।
 तं काये निरीक्षसी होती लक्षापुरी ? । म्हणोनि तुम्ही प्रतापाचा उत्तरी ।

घोसितां नृपतले ॥ ९७ ॥ उभे टाडून शरूनमोर । मय वीजे वोटिले
उत्तर; । तरिच पुण्यार्थचे शिरार । शिभुर्नी धर्मये ॥ ९८ ॥ आगण
जयाची उणी । नोचि परतें दृष्टी न आणी. । मग शत्रुते देग्योनि रणी ।
पृष्टी दारी आपुष्टी. ॥ ९९ ॥ त्या येऊनिया रामदूतें । धोर रयानि केळी
हनुमंते. । ते ममयी मयें निद्रिम्ने । काय तुमची होती ? ॥ १०० ॥
फटूने जिनिळी विनता माथे । तें गळड गेटा अमरानिये; । मुरांच अमृत
सागुनि, कार्य । मिढी नेळें आंगणें. ॥ १ ॥ तयांचपरी तें कपि-
धोरें । माताशुद्धी केळी रणरंगधोरें. । वगिळा आखया आनि घनकरें, ।
टाहो केळा नगरीचा. ॥ २ ॥ येवढें तया एकुळे याचें घट्ट; । एमें अस-
र्यात कपिदळ; । ते आळिया शोभोळ मूळ । त्रिकूटाचट्टाचें. ॥ ३ ॥ अरे,
जेर घानर्योरीं तेही । लंका पुरी देगिली नाही, । तें तुम्ही घा, रे, दैर्घी ।
दशरथान्मजाची. ॥ ४ ॥ तुम्ही भटे मंत्री बुद्धिंत, गा, । रायानि धर्मनीति
सागा; । जेणे थोरोंय ये आंगा । कांनि आनि येशाची. ॥ ५ ॥
अहो राजया, नगरनाथा, । मज घोश्टा न मनी अन्यथा. । परंखी
आणुनि वृथा । निग्रहो आरंभिया. ॥ ६ ॥ ऐसे बंधूचेनि उत्तरें ।
मौन्य धरिजे दशाशिरें, । पूर्ण भरितो जेंसे सागें । आगिजे टाईचा टाई ॥ ७ ॥
मंदोयला मानसाचा उन्सायो; । मग टाळिया राक्षमरायो; । सारमा मंत्रिणचा समु-
दायो । महामंडपा निघाटा. ॥ ८ ॥ रत्नागणगाची दशवक्त्रें । निनुकियापरि
ग्राहिली छत्रें । पूर्ण इंद्र पेशीं शुभ्रें मिचित्रें । फळस रणखाचो ॥ ९ ॥
सारथि रथ केडा सज्जु. । रत्नखाविन तेज पुंजु. । तेथे स्यापर अने घजु ।
ब्रोदांजुजीं मंडित. ॥ १० ॥ धुरे जुनिटे अघोत्तर । ते पृथीस न छिनिनी खर ।
घळाडय पुढोळ अनि मुंदर । अपूर्व शृंगारिले. ॥ ११ ॥ ऐसिये रथि लंकेश्वर
देसे । राक्षम चाळिले तयामरिसें । जेने करण पश्चिमादिथो जाती वोटिन मूर्यानि ॥
उभयमार्गी चाले चतुरंगवालिनी, । जेसे गगनेवरचे पक्ष दोन्ही. । वाजि-
नली वाद्याची ध्वनी । तेणे कर्ग वगिरावले ॥ १२ ॥ मिरयत जायसे लंका-
नाथु । मीवला संपूर्ण राजपथु. । वाहिनीवेळित वृपनाथु । मंदपदारीं पातळा.

१ अ. नीट असावे २ अ. घनीत हा शब्द नाही ३. अ. न मानावी व्यर्थ.

४. अ. परि जानकी ५ अ मडला ६ अ. चालला ७ अ. महामंडपारा-
ति पाहो पावे लवकट्टनि या ८ अ घनात ही ओवी नाही ९. अ. श्वेत तुरव-
४८. १०. अ घनीत हा शब्द नाही

॥ १३ ॥ सभामंडपीं अनुपम्य शोभा । शुद्ध कामनिळा जावूनदगाभा, । रत्नज-
डित तयाची प्रभा । पडे लकेनरि. ॥ १४ ॥ ते मंडपींचे मर्गजस्तभ ।
त्रैचित्र्ये चतुर्गुणती नभ. । तुळवट तेळवे स्वयंभ । गोमेदाचे चौवारे. ॥ १५ ॥
रूमि पाचीवर्णिनी घेठा. । भिंती सुवर्णाचिया सदटा. । सतरंगीं चिंतारिला
गेमटा । विरचीचा प्रपचु. ॥ १६ ॥ दिव्यागराचे बांधले चादरे. । सोडिले
मोममुख घोंस बरे. । नाना रत्नाचे मेळारे. । अलोलिक गुफिले. ॥ १७ ॥ पाहता
गर्जात्रिभुजना । निरोपम्य लकेची रचना, । आवळोभित्ती त्याचिया नयना ।
पूर्ण सुख होतसे ॥ १८ ॥ चित्रविचित्र मुडैप गदिया । घातल्या तेथें बैसा
वया । रत्नजडित चाडरिया । ठाई ठाई असती. ॥ १९ ॥ मय्यामडळीं
महाधोर । राजसिंहासन अति सुदर, । तयासि विश्वकर्मपाचे कर ।
स्वयं निर्मिते जाले. ॥ २० ॥ वज्र, गोमेद, माणिक, नीळ, । पाची,
पेरोजे, वैडूर्य, प्रवाल, । ऐसे नाना रत्नांचे झळाळ । जडिले शुद्ध
हेमी ॥ २१ ॥ मग रागण ते आसरी । येऊनि वैसे त्या सिंहास-
नानरि । अति अगळग निशाचरी । उभे असिजे पृष्ठभार्गी ॥ २२ ॥
रत्नखचित चाडरियानरि । मंत्री बैसले उभय हारी । आणिकही कितियेक
धोरधोरी । अष्टकोनीं त्रैसिजे. ॥ २३ ॥ मेरू समोवते कुलाचळ । अढळ
राहिले, विशाल, । तैसे रायांप्रदेशीं सकळ । मूर राक्षस बैसले ॥ २४ ॥
कीं पात्राळीं फाये वासुगी । परिवेष्टित त्रैसिजे भुजगी, । तैसे रागणाचे प्रष्टे
भार्गी । निशाचर बेसले. ॥ २५ ॥ सर्व सभा झालियांवरि । उपभोग आणिले
किन्नरीं । लंकेनाथ पूजिला आदरीं, । अनुक्रमें येरा भोगु ॥ २६ ॥ नाना
जातीचा गंध उगळला । तो मद वायो भोगविता जाला, । तेणें सर्वांचा मनु
निवाला । प्रीणेंद्रियाद्वारे. ॥ २७ ॥ असा जाला लंकानाथा । हृदयीं धरिली
विपरीत व्यथा । पुढील कैसी वर्तली कथा । त ऐका श्रोतेहो ॥ २८ ॥
चालीकराणीं अमृतरत्नी । बहुत भाग्यें फळासि आली । हे ते रसदुर्मी
पाहिजे सेविली. । वृष्णदासु मुदलु म्हणे. ॥ १२९ ॥ प्रसंग ३ समाप्त ॥

१ अ उचुवा २ अ दिव्यारला ३ अ मुद ४ अ मांडलिया ५
अ आणि ६ वृष्टीसि अ प्रवेष्टित ७ अ बैस ८ ब पृष्ट ९ अ जाली
१० वग ११ अ लंकानाथ पूजिला बहुनाथरी १२ अ प्राणेंद्रियाचेनि द्वारे
१३ अ ते हे रसवृत्ति सेवीं वदिला

मसग ४

ॐ नमो श्रीमन्निदानदाय नम । श्रीगुरुकाशिराजाय नम । सभाश्रेष्ठे दशाननु ।
 अगाध गर्भ अभिमानु । पुढें पाहोनि प्रहस्त प्रमानु । तयाप्रति बोलत
 जाला ॥ १ ॥ 'अगा प्रहस्ता, मुलशंगा, । हूं मत्त्रियामर्त्ये गाहणा,
 परि बहुत मते निचरणा । केळी पहिजे ॥ २ ॥ लकाभासी जितुं
 निशाचर । नामाथिले थोरथोर, । जेहीं पराभाळिले निर्जर, । तयासि बोल
 धाडिजे । ॥ ३ ॥ ऐशी लकेस आझा करी, । ते शीत्र प्रहस्त अगिकारी,
 पुढें तिष्ठत होत कामारी । तयानि प्रेरिता जाला ॥ ४ ॥ प्रहस्त म्हणे
 राजेदरासि । नृपतीची आज्ञा जाळी ऐशी । गळढप जितुने नगरभासी ।
 त वेगवत बोळारिजे ॥ ५ ॥ असें प्रहस्तचन वार्तिकी । आदरे वेगिडे
 मस्तकीं । हेमदड धरोनि हस्तकीं । शीत्र निरते जाले ॥ ६ ॥
 भनिवेगाची मनोवृत्ति । त्याहूनि त्या दूताची अधिक गति, । राक्षसाचिया
 गृहाप्रति । तात्काळ येते जाले ॥ ७ ॥ रानदूत म्हणती, 'सुरारीहो,
 सिद्ध करा सेनामनुदामो । महासभेसि शीत्रें चत्र, हो, । विळवु न
 लावार्हा ॥ ८ ॥ तत्पना नेर्णिजे कण्या कामा । नृपतीनें बोळारिलें तुम्हा ।
 प्रहस्ते पाठविलें आम्हा । तरि आता चाला वेगीं । ॥ ९ ॥ ऐसे ऐकता
 निशाचर । नामाथिले, थोर थोर, । वाहिनीपेष्टित, महाभूर, ।
 सभेसि येते झाले ॥ १० ॥ कुलाचलाचिये कडादरी । तेथें प्रवेशनी
 केमरी, । तेसे राक्षस मंडपदारी । शीत्र प्रवेशनी वेगेसीं ॥ ११ ॥
 नद नदिया छिन्नी क्षिती, । शोर प्रवाहीं सगरीं मिळती, । तेसे राक्षस
 प्रवेशनी । सभामंडपदारी ॥ १२ ॥ नक्षत्रें चावती आभासें । ते छोपनी
 पश्चिम दिशे, । तसा राक्षससमुदाय प्रवेशे । सभामंडपस्थानी ॥ १३ ॥
 दशाननाचा सेविरा वडु, । त्रिभुवारि, महाप्रनिद्ध, । तो कुमकर्ण वळें
 अगाधु । समर्पा आठा मभेसि ॥ १४ ॥ तेलोक्यासि न लेरी आगवणा, ।
 मदत्राम मैरा सुरगणा, । तो कुमकर्ण नमूनि रावणा । सभेसि येसता
 जाग ॥ १५ ॥ कुम, निकुम, तयाचे कुमर, । पितयावृत्त पळवत

१ अ प्रवेशनी २ अ देखिलें ३ अ महावज्रत ४ अ दामीव ५ अ
 वाहिल ६ अ तेशा दूताची भनि गती ७ अ यर्जित हा शब्द नाही
 ८ अ लावावा मरंधा ९ अ नेणवे ववण १० अ समुद्री रिपती ११ अ
 तैस मंडपदारी प्रवेशनी । वेगेसीं रजनाचर १२ अ द्वारि १३ अ प्रतीत
 हा नाही १४ अ यर्जित हा शब्द नाही

धोर, । रायासि करौनि नमस्कार । सन्निव वैसते जाले ॥ १६ ॥ तव
आला राजज्येष्ठपुत्र । इद्रजित नामें शैलारिशङ्ख, । तेणें प्रणिपातोनि पितृ- ।
अमुख वैसता जाला ॥ १७ ॥ अतिकामा, मिशिरा, महोदर । विनु-
जेन्हा, बिरुपाक्ष वीर, । स्वामीसमनेत परिवार । सभेसि आले राक्षस-
॥ १८ ॥ कनकरथु रत्नजडित । वरि आखटला पुण्ये पडित, । नामें
विभीषण पिख्यात । सभे आला प्रभानेसी ॥ १९ ॥ नेत्रों देखों राक्षमगजु ।
विभीषणें नमिला पूर्वजु । मग स्वस्थानी नृपतीउज्जु । जाऊनिया वैसला-
॥ २० ॥ सभा घनपटली निशाचरी, । जेते येकंनटले महागिरी । मग
तया सर्वातें किन्नरी । नाना रंगीं पूजिले ॥ २१ ॥ समामडित दशमकु, ।
जैसा सुरामण्ये सहस्रनेत्रु, । मग प्रहस्तेसि प्रगट मंत्रु । बोलता जाला स्वये,
॥ २२ ॥ 'अगा ये प्रहस्ता, ये समयी । पदातिदळातें आज्ञा देई, । अहो-
रात्र महाद्वाराचेठारी । जुथी रक्षणे ठेनारी, ' ॥ २३ ॥ ऐकोनि रायाचें
उत्तर । प्रहस्ते निरडिले निशाचर- म्हणे, ' तुम्हीं राखावें महाद्वार । अव्यग्र
होगीनिया, ' ॥ २४ ॥ ऐसी प्रधान आज्ञा करी । मग वाळिये राहिले महा-
द्वारी, । शेंखें धरिलीं फरी । भिक्करूप, पिशाळ ॥ २५ ॥ घानतरे लंका-
नाथु, । कनूनिया विम्पाचा स्तार्थु, । म्हणे, ' आइवा, गा प्रहस्ता- मनोरथु ।
अद्यापि फळद नव्हेचि ॥ २६ ॥ वस्तु प्रयत्ने मिळमिली । ते असताचि
अलम्पा जाली, । तया क्लेशाची उरीच उरली । इतुकेचि देखें ॥ २७ ॥
प्रयत्न केलियाचें कोड पुरे । तरिच देहाचा श्रम उतरे, । नार्ही तरि अहो-
रात्र भरणे भरे । हृदयीं महादोकाचें ॥ २८ ॥ म्या लघोनिया जखनिधि ।
अनन्तात्मजा आणिली बुद्धि, । परि तिचिया भोगास्तन व्याधि । मज
बडेली कामाचा ॥ २९ ॥ मुरनय्यां मज पाहता । सीतेसारली नार्ही
यनिता । ते मज वश होय, गा प्रहस्ता, । ऐसा करीं उपावो ॥ ३० ॥
दोंचि पदार्थी माझा सकलपु । निर्मूल करावा राग रिपु, । सीतासभोगाचा
साक्षेपु, । इतुकेन वृत्तकृत्य ॥ ३१ ॥ तुम्ही स्नेहाळ सर्वे मजलागीं, । आणि
असा रायाचे निभागी, । तुमच्या समुदायास्तन मी जगीं । काळादूनि अधिक-

१ अ राक्षस २ अ मयकर ३ अ घनवग ४ अ वर ५ अ पूजने
६ अ उपर ७ अ प्रतीत हा शब्द नार्ही ८ अ गजवीचर ९ अ मग
मुद्राद्वारा । वितडण्या, पिशाळ १० अ नगरनाथ ११ अ वेळया
१२ अ इतुकरावें

॥ ३२ ॥ यक्ष, पित्राच, गुह्यक, कितर । मुरअमुरगग, गिम्बार, । मंजरी
 जुंझता तपाचे, कर । जरातें पावतीना ॥ ३३ ॥ तेथें काय म्हणोंये नर वानर ।
 शत्रु आमुयेदे अदूरेंथोर । सिंहामि घटनी कुंजर । तरि ते पावती जयो ॥ ३४ ॥
 निशाचरांचे भक्ष्य मानरी । हें तों प्रियनि निर्मिलें पूर्वी; । म्हणवूनि गमासि
 जयोपदरी । मजपासार नाहीं । ॥ ३५ ॥ ऐंमे बोळींजे राखणे । गर्वें ब्रह्माड
 मोनी ठेगणें । ईशुके ऐकोनि कुंभराणें । चोळें आरनिउं । ॥ ३६ ॥ ऐंके,
 राया गर्वनिभि, । मिनाशकाट्यें भ्रष्टे बुद्धि, । तपास्तर जेडे उपाभि, । ते
 प्राप्त करी दु ग्वातें ॥ ३७ ॥ जगनिंय जितुकें दृश्य, । तें अनर्जित आपुडेंच
 सय । अकथिन होईल विज प्राप्त । येदर्थी संशयो नाहीं ॥ ३८ ॥
 यिमिश्रित भक्ष्य आणितें, । तें मंदबुद्धीमन स्वकारिलें; । तैसें, राया,
 तुम्हासि गडलें, । ऐंमे मज घाटत अमे ॥ ३९ ॥ नीतिरमें राज्य करांय, ।
 हें तंय राखिलें अयें । अत्ता संकल्प धरिला तेंक्षेनि जीवें । तौचि जांय
 सिद्धी ॥ ४० ॥ कुर्मगळ केडें, लंकागाय, । हेंचि मुरुळ हो, गा समर्था ।
 तुज मानसी उद्वरली व्यथा । ते पावतीन शौरतिलें ॥ ४१ ॥ उत्तम, मय्यम,
 फनिष्ठ, । तुम्हीं आगिकारिलें तेंचि श्रेष्ठ । आत्ता माक्षिया भुजमळें संतुष्ट ।
 सदा अमायें, राया ॥ ४२ ॥ नैक्षिया कार्याकारणें, नृपति, । करीन
 भुवनत्रयाची शानि । शत्रुनमुदायति रंजिती । प्रांगन करीन, जाणा
 ॥ ४३ ॥ म्या आपुलिये प्रौढी । कुबेर केला देशगडी, । लंका पुण्यक घेतलें
 प्रौढी । तुज राख करारया ॥ ४४ ॥ कपि आणि दशरथात्मज । सिंधु उतरांनि
 युदा येनी तुज । हा आहार निर्माण शालासज्ज । माक्षिये क्षुधेकारणें ॥ ४५ ॥
 ऐसे कुंभकर्णाचेनि वोलें । गैरणाचें चित्त भगोन सतोपलें, । जैसे निर्भ-
 र्त्सूनि बुझाविलें । आर्भणें पुनरपि ॥ ४६ ॥ राखण म्हणे, ' गा बंधुराया, ।
 वडें अंतकाहूनि आगळिया, । उजाताखी तुझी काया । सदा अमंग असो
 ॥ ४७ ॥ सूर्योदयाचा अग्रमरी । अंधकार सृष्ट्या निगरी । तैसे तुक्षिये निद्राती
 वरी । नामोनि जातील ॥ ४८ ॥ ऐंमे बंरूप्रति दशाशिरें । अनुगदिलें

१ अ युद्धे करित लावे २ अ हो ३ अ मरुग ४ ब सोनोनि ५ अ
 मानिले उगे ६ अ इतकिये ७ अ म्हणें, ऐकाहो ८ अ जे जगीं विया
 पडे ९ अ ये सदेहो नाहीं १० अ घेतला ११ ब सिद्धीने १२ अ तुजे
 १३ अ पक्षाक्षी १४ अ प्रसन १५ अ रायाचें १६ अ आवें.
 १७ अ कुंभकर्णाचेनि

स्तुतिउत्तरें । इतुं ऐकोनि पार्श्व निशाचरें । बोलों आरभितें ॥ ४९ ॥
 म्हणे, ' आइकें गा राया, लंकानाथा, । ईश्वरा ईश्वर नाहीं सर्वथा । सूर्या-
 हूनि आगळें पश्चिमपथा । कवण आहे तेजाचें ? ॥ ५० ॥ नद नदिया
 शाल्य असती; । परि सिंधुसमान बैसेनि होती ? । उंचउंचाले पर्गती ।
 री न ये मेरुसि ॥ ५१ ॥ म्हणमूनि जी नृपनरा, । अतिमानें थोराहूनि
 गेरा, । तुम्हातुल्य प्रतापी दुसरा । भुवनत्रयी न देखों ॥ ५२ ॥ गनुष्य
 म दक्षस्यपुत्र, । तो तुम्हालागीं झाला शत्रु, । तयाचा पुसता मंत्रु । प्रह-
 तप्रमुखासि ॥ ५३ ॥ केरठें, नृपति अपूर्ण पा हें, । जो गजकुंभस्थळें
 तोडित आहे । तो सिंधु मानसीं चिता घाहे । शृगाळशत्रूंची ! ॥ ५४ ॥
 तुम्हीं सप्रामां साबिले धूर, । तेंपें काय म्हणाने नरवानर ? । लंगूनी
 पेंती सिंधूचे पार । हें न घडे, जी, सर्वथा ॥ ५५ ॥
 रामलक्ष्मण साडणले पुरुषार्थें, । राज्यभ्रष्ट केलें भरतें, । ते हिडत असती
 अरण्यपथें । वेदेहीदुःखास्तय ॥ ५६ ॥ हिडत असतां घननासी, । शोभीत
 असता सीतेचे पदरीसि । बैबी जोडिली वानरसी । ते किष्किंधापर्गती, ।
 ॥ ५७ ॥ बैरुणालयो आड महायोर । पक्षि लंगूनि न पोने पार, । तेंपें
 मनुष्य आणि वानर । काये लंबों शक्ती ? ॥ ५८ ॥ महामूर्खें ते पाळेखा-
 ईरें । रामासरिसीं चालिलीं अपोरें । युद्धीं एक राक्षसाचेनि करें । प्रेतपुरी
 पावती ॥ ५९ ॥ राया, अर्ता हाचि निचार, । जानकीसि कीजे बळात्कार ।
 भंतुरीपणाचा अधिकार । शीघ्रकाळें देइजे ॥ ६० ॥ कायसी सीतेचीं
 प्रार्थना ? । बुद्धि नलगे आणें मना । ' ऐसे ऐकोनिया पार्श्वचरना । रावण
 सतोपला ॥ ६१ ॥ " भलागा भला, पार्श्वी । तुमों मंत्र उपेदीशला वरना ।
 प्रमाण मानळें माझिया जीरा, । परि हें भळें नव्हे ॥ ६२ ॥ बलाकार मी
 न करीं सर्वथा, । ते आइकें, गा, मूळ कथा । येके अवसरीं स्वर्गपंथा ।
 देखीं जाता होती ॥ ६३ ॥ मज अवलोकिता निचेनि स्वरूपें, । व्यसनभूत
 केलें कदपें । मग करीं धरिलीं साक्षेपें, । तंत्र ते दुर्विस्त झाली ॥ ६४ ॥
 चलाकारें वरीं धरिलीं । धर्मेकरुनि आपदली । पदा सौंदर्यानिंतर

१. व. प्रभुत्तरें. २. अ. नव ३ अ प्रतीति हा शब्द नाहीं. ४. व. उची
 रचली ५. अ. राम तुम्य जा ६ अ प्रतीति हा शब्द नाहीं ७ व प्रतीति
 ही ओवी नाहीं ८ व मिद्ध १. व. आणिजे १० व. बोलता जाला

गेली। ब्रह्मभुवनाप्रति ॥ ६५ ॥ मग वृत्तांत सांगे चतुरानना। म्हणे 'मी' यत
 होती। तुझिया भुवना। मागीं आरुद्धोनियां निमाना। मज रावण भेटला ॥ ६६ ॥
 पाहिला असता येकांतु। मजवरी घातला दुष्ट हस्तुं,। पुरला होना देहाच
 अंतु। परि भायें सोडिलें. ॥ ६७ ॥ ऐशी कृपा भाकी दैन्यचनें;।
 मग आश्वासिली चतुराननें.। श्रापाचेनि अनुसंवनें। तीस अभय दिवले
 ॥ ६८ ॥ मग ब्रह्मा तये अस्मरीं। श्रापपूर्वक मज आज्ञा करी.। म्हणे, 'वळें
 रमसी परनारी। तरि शतचूर्ण होसी.' ॥ ६९ ॥ अंबुनिधि मर्यादा आर-
 रिला,। कीं मद्रोन्मत्त अंकुरें आंकळिया;। तेंसा श्रापपार्शे बाधला। माझा
 काममद्रु. ॥ ७० ॥ श्रापास्तत्र पार्श्वी चतुर। मी न प्रवर्तें वलाकारा.।
 म्हणोनि बुद्धीचि वश करा.। मनुष्यागनंसी ॥ ७१ ॥ ब्रह्मशापाचेनि प्रसंगें।
 जाला वज्रपाणी सहस्रभगें,। म्हणोनि सर्वथा सानुरागें। सर्वितें वश करा,
 हो. ॥ ७२ ॥ रावण प्रधान परस्परें। बोलती अधर्माचीं उत्तरें,। ऐसें ऐकोनि
 क्रोधें धोरें। विभीषण बोलिलेजे. ॥ ७३ ॥ म्हणें रायासहवर्तमान मंत्री
 तुम्ही। सारे प्रवर्तलेति अधर्मी;। परि ते वीरश्री संप्रामों। जयो नेदीळ
 तुम्हा. ॥ ७४ ॥ ग्धुनाथ जो अयोव्यानृपु,। त्याची भार्या सीता सर्पु। हीं वळें-
 तुम्हीं आणिला काट्यनृपु। समस्तासि डंढानया. ॥ ७५ ॥ पंचांगुलिक दक्षिण
 पाणी। हेचि सर्पाची पंचफणी। चिंता धरी अंतःकरणी। हेचि विष वदनीचें. ॥ ७६ ॥
 श्वाम उश्वाम मुखीं प्राणी,। हेचि धुधुकाराची साडणी,। ऐसा सर्प
 धरिला; परि निर्गणी। सर्पानि शोखटे; सांगे. ॥ ७७ ॥ जाणतां जाणतां
 ऐना विनेकू। रायें पदरीं घाशिला पावकु। हा पेटलिया येके येकु।
 निशाचर भरमेळ. ॥ ७८ ॥ तुम्ही म्हणाल राम मनुष्यरूपु.। परि तो
 पायनीपतीचा जपु.। हा मतिभद्र जाला लंकाजपु। त्याची भार्या
 हरिली. ॥ ७९ ॥ रामधनुष्याचेनि टणकारें। पायसाआगी भेर शोरें,।
 दणाणती अष्ट दिगतरें,। भूमि टटमळूं लागे. ॥ ८० ॥ तयापामाव सुट-
 तीळ वाण। अनिराद, तिखट, दारुण,। ते तुम्हामि न करिती निर्वाण।
 मीना द्या रे रामाची ॥ ८१ ॥ कंक पिनारे त्रिशूल भाडों। तेणे तुमचीं देहें
 नाहीं छेदिर्या,। तव घेऊनि जा, रे, बहिली। मीना भेटया रामानें. ॥ ८२ ॥

१ अ प्रतीत हा शब्द नाही २ अ बाडला ३ अ इतुकोन ४ अ बाहिले.

५ अ प्रतीत हा शब्द नाही ६ अ प्रतीत हे शब्द नाहीत

७ अ पाणत जाणावा हा ८ अ मध्ये ९ अ भूमिभद्र टटमटा

‘प्राणहरण’ तथा बाणाचीं नामें, । माते भरिले रघूत्तमें । ते तुम्हासि
 रतील नेमें । जरि ‘हे’ स्वजाल त्रैलोक्य ॥ ८३ ॥ बलादया बान्ध-
 रें । स्पर्शलीं नाहीं लंकापुरी, । तव सोडा बैदेही छडकरी । दशरथा-
 जाची. ’ ॥ ८४ ॥ रायासि लगला कामव्याधि । पाचमा करीतासे
 बुद्धि । तरि देखनि प्रियेकौपथि । आत्म्य करारे मंत्रीहो ॥ ८५ ॥
 ॥ त्रिभीषणाचीं वचनें । ऐकोनि उद्वेगिने दशाननें । त्यासि प्रत्युत्तर,
 गनें । प्रहस्ते बोलिजे. ॥ ८६ ॥ अहो, राजभ्राता, त्रिभीषणा, । तुम्ही सभे-
 थें बोलों नेणा । अजि तुमचेपाचतुरपणा । निमाड होमूनि ठेला. ॥ ८७ ॥
 म्हास उतरण्याचें वर्तमान । परि बुद्धीनें असा पाळकासमान. । मान मर्यादा
 न्हीन अन्योन्य । बोलत असा सभेजात. ॥ ८८ ॥ जें राजपासि अति
 प्रिय, । निजे माडलिकाचें हृदय, । ऐसें बोलिजे, तरिच चातुर्थ । असाधारण
 गां. ॥ ८९ ॥ स्वाभीर्ते सर्वाथा सुख न वाटे, । परिनाराचें तुक तुटे, ।
 तें बोलता, ‘तो शीघ्र भेटे । मृयुते. ॥ ९० ॥ म्हणोनिया त्रिभीषणा उगे
 हा, । होता असे तें कौतुक पहा, । मौन्य न धरये तरि जायें गृहा । शीघ्र
 ाति आपुल्या ॥ ९१ ॥ रायें जिकिलें भुवनत्रय, । तपासि वाय सागता
 मनुष्यभय । तुम्हास बोलता सगळें हृदय । कोणें व्यात जालें. ’ ॥ ९२ ॥
 ऐसे प्रहस्ताचा वचनी । त्रिभीषण दुखानला अत करणी, । जैसें शराचां
 सधानीं । जिद्दार खोंचले. ॥ ९३ ॥ त्रिभीषण म्हणे, ‘अधमा, । जळो
 जळो तुझा मरमहिमा । । तू दीर्घदोषिया, पापात्मा, । तुवा बुडविलें राज्याते.
 ॥ ९४ ॥ राघवचें पाप रायास लागे, । आणि नृपतीचे दोष मंत्रियास भोगे, ।
 तरि तुझ्या ठाणीं नित्य जामे । पातकाचा पैसाडा ॥ ९५ ॥ बन्दि लगला
 असे पर्वती । त्यास साख होय पवन प्रीती, । तैसा कामातुर लकापती, ।
 तू देशी अनुमोदतु. ॥ ९६ ॥ राम कोदंडाचा निर्भट्ट बाणी । ठेदिजे तुझी
 आंगवेष्टणी, । मग आठनिशी माझी राख बाणी । प्राणत्याग करिता. ॥ ९७ ॥
 कुम्भकर्ण, इन्द्रजितकुमार, । देवतक, नरातक, महोदह, । नहोता इतक्याचा
 सहार, । तव सीता या, रे, रामाची. ॥ ९८ ॥ अनिरार रागाचा बाणी ।
 एक एक देखता न पडता रणी, । तत्रैरि पतिव्रताशिरोमणि । भेटना तुम्ही

१ अ जाल प्रिलोकी २ अ पर्वत ही ओवी गाहीं ३ अ शाघ्र भेटे मृग
 त्याचे आणी ४ तिळिमें ५ अ हाथ ६ अ मोहण ७ अ आंगवस्त्रणी
 ८ अ एक एकपुत्र पडाल रणी ९ अ ते

रामाभि. ' ॥ ९९ ॥ विभीषणाची उत्तरे तिगटे, । श्रमणे इंद्रजिताचे हट
फुटे, । जैसे वज्राचे घायटे । त्रैलोक्य सर्वांगी. ॥ १०० ॥ वनीं लागीं
वणरा । परि पडे घृताचा श्रमा, । मग उठो अग्निशिखाचा उठारा, । तें
फोडु उमळ्या. ॥ १ ॥ इंद्रजित म्हणे, ' रे विभीषणा, । मर मर,
मूर्खा, निर्गुणा ! । फल्गू लागिला, राक्षसराणा । तुझिया वडुगपणे. ॥ २
थरे तू राक्षस मिहाचा यदा । शत्रुकु केवळ जन्मलासि. । मय पृथ्वीभा
अससी. । ध्यर्थ जननी श्रमविशीं तुमां. ॥ ३ ॥ निंदा बोवसी जेणे तोंडे,
करीन मी त्याचीं शतपडे, । परि तुजवरि न वाढिजे दोडेडे । राजन
म्हणीनिया. ॥ ४ ॥ त्रिमुखींचे भय एकच उठे, । तें तुझ्या हृदयीं बैसले.
तुझा पुरुषार्थ धैर्य कोळसा झाले । म्हणुनि भयेच बोलसी. ॥ ५ ॥ निगाच-
राचे भक्ष्य सहज । तयामि वर्णिता न धरिशीं लाज, । हें ऐकोनिया पूर्वज ।
कटकटा करिती. ॥ ६ ॥ महत्त्व देशी त्या दशरथपुत्रा, । अरे, तू
राक्षसामध्ये अपरित्रा, । प्रभाते तुझिया वक्ता । अगळो नये. ॥ ७ ॥
सुरा सहित वज्रपाणी । म्या वासिला आपुला बाणी, । मुरकुडी पाडिली
धरणी, । शरणागतुं प केला. ॥ ८ ॥ मेरसांरिखा गेरान्ती । म्या धरिलां
स्वहस्ती, । पीडु घाटुनि चौदाती । पृथ्वीवरि पाडिला. ॥ ९ ॥ मी देवा-
सारिरयाचा अतडु, । देव्याचा कार्यकर्ता मीच एकु, । आता नरानरनाटि-
केसि पायकु । मीच लागेन. ॥ ११० ॥ ये भयभीता विभीषणा, । निंदा
बोलता मुकसी प्राणा, । जैसे देशगडी बैश्रवणा, । तैसें तज करीन ' ॥ १११ ॥
ऐशा इंद्रजिताचा बोली । रायामहित सभा आनदली, । परि अतरीं चित्त-
वृत्ति दुखावली । धर्मिष्ठ विभीषणाची. ॥ ११२ ॥ वक् रायसामध्ये राजहनु ।
एक पडले पात्रे तामु, । तैसा पातकियामाजी निर्दोषु । विभीषण सर्ता
पला. ॥ ११३ ॥ गर्भारि राचा ते अवसर । इंद्रजिताची उल्लणा
आदरी, । जैसा पूर्ण पडित निनारी । पांवाडचर्चेनें ॥ ११४ ॥ अरे दीर्घदो
धिया, राजपुत्रा । हानि केली आपुंठिया जमक्षेत्रा । क्षयो निर्माण झालासि
गोत्रा । वृथापुष्टा, अमगळा. ॥ ११५ ॥ राजवाचे हित माझे बोलणे । तुज
अमहा झाले कोटिगुणे. । नृपतीचे भाव्य आहे उणे, । म्हणोनि तुज बुद्धि

१ अ शस्त्राचे २ व प्रतीन हा ओवा नाही ३ अ. धर्मी वीं कां (१)

४ व असमोपला ५ व मग ममारा बाणा ६ अ प्रगात हा शब्द नाही.

ऐसी. ॥ १६ ॥ अंधापुढें धरिली दिवटी । तरि तम न सांडी तयाची दृष्टि; ।
 होमियासि. मिष्टान वाढिलें ताटी । मुखी घालितां विष बोट; ॥ १७ ॥
 तैसें मज बोलतां तूमचें हित, । तुम्हां सर्वास वाटे दुःख बहुत. ।
 होणार आरंभिलें वाळवंत । तयासि म्यां काय करावें ? ॥ १८ ॥
 तारकासुर, अजिंक्ये त्रिजगां. । तो देवां त्रासूनि स्वर्ग भोगी. । पुढें तयाचि-
 या वधाळागीं । स्वामी कार्तिकु जाळा. ॥ १९ ॥ तैसें तुम्हां शत्रांनै. । तैलो-
 क्य पीडिलें बलात्कारें; । आतां राक्षस वधावया. निर्धारें । राम अवतरला
 असे. ॥ २० ॥ ऐशां विभीषणाचीं उत्तरे । श्रवण केलीं दशशिरें. ।
 उसळले क्रोधाचें काविरें, । मग बोलता झाला. ॥ २१ ॥ म्हणे, ' आलेया
 वसंताचे दिवस । तें मंजुळकंठ, सुरस. । आश्रवनीं गायन करिती वायस ।
 हें कैसें घडेल ? ॥ २२ ॥ अर्ज्यादूनि अवघे अंवर । घन गर्जना करिती
 गंभीर; । तें पर्वतीं नृत्य करी खर । हें कैसेनि घडेल ? ॥ २३ ॥ प्रवेशूनि
 पुष्पजार्ताच्या बर्ना । शांति क्षमा अवलंबूनि । कुंजर बैसेळ पद्मासनीं; । हें
 कैसेनि घडेल ? ॥ २४ ॥ व्यालवैखरीहूनि अमृत स्त्रवे, । परम दुःखास्तप
 पापाण ब्रवे, । तरिच दुष्ट दाइज हृदयीं निवे । कुर्क्ष्याचा नांदतां. ॥ २५ ॥
 रथ, पदाती, वारण, बाजी, । कुर्क्ष्याचा नांदता राज्यीं । देखोनि सुख मानिजे
 गोत्रजीं, । हें कैसेनि घडेल ? ॥ २६ ॥ सरिता मातली जात आहे । ते
 जन्मभूमीची वास न पाहे. । तैसें दुष्टांचें चित्त न राहे । कुलवृत्तीच्या
 ठायीं. ॥ २७ ॥ विभीषणा तूं होसी माझा बंधु, । परि कुळनिंदा
 निषयीं अगाधु । करूं आवडे तुझा वधु । परि मोत्रहत्यां लागेल. ॥ २८ ॥
 अरे, त्या मानवियांचेनि धाणीं । शब्दे राक्षस मारिती रणीं. । दग्ध हो कां
 तुझी धाणीं, । जे स्त्रते निपातें. ॥ २९ ॥ राक्षस राज्य करिती मुखें, ।
 परि तुचां वधिले आपुलेनि मुखें. । तूं बोललासि तेणें दुःखें । हृदय फुटत
 माझे. ॥ ३० ॥ तूं आमुचाचि निदिशी आम्हां । शोराविसी वानरां रामा ।
 कुलपापाण दुरात्मा, । मुख आच्छादी आपुलें. ॥ ३१ ॥ ऐमें क्रोधें बोलोनि
 गाणें । स्पर्श केला वामचरणें. । अपमान देखोनि विभीषणें । शीघ्र गंतव्य
 आरंभिलें. ॥ ३२ ॥ चौथां प्रघानांसहित उडाला, । समेऊर्ध्व अंतरिक्षी

१. व. उजळुनि. २. अ. पडूस ३. व. पर्वतीं हा शब्द नाही. ४. व. असे.

५. अ. अजिन्. ६. अ. कटिण. ७. अ. मंजुळ स्त्री. ८. व. उल्लूनी. ९. अ.

मलह्ला.

राहिला, । तेथुनि वचन बोळतां झाल्यां, । विभीषण यक्षप्रति. ॥ ३३ ॥ 'तूं
 आइके 'गा ठंकानाथा, । माझेनि बोले पावलेति व्याघा; । परि सिद्धांत हा
 सर्वथा, । अंत आला राग्याचा. ॥ ३४ ॥ तूं ज्येष्ठ भ्राता होसि, । म्हणतूने
 मागृती करितो पुसी. । मर्मता झळवते मानसी. । परि मी न राहें येथें. ॥ ३५ ॥
 माझी चाडें सुत्र आढे कीं नाहीं, । हें सांगा, जीं ठगलाहीं. । वायाचि पडलासि
 प्रवाही. । गर्वसारितेच्य. ॥ ३६ ॥ सहपरिगारो रणभूमी. । निद्रा कराळ सर्वा
 तुम्ही. । हे पद्मवया सैमर्थ नव्हे मी. । परि तेचि प्राप्त झालें मज. ॥ ३७ ॥ म्यां
 सांगितलें सर्वांचें हित । परि अथमी रमे तुमचे चित्त. । होणार आरंभिलें वंझिवंत ।
 आतां होचि लागेल. ॥ ३८ ॥ आतां बोळिलों तितुं करिजे क्षमा; । मजवोण
 कल्याण असवें तुम्हां । ऐसें बोळोनि पांचही व्येत्मा । माजी संचरले. ॥ ३९ ॥
 इंद्रिये सांडुनि जातो पांचही प्राण, । तैसें भ्रष्टले पांचही जण. । सुद्धदेहवेचें
 केले निग्रोण, । निराशा अचलेपिरी. ॥ ४० ॥ सुवर्णपक्षियांचें स्थान
 निर्दोष । तेथे कुत्सित येवोनि राहिले वायत; । मग स्थान सांडिती राजहंस ।
 तसे उडोनि येते. ॥ ४१ ॥ इति श्रीयुद्धकांड रामायणे । पुढील कथेसि
 सादर होणें । वाल्मीकि काव्य आश्रयो म्हणे । कृष्णदास मुद्रल. ॥ ४२ ॥

असंग ५

ॐ नमो श्रीरामसचिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । 'पांचही
 जाती गगनमार्गे । तों करूनि मानसवेगें. । सर्व सभा पाहतसे मागे ।
 ऊर्ध्व वदनें करोनिया. ॥ १ ॥ पंचाननें हेमगिरीचा शिखरें । तेजोमय
 उचळलीं महाधोरें, । तैसेचि येताति रजनीचर, । ते सुप्रोन्न लक्षिले. ॥ २ ॥
 वानरातें दावी कपिराजु । 'पेड पहाहो नभा उज्ज. । महावेगीसी तेज.पुंजु ।
 पंचमेअसीं येतु असे. ' ॥ ३ ॥ तंर उद्धित जाले पूवंगम । करी घेऊनियां
 शिळा, द्रुम. । मुमुंकार देऊनियां व्योम । नादें संपूर्ण केले. ॥ ४ ॥
 वानर ऊर्ध्व पाहती अत्रे. । तत्र-गहडा ऐसा झेपावे, । अरुस्मात अयोध्या
 खालावे । यात्रा विभीषणाचा. ॥ ५ ॥ अंजुनिवीचें उतरपार । तेथें उतरले

१ अ. ममत्व. २. अ. योग्य. ३. अ इति श्रीयुद्धकाण्डकथामृत । वाल्मी-
 किकाव्य सुगम बहुत । पुढें आइका देवोनि चित्त । कृष्णदास मुद्रल म्हणे. ।

४. अ. पंचानन. ५. अ. पंचमेष्ट येतुसे. ६. अ. वेतते. ७. अ. कांदले:

पांचही निशांचर. १ अंगिरीं भिडो म्हणतां वानर, । तंव तो बोले मधुरा
मिरा. ॥ ६ ॥ अगा, ये सुग्रीवा, वानरपाति, । तुज कल्याण हो गा धर्म-
मूर्ति. । रामासीं सद्यः झालासि हे कीर्ति । लंकेमध्ये सांगो आली. ॥ ७ ॥
केवढी पूर्वदत्ताची करणी । । तुझियां माग्यां नाहीं मोलणी. । जो रघुनाथ
चापशरपाणि । मित्रत्वे जोडिलासि. ॥ ८ ॥ मित्रांचें फळ सुग्रीवा जाण ।
तेचिं सत्य केले श्रीरामार्पण. । अमित मेळवुनि कपिगण । लंकेवरि
चालिलेति. ॥ ९ ॥ महाबळिया किष्किंदनाथा, । परियेसीं माझी मूळकथा. ।
मी राक्षस म्हणोनू अन्यथा । मानूं नको. ॥ १० ॥ रावण,
जंकेवा नृपवर । तों मज होय ज्येष्ठ सहोदर. । अधमांमय्यें अधम
घोर, । पापात्मा, पापकर्मा. ॥ ११ ॥ कपटें आणिटी रामकांता, । सीतयां
शिरोमणि, पतिव्रता, । म्हणवुनि शिकविलें शुक्ति बहुता । परि आमुचें
माझ्के. ॥ १२ ॥ सत्यबुद्धि नावडे दुर्जनासि, । तस्कर धिटे देखोनि शशी. ॥
हैसे दुःख रावणा मानसी । मज नीति सांगतां. ॥ १३ ॥ मग मज रावणें
अपमानिलें, । हीनाच्यापरी निर्भरितले, । या उमरी माझे हृदयीं वाढले ।
गुल्ल अभिमानाचें ॥ १४ ॥ ऐतियास्तव, कपिनायका, । म्यां सुद्धांसहित-
त्वजिणीं लंका. । शरण रिचैन रघुकुलतिलका, । ऐसां संकल्लु धरिला
मनी. ॥ १५ ॥ चत्वार मंत्रियांसहित, कपेद्रा, । येथ आलों तरुनु समुद्रा. ।
मी राक्षस दिसें बहिःसुद्रा । परि अंतर्सी शुद्धात्मा. ॥ १६ ॥ विभीषण, सत्य
नाम माझे, । तुम्हा मित्रांपाशीं केले विज्ञे, । धातां दातवाचीं चरणांनुजे ।
त्या रघुपतिरायाचीं. ॥ १७ ॥ ऐसां विभीषणाचीं उत्तरे । श्रवण केळीं धान-
रेधरे. । मग प्रतिपचन म्हणे, 'महा बरं. । स्थिर त्रैसा नावक.' ॥ १८ ॥
मग सुग्रीव जाळानें झडकरीं । म्हणे, 'जी रघुपति, अवधारी. । राक्षस
कपटवेग्यारी । सर्वा निश्वासो नये. ॥ १९ ॥ वर्तला येक अपूर्व
दृष्टांत । राक्षेसीं चौघीं पत्कारितु । उत्तरपसीं अकस्मानु । व्योमपथें
उतारला. ॥ २० ॥ त्यासीं भिडो पाहतीं द्रुमपर्णि । तंव तो बोले मधुरा
वाणी. । म्हण, 'मी नेणें कपट अंतःकरणों । शरणागतु रामाचा. ॥ २१ ॥

१ अ. राजनीचर. २ अ. पाहताती. ३ अ. तंव बोले विभीषण. ४ अ. मवणी.
५ अ. मुवा. ६ अ. चाठी केळी. ७ अ. मी सांगेन प्रजांची अवस्था, । ते नू-
नुपेसीं राक्षस म्हणवुनि । ८ अ. बाह्य. ९ अ. अतःकरणी. १० अ. मंत्रांपाशीं.
११ अ. असे. १२ म्हणनी. १३ अ. निःकपट.

मज अपमानिलें लंकातार्ये । म्हणौनु सांगों आले येथे । आतां सनाथ
 करों समर्थे, । श्मुनार्थे मजगर्भा. ॥ २२ ॥ नाम माहें विभादग जाणा. ।
 अनुज वंधु होये रावणा. । ऐसें अत्यंत चोटे करणा. । म्हणे भेटा
 रामानें. ॥ २३ ॥ करण जाणे करणें उदेशें । रौतेंक प्रेरिला लंगेरी ! ।
 क्षमा अवलंबिटी राक्षसे । सेनेपथ्यें आला अने. ॥ २४ ॥ ऐसें ऐकोनि
 कौसल्यामनु । अरलोकी लक्ष्मणा उजू. । म्हणे काय बोटतो कपिराजु ।
 तें परितेउं तुम्हां. ॥ २५ ॥ समयी जया कर्पाचि भरंवने । अयोध्यापति
 तपातें पुसे । तम्हां काय हो मंत्र प्रतिभाते ! । तो साच सागा ये अव-
 सरा. ॥ २६ ॥ तंत्र हरि बोले शरमु नाना । गुणनिधि, जी, मूं जयरामा. ।
 महत्त्व देजनि ह्मनगमां । मंत्रबुद्धि पुसती. ॥ २७ ॥ कोदंडपाणि तूं जगदुरु ।
 विरंचो तुझा अज्ञाभर । जो तुम्हा मानसीं गमे विचार । तो सर्वांसि
 मानला. ॥ २८ ॥ तंत्र जांनुवंत म्हणे गा सीतापति । ऐसी असे राज-
 नीति; । बैरियावरुनु आल्या माग्री । तो दि स्वार्काहं नये. ॥ २९ ॥
 चालतां अनिवासीं विरोधु । प्राप्त झालिया संग्रामसंगु । समयी अंतर दे पुत्र
 बंधु । हे अवहित वार्ता. ॥ ३० ॥ हा मानरु, जो रावण भ्राता ।
 सत्य, जाण, गा मगवंता । ऐनियासि जरळि राखता, । पुढें बोखटे,
 सावळ. ॥ ३१ ॥ जैशी कचे शुकसेरा करोनि । साविटी अमृत-
 संजीविनी, । आणि वायले लाविल्ल अग्नि. । उडूसुचिया कोटरां. ॥ ३२ ॥
 तैसा अमित्रसग हो सर्वया । करणें न घडे, जो रघुनाथा. । सन्निध असता
 अकस्मात व्यथा । करुनि जानी. ॥ ३३ ॥ बैरियांनि देता आश्रयो । मग
 कैसा पाविजंठ जयो ॥ ऐसें ऐकोनि सीताप्रियो । निरात राहिला. ॥ ३४ ॥
 तंत्र भेंदु म्हणे, ' रघुनंदना, । राक्षसअभिप्रायो आणिजे मना. । कपिकुळा-
 ची अभिय मेना. । याच येथें काय चाले ? ॥ ३५ ॥ बहुत झोपती पिपी-
 लिका । तरि प्राणें घेती सर्पा येका. । आम्हां काळतुल्य, रघुनुलनिलका ।
 मशकप्राप राक्षस. ॥ ३६ ॥ ऐकोनि मैदाचीं उत्तरे, । हनुमनु पाहिला
 रघुवीर । स्वामिचरणीं लक्ष लावुनु येरें । सादर राहिजे. ॥ ३७ ॥ नर-
 नाथाचि गौरवष्टी । रुद्र संतुष्ट झलयसपुर्ण्ये; । जैशी अमृतप्राप्त ।
 मुखाम्ये झाली. ॥ ३८ ॥ हनुमनु स्वामिगार्ये । धोम संतुष्टा जर्वि. ।
 पुढें रघुत्तमापति बरवें । मगुर चोल्या जाला. ॥ ३९ ॥ श्रुतिशास्त्रें स्तवन

करिती, । परि मौन्य मुद्रा धरिली वेदांप्रति । तो तूं सर्वात्मा, मंगळमूर्ति, । मंत्र
पुससी कर्षिते ॥ ४० ॥ जगत्रयी आदिय राहटे । आत्मा इंद्रियाआर्धान चेष्टे ।
मज मानसी तेसे वाटे, । अयोध्यापुरपति. ॥ ४१ ॥ ये काळीं तुझा प्रधान-
हिमा । प्राण शाला सर्वा दुर्गमाला । आता कांहीं एक मिळे धर्मा ।
सें बोलतो जी. ॥ ४२ ॥ रघुनाथु तूं जी रणरंगधीर, । शरणांगता-
स वज्रपंजर । दुष्टांचा करिसी संहार, । ऐसी कीर्ति त्रिभुवनी. ॥ ४३ ॥
तय, मिथ्या; शरणागतु म्हणवी, । त्याची उपेक्षा कैशी करावी ? ॥ तुम्हीं
तसें पूर्ण गोसांथी. । मी आगळे काय बोलें ? ॥ ४४ ॥ ' चंद्रमा साडी
आगींची शीतळता; । गोड होई, गा अमृता; ' ॥ ऐस विनवावें नलगे
तत्त्वता. । त्यांचा सहजचि गुणु. ॥ ४५ ॥ 'विभीषणु राज्यें अपमानिला. ।
मग तुम्हासि शरणागतु आला. । तरि त्यावरि पाहिजे फेला । अभयवतुप्रहो
॥ ४६ ॥ हा नीति सांगता धर्मपु, । तें राज्य न साहेचि दुष्ट, । मग तेणें
दुष्टें स्थानभट्ट । विभीषणु जाला. ॥ ४७ ॥ पडिलिया दुर्जनासि संगु ।
क्षणक्षणां होये मानभंगु; । म्हणऊनु सर्वा देशभ्यागु । करणें घडोचि,
नृपति. ॥ ४८ ॥ राक्षस लंडूनि आळा समुद्रा । तेथवाचि लक्ष्मिणी याची
मुद्रा । परि हा पुण्यपुरुष, रामचंद्रा, । मारिक नव्हे सर्वा. ॥ ४९ ॥
मारिकु जरि असता । तरि आपुळे नाव न सांगता । प्रकट सेनेमये न
प्रवेशता । शंकेनें झाकोळता. ॥ ५० ॥ हा नि.कपट प्रसन्नगदनु, । जैसा
दिसे घवघरीत मानु. । बोलतां वाटे गहनु । बृहस्पति जैसा. ॥ ५१ ॥
आतां रघुनायका भूपाळा, । राक्षेसु बोलारिजे जवळा. । काय त्याची
अंतरकळा । तिचें शोधन करवें. ॥ ५२ ॥ आगिक कल्पे मज मानसी; ।
तुम्हीं घाली बघिला किष्किंदेसि, । राज्य दिशले सुप्रतासि । तें येणें
ऐकले. ॥ ५३ ॥ हा गवणें ' अपमानिला, । मग अभियानचक्रों
पडिला. ॥ तुज कृपानिधि शरण आला । बंधुराज मागाया. ॥ ५४ ॥
ऐसे वाक्पुण्यां हनुमंतें । पृथिलें रघुराजकृपांतें. । धन्य धन्य, तूं गा, '
ऐसें सातावानें । प्रतिउत्तर दिशले. ॥ ५५ ॥ रघुनाथ म्हणे, ' गा हनुमंता ।
ऐसेचि वाटे माझिया चित्ता; । राक्षस बोलामुनि आता । अभय, आश्रयो,
पावा. ॥ ५६ ॥ तंर सुग्रीव म्हणें, ' जी नृपरा, । जेणें समयी साडिलें
सहोदरा, । त्याची कीर्ति तुम्ही विचारा । उत्तमु कीं मय्यमु. ' ॥ ५७ ॥

तंत्र गम कपिरायाम म्हणे, । 'अति धन्य, गा तुझे बोलणे.'
 सकळ शास्त्रें शोधिलीं जेणें । त्यासि 'हे स्फूर्ति नाहीं. ॥ १८ ।
 *परि गा पिते, बंधु आणि पुत्र । मारिखे कैंचें सर्वत्र ? । धाडोळिता अयें
 जगत्र । म्या देखिले डोळ्या ॥ १९ ॥ पिता तरि येकु दशरथु । भ्राता
 तरि येकु भरतु । पुत्र तरि मी येकु ग्धुनाथु । वनिता तरि येकी
 वैदेही ॥ २० ॥ सुधीवा तुजसारखा सखा । नाहीं सुवनत्रयी न देखा ।
 सेवकु तरि एकु देखा । मास्तामजु. ॥ २१ ॥ तंत्र सुधीव म्हणें 'जी
 रघुनाथा; । साराश बोलिलेती ममयां; । परि राक्षस राहवणें वृथा ।
 अपकार्हे मुचील.' ॥ २२ ॥ रामु कर्पाद्रिप्रति बोले, । 'मप्राप्त्यडके
 मेरु डोळे, । मुबवातें वज्र उळे । हें कैमेनि घडेल ? ॥ २३ ॥ रजनीचर
 ते केवढे । मये आम्हा टपजवित्ती गढे. । कृतातु राहिला मज्जुढें । तरि
 खिड्डीनरे बाणी. ॥ २४ ॥ अथवा राक्त्र हो, विभीषण हो । शरण
 आलिपामि अनुग्रहो; । हें वाक्ये अन्यथा पितामहो । करु न शके
 माझे. ॥ २५ ॥ मागे कपोता सनाय्या भिण, । शिविरायामि गेला
 शरण. । तेणें आपणास केळें निर्वान, । परि शरणगनु रक्षिला. ॥ २६ ॥
 भतार बेमनमुत, कुशुडु, । पतिव्रता करी साभाळु, । तैसा शरणगत्
 अमंगळु । समर्थे रुपेक्षावा. ॥ २७ ॥ ऐसा रामाचा अभिप्रावो । जाणोनि,
 बोले कपिरावो; । म्हणे, 'राक्षसाचा सद्भावो । सचिरु दिसत
 असे. ॥ २८ ॥ पारिखा परि पुण्यपरायण, । जत्रड्यो असावा विभीषण. ।
 मग आज्ञा दे सीतारमणु । भेटावयाची. ॥ २९ ॥ जाल्य विभीषणाचा
 भाग्योदयो । आता रघुनाथभेटीचा समयो । सध्वविता जाल्य ताराप्रियो ।
 राक्षसासि. ॥ ३० ॥ प्रीती आदरें नि शिरु म्मानसी । विनतातनयो भेटे
 विष्णुभि, । तैसा विभीषण श्रीरामसि । भेटावया आला. ॥ ३१ ॥ सरिता-
 पूर मानला प्रगट्ठी । तो सिंधूसि मिळे टवलाहो, । तैसा विभीषण सुखंजिही ।
 रघुनाथासि भेटे. ॥ ३२ ॥ रावचरणानुजे वरवीं । तेथें शत्रुभ्राता मस्तक
 ठवी. । अयोध्याधीश म्हणे, 'चिरंजीवी । हेई, गा विभीषणा. ॥ ३३ ॥
 मग शीघ्र टठविला रघुनीरें, । आलिगिला खेहआदरें. । म्हणें, 'समयी

१. ब. भुति. * ही ओवी ब. प्रतीत नसते. २. अ. जानको ३. अ. अकार्य-
 झुपितें ४. अ. वधन ५. अ. आणविता ६. अ. निष्कण्ट ७. ब. भुते न्यान-
 देसि पाई. ८. ब. आतां सर्वथा.

सुखातुं ईश्वरं । प्रीरला आम्हांसि ॥ ७४ ॥ तुं' लक्ष्मण उद्धमति । ऐसे बोले
 सीतापति । प्रसंगे आलासि आम्हांप्रति । भावार्थकरूनि ॥ ७५ ॥ ऐशा
 माचां अमृतवचनां । राक्षसे पारणे केले मूर्खा; । जैसा चंद्रासि देखोनि
 रनी । चक्रोरु तृप्त झाला; ॥ ७६ ॥ कृपण दिविला पूर्वजांचा अर्थ, ।
 तं नतिव्रतांसि भेटला प्राणनाथ, । कां गोभियांसि सांपडला पंथु । गुप्त
 झांडांचा ॥ ७७ ॥ बंधुअवज्ञेचा व्याधे लागला, । भायें राघववैद्य भेटला, ।
 ब्रेभीरणा कृपासु दिवला, । आरोग्य जालें तात्काळें ॥ ७८ ॥
 गेहो परिसेसि शेटे, । हेम होय, पूर्वजातु पालटे; । तेही बिभीषणइदयांची
 जुट । चंदेराचिता ॥ ७९ ॥ अति निःकपट अंतःकर्णी, । उभा राहिला
 मोडोनि पाणि । स्तुति आरंभिली मधुरा वाणी । रघूतमा रायाची ॥ ८० ॥
 " जय जय, सर्वोत्तमा रामा, । तुझी अपार, अगाध महिमा । वर्णितां परा,
 पदपंती, मय्यमा, । देखरो पारंगली ॥ ८१ ॥ श्रुतींचीं शतें करिती स्तवन, ।
 परिनेणवे तुशे पूर्ण ज्ञान; । तेथें मी आपुंडें अज्ञान । किती बाखाणीन
 तुम्हां ! ॥ ८२ ॥ वृक्षाचे अर्मा लागले फळ । तें नेणे पूर्वाळ जन्ममूळ ।
 जेनकांजननीचे जन्मकाळ । वाळकांते दण नाहीं ॥ ८३ ॥ जंत्र उत्पत्ति
 चराचरीची । कर्ता अधिकारी बिंचि । तोही तुझिया निजस्वरूपाची ।
 मिंचना नेणे ॥ ८४ ॥ गिराटस्वरूप तूंच हें सत्य । उत्पत्तिस्थितिप्रलयो
 हे तुझे कृत्य । तुजवेगळें आहे, हें मित्य, । अवदित वाक्य ॥ ८५ ॥
 चतुर्दशभुवर्नांचा तूं नायकु, । अनंतब्रह्मांडईश्वर तूंचि येकु, । स्वयंशक्ति,
 गुणत्रयी व्यापकु, । पंचभूतें चाळिसी ॥ ८६ ॥ मळ, कूर्म, वराहो, ।
 नृसिंह, वामन, परशवाहो, । तौचि तूं वेदहीनाहो । मनुष्यवेषधारी ॥ ८७ ॥
 असुरां उन्मत्तांसि निर्वाण, । साधुजनाचें संरक्षण, । इतकें करावया, अवत-
 रण । तुजां केले सूर्यंश ॥ ८८ ॥ तुज शत्रु, मित्र आणि संसार, । हा
 ऐलीकडील पिचार । नुं निर्गुण, निरोपम्य, निर्विकार, । प्रपंचाविरहित ॥ ८९ ॥
 अत्यधी मायामय अवलंबिनी । लंला, लौकिक ऐशी करणी । सत्य होअवी
 बाल्य शरीची वाणी, । श्रयें जग तरावें ॥ ९० ॥ तुजवेगळी विषय-
 स्मार्थ । वेशटि आणिटीलंज्ञानाथे, । तलविचारिता येणें अर्थ । महंत बोध-

१. ही ओवी ब. प्रतीत नाहीं. २. ब. संपदे. ३. डा. उद्देगाथो काजरी.
 ४. अ. पांता. ५. अ. साधुजनांसि सदस्य. ६. अ. निगकार. ७. य.
 अशर्मा, ८. अ. नेवी.

ती ना. ॥ ९१ ॥ रत्नमर्णापामूनि रंगचोनि । काडूनि न्धारी कनगे युक्ति ।
 मगुला मिथित अमूर्ती, । ते चाळ्हावी कैमेन पा ॥ ९२ ॥ रम्भाची पोप
 रनिमडळी, । ते होईल कशी वेगळी ॥ कनकी कानि सर्गां पिक्ळी
 ते दोहोनि कशी थारी ॥ ९३ ॥ प्रकृतीपामूनि छाया । त्रिलि नरजाये,
 रघुराया । तुझी स्वरूपभोगभजनीभार्या । रावणें नेली हें मिया. ॥ ९४ ॥
 दर्पणां नेत्रांचेनि निराडे १ पाहता दिसे दुसरे रूपडे. । सीतेचें
 छाया तेणेंनी पाडे । मायामय नटला. ॥ ९५ ॥ ते रावणें हरिली
 दुष्टभावे, । का जे होणार तें सय होआवें. । तुजें
 त्रिभुवनी उरावें । अवतारचरित्र. ॥ ९६ ॥ म्हणोनि, जी अयोध्या-
 पति, १ लीलेस्तव अलामि व्यक्ती. । मज किंकराची किती स्तुति १ । तम
 महिमा वर्णवेना. ॥ ९७ ॥ ' नेति नेति ' ऐशीं शुनिवाक्ये. । जेप लुख
 जाला स्तननिवेके. । तेथें मी अज्ञान मुखें येकें । काये बोलोन
 आगळें. ॥ ९८ ॥ मेघ वरपती अनन थारी, । परिमाणु पडंनी पृथ्वीरि ।
 हें सदाश होईल काळतरी । पार गुग तुझे अमिय. ॥ ९९ ॥
 ऐसे निर्माण अनुवादतु, । तयामि निरारी मैथिलीकानु. १
 म्हणे, ' पुरे गा सवया. स्तुतिवाद बहुत । साडी बस आना. ॥ १०० ॥
 तुया, गा, आमुचेनि ओठकांद । सर्ग मुद्दामि घेतली ददे, । तेसे विष्णूकारणें
 ग्रन्हांदें कुळचार साडिला. ॥ १ ॥ गुनाथ मागे मैमित्रानि । तेणें सिंयु-
 जळ मारिलें कळशी । मग वेदोक्तपत्रे विभीषणामि । रात्र्यामिपेक
 केला. ॥ २ ॥ राम म्हणे. ' वैभवाभनी । विभीषणा होवें लकापति, ।
 जोंवरि मोममूयें भ्रमनी । आकाशअत्राळी ॥ ३ ॥ जोंवरि गगानोदारी ।
 वाहन आहे पृथ्वीरि । मासें नामचरित्र त्रैलोक्यमंशरी । तयारि गाय करी
 मुखें. ॥ ४ ॥ ऐमा राम दिखला आशिर्वादु । वज्रजर, काळम अभेदु. ।
 विभीषणासि तेणें आनदु, । तो न उचे कथिला. ॥ ५ ॥ जो इच्छित नि-
 वाला येक दुभने, । पुढे क्षीरमिनु प्राण जाय त्याने. । तयारी मुगाचें भरितें ।
 विभीषणाचे हृदयी दट्टे. ॥ ६ ॥ कुण्ठ कन्या पूर्वापलेटन करी, । तीसि
 राजपुत्र अकम्मात वरी, । तियचा आनद न माये अरों, । तसें जातें
 विभीषणा. ॥ ७ ॥ जन्मुनि टरिटी रक, । तें मुखी नाग इच्छो येक, ।

प्राप्ति सांपडे कूपमरी कनक । तैसा सतुष्ट राक्षसु. ॥ ८ ॥ कपि म्हणती
न्य, गा विभीषणा, । आतां येथूनि लंकेचा तू राणा । हा सर्व रघुना-
थचरणापासूनि प्रसादु. ॥ ९ ॥ इति धौगुद्धकांडरामायणे । पुढिले
कथेसि सादर होतु शाहणे । वाल्मीकिकान्यथाश्रयो म्हणे । कृष्णदास
मुद्रल. ॥ ११० ॥

पसंग ६ वा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः ॥ मंत्रियांमाजी
देऊनि मातु, । विभीषणासि पुसे रघुनंदनु, । कैशियापरी दशाननु । राक्षे-
सांसी नांदतु ! ॥ १ ॥ रामप्रथांची प्रयोचरें । विभीषण देतसे आदरें ।
"सीताशुद्धि केजी यानरें । तयानें देखिलें दृष्टी. ॥ २ ॥ तो रावण क्रूर,
कपटी, । त्रैलोक्यासि गवें नाणी दृष्टी; । तयाचे अंगलग देश कौटि ।
लंकेचे राक्षस. ॥ ३ ॥ कुंभकर्ण, राया, अवधारी । तो पन्मास संपूर्ण निद्रा
करी; । तयाची फालेसि सरी; । बळियांमध्यें श्रेष्ठ. ॥ ४ ॥ तया कुंभका-
र्णाचे कुमर । पितेपा तुल्य बलाढ्य, क्रूर, । तेही सगामी निर्जर । विठे-
विले वितड. ॥ ५ ॥ राजपुत्र, ऐकें जी जयरामा, । इंद्र जितला म्हणोनि
इंद्रजित नामा । काळ विटे त्याच्या सगामा । तो भेघनादु. ॥ ६ ॥ ऐकि-
ला असेन प्रहरत, । रावणाचा मुख्य पुरोहित, । जेणें पुरविला युद्धा अत ।
मणिभद्रगर्वाचा. ॥ ७ ॥ महापर्व आणि महाबलु, । महोदर आणि
त्रिशिरा विशालु, । देवांतक, नरांतक अढलु । अकपन, अलोट हे युद्धी.
॥ ८ ॥ अग्निहनु, यज्ञदृष्टी, विरूपाक्ष, । आगिक नामाधिले मुख्य मुख्य ।
ऐसे शत, सहस्र, लक्ष । येकाहूनि येक बळी. ॥ ९ ॥ येरा सख्या नाहीं
कोठ्यानुकाटि । कामरूपी, क्रूर, कपटी, । राक्षस वसताती त्रिजुटी । लंकेमध्यें
सुखें. ॥ १० ॥ तया राक्षसाची मौषिकश्रुति । सर्व मज ठाडकी, जी रघुपति ।
समयानुसार तुम्हांप्रति । मी सांगेन, राया." ॥ ११ ॥ हे आइकोनि राम सतोपे; ।
मग विभीषणामि मनु पुसे, । कपि समुद्र सरती कैसे, । तें आम्हा साग,
मित्रा. ॥ १२ ॥ ऐकोनि रामाचे वचन । विभीषणें केळें हास्यवदन ।
म्हणे, "वेदु जाळा कर्माधीन । हे अपूर्व, जी राया. ॥ १३ ॥ अनर्घ्यरानाचा

परीक्षकु कुशल । त्याहूनि चाग काय कुळाल ? । तू जी सर्वज्ञ भूप-
दासांतें महत्त्व देशी." ॥ १४ ॥ ऐसें विनवूनि स्वामींतें । विचार वे
मुप्रीवाचेनि मते. । म्हणे, "राघवा, क्षमाचित्तें । सागरासि मार्गु मागि
॥ १५ ॥ आपुष्टिया कार्याकारणें । मळतयासि लीन लागे होणें." । मां धं
हा सान, ऐसें उणें । न धरायें मानसी. ॥ १६ ॥ म्हणवूनि आता, र
नाथा, । हा वरणाळय वदा वंजे सर्वथा; । तुमची परिसोनू मूळरुथ
सागरुं मार्ग निर्मिळ. ॥ १७ ॥ पुर्नजामध्यें यासि देवानि माणु । सा
करा, जी प्रसन्न. " । या बोळामि रघुनदनु । यथार्थ मानिता झाला. ॥ १८
मग तो सूर्यनशी रघुराज, । मुमियामुताचा पुर्नज, । नमस्कारित हि
उज्जु । दर्मासनी बैसला. ॥ १९ ॥ कुटवेदीमध्यें वैश्वानर । दि
तेजःपुज मुखार्थकर, । तेसा बैसला मुदर । सर्वात्मा श्रीरा
॥ २० ॥ मग वाहिनीनायकें, नीळें, । स्वस्थानी (स्थापिली) वानरा
दळें. । इतुकी विवर्चना शार्दूलें । रावणदूतें देगिली. ॥ २१ ॥ शार्दू
तेयानि निनिर्गति । आला जेथें लंकापति, । मग प्रणिपात के
दोन्हीं हस्ती, । वार्ता सांगता जाला. ॥ २२ ॥ "अवघारी येयार्थ, भूपाच्या
म्या प्रत्यक्ष देखिटे टोच्या, । असरयान उतामृगमेच्या । उत्तरपारीं राहिल
॥ २३ ॥ महाप्रळवत प्लवगम । अहोरात्र करी शिच्या, हुम; । सेना वसली र
अनिर्गम । म्या मर्यादा तुळिली ॥ २४ ॥ दोवेच मनुष्य राजकुमार, । जें
मदनाचे अयतार; । अभिय रीसकपीचे भार । तथाचा म्हामी सुप्रीवु. ॥ २५
दुसरा कपिसिंधु जळममुद्रा । भेटों आला, जी राक्षसेंद्रा. । आता रिपुमत्र
विषयीं निद्रा । लागों नेदी सर्वथा. ॥ २६ ॥ व्याधि, वरि न विविक्ती वळें,
तंत्र निर्मळ करावे शीघ्रकाळें; । विलगी पडिता, वळें । आगळे क्षणक्षण
होती त्याची. ॥ २७ ॥ साम, दान अथवा साधिमेदु, । मळता करान
मंत्र सिद्ध, । जेणें तुटे विप्रहमयधु, । ऐमें विचारी, नृपति. " ॥ २८ ।
इतुकी शार्दूल सागे वार्ता. । उद्वेग वाटे राक्षसेंद्राचिचा; । कोण पाठवावा
माणुना । जो वांटेउ कपेद्रानि. ॥ २९ ॥ मग शुक्र बोलावूनि ते अग्रमरी ।

पाठमेदु. १. व. सगरामुद्र. २. अ. अग्रजु. ३. व. फळ न स्वीकारान समुद्र.
४. व. शुष्कपाणिमध्यें शार्वावह ५. अ. विवर्चना, (मूदरचना ?). ६. अ. वारें.
७. अ. मनोगति.

लंकेश तयासि आज्ञा करी । म्हणे, जाऊनि उत्तरपारी । सुमीवासि
सांगावें ॥ ३० ॥ “म्हणें, 'गा तूं आम्हां जैसा धाता, । सर्वथा न प्रवर्तों
अनुचिता । परतोनि जाई मागुना । निजस्थाना किंरूपेसि ॥ ३१ ॥
आम्हीं हरली काकुस्थभार्या, । तरि तुमचें काय गेलें, कपिराया ? ।
आदरें आळासि साक्षा । व्यर्थ मदबुद्धीस्तत्र ॥ ३२ ॥ निर्धळ्या-
चिपा शुंजा नवजारे, । कृपणाचा वऱ्हाडी न न्हावें, । मूर्खासि मि-
त्राय न जोडावें, । हें द्वारें लघुचाचीं ॥ ३३ ॥ अरे गधर्वी अथवा मुरवरी ।
लक्ष्मी न घचे लंकापुरी; । तुम्हीं नरवानरी । कैसेनि घेइजेल ? ॥ ३४ ॥
राजपुत्रांचेनि मित्रपणें । व्यर्थ जाळ, रे, मरणें, ” । ऐसी श्रुताप्रति रावणें ।
उपदेशिली वार्ता ॥ ३५ ॥ मग राजाज्ञा घरुनि मुगुटी । राक्षस काम-
रूपी, कपटी, । तात्काळ पूर्वदेह पाळटी । औणि होय शुक्र जैसा ॥ ३६ ॥
प्रेरिला असता लंकानार्ये, । उड्डाण केले गगनपथें, । कपिसैनासमुदायो
जेयें । उत्तरपारासि तेंय आळा ॥ ३७ ॥ दृष्टि पाहोनि कपिराहिनी ।
अंतरिक्त राहिला गगनी; । मग वानरांप्रति मधुरावाणी । बोलता जाळा-
॥ ३८ ॥ “ऐका, अवघे वानरहो । केळ लंकानार्ये अनुग्रहो । आत्म-
कार्पेवीण काळहो । सांडा राक्षसेसी ॥ ३९ ॥ रामाची भार्या वैदेही ।
तिंसीं तुम्हांसि प्रयोजन नाही । कुमुदिसरितेचे प्रवाही । का, रे, व्यर्थ
वाह्यलेती ? ॥ ४० ॥ रागलक्ष्मणांचेनि सगें । व्यर्थ आलेति, रे, मृत्यु-
मार्गे । आयुष्य असंल तरि जा, रे, येगें । उत्तरादेशेप्रति ॥ ४१ ॥
जरि नवजाल तुम्ही लतामृगें, । तरि जाणा पुरली आयुष्यमार्गे; ।
जळतपर्वतास पतगें, । सघटों आलेती बळे ॥ ४२ ॥ तुम्हां
सकळ मुखें वानरे । आइका माझीं उत्तरे, । मी येकला पाणिग्रहें ।
खंडण करीन ॥ ४३ ॥ ऐसें वार्तिक बोलत असे । वानर पाहती तव पक्षी,
दिसे । एक म्हणती 'धरा' । गा शब्दासरिसि । उडाले कितीयेक ॥ ४४ ॥
होपाळिला चौधी जणी । पक्षीं घरोनि पाडिला धरणी, । ताडिते झाळे कर-
चरणी । शुकालें वानर ॥ ४५ ॥ पावत असतां अति वेधा, । म्हणे, “धात
घांव, गा रघुनाथा, । वार्तिक यघणें सर्वथा । विधि नव्हे, गा ॥ ४६ ॥

१. पाठभेद. २. व. तां, गा, जावें. ३. अ. वे आज्ञा राक्षस परी. ४. अ. शुक
आला पक्षिरूप. ५. अ. शब्दाहरीनि. ६. अ. गभीरवाणी. ७. अ. तियेचें प्रचे जन तुम्हां.
८. अ. वार्तिक, वेताळ सर्वथा । धर्मता वधू नवे ॥

ऐसा करुणा भारी दीनवर्त्रे; । मग अयठोकिअ राजीवनेत्रे । ' सोडा' सोडा. ' म्हणवूनि सौमित्रे । आज्ञा दिधली. ॥ ४७ ॥ पुनरपि उठोनि निसळा, रहे; । म्हणे, " गा सुप्रीगा, सौम्य पाहें. । लक्ष्मणार्ताने बाळिलें आहे, । तेंचि मी बाळत असें. ॥ ४८ ॥ सुप्रीगा, तू राजर्त्तानिप्रमिट, । बुद्धिपतांमार्जी श्रेष्ठ, । परी जाणत जाणत म्यानभ्रष्ट । जालांमि बांया. ॥ ४९ ॥ भाग्यश्रियेचा शेवटीं, । पाहें, निपरीन सकल्य उटी, । धावता वा- मनेपाटी । तर मुखासि मुकिजे. ॥ ५० ॥ जसे भोगितालक्ष्मीचि सोदळे । आठवती भिक्षेचे टोहळे । तसें तुज जालें ये वेळे । रामासरिसा आळासि. ॥ ५१ ॥ देवाचिये बुद्धी वसतसंगें कामु । चेष्टा केलिया जिवें केल्या भस्सु, । तैसा तू अज्ञान प्रगमु । क्षये पावमी, बुद्धि." ॥ ५२ ॥ ऐसें अमगळ भुक बोळे, । ऐकोनि वानर कोपले; । तर ऋषभ म्हणे, " दगळे । प्रयोत्तर यासि सांगो." ॥ ५३ ॥ ऋषभ म्हणे " रे मूढा भुका, । हीनामय्यें हीना मशका, । तुज जरि यथावें वार्तिका । तरि कर्तित करण ? ॥ ५४ ॥ उदकापरतळ हा तरगु । इश केंचा पाववितां मगु ? । तैसा करितां तुझा प्राणपागु । प्रयाम नारी. ॥ ५५ ॥ सुप्रीगाचें प्रतिउत्तर परियेसी, । जाउनि सांगे रावणापारी; । " तू माझा स्वजाति, सखा नव्हेसी, । जसु होमी रामाचा. ॥ ५६ ॥ मज सांगाते आणिलें रघुनाथें । त्यांचे भविष्य जाण यथार्थें, । जे लंकेनि घाटनि पाटथें, । तुजें निर्मळ कर्तन. ॥ ५७ ॥ गृध्र जटायूतें बघिलें, । सीताहरण कपटपेशें केलें, । या गर्जाचें भरितें भरलें । असे तुझ्या हृदयी. ॥ ५८ ॥ तुझिया गर्भकुमा- ची गवसणी । निदाराय्या आला द्रुमपाणि, । करिजे शुष्क कणिसांची गवडणी । तैसी शिरे खडु तुझी. ॥ ५९ ॥ विभीषणाचावूनि रजर्त्ताचर । अर्मदोषाचें गिरिवर । ते रणभूमिच्या ठायी कर्पीसमोर । खड निखड पडती. ॥ ६० ॥ ऐसी ऋषभकपीची वागेश्वरी । रावणचाराचें छळण आदर्य, । हे ऐकोनि अंगद वारी । आपुलिया स्वजानीसि. ॥ ६१ ॥ " ऋषभा, हीन जे आपणावूनि । तयानि न बोलावें प्रतिपत्नी; । चोउता होय हानी । आपुलिया महत्वाची. ॥ ६२ ॥ तू सुसामि

लेसी, पूरुपाथें । हें वचनें - जाण - व्यर्थें; । जैसें वृहन्नटासि मन्मथें ।
 [पशरी हाणिजे. ॥ ६३ ॥ परि येणें कंपटिपानें एक केलें; । कपिसे-
 रावळ तुळिलें; । ऐसियासि सोडितां नव्हे भलें; । 'धरा धरा मागुता.' ॥ ६४ ॥
 ऐसें जंव वालीमुत बोले, । तव कपिदशक ऊर्ध्व उडालें; । शुक्र धरोनि,
 सरिते जाले । ताडण दोर्दडी. ॥ ६५ ॥ मिळोनियां बहुत कुंजरी । मांजर
 ताडिजे शृंङ्गाप्रहरी, । तैसे येक शुकासि घानरी । ताडण आरभिलें. ॥ ६६ ॥
 मग परवार्तिकासि ते काळी । वंधन केलें पाशजाळी; । घानरी वेढूनि
 भूमंडळी । उत्तरपारीं रक्षिला. ॥ ६७ ॥ काय वर्तलें तयाउपरी । राघवें
 पूजा समर्पिली सागरी; । फळें, तोय वर्जनि निराहारी, । दर्भासनीं निद्रा
 केली. ॥ ६८ ॥ क्षीराब्धी शेषाचां आरुवारी । महाविष्णु इच्छे निद्रा
 करी, । तैसा राम अंघुनिधीचां तरी । दर्भासनीं शोभत. ॥ ६९ ॥
 नेगेसी असिजे राजीवनेत्रे, । कपिसेना जैशी लेपिची चित्रें; । ऐशा कमिलीं
 त्रिरात्रें । जलाब्धीचा तटाफी. ॥ ७० ॥ अप्रसन्न देखोनि समुद्र । कोप-
 युक्त जाला नरेंद्र; । प्रलयसमयींचा रुद्र । तैसा भासे सर्पांत. ॥ ७१ ॥
 अंगिकारिला अस्ततां कौपु । सुमित्रासि पुते रघुनृपु, । "तुम्ही
 सांगितला तो संकल्प । सुफल नव्हेचि पै. ॥ ७२ ॥ मी नेमैसीं
 मा रामुद्राप्रति । फळें, तोय वर्जनि असें मती, । परि हा अप्रसन्न
 पापमूर्ति; । ऐसियातें दंड कीजे. ॥ ७३ ॥ फल्गूनि इच्छिला स्वार्थु । तो
 हीनापासोनि पावे समर्थु, । हा उपाव देखणें व्यर्थु । अपकीर्तिसि कारण,
 ॥ ७४ ॥ पांगुळ होऊनि ठेला वायो, । नेत्री मंद जाला सूर्यी, । ज्वरें
 तस हिमाळयो, । हें अर्ध्व जी केवढें! ॥ ७५ ॥ मेघ तृपाकांत जाला
 अंगरी, । श्रृंगदशा पावला कागारि, । प्रळयींचा पावक शीतें थरारी, ।
 तैसें आजि जालें. ॥ ७६ ॥ मी राम, दशरथबुलबुलु, । सुरासारखियांचा
 वरदायकु, । तो मी समुद्राचा जालों याचकु, । हें विपरीत सर्वथा. ॥ ७७ ॥
 या सागरामि दिधला मानु । परि वेऊ नेणेचि अज्ञानु, । दक्षासि सिक लावी
 त्रिनयनु, । तैसें करीन जातां. ॥ ७८ ॥ आपुल्या निज अग्निवाणी । हा
 जळसिधु करीन निपाणी; । जैशी शुष्क सर्वे घरणी । तळवट असे.' ॥ ७९ ॥
 संव लक्ष्मण म्हणे, "रामां, । तुज सर्व धैर्याची सीमा; । सात्विक गुणविश्रामा,

तुज का ऐसी तीव्रता ? ॥ ८० ॥ कडवटपणा ये अमृता, । सोमापासूनि उष्ण-
ता, । तरि तुज वैदेहीकांता । शीघ्र कोपु उद्भवे. ॥ ८१ ॥ अगा, पूर्वजा, दयानिधि, ।
अंगिकारी क्षमार्थैर्यबुद्धि, । या उपरी आपणचि महोदधि । कार्य करील, सत्य. ॥
॥ ८२ ॥ ऐसा सौमित्र बोलेनु राहे. । पुनरपि राम सागराची वास पाहे; । तंव
तो मातला दिसत आहे, । उचंवळे मयानक. ॥ ८३ ॥ उचंवळे पृथ्वीवरुनि
गिरि । तैशा हेलावती लहरी; । उदक उसळतसे अंगरी । घडघडायमानें
घोषें. ॥ ८४ ॥ ऐसा डहुळ्या वरुणालयो । दाखविता जाल प्रलयसमयो ।
ज्वलोकूनि उदेला कपयायो । कितेकां कविअंगी. ॥ ८५ ॥ ऐसें आपुलें
महद्वळ गाढें । नदेश्वर दाखी रामापुढें; । जेसें चडवातापुढें मेहुडें ।
पसरलें अवरी. ॥ ८६ ॥ अद्भुत, असमाग्य दिसे समुद्र, । हें न सोह
रामचंद्र. । मग कोपला, जैसा रुद्र । महाप्रलयकाळी. ॥ ८७ ॥ आता
अंबुनिधीचें करील शापण, । तरि मुंजनहो ऐका सामधान; । जेणें तुटे
संसारबधन । कृष्णदास मुद्गल म्हणे. ॥ ८८ ॥

मसंग ७ वा.

ॐ नमः श्रीसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुस्त्राशिराजाय नमः । तव रघुनाथ म्हणे,
“गा वधु, । अधिक मातला, पाहें सिंधु; । आता या दुरात्मयाचा
अपराधु । न सोंहें लक्ष्मणा. ॥ १ ॥ कृष्णनायसाप्रति अदरें ।
नित्य न्हाणिजे गोक्षरें, । तरी काये त्याचेनि शरिरें । श्वेतवर्ण होदजे ?
॥ २ ॥ पचामृतकाढियांत शिळ । भिजों घातली चिरकाळ, । भेदेनि
होय रसाळ, । हें न घडे, सौमित्रा. ॥ ३ ॥ दुरात्म्या, पापरूपा । भज-
तांही परि कैची कृपा ? । पय.पान करवितां सर्पा । पूर्वगुण न सडी. ॥ ४ ॥
आता जाण, गा भातया, पणु; । निर्मळ करीन शीघ्र वरणु.” । ऐसें
बोळनि सीतारमणु । उभा राहिला शीघ्र. ॥ ५ ॥ ठाणीं तुळिले दोन्ही
दोर्दड, । मग करी घेतलें कोदड, । अरिमतक जें प्रचड । चढविलें
शीत. ॥ ६ ॥ राम नरवीरचूडामणी । ब्रह्मशस्त्र स्थापिलें निजवाणी; । धारा
पुसूनि लागिलें गुणी । ब्रह्मदंडासारिखें. ॥ ७ ॥ बोडितां कोदडाचेनि करारें ।

पाटमेद.-१ अ. गजें. २. अ. पुढील कथा करा भ्रवण. ३. अ. करी क्षमा.
४. अ. दुराचारिया. ५. अ. सर्वथा गुण.

भयें शीत धरिलें वैश्वानरे, । महाघोष केल्या अग्रे, । कपु वर्ते भूमिती, ॥ ८ ॥
 काळिमा व्याप्त जाली दिनकरा, । पर्जन्या ऐशा च्यवती तारा, । धुई
 दाटली दिगतरा, । वळसा वर्ते भूतासि, ॥ ९ ॥ थरारिती स्थावर पर्वत, ।
 त्रैलोक्य अवघे भयचकित, । विमानें साहूनिया वळयत । लघिती दाही
 दिशा, ॥ १० ॥ बोलाहूनि मर्यादासीमा । योजन येक सिंधु आला
 साठमा, । ते समयी सत्य प्रवगना । युगान्त गमलें, ॥ ११ ॥ 'यानतरे
 दशरथामनु । कठिण बोले समुद्रा उज । म्हणे, "साहे, रे, शर तेज
 पुजु । तुजें शोषणकर्ता " ॥ १२ ॥ त्या बोलासारिखा भयचकित ।
 सागराहूनि सिंधु निघे मूर्तिवतु, । सरिता प्रत्यक्ष पारिवारितु । रामापुढें
 आला ॥ १३ ॥ निशी प्राप्त जालिया पार्णिमा । तारासमोत उगवे चंद्रमा, ।
 तैसा नर्दावेष्टित समुद्र धीरामा । जवळिके आला ॥ १४ ॥ महायागी
 देता पूर्णाहुति । कुडाग्रीहूनि प्रकटे मूर्ति, । तेसा सागर राधनाप्रति । समु-
 द्रातूनि आला ॥ १५ ॥ क्षीरसागरा समुद्रमयनी । प्रकट होइजे चतुर्दश
 रत्नी । तेसा समुद्र सारिताडदकाहूनि । मूर्तिनत रामापाशी ॥ १६ ॥
 अनुगम्य रत्नें अलोलिकें । समुद्र लेइला असे अनेकें । सरिता शृंगारमढित
 फौतुकें । उभिया सागरपृष्ठमार्गी ॥ १७ ॥ सागरनदियाचा अजलीपुटी ।
 रत्नें जगदुर्लभे, गोमटी, । तें रघुत्तमासि रिघता भेटी । पुढ समर्पिला.
 ॥ १८ ॥ सागर म्हणे, "जी जयरामा, । कल्याण गा तुज नखारोत्तमा ।
 कौपू साडी, आता कृपाक्षेमा । यरीं मजवरि. ॥ १९ ॥ समुद्र मातला
 तुम्हा दिसे । परि माझा स्वभाव ऐसाचि असे । लहरिया उसळति वळसे ।
 सदा गर्जे भयानवु ॥ २० ॥ तीज सदा हें रनिमडळ, । तें कर्हिच नुगरे
 शीतळ । महा वेखटें हळाहळ । तेथे कैची मधुरता ॥ २१ ॥ नम्र
 नव्हती वज्रधारा, । उष्णता नसडी वैश्वानरा । म्हणवूनि सहजगुण सागरा ।
 न पाळटे सर्वथा ॥ २२ ॥ मी सागर आपुलेनि वळें । स्वभावेचि लह-
 रिया उसळें । हें बोखटें न म्हणावें स्नहाळें । कृपा करायी मजवरि ॥ २३ ॥
 धर्माभया रघुनदना, । जोवरि उतरे कपिसेना । मी थिरावेन " या वचना ।

रघुराजो मानवला. ॥ २४ ॥ अयोध्या नृपकोदंडपाणि । सागराप्रति वो
 मधुरा वाणी, । "न्यां शर साधिला गुणी । तो न वचे काढिला. ॥ २५
 उदयाचलाहूनि आदित्यु । निवे पश्चिमे आक्रमितु, । तो पुनरपि पूर्वे क
 अस्तु, । तरिच शर सरे माणें. ॥ २६ ॥ पर्यंतदरींचें सरिताजळ । साग
 राप्रति धांवें तुंगळ, । तें परतोनि ठाकी जन्ममूळ । तरि वाणु रिघे मातां.
 ॥ २७ ॥ ऐसी रघुनाथाचीं उत्तरे । कठिण आइकिलीं रत्नाकरें; । मे
 प्रार्थी रामासि जोडिलेनि करें; । म्हणे, "आइकें राया, ॥ २८ ॥ तुमचिय
 वडवानळ शरें । फोरळें होइजे माझेनि उदरें, । मग जितुकीं दीन जळचरें
 नादातें पावतीळ. ॥ २९ ॥ तरि, धर्मात्म्या रघुनाथा, । माझिया गर्भ
 जीजां न व्हावी वेया । आणि तुझा बाणाभि न शमे व्हा, । ऐसें करीं, कृपाळुवा.
 ॥ ३० ॥ माझिये तीरीं उत्तर दिशे । अन्यायकर्मीं लोक वसे; । तरि तितुचे
 स्थळीं जळ नासे । ऐसें करीं येणें बाणें." ॥ ३१ ॥ ऐसें बोलें रत्नाकरें,
 तंव सुटला ब्रह्मशस्त्र शरु; । वमन फरित जातसे वैश्वानर । उत्तर
 दिशे उज, ॥ ३२ ॥ दैदीप्यमान महाकहोळु । जैसा अमित्य विशुद्धतांचा
 मेळु ॥ तो उत्तरस्थळीं पडनि, टाळू । फोडी पृथ्वीची. ॥ ३३ ॥
 क्रितियेक जळसिधु शोपला, । बाण पाताळापर्यंत गेला. । तथा शरपंथाचा
 कूप जाला, । नाव ठाकें घरणतीर्थ. ॥ ३४ ॥ जितकें सिंधुजळ सोखळें ।
 तितुके भूमीं माव्वाड जालें; । तथें रामें वरद दिधळें । जे सदाफल
 असो. ॥ ३५ ॥ कोपा भित्तु जाला रघुनदनु, । बोलें सागर प्रसन्नवदनु; ।
 " कपिसेना उतरे तो प्रेनु । आइकें, जी नृपति. ॥ ३६ ॥ नळु वानर
 महाबळवतु, । जाणा विश्वकर्मयाचा मुतु, । ओहे ब्रह्मवरदवतु; । जळीं
 पायाण तारील. ॥ ३७ ॥ नळाचा हस्त जे शिञ्जेसि लागे । ते जळीं
 काष्टा ऐसी तरगे. । आतां सेतु बांधवीं, जो न मंगे । कपिसेना उतरतां." ॥ ३८ ॥
 ऐसो उपायो सागे समुद्र । तेणें आनंदला रानचद्र; । जैसा सतोप मानी
 देवेंद्र । नृहस्पतीचेनि मंत्रें. ॥ ३९ ॥ रघुनाथु हाणे, " नदनदेश्वरा । तूं
 आमुचा पूर्वजांतुल्य सोइरा; । समयीं आलासि उपकारा । तें शूळयाणि

जागे. ॥ ४० ॥ चित्तेचिया योणयथार्भातरें । आम्ही पडिलें सहपरिवारी, ।
 तसें तू वरप्रदासि कृपाधारी, । साकडे निरसलें. ॥ ४१ ॥ देवोनि रामाचा
 गौरवशशि । मुखभरतें आलें समुद्रासि. । मग आझा मागोनि
 रघुनाथासि । निजास्याना सिंधु गेल्या. ॥ ४२ ॥ माळपरि वेदेहांकातें ।
 आदरें घेजिलें नळातें. । “उपकारिआसि भनानीकातें । अंगाव तराया.
 ॥ ४३ ॥ ब्रह्मशाप वरदत्त जालें, । ते ये काळीं आम्हा उपेगा आलें, ।
 जेसें तोणव्हीमाजी भेटलें । तारू अजरमात. ॥ ४४ ॥ जे काळीं
 भाग्यश्री प्रकटे । त परिस होती घरींचे गोटे, । झाडमात्र जितुकें भेटे ।
 तें कल्पद्रुम होय. ॥ ४५ ॥ वाडाचें कृपीं म्हातींचे जळें । अनर्थ निप-
 जतीं मुक्ताफळें, । गोधनें घरींचीं नाठाळें । स्या होती कामयेनु ॥ ४६ ॥
 कपि मित्र जोडले मजकारणे. । अमरावृनि आगळे कौटिगुणे.” । गोड
 ऐकोनि रामाचें बोलणें । अति आनदले कपि ॥ ४७ ॥ मार्गुतें राम
 म्हणे, “गा नज्ज, । बहिला उदकां तारीं शिळ्य. । तरातें प्राप्त होय
 शुनज्ज । हें करीं शीघ्र काळें.” ॥ ४८ ॥ रघुनाथाचा आदरशब्दे ।
 नळ बोले अति बाल्हादें । “म्यामी, तुझेनि चरणप्रसादे । पाळाणीन
 समुद्रा. ॥ ४९ ॥ जो देहधारी न धरी पुरुषार्थ । तयाचें जन्म गेलें
 कृथा. । जननिचे जठरीं वेळी वेथा । वास्तव्य करिता. ॥ ५० ॥
 जमदग्नीनें तजिलें कोपराज, । सहस्राजुनें हरिलें जीनिज, । पुढ
 फारशुबरा आलें महत्त्व, । तोंचें क्षेत्री मारिले. ॥ ५१ ॥
 म्हणोनि, जो रघूत्तमा, । जळ्ये वा जात्रे परतीं शासि क्षमा, । तोंचेंकरु-
 नि सागर तुम्हा । भेटाय्या आला ॥ ५२ ॥ म्या पुरुषार्थे कपोतें उप
 प्रविष्टें । मग ब्रह्मवरद प्राप्त जालें.” । हे ऐकोनि सनोपलें । अतें करण
 रामाचें. ॥ ५३ ॥ नीळें कर्पातें आझा दे तरे, । “तुम्हां बळवत जा
 हो उत्तरे, । द्रुमशिळ्याचे बाधोनि भारे । आणा मनु तराया” ॥ ५४ ॥
 कपि गर्जिले भुभु कोरे, । अभिय धाविजले उतरे, । उत्पाटिले पाणि
 प्रहारे । नानाजातीचे वृक्ष, ॥ ५५ ॥ काळ, माळ, साग, तमाळ, । महु,
 उबर, वट, पिपळ, । खैर, हिवर, कचिठ शिशाळ, । मादा, निमडग ॥ ५६ ॥

१. अ. पुसिरे. २. अ. तू उपधारी निर्मिलसि अजुन. ३. य. वग ३ ज/
 ४. य. हस्य. ५. ही शोधी य प्रवीत नई

निम, शम्भ, वेद, चदन, । यत्न, पार्यातक, राताजन, । हेते, पञ्चस
 पागरे, कचन, । चपक, अग्नि, ॥ ५७ ॥ वेत, वेद, हिमण, हिमडे,
 फणम, हरित, व्याहाडे, । भुरे, निमारे महाभारते, । तीव्र आगि सेमगे
 ॥ ५८ ॥ शिशिनि, साल्या, पिपरी, । निगुडी, निमारी, गुगुडी, चारो,
 आगिनि, जामुनि, बदरी, । चिचा, गौदणि, ॥ ५९ ॥ रावेरी, खजुरी
 रावेकडी, । दाळिनी, कर्जरी, पूगिफली, । पिन्का, भोंकरी निशाळी, ।
 आणिक नाना जाती. ॥ ६० ॥ ऐसे द्रुम वानरादिकी । उपद्रुनि बाहिरे
 मन्त्रकी, । शीघ्र आणुनि मिघोदरी । टाकिते जाळे. ॥ ६१ ॥ ऐम
 वृक्ष जया पैर्नानार । उपद्रु आरभिते वानरी, । उहान म्हणाले तरी त्याचा
 पाठारी । ग्रामे, पुंरे, पाटणे. ॥ ६२ ॥ आणिकही नदी खळाळे, । गर्ज-
 ती हळकटोळें, । सरोवरे, तडागे तुळें, । समुद्रासमान पै अमली.
 ॥ ६३ ॥ बहु द्रुम, बहु बहरी असती; । नामें नागावी कोणें किती ? ।
 असती अष्टादशमार वनस्पति । बदली न वचे. ॥ ६४ ॥ आणितो
 गतर कोव्यानुकोटि, । भरणें घातिती सागराचा पोटी; । नळु बरदयत
 कपिजेटी । सेतु बाधिता जाला. ॥ ६५ ॥ येक कपि गिरि उत्पाटितो, ।
 येक समुद्री आणुनि घाळितो, । येक सेतुगन कांती । नळाचेंनि मंत्र.
 ॥ ६६ ॥ सर्व शाळे सरलियाउपरि । काय केळे वारनवारी ? । शिळा
 असती न्या स्यळातरी । तेथुनि आणिते जाळे. ॥ ६७ ॥ कळश ठेवितो
 कळशापरि । तैशा शिळा मर्नकी घेती हरि, । आणुनि टाकिती सागरा ।
 द्रोढबळेंकरूनिया. ॥ ६८ ॥ पटती शिळाचिया चळथा । तेणें जळ
 घाते गगनपथा. । महाजळचरे पावती येथ, । पळती पूर्णपथिने.
 ॥ ६९ ॥ वज्रचि तें वपिवुळ अंग; । करांगुळें मोडितो
 गिरीची शृंगे, । घेऊनि टाकिती वायुवेगें । अनुनिधोमधे. ॥ ७० ॥
 अवरीहूनि मेघ वरपे । वानर शिळा टाकिती तेते. । नळ युक्ती बाधित
 असे । उदकी सेतु. ॥ ७१ ॥ वानर वश घेऊनिषा करी । गणित करिता
 दिधली येथपरि, । दक्षिणे गडगिला निस्तारी । अवक अपूर्ण तो. ॥ ७२ ॥
 पिता जयाचा विश्वकर्मा । तो सेतु बाधे नळु नामा, । ऐसियासि वानया
 उपमा । मुननवी न देखिजे. ॥ ७३ ॥ प्रथम दिनशी बळिपतु । चतु-

न योजने वाधिला सेतु, । तत्र अस्त्रमाना गेला आदित्यु । पुढे पुरे
 र्तिती. ॥ ७४ ॥ पुढे दिनसु प्राप्त जाला दुसर. । कपि उत्तरे धामिनेले
 रा । शृगे, शिळा आणि सागरा । धुजिते जाले वळें. ॥ ७५ ॥
 स्तनी, लागूली, मुजादडी । घेऊनि वानर आणिती धोंटी, । परंतासार-
 वेया उदडी । सिंधूमये टाफिली. ॥ ७६ ॥ अरणोदयापासूनि सेतु ।
 अधिता होय सूर्या अस्तु, । ते वाढविला अजुतु । द्विदश योजने. ॥ ७७ ॥
 मुळत्रिजेपासूनि स्वादिणे पडे, । ते दिवसेंदियशी अधिक वाढे, । तसा सेतु
 त्रिणिपये चढे । नळाचेनि हाते. ॥ ७८ ॥ मुग्धेची तारण्यदशा । अमेय
 उमटती दिनसदिनसा, । सागरापरि सेतु वाधिता तसा । वृद्धीतें पानत
 असे. ॥ ७९ ॥ दान्याम्यासापासूनि पडितु । नित्यानित्य व्युत्पत्ति वाढवितु; ।
 तसा आगळा होतसे सेतु । शिळ्याशिखरेकरोनिया. ॥ ८० ॥
 तिसरा दिनसु उगमला । जालेयापासूनि सेतु वाधिता, । गणित केलें तव
 भरला । येकरीस योजने. ॥ ८१ ॥ प्रवर्तला चौथा दिनसु । वानरा
 अधिकाधिक उल्लामु, । पाडिती शिळ्याचा पाउसु । अमुनिधीपरि. ॥ ८२ ॥
 नानाजातींचे पापाण निशाळ, । ताम्र, श्वेत, कृष्णार, नीळ, । नृश्व,
 र्दार्य वर्तुळ, । कपि घालिती समुद्री. ॥ ८३ ॥ सेतु वाधिता दिनमान गेलें ।
 वाढविलेयाचें गणित केलें, । ते पूर्वदिवसाहनि भरले । अष्टादश आणि
 चारि. ॥ ८४ ॥ पुढें पंचमु दिनस पाहिला । वानरी शिळ्याचा सदा पा-
 डिला, । ते पुनरपि वाढविता जाला । मुख्य नळ सेतूने ॥ ८५ ॥ पूर्व-
 दिवसापासूनि अधिक । त्रयोदश आणि दशकु एकु । योजने वाधिला शे-
 लकु । सेतु समुद्रापरि. ॥ ८६ ॥ रेनुनाथ चालवितु घोडे । तत्र तो सेतु
 अधिकाधिक चढे. । वाधता वाव लागले कडे । सुबेळाप्रदेशीचे. ॥ ८७ ॥
 पाचवे दिवशी वाधणी । मारुती भोंविली वानरगणी, । अपूर्व हे नळाचा
 करणी । इतुकी चाली मारणी. ॥ ८८ ॥ उत्तरपारीहनि गणना केली ।
 चार्या शत योजने जाली, । रदी आठवी जव पाहिली । ते असे दश यो-
 जने. ॥ ८९ ॥ सेतुस लागे गुनेळ्यार । देखोनि आनदले वानर, ।
 जैसी पूर्णाहुति जालिया धोर । कविज सतुष्टी. ॥ ९० ॥ ब्रह्मनि-

राहूनि गोदानरी । गौतमे मेळविली सागरा, । तें आनद मानिजे
 ऋषेश्वरी । बहुमाळ मनीं, ॥ ९१ ॥ तें विवर्कर्मयाचेनि नदने । सेतु
 बांधिला शत योजने, । सुवेळा देखोनि गानराचीं मनें । सपूर्ण सतोपती
 ॥ ९२ ॥ देव, गर्भर्य दैवोनि विमानां । सेतुचरित्र पाहती लोचनी । तयाते
 आनद वाढतसे मनीं । अपूर्व अत्यंत, ॥ ९३ ॥ समुद्र पाळागिला पाषाणां ।
 ऐमें स्वप्नीही नाही देखिले कोणी । धन्य धन्य नद्याची करणी ! । अघटित
 घडले ॥ ९४ ॥ ऐमें बोलती मुर, किन्नर, । मुमुकार करिती गानर, ।
 तेणे घोषे तयाडभाडोदर । सपूर्ण भरले ॥ ९५ ॥ दशमुळारि आनदला, ।
 जैसा क्षीरार्णव उचरळला, । तैसाचि सौमित्र सतोपला । शेषअनंतर
 जो, ॥ ९६ ॥ सुग्रीवा विभाषणाचें हृदय । सपूर्ण जालें आनदमय ।
 म्हणती निपजलें महानार्य । समुद्र तराय्याचें, ॥ ९७ ॥ घाईपारि नद्या-
 प्रति वचनें । राम बोड तें अमृतासमानें । म्हणे, " वन्य, गा, तू, निगने ।
 तुजशीं तुझिचा ह्युदरें ॥ ९८ ॥ तुज परिमेलीं दीजे तरी, । तो ओह
 पालटी इतुंकि करी, । परि उदकीं शिळ्यातें तारी । हें नहेत्याचेंनि, ॥ ९९ ॥
 शिळ्या अर्बतिआप्रमाणु । पडताचि जळीं बुडें पाषाणु । हा तयाचा सहज-
 गुणु । निश्च देखत आहे ॥ १०० ॥ गिरि आणि गिरितुम्य शिळ्या ।
 तुझिये हसनें, गा नद्या, । उदकीं सरळिया, हें डोळ्या । अपूर्व देखिले, " ॥
 १ ॥ ऐमें बोटें जानरीप्रियो । प्रतिउत्तर दे विश्वकर्मनयो ।
 "उत्पाति, द्विगति, प्रज्यो, । हें करणें केडें आहे" ॥ २ ॥ सूर्यातें तेज
 कोणें दिधुडें ? । चंद्रासि शीतळ कोणें बरे ? । मरुत नक्षत्रातें कोणें
 घातलें । वायोचरणी ? ॥ ३ ॥ जग वाटें हें नैर्य निनि, । समुद्र भया-
 दा नोड्याडिती । परनामि अद्भुत गति, । हे कोणाचे करणें, देवा ? ॥ ४ ॥
 अग्नि विश्वाचें कार्य करी । नेत्र निर्मोन गगनोदरी, । आरविर्वाजे पृष्ठी-
 वरि । करणें उपनमिली ? ॥ ५ ॥ करणें केव्या चारि वाणी ? ।
 करणें निर्मिन्या चारि ग्राणी ? । चौर्यायणी उक्ष जीनयोनी । प्राण घालि-
 ता करणु ? ॥ ६ ॥ पक्षिदुव्या आपदा आंगी । वर्ण उमटविले त्रिदिधा १
 रंगी, । चक्षीच ऐकिते सुनगी, । ऐमें कोणें पा बेंडें ? ॥ ७ ॥ युगायु-

१ हा शब्द अत्र प्रगत नाही. २. घ. तब गप्पिजे ३ अ जणें ४ अ -तरे.

५. य दिवायं तो पाताळ. ६. य. न उडिती ७ य बेंडें स्वमा ?

तांचांभीतरां । अवतारलीला कोण करी ? । या प्रपंचाचा सूत्रधारि । कोण
 जाला आहे ? ॥ ८ ॥ देव, दानव, राक्षस, असुर । कोण लावी यासीं वेर ? ।
 यर्माधर्म बहुत प्रकार । करणें नेमूनि ठेगिले ? ॥ ९ ॥ उदकीं पापाण
 बुडती, । हें कवणें केलें भुवनपति ? । आतां तरले हे मागुती । कोणाची
 करणी ? ॥ १० ॥ म्हणता नळें तारिल्या शिळा, । हेंही कणाचें
 करणें, दयाळा । असो वहुत बोळ; मायावळा, । तुजें तूचि जाणसी.
 ॥ ११ ॥ हा रचूनि ब्रह्माडगोळ, । छीलायाधरी खेळसी खेळ । तो
 तूं मरुत भूपाळ । दासातें महत्त्व देसी. ॥ १२ ॥ सर्वअतर्यामी सर्वात्मा ।
 अखंड चित्स्वरूप तूचि, रामा. । जैसी घटमठीं वर्तणुक व्योमा । व्यक्ता
 अलिप्त. ॥ १३ ॥ तू सदोदित, सकळ, सहज; । तें वेगळें नळपण
 कैचें मज ? । म्यां शिळा तारिल्या, हें चोंज । कोठें सरतें होईल ? ॥ १४ ॥
 निमित्त ठेवूनि एकातें, । कार्य करिसि इच्छामात्रें. । असो बहु बोळणें;
 भगनतें । गौरव दिवळें तेंचि गोड. ॥ १५ ॥ ऐसे नळाचे शब्द, ।
 जैसे का सुधारसाचे बुद; । परितता हृदयारविंद । सतोपळें रघुनाथाचें.
 ॥ १६ ॥ तेंचि प्रसर्गी मागुता । सेंधर जाळा बोळता. । म्हणे, “ नळा,
 वहुत गुणनता, । असाधारण बुद्धि तुझी. ॥ १७ ॥ सरळ शास्त्राचें मथन. ।
 करुनि ठेउं तुझ मन. । तुज एकी उपमा देता नून । पुक्ति गुरुकृप्रीचिया. ”
 ॥ १८ ॥ सुग्रीवें वाहिनीनाथातें । आता दिवनी धेंगे बहुतें. । सेतुपथें
 लानाहीं तरितें । शशवानराचीं दळे. ॥ १९ ॥ गगनचुम्बित पताकाचिरें । नीळें
 भ्रमरिलीं वेगनसरे. । देखोनि निघाले कर्णचे भारे । सेतूचेनि मार्गे ॥ २० ॥
 रघुनाथासि हनुमने । स्वामी घेतळें प्रेमें बहुतें, । तेंसेचि लक्ष्मणातें चाली-
 सुतें । हर्षपुक्त अहिले. ॥ २१ ॥ रघुजुं शिल्लकी दोन्ही बीरी । मिरविजे
 कपिशुधारि; । जैसे निजासनी गगनोदरी । चंद्र, सूर्य शोभती. ॥ २२ ॥
 महाभारामध्यें मडळी । विभाषण, सुग्रीव रानाजमळी. । पुढे, मार्गे अनु-
 धळी । शशवानर चालेले. ॥ २३ ॥ निघाली नेना घनदाट, । दया
 योजने रमरी वाट, । येकापुढे येका अलेह धाट । परमप्राय चालनी.
 ॥ २४ ॥ दळ बांटे चटपातगती, । दोही प्रदेशाकडाल वीरनिसर्गां; ।
 पडत पडता उडगें घेनी । व्योमाचिये पोसळी. ॥ २५ ॥ तुमळ गर्जे

सरिताश्रु, । तेणें गजरे चाले दळभाळ, । ऐसे तरले सतुपें सागर, ।
 मुवेळ्याप्रदेश पावले. ॥ २६ ॥ अखित पावलेया पळेपार, । श्रीराम
 आला परिप्रेक्षित वार; । जेसा सूर्य महस्रकरेमा शिगर । पश्चिमाचलाचें
 पाने. ॥ २७ ॥ मुवेळ्याप्रदेशाचें भूमटळ । तेथे पाहोन रमणीक सळ, ।
 रामलक्ष्मणमुग्रीमादिन सकळ । उत्तरले कपि लागेगें. ॥ २८ ॥ तारकामु-
 चारि घालणें । मेळकटयमा मुखें केलें उपणें, । तसे कपिचक्रेती सीता
 रमणें । सुवेळ्यातडी रहिजे. ॥ २९ ॥ इति श्रीरामायणयुद्धकांडकथा ।
 चान्नीकितान्य नागीभजारणवेष्टा, । चित्त दामे श्रोती श्रोतार्था । कृष्ण-
 दास मुगटल म्हणे ॥ १३० ॥

प्रसंग सातवा.

अन्नमो श्रीसच्चिदानन्दाय नम । श्रीगुरुभक्तिगजाय नम । मुवे-
 ळ्याप्रदेशी रहिल्लिपारि । रघुनाथे देखिल निरुद्धगिरि, । त्या पाटा-
 रमन्मर्ना लंकापुरी । तेजोराशि दिमत असे. ॥ १ ॥ पाहता अपूर्व
 वाटे श्रीरामा. । म्हणे, “ वन्य वन्य तो दि वनर्मा ! । लंकेति घानया
 उपमा । सुखनशी न देणो. ॥ २ ॥ चदन वनस्थडी गोमटी ।
 ते व्यापित्री अमे सर्पपौडी, । तैसा लंका कोळ्यानुकोटि । राक्षनी गुन
 पसे. ॥ ३ ॥ लंका देवताचि शोक शमे, । नेत्री आनद, मन रेमे, ।
 चित्रयाचें उगनवन उपमे । उणे गाढे यशस्य ” ॥ ४ ॥ ऐसी लका
 देगिडी रघुनदनें, । जानकीनि भेटो जाडने मनें, । क्षण येक स्रहचनें ।
 रामु वाडता जाळा. ॥ ५ ॥ आता “लक्ष्मणा, लखा पाहें, । येथे प्राणप्रिया
 सीता आहे, । मां केवला तीमि देऊनि वाहे । आळिगन देऊन ” ॥ ६ ॥
 सीता सीतेचेनि प्रियोगें । सदा सतम अथही आगे, । घटिना जातमे
 जेथी रुगे । शोकसिरी मन बुड ’ ॥ ७ ॥ जेमे मोडोनि राखणारि । कपि-
 कुले बरानि आश करी, । “ अव्यग्र जसावे शरथोरी । राहिनी वेष्टुनि-
 या. ॥ ८ ॥ सर्वापुढे अंगदें, नळें, । दड राहो जापुलेनि बळें, । जेथें,
 ऋषभे अतरगमेळे । त्रिणिमाग रत्नास. ॥ ९ ॥ रुक्षोमहर्षमान जांनु
 वते । वामे रक्षोने वादिनीनें, । गन्धे, गंधमदनें वटिनें । पृष्ठमाग रक्षारा.
 ॥ १० ॥ कपिचक्राचें मळमळटी । मुग्रीमा तू जाम्हातरडी, । रघुनाथ
 ते पाटी । आश करी कपोडा ॥ ११ ॥ परितोनि नेश्वराजी उत्तरे ।

नट्यासि निरोपिलें विष्किधेश्वरे, । मग जया कर्पीचीं दळें अपारें । ते
मर्षादा वसिन्नरे ॥ १९ ॥ द्रुम, शिळा, शिखर सिधे । हें कपिपाणितळीं
आयुधें, । येत वक्र करजिया उधें । नम दाटिती नादें ॥ १९ ॥ ऐशी
कपिसेना जालिया स्वस्थन । मग रावन बोले धर्ममचन. । “ रामप्रचार
गरग वन । नरराजवरि ॥ १४ ॥ शंभ्र, सुमोना, शुकासि सोडा, ।
शशबध चरणींचे तोडा, । हा क्लेशभूत जाला बापुडा । नरराजवरि हो.
॥ १५ ॥ स्वामीचा कार्याकारणे । भृत्यासि परमेनेमध्ये लागे जाणे, ।
तया येकाते घट्टीं मिटयें । हे धर्मनीति नव्हे ॥ १६ ॥ जा मप्रामाते
इच्छितु । तयाचिगरि उचलय़ा हातु, । वार्तासेसनिक, परदतु । क्षेमेचि
जानों दीजे.” ॥ १७ ॥ परिसोनि रामाचा उत्तर । शुरु तोडिला वाली
कुमरें, । तो ‘जय राम’ म्हणोनि मुखें येरें । स्वर्गमगें उडाला ॥ १८ ॥
बोगवयाभात कोडिजे मृगें । तो अनचट वाचें उदेलेंनि भाग्यें, । तैसा
शुरु न पाहता मागे । त्वरें जातु लंकेप्रति ॥ १९ ॥ वनमुक्तिमुख गटे
जीर्ण । तयासि उपमा काये यागे १ । ते हो जाणती अनुभवती । प्राप्त
जालिया ॥ २० ॥ आनदपूर्ण असे चित्तवृत्ति । शुभ लंका प्रवेशे शीघ्र-
गती. । रानगुहा येऊनि नमिला लंकावृत्ति । साद्यगी प्रीतिपूर्वकु ॥ २१ ॥
मग शुभामि पुमिलें दशमवृत्ते. । “ कपणे स्वयं कर्मिली नररात्रें १ । काय
पाहत होतासि चरित्रे । तया लतामृगाची २ ॥ २२ ॥ अपूर्व देखिलें
तितुकें साग, । तुझे मुखी का उदेलें वाटती उद्रेग ३ । छुचित दिसे तुजें
सर्गाग. । क्लेशवार्ता नेणों आम्ही. ” ॥ २३ ॥ ऐसा नगरनाथाचा आक्षेपी, ।
रक्षस बोले कामरूपी. । “ अहो स्वामी, यार्तुतुके गोपी । चतुरें केलें
पाहिजे ॥ २४ ॥ आयुर्विच गृहच्छिद्र गुप्त, । मज, ओषध, मयुनिक प्राप्त, ।
दान, मान, अपमान, हें सत्य । अनुवादोचि नये ॥ २५ ॥ म्हणोनि, प्रभु,
याधिकारण । अपमानअनुभव भीचि जाणें, । तेउचवृत्ति सागता व्याजिराणे ।
वाटत असे, जी, मज्जलार्थी ॥ २६ ॥ तुझी आज्ञा अगिष्ठास्त्रिया, जी सया, ।
म्या पाटिली पूर्वाया. । उडोनि गेलें बहणाया । मानसगती म्हणिया
॥ २७ ॥ मी अतरिक्ष राहोनि अगलोनी, । तज कपिसेना उत्तरतटाकी ।

१. अ मर्षादा न वषेव २ अ नमा दाद म्हणती ३ अ रागमार्गे.

४ अ अग्रनिग्रा

नाहिनी असे वगड्य, निरी । दस योजने विसांग. ॥ ३८ ॥
 सुन्य धनुमहतमान राम, । कर्पनाथ तो मुग्ध प्रगन. । तथा कर्पवा
 ऐसा निरन । कोथिला न बचे करणा. ॥ ३९ ॥ मग मी निराळा गहूनि,
 नृपति, । तुझी लाडिल उच्चरें बोळिल्यो तपांप्रति. । में बोळटें मानलें सर्वा
 धितो । जैसे पान पिचचें. ॥ ४० ॥ वानरदशरु येके बळे । उद्योनि धरिले
 मज बळे, । ब्रजमारिणी कविरुतळें, । मज मर्दन करिते जाउ. ॥ ४१ ॥
 हा देगे पानडा झेडाने, । जैसे मुमनसाड चटवाने. । ऐसा तो नाड
 बैरियाने । परि प्राण न धारा. ॥ ४२ ॥ इंदुविष अर्धी हरपलें । तें
 पानवरी मज बोळिलें. । मग रानाचेनि प्रनापे बतलें । थोर
 अर्ध, जो राधा. ॥ ४३ ॥ ममुद्रांतुन ममुद्रा गुंतवतु । यनिनाहित आडा
 अकस्मानुः । उदयाचली उगवे आडिगु । तिला रामानि भेटला ॥ ४४ ॥
 याउपरि, राना गर्भनिधि, । सनुटें सांगितली गमाणि बुद्धिः । शिळी दाधि-
 ने महोदधि । कपिनळाचेनि ह्मने. ॥ ४५ ॥ मग राने प्रेगिले वानर;
 तेही आणिले दैत्य, शिळा, देगवत्तर । धन्य धन्य ! त्या नळाचे फर ।
 लागता शंभ, शिळा तरलिया. ॥ ४६ ॥ जारी नेनू समुद्रां रचना । मृगे-
 पामून दान योजना । रानु, विर्माणु, कपिनेना । ऐल सीरी उतरलें. ॥ ४७ ॥
 सर्व नेना वत्तिल्याउपरि । पुढें माझा भाग्योदयो करे. । राम बोळिला
 धर्मोत्तरी । ‘शुक सोडा, रे कपिले.’ ॥ ४८ ॥ ऐकतां तक्षणी वानर
 सोडिती. । मग मी येथे आलों, जी नृपति. । तुझिना चरणार्थी प्राणि ।
 जायुष्यासन जाळी. ॥ ४९ ॥ आना रेचि बुद्धि, लंकानाथा, । रामानि
 सोता चावी गर्वधा. । हें न करिनां पावड वेया । लंका राक्षसागणित. ”
 ॥ ५० ॥ ऐसे शुकचेनि मने । कोणा चटिजे दगवत्ते ॥ म्हणे, “सूर्य
 नुगननां नक्षत्रे । नमीं झळकताति. ॥ ५१ ॥ खगेध्वज न दिसे दौळा ।
 तत्राचि कौटिल्यकुळ करिनी उगड्य; । वारणानि ननु आगळ्या । जव जेसरी न
 माने. ॥ ५२ ॥ अनिरार माझा आगवृष्टि । तेरावपुत्र न देवनी दृष्टी. । संनवरि
 करिताति मोठी । महानप्राप्ताचिना. ॥ ५३ ॥ परि येक अनिरी दुप्तर
 केउ । ते भनी आणिलामि न बचे धरिले. । येविषयी ह्यमानम्राही स्पर्शले ।

१. अ कथंचे कवगावि २ व गवसिले. ३. अ. सूर्योदये होना नक्षत्रे । नमीं
 झळकती देवा ४. अ. वट.

नाही मुदनय. ॥ ४४ ॥ वानरीं आपले प्रतापबुद्धी । शिळीं बाधिला
महोदधि; । परि राक्षसांतें नाहीं शुद्धि । तयाचिया वळाची. ॥ ४५ ॥
महाभूषणें रचिली करणी, । तारा घेतला पापाणां. । म्हेणें तरोनि तारिले
द्रुमपाणां; । हें अघटित घडलें. ॥ ४६ ॥ सूर्याचा तिगणारि ।
वळवती पिपीलिकाचिया हारी. । वायुचक्राचां शिरीं । गुहें निर्मिलीं.
॥ ४७ ॥ वानरीं आणि बाधिला सेतु । हे सर्वथा नव्हे सामान्य
नातु; । आतां प्रदेशोन परसेनेतु । वळ तुळिलें पाहिजे. ” ॥ ४८ ॥
मग पाचारिले शुक, सारण; । बुद्धी आगळे दोवें जण. । यंत्रें, अटकार
देऊन अतःकरण । संतोषयिलें तयाचें. ॥ ४९ ॥ दशग्रीव म्हणे शुकसा-
रणांतें, । “ तुम्ही सदा स्तुष्ट माझियानि दिलें, । तरि तुळा, जा, श्रानगारि-
सुतांतें । किती आणिली सेना कपींची. ” ॥ ५० ॥ ऐसें उपदेशिले संकेश ।
मग ते आज्ञा यशितो सतोष, । उड्डाण करुनि आकाशें । शुक, सारण
निघाले. ॥ ५१ ॥ देहोनि मुनेळगिरि । तेंहीं पाडट केला पूज्यगरी, ।
जाले वानरवेपथ्वारी; । कपिसेनेत प्रवेशले. ॥ ५२ ॥ मेघें नंदनोष साग-
री मिळाले । नसे पारखे कपिकटाकत आले; । सुग्रीवदूत ऐसे भ्रमों लागले ।
भिराचि भळतीकडे. ॥ ५३ ॥ अनित्य वानरमाहिनींचे धोने, । मध्यें शुक-
सारण हिंडती मागे; । कण्ठाचे कण थोळलावे । बहुतामध्यें पारिंवे ?
॥ ५४ ॥ बुद्धी आगळे, महाभूषण । वानरीं कपिसेनातें तुळितु, ।
येरु येरु वानर वळितु, । गणने आणिले तेही. ॥ ५५ ॥ नाना
स्थानीचे राजेवानर । तयांचे अगळग वेगळाडे मार. । नशिनक्षत्री
व्याम अरर । पेशा लेना मिरवटिया. ॥ ५६ ॥ श्वक्षकपींची सर्वही सेना ।
पाहोनि दोंघा आणिलीं मना. । मग जेथें वासव्य रघुनदा, । ते तना
लक्षिते जाले. ॥ ५७ ॥ मुरय रघुराजो जे सम । तेथें शुकमारणांसि रिघु
न उभे; । मग अतरेचि राहोनि उभे । गुप्त मग्या करिते जात. ॥ ५८ ॥
बकु प्यानस्त बाढाचारी; । परि पुनुद्धि हृदयार्भातरी; । तैमे कपटोपधारी ।
उभे, तुळितो सगंतें. ॥ ५९ ॥ ऐसी चतुर्थपाद घटिला भरन, । पुढें त्रिभोवजा-
ची दृष्टी पडली । यांचां देहगुडा जवळिली । तर ते शुकसारण. ॥ ६० ॥

१. य दे अघटित पडली पडणी । या नरवानरी. २. अ. यणु ३. य नमस्कार
करुनि नृत्यतीत. ४. य. दूदनद ५. अ. मोर्विलिया. ६. य अनरिहाय

परिक्षुद्रु आपुळे कुसरी । खरियातुनि खोंटे वेगळें करी, । तसे
 कपटवेपनारी । विभीषणे निगडिटे. ॥ ६१ ॥ - दृष्टी देखलियेचि
 असरी । उद्योनि विभीषणे धरिले करी । म्हणे, “रघुराजया, अवधारी ।
 हे राक्षस लंकेचे ॥ ६२ ॥ दोवे हिटती गनरपेणें । सर्व सेनाबळ
 तुळिलें कमें. । येणें पादविले लंकेन, । नाग तरि शुक्र, सारण. ”
 ॥ ६३ ॥ ऐसे ऐकौनि रघुराजें । जनक्यी बोलाविले आदरें ।
 “नुम्हासि कपिजभय निर्धारें । शक्ता सोडा हृदयींची. ” ॥ ६४ ॥
 रघुनाथ म्हणे, “गा विभीषणा, । करीं घराणें शुक्रसारणा । सर्व सेनाबळ
 दोघा नणा । तुम्हीं दृष्टी करावें”. ॥ ६५ ॥ राम परदूतासि म्हणे, “मात्ता
 अनुग्रहे । रामिकार्य तुम्ही सिद्धी न्याहो, । सर्व या माटा, शक्ता, मोहो, ।
 करिसेनात हिटता ” ॥ ६६ ॥ ऐकी रामाची उदार वाणी । मळुळ ऐकिअ
 दोघी जणा । मग मळुद्रु ठेनूनि रागचरणी । शुक्रसारण बोळती ॥ ६७ ॥
 “अपौच्यापुरपति, रघुराजा, । कृपानिनि, सगुणमहजा, । नदा यशस्वी
 राहो तुक्षिया मुना । रिपुमघटणी ॥ ६८ ॥ तुजें मेनाबळ तुळ्याया येथे ।
 आम्हास पणविलें लंकानाणें, । परि दोघा कपटियास तुना समर्थें । प्राणें पै
 हो रक्षितें ॥ ६९ ॥ नमोनि आम्हा पाळिते रागें । तारे त्याधिया कार्या
 कारणें जाळें येणे । येथें अंतरिने तरि भोगणें । लागळ रसर ॥ ७० ॥ सैय
 सत्य वग्निया जाणें । शरीर स्वामिकार्या नेचारें, । मग विरकाळें भोगावें ।
 चतुर्दश मोनाचे. ॥ ७१ ॥ तू सर्व जाणसी, गया रघुत्तमा, । आता
 आपुळनि स्नेहें आता बाजी आम्हा, । तुज आणि तुमिया शरगमा । सर्वदा
 कल्याण हो ” ॥ ७२ ॥ णसे विनवूनि रघुनुत्पतिशक्ता । शीत्रिगती
 प्रवेष्टले लंका. । येजनि भेण्डे नगरावया । त्या दशप्रानाणि ॥ ७३ ॥
 वस्तपुष्टी गालविला माया । म्हणनी शुक्रसारण, “लंकानागा, । प्राप्त
 होत जनता शत्रुधेया । निरनळी भाव्यगती. ॥ ७४ ॥ महाकपिसिमुखा
 आवर्ती । आम्ही प्रवेष्टलो शीत्रिगती । तेथे विभाषणे आपुळे स्वहली ।
 बुडविणें होतें. ॥ ७५ ॥ स्मरोनिया पुनकोपे । आम्हासि धरिलें
 माक्षेपे, । परि पुण्यगणें नृपे । क्षेमे रक्षिड, जी राया ॥ ७६ ॥ तेंपे
 चकार पुनार्थ मोड । बाळ उपम देता उणाव राटे । तयामे मग्नमामर्थे

संवटे । ऐसा नीरें नोही, नृपति. ॥ ७७ ॥ येक रामु, दुसरा लक्ष्मणु, । ति-
सरा सुग्रीव, चौथा विभीषणु, । लंका जिंकोन तेहीं प्रतिज्ञापणु । सत्य केला असे.
॥ ७८ ॥ तयातें क्षणक्षणा घोष प्रगटे । जेसा प्रलयी पावु आदरें पेटे, । लंका-
नाथा, आम्हा मानसी वाटे । शीघ्र सीता घात्री रामासि. ॥ ७९ ॥ वैदेही-
कारणे रघुराजु, । अति उत्काठित दिभुजु, । मोर्ने पाहे लंके वज्र, । करा
चुरी युद्धालागी. ” ॥ ८० ॥ ऐसे ऐकोनि राक्षसाधिपे । सारणासि वोळिजे
कोपे, । “ तू, रे, मत्प आपुलेनि रूपे । ताडण पात्रासि. ॥ ८१ ॥
काय, रे, त्या उतामर्कटी । तुझी मुष्टिवाते मदीली पृष्ठा ? ।
म्हणोनि ते भय धरिले पोटी, । भलतेंचि वरळसी. ॥ ८२ ॥
भूताचे भय महाभतका । सागता तुज न बंचे शका ? । माझे बळ
जाणता, अविनेका । पात्र जालासि केसा ? ॥ ८३ ॥ मी जरि अत्रलोकीं
वरु । पाणुले व्योमीं रविचक्र । मिश्रासहित शक्र । शीतजनरे वाभिजे. ”
॥ ८४ ॥ ऐं वोलों सरलिया लंकानाथा, । पुडें बैशी बर्तेळ कथा । ते
कृष्णदास मुद्रल म्हणे मगर्वा । बाल्मीकिकाय वदे ॥ ८५ ॥

प्रसंग नववा.

ॐ नमो श्रीरामसन्निदानदाय नम. । श्रीगुरुकाशिराजाय नम । रामायण
होचि कामगोमा, । बाल्मीकीनें केला दोहाना, । शतकोटि सनिस्तर ठेरा ।
कनकाक्षीराचा टेपिला ॥ १ ॥ तारि कनकाक्षीराचे भोक्ते । होती, जे भाग्य
वत जाणते, । जसे पीवृषपान करिताति ते । अमराप्रतिये देव ॥ २ ॥
वैश्रवणाचें मूळ मशीर, । विश्वकर्मादिच मनोहर, । दशग्रीव वळभीर्यभपार ।
तेथे वास्तव्य करा ॥ ३ ॥ ते गृह आपुलेनि उचरणे । मेरुतें म्हणे टेंगणे ।
रात्री पाहता हे तारागणे । चरी जोडली दिसती. ॥ ४ ॥ मग लंकानाथ
ते असरी, । सारणासहित वेघाला वरि, । तेवूनि पाहतां पृथ्वीवरि । दृष्टी
पाके दिगती. ॥ ५ ॥ राण जुनेळ्यातळीं पाहे । तत्र कपिदळ आच्छादिलें
आहे, । ते देखणें नयना न साहे, । मग त्रोटें सारणाप्रति. ॥ ६ ॥ “ ऐसा
गा आठेया प्रवाना, । अभिय दिसे कपिसेना, । मुग्ध मुग्ध तितुके,
नयना । दारवीं माक्षिया ॥ ७ ॥ पात्रकम्पुर्लिंग पाहें डोळा । इडा नाही

रविमच्छा; । तसें म्यां राखें लक्षां कविदळा, । हा सकृप मिथ्या
जाण. ॥ ८ ॥ उक्कटा घरोनि जलधरें । काय दृष्टी आणिजेनि
थिल्लरे? । तार म्यां लेंकेधरें । उतामगें न्याहळ्यानीं. ॥ ९ ॥ राहज पाहता
दृष्टी देखें, । कण कवण हें नोळखें । नामाथेले आपुलेनि मुजे । सांग
सारणा मजप्रति. ॥ १० ॥ ऐसें राखणु बोळिलियानरि । सारण बोजे जोंडले
करी । म्हणे, “नृपति, नाथ, अवधारी । कुळाचळा तुज्य कवि. ॥ ११ ॥
नगरेश्वरा, सादर पाहें । जों सर्गापुढें बैसला आहे । यामन्मुख सप्रामा
राहे । ऐमा रिरळा वीर. ॥ १२ ॥ परतें दृष्टी नाणीं प्रतापें । मेनानायक
थानसन्निप, । लंका लक्ष्मनिया महाकोपें । नीळ ऐसें नाम त्याचें. ॥ १३ ॥
दिसे याचिया दक्षिणभागीं । लेहित अति सर्वांगी, । उतायेळ सप्रामा-
लगीं । बळे डोळतु असे. ॥ १४ ॥ हा लागूळ हाणे पृथ्वीनरि । तें सत-
झापा धरारीं, । यासि राज्य सुमीमाउपरि, । लंगडू नाम याचें. ॥ १५ ॥
अष्टदश कोटि । इतुके वानर याचे शुष्टी । रत्न लावूनिया
निवडीं । बुद्धममयो इच्छितु. ॥ १६ ॥ पंड नीगिरिगिरीचा अति-
चळी । राया, याचे उद्वाणकाळी । नभआग्रादित मेघमडलीं । विंतुळि-
जे अगवातें. ॥ १७ ॥ शतनोटीसीं पगिरितु । आळा अये सप्राम
इच्छितु, । वानरामध्यें वीर्यगु । बुभुदु नाम याचें ॥ १८ ॥ पल मिदूर-
यदनासनिध दिसे । तो अयोव्याचळीं वर्ततु असे, । मुर्छी शतुतमुदावाते दिसे ।
पतकातुल्य. ॥ १९ ॥ शरमु ऐसें नाव याचें, वृषति । गरदा पेदी
याची गति । महावीर कवि यासनिध असती । त्रिदशकोटि. ॥ २० ॥
पहा पा लागुलचक्राचा आसनावरि । पड बैसला दिसे हरि । हा जेवरा मुमु-
कार करी । तेणे नादें स्वर्ग ग्वचे. ॥ २१ ॥ ऋशमुनाम बळे आगळा ।
लंका जितायदा उताविळा, । सत्त्वसत्त्वार्थ दळा । घेऊनि जाळा असे.
॥ २२ ॥ सप्रामी अलोट वीर्यवतु, । दिसे जसा ताप्राचा परंतु, । साठिमहस
सरपेसमेतु । पंड विनतुनामा. ॥ २३ ॥ भूकटी असे महागाराळी, ।
भूमी म्हे अगरोनाळी, । तो क्रोधुनामा अगाधचळी । सहस्रनोटीसीं
जाळा. ॥ २४ ॥ प्रमादिनामा पाहें, दशानना, । यासरसी शतें
नहसल त्य भीम सेना. । हा मुमु कोरे प्रसादनी गगना । जसा प्रलय-
मेतु. ॥ २५ ॥ राया, पाहें गरवनाम वानर, । शुद्ध जेया हेमगिरिनर, । याचे

उड्डाणीं उच्चैः श्रवा वार । सवितारथीं कापे. ॥ २६ ॥ यासारिखे वानर
आले । जैसे कुळाचळ उचलले । सख्या करिता गणने आले । सप्त सप्त
कोटि. ॥ २७ ॥ पैल पाहृतसे नगर उज्जु । क्रोधमुग्धी, याचें नाम गजु, ।
तुळित असे दक्षिणमुजु । शतें सहस्रेंशीं आला. ॥ २८ ॥ ऋक्ष वसे
नर्मदातीर, । जांणताचा वधु, अग्रधारी. । याची रोम रुळे पृथ्वीरि ।
धूम्र नाम जाण, राया. ॥ २९ ॥ चत्वारदशकोटींशीं आला । अतरे
रोमा पृष्टिभागीं राहिला, । तथा दक्षिणेस सनादनु वसिला, । तो कर्पोचा
पितामहो. ॥ ३० ॥ तथा ऐसें कण्णाचें शरीर । चतुर्दश पद्मामध्ये नाहो
थोर, । योजन एक उच्च असे शिर । चरणापासून, वृषति. ॥ ३१ ॥
मुख्य मुख्य कर्पोतें सारण सागे. । न्याहळिता रामण उद्वेगे । जसे
महावळिये वेसले जागे । तम्कर असतोपे. ॥ ३२ ॥ श्रीमता सुजनाचीं
दंडोनि मुखे । दुर्जनाचें हृदय फुटे दुःखें, । रामणा बाटे तथासारिखें । सार-
णासि मागता. ॥ ३३ ॥ रामण म्हणे, “ गा सारणा, । तू महामूर्ख, नव्हेसि
शाहणा, । अमित वणिशीं कपिगणा । मज देखता कसा ” ॥ ३४ ॥ ताराग
णाचें आगळे तेज । सूर्यापुढें सागता न मानिसी लाज. । पृथ्वीरि पडलें
रज । तें गिरितुल्य करिसी. ॥ ३५ ॥ अमित्य टोळ्यचे मेळो । संगेद्राची
सरीं केसेनि पावे । आता कपिकुळ असों दे अवघे, । काकुंस्थातें दाखनी. ”
॥ ३६ ॥ रायाचा अभिप्राय जाणोनि । सारण विचारी आपुले मनी, ।
म्हणे, “ आता न सगें कपिमाहिनी, । पंचनीरतें दाखनू. ” ॥ ३७ ॥
म्हणे, “ राया, मुख्य रिपु । पैल तो पाहें अयोध्यावृषु, । सुदरपणें वदपु ।
वितिला हो येणें. ॥ ३८ ॥ निरुपम्य वक्र वेल्हाळ, । राजीर चक्षु, तनु तमाल-
नाळ, । कर्णी कुडलें मुगटीं शळ्याळ । फाकत असे ॥ ३९ ॥ आजानुग्राहे
चापशरमंडित, । कास घातलीस अवर पीत, । प्रळ याचे अगाध अद्भुत । या
तुल्य काळ नाही. ॥ ४० ॥ ग्रहनक्षत्रामध्ये सोमु । तैसा कपिपुंगवात रामु, । राया,
त्यासीं करित सप्राप्तु । जयातें न पायाळ. ॥ ४१ ॥ रामासनिध, जी वृषवरा, ।
दक्षिणे दैसळा असे दुसरा, । तो लक्ष्मण जाण महाधीरा । सप्राप्तभूमीचा
ठायीं ॥ ४२ ॥ वाण असतीं जयाचे हस्ती, । अगीं गन्दिशिरवा निघती, ।
उदयाचळीं शशिमूर्त्ये बुडती । तें सौमित्रा पराजयो. ॥ ४३ ॥ वेदहीनराचा
वाम भुजु । तेऱ पैल पाहें कपिराजु, । वक्र अगळोनि लंके उज्जु । मुग्धीन

नाम याचें. ॥ ४४ ॥ दासस्थींचिया कार्याकारणें । अष्टदिशेचे कपि आगिले
 येणें; । अररा थोटी तारागणें । इतुके हरि, जुगपति. ॥ ४५ ॥ कुमर वधिला,
 जाळिटी लंका, । पेल तो इतुमत, नगरनायका, । आभेश जेता प्रत्ययी
 पायका । ऐमाच युद्धी यानि. ॥ ४६ ॥ ऋक्षराज महाबळिमतु । बहुतकाळिया,
 अगाधवीर्यमतु; । तो पाहें, जी राया, जांनुमतु । राववापुटें असे पें वनळा.
 ॥ ४७ ॥ राक्षसगनी ठकठित प्राणु । तो, प्रमु, पाहें गा विभीषणु ” ।
 ऐमें सागता रावणु । दुखवळा जीनीं. ॥ ४८ ॥ न्याहळिना धार्मिकाची सपत्ति ।
 द्वेषिया, दुर्जना अमतोष चित्ता; । कीं परिमोनि पटिताची, व्युपत्ति ।
 मुर्खाचें हृदय पोळे. ॥ ४९ ॥ मग रावण कोषा चडिला, । जसा वातम्पर्श
 वणना वाढला. ॥ मद्गा उचळुनि हाणिना जाला । साणासि ते काळी.
 ॥ ५० ॥ तत्र सारण म्हणे, “ लंकानाथा । निरापराधी आम्ही मरया; ।
 स्वामीद्रोही नव्हों, नृपनाथा. । कांय नको आमुतें. ॥ ५१ ॥ म्यामि-
 कार्या विमुख भूयु । तयागि उचळाना हातु, ” । ऐसे बोंडणें ऐकोनि
 निरागु । राक्षसेष्ट राहिला. ॥ ५२ ॥ जसें भरतें समुद्रा भरे । तें पुनरापि
 म्बस्थानी बोनरे, । तमें रावणा आर्गाचें विरे । मोघाचें मेहुटें. ॥ ५३ ॥
 पुनरापि सारण म्हणे, “जी राया, । आम्हा पाठविळें तुम कार्या, । तरि यथार्थ
 तुमिया कार्या । दूतत्व मिद्धी नेलें. ॥ ५४ ॥ जें जें देखिलें आपुळे उड्या । तें
 तुज सांगितलें, जी भूपाळा, । शृत्तातु बोले उणा आगळ्या । तरि लिपों दोंविदोपा.
 ॥ ५५ ॥ अनून हें परम पातक, । कदा काळी न बोलती धार्मिक; । अनयाचा
 पदसनक । पुर्वज बुद्धी निरपी. ॥ ५६ ॥ तमथा सय जाण, जी नृपति, ।
 ऐसे निश्चनोमुडी वदत; । आम्हामि सागता मनभूति । अति अनतोपरी. ”
 ॥ ५७ ॥ ऐसी बोंडोनि धाट वचनें, । सारण राहिला अधोमदनें. । मग
 महोदरानि दगानन । बोलें आरमिलें. ॥ ५८ ॥ “ विचारीं या मत्र, महो-
 दरा, । जो बुद्धिम देगुरु दुसरा, । सुनेल्लेसि पाठगों करगिया चतुरा, ।
 जो वृत्तत वेळनि ये. ” ॥ ५९ ॥ महोदर म्हणे, “ दशमुखकमळा, । सुने-
 ल्लेसि पाठगों शार्दूला, । हा नानात्मजें सुद्धी आगळ्या । परमार्थाचिन्हें जाणें. ”
 ॥ ६० ॥ मग शार्दूल बोल्यारिया आदरे, । तत्र राजा प्रणिपातिळा येरें; ।
 सर्वेचि राये अलकार, चिरे । देटनि सनोपविला. ॥ ६१ ॥ नगरनाथ म्हणे,
 “ शार्दूला, । तुम्हीं शीघ्र जावें सुनेळ्या, । गणना कर्मनिपा कोपिनुळ्या, । कोण-

कोणाचे पुत्र." ॥ ६२ ॥ ऐसं बोले घुरलंकापति, । शार्दूल नित्रे शीघ्रगती ।
जर्मा धारे मनोवृत्ति । तैसा परमव्ये आला. ॥ ६३ ॥ हरि, जुत्पति
पाहता, । त्रिभोषणं ठक्षिला अनचिता । वानर म्हणती, "रे, मागुता । रावण-
दूत आला. " ॥ ६४ ॥ त्रिभोषणाचे चत्वार पुरोहित, । आणि द्वादश
सुग्रीवदूत । धरिते जाले अकस्मात । पोटश शार्दूलातें. ॥ ६५ ॥
येरुलिया गजारारि । चपेटे हाणिती सोळा केसरी, । तसे रामदास पाणि-
प्रहरी । शार्दूलातें ताडिती. ॥ ६६ ॥ रावणचार रामाजवळी । घेऊनि
आले अतुरेली. । नरेंद्र पाहे नेत्रकमळीं, । मग म्हणे 'सोडा.' ॥ ६७ ॥ सोडिता
तो मनोवृत्ति । निघाला, न पाहताचि मागे, । मुख कोमाइले उदंगे । ऐसा
रायासि भेटला. ॥ ६८ ॥ पुढें प्रभु म्हणे, "श्रम्यामि ये गा. । दासत्व
आलें तुझिया आगा. " । क्षण येक शार्दूल राहिला उगा, । मग शोळता
जात्रा. ॥ ६९ ॥ " राया, महामीम कापितुसेना, । तेंवे प्रवेश नाही, जी,
परना, । त्यामाजी रिधना माझिया लोचना । अबचक्र आलें. ॥ ७० ॥
त्रिभोषणाच्या पुरोहिती । मज धरितें हिडता, नृपति, । धन्य रामाची उदार
कीर्ति । मज सात्काळ सोडमिलें. ॥ ७१ ॥ परती पडलिया अग्नि धडाडी ।
स्वामाजी पतंग घाळी उडी, । तैसा मी वपिसेनेचे सारडी । पाडिलों,
काचननुरपति ॥ ७२ ॥ राया, मज वाटे मानसी, । जे जानकी घारी का-
वुम्यामि, । पुढें जोंतरी आहेत रविशशी, । तन्मरि सुतें राज्य करा. " ॥ ७३ ॥
शार्दूल बोलं दीनप्रदने, । तत्र हास्य केलें दशानने. । म्हणे मिनडी असगरात
गोधने । परिव्याघ्रजित्तिती । हें मिथ्या. ॥ ७४ ॥ जरि मिळालिया असरयात मक्षि-
या, । गिरि काय लोटेल त्याच्या थडका । अथे आग्यादिलें अर्का, । निशा
भंमेनि होईट । ॥ ७५ ॥ बहु वर्णिसी या प्रगमा, । शृंगार्यादिकासि देशी
सिंहाची उपमा, । तरि करण करणाचे सग आमही । सुत आहेति, शार्दूला. " ॥ ७६ ॥
तत्र शार्दूल म्हणे, "जी नृपति, । अमित कपि, कांण जाणे
किती । पारि पाही ते तुम्हाप्रति । थोर गेर सागेन. ॥ ७७ ॥ राया, सुग्रीव
जाण गा वानरेश्वर, । तों जाण, जी तरणीचा कुमर, । शुकामशु बाळी सहो-
दर, । तयाचा पुत्र अंगदु. ॥ ७८ ॥ मारुननडु तो हनुमनु, । खड्गांगाचा
जांबुलु, । सेनापति नीळ रा मुतु । जाण बंधानराचा. ॥ ७९ ॥ जेजें
सेतु बंधिला विशाल । तो हस्तनिधीमार्जा राया, नर, । होय विश्वकर्माचा

वाङ्मयः । हेमवृद्ध वरणाचा ॥ ८० ॥ भैरव, द्विविध, महाविश्ववतु । दाने हे
 विवेकेनाचे मृतुः । ज्योतिर्मुक्त दुमग श्वेतु । हे आदिष्ठाचे पुत्र ॥ ८१ ॥
 गवय, शरवतु, गंधनादतु, । गवाक्ष हे व्रळें समानु, । नृपति, जाण, नदतु । सा
 वैरम्बनाचे ॥ ८२ ॥ सुमुग, दुर्मुगु वेगदशी । काळाचे हे तिवे
 परियेसी. " । शार्दूल नागता मानमो । रागण निवृत्ता ॥ ८३ ॥ टवडळी
 रनार्थी मादुस, । मोलरणा करिती टोळन, । तयेन रगे गर्भवया मानस ।
 काय ननुष्ट हार्डि ॥ ८४ ॥ रात्रा अमनुष्ट जागोनि । शार्दूल विचार
 आपुळे ननी, । आता अगिरारात्रां मानी । काविल्ल अर्थ न सांगे ॥ ८५ ॥
 प्रमूचा मनमोदके वरें । तेचि मृत्ये प्रतिपादावे, । जाणमी विपरांत
 बोलें न्यभावे, । ज्ञेश प्राप्ति होनी ॥ ८६ ॥ गहोस्मृतीवृत्ति चाशिणे पडे, ।
 करव्याधीची टप्पता सडे, । तयोच गया हृदयीचा मंडे । विपरांत उन्मत्त-
 ॥ ८७ ॥ ऐने विचारनि शार्दुल । शरवनादुने वातटोटाळे, । तय राक्षस-
 राज भूपाळे । अनगळ आरमिळे ॥ ८८ ॥ सय शोधनया सीनेचे, ।
 करीत वृत्रिम शिर गमावे, । ऐने जाणा पुटिळ कथेचे । अनुसारा
 अमे ॥ ८९ ॥ इति श्रीगणपयण ऋषिनिर्मित । युद्धकांडकथावृत्त ।
 पुढें परमांत नावचित । कृष्णदाम घुटल म्हणे ॥ ९० ॥

प्रसंग दाटवा.

ॐ नमो श्रीगणेशाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । विदुन्-
 विहा राक्षेन नामा । प्रमुखात्तुष्टो मादरुत्तम, । तो बोळारिडा शीर
 साउता । शीर आदरेकरुनि ॥ १ ॥ नृपति म्हणे, " ना विदुन्विहा, ।
 विविचिही नेणें सुदिपा माना, । नाडा मनचकय सिद्धीन जाया, । ते करी
 शीरसाडे ॥ २ ॥ कावुत्तुष्टाचे यज्ञाचे धाम । मायामय निर्भी निरोधन, ।
 जयानि टेंवत्याचे रोम । टमे गे मर्यागी ॥ ३ ॥ धूगचक्रानुय
 वर्तुळ, । अयन वळ्ळेची मळ निवृत्त । त्रिपुडे महित वपोड, ।
 सनिरे मृत्ता ॥ ४ ॥ मुद्रान कवर्गमार । जया मन्तकी मनोहर, ।
 ऐमे करी, गा, तू चतुर । आगेनि बहून ॥ ५ ॥ आणिक रामाचे धनुष्य
 जेने । तू निर्मा, गा, तयाचे वेने, । कनकटिकाशुद्ध गामे, । रने परि
 जटवी ॥ ६ ॥ लघुविजिगी नागग । व्यापरीं बांध मनोहरा, । हेही शिण-
 रुमिने दिवाया, । वरुची अनो देई ॥ ७ ॥ अगेवचना जाअनि प्रभाते ।

मज देखतां दृष्ट करी सीते. । मोहो उपजेउ सत्यसरिते । जनकतनयेसि,
 ॥ ८ ॥ ऐशी रावणाचीं उत्तरे । शिरां परिणीं कापट्ये येरे; ।
 म्हणे, “ लंकेश्वरा, महा बरे । तुमची इच्छा पुरेल.” ॥ ९ ॥
 ये कंकण रत्नजडित । विदुज्जिह्वासि दिघळे उचित. । ऐशी निशा
 मिलिया प्रभात । सर्वासि जाली. ॥ १० ॥ मानसीं धरुनि दुष्ट वासना ।
 गरनाथ आला अशोकवना; । तंव ते अधोवदने पद्मनयना । बैसली
 तेता. ॥ ११ ॥ रावण दशवक्र, वीसभुज, । उभा राहिला जानकी उज्जु ।
 सा कर्दळीवृक्षासीं गजु । संघटो आला असे. ॥ १२ ॥ कीं भृगुश्रुपी-
 रया आश्रमा । न्याययात्रागीं पुलोमा । दैत्य आला तालघंट नामा, । तैसा
 यण पावला. ॥ १३ ॥ बैसली असतां पुरंगिणी । अकस्मात भेटे
 पपाणी; । कीं येकट धेनु असे गोठणीं । तेथें शार्दूल पाये; ॥ १४ ॥
 शिपापरि दशवक्रु । देखिला सीतेनें पर्ताचा शत्रु. । पुढें अनुवाद अप-
 णु । रावण फारिता जाला. ॥ १५ ॥ म्हणे, “ परितें, वो मनुष्यांगने, ।
 कुमारे, पकजनयने, । धैर्य अवलंबिलें अज्ञानें । परि निर्फळ जालें.
 १६ ॥ व्रतें दानें जगांतरी । तुज घडली असे सुदरी; । तरिच प्राप्त
 फापुरी । होईल स्वामित्वपणें. ॥ १७ ॥ आतां माझे तुज असे अभयवरद; ।
 ई प्रमदांचें ऐश्वर्यपद, । सर्वां श्रेष्ठ होऊनि नांद । माक्षिया निजमदिरी. ॥ १८ ॥
 तापें शोक वाढविशीं वृथा । भुवेळोसि तुझिया प्राणनाथा । उत्तरदशा
 ण्ही ते कथा । श्रवण करी सर्व. ॥ १९ ॥ अघो, तुझे देवर आणि
 तार । कर्पीसहित तरले सागर । भुवेळोसि येऊनिचा थोर । पुरुषार्थ
 ला. ॥ २० ॥ नगरप्रदेशांचीं रमणीक स्थळे, । वनें, उपवनें मोडिलीं
 कळे; । मग निशा जालिया येक मेळे । विश्रांति पावळे. ॥ २१ ॥ ऐसें
 ण्णोनि महस्ते । सरितें घेतलें वाहिनीतें । महानिशाचर अवचितें ।
 माथरि घातेले. ॥ २२ ॥ रामासहित सर्वही निदसुगे; । राक्षस पडियेले
 कसरे. । युद्ध जालें तुंबळ; धुरे । सांपडविलें महस्ते. ॥ २३ ॥ तुझिया
 तीचें निरूपण । खट्टन घेतलें मुख्यपद्य; । कबंध सरेले द्विमुज सुर्याम ।
 वीपरि पाडिलें. ॥ २४ ॥ भवचट निसटला रुक्मण. । पळतां तोडिला
 भीषण. । वानरसेनेसि दादण । शत्रुमार जाला. ॥ २५ ॥ सुग्रीव छेदिला
 ण्णी टापी. । अंगद तुटला अवघा घायी. । ज्ञानुवंताचा गदाघायी ।

जानुजंघा तुटलिया. ॥ २६ ॥ हनुमंताची टपडिली हनुमटी. । नीळ
 निवटिला मुजाकंठी । अनिवार नेंड्याचे पोटी । शक्ति वैसल्या जाण. ॥ २७ ॥
 गंधमादन गतःप्राण जाला. । गवाक्ष मृत्युमार्गी देविला. । मैद सखमंद
 जाला । धीर तुटोनियां, वो. ॥ २८ ॥ दधिमुखाचें मुख चूर्ण जालें. ।
 मोमुखें तृण दांतीं धरिलें. । मुमुखाचें जाण पडिलें । कुमुख होऊनियां.
 ॥ २९ ॥ सुपेण दुःखें आरंबळे. । कैशरी मृतप्राये लोळे. । गजाच्या
 पोटांतील गोळे । पडिले पृथ्वावरि. ॥ ३० ॥ शरमु शतखंड जाला. ।
 ऋषमु रक्तनदी बुडाला. । हेमकूट असे उलयला । मुष्टिघायासरिता.
 ॥ ३१ ॥ ऐसे समय मुवेच्याप्रदेसी । शाखामृग पडिले, प्रेत ऐसी. । आतां,
 शुभानने, परियेसी, । न घरी आशा. ॥ ३२ ॥ तयांचा शोणिताच्या वाहती
 सरिता । ऐमी तैथिची चार्वा; । हे मिथ्या म्हणसी तारि आतां ।
 देखशी नयनीं. ॥ ३३ ॥ ऐसे रावण बोलिला अमगळ; । तंव
 विद्युजिह्वा आला तात्काळ; । तेणें माविक शिरकमळ । सीते-
 पुढें टाकिलें. ॥ ३४ ॥ किरीटकुंडलें मंडित बेल्हाळ, । राजीवनवन,
 मुळी ताबोळ, । शोणितचर्चित कंठनाळ, । ऐसे जानकिये देखिलें.
 ॥ ३५ ॥ कर्णी कुडलें झटकाळीं, । मुरग शोमे दंतावळीं, ।
 मस्तकीं जटा, निपुड कपोळीं, । ऐसे जानकिये देखिलें. ॥ ३६ ॥
 पाहतां आंधार दाटले डोळां; । शैव्य वैसलें, पाणिभंघिकमळा. ।
 काया वरपटी जाली भूमडळा, । जैसी रंगा चंडवाते. ॥ ३७ ॥
 मूर्छित असतां घटिका येकी, । उपरि सावध जाली जानकी. । चक्षु
 उन्मळोनियां अवलोकी । नंन मारामुख देखिलें. ॥ ३८ ॥ कृत्रिम
 निर्माण रचिलें, । तें सीतेस सत्य भासलें; । जेंसे कुरगिणीं देखिलें ।
 मृगजळ वनांतरी; ॥ ३९ ॥ कीं अमे रज्जुवारीसर्पबुद्धि जाती; । कीं शुक्तिका
 रजतेचि मामटी; । नाना वाळकांचीं चमे दृष्टी वैसली । आरसया
 प्रतिबिंब. ॥ ४० ॥ अमो अंचळें पुसोनि, करतळें । उचलनि घेतलें
 शिरकमळ. । नेत्री श्रवो लागलें जळ. । सीता बोलती जाली. ॥ ४१ ॥
 म्हणे, "मविष्य शतकोटि मिस्तारें. । कथिलें चाल्नीकिकरेभरें, । तें काय जालें
 देकसरें । निष्यामय अवयें! ॥ ४२ ॥ सागर मरस्थिनेषुटा केला, ।
 तो अगस्त्य मृगजळीं बुडाला; । पिनीलिकापंती मरु पडला । समूळ

भूमिवारि; ॥ ४३ ॥ अंधकूपी हारपला सूर्यो; । अरें कोळसा जाला हिमा-
 लयो; । अंसांड विदारिता प्रळयवायो । मशकीं मोटे बांधिला; ॥ ४४ ॥ विरू-
 पाक्षक्षुब्ध पेटला, । तो पतंगा संघटणीं विज्ञाला; । उभयपक्षांवेगळा
 केला । व्याळें की खगेश्वर; ॥ ४५ ॥ गिरितुल्यगजांचीं दळे । त्यांचीं विदारी
 कुंभस्थळे, । तो केसरी साधिला वळे । शृगाळीं मिळोनिपां; ॥ ४६ ॥ नैश्वर्य
 कर्म भोगितां भूतें । तेही हारविलें कृतातातें; । मक्षिकांचेनि पक्षवातें । भूगोल
 फुटला कैसा ? ॥ ४७ ॥ विपरीत वार्ता जाळी ऐसी, । रघुनाथ, जितिला
 राक्षसी; । उदयाचळीं मावळला शशी । सर्वा नक्षत्रांसहित. ॥ ४८ ॥
 अहो, परियेसी, प्राणनाथा, । कैसी अनुभविली देहवेधा ? । प्रयाण केलें,
 जी, मुक्तिपंथा । सर्वातें सांडूनियां. ॥ ४९ ॥ धीर तो नाही तुज ऐसा, ।
 अजयो वरदानि त्यजिलें धनुष्या; । शत्रुप्रात केलें यशा, । सेतू समुद्र
 तरोनिया. ॥ ५० ॥ उत्तरदशा साधली, जी, तुज. । निरांजनीं सांडिलें कां,
 हो, मज ? । अमित्य आली अपकीर्ति, लाज । सूर्यवंशामर्ष्ये. ॥ ५१ ॥ रघु-
 नाथा, तुझिया आडिगना असरीं । हारही न साहे इदयावरि, । ते तुम्ही
 अंतरलेति दूरि । महदांतरे पाहतां. ॥ ५२ ॥ तुजवेगळा नव्हे येक क्षण, ।
 अंतरंगसरिसा प्राण; । तो अयोध्ये गेलिया लक्ष्मण । काय वर्तेल तेथें. ॥ ५३ ॥
 कैकेयी संतुष्ट होईल सळें । कौसल्या आहाळेळ दुःखानळें । अति पीडा
 पावतील द्विजकुळें । तुजवीण, रघुराया. ॥ ५४ ॥ वाट पाहेल तुझा
 भरत; । व्यर्थ गेला त्याचा मनोरथ; । आणि बुडाला माझा चित्तस्वार्थ ।
 विनाशसमुद्री. ॥ ५५ ॥ प्राणाविरहित शरीर, । जीवनेंवांचूनि तडागो-
 दर, । तुम्हांवांचूनि हें अयोध्यानगर । श्रिये, शोभे सांडवळें. ॥ ५६ ॥ कौ-
 सल्या गिलापु करितां बांढेल, । अवधियां देखतां म्हणेल, । रामासरिसी
 सीता मृत होईल, । हें सत्य. ॥ ५७ ॥ ऐसी जानकी गिलापु करी, ।
 मुल्य टोपूनियां मुग्धानरि; । इतुके देखत असे दूरि । पुढें दशग्रीव उभा.
 ॥ ५८ ॥ मग वैदेही म्हणे रागनातें, । “ होणार केलें पूर्वदत्तें; । आतां
 सरिसें मज रघुनाथातें । यन्निशेजे पट्टवी. ” ॥ ५९ ॥ ऐसी करुणा अनु-
 षादे जानकी, । तर तटस्थ जाळी घटिका येकी; । हें परिमोनि चतुरादिकीं ।
 अनि आधर्य मानिलें. ॥ ६० ॥ राक्षसी माया निर्मिळी, । ते कां, हो, सत्यचि
 मासरी ! । हे तंव मूढशक्ति अवतरली । परमेश्वरप्रसंगे. ॥ ६१ ॥ हे मूढ-

माया जानकी, । ईपासूनि विद्या अनेकी, । जैसे तरंग सिंधोदकी ।
 व्यमित्य उमटती. ॥ ६२ ॥ कीं ते पाहता गगनाचा पोटी, । होत, जात
 गर्धनगरीची सृष्टि, । ऐशा ईपामुनि कौश्यानुकोटि । निपजती विद्या
 अनिगार. ॥ ६३ ॥ ऐसे मिथ्या मोह झळले, । म्हणऊनि हेंचि
 अपूर्व वाटलें, । कीं आपुलिये बुद्धीनें रचिलें । कवित्वातें कवित.
 ॥ ६४ ॥ जसत्य कथा सय कैसेनि मानारी? । येणें अर्थ वाटे
 अवद्ध करि, । मिथ्या करणेची पदवी । करिता दीर्घ दोष. ॥ ६५ ॥ हें
 परिसोनि वक्ता श्रोतयातें प्रार्थी, । “तुम्ही पहा हो, वाल्मीकिभोकार्थी, ।
 तोचि प्रमेय मन्हाटप्रार्थी । रामायण कथिलें. ॥ ६६ ॥ वाल्मीकिभाष्या
 चेतलें । न लिपों, मिथ्यामय मिटलें, । जैसी चातकी धिटरीची जळें । स्पर्श न
 करी मुखें. ॥ ६७ ॥ पतिव्रता श्रतारसेभेगिण । आनअर्थी न घाली अत-
 करण; । नाना वायसाचें आचरण । राजहस नाचो. ॥ ६८ ॥ साड्ढनि
 सोमरदमीची गोडी । चक्रोर काये पकात देईल बुडी? । म्हणवुनि कनि-
 त्याचा परवडी । यदेना मिथ्या ॥ ६९ ॥ बोलिजलें प्रार्थी मिथ्या प्रमेय ।
 अति सुरस अमृतमय । परि सेवू नये, जैसे पय । अनामिकगृहीचें. ॥ ७० ॥
 वारागना सुंदर निक्की । देखोनि भुलिजे कामुकी, । परि ते काय शुद्धाचार
 लोकां । कुळवती ऋणिजे? ॥ ७१ ॥ म्हणोनि मिथ्या तर्क वाकारणें । बोलता
 लागती महादूषणें, । जसें शुद्ध टाकसाळेसि नाणें । न सरे बहिर्मुद्रा. ॥ ७२ ॥
 असो वक्ता बोलाचे परवडी । श्रोतयाचा सदेह फेडी, । जैसा पाजळला दीपकु
 दवडी । डोळ्याचें तम ॥ ७३ ॥ सीता सत्य न साडी सरंधा, । असं पूर्ण कळलें
 लंकाताया, । मानसी घट्टनिया निपपेया । निवभुननासि निघाया.
 ॥ ७४ ॥ अग्निशिखा वणवली । तैशी वाळिमा दशमुख्यासि आली । सभेसि
 वेंसोनि आज्ञा केली । “सिद्ध व्हारें” म्हणऊनिया. ॥ ७५ ॥ दशानन
 गेलियावरि । सीता पडली शोकसागरी । मग तिथेचें सातवन करा । सरमा
 नाणें राक्षसी. ॥ ७६ ॥ सरमा म्हणे, “हो काकुस्थकातें, । हें मायिक शिर
 जाण, सीते. । मिथ्या दु ख वरिसी पतिव्रते, । सावधान होई का ॥ ७७ ॥-
 जनकात्मजे, नुशा प्राणपति । सुनेळे वसे कन्याणमूर्ति, । परिवेष्टित कोण
 लाणे किनी । कपि क्षेमें राहिले? ॥ ७८ ॥ पतंगाचेनि पादचपेटें । पुटे
 मरावृर्माची काणें, । तरिच रुपनि रिपुसघटें । परानयोपोल. ॥ ७९ ॥

शुष्क रोहिताची पेंढी । वज्राच्या धारा खडी, । तरि तो लक्ष्मण धैर्य
सडी । पळोनि जाये सयोध्येसि. ॥ ८० ॥ खद्योताचेनि उद्गर्गे । आह
ळोनि पडती तारागर्गे, । तरिच ग्रहस्तप्रधानें प्रतापें जिणें । कपिपुग
यातें. ॥ ८१ ॥ येकरीस वेळ अग्निनाशें । हरिळी क्षेत्रियाचीं आयुष्यें, ।
शो पराभवित्ता जेणें धनुष्यें । तें असे रामापासी. ॥ ८२ ॥ तुन मासे
तया ऐसें प्रचड, । परि नव्हे रागा करीचें कोदड, । कृत्रिम निर्मिलें नरमुड ।
अशे, नव्हे तयाचें. ॥ ८३ ॥ अशे, येथूनि सधामशेवटीं । विभीषणा
ऐश्वर्या स्थापेल त्रिकूटीं, । तशीच जादरें होईल मेठी । तुज रावनासि.”
॥ ८४ ॥ ऐसें सरमेने केले समाधान, । तेणें बोयलें मैत्रिणीचें मन. ।
मग करीचें कृत्रिम वदन । भूमंडळीं ठेविलें. ॥ ८५ ॥ सीता म्हणे,
“ सरमे, अवधारीं । तू माझिया आकांतीची संश्रिरी, । मी बुडत होतें
शोकमागरीं । तें ये नाका भेटलीसि ॥ ८६ ॥ रघुनाथासगें वनवासी ।
नसता, उदेली कर्मविशयी । त्या दक्षणेपार प्रदेशी । बलाकारें टाकिली.
॥ ८७ ॥ येथें भाग्यदिनी माझी उगयली, । जें तुझिया सखीपणाची प्राप्ति
जाळी, । आता तुझे उपकारें बाधिलीं । माझी पचाळ काया ॥ ८८ ॥ सरमे,
मुळताचेनि उजिपेटें । सुजनएन सापडे, । मग त्याच्यासनिच नुराडें ।
निस्तरती महादुःखें ” ॥ ८९ ॥ ज्ञानकी मधुरा उत्तरी । सरमेलणीं सतुष्ट
करी । पुढें स्तब्ध पोह धरणीपरि । तत्र अपूर्व वर्तलें ॥ ९० ॥ माया
शिर भूमी होतें पडलें । तें अकामात अदृष्ट जालें, । जस दीपाचें तेन
हारलें । वातस्पर्शामध्यें ॥ ९१ ॥ अश्रौ धनुष्य प्रकट जालें । तें क्षण
येका विलया गेलें, । तसें मायिक कोदड हारलें । वैदेहापासूनिया. ॥ ९२ ॥
पुनरपि सीता बोले वचन, । “ सरमे धन्य धन्य तुझ ज्ञान ! । कृत्रिम
कोदड, वदन । ता, वो, पूर्वांच जाणितलें. ॥ ९३ ॥ दृष्ट्येपुढें वटका
देवे । मग चालतया चरणाम रखे, । दर्शौ तू मजलागीं, सरो, ।
शोकामेगळें वारसी ” ॥ ९४ ॥ ऐसा सीतचा मोहो निरसला, । जेना
जागृतीनें स्वप्न गिळिला. । पुढें कयाप्रसंग लागला । रावणसभेकडे ॥ ९५ ॥
इति श्रीरामायणी कथा रम्य, । युद्धकांड अनुपम्य, । तेंचि परित्ता
गुणगम्य, । कृष्णदास मुद्रळ म्हणे. ॥ ९६ ॥

त्या कर्पीची. ॥ ३९ ॥ विलक्षण 'चिन्ह' वर्तत दिसे, । अशुद्धधारी मेव
 वरुणे; । अश्वचक्षूनि स्वतः असे । रदनजलधेनुंटे. ॥ ३९ ॥
 उन्मळण होतसे स्तंभा, । जैसा चंडवर्ते पडती रंभा; । गेली राक्षस-
 मुढींची शोभा, । प्रेतछाया उदैली. ॥ ४० ॥ अमृतातुल्य उष्ण, पक्वानें ।
 अकस्मात् उच्छिष्टेती श्वानें. । रात्री उर्व करुनि वदनें । रुदन करिती. ॥ ४० ॥
 स्वर्मी वैधव्य देखती नारी । "राक्षसां पराभविळें वानरी; । महागजगंडायळा-
 वारि । मार्जार झेंपाविती." ॥ ४१ ॥ क्षणक्षणां होत भूकंप । निद्रिस्त त्र्यसणा-
 ऊनि करिती थिळपु. । टगडियाच कांटाळिती वडू । रोमांकित पुरुषांची.
 ॥ ४० ॥ नित्य मध्यरात्राचां भरीं । राज्यलक्ष्मी नैसोनि महाद्वारीं । 'हा हा' शब्दें
 रुदन करी, । ऐसें सांगती रक्षपाळ. ॥ ४१ ॥ बहुत अनुभ, जी नृपति, ।
 मन सांगतां शंका बाधी; । आतां विचारा दृढबुद्धी । कल्याण राग्यासि." ॥
 ४२ ॥ ऐकोन माल्यवंताचीं उत्तरे । असंतोष मानिला दशाशिरें, ।
 जैसें दीर्घ यज्ञाचेनि प्रहारें । ताडिजे तृदयावरि. ॥ ४३ ॥ रावण
 म्हणे. "गा माल्यवंता, । अनुभ कायेसि कथा! । आनीसि बोळीवे लाग-
 तीळ, हे घाती । कधींच न घडे. ॥ ४४ ॥ अमृताची कुपी असे तृदयी ।
 त्यासि पदरींचें विष मारुल फाई! । माल्यवंता तूं मूर्ख; टाई टाई ।
 अविनेक बोळिलासि. ॥ ४५ ॥ तूं प्राप्त जाळासि दृढदशे । पार अद्यापि
 बाळकयुद्धि वसे । मज पाहतां तुज ऐसें भासे । मूर्खभाष जाळासि. ॥ ४६ ॥
 सभेमध्यें जेणें विसावें, । तेणें मर्यादे बेगळें नसावें. । जेणें गौरावेजे तें
 बोलावें । समर्थोसमुख. ॥ ४७ ॥ अरे स्वामी जेणें बोळें, । 'सर्वस्व
 देईन' म्हणे 'आपुलें,' । ऐसें बोळिजे; नाही तरि तगळें । मृतप्राय असावें.
 ॥ ४८ ॥ रायाचे असत्य तें बोळिजे, । विखारा विळी हात घाटिजे ।
 मंदोन्मत्त गजासि कवळी घेइजे । हें सत्याचि मरणहार. ॥ ४९ ॥ तूं
 मजपुढें, रे, ये काळी । अनुचित बोळिलासि, रे, समामदळी । तुज ताडण
 करितां तृदयकमळी । दिगेळ मंदोदरी. ॥ ५० ॥ दशरथाचीं दोन्ही बाळें, । येक
 गौर, येक सांखळें; । सरीसीं लघुकपिदळे । पेठनि आळे असती. ॥ ५१ ॥
 त्यांचें मय सांगतां, । लज्जा न वाटे तुज, माल्यवंता. । अरे, हें मुख
 न दाखवीं मागुता । आजन्मपर्यंत." ॥ ५२ ॥ ऐसें बोळोनि राजे-
 श्वरें । अवज्ञा केली कठिणोत्तरें. । तैसेंचि माल्यवंतनिशाचरें । अधो-

वक्र निविजे. ॥ ५३ ॥ असो. रावण महागर्भनिधि. ॥ ५४ ॥
 जैसा करव्याधि; । संप्राम करावयाचा बुद्धी । विचारणें केले. ॥ ५४ ॥
 लंकादुर्गद्वारे अप्रसिद्धे । तेथे रक्षण ठेविळे नानायुधे. । राक्षस राहिले
 करी आयुधें । धरुनियां घोंवे घोंवे. ॥ ५५ ॥ राजद्वारीची समाद्वारे
 विशाळ दिसती गगनाकारें. । तेथें पराचेनि नाथें न सचरे । अणु-
 मात्रपरि. ॥ ५६ ॥ रावण म्हणे, " गा प्रहस्ता, । युद्धी आगळियां
 बळवतां । पूर्वद्वारी रक्षीं, नव्हें दुचिता । निमिष एकही. ॥ ५७ ॥
 महापार्श्वमहोदरुहो, । तुम्ही दक्षिणदिशे रहा हो. । अहोरात्राचें पळही
 मोहो । पावों नका येही. ॥ ५८ ॥ इंद्रजिता, कुमरा, अवधारी । तुवां
 बळवता, असावें पश्चिमद्वारी. । सरिसे घेई, गा, शस्त्रधारी । शतांची
 सहस्रें. ॥ ५९ ॥ उत्तरद्वारीची विस्तीर्ण भूमी । शुक्सारणहो राखा
 तुम्ही. । येर मंत्रियासीं आम्ही । सेवेचि असों युद्धालागीं. ॥ ६० ॥
 लंकाामध्यगुल्मपाठार । तेथें विरूपाक्ष राहो सादर. । साठि कोटि बळिये नि-
 शाचर । आपणांसनिध राखावे. " ॥ ६१ ॥ ऐसी प्रभूची आज्ञा जाळी, । ते
 प्रधानीं मस्तकीं धरिली. । मग सेना चालली; । अनुक्रमें राहिले. ॥ ६२ ॥
 चतुरंग बाहिनी असख्यात । चतूद्वारीं बैसले बळियत. । दुंदुभी गिड-
 विढीं वाजत; । भयानक वाजात्री. ॥ ६३ ॥ ऐसे चमूचे महोदधि ।
 नगर रक्षित राहिले बुद्धी । मग कृतार्थ जाला गर्भनिधि । अतःपुरीं
 प्रवेशला. ॥ ६४ ॥ पुढें विभीषणाचे पुरोहित । गुप्तरूपें लंकेस होते
 धूर्त, । ते इतकें देखोनियां त्वरित । पुढेव्यासि आले. ॥ ६५ ॥
 विभीषणासि आनदभरितु । उभयगर्गी केला प्रणिपातु. । लंकेसि जो
 वर्तला वृत्तांतु । तो सर्व सांगितला. ॥ ६६ ॥ शत्रुभ्राता शरणां-
 गतु । अति रामकार्यासि उत्कठितु. । स्नेह, मानु दे वैदेहीकांतु ।
 मुख्य मंत्रियांमध्यें. ॥ ६७ ॥ तो विभीषण रामाजबळिकें । द्वय
 पाणी जोडूनि उभा ठाके. । म्हणे, "नरेश्वरा लंके । कांहीं येऊ वर्तले.
 ॥ ६८ ॥ नगरवासी, हो तरुण, वृद्ध, । सप्रामाकारणें जाळे सिद्ध. ।
 चतुरंग सेना लाहोनि बब । पाळाणिली भीम. ॥ ६९ ॥
 प्रधानामध्यें श्रेष्ठमहिमा । बाहिनीपति प्रहस्तनामा, । तो लंकापूर्वद्वारी

सप्रामा- । कारणें राहिला. ॥ ७० ॥ महापार्श्व, महोदर, । सरिसी
वाहिनी भयंकर, । तेणें घरिलें दक्षिणद्वार । उतारिलें युद्धालागीं.
॥ ७१ ॥ रागणाचा आत्मजु ईंदार, । रणांगणीं काळेंसीं सरी, । तो
युद्धालागीं पश्चिमद्वारीं । सेनेसीं राहिला. ॥ ७२ ॥ शुक्सारण निशा-
चर, । जे आले होते कपटाचार, । ते असह्यात सेनेसीं उत्तरद्वार ।
रंधूनि राहिले. ॥ ७३ ॥ राक्षस रागणाचे अंगलग, । जे भिडतां देवां शीघ्र
भंग, । पाळाणिले गज, रथ, तुरग, । तयांवरि आरूढले. ॥ ७४ ॥
तया सर्वांचा स्वामी समर्थ । मूळ शत्रु लंकांनारु । आपुणिये सामर्थ्य
लंकांमध्य । गुल्मपत्र रंधूनि राहिला असे. ॥ ७५ ॥ कराळ तोंड, महा-
कपटी, । रजनीचर साठि कौटि । लंकांमध्यगुल्मपट्टी । विरूपाक्ष
राहिला. ॥ ७६ ॥ रावणें पाळितां लंकापुरी । वळें रक्षिली निशाचरीं ।
ते सक्तेही सुगरी । जितिली नाही, राया. ॥ ७७ ॥ अनिल,
संपाती माझे पुरोहित । दोघे लंकेमध्ये होते गुप्त; । तेही हे वार्ता आणिली,
सत्य । आपुले दृष्टी देखोनि. ॥ ७८ ॥ धन्याधिकारी वैश्रवण । तयासि पूर्वीं
युद्धा निघेरावण; । तें परते न होती येक क्षण । सा शतें सहस्र. ॥ ७९ ॥
त्या एका राक्षसाचें अंगलग; । दळ सरिसें चतुरग; । सहस्र रथ आणि मातंग ।
दोन्ही दोन्ही अयुतें. ॥ ८० ॥ ऐसें तयाचें ऐक्य वैभन । जितोनि घदीं
घातले देव. । आता सुग्रीवादिक वीरपुंगव यासीं । प्रचार कीजे. ॥ ८१ ॥
परि, शत्रुनाथा, तुझी कोपदृष्टी । भीम जाऊनि पडिली त्रिकूटीं, । तेचि
काळीं राजधानीचे पोटीं । अनंत मय निघालें. ॥ ८२ ॥ ऐसीं विभीष-
णाचीं उत्तरे । ऐकोनि बोलिजे धनुर्धर; । म्हणे, “ तू आम्हा मिळालासि
ईश्वरें । पंचम भ्राता हो. ॥ ८३ ॥ भरता रसमित्राचियेपरी । तुझी प्रीति
पदिमाद मजवरि. । आतां शीघ्रकाळें अधिकारी । राजधानीचा होयें. ”
॥ ८४ ॥ विभीषण प्रतिउत्तर बोले. । “ तुझे श्रीचरण नेत्रीं न्याहळिले, ।
तेचि काळें सकल जाळे । मनोरथ सर्प माझे. ॥ ८५ ॥ लोहधातु परितेसि
लागली । तेधनाच काळिमा झडली; । तेंसी माझी अमगळता गेली ।
तुझिया कृपादृष्टी. ” ॥ ८६ ॥ ऐसे शरणागताचे बोल । रामासि वाटती
अमृतातुल्य. । आतां असो हे बहुसाळ. । नरेंद्र बोलता जाला. ॥ ८७ ॥

“शत्रु संग्रामा सिद्ध जाले, । ऐसी वार्ता लंकेहूनि घेऊनि आले । तयां
पाहिजे योजिले । प्रतिमह चहू द्वारी. ॥ ८८ ॥ सभा धनवटली वानर-
वीरि; । धोर धोर बैसले विचारी; । महा नावागगे जयासि सरी । निर्दे-
राचि साजे. ॥ ८९ ॥ इति श्रीऋषिकाव्य रामायण । सुद्धकांड सपूर्ण ।
पुढील कथा करावी श्रवण । कृष्णदास मुद्रल म्हणे. ॥ ९० ॥

प्रसंग वारावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । मुख्य
राम आणि सौमित्रात्मजु, । वानरेश्वर तो किष्किधराजु, । मत्रिमुख्य
रावणानुजु । विभीषणनामा. ॥ १ ॥ हनुमंत, जांबुवतु, अंगदु, । शरमु,
जंघ, केशरि, कुमुदु, । पनरा, द्विविद, शरप, पैदु, । सुमुख, दुर्मुख,
॥ २ ॥ गजु, गवाक्ष, गंधमादन, । गवय आणि सनादन, । सेना-
पति नीळ, पावकनदन, । नळ, आणि हेमकूट, ॥ ३ ॥ आणिक वीर
दक्षिमुख नामा । जो सुर्मवांसि होय मामा, । पैल सुपेणुही असे बड
गहिमा । शत्रुर वानरेश्वराचा. ॥ ४ ॥ ऐसे ऐसे हारिपुंगव । समेसि
बैसले जैसे देव । सर्पांसि देऊनी गौरव । रघुनाथ बोले. ॥ ५ ॥ म्हणे,
“महाव्यसनावर्ती पडिजे । तैन्न मित्रपरीक्षा अनुभावेजे; । तरि तुम्ही
ये काळी कपिराजे । मज सहाय जाटेति. ॥ ६ ॥ आदरा प्रतिआदर पुरु-
षार्थे । मज केला किष्किधनार्थे । स्वस्थाने साड्नि दक्षिणपथे । अमित
कपि आणिले.” ॥ ७ ॥ ऐसा प्रकारे रामाचा शब्दशरी । तृप्ति जाली
कपिचकोरासि; । पुनरपि काबुलस्य बोले देवेंशी । यज्ञपाणि जैसा. ॥ ८ ॥
“तुम्ही आपुळाळे परिवारी । बळें वेष्टिजे लंकापुरी । माझे आज्ञे चहं-
द्वारी । रुधार्थे, वीरहो. ॥ ९ ॥ ग्रहस्तासि नोळसंन्यनार्थे । पूर्वद्वारे आक्रमार्थे
पुरुषार्थे; । महापार्थ, महोदर जंघे । अंगद दक्षिणे राहो. ॥ १० ॥
पश्चिमद्वारी असे ईद्रजितु । त्यासि प्रतिमह असे हनुमदु; । उत्तरद्वारी
लक्ष्मणासहितु । मी आक्रमीन वळें. ॥ ११ ॥ विभीषणे आणि सुग्रीवे ।
लंकामध्यगुल्म साधार्ये । धोर धोरी लक्षित रहावे । गुप्तगवाक्षद्वारी.
॥ १२ ॥ ऐसी बळे राजवानी वेष्टिजे; । कपी कपिरूपें युद्ध कीजे. ।

जांबुनतादिक नक्षराजे । तिहीं नक्षत्रीच असायें. ॥ १३ ॥
 मज आणि दुमन्या लक्ष्मणा । मनुष्यवेप असे दोघा जणां," ॥ ऐसी रघु-
 राजें विचारणा । मंत्रिया मत्तें केली. ॥ १४ ॥ अयोध्यापुरपतीचें बोलणें ।
 सर्गसि मानळें कोटिगुणें. । मग सुमति कपिकुलभूषणें । नांझातें आज्ञा
 केली. ॥ १५ ॥ तेंणें कुचा भोंवडिला नमस्त्रुवितु, । तो कपिदळें देखिला
 सकेतु; । जाळे तैसे वेधत पर्वतु । महामुवेळनामा. ॥ १६ ॥ उपमा देता
 घोडिया तारा । सख्या नाही वानखांरा । रामलक्ष्मणाचे पृथी सरा ।
 ऊर्ध्वपथें चालती; ॥ १७ ॥ सूर्याचे किरण सूर्यासणें । अपोऊर्ध्व जाती
 गगनमार्गे, । की उदुगगभारुप्रसर्गे । निशामणी धेष्टितु. ॥ १८ ॥
 उगमन्या दिनकरें निघाळे । ते मार्गी चालता धने दाटले. । मार्गील अस्त-
 मानसमई आले । गिरिपाठारावरी. ॥ १९ ॥ तेयूनि लंका देखिली निवाडें, ।
 अधिक अमरपुराचेनिपाडें । वृक्ष सदा फळती सुखाडें; । रम्य वनें उप-
 बनें. ॥ २० ॥ आश्चर्य करिती वानरगण. । केव्हडें पहा हो लंकेचें
 व्यनप्य; । ठेज केली हे निर्माण । धन्य धन्य तो विश्वकर्मा! ॥ २१ ॥
 राया राजणाची राज्यलक्ष्मी । व्याचें वैभय कोण पा नेमी? । आता प्र-
 तला अधर्मी । परि मागुता प्यवेळ. ॥ २२ ॥ पश्चिमे दिवाकर जाळिया
 अस्तु । पूर्वे चंद्र उगमे अकस्मातु, । तैसा राजगजघातो श्रीमनु । अती
 विभीषण होईल. ॥ २३ ॥ भाग्यसरितेचा पूर बाहेटे । तैच स्वधर्मी वासना
 विटे. । एक म्हणती होणार तें न ओटे । त्रिपैकैकरुनि. ॥ २४ ॥
 ऐसे कपि बोलती येकमेका, । निमित्र नलगे पाहता लंका, । तज अस्त
 जाहला अर्का, । रजनी प्रवर्तडी. ॥ २५ ॥ निशी अष्ट जाडी दिनकर-
 किरणें, । त्या शोकें काळवडलीं तारगणें. । पुनरपि देखोनि प्रीतिवक्षणें ।
 टनटवित जाली. ॥ २६ ॥ निशामदागेनी खोले, । की तें अजर कुल्लें, ।
 नाना सारुडें उघडलें । व्योमरत्नमादुसेचें. ॥ २७ ॥ तज चंद्रवित्र उगवळें
 वागोळें । तेंणें दिशाचक्र केलें घयळें; । सतसमुद्रां आगळें. । भरतें भरलें
 ते काळीं. ॥ २८ ॥ की रघुराज आज मुवेळे, । देखोयया नम उजेळे, ।
 ना ते निराळिये पोळळे । वरुणली मुक्ते. ॥ २९ ॥ असो. काळरात्री
 आपुडिया करी । दिशा गौरवित्या कृष्णावरी. । ऐसें देखोनि वानखांरी ।

पायकु प्रसन्न केला. ॥ ३० ॥ तैल्यकाष्ठाच्या बाधल्या चुडी, । तेथें
 लाविला अग्नि धडाडी; । मग तेथें उजियेडें मरवडी । वसली बाहिनी.
 ॥ ३१ ॥ वानर बळवत कोव्यानुकोटि । सेनेप्रदेशीं फिरे घरटी, ।
 मुमु.कारिती, त्रिकूटी । प्रतिसादु गाजे. ॥ ३२ ॥ कुमुदिनी मिरविती
 आनदें. । विकासों लागलीं कुमुदें, । मर्यादा साडिली मकरंदे । पदपदकुळें
 झेंपावली. ॥ ३३ ॥ नारी दुखती यौवनभारें । पुरुष तेथें चेडती आदरें, ।
 तैसीं कुमुदिनीवरि झुकारें । अलिकुळें येती. ॥ ३४ ॥ चकोरकुळें जालों
 वृत्त; । जीवनक्षरे सावित्री सोमकांत, । असो बोलणें बहुत, । चड वर्णन
 पुढें असे. ॥ ३५ ॥ ऐसा अपसरु जाला रामचंद्रा, । कितीवेका कपीतें
 लागली निद्रा, । नेत्रकमळीं मिनली मुद्रा । जैसी अगोचरी. ॥ ३६ ॥
 सुप्रसन्नवस्थिये खोंपे । सर्वाची चित्तवृत्ति हारपे; । मग इक्ष्वाकांचा चेष्टा
 आटोपे । ठायीं ठायी. ॥ ३७ ॥ पुढें अज्ञानदशेचा अती । ज्ञानरस्तु
 होय प्राप्ति, । तैसी निद्रा सरलिया पुढती । दिवसु पाहिला. ॥ ३८ ॥ जंबु-
 द्वीपदेशीची धरणा । तेथें होती तमाची गवसणी, । ते अरुणोदय होता
 तत्क्षणी । निरसोनि गेली. ॥ ३९ ॥ पुढें उदयाचलापासूनि । भास्कर
 प्रकाशला गगनी; । तपाचे प्रीतीसाय कमळिणी । आनदली जळी. ॥ ४० ॥
 तेणे आनदाचेनि उसाळें । प्रीती त्रिकसली कमळें, । तें देखोनि पदपद-
 चुळें, । सुगंध सेनिती. ॥ ४१ ॥ दिवसाचा आरमकाळीं । नित्यनेम
 सारिला सकळी. । सभा घनमटली रामाजवळी । सुग्रीवादिकांची. ॥ ४२ ॥
 विनोदें कपिराये प्रेरिले । वानर वनें पाहों निवाळे, । जेसे समुद्राचे वृष
 पुटले । मर्यादा सादूनिया. ॥ ४३ ॥ गहाअनियार वानरसेना । भिदारीत
 वनें उपरना । वृक्षाचीं फळें तोडिताती नाना, । भक्षिती तृप्तीपरि. ॥ ४४ ॥
 स्वस् नीहून रघुनदनें । लीला पाहिली उर्वरनदनें, । तब सुनेलापाठारी
 दोनी योजनें । शूग देखिलें. ॥ ४५ ॥ सुग्रीवासि म्हणे रघुनीरु, । “या शृगाभरि
 आरोहण करु” । “इच्छा तुमची” म्हणे वानरेश्वरु । मग वेंघते जाले. ॥ ४६ ॥
 वानर नाराजिले प्रसिद्ध । रापनासमयेत चालिले उर्वर, । जेसे
 इंद्रा येष्टित विद्युत । तैसे मार्ग लघिती. ॥ ४७ ॥ शीघ्र शूग
 वेंचला रघुकुलटिलु । जैसा उदयाचली पांडशकांतु, । विभी
 षणाचा धनुनि हस्तु । लंका लक्षिता जाला. ॥ ४८ ॥ कपि जन

जव पाहती राजधानी । तव तत्र आनंद वाटे नयनी । म्हणती,
 “रमणीक नंदनननी, । परि लंका आगळी. ॥ ४९ ॥ ते लंके-
 मय्ये राजगोपुर । पोटश खणे, पहा, निस्तीर्ण चोर । तयावरि वेघळ
 रावण क्रूर । अंगलगा समित. ॥ ५० ॥ उभा राहिला वरिले शिखरी,
 जैसा मेन उदैला अवरी । अळकार झळझळिती शरीरी । निघुलतेचेनि
 पाडे. ॥ ५१ ॥ युद्धी ऐरावतीचेनि दत्ते । वक्षस्थळी उमटली क्षते; ।
 शीतळचदनआरत्ते । आगीं उठी घेतली. ॥ ५२ ॥ वरि छत्रे दहाही
 पूर्णचंद्रकारे, । तितुकींच दळती चामरे, । किंनर दाशवृत्ती निजकरे ।
 तांबोळनिडिया देती. ॥ ५३ ॥ रत्नखचित जामूनदाची झारी ॥ जळपूर्ण
 येकाचे करी । येक तो पिकपात्रधारी, । येक वाहे आसनाते. ॥ ५४ ॥
 ऐसा लक्ष्मीअलंकृत संपूर्ण । गोपुरशिखरीं रागणु । देखोनि दाखनी विभी-
 पणु । नरवानरपुंगवते. ॥ ५५ ॥ उग्र रावणीचे ऐश्वर्य । नरमानरा वाटे
 आश्चर्य; । परि लक्षिताचि न धरये धैर्य । शाखागृगनाथासि. ॥ ५६ ॥
 रिपूचे वैभव देखुनि, रिपु । देखोनि वाढे शोकसतापु; । अहोरात्र मानसी
 संकण्ठु । परस्परें वघालागो. ॥ ५७ ॥ म्हणजनि सुग्रीवा कोपु नारै, ।
 कोण्ढा न पुसता उढाला त्वरे; । उरगारि जेसा व्योम सचरे । पक्षाचे बळ.
 ॥ ५८ ॥ रावणासन्मुख अकस्मातु । आला, आदळे जैसा परतु. । देखोनि
 विस्मो वाटे बहूतु । दशग्रीवा मानसी. ॥ ५९ ॥ वानर हा येकळ्याचि येकु ।
 मज दृष्टितळीं ये नि शकु । होईल मुख्य कपिनायकु । ऐसे लंकेश
 कल्पी. ॥ ६० ॥ मग सुग्रीव म्हणे, “रे दशमुखा, । तस्करा, द्वेषिया,
 महामूर्खा, । मी धुनायाचा सेवकु, सखा, । सुग्रीव नार माझे. ॥ ६१ ॥
 जनकदुहिता जगत्रमाता । क, रे, आणिळी कपटे सीता ? । तुज मी
 लावीन शिक्षो आता । ते कौतुक पाटे. ” ॥ ६२ ॥ मग लागूळ वाऊनि
 वरते । छेदुनि साहिली दहाही छत्रे, । सरोचि उडोनि वामहस्ते । मुगुट
 माथाचे पाडिले. ॥ ६३ ॥ ऐमे सुग्रीवाने केळे अकस्मात, । तत्र रावण
 कोपे चढला बहुत; । पुटे उमयां झाडिली लात । ते लागली सुग्रीवाते. ।
 ॥ ६४ ॥ घायामरिमे सतितासुते । थापा हाणितउे रावणाते, । खबळला

१. क. कर हस्ती आपुलेने करे. २. क. नरो हरोय. ३. क. बघोडारि.
 ४. क. शीक.

जोधें बहुतें; । मल्लयुद्ध आरंभिलें. ॥ ६५ ॥ जैसे महामदोन्मत्त दंती ।
 येस्येरासि संघटती, । तैथिची आदळिली क्षिती । दणंदणां वाजे. ॥ ६६ ॥
 दोधे समतुल्य परस्परें । ताडण करिती मुष्टिप्रहारें । उभयतां वज्रशरीरें ।
 भयंकर भिडती. ॥ ६७ ॥ अति वळिये जलोटराये । निकों हाणिती उ-
 सिणें घाये; । रक्तविंद दोधांचें हृदय । केळें दोधीं जर्णी. ॥ ६८ ॥ कोपु
 आवेश न धरे । संघटत असतां दोघे धिरे, । मग आदळले एकसरें ।
 आंगें आंगेंसि बळें. ॥ ६९ ॥ हस्त हस्तेचि वेटाळिले, । चरणांसि चरण
 गुंडाळिले, । उरावरि उर आदळले, । दोघे पर्वतातुल्य. ॥ ७० ॥ उभयतां
 गवेश आगट्या, । वमें कंठीं लाविती कळ्या; । ठेलित ठेलित भूमडळा ।
 दोघे नृपति आले. ॥ ७१ ॥ सांडूनि जीवित्वाचि शंका । भूमीसि मर्दिती
 एकमेका; । ऐसा भरल्या दोन्ही घटिका । मल्लयुद्ध करितां. ॥ ७२ ॥ मानसीं
 विचारी लंकानाथु । येथे अचबटें घडेल अनर्थ; । आतां सांडूं हा पुरुषार्थु ।
 क्षेमं रक्षूं आपणातें. ॥ ७३ ॥ मग सूक्ष्म जाला दशम्रीवु । सोडविली सुग्री-
 याची बळु । ते काळीं त्यजिलें वैभवु, । शीघ्र गेला निजस्थाना. ॥ ७४ ॥
 तैसाचि तेथूनि रवितनयो । उडाला प्राप्त असतां जयो; । जेथें होता
 स्वामी सौताप्रियो । पुनरपि तेथें आला. ॥ ७५ ॥ न माये नभीं आनंदें, ।
 नमिलीं रामाचीं चरणारविंदें; । तैसेचि सर्वासि प्रीतिवादें । आलिंगन
 दिधलें. ॥ ७६ ॥ कपिनायासि म्हणे रघुवीर । “आजि बुद्धी सांडवला
 देवगुरु; । की पथमेसि जातां दिवाकर । आनमार्गे पडला. ॥ ७७ ॥
 मुख्य शुत्पतिकपिकुळटिळका । विचारितां चतुरांमन्यें निका; । परि तू ये
 काळीं अविवेका । पात्र जालासि सत्य. ॥ ७८ ॥ प्रतिवित्री झेंपावला
 अविवेकें । तो सिंह बुडाला कूपोदकें; । म्हणऊनि बुद्धीविण कृत्य जितुकें ।
 दुःखार्ते प्राप्त करी. ॥ ७९ ॥ आमुतें त करितां श्रुत । उडोनि गेलासि
 अकस्मात; । तेथें घडतें तुज विपरीत । तारि कार्य नासतें पुढें. ॥ ८० ॥
 जीवासि देहीं असे अधिकार, । मग चाले इद्रियांचा व्यापार; । तैसा तू
 क्षेमं कविभार । आला लंकेनार. ॥ ८१ ॥ आपुळिया अदृष्टाचिये गती ।
 प्रयत्नें आणि पायाळाचे सगती, । तरी पुढें होय प्राप्ति । निधान कुंभाची
 ॥ ८२ ॥ तारि, कपेद्र, दुष्टोनि मित्रपर्णे । इच्छादेवीस पारणें; । पतिव्रतेचे

मीं देगणें । देखेन डोळां. ॥ ८३ ॥ सत्यनें कर्पीद्रा जाण । अनर्था न
 प्रवर्तोनें विवेकेनिण, । आता तू पावलासि कल्याण । हें आम्हा उत्तम" ॥ ८४ ॥
 ऐशीं रघुनाथाचीं वाग्पुणें । मस्तकीं वदिलीं वानराधिपें; । मग प्रीतिपूर्वक
 सकलें । वोळता जाला कपि. ॥ ८५ ॥ "मगळमूर्ति, कोदण्डपाणी, ।
 सकळसाराश तुझी वाणी; । बुद्धि हे कर्मनुसारिणी । त्यासि म्या काय
 करावें ? ॥ ८६ ॥ राया, नोवाचें भरितें भरे, । तैसी विचाराची सामुग्री
 सरे; । जरुस्मात अनर्था निरे । क्रियाकर्म आपुढें. ॥ ८७ ॥ सरिताभूर
 धावत येणें । तो न वळे शिकविल्या मागें, । जैसा क्रोध उदैला सानुरागें ।
 शास्तीतें नपवें सर्वथा." ॥ ८८ ॥ ऐसे सुग्रीवाचे चातुर्य बोल । प्रमाण
 बृहस्पतिनाम्नितुल्य, । रघुनाथ सतोपला बहुसाल, । म्हणे, "मला मला,
 गा कर्पेद्रा." ॥ ८९ ॥ पुढें तन तेचि अवसरी । पुष्पजाती आणिल्या
 वानरीं. । सुग्रीव पूजिला उपचारी । जयो पावला म्हणोनि. ॥ ९० ॥
 सेनास्वामी होय जयवतु, । मग प्रसन्नदण होय परिवार बहुतु, । जैसा
 प्रकाशिल्या आदित्यु । अरविदे विमलसती. ॥ ९१ ॥ ऊर्ध्व पाहोनि
 बोले चापपाणी. । म्हणे "अग्निवृष्टि करितो तरणि । पडतसे, ते स्थव्रीं
 धरणी । दग्ध होत बहुसाल. ॥ ९२ ॥ तांचे प्रथ पुत्ते लक्ष्मणु । मविष्य
 सागे सीतारमणु, । "शीघ्रकाळें महादाणु । निग्रहो होईल." ॥ ९३ ॥
 ऐसें सुवेळ्याशिखरी राम बोले. । सुग्रीवातें म्हणे, "उत्तरें धडिळे । शत्रु
 सप्रामा सिद्ध जाले । त्यातें आक्रमोनि राहों." ॥ ९४ ॥ पर्वत पाठारींचीं
 जळें । अघोपार धावती वटोळें । त्यांतूनि बैभव कपींचे आगळें । उत
 रतीं बहुत पयें. ॥ ९५ ॥ सुवेळें आच्छादित वनस्पति, । उतरता विनोदें
 उत्पाटिती; । ऐसे रघुनाथासवें शीघ्रगती । तळमटासि आडे. ॥ ९६ ॥
 रघुनाथकर्पीद्राचे आज्ञेस्तव । लंका वेष्टिती, छरीपुगव. । कोण कोण द्वारी
 सप्राम ठेव । दाखळनि राहिळे " ॥ ९७ ॥ मंद, द्विपद आणि थोर थोर ।
 येकनेकाचे वेगळे कपिमार । त्यानहित नीळ पूर्वद्वार । आवमूनि राहिला. ॥
 ९८ ॥ गवय, गंधमादलु गज । हेमवृट, तटपन, ध्वज, । यासहित
 अंगद लंके उचू । दक्षणद्वारी राहिला. ॥ ९९ ॥ पनस, शरभ, कुमदु,
 केशरि । देखीर अंगलगसहपरिवारी, । यासहचर्तमान पश्चिमद्वारी । हनुम

राहिला. ॥ १०० ॥ सौमित्राविभीषणांसि रघुनीर । उत्तरद्वारी राहिला
रणरंगधीर । साठि कोटी कपिदळमार । अंगलग जगळिके. ॥ १ ॥ सुग्रीवा
संग्रामा आवेश परम । अंगलग तेतिस कोटी ध्रुवंगम । लक्ष्मि लंकेचें मध्य-
गुल्म । राहिला असे. ॥ २ ॥ सुग्रीवास संगगडा जांबुवत, । संग्रामी सौरा
रणपडित । आपुलेंनि दळें परिवारित । तेथेंचि अवग्र राहिला. ॥ ३ ॥
महावानर एकमुष्टी । सुपेणासरिशा वीस कोटी । यांचा नाववान फिरे
घरटी । सर्व दळ वेष्टित ॥ ४ ॥ लंका प्रदर्शिची सर्वभूमी । वेष्टुनि आ-
च्छादिली ध्रुवगमी, । शत्रु जिंकावया संग्रामी । इच्छित राहिले ॥ ५ ॥
दुम शिळाशिखरें सिधें । विशालें निर्मिळीं नानाविधें, । हेंचि वानरा करी
आयुधें । मिरवत असती. ॥ ६ ॥ कोट्यानुकोटि वानरगण । रणमय रंगले
वीर दारुण, । वीरध्रीपा देताति खुरण । सिंधुडहरियां देसे. ॥ ७ ॥ रण-
रंगाचेनि जानदें । मुमु.कारती येकनादें । घोष गर्जे तें पडिसादे । नमु
पूर्ण होतसे ॥ ८ ॥ कपिसेना सिंधु महांगाढा । तयाचा लंकेसि पडिला
वेढा । निशाचर पाहति डुडाडुडा । उभे राहूनिया ॥ ९ ॥ येथुनि संग्रा-
माचें मूळ, । युद्धकांड तें हें बोलिजे केवळ । बालमोकियाणी पीयूष कळोळ ।
सुजनीं सेयाचें कर्णी ॥ ११० ॥ तोचि हा उच्छिष्ट काव्यरस । कधीं मुद्दल
कुण्णदासु । तरी श्रोती करुनि अवकाशु । सादरता यावी ॥ १११ ॥

प्रसंग तेरावा.

ॐ नमो श्रीरामसचिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । युद्ध-
समयो प्राप्त जाल्यावरी । रघुराजसभा निचारकरी. । बहुत भाव ते अव-
सरी । आणिते जाले मना. ॥ १ ॥ संग्रामाचा प्राप्त कालु आतां ।
राजनीति विचारिजे तत्वता. । तव विभीषणु जाला बोलता । प्रधानत्वपणें.
॥ २ ॥ “अहो जी नृपति शुणनिधि, । नीति तरि ऐसी युद्धाबाधी ।
साम, दाम, भेद, दड मे बुद्धी । कौर्यसिद्धि करत्री. ॥ ३ ॥ तरि प्रथम,
जी रघुनाया, । साम्य करुनि पाहिजे सर्वथा; । रावणें सीता दिधल्या

१. ख. रघुनाय घमा. २. अ. दड, भेद. ३. अ. कौर्य साम्य करावें.
४. अ. तद्दी.

वृथा । युद्ध तयासि कां करणें ? ॥ ४ ॥ कष्टेविण वस्तु होये प्राप्त; । तां दीर्घ प्रयत्नाचें कायसें आर्त ? । दुग्धीच सांपटे नवनीत । तारि दधि क मथावे ? ॥ ५ ॥ इक्षुदंडाचे कांडोरी रसधारा । उगलीच फुटोनि पडे शर्करा, । तारि पिळणी, पाक पुढारा । नळमे करणें. ॥ ६ ॥ वाटांचेनि तृणें हरेति व्याधि । तारि कां क्लेशें निळवाव्या औपधि. । गृहीच प्राप्त होय सिद्धि, तारि कां तपासि रिवौवे ? ॥ ७ ॥ सहजचि सांपडे निधान, । तारि कां करावें अंजनसाधन ? । ईश्वरकृपेस्तव जालें ब्रह्मज्ञान । तारि किमर्थ शास्त्रअभ्यासु ? ॥ ८ ॥ म्हणउनि रेंवुपति अप्रयासें । रावणें सामोपचा- रासरिसें । सीतेसि चोपिल्या, कायसें । युद्ध करणें परस्परें ? ॥ ९ ॥ आतां रघुजुळतिळका, । शीघ्र शिष्ट पाठविजे निळा, । जो युक्तीचा सिंधु बोलिला, । रावणा बंधू जाणें. ॥ १० ॥ ऐसें बोलिला विभीषणु, । यथार्थ मानी सीतारमणु । म्हणें “ वरवें बोलिलासि तूं मुजाणु । परमनीतिन्यायें. ॥ ११ ॥ आतां बहुत मते विचारा । पाठवावें कवणा चतुरा. । जो येकला जाऊनि दशशिरा । समर्पळ शब्दरत्नें ? ॥ १२ ॥ सखळ पडलिया सारिलें । निर्वाह करीळ प्रसन्नमुखें । कठिण मान जाणोनि मुखें । शरीर रक्षुनि येईलें. ॥ १३ ॥ ऋक्ष रत्ना कपिराजे । यांमध्यें वेकु निचा- रिजे. । प्रमंग जाणोनि ऐसा बोलिजे । वृद्धाचार विभीषणा. ॥ १४ ॥ अशक्त, मंदमति, बाळशी, । कृपण, कुल्यसनी, मळीनमानसी, । करूप, कुलक्षण, बोलतां जिद्धेसि । शब्द न फुटे जयाथ्ये, ॥ १५ ॥ छळितां भयानुर होती. । बौदी गुटोनियां जाय युक्ति, । पडला समयो नोळखती, । शीघ्र कोर्पा जे सैदा, ॥ १६ ॥ अंगी ग्रहस्तचार असे, । शुचि कदाकाळी नसे, । निरंतर वासना वसे । सतवेसनीं जपार्चा ? ॥ १७ ॥ वडिलांचेनि दुःखे हरय मानी, । परळामें मानी तीव्र हानी । सर्व जनातें दुष्टवचनी । सर्वदा दुःख देती. ॥ १८ ॥ मान गळितां विप्रांचा, । ईश्वरमजनीं सकल फेचा, । मगलारंभी जपार्चा वाचा । अशुभचि वदे, ॥ १९ ॥ ऐसे

१. क. तारि कां युद्ध करणें ? २. क. वरणें गर्वथा. ३. अ. व ग. जाणें ? ४. क. जी खुपणें. ५. अ. पुढे वरणें. ६. ख. प्रणीत हा शब्द नाही. ७. ज. निघे. ८. क. व ग. भयना. ९. अ. जयाथ्ये. १०. अ. बारीक. ११. अ व ग. - ये. १२. अ व ग. मार.

जे गा नैकत्यनाथा, । प्रयोजनां वर्जये सर्वथा । योजये ते, किंचित कथा ।
परिसे तयांची ॥ २० ॥ धीट, धैर्याचे पर्वत, । उदार, असाधारण
गुणवंत, । सुघड वीतिके अमृत, । जैसे, मधुर मिठा, ॥ २१ ॥
शास्त्रार्थ करतलामळ, । हृदय असे गंगाजळ, । कुठ विहितआचारशील, ।
पवित्र, पद्महस्ती, ॥ २२ ॥ यशस्वी, ज्येवंत सदा, । तुल्यविती वेदमर्यादा, ।
विपरीतकालीही कदा । न करिती निश्कर्मे, ॥ २३ ॥ परोपकारी कायविती
देहो, । मूर्च्छा, गोद्विजांबीर गोहो, । स्वल्पासाठी कळहो । केहीच न
करिती, ॥ २४ ॥ वृद्धांचे वाढविती महत्त्व, । विपरीतकाळी न सांडिती
सत्त्व, । स्वामिकायी जयाचे जीवित । तृणासमान असे, ॥ २५ ॥ चिन्ह
मुचे कार्याकार्याचे मूळ, । वेवसाई धूर्त, कुशल, । आलस्यसहित धीरे
सबळ, ॥ सिंहाकृत साजिरे, ॥ २६ ॥ ऐशिया हा पुरुषाजगी ।
योजावे प्रयोजनप्रसंगी । विभाषणा, तू अति चतुर जागी, । तुजप्रति
काय सांगणे ? ॥ २७ ॥ भुवननाथ ऐसे बोडे, । ऐकोनि अवघे
चटस जाले, । धीरचक्रांत विचारू लागले । सुग्रीव आणि विभाषण.
॥ २८ ॥ जर पाठवावा जांबुवंत, । तरि हो वडिल, वृद्ध बडुतु । याचा
बंध सनादनु, दीर्घवंतु । हाही योग्य न दिते, ॥ २९ ॥ जर पाठवावे
मैदा । तरि हा शीघ्रकौपी सदा, । शिष्टाई न करितीचि द्रव्हा । तेथे प्रवर्तल.
॥ ३० ॥ सुपेण करू नये वेगळा, । हा वेव समस्ताहूनि आगळा । फक्त
पाठवावे नळा ! । अत्यंत हा उपकर्मा, ॥ ३१ ॥ आणि सेतुबंधन येणे
केले, । म्हणऊन कपिद्वंद्व लंकेस आले, । हे रावणे असे ऐकिले ।
शुकाचेनि मुखे, ॥ ३२ ॥ नैलासि देखोनि सन्मुख । काय अगिनास
बोटेळ सुख ! । सकळांपरिस याचे दुःख । हृदयी धरिले तेणे.
॥ ३३ ॥ नीळ तरि वाहिनीपति । दधिमुख न घरे विक्रमे
क्षिती । कुमुद तरि क्रोधावती । सर्वदा भ्रमत असे, ॥ ३४ ॥
केशरी न साहे परजागळे । गजु मदोन्मत्त डुलतु बळे, । फनश न लीपे

१. क. परिसा त्यांचा निर्वाह. २. स्व. जयासि. ३. अ. व स्व. कथंच. ४. स्व.
चिन्हीच मुचे कार्याचे मूळ. ५. अ. प्रतीत हा शब्द नाही. ६. अ. प्रतीत हा शब्द
नाही. ७. अ. ऐकतां. ८. अ. बग नीर. ९. अ. व स्व. हा व्याख्या. १०. अ. यासि.
११. अ. व स्व. उपवेष्ट. १२. अ. बहुत चरिले तेही.

अरिनिटाळें । गन्या शांति नाही. ॥ ३५ ॥ द्वित्रिवाची अतिचडवाचा ।
 गवाक्षासि अति वीर्य, निचार कैचा ? । गधमादन सुगधाचा । न साहेल.
 रावणातें. ॥ ३६ ॥ तळ पन म्वजु अति चचळ, । प्रतापें जैसा वडवा
 नळु. । हेमवूट वहु यिशाळु । पितडरूपी हा. ॥ ३७ ॥ शरभु सदा वज्र
 मन्दी । ऋपभु न धरे छळवादी. । दुर्मुख तरि पदोपदी. । परम क्षोभतु
 ॥ ३८ ॥ आणिकही ऋक्ष, वानर साहणें । आहेति, इंद्रा ऐसे आगवणे. ।
 पारि हें सोम कृत्य करू जाणे । ऐसा पाहिजे योजिला. ॥ ३९ ॥ विभी-
 षण म्हणे, “जरि म्या जाणें, । तरि पूर्वीच शिकारिलें वरें; । तें नाही
 घेतलें दशग्रीवें, । मग शरण आलों, जौ. ॥ ४० ॥ मागुता जाणें कोण्या
 मुखें ? । कैसी पाहों त्या रावणाचीं मुखें ? । वधु होसाता, परम दु.खें ।
 दोघे तुटोनि गेलों. ॥ ४१ ॥ आता निचारार्थे कापिनाथा. । तरि त्या
 योग्य कार्य नव्हे मर्यादा, । आणि येणें गोपुरीं केली येथा । प्रथमाचि राव-
 णासि ॥ ४२ ॥ सुग्रीवें दिघन्या दु खैरोटि । त्या सलती रावणाचे पोटी, ।
 क्षणोनि यासि देखोनि छपी । काय सतोप पावेल. ? ॥ ४३ ॥ आता पाठ-
 वाया हनुमन । तरि हा त्यासि असह्य बहुतु । नन निचसुनि, अखया
 सुतु । नमिला रावणाचा, ॥ ४४ ॥ आणि तृतीय भाग जाळिली लंका, ।
 सत्कारिलें वटुता सैन्यदा । हा प्रसिद्ध त्यासि ठाक्या, । यावरि क्रोध बहुत
 असे ॥ ४५ ॥ म्हणऊनि हनुमतासि या कारणें । शिष्टाईसवधें न घडे
 जाणें. । ऐतें सुग्रीवेसमनें विभीषणें । बोलिजेत आहे. ॥ ४६ ॥ रघुना-
 थाच दक्षिणभागी । विभीषण, सुग्रीव उभयवर्गी. । असिजे, तेणेचि
 अगळगी । अंगद बैसला अमे ॥ ४७ ॥ तव हनुमतु तेचि काळीं । श्री
 रामासन्मुख वद्दाजुळी. । वदता जाला वीरमंडळी, । बृहस्पति जैसा. ॥ ४८ ॥
 म्हणे “ मार्गवजिता, भुवननागा, । शिष्टाई करणे हा निचार वृथा, ।
 मप्रामेणिण तो सर्वथा । सीता नेदील रागशु ॥ ४९ ॥ तथापि तेणें
 मामोषचारें । जानकीसि दिथले निर्धरे, । तारि सग्य सहजचि परस्परें, ।
 तेथें त्रिरोधु कैचा ? ॥ ५० ॥ वर तुटोनि गेलिया वरि । रावणा राज्य

१ क. साम्यक ५ = अ जी, दुग्ध ३ ए दु साच्या = अ प्रतीत हा सत्य
 नाही. ५. ए. असे ६. ए. सारिवा, ७ स. रघुनाथा ८ ध. ५ स. शिष्ट पाठ
 वणे हा निवार गुप्ता. ९. ज. रावण राज्य

ब्रह्मकल्पनारि. । तुम्हीं सकलपु केला त्याची पुढारी । कोण निर्गति विचारा-
 ॥ ५१ ॥ देव केसेनि पावे निजस्थानें २ । कसेनि क्षेम राहतीं त्रिमुखें २ ।
 विभीषणासि कृपा केली तें वचनें । सिद्धि केसेनि जाति २ ॥ ५२ ॥
 शिष्टाई न घडे रघुकुळतिलका, । तुम्हीं विभीषणासि दिवली लंका, । हा
 दामकीर्तिघोष ठाडका । त्रिलोक्यासि जाला. ॥ ५३ ॥ शिवें गौतमासि
 गोदावरी । दिवली ते मिळाली सागरी, । तो विपरीत घोव त्रिरका
 शिखरी । सामनेल कैसा २ ॥ ५४ ॥ तुमचेनि जनकें तुम्हासि । पाठविले
 दंडकारण्यासि, । प्राण गेले, परि सत्यासि । साडिलें नाहीं, स्वामी. ॥ ५५ ॥
 ऐसां सत्य प्रतिज्ञा श्रीरामा, । त्रिलोकीं विख्यात नामा, । हरद्वय विश्रामा,
 ते काय विपरीत होईल २ ॥ ५६ ॥ तुमच्या कृपदान सुजळें । विभी
 षणतृष्णाग्रहि पाल्लेली बळे, । आता तेजें येतील फळें । लंकेच्या राज्या
 ऐसी. ॥ ५७ ॥ ऐसे जारि आहे, सर्वेश्वरा, । शिष्टाई न घडे, तुम्ही विचार. ।
 विभीषणे सहज, गुणसागरा, । सांगितली राजनीति ॥ ५८ ॥ आता
 धर्मन्यायाकारणें । राजनीति असेल करणें, । तारि शिष्टे अन्य पाठवणें, ।
 विचारिता अंगद येवू ॥ ५९ ॥ मेरुसमान याचें धैर्य, । समुद्रा ऐसें
 आहे धैर्य, । तेजें तारि जेसा सूर्य, । देखत असा तुम्ही ॥ ६० ॥
 हा गुणरत्नाचें भांडार । यागनदशाखूढ शरीर । कृत्ये तुलणा
 साचार । सरस्वतीसि पावे ॥ ६१ ॥ सुरेशा ऐसा आगवणें । रिपू सबटणीं
 परतीं नेणें । शब्दागळे अती शाहणे । तयामधें अप्रवादी ॥ ६२ ॥
 मान मार्ग जाणे त्रिकालिचे । कार्याकार्य दासी चिह्ने सुचे । ऐसे बहुत
 गुण या अंगदाचे । सांगता असाधारण ॥ ६३ ॥ सुंदर आळकारें शो-
 भतू । हाचि पाठविजे सर्वथा दुतू । तसें बोलिला हनुमतू । ते सर्वासीं मान-
 वलें ॥ ६४ ॥ समस्ताचे हृदयीं हातें । तेचि बोलिजे हनुमतें । भला
 भला म्हणानी सीताकातें । शब्दे गावली ॥ ६५ ॥ पुढें रघुनाथ म्हण
 गा अंगदा । वर्त्तणें नव्हिजे तुझिया अहंमदा । निररत्नासि पितृददा ।
 निवेकें करुनी ॥ ६६ ॥ बधूरधुमी होता विरोधू । परीं जागृता नसता
 पर समधू । निरापराधे बाळिचा कधू । म्या अकस्मात केला ॥ ६७ ॥

१ अ राहतीन मुखें २ अ. तरि ३. क शिष्टाई पाठविण ४ य मनामाय
 ५ अ. बालिले

ऊनी चरणीं टेविला माथा । ऐसें देखुनि अंगदाच्या पुरुषार्था । सर्वें
 संतोषला ॥ १०० ॥ परिसोनि अंगदाच्या बोला । वीरचक्रासि आन
 जाला । विभीषण म्हणे “मला रे मला । वीर्यवंता वाळिपुत्रा” ॥ १ ॥ पु
 कृपानिधि म्हणे “वाळिसुता । युद्धसमये प्राय आतां । तरी शिष्टाई कर
 प्रथमता । विभीषणमते ॥ २ ॥ तरी तुवां गा वीरपुंगवा । साम संकर
 सिद्धी न्यावा । लक्ष्मणें जाउनी दशप्रिया । आदरें भेटावें ॥ ३ ॥ वो
 संवोधकें उत्तरें । करुणा गंभार तीक्ष्ण मधुरें । कार्य साध्य जेणें प्रकारें
 करी गुणालया ॥ ४ ॥ आपुल्या कार्या कारणें । वेरी बोलगिजे याचर
 पणें । जैशी विप्रवेशे इतें तेणें । मयाशी मैत्री फेळी ॥ ५ ॥ जोंवरी का
 सिद्धी पावे । तोंवरी रकाचे राय म्हणावे । कुजन मुजनाहुनी बोलवें
 यंत्र परउपकारी ॥ ६ ॥ म्हणलनी अंगदा त्या रावणातें । बोधनीं प्रकारें
 बहुतें । नादकें तरी संदेहातें, । फेडुनि येई को ॥ ७ ॥ बोल माझा भीम
 पुरुषार्थ । म्हणों कां मूळ समुळ संव्हांरिसि व्यर्थ । गथें भ्रमाळ तारि येक
 पदार्थ । मार्गे सीता अथवा संग्राम ॥ ८ ॥ ऐसीं रघुनाथें आज्ञा दीवली ।
 ते अंगदे सुगुटी धरिली । जैसां मौळिचे पारीं टेविली । रुद्रें चंद्रकट्या.
 ॥ ९ ॥ श्रीस्वामीस प्रणिप्रात केला । सभा न्याहाळुनी नस्तकु घालविला ।
 मग जयजयराम म्हणोनि उटाला । ऊर्ध्व गति अकाशात् ॥ ११० ॥
 इति रामायण वाल्मीकीकृत । युद्धकांडकथामृत । पुढें प्रश्नी कीं परिसावें
 सुचित । कृष्णदास मुद्गल म्हणे ॥ १११ ॥

प्रसंग चौदावा.

ॐ नमो श्रीरामभद्रिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकशिप्राय नमः । निवाला
 आपणितुर्क वें । साजे सर्पारिची उपमा । अंगरापो मुटला तेणें दुमां ।
 आप प्रवर्तला स्तुती कोंप- १ ॥ रघुनाथाचा शर मगनीं मचरे । तैसा ऊर्ध्व

१. म. बहुत. २. व. तरि ऐसे उत्तरें । लंकापञ्चभागी ॥ २ ॥ आकाशी-
 ६. क. मुनी वरपनी ७. अ. व म. ४ जेसे वनेसे तेने २. क. शब्द-
 ५. व. नाविबरे.

हूनि पडे सपक्ष पर्वतु, । कीं वैकुण्ठाहूनि भूमी ये चैनतासुतु, । जैसा काळ-
चक्र कृतांतु । टाकी अवनीवरि, ॥ ३ ॥ कीं हिमालयाची टाळू । त्यावरी
पडे वज्रकहोळू, । नाना अस्ताचळा माथां तेजाळु । सूर्य उतरे जैसा;
॥ ४ ॥ ऐशियेपरी वालीसुतु । रावण सभेन्या अगणआतु । उतरला तो
अकस्मातु । समस्तां देखतां ॥ ५ ॥ निशाचरीं त्राणला सभामंडपु, सिंहा-
सनीं उपविष्ट लंकानृपु । अंगदामानसीं निर्भय संकल्पु । सभेमध्ये प्रवेशलां
॥ ६ ॥ दिसे पर्वताहूनि आगळा । तरणीसमान तेजागळा । अळंकार
लेडला त्या रत्नकिळा, । तेणें सभा डोरली ॥ ७ ॥ ऐसा अंगद देखिला
डोळां । समस्तां उपजला भयें कांटाळा । प्रचंड छोहाच्या आर्गळा । हतीं
वसविल्या राक्षसीं, ॥ ८ ॥ पृष्ठींशि घाटनि मंडपस्तंभा । धैर्याचा, मेरु
अंगद उभा । अमान्य कळेनि सर्व सभा । पुढे रावणु लक्षिला ॥ ९ ॥
सिंह पाहे दृष्टांति वारणु, । कीं शार्दूलें लक्षिला हरिणु, । नाना कुमोदव
ज्योनें संपुर्णु । जळराशि देखिला; ॥ १० ॥ ऐसियापरी तारासुते ।
नेत्रीं न्गाहाळिलें लंकानाथातें, । आणि रावणेंही अंगदातें । देखिलें कैतें
॥ ११ ॥ मार्तंडे देखिला राहो ग्रहणी, । कीं शैलातधीपचि वज्रपाणी, ।
नाना शरभुपक्षी समघरणी । सिंहें पुढें देखिला ॥ १२ ॥ आणिकही कैसा
गमला ! । जेसा मृत्योनें मूळ पाठविला; । कीं तो बळात्कारें गृहासि
आला । आपुलें सर्वस्वहर्ता ॥ १३ ॥ ऐसा रावणें अंगदु देखिला नयनीं ।
भय आणि आश्चर्य वाटलें मनीं । अजा तटस्थ सर्पदरशनीं । तैसा
तटस्थ जाला, ॥ १४ ॥ सभानायक निशाचर, । मर्त्रा, धौद्धे, वधु,
कुमर । पाहताचि ठेले; परि उत्तर । कोणी कोणासि न बोले.
॥ १५ ॥ सकळ सभा तटस्थ जाणोनि । अंगद विचारी अतः-
करणीं; । मग लांगूल चक्राच्या आसनीं । रावणासन्मुख बैसला, ॥ १६ ॥
म्हणे मौन्य धारिलें निशाचरीं । फळ नव्हे न बोळता उत्तरीं । आतां
आपणचि ये अवसरीं । उपक्रम कैरु ॥ १७ ॥ पूर्वीं समस्तां सुयमुरी ।

१. ख. हा चन्द्र नाडी. २. अ. तेणें सर्वांसि उपजला कडाळा ३ अ. केली.
४. अ. लक्षिला ५. अ. व ख. रावणातें. ६. क. दृशनीं. ७. अ. महाबोद्धे. ख.
प्रधान. ८. अ. टकमका पाहताचि. ९. अ. अंगदें विचारिलें आपुलें मनीं. १०.
ख. वरें बोलावयाचा.

मथन केटे क्षीरनागरं । यास्तत्र निगडिलीं बाहेरीं । रत्ने चतुर्दश ॥ १८ ॥
 नैसांचि हा शिष्टाईसागर । मी आणि रावण शब्दमथन करु । सीता
 अधना युद्ध, एक प्रकाट । सायुनि जाणे. ॥ १९ ॥ णेनी अंगदे निचा-
 रुनि बुद्धि । मथन आरमिलें शब्दोशब्दी । मग म्हणे, ' परियेनीं, राया
 गर्गनिगि, । वचनमाळिका माझी. ॥ २० ॥ मज पाखियांन देसांनि ।
 मोन पडिले सर्गचे यदनीं, । टफमका पाहतीं लोचनीं । परी येकुही न
 बोला. ॥ २१ ॥ धर्ममार्गे तेंरि ऐसा नव्हे. । आळियांन चतुर्भिप्रकार
 पुसांन. । तरि मज पाहता तुम्ही आघेन । साकूनूय असाळ. ॥ २२ ॥ कीं
 लेखकें चित्र केले निर्माण, । कीं टाकिया अयविले पायाण, । शरीरें जैसी
 प्राणोंणिण, । देखतु असे मी तुम्हा. ॥ २३ ॥ कुटिल सर्गाच्या अत.रणीं, ।
 कीं अभिमानें गिळिलीं बाणी, । कीं मयाची धैसळी कणाणीं, । यदनीं
 खिली पडियेली. ॥ २४ ॥ कीं रावहस देखोनि दोळ्या । सतावे बायमाचा
 मेळ्या, । कीं मृगेत्र देखोनि शृगाळ्या । सारकात न वाटे. ॥ २५ ॥ कीं
 विपन आळिया समेजातु । अयोण्यासि लागे घुडका वडतु, । नाना व्याघ्र-
 दहशनीं भ्रमतु । बळसा वृणमातें, ॥ २६ ॥ ऐसं मन देखतक्षणीं । सक-
 लही भगळेति बत करणीं, । तुम्हाळे येकाचीही बाणी । म्यानमुख होडनि
 टेळे. ॥ २७ ॥ रावणा ह्ये राक्षमराया, । मी कवण, आलों कवण्या कार्या, ।
 हें तू पुनारया । किमर्थ सैमर्थ नव्हेनि ? ॥ २८ ॥ मी इच्छित जसें तुमचीं
 वचनें. । तुम्ही न पुसा दीर्घाभिमानें. । आता मी शिष्ट आलों रघुनंदन ।
 पाठविलें आहे ॥ २९ ॥ मज म्हणनीं, ' तू कोण ? कोणाचा ? ' । तरि
 एक आमजु बोलीचा, । दूत होयें सुषोयाचा, । अंगदु नाम माझे. ॥ ३० ॥
 श्री" रघुनाथाची निजागना । पतिव्रता ते शुमानचा । मैनीं वरुनि दुष्ट
 वासना । तीम लंकेस आणिले. ॥ ३१ ॥ अप्रियेकास्तत्र अरुस्मान ।
 तुलास नियम शाळे प्राप्त. । ऐशिया दोषोसि प्रायश्चित्त । घेतले पाहिजे.

१. अ. तरि आता ह्याचि रा. तरि शिष्टाई हाचि सागर. २. अ. दहशनीं. ३. रा. देखोने नयनीं ४. अ. तव ५. स. चतुर्थ अ. 'विद्या' शब्द नाही ६. अ. तैसा देवगळे ७. अ. तुम्ही ८. अ. व. म. योग्य ९. अ. परि म. परितु न पुसली १०. अ. मज पाठविलें ११. अ. 'श्री' हा शब्द नाही अ. योग-
 माची. १२. अ. व. स. तुम्ही १३. अ. पातका

॥ ३२ ॥ 'देही दोष घडती जितुके, । बुद्धि होणारासारिखी ठके, । जन-
कात्मजा आणि लंके । हें अमगळ काज. ॥ ३३ ॥ हरी परद्रव्य, परव-
निता, । परगृहा अस लागी अवचिता, । विश्वासघातकी बधी निद्रिस्था ।
तो आततायो बोळिजे. ॥ ३४ ॥ ऐशियाचा भार दोन घटिका । साहो न
शके हे भूमिका । निवृत्ति नाही ऐशिया पातका, । देहात प्रायश्चित्त बोळिजे.
॥ ३५ ॥ तार तुला मनीच, गा लंकेशा, । धरिली कामगुस्त्री सीतेची
आशा; । परी स्पर्शला नाहीसि दोषा । साक्षात्कार करूनिया ॥ ३६ ॥
बहुत दिवस जनकनदिनी । असे तुझिया अशोकवनी । मों मागों आलों
तिये लागोनि । सामोपचारें करूनिया. ॥ ३७ ॥ श्रीरामासी सांतेचेनि
वियोगें । घटिका जाते जैसी युगें, । सिंधु तैरोनि लंका वेढिली वेगें ।
युद्धालागीं सिद्ध जाले. ॥ ३८ ॥ अतर पडेल राजनीतीसि । म्हणोनि
पाठविलें शिष्टाईसि । तू जाई नाइकसी । तरी युद्धासि प्रवर्तती जाण.
॥ ३९ ॥ तारि सर्व प्रकारें लंकानाथा । शिष्टाई करणें सर्वथा, । सप्रामादध्वे
उभय दळ वृथा । किमर्थ आटोवें ? ॥ ४० ॥ आता शीघ्र, राया, परियेसी ।
मैथिलि घेई सरिसी, । प्रीतिपूर्वक रजुनाथासि । देई उदारपणें ॥ ४१ ॥
जेसें थोर भायें मैथिलेश्वरें । श्रीराम गुजिला षोडश उपचारें, । जानकीसि
स्नेहआदरें । सुमुहूर्तें समार्पली. ॥ ४२ ॥ ऐसाचि धरुनि सकलपु । गौरवी
श्रीराम, अयोध्यानृपु, । तेणें भुवनत्रयी कीर्तिदीपु । प्रकाशेल तुझा ॥ ४३ ॥
जन्मो आलियासारिखें । कीर्ति उरवारी विश्वतोमुखें । वर्तमान असता
नानामुखें । पुढिलीसि घात्री. ॥ ४४ ॥ पाहें ना तरुनर । सर्वस्वें अति
उदार, । मिश्राकारणें निरतर । उपकार करिती. ॥ ४५ ॥ शाखा, पट्टन.
त्वचा, मुळें, । पत्रें, पुष्पें, रसु, फळें, । मनइच्छा देसी, याही वेगळें ।
आणिक कास्ती. ॥ ४६ ॥ तीव्र सूर्यचि किरण । अस्तमानपरि साहती
आपण. । छाया पाडुनि श्रमनिवारण । करिती तापळियातें. ॥ ४७ ॥ वात,
पर्जन्य, उष्ण, शीत, गाढें । चाहि साहती, तैष येवढें । सदा सत्व धरु-
निया पुढें । लोक उपकारा करणें ॥ ४८ ॥ कुठाराच्या तीक्ष्ण वारी ।

करिती चंदनार्ची काढोरीं । दुःख न बरी, क्षिजे शिष्टेरी । परि निरर्ग
 श्रीमतातें ॥ ४९ ॥ खोपदे मृगतें परहस्तें । त्रिजिती आपुळिया टेंहातें ।
 कमूरिका दे सदैवातें । भोगावपाळ्यागी ॥ ५० ॥ हाटक घडे सोनारें
 करे । विटिअर्ता वैश्वानरें, ॥ छान्ण न सडी; आदरें । मित्रे भोक्त्याचे
 देही ॥ ५१ ॥ पहाहो सूर्य येणें । लोकपकारकारणें । मेरु सर्वदा वेष्टित
 अमणें, । विश्रुति नाही कदा ॥ ५२ ॥ वनस्पती निजकळामृते । तृप्त
 करी लोकपाळातें । सिणे पारि दुःखातें । केहीच न मनी ॥ ५३ ॥ आपुळें शरीर
 कष्टउनि । धन्य ते उपकार करिती जनीं । राया, परोपकारा तुल्य त्रिमुनी । पुण्य
 आणिक दिसत नाही ॥ ५४ ॥ पर्याडेपरीस पातक । शस्त्रें शोधिता न
 दिसे आगिक; । म्हणऊनि धन्य ते धार्मिक । देह उपकारी बेचिती ॥ ५५ ॥
 देहो नाशिन, शरीर । असार साइनि वेईजे सार । पळटिया देहाचे
 त्रिदिश प्रकार । प्रारब्धासारिखे ॥ ५६ ॥ देह अशुभ कर्म आचरे ।
 पडे तोंपरि मरणें भरे । पुनरपि भोगावपा उरे । अविनाश जीव हा ।
 ॥ ५७ ॥ लोहाच्या अगसगती । पानकाणें पिटी जैता खाती, । तैसी
 जीवासि भोगप्राप्ति । देहाचेनि संगे ॥ ५८ ॥ परमार्थबुद्धि आपुळें हित ।
 पुरवें विचारवें निघ्रात । येस्वी अज्ञानास्तव बहुत । दुःख भोगिजेत
 आहे ॥ ५९ ॥ मिथ्या हें प्रपच मायाजाळ । विवेकें सोडावें मजळ ।
 भी कर्ता, करविता समूळ । उपडुनि साडोवें ॥ ६० ॥ भजनें, वैराग्य
 ज्ञानें । सावावी ससारच्छेदक साधने । काम, क्रोध, मद, मत्सर, नेसने ।
 देशधडी करनी ॥ ६१ ॥ राया, माझिये उपदेश । दुःख धरिजेत असेछ
 तुझेनि मानस; । तरि मी सांगत नाही ऐसे । राज्य सोडुनि पावें ॥ ६२ ॥
 व्यापरी जनकरावें । राज्य भोगिलें निदेहन्यावें, । तैसें राखी वर्तता, ससार-
 नयें । वैधू न शकती कदा ॥ ६३ ॥ काम निजागनेसी पूर्ण किजे, ।
 क्रोध दुष्टावरि टाकिजे; । मत्सर ससाररात्रुसि खाळारिजे । मद लोटिजे
 सकलपारि ॥ ६४ ॥ नलिनीपत्र जैसें जळी, । तैसें न लिपावें कर्मेमळी.

१. अ. पहा पा आपदे. २. अ. पिटव पिटव. ३. अ. ऐरा हो. ४. क. कोहीच
 न मानिती ५. अ. हा शब्द नाही. ६. अ. हा शब्द नाही. ७. अ. धन्य धन्य ते
 सर्वदा धर्मिक ८. अ. दोसो भोगावपा केले. ९. अ. संधें. १०. अ. मत्सर
 तेवि वैराग्य इत ११. अ. बपन नाही करु.

विश्व हें ब्रह्मचि होळी । देखोनि स्वर्लुपी रमावें. ॥ ६४ ॥ मग स्वर्गमु-
खाच्या पातळण्या होती, । त्रिविध मुक्ति मार्गी पडती, । निर्गुण सायोज्यता-
मुक्ति- । माजी मिळणी होये. ॥ ६५ ॥ समुद्री पर्जन्याचा येवुदा । पडलिया
नेत्रदे कवणिया वाटा ! । तेंसे सायोज्यां जालिया एकवटा । महाप्रकृत्यां
निवडेना. ॥ ६६ ॥ ब्रह्मा ब्रह्मांडासहित लयातें । पावेल, बुडती भूतीं
भूतें, । परि भंग नाही सायोज्यमुक्तीतें, । ऐसा महावाक्यार्थु- असे.
॥ ६७ ॥ जितुका पदें सायुज्याअस्ती । तीं नाश पावती पुण्याचे अंती. ।
पुनरपि भोगप्राप्ति । चैत्यांयशीं उश्च योनी; ॥ ६८ ॥ म्हणऊनि सर्वस्व,
लंकानाथा, । दुःखदायक कर्म करणें वृथा; । आतां दृष्टी घाल्नि परमार्थी । देई
सीता श्रीरामासि. ॥ ६९ ॥ परवस्तूसि होई उदासु, । उरनीं त्रिसुवनीं किर्ति
घोषु; । जेणें विव्वांसहित महेशु । संतोषु पावेल. ॥ ७० ॥ रामास रामाची अंतुरी ।
देऊनि, ब्रह्मांड आनंदें मरी; । तरि तुज भोगेल लंकापुरी । ध्रुवमडळा ऐसी. ॥ ७१ ॥
घळीनें त्रिपाद मेदिनी । अर्पिली वाननालगूनि; । यास्तव तो पाताळमुवनी ।
चिरंजीव नांदतु. ॥ ७२ ॥ आपुलें सर्वस्व अर्पिती राजे । त्यांची कीर्ति
विश्वतोमुहूर्ति गर्जे, । म्हणोनि ज्याचें त्यासि देइजे । तरि गुह्याचें काय
वेचें ? ॥ ७३ ॥ आता बोलणें काय बहुवस । सर्वथा घेई निर्दोष यश; ।
जेणें अपकीर्तीचे पाश । तुटोनि जाती. ॥ ७४ ॥ पुरवें भडतेन प्रकारें ।
यश जोडावें बलात्कारें. । यश तें कैस, नृपवरें । नावेक परिसावें. ॥ ७५ ॥
यशाची शुभतेची कळा । ऐकिली नाही, भूपाळा, । हें ब्रह्मांड जयाची
कळा । धवळलें आहे. ॥ ७६ ॥ यशाचा शुभ वर्ण अधिक, । हें देखोनि
शुभ्रांगाचे कितेक । काय करिते झाले, तें कौतुक । परियेसी, नैऋत्यनाथा.
॥ ७७ ॥ निर्मळ शुद्धता यशासि जैसी । ऐसीचि हो म्हणोनि तृष्णा
मानसी; । याकारणें कोणें पां कैसी । साधनें आरंभिली. ॥ ७८ ॥ पोटीची
कन्या क्षीरसागरें । विष्णूसि समर्पिली आदरें; । हस सत्यलोका जाऊनि
शरीरें । ग्रहयाचें वाहन जाहला. ॥ ७९ ॥ चंद्र दुःखे कळाहीन जाला, ।
रुद्रासि देह देऊनि ठेला; । जेणें भूमिभार मायां घेतला. । पाताळीं तप
करितु. ॥ ८० ॥ सप्त तुरंग अभिमाना चढले, । उग्र कर्मासि प्रवर्तले, ।
रत्निरथीं निघोनि करिते जाळे । प्रदक्षणा मेळुची. ॥ ८१ ॥ लडगणें

गगनोदरी । वसलीं वायुचक्रांचे शिरां; । तप करितां चवति पृथ्वीवरि ।
 कितियेक पडती देखा. ॥ ८२ ॥ धवलगिरीस बहु वेधा, । शरण निघाला
 त्या कैलासनाथा; । शिवपुरी उचलुनि माथां । वाहिली तेणें. ॥ ८३ ॥
 असो ऐसिये बहुता परी । कष्ट करिती अद्यापिवारि; । पुरी यशाच्या शुभ-
 तेची सरी । कोणी पावतोचना. ॥ ८४ ॥ शिव बोलिजे अति धवळा ।
 परि कंठीं जालासे निळा. । यशाची अखंड अधिक कळा । शुभ संपूर्ण, राया.
 ॥ ८५ ॥ विरिचिअंदावाहिरील जळ । त्याहूनि तें यश निर्मळ; ।
 यशासि एकी उपमा घडे केवळ । खुनाथाचें नाम ऐसें. ॥ ८६ ॥
 ऐसें तें यश, निशाचरनाथा, । अंगिकारी; सीता देई सर्वथा; । विपरीत-
 बुद्धीचे नदांशीं वृथा । जळक्रीडा करूं नको. ॥ ८७ ॥ ऐसी अंगदाची
 बागेश्वरी; । रावण बोधविला विवेक उत्तरी; । परी तो तिळतुल्य हृदया-
 भीतरी । चोखालु नव्हेचि. ॥ ८८ ॥ परमार्थी धार्मिकाचें मत्त । तेंथे
 रमेना दुष्टाचें चित्त. । नित्यै नित्य उपचारी उन्मत्त, । विवरेना फदा.
 ॥ ८९ ॥ असता पालधिया घटा । तेंथे न धावे पळ येक थेंबुटा; ।
 दुग्धाचे अथणीं घातला गोटा । तो नये पाकातें; ॥ ९० ॥ निवृत्ता-
 सि वांघळें आळें, । तें पंचामृतें भरिलें चिरकाळें; । त्यासि येतील अमृत-
 फळें । हें न घडे कदा; ॥ ९१ ॥ पुंजर कुसुमवाटिके आंतु । वांघला
 असे मदोन्मत्त, । त्यासि मुगंध वायो समर्पितु । परि न वैसे त्याचिये प्राणी;
 ॥ ९२ ॥ इक्षुदंडाचे काढोरी । पिळिजेती पापाणाचे उदरी, । परि रसु न थांबे
 भीतरी । वाहतुचि गेला. ॥ ९३ ॥ ऐसी अंगदाची शब्दशिष्टाई ।
 बोलिला असाधारण ते समयी; । परि रावण नेवेचि हृदयीं, । गोंचिला
 क्षीर जैसा. ॥ ९४ ॥ ऐसें अंगदाचें बोलणें । सुधारतासि जाणिलें उणें; ।
 परि अन्हेरु केला रावणें । तृणतुल्य मानिलें. ॥ ९५ ॥ ऐसें अंगद बोले-
 लियावरि । रावण प्रत्युत्तराचा उपक्रम करी. । ते कथार्णवाची कौतुकल-
 हरी । मर्यादा लंघील. ॥ ९६ ॥ इति श्रीरामायण वाल्मीकिव्यास । युद्ध-
 कांडकथामृत । श्रोते परिसावें सावचित्त । कृष्णदास मुद्रल म्हणे. ॥ ९७ ॥

१. क. कुमतिनर्दाचे प्रवाही वृथा. २. अ. नित्यानित्याविचारी उन्मत्त । परी विवरेना फदा. ३. ख. न घरे पडला थेंबुटा.

प्रसंग पंचरात्रा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकारारामाय नमः । मग
 गावण म्हणे, “रे वानरा, । महामूर्खा, अरण्यचरा । मज दशप्रीयेसीं पाळेखा-
 रा, । शिष्टाई करूं आलेसि. ॥ १ ॥ अरे तिहाचे समेसि कैता । मृ-
 ताळीं मिळोनि धाडिला ससा ? । उलूक हिंडे दिवसा । तये परी तूं
 आलासि. ॥ २ ॥ मुकें उपन्यास करी वेदांचे, । अधिर श्रवणीं संगीत
 सुचे, । ससही ताल पांगुळ नाचे, । हे अश्रुमये पडे; ॥ ३ ॥ गर्भांध
 दावी व्योमीच्या तारा, । छीबु मैथुनी महा धीरा, । तैसें घडलें, रे वा-
 नरा; । अधिक तूं बोवसी. ॥ ४ ॥ येके दापीं असतीं अंधकार, अर्कु; ।
 प्रीतीनें भेटती पर्जन्य, पावकु; । भैत्री चाळविती मृत्यु आणि छोकु; ।
 हे अघटित वार्ता. ॥ ५ ॥ हेही घडों शके येखादिये समयी, । परी मज
 न घडे रामेसीं शिष्टाई; । विचार न करितां आपुळे दापीं, । तुजला येथें
 पाठविलें. ॥ ६ ॥ तत छोहो जळविंदुतें गिळी, । तें सीतळ जालिया पुन-
 रपि उगळी, । तरी त्या दाशरथीस मैथिली । दें साम अगिकाहनि.
 ॥ ७ ॥ पतंगाचेनि स्तुतिवचनें । सीतळ होइजे हुताशनें, । तरिच
 तुझिया सामप्रयत्नें । वेदेही दें रामासि. ॥ ८ ॥ मार्गे येक उतामृग आलें ।
 तेणें सीतेसि प्रयत्नें पाहिलें, । परम अन्याय करुनि गेलें । कृष्ण वन
 आपुलें. ॥ ९ ॥ तेसाचि तूं मूढांमाजी श्रेष्ठ । लंकेमये आलासि
 शिष्ट. । मूर्ख तो दाशरथी, स्त्रिया भ्रष्ट, । तेणें तुज येथें पाठविलें. ॥ १० ॥
 मृगजळें तुंवळ येती धूर, । कां वज्रधाराणीं गळती पाझर, । पाणीतळीं
 पाह्यावती कवरीमार, । तें सीता प्राप्त काकुत्थासि. ॥ ११ ॥ महा
 जयन्य परिसिळी मातु । दोवे पितृभारि त्यांचा जालासि भृत्यु. । धिक् !
 धिक् ! तुझा देह मृत्यु । वन, रे, पावेचिना ? ॥ १२ ॥ तुझा जनकु निरा-
 पराधी । रामें बघिला कपटबुद्धी; । कुरंगातें जैसा पारधी । अरुमात
 छेदी वाणें. ॥ १३ ॥ न्यय वाळी गेलियावरि । सुग्रीव जाला राज्याधि-
 कारी. । तुझी माता तारा सुंदरी । तेही हरिळी वळे. ॥ १४ ॥ तुजें सर्वस्व

गगनोदरी । बैसलीं दायुचक्राचे शिरी; । सप करिता चेवात पृथ्वा ॥ ८१ ॥
 कितियेक पडती देखा. ॥ ८२ ॥ घनलंगिरीस बहु वेया, । शरण निघाला
 त्या कंठासनाथा; । शिगपुरी उचलनि माया । वाहिली तेणे. ॥ ८३ ॥
 असो ऐसिये बहुता परी । फट करिता अद्यापिगरे; । पुरे यशाच्या शुभ
 तेची सरी । कोणी पावतोचना. ॥ ८४ ॥ शिव बोलिजे अति घनळा
 परे कटीं जालासे निळा. । यशाची अखड अधिक कळा । शुभ सपूर्ण, राय
 ॥ ८५ ॥ विरिचिअडामाहिरील जळ । त्याहूनि ते यश निर्मळ,
 यशासि एकी उपमा घडे केवळ । खुनायाचें नाम ऐसें. ॥ ८६ ॥
 ऐसें ते यश. निशाचरनाथा, । अगिकारी, सीता देई सर्गया, । निपेरीत
 बुद्धाचे नदीशीं वृथा । जळक्रीडा करू नको. ॥ ८७ ॥ ऐशी अंगदाच
 वागेश्वरी, । रागण बोजिल्या निरेक उत्तरी; । परी तो तिळतुल्य हृदया
 भीतरी । चोखालु नव्हंचि. ॥ ८८ ॥ परमार्थी धार्मिकाचें मत्त । ते
 रमेना दुष्टाचें चित्त. । नित्यनित्य उपचारी उन्मत्त, । निरेना कदा
 ॥ ८९ ॥ असता पाळधिया बटा । तेथें न घावे पळ येक येवुटा;
 दुग्बाचे बघणीं घातला गोटा । तो नये पामातें, ॥ ९० ॥ निवृत्ता
 सि बाधळें आळें, । तें पचामृते भरिलें चिरफाळें; । त्यासि येतील अमृत
 फळें । हें न घडे कदा, ॥ ९१ ॥ तुज्वर कुसुमवाटिके आतु । बाधळ
 जसे मदोन्मत्त, । त्यासि सुगंध वायो समर्पितु । परि न घेसे त्याचिये घ्राणी
 ॥ ९२ ॥ इन्द्रदडाचे काडोरी । पिळिजेती पापाणाचे उदरी, । परिरमु न घावे
 भीतरी । वाहतुचि गेला. ॥ ९३ ॥ ऐशी अंगदाची शब्दशिष्टाई
 बोलिला असाधारण ते समर्थ; । परि रागण नेघेचि हृदयी, । गोंचिड
 क्षीर जैसा. ॥ ९४ ॥ ऐसें अंगदाचें बोटणें । सुधारसासि आणिलें उणें,
 परि अव्हेर केला रावणें । तृणतुल्य मानिलें. ॥ ९५ ॥ ऐसें अंगद यो
 लियानर । रावण प्रत्युत्तराचा उपक्रम करी. । ते कथार्थनाची कौतुक
 हरी । मर्यादा लधीळ. ॥ ९६ ॥ इति श्रीरामायण वाल्मीकिवृत्य । सु
 कांडकथामृत । श्रोते परितोषे सावचित्त । कृष्णदास मुद्रल म्हणे. ॥ ९७ ॥

१ क. कुमतिनदीचे प्रवाही वृथा २ अ. नित्यानित्यविचारी उन्मत्त । परी निरेना कदा. ३ ख. न घेरे पडला येवुटा.

प्रसंग पंधरावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । मग
 वण म्हणे, “रे वानरा, । महामूर्खा, अरण्यचरा । मज दशमीयेसीं पाळेखा-
 रा, । शिष्टाई करू आळेंसि. ॥ १ ॥ अरे सिंहाचे सभेसि कैसा । शृ-
 ङ्खळीं मिळोनि धाडिला ससा ? । उलूक हिंडे दिवसा । तये परी तू
 ालासि. ॥ २ ॥ मुकें उपन्यास करी वेदाचे, । बधिर श्रवणीं संगीत
 चे, । सप्तही ताल पागळ नाचे, । हें अपूर्वामधें पडे, ॥ ३ ॥ गर्भाध-
 ावी व्योमीच्या तारा, । हीवु मेथुनीं महा धीरा, । तैसें घडलें, रे वा-
 रा, । अधिक तू बोडसी. ॥ ४ ॥ येके कापीं असतां अधकाह, अर्कु, ।
 गीतीनें भेटती पर्जन्य, पावकु, । मेत्री चालविती मृत्यु आणि लोकु, ।
 षडटित वार्ता. ॥ ५ ॥ हेंही घडों शके वेखादिसे समयी, । परी मज
 न घडे, रामेसीं शिष्टाई, । निचार न करिता आपुले ठायीं, । तुजळा येथें
 गाठविलें. ॥ ६ ॥ तत लोहो जळविदूतें गिळी, । तुंसीतळ जालिया पुन-
 रपि जगळी, । तरी त्या दाशरथीस भैथिळी । ७ ॥ साम अगिकाकूनि.
 ॥ ७ ॥ पतगाचेनि स्तुतिचर्चनें । सीतळ होइजे हुताशनें, । तरिच
 तुझिया सामप्रयत्नें । बैदेही दें रामासि. ॥ ८ ॥ मार्गे येक लतामृग आलें ।
 तेणें सीतेसि प्रयत्नें पाहिलें, । परम अन्याय करूनि गेलें । कृष्ण वज्र
 आपुलें. ॥ ९ ॥ तैसाचि तू मूढामाजी श्रेष्ठ । लंकेमध्यें आळासि
 शिष्ट. । मूर्ख तो दाशरथी, खिया भ्रष्ट, । तेणें तुज येथें पाठविलें ॥ १० ॥
 मृगजळें तुवळ येती पूर, । कीं वज्रधाराणीं गळती पाझर, । पाणीतळीं
 पाह्यावती कवरीभार, । तें सीता प्राप्त काबुल्ल्यासि. ॥ ११ ॥ महा
 जघन्य परिसिली मातु । दोघे पितृअरि त्याचा जाळासि भृत्यु. । धिक् !
 धिक् ! तुझा देह मृत्यु । का, रे, पावेचिना ? ॥ १२ ॥ तुझा जनकु निरा-
 पराधी । रामे बघिला कपटबुद्धी, । कुरंगातें जैसा पारधी । अरुस्मात
 छेदी वाणें. ॥ १३ ॥ व्यर्थ वाळी गेलियावरि । सुग्रीव जाला राज्याधि-
 कारी. । तुझी माता तारा सुदरी । तेही हरिली वळे. ॥ १४ ॥ तुजें सर्वस्व

मानसी । क्रोव उचंचळटा. ॥ ४६ ॥ अंगद म्हणे, "रे दशानना, । दीव
 द्वेषिया, महामलीना, । अमंगळ बोलसी, रे दुर्जना, । मय न धरिसो पापाचें.
 ॥ ४७ ॥ तुज मृत्यु आला, रे, जवळिके । म्हणवूनि राववपत्नी आणिली
 लंके; । जेसे देहांतसमयीं पिपीलिके । पक्ष कुटती वळें. ॥ ४८ ॥ आम-
 खापद रिचे शून्यमंदिरा । तें अपवित्र पवित्रातें स्पर्श करी; । तैसा तूं कपट-
 वेपधारी । पंचवटिके गेल्यासि. ॥ ४९ ॥ रामलक्ष्मण गुफे नव्हते; ।
 तुवां भिक्षा मागितली कृपासरिते; । जरे चांडाळा, क्रिया कल्पनि सीते ।
 चोल्पनि आणिले लंके. ॥ ५० ॥ तूं, रे, दशमकांचा वस्तु; । शंकरवरदे
 जालासि मस्तु. । कपटे आणिली रामसेहाची वस्तु । ते तुज कैतेनि
 भोगेल? ॥ ५१ ॥ अनर्थ रत्नगळा गोमटी । ते कैसी साजे खराचे
 कंठी? । कस्तूरीटिका शूकराचे लट्याटी । रेखिजेळ कैसा? निचारी पां.
 ॥ ५२ ॥ रत्नखचित पर्यंकवारि । दोज रचिली मुमनाचे अख्यारी; । तेंथे
 निद्रेलागीं अधिकारी । म्हैसा कैतेनि होईल? ॥ ५३ ॥ इंदुकटांगीचें
 अमृत । तें फिरवलासि कैचे होय प्राप्त? । उष्ट्र कंटकाडें भक्षित । त्यासि
 आहार रमाफळें? ॥ ५४ ॥ म्हणऊनि, रे राक्षसा, देहधारिया, । तुज आणि
 लम्प्य जनकतनया, । उदयाचळीं अस्त पावेउ सूर्या । परी हें घडें न शके.
 ॥ ५५ ॥ नखें गुडिजेति कळिया, कमळें । तैसी तोडितो तुझी कंठनाळें, ।
 परि हें अपमित्र, अमंगळें । मीं नातळें या चंदिता. ॥ ५६ ॥ पुरी, हो
 राक्षसा, रावणा, । शिरपत्नी इजिळा कैलासरणा. । त्या शिनिनिर्मात्याचा
 मारु, दुर्जना, । अद्यापि वाहतोसि. ॥ ५७ ॥ सप्रानाच्या शरपयीं । शर-
 प्रवाह होचि भार्गार्या. । तुजें शरीर धारतीर्या । ससुराज मुन्नान करीड.
 ॥ ५८ ॥ ब्रह्मदंडासारिखे उदंड । प्रसवेळ अपोव्यापतीचें फोदंड; । तणें राई
 तुल्य खड खड । फलवें निवुरतीळ तुझी. ॥ ५९ ॥ भांगवें जैसें येकान
 वेळ । केळे नि.क्षेत्री भूमटळ; । तैसें तुजें राक्षसकुळ । रामबाणें आटेळ."
 ॥ ६० ॥ ऐसे अंगदाचे शब्दवाण । स्मरिती रावणाचें निदारण; । जैसी

१. अ. इंदुमदळी असे. २. घ व ख या प्रतीत पुढील ओवी अधिक आहे —

आधीच तुला अपवित्र देणे । करि वाटला परपत्नीचा निरो । हे आसकेंनि
 भाळ मैपिलीनाहो । तुज देहांत प्राकथित रावया. ॥

वज्रघाते होती चूर्ण । शृंगे महापर्वताची. ॥ ६१ ॥ रावण म्हणे, “ रे
लताकीटका, मर्पादे बेगळे बोलसी मशका. । राहो आसी ग्रहणी शशांका ।
तैसें गिळीन तुज. ॥ ६२ ॥ कीं अळिका खंडिजे वज्रधारे; । कीं पिपी-
लिका मर्दिजे कुंजरें; । तैसें म्यां लंकेचिया नृपवरें । तुजलागीं वधावें ! ॥ ६३ ॥
अरे, तूं अरण्यचर मर्कट; । आत्महत्यांरी धीट, वादट, । परीं मज राव-
णेसीं निवड । पिशाचप्राय वरळसी. ॥ ६४ ॥ अरे, निर्जरावरि माहा
पराक्रमु । तेथें मनुष्य बापुडें कायसें रामु ? । मजसीं स्वर्गांही करिता
संग्रामु । जयो न पावाल तुम्ही. ॥ ६५ ॥ निर्फळ, रे, तुमची कटकी, ।
कैचा राम ? कैची जानकी ? । आतां सकळही तुम्हीं यमलोकीं ।
वास्ताव्य कराल तत्प. ॥ ६६ ॥ माझा इंद्रजित आपल्या बाणी । तुमचीं
कवधें नाचवील रणीं. । भुतें मुकेलीं त्यांसि धणी । देखील तुमच्या शोणि-
ताची. ॥ ६७ ॥ आता कुमकर्ण निदसुरा; । उठलिया प्रळयाग्नि दुसर. ।
मनुष्य, कपि त्याचिया आहारा । निर्माण जालेति. ” ॥ ६८ ॥ ऐसें
बोले शक्रारिजनकु. । अंगद कोपें खळखळ अधिकें अधिकु; । जैसा पर्वती
पेटला पावकु । वातघर्षें वाढतसे. ॥ ६९ ॥ मग अंगद म्हणे, “ रे तोंडाळ
मूढा, । पाणिप्रहरें फोडीन तुझिया दशनदाढा. । अधमाहूनि अधम तुज
येवढा । दृष्टी देखिल नाहीं. ॥ ७० ॥ निंदा बोलसी जेणें तोंडें । त्याचीं
फरीन सहस्र खंडें; । परी त्या अयोध्याधीशें प्रचडें । मज आज्ञा दिधली
नाहीं. ॥ ७१ ॥ कठिण माझे दोर्दंडप्रहार । चपेटे फोडू शकें मेर.
मांदार. । तेथें त्रिकूट आणि तूं दशाशिर । मशकप्राय भासे दृष्टी. ॥ ७२ ॥
हे लंकाचि पालर्था घालितों, रावणा, । परी कोप येईल पद्माक्षिरमणा; ।
जे राज्यदान दिवलें विभीषणा । उत्तरपारीं सिधूचे. ॥ ७३ ॥ चतुर्विध
कार्याकारणें । लंके रघुनाथास जालें येणें. । तें तूं दशद्विगुण श्रवणें ।
परिस ब्रह्मराक्षसा. ॥ ७४ ॥ तुज मारावें सहपरिवारीं, । विभीषणासि बावी
लंकापुरी, । देव स्थापावे अधिकारी, । जानकी अयोध्ये न्यावी. ॥ ७५ ॥
दशरथकुळमानु याचि बुद्धी । त्रिकूटासि आला, रे पापधी; । तुज अद्यापि
नाहीं शुद्धी । राम मनुष्य म्हणतोति ? ॥ ७६ ॥ अरे, सिंह काय तो वन-
चर ? । सहस्रपाणि तो काय रिपधर ? । विनतातनयो खगेश्वर । तो

काय येरां पक्षिया ऐसा ? ॥ ७७ ॥ कपतर काय म्हणाया तर ? । परता
समान काय तो मेर ? । कपिलमहामुनेवर । तो काय येर ब्राह्मणा ऐसा ?
॥ ७८ ॥ परित तो काय पायाण गोटा ? । उपेंद्र काय म्हणाया धाकुटा ? ।
नंदी निजगाहन नीळकंठा । तो काय वृषभासमान ? ॥ ७९ ॥ अरे, देवा-
धिंदेर पुढोत्तमु । तोचि धीळाप्रतारी श्रीरामु । त्यासि तू मनुष्य म्हणतो.
अधमु, । वेळोवेळीं. ॥ ८० ॥ आपुला पुरपार्य बोलतो, ।
पिनाक बोदितो उलडलासी, । बहून मिटपना जाली; मानसी । तें कां
आठवीसना ? ॥ ८१ ॥ माझा पिता जाण बाळी । तेणें येक दशरि-
कभेस्यळी । बहूनि केडिया आगोळी । सततमुद्रामध्ये. ॥ ८२ ॥
अपूर्व वाटले म्हणवूनि गृहासि आणिला. । माक्षिये पाळणी उफराटा
'बधिला. । मरण पावेल म्हणवूनि सोडिला । माक्षिये मातें. ॥ ८३ ॥
पुढें क्रांतिकर्वाची बदिशाल्या । तेथें एक दशरि-
कधीसडोटा । पायीं मडली होती झुखट्या. । चिरकाळारि. ॥ ८४ ॥ पुढें पडून पसरवनि दान-
म्ये । सोदविलें त्याचेनि बापे. । मग तो किनेक काळें प्रतापे । श्वेतद्वीपा-
तरा गेला. ॥ ८५ ॥ तेथें पयोनदीच्या तीरी । आल्या राजदासी नारी. ।
तिहीं जलजुम बाहिले शिरी । दशमुख अपूर्व देगिडे. ॥ ८६ ॥ अपूर्व
वाटले तपासि; । आमोनि धरिले कठेप्रदेशी; । मग झेलीत निघाल्या दान्नी ।
राजद्वारा परिवेसी. ॥ ८७ ॥ अरे स्त्रियाही झेडिता परस्परें । मुठका झाडी
भाग्ये येरें. । तोचि तू रावण धोरें । मुप दाखवितां जजेविना. ॥ ८८ ॥
ऐसे शब्दवाण तागतनपाचे । मुठता रावणाचें हृदय खोंचे. । मग
भणे, "काय रे कंधाचें । पाहता. अंगलग निशाचरहो ? ॥ ८९ ॥
इंधाच्या वज्राचे धागवटे । लागता मज भ्रम न वाटे. । परी या कपिशाल्ये

१. रा कठिप्रदेशी २ ख प्रतीत पुढील चार ओव्या अधिक आहेत:—

मग कोणें येके येथ. । रावण मुद्रा गेला पाताळी. । तो पणनि नेला राउटी । घडिजे
ताळ्याळ ॥ १ ॥ सगवी राणी मिथ्यावयी । तिणें त्यासि आणिलें राउटी । तेथें रा-
गमयी पाद प्रगळी । रागिणेने रावण. ॥ २ ॥ ऐसें तपाचें निघ करणे. । उदर का
मोविले ऐणे. । तयाचें भूमिमार कावणे मिणे । अजरार्नि तिहीं लेखी. ॥ ३ ॥ आठ
क्रममात्रा संपटली । बाळने ऐसा विगुणी रणी । हे माती बंगदाची दानी. । धीः
काटे कडेल मुज. ॥ ४ ॥

हुटे । हृदय माझे. ॥ ९० ॥ मज महाबळिया लंकांनाथा । कृतांतही करू
न शके व्यथा. । परी या हीन वानरें सर्वथा । कैशी केले बहुवस. ॥ ९१ ॥
धरा, धरा, मारा, बांधा याची प्रीया । छेदा कर्णद्वय आणि जिह्वा; ।
लांगूळ तोडूनि हिंडवा । लंकेच्या चौवारां. ॥ ९२ ॥ ऐसें नगरनाथ
बोले, । तंत्र अंगदावरि चौघे धांविजले; । जैसे मदनमत्त संघट्टले । महा-
वटवृक्षावरि. ॥ ९३ ॥ अति भीम कराळ तोंडे । पर्वतातुल्य प्रचंडे; । कठोर
अंगदाचीं दोर्दंडे । आंकळिते जाले वळे. ॥ ९४ ॥ मुंजा बळकाविल्या
निशाचरी. । मग तारातनयो विचार करी. । म्हणे आपुला पराक्रम ये
अवसरी । दृष्ट करू रावणातें. ॥ ९५ ॥ लांगूळचक्री वसला होता ।
तैसाचि ऊर्ध्व उडाला अवचिता । पूर्वी पक्ष होते पर्वता । तेचिपरी ते
काळी. ॥ ९६ ॥ चारी सर्प कबळुनियां चरणी । गरुड व्योमांत क्षेपावे
सांडूनि धरणी; । तैसा उडाला तत्क्षणी । तंत्र मंडप शिरी वसला. ॥ ९७ ॥
बळे लंघित निवाला व्योमपंथा । तंत्र मंडपातुळीं असे माथा; । शोके
उचलिल्या चळया । जडित स्तंभीचिषा. ॥ ९८ ॥ पूर्वी अमरेशें,
यज्ञधरें । विदारिली हिमालयाची शिखरें; । तेणेंचि पाडें अंगदवीरें । सभा-
मंडप विदारिला. ॥ ९९ ॥ जैसा मुटला संजा मारुत । महा तखरातें उन्म-
ळितु; । तैसा सभामंडप विदारितु । अंगदवीरु निवाला. ॥ १०० ॥ उपे-
द्राचें पादपत्र । भेदीत गेलें होतें व्योम; । तयापरी महाभीम । त्वरें अंगद
जातसे. ॥ १ ॥ अंतराळीं भोराडिळें लांगूळ, । भुभुकारें गर्जे मेघातुल्य, ।
गुर्जी होतें राक्षस महा सबळ । ते निर्जीव जाले. ॥ २ ॥ स्वर्ग भोगितां
येचें मुकृत, । मग ते पावती अर्धोपंथ; । तेंस राक्षस अकस्मात् । भुमीवरी
पाडिले. ॥ ३ ॥ देखोनि आश्चर्य करी लंकानृप. । म्हणे, केवढा कपीचा
बद्धप्रताप । महा धैर्याचा; सभामंडप । भगोनि गेला आम्हां देखतां. ॥ ४ ॥
ऐसें वर्तले ते अवसरी. । रावणं पडिला चितासागरी. । काळजी धरिला
निशाचरी. । म्हणसी “विभ्र उदेले.” ॥ ५ ॥ ऐसीं करनियां ख्याती । अंगद

१. अ. मज त्रेकातें पावविजे. २. अ व रा. धरा, रे, काथा. ३. अ व रा.
सांडनि. ४. अ. भुज बळे बळिते निशाचरी. ५. सा. व्योम आक्रमति सांढी
भरणी. ६. अ व रा. ऊर्ध्वपंथा. ७. अ व रा. महा मत्त. ८. अ व रा. अध.पात.

निवाळा चंडवातगतो, । कर्पासहित रघुपति । ते स्थानीं उतरला. ॥ ६ ॥
 सर्पारि पेऊनि परमानंद । नमस्कारलीं विष्णूचीं चरणारविंद; । तथापरि
 रामाचीं पाउलें अंगदें । मायां स्पर्शिलीं. ॥ ७ ॥ नमिलें सौमित्रमुनीं वांशि ।
 अनुक्रमें सुखी केलें येरांसि. । वृहस्पति जैसा देवेंद्रासि । तैसा वृत्तांत
 सांगता होये. ॥ ८ ॥ अंगद म्हणे, “रघुवुलटिलका, । तुझिये आज्ञे प्रवे-
 शलों लंका. । शीघ्र भेटलों त्या नगरनायका । समामंडपस्थानी. ॥ ९ ॥
 नुमचे उच्छिष्टउत्तरीं कृपानिधि, । म्यां रावण शिकविला नाना बुद्धी; । परी
 तो गर्वाचा महोदधि । न मानीच शिष्यई. ॥ १० ॥ पाषाणासि फुटतीळ
 उता, । वज्रासि येवों शके नष्टता, । परी त्या रावणा नुपजे कृपा चित्ता ।
 जानकी थावया. ॥ ११ ॥ कुंकरा कंठीचें हळ्याहळ । होऊ शके अमृता
 ऐसें शीतळ; । परी रावणाचें चित्त चौंखळ । नव्हे जानकी थावयासि.”
 ॥ १२ ॥ ऐसीं ऐकोनि अंगदाचीं वचनें । कोपें उर्वचळिजे रघुनंदन; ।
 जैसा त्रिपुरांतक त्रिनयनें । आवेश धरिला बॅलें. ॥ १३ ॥ युगांतीं प्रलय-
 काळीं । कोपें पावकु भूतसृष्टी जाळी; । तैसी श्रीरामाचो इच्छा आगळी ।
 राक्षस वधावयाची. ॥ १४ ॥ मग राम म्हणे, “किष्किवनाथा, । हा त्रिकू-
 टाचळ घाली पाटया; । प्रेरीं वानरांच्या चळया । लंकाळागी करावया.”
 ॥ १५ ॥ सुग्रीव आज्ञा दिवली नीळ्य. । तेंणें कुंचा भोंवडिला सर्व दळा. ।
 सुमुःकारें वाहिनींचा मेळा । घोपें आकाश कोंदलें. ॥ १६ ॥ कापिवीर लंके-
 वरि चाडिले; । जैसे प्रलयकाळीं मेव उदेले; । कों ते सतसागर छोटले ।
 मर्यादा सांडूनिया. ॥ १७ ॥ जातां येवनि युद्ध होईल थोर. । भिडती राक्षस
 आणि वानर; । जैसे दैत्य आणि निर्बेर । तारकामुराचे युद्धो. ॥ १८ ॥
 इति श्रीयुद्धकाण्डकथारसु । वाल्मीकिकाव्य मुमु. । विनय मुद्रल कृष्ण-
 दासु । म्हणे सावचित्त परितोये. ॥ ११९ ॥

प्रसंग सोळावा.

ॐ श्रीरामस्तुतिदानंदाय नमः ॥ श्रीगुरुकाशिराजाय नमः ॥ पुढें
 बुडवावया राजधानीतें । धांवें कपिसेनासिधुमरतें; । तंव मंदिरावरि मंदो-
 दरीकातें । आरोहण केलें. ॥ १ ॥ तेथूनि रावणें अग्रलोकिळें । तंव लंका-
 प्रदेश पिगट जाले, । जैसे पर्वता अधोपार वेष्टिलें । अग्निशिखांकरोनि. ॥ २ ॥
 ऐसें देखिलियाउपरी । लंकेश भविषां आज्ञा करी. । म्हणे, “ लंकाजामी
 मांडिली वानरी । त्यांसि युद्धा जा हो तुम्ही.” ॥ ३ ॥ परिसोनि राजउत्तर ।
 सेनेसीं निघाले निशाचर. । कटक सिद्ध जाले भयंकर । चतुरंग पै. ॥ ४ ॥
 राक्षस पदाति निघाले उदड; । पर्वतातुल्य स्थूल, प्रचंड; । विकट तयांचे
 दोर्दंड । लंबायमान साल जैसे. ॥ ५ ॥ मेघवर्ण, क्रूर, कपटी; । अति विशाल,
 मीम मुखवटी; । आवाळियांवाहेरि दाढा तिखटी । शंखवर्णा निवाळिया. ॥ ६ ॥
 विशाल नेत्रांचिया चक्रवाटी- । भीतरी बुबुळें जैसा आगिटी; । धीरांचिया
 पाहतां झुकुटी. । अन्नचापा सारिल्या. ॥ ७ ॥ गाथां अग्निशिखां ऐशा
 जटा । पृष्ठभागीं रुळती पिगटा; । सेंदूर उधळळा लहलहा । संधारागा
 सारिखा. ॥ ८ ॥ मांसा घातल्या विचित्रा चिरी; । अभेद कवचें लेहले
 शरीरीं, । ग्रीदें बांधिलीं मुजीं; शिरीं । चामरें आणि भंकुश. ॥ ९ ॥
 बांदीचे क्षणत्कार चरणीं; । चालतां दणांशिटी धरणीं; । दाखविती बळाची
 आंगवणी । शस्त्रें हातीं तुळिताती. ॥ १० ॥ सज्जें, मुद्रळ, लोहार्गळा, ।
 फरश, तोमर, गदा विशाला, । त्रिशूल, कोदंड, कटारा सरळा, । भाळ-
 काठिया बहुता; ॥ ११ ॥ भाते मारिले पूर्ण शरीं; । जुवाडें बांधलीं पृष्ठी-
 वरि; । पुढें धनुष्यें धरिलीं करीं; । कटीं मुरिया खोपिलिया. ॥ १२ ॥
 सडका, पाश, भिडिमाळा, । बडगे, डांगा, चक्रे, शिळा, । शतकीं आयुधें
 पदातिदळा; । अप्रसिद्धें नेणों किती. ॥ १३ ॥ पर्यंचे घाय लागतिथे
 काळी । निशारावया खेटकें जबाळि; । मुकुटापासुनि स्पर्शती तळीं । वर्तुळें
 पूर्णदुतुल्ये. ॥ १४ ॥ ऐसे निघाले पायाचे भार; । सेंद्वे वेगळे निशाचर ।
 मंदिरापानी, रुपामद, क्रूर, । वीरत्रिया उक्ताळती. ॥ १५ ॥ मग तुरं-
 गाचे भार निघाले, । जैसे व्याघ्रवर्णांपातरीचे आळे; । की चित्रकारें

चित्रां लिहिले । त्यांहूनि साजिरे. ॥ १६ ॥ कितेक शुभ्र, आरक्त
 निळे, । चकोरचांदिणे, सोनसळे, । हांसळे, सुचित्र, सांवळे, । सुलक्षणां
 संपूर्ण. ॥ १७ ॥ ऐसे पांखरिले असंख्यात. । मुखी मोहळीं रत्नखचित.
 कटी सरिया सुशोभित. । नेपुंरे चरणीं गर्जती. ॥ १८ ॥ भूमी रुळत
 सतही चामरें; । नृत्य करिती उपाळे धोरें; । पृथ्वा स्पर्शतीना पुढिल्यानि
 मुरें । बहूती भोगिली म्हणोनि. ॥ १९ ॥ हिसनादाचेनि संकेतें । छळित
 श्विरांचीया वाहंतें. । मुखी लाळ सांडिती, तेणें भरितें । भरे भूर्म
 पंकाचें. ॥ २० ॥ कवचें, टोप टेडले वळयत; । वरि आरुढले राक्षस
 राउत. । करी नग्न शस्त्रे लखलखित, । मेचीं विगुहता जैसी. ॥ २१ ॥ ऐसे
 अश्वमार असंख्यात । राजपथें निघाले उदाळित. । तपांगां चाळिले मद्रो-
 न्मच । ऐरावता सारिखे ॥ २२ ॥ शायपीन मद्रजाती, रघूळ, । घोरिव
 जैसे कुळाचळ, । मुखमोहरे महाविशाळ, । सोडा काळदंड जैसा.
 ॥ २३ ॥ दंत दोही भागींचे महा धोर, । वज्रां ऐसे अति कठोर, ।
 हाणोनि करूं शकती चूर । पर्वतशिखरांचे. ॥ २४ ॥ फनकशुखला
 रत्नजडिता, । झुंटी घातल्या सतरंगिता । जांबूनदाच्या लखलखिता ।
 अति शोभायमान. ॥ २५ ॥ गुढारें बाणलीं तपांगारि । अटळ,
 अभेद, अति कुसरी । पताका उमारल्या अंबरी । चित्रविचित्र महा धोर.
 ॥ २६ ॥ कर्णी बांधलीं श्वेत चामरें । भूमी रुळती महा धोरें. । प्रीवाचेनि
 घंटागजरें । चेहरें करिती वीराश्रियें. ॥ २७ ॥ दोही भागीं बांधल्या
 शंटा, । अधोवदना, महावाजटा; । त्या परसेनेसि नादें धिटा । 'सारथ' म्हणती.
 ॥ २८ ॥ महावंत काळरूपी, दंड, । त्या गजस्कंधांगारि जाले आरुढ. ।
 करीं अंकुश धरिले गाढ । गहदचचुथां सारिखे. ॥ २९ ॥ ऐसी चाळिली
 बुंजराची धाटी, । तुरंग उदाळले तेणें लाटी; । रथ निघाले घडवडाटी; ।
 ध्वनिपथी दिशा लंघिली. ॥ ३० ॥ जांबूनदाचे रत्नखचित, । विगु-
 हतां ऐसे लखलखित । पुढें ध्वजस्तंभ नमचुवित । भिन्न भिन्न रूपाचे.
 ॥ ३१ ॥ तपांगारि शस्त्रसामग्री वेळी. । बाणाचीं मरणें भरिली ॥ सत

१. अ. पृष्ठारं मावडिलिया रुळवटा, । झुंटी, घातल्या सतरंगिता । जांबू-
 नदरुपवि.

सप्त सीतांची चापे ठेविलीं । शिवकोदंडा तुल्य. ॥ ३२ ॥ आरूढले रा-
जस घनुर्धर, । जै वाणी दाटूं शकती अंबर. । तयां रक्षावया वृद्धीचे
गेर । धुरे सारथी बैसले. ॥ ३३ ॥ येके रथीं चत्वार तुरंगम । द्वीपोद्दी-
प्तीचे अति उत्तम; । ते आगळे बळास्तव न्योम । शङ्खू म्हणती खुरी.
॥ ३४ ॥ ऐसे चाळिले वातवेगें रथ; । तेणें पूर्ण वाणले राजपंथ. । पुढें
प्रहस्त प्रधान, मुख्य सेनानाथ; । मर्यादा भार चालती. ॥ ३५ ॥ जयो
इच्छिती लंकांनाथा । निवाल्या चमूंन्या चळथा; । गणित नाही गजघो-
ड्यां रथां, । इतुके मुद्रा चाळिले. ॥ ३६ ॥ पुढें येकनाद केलां रणतुरी, ।
वाजती इंदुमंडळा ऐशा रणभेरी; । तयांच्या घायें अंमरी । महाघोष कोंदा-
टला. ॥ ३७ ॥ गिडाविडी लागल्या थोर; । हुंदुमी वाजती भयंकरा; ।
फाहळा, कांसोळिया गंभीरा, । जेंगटें, शृंगें गर्जती. ॥ ३८ ॥ विरुद्धता
तळपतां ध्वनि, । तैसे शंखनाद करिती वदनी; । तो नाद भरला गगनी ।
येकें वेळे अभिव्य. ॥ ३९ ॥ कुंजर किंफाटें निघाले. । वारू दीर्घ घोषीं
हिसिन्नले. । रथ चक्री घडघडिले. । तिहनाद केला पायांची. ॥ ४० ॥ ऐसा
नाना ध्वनींचा येकवळा । जाला मर्यादे वेगळा; । तेणें पडिसादें मेदिनी अचळां ।
फुंफु जाला पडिमोर. ॥ ४१ ॥ नाद भेदीत गेला आकाशा. । संपूर्ण जात्या
आह्मी दिशा. । ते समयी भविन्नला वळसा । सर्व जीवमात्रासि. ॥ ४२ ॥
भार चालतां ओपली भूमी. । पदरज भरलें व्योमी । तपास्तव तो हिम-
रश्मि । काळवंडूनि ठेला. ॥ ४३ ॥ आल्या युगांतीचा समयो । वेगें सुटे महा
अंजवायो, । मर्यादा सांडी वरुणाळयो, । तैसें दळ चालिलें. ॥ ४४ ॥ पहा भीम
राक्षसांची चमू. । ग्वांचा विद्युवांघरि पराक्रमु । ते कपित्तेनेसीं इच्छित संप्रामु ।
चहूं दारी राहिले. ॥ ४५ ॥ तंव प्रदेशीं पारिले शृंगम । सिद्ध करिती शिळा,
शिखरें, द्रुम; । “जय यशस्वी दाशरथि राम” । म्हणोनि गर्जिले ॥ ४६ ॥
विशति फोटीसीं वैशराजु । सुयेण घांविन्नला दुर्गा उज्ज. । जैसा सहस्र
मरीचि उष्णतेजु । पश्चिम दिशा झोपावे. ॥ ४७ ॥ लंकादुर्गाबाहिर
तळवटी । येष्टित परिघ खोली महा मोठी; । त्यावे वानरी देखोनि दृष्टी ।
‘शिळादुर्मी पूर्ण करिते जाळे. ॥ ४७ ॥ अ ॥ जेही आपुलेनि वैमोवे
वीरी । शिळांचा सेतु बांधिला सामरी, । तपोसि चक्रदारी । बुनितां काय
अशक्य ! ॥ ४८ ॥ जे अगाध अंबु सोडिती बाही, । ते काय श्रमती लघु-

नदीप्रवाही. । म्हणऊनि निमिषांत वारीं तिहीं । पूर्ण करूं आरंभिलें. ॥ ४९ ॥
 वानरगण कोव्यानुकोटि । करिती द्रुमशिलावृष्टि; । तेणें भरतें भरलें पोटी ।
 दुर्गावाहेरि परिघाचे. ॥ ५० ॥ लंकावेष्टित परिघ जितुका । तो संपूर्ण
 केला, जैसी भूमिका. । पुढें जयो इच्छिती रघुकुळटिळका । दुर्गा लागीं
 करिती. ॥ ५१ ॥ लंका चहुं पारीं वानरदलें । वळें उठावलीं येक वेळे; ।
 जैसी नक्षत्रांतें मेघपडलें । ओषित वाढलीं व्योमीं. ॥ ५२ ॥ प्रचंड शिळा
 घेऊनियां करीं । कपिगण टाकिती दुर्गावरि. । आदलें भंगती सहस्र हारी ।
 चरिया रत्नजडिता. ॥ ५३ ॥ पर्वत, शृंगें सिरवा पडे. । धावें कोसळती
 अटाळीं हुडे. । विशाल तुटती कडे । महा दुर्गापासोनियां. ॥ ५४ ॥
 रत्नखचित सोरणें । तें चरियापासाव जाळीं चूर्णें. । लंका शोभत होती जेणें ।
 त्या पताका केल्या विदारण. ॥ ५५ ॥ लंका चहुं पारीं मग्न जाली; । सुंदर-
 पणाची शोभा खचली; । जैसी वृद्धवनिता विटविली । इंद्रियाच्या पाठिच्या-
 विण. ॥ ५६ ॥ पाठारप्रदेशीच्या पर्वती । होतिया विचित्र वनस्पति. । त्या
 कोळसे होऊनियां पडती । अग्निशिखांकरुनि. ॥ ५७ ॥ राजधानीरच-
 नेचें विदारण । ऐसें करिती कोपें कपिगण; । हें न साहतीच रक्षण । वरि
 होते जे राक्षस. ॥ ५८ ॥ ठाई, ठाई, हुडोहुडां, दुर्गा. । महा वेळिवंत होते
 भंगलागीं । ते मार करिते जाळे कपिअंगी । नाना शस्त्रंकरुनियां. ॥ ५९ ॥
 चक्रें, भिडिमाळा, शर, । मेवासारिखे वरुपती निशाचर. । तेणेंकरुनि
 सळवटीं वानर । सेनासिंघु दडुळला. ॥ ६० ॥ अनिवार सणसण । येत
 वृष्टि. । शलें पडती शस्त्रांच्या पाठी. । ऊर्ध्व मार देखोनि दृष्टी । कपि
 क्रोधें तुंवळले. ॥ ६१ ॥ वीरग्री वाणली वानरां आंगीं । तेणें कैमळें वाढले
 रणरांगीं । मग चहुंकडोनि वेंचले दुर्गा । शतांचीं सहस्रें. ॥ ६२ ॥ वारण-
 मंडळ शेंदपाठारी । त्यासे आक्रमिती तळींचे केशरी; । तैसे कपि रक्षपा-
 त्यांवारि । संघटले काळरूपी. ॥ ६३ ॥ महयुद्ध मांडलें निकरें, । मुष्टि-
 प्रहरें मारिती परस्परें, । केदाधरणी आळी निकरें, । प्रीथा पिळिती वळें.
 ॥ ६४ ॥ कपि ठेलिती निशाचर; । वारि हाणिती शिळांचे प्रहर; । राक्षसाचे
 चरण घरुनियां वानर । चोदुनि पाडिती भूमी. ॥ ६५ ॥ ऐसे ते येथेरांचे
 आरि । भिडतां पडले भूमीवरि. । तें राक्षसदळ होतें चहुं द्यौरी । तें निघालें

पुढारें. ॥ ६६ ॥ जालया कल्यांतसमयो । मर्यादा सांडी-वरुणालयो; । कीं
 अत्रासि ने उचळनि बायो, । धांवोनि नक्षत्रें लोपितु. ॥ ६७ ॥ सरिता-
 पुरांचे खळाळ । अंबुर्धामाजी मिळती तुंबळ, । तैसें कपिसागरीं दळ ।
 राक्षसांचें मिळालें. ॥ ६८ ॥ रणभूमीचे ठायीं बळवंत । सिंहनादें गर्जती
 अद्भुत. । आपुलिया स्वामीस ज्यो झळित । महायुद्धा प्रवर्तले. ॥ ६९ ॥
 खड्ग, मुद्गळ, गदा, तोमर, । परिघ, पट्टीश, शूल, शर, । येहीं शस्त्री
 निशाचर । वानरांतें ताडिती. ॥ ७० ॥ वानरांचा विकट मार ।
 नमचुं वित उन्मुळिती महातरु; । तेणें आयुधीं करिती संहार । आपुलिया
 अमित्रांतें. ॥ ७१ ॥ अवघडें आयुधें विशाल्य । पादप, पाषाण, शृंगें,
 शिख्य, । अनिवार. घोर, तुंबळा । टाकिति परवीरांवरि. ॥ ७२ ॥ वानरांचा
 विकट मार, । तेणें भंगती राक्षसवीर; । प्रहापसरिसें वाहे रुधिर । मडमडां
 मूमीसि. ॥ ७३ ॥ वानरांचीं नखें तिखटें; । उचळनी हाणिती चपेटे, ।
 फोडिती राक्षसांचीं पोटें । आंघ्रमाळा काडिती. ॥ ७४ ॥ येक डसोनि
 तोडिती कर्ण, नासिकें. । जटा धस्तुनि आंसुडिती तवकें. । येक शिळा-
 प्रहारें फोडिती मस्तकें । मृत्तिकेचिया घटा ऐसी. ॥ ७५ ॥ 'हा, हा' 'हो, हो'
 शब्द करिती वक्रें; । पक्षस टाकिती तीक्ष्ण शस्त्रें; । तेणें धावें कपींचीं
 गात्रें । चूर्ण होती तिळप्राय. ॥ ७६ ॥ सोडूनियां आपुल्या प्राणांचीं आस ।
 देहधनविषयी जाहले उदास; । रणरंगीं मिरवें धैर्याची कांस । पुरुषार्थपणें.
 ॥ ७७ ॥ बाणलें वीरश्रियेचें वैभव गमीर, । ऊर्ध्व वाहो हाणिती येरां
 येर. । काळतुल्य प्रतिभासती क्रूर । रणांगणाचां ठायीं. ॥ ७८ ॥ पर्वत
 कुंडुजें डंबरले; । कीं पळस तांबडे फुलले; । तैसे उमय दळीचे मिरवले ।
 रक्तांगीं वीरजेठी. ॥ ७९ ॥ थटथटां वाजती प्रहार. । खचखचां तुटतीं
 पादकर. । टसठसां होती चूर । अस्थि आंगिचिया. ॥ ८० ॥
 थबथबां वाहे रुधिर । जैसे पर्वतपाठारीचे पाझर; । खंडिखंड येर-
 येरांसंगोर । पडले नामापिले. ॥ ८१ ॥ पुढिल पडलियांचा अवसरी ।
 उठाय फरिजे मागिलेनि वीरि; । नाना ते सेनासागरी । उहरियांमागे
 लहरी लोटती. ॥ ८२ ॥ पर्वतपृष्ठीवरि पर्वन्य पडे, । तैसें शस्त्रे बरूपती
 बळियाडे. । रणभूमीस दाटले सडे । करचरणांदि शिरांचे. ॥ ८३ ॥
 अवघे वीर सन्मुख संप्रामी । सायकघाय हाणिती वरी. । मेद, गांस उस-

छती व्योमी । वीरांचीया देहापासाव; ॥ ८४ ॥ हांकिती परस्परे रणधीरे; ।
 घायोसे हाणिती येकसरे; । पुढें प्रेतें जाळिया मोहरे । मागूनि घांवती.
 ॥ ८५ ॥ घायासारिसें देह होती चेदा । हें देखोनियां वीर इंद्रा । शिरें
 तुटलीं ते खदखदां । हांसोनि पडती. ॥ ८६ ॥ हांसती कां पां तुटलीं शिरें; ।
 तेथें साहित्य मुचलें आदरें; । तरि श्रोते जनीं सादरें । श्रवण करावें.
 ॥ ८७ ॥ श्रोतियांचे आदररूपाजीवने । कवितरु पार्लेजती अतिमानें. ।
 तेथें विकसती सुमने । साहित्यशब्दांची. ॥ ८८ ॥ साहित्यसुमनांचेनि
 परिमळें । दुग्धली पडितांची चित्तभ्रमरकुळें; । अमृतपानाहूनि आगळें ।
 मुख सेव्य येथीचें. ॥ ८९ ॥ श्रोता न भेटे जरि चतुर । तरि वायां जाय
 कवीचा वाग्यापार; । जैसा सुंदरेचा शृंगार । स्त्रीवापाशी व्यर्थ जाळा.
 ॥ ९० ॥ असो दाल्मीकिकाव्याचा आघार; । बोळिजे महाराष्ट्रपद्यविस्तार ।
 ते कृष्णदास मुद्रल म्हणे पुढारें । परिपेसा, जी, कथा. ॥ ९१ ॥

प्रसंग सतरावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुक्काशिराजाय नमः । वीरांचीं
 शिरें तुटोनि हांसती । तीं लक्षणे सांगावी करणे कित्यची; । परि कांहीं
 येक रसवृत्ती । सारिलें बोळणें लागे. ॥ १ ॥ शिरकमळें हांसती याच
 कारणें । स्वामिकाजी प्रयाण केलें प्राणें. । तेथूनि सुटलें येणें, जाणें. ।
 मोक्ष भोगिजे स्वइच्छा. ॥ २ ॥ जालें देहांतप्रायश्चित्त । धार्तरात्री
 जालें सुखात् । संसारनिवृत्तीस दिधलें दत्त । तिळांशुळि संकल्प. ॥ ३ ॥
 नाना धर्म बोळिजेति वाचा; । की तेजोराशि मायां उम्रेरूपाचा । त्याहीहूनि
 उंच पुण्यश्रीकुंचा । स्वामिकाजी पडलिपा. ॥ ४ ॥ मुखें हांसती आणि-
 काहीलागीं. । धन्य देह खंडले रणरंगी. । निर्दोष कीर्ति उरली जगी ।
 पुरुषार्थपणें. ॥ ५ ॥ नाना हांसती याचेनि संकेतें । छळणा करिती भय-
 भीतति । तुम्ही जाल, रे, यमपुरी स्नानातें; । आम्हां मोक्ष प्राप्त. ॥ ६ ॥
 हांसतां उघडे दंतदारी, पाचि वांकुल्या दाविती अंबरी; । म्हणती, “ पाय

देऊनि नक्षत्रांचे शिरी । जाऊं व्यातां वैकुंठा. ” ॥ ७ ॥ असो. ऐसो.
 ॥ व्यानुकोटि शिसें । तुटोनि पडली; जैसी कणसे. । तंव अकस्मात
 आवेशें । कबंध उठिले पां. ॥ ८ ॥ दृक्षावधि पडती धीरगण; । तंव
 क कबंध उठे शिरेविण; । तेथें कोव्यानुकोटि पडले रण । कबंध उठिले
 ममिल. ॥ ९ ॥ ऐसी रक्तांकित रुंदे, । भयानक ते महाप्रचंड, । उभाकूनि
 रावती दोर्दंडे । दोही दळांमय्ये. ॥ १० ॥ कबंध धांवतांचि आदरें । पाहती
 आपुलाळी पडली शिरें. । म्हणती, “ येकनाट वाढलों, येकोदरें; । आजि
 गळिक जाली.” ॥ ११ ॥ कबंधें म्हणती आपुलिया शिरांतें । “मज सांडूनि
 तेंसि केरतें ? । तुज पाहतसें उभारलेनि हस्ते । सांपड, रे, सांगातियां.” ॥ १२ ॥
 शिरसीं करणरसमजनीं । येथें श्रोते वृक्षती अंतःकरणी; । वारि कवीची
 नवल वदे वाणी । मिश्रित नवरसीं. ॥ १३ ॥ म्हणोनि जयासि प्रीति जेणें
 मावें । त्याणें तें इच्छा निवडूनि घ्यावें. । असो. मावोरें अवघें । अति युद्ध
 होतसे. ॥ १४ ॥ नाना तो संग्रामवणवा पेटला. । क्रोधवातें अधिक वा-
 ढला. । धीरपादपांतें आरंभला । संहारसमयो. ॥ १५ ॥ राक्षस आणि
 दुसरे वानर । आदरें भिडती घोरंदर; । जैसे त्रिदश आणि असुर । जाळ-
 दराच्या युद्धीं. ॥ १६ ॥ गर्जना करिती मयानक. । ‘घेघे’ शब्दें छळिती
 येकांसि येक. । दोन्ही दळींचे वीरनायक । उठावळे रणधेयें. ॥ १७ ॥ ऐसा
 संग्राम संगारी मानला । जैसा अगाध प्रळयी सिंधु वहळला; । की महावातें
 आरंभला । आट तरवरासि. ॥ १८ ॥ ऐसें युद्ध होता पदाति राक्षस । वानरी रणा
 आणिले बहुवत्; । जैसे जयो पावळे त्रिदश । दैत्यांच्या संग्रामीं. ॥ १९ ॥ शैलशि-
 खेर, शिळा आणि द्रुम । येही आयुधीं आगळे प्रवेगम. । राक्षस पदाति-
 मार भीम । भिडतां भग्न जाले. ॥ २० ॥ जिवृत्ति निपारे अंचरी । संज्ञा
 मारत मुटलियावारि; । तैसें पदातिदल कपिरात्री । संहारिलें विग्रमे. ॥ २१ ॥
 पदाति राक्षस दृक्षानुलक्ष । पडले, जैसे उन्मळले वृक्ष. । यांचिये पाठीं
 असंख्य । अभाकूट उठावळे. ॥ २२ ॥ घटत आकूटलिया वुरंगमां ।
 घोळपी चित्रलिखित रुपमा, । सरि ते निर्जीव; हे व्योमा । स्पर्शां म्हणत.
 ॥ २३ ॥ वळें चपळतेनें देती घळणें, । उफाळती पुढिलेनि चरणें; । टांग
 दाणोनि तारांगणें । भूमी पाडू म्हणती. ॥ २४ ॥ आकूटलियांचेनि मनोमार्गे ।
 निघती पयनापरिस वेगें. । परचमूडारि घालिती आंगें । स्वार्मासहचर्तमान.

॥ २५ ॥ जे यस्तु भाविजे अत ऋणें । तेथेचि वैसे दृष्टीचें ठाणें, । तैसें
 त्यामोंचे मतें धारणें । करिती तुलगम. ॥ २६ ॥ मृग चौताळती मेदिनी । परि
 अखड भय त्याचे मनीं, । पाडसा जनातीं स्थानीं । साशरु वसता.
 ॥ २७ ॥ ऐसेही ते उदाळिती रणरणीं. । लोहोपजर झळाळिती
 आगी । शस्त्रसामग्री दोही भागीं । समयासारिखी असे. ॥ २८ ॥ पृथ्वीनरीळ
 राउतराणे । त्या तेजिया दमितो टाचे सुणे. । असिलता तुळिती आगनणे ।
 दानरासि सधटले. ॥ २९ ॥ खड्गवट्टीचेनि मित्रपणें । रामदासातें आणितो
 उणें, । आपुडिया निरुमाचें धारणें. । बाढावेती वैभवें. ॥ ३० ॥ ऐसे अश्वारूढ
 पेटले माग, । बळें भिडती सैराणेरा, । थोडिया पर्जन्याचिया धार । इतु
 कीं शस्त्रें हाणितो. ॥ ३१ ॥ सर्ग कपि रणरगधीर, । ना ते मुराचे अन-
 तार; । स्वामिकाजीं उत्कृष्टित वीर । प्राणदान घेती देती. ॥ ३२ ॥
 पुढें राकसारि हरगम । मुखघोषें पूर्ण केलें व्योम. । नमःपुनित टम्माळि-
 तीं हुन । अश्वारूढातें हाणितो ॥ ३३ ॥ रणरणीं घायाची दक्षिणना-
 री । उदार केडिती परस्परि, । शुद्धता उचळिति पदें पुढारी । अनिळा
 हुनि आगळी. ॥ ३४ ॥ प्रळयाग्नि तुल्य कपि कोंपें । आयुधें मडित बाहो,
 गाढे प्रतापें, । थोडियासहित राउत पादपें । हाणोनि चूर्ण करिती ॥ ३५ ॥
 घेऊनि निशाळ शिळाशृंगें । लक्षावधि टाकिती वेगें, । रयतुरगमाचीं आर्गे ।
 मग्नदशा पावती घायें. ॥ ३६ ॥ शिळाचा घावो नेटें आदळे । सारिसें मेदमास
 ऊर्ज उसळे. । वीमसता ये वीराचे कळे । जीन प्रयाण करिती. ॥ ३७ ॥
 येक घावती टमाळनि नखें, । चपेटें कोडिती अशाची मुखें; । वक्रें
 विदारिलियाचेनि दु खें । आग भूमी घाळिती घोडे. ॥ ३८ ॥ निकट मारा
 पेटले धुनपाणि. । धात्रुनि तुरगम घरिती चरणीं. । भवडोनि हाणती धरणी ।
 आगीचेंनि विरुणें. ॥ ३९ ॥ वारू निमिषांत आदळू पुरे, । नखें सर्गास
 त्याचें निदारे, । शोणिताचे सुटले पादरे । छळाळिती मूमडळीं ॥ ४० ॥
 पुढील अश्वारूढ पावले व्यथा, । सगेंचि मागील टयल्या चळया, । राउत
 दावीत पुण्यार्था । हरिदव्यावरि धाविजे. ॥ ४१ ॥ लक्षाचीं शतें येक वेळे ।

१. उदित घराची अनवटणें । जेंसें मनोपायें राहटचें, । श्री वेदव्यासि वर्णन ।
 होत इतिवृत्ति जेंवें. ॥ १॥ अ प्रतीत ही कवी ३७ व ३८ यांचे दूरम्पान अधिक आहे.

राउत उदाळिती वीरश्रियेचेनि वळें; । जयांचें चित्त भयाचेनि विटाळें ।
 कदा स्पर्शळें नाहीं. ॥ ४२ ॥ कृपामंद ते कापव्यकर्मां, । आगळे सुरांचे
 संग्रामी; । नाना शस्त्रें झेलित व्योमां । लतामृगांसि ताडिती. ॥ ४३ ॥
 येक शतसहस्र हाणिती शूळें; । पोळिती वानरांचीं वक्षस्वळें. । घावें पृष्ठेहुनि
 जाळें । मांसमाळा निघती. ॥ ४४ ॥ येक भुजत्राणें मोवडिती गदा. ।
 प्रहार हाणिती स्मरोनि द्वंदा. । मस्तकाचा करिती चेंदा । ऐसें अनिवार
 ओरंभळें. ॥ ४५ ॥ राक्षसराउतांचा आगळा विक्रमु, । कपि क्षीण जाळे
 करितां संग्रामु. । संव मागीळ उठावळे वीरधर्मु । दाखवित कपि. ॥ ४६ ॥
 गजमदातुल्य तेक्षणी । गर्जिजेले पादपपाणि. । पुढें अथाख्खटांतें समरंगणी
 संहार करिते जाळे. ॥ ४७ ॥ तरुवरांकित शैलशृंगें । घेऊनि धांवती
 वातवेगें. । हाणोनि चूर्ण करिती अंगें । शतें सहस्रां राउतांचीं. ॥ ४८ ॥
 तुरंगोत्तमाख्खटां शिरीं । शिळावृष्टि केली त्या कपिवीरीं; । तेणें मेदमांसाचा
 पृथ्वीवरि । पंकु जाला परिवल्ल. ॥ ४९ ॥ शोणितांचे खळाळ वाहती; ।
 प्रेतांच्या सडियानें छोपळी क्षिति; ॥ वाजी वीर पडले किती, । ते संख्या
 केली नवचे. ॥ ५० ॥ तुरंगाचे मार कोठ्यानुकोटि । भग्न होऊनि परम
 ४. संकटीं. । रणपडित कपि वीरजेठी । पुनरपि युद्ध मांडळें. ॥ ५१ ॥
 “जय यशस्वी अयोध्याधीश ।” । म्हणऊनि उडिले कपिमुखी घोष; । तेणें
 येकनादास्तव आकाश । संपूर्ण जालें ते फाळों. ॥ ५२ ॥ रघुवीराच्या
 कार्याकारणें । उदित सर्वांचीं अंतःकरणें; । जैसें मनोमार्गीच्या राहटणें ।
 इंद्रियांसि होत असे. ॥ ५३ ॥ दितिपुत्र शत्रूचेनि हितें । सदा जागृत
 त्रिदशांचीं शतें; । तेसीं लतामृगें आदरें वहुतें । रामकाजीं उत्कंठित.
 ॥ ५४ ॥ असति ते वेपधारी धानर, । परी पीयूषभाहरियांचे अवतार; ।
 संहारानया रजनीचर, । असंस्थात आले लंके. ॥ ५५ ॥
 रुद्रासि अप्रेश महाप्रळयीं, । तेसा कोप महाकर्पीच्या हृदयीं. । निर्मय ते
 रणभूमीन्या ठायी । रभे शैल्यद्रुमपाणि. ॥ ५६ ॥ तुरंगोत्तमाख्खट, महा-
 ५. बळवंत । अमित्र भंगिले असण्यात; । ऐसें देखोनियां अद्भुत । राक्षसफटक

१. एका हाणोनियां मुदळें । मस्तकाचीं करोनि वळें । ऐसें अथाख्खटां आरंभिले । महा-
 घोष मुद्र. ॥ अ प्रतीत ही ओवी ४८ व ४९ यांने दारम्यान जाणिक आहे.

श्लोमळें. ॥ ५७ ॥ प्रातः पर्यवस्यो त्रिपुसवटणी । तत्र तत्र आदेश अतः-
 करणी । मग सकल सय घालिती निर्माणी । अमिमानास्तन. ॥ ५८ ॥
 चुर्ती युद्धी पडिलिया हारि, । क्षमातारु बुडे अमिमानसागरी, । कोपानळ
 पेटे अति उदरी, । जैसा वातसर्गे वोगा. ॥ ५९ ॥ करिती कपिसेनेसी
 सम्राजु । मगली निशाचराची चम्. । आले तेही करिळा विजयु । समर-
 गणाचा ठाई. ॥ ६० ॥ पदातिदळ कोव्यानुकोटि भीम । पडिले राक्षसांचे
 दळ प्रथम, । त्याटपरि राटत, नुसोत्तम, । सस्ये वेगळे रणासि आले.
 ॥ ६१ ॥ अश्वारूढाच्या पार्श्वमार्गी । मार बाणले होते नागी, । ते छोट-
 छे निशाळ रणगी । वानरगणारि. ॥ ६२ ॥ पादपाकित दिसाळ
 शील, । तैसे पताकामंडित ते स्थूल, । ऐरावतीसम तुल्यबळ । येन येका-
 ग ते. ॥ ६३ ॥ परताचीं शगे वर्तुळें । तपापरी कुजराचीं कुमस्थळें. ।
 ऊर्ध्व शुद्धा करुनिषा बळें । किंकाटण करिती. ॥ ६४ ॥ कर्ण पडत्या-
 रुनि सकेतें । पाळविती परवीरा सम्राजार्ते. । उलथू भाविती उमारलेनि
 दत्त । परसेनेच्या चळया. ॥ ६५ ॥ महु माजळा अगीं अतिभरें । फोडू-
 नि साडिती गडस्थळा द्वारें. । घटा घोषिती तेंगें गजें । दिशा सपूर्ण
 जाळिया. ॥ ६६ ॥ महा मदन्यव गजगहिनी. । मारें उत्रों पाहे मेदिनी. ।
 कराळ, फूर, मदिरापानी । त्या वारुणा स्कर्षी आरूढले. ॥ ६७ ॥ येक
 येक गजपृथ्वीगरी । पच पच बैसले झूळघारी. । ते उपमा दीजे जैसे गिरी ।
 पचपचशगाचे. ॥ ६८ ॥ ऐसा बुजराच्या कोटि ते समयी । घाविन्या
 रणभूमीच्या ठाई । गभीर वाशाची लागली घाई, । हुडुभि, गिडविडिया,
 भेरी ॥ ६९ ॥ आणि त्रिक्रमें मीम कोल्हाळ । उटिला दळामध्ये तुषळ, ।
 तेंगे वीरश्रियेचा मादला खेळ । घडें, मुढें नाचों पाहती. ॥ ७० ॥ अडो-
 ट गजमाराच्या सवटणी । त्रिक्रमें सवटले पादपपाणि. । सिंहघोर धरुनिषा
 समरगणी । सैराधि घाविनळे. ॥ ७१ ॥ पुढें वानरसेनेगरी । बुजर छोटिले
 निशाचरी । नक्षत्रार्ते आच्छादित अत्रयी । जीमूवि जैसे पाडले. ॥ ७२ ॥
 बुजराळ समामी, मदन्यव । हागिती कपीस वजा ऐसे दत्त. । पृथ्वीरीड महास्त ।
 शस्त्रशृष्टि करिती. ॥ ७३ ॥ गदा, मुद्गळ, पट्टीश फाट, । चक्रे, शस्त्र, परिघ
 बहुधत्त, । 'वेधे' रान्यांचे करुनि घोर । तये शस्त्रे हागिती. ॥ ७४ ॥

घाय लागताचि वानरवीर । साडिती थेंबुटे रुधिर । ते उपमा दीजे गभीर ।
 किंशुक वनीं फुलले. ॥ ७५ ॥ गजाचें गाढें देखोनि सघटण । क्रोधें खव-
 लले हरिगण. । मग करिते जाले विदारण । वारणमढळासि. ॥ ७६ ॥
 येक कपि शिळाचेनि प्रहारें । करिती कुजराचीं मुढें चुरें. । येक हाणितां
 प्रचड तहारें. । माज मध्ये मोडिती. ॥ ७७ ॥ येक हाणिती दोर्दडचेपेट ।
 तोंगे कुमस्थळांचे होती कुट. । येक मुष्टिघातें विवट । करिती कोथळाचे.
 ॥ ७८ ॥ येक सोंडा धरुनि पिळ्ळिती कठ. । तोडिती जैसे द्रुमफळाचे
 देंठ. । दत्त मोडिती कडकडाट । शुष्क काष्ठा ऐसे. ॥ ७९ ॥ येक लागून
 धरुनि वळें । मोनडूनि टाकिती ऊर्ध्व उसाळें. । आकाशीं परें उडती
 अनिलें. । तयापरी धमती गज. ॥ ८० ॥ आपुढेनि वळें वानरवीर ।
 पर्वताचीं आयुधें झेलितीं करी. । तेंही गज टाकिळे अरि । हें अपूर्वचि
 नव्हे. ॥ ८१ ॥ महा तुवळ हें सिंधुजळ । जेंही कोळें जेंस मूमडळ. ।
 तयाचें किती सागाडे वळ । अनर्थाद, आगळें ! ॥ ८२ ॥ ऐसे रामदास
 महानीर । हाणिती कुजरांरि कुजर, । ते उपमा गिरींरि गिरिवर । जैसे
 पडती अकस्मात. ॥ ८३ ॥ गज गजासि लागता क्षणी । दोन्ही भगोनि
 पडती धरणी. । ऐसें विकट युद्ध वानरगणी । गजासीं माडिळें पै ॥ ८४ ॥
 सिंहतुल्य शालामृगराज । तेंही सहारिळे अयुक्ताचे सहस्र गज. । ' जय
 यशस्वी दशरथात्मज ' । म्हणोनि गर्जिले. ॥ ८५ ॥ गज सख्ये वेगळे
 पडले. । यां पंचगुणें महाप्रत रणा आले. । जे पूर्वीं समानीं जयो पावले ।
 पराभविळें त्रिदशासि. ॥ ८६ ॥ वज्रघाणास्तार विदारले शैल । तैसे गज भग्न
 पडिले निशाळ. । तमायां मेदमासें तुमळ । पृथ्वीवरि ढांग जाळे. ॥ ८७ ॥
 भरसेना फेळी नि. कुजर. । मग शुमु यारें गर्जिले वानर. । त्या घोर
 घोषे दिशा, अत्र । स्पर्ण जाळें ते काळी. ॥ ८८ ॥ भूतानीं साडिती
 सानें. । राचरीं पळवितीं निमानें. । वनचरें निहरामाचीं मने । भयभीत,
 उथिती दिशा. ॥ ८९ ॥ महा मयानका रणभूमडळ. । धारती अशुद्धाचे
 सज्जळ. । अमित भरलें असे राक्षसदळ । तें ओषे उचमडलें
 ॥ ९० ॥ न टिपती मयाचेनि विवळें. । परमारसें न देखिती वळें. ।
 सख जयाचें आगळें । निर्जरानरि होने, ॥ ९१ ॥ ऐसे मूर ते

राक्षस, । कापव्यकुंभ, सर्वदोष, । तिहीं सिद्धानाद कस्वनि आकाश ।
 कोटिलें ते समई. ॥ ९२ ॥ गज पडिले. पार्श्वनेटी । होत्या रथांच्या
 कोटि; । त्यांसि युद्धाची उत्कंठा मोठी; । पुढारले वेगेंतीं. ॥ ९३ ॥
 प्रेतांच्या अस्थि करीत कूट । रथ धांवित्रले घडघडाट. । पुढें रण दाटलें
 असे घनदाट, । पद क्षिरेना, प्रेतांस्तव. ॥ ९४ ॥ मेदमांताचेनि तुंबळें
 पेंकें । संपूर्ण बुडती रथांचीं चाकें. । तुरंगम उफाळती तवकें । स्फुरणत
 नासापुटें. ॥ ९५ ॥ सारथी आरूढ बैसले धुरे. । घोडियां ताट देती
 सोडून घादोरे, । स्वामीचेनि मत्तें स्वरें । वागविती रथांसि. ॥ ९६ ॥
 धुर मुख्य रथांरूढ निशाचर. । भातां मरिले बहुसाळ शर. । अस्त्रें, दाखें,
 माया, अपार । रथावरि रचियेलीं. ॥ ९७ ॥ रथ कनकाचे रत्नखचित, । ध्वज
 नाना मुक्ताचे उंच बहुत, । पताका, अंबरें मुशोभित । चहू कोनीं स्तंभां
 क्षिरीं. ॥ ९८ ॥ ऐसिया सेनामुखी रथांच्या कोडी. । धनुष्यें बाहूनि राक्षस
 बोलती प्रौढी. । म्हणती, "मर्कट हो, देशघडी । मरणाळागीं आलेति-॥ ९९ ॥
 मूर्ख, रे वनचर, परम तुम्ही. । अभाग्यहो कां त्यजिली जन्मभूमि ? । जाडेति
 रामाचे समागमी । मायूची फळें पावय्या. ॥ १०० ॥ सिद्धमंडळी वसे
 त्रिकूटाचळी, । तपावरि फटकें केलें शृंगाळी; । जयो पाषाळ, जै मृगजळी ।
 मेघ, मांसार बुडती. ॥ १ ॥ प्रथम दारिलें वरवें वळ. । पडपें पाडिलें
 देवारिदळ. । तया लसिणें तात्काळ । ध्या, रे, कोटिच्या कोटि." ॥ २ ॥
 ऐसैं बोलती रथीचे राक्षस । ऐकोनि कवि कर्कसा, । मग टाकिते जाळे
 वागपाश । रजनीचसवरि. ॥ ३ ॥ "अरे, तुम्ही रजनीचर सवळ । सर्व-
 दोषदुर्ग, दुरामे. खळ, । कापव्यकुंभ, अति, अति अमगळ, । अधर्म,
 अन्यायी. ॥ ४ ॥ रेणुका अविनाशार्ची जननी, । ते कृत्या निर्माण कार्त-
 वीर्यालागूनि. । तिचेनि प्रसंगें निःक्षेत्री मेदिनी । येकरीस वेळा जाली. ॥ ५ ॥
 तेंनि राक्षसशे, जाणा. । जानवी कृत्या क्षया रावणा. । त्याचेनि सगे सर्ग
 मरणा । प्रग्त झालेति कविहर्ष. ॥ ६ ॥ राक्षसमेदमांनं पृथ्वी
 तुंबळेल घोर हे अघरी; । म्हणोनि मविष्य नाम टेरिलें पूर्वी । 'मेदिनी' ऐसैं
 ॥ ७ ॥ क्षेत्रियांचेनि शोणितें । पृथ्वीतें मरिलें रामे रेणुकामुतें. । मा
 तेणें प्राणपर्य पितरातें । तेथें तर्पण केलें. ॥ ८ ॥ तेंसैं तुमचेनि आत

रुधिरें । वेळा लाविजैळ सागरे । मग त्या भरतयामयें आदरें । रुद्रगण
 निधि करिती. ॥ ९ ॥ आता साधन असा रणभूमीसि । पडल्यातें भेटवु
 तुम्हासि. " । ऐसी अमित्रजाचाश्रवणीं राक्षसासि । त्रोधमर्यादा साडिती.
 ॥ ११० ॥ क्रोधें कोदडें वाहूनि येकसरें । वर्षती वाणवृष्टि त्वरें, । जैसा
 प्रलयमेघ उतरे । पृथ्वी पूर्ण करायचा. ॥ ११ ॥ सधन सुटे अनिवार
 घोर, । वाणजाळें आच्छादिलें अवर. । रणचत्वरीं गिरितुल्य वानर । भाळि
 झेलिती सर्वांगी. ॥ १२ ॥ बहु वाण लागल्याचा घाई । कपिगण खोंचती
 ठाई ठाई. । रुधिराचे प्रवाह ते समई । वाहों लागले भूमडळीं. ॥ १३ ॥
 देखोनि राक्षसाचें शरजाळ । क्रोधें उचकळलें कपिदळ, । जैसें भरतें आ-
 लिया सिंधुजळ । स्वस्थान साडोनि लोटे. ॥ १४ ॥ खड्गे जया वीराचीं शेल ।
 त्याचें किती वानावें बळ, । स्वर्गभोक्त्याचे अनंतर केरळ । कार्याकारण बेपधारी.
 ॥ १५ ॥ परवीराची अधिक वाणवृष्टि, । मग कपिनोधिं बुडों पाहे सृष्टि, ।
 सल्ये वेगळे लोडूनि वृष्टि । शिखरें शिखाची करिती. ॥ १६ ॥ अश्वक-
 र्ण सप्तपर्ण तर । तेणें प्रहारें करिती रथियासि माह । येकातें शर्गे हाणो-
 नि चूह । करिती पूर वाहिनीचा ॥ १७ ॥ येक वानर घेऊनि शिळा ।
 गिरितुल्य झेलिती शिळाळा, । येकनाटूनि दोर्दंडरळा । हाणिती रथाखडातें.
 ॥ १८ ॥ परदारसल्या शिळाशर्गे । उतामृग टाकिती वेगें, । तेणें घायें
 भगती भगें । रथाधाटें अपार. ॥ १९ ॥ पादपाकित पडता
 पर्वतें । पिष्ट होती रथाचीं शतें । रथिया, सारयिया, अश्वतें । समागमें
 मृत्यु. ॥ २० ॥ ऐशा रथाचिया कोटि । चूर जाळिया रणागणाचा घोटी ।
 चतुर्थगुणें शैलशिलासघटी । तुरगम विखुरले. ॥ २१ ॥ रथसरया सार-
 थी पडले, । तुयळ अशुद्धें पूर पसरले, । मांजां महा टोंग उचलले । पड-
 टिया प्रेतांचे. ॥ २२ ॥ अपार रामरानणकटक । युद्धकरितां पडलें किति-
 येक, । परि त्या दोही दळीं तृष्णा अधिक । नासतें पायले नाही. ॥ २३ ॥
 युद्ध मांडलें ऐसे अति घोर । भयचकित देव, दैत्य, किन्नर, । पुढें कथा
 श्रुतली ते सगितार । मुरस पडितां प्रियो. ॥ २४ ॥ इति श्रीयुद्धकांड-
 रामायण । वाल्मीकिविरचित्य जगतारण, । तें, मुजुनहो, श्रवण कीजे सार-
 धान । कृष्णदास मुद्रल म्हणे ॥ १२० ॥

प्रसंग अठरावा.

ॐ नमो श्रीराघोसचिदांतदाय नमः । श्रीगुरु काशिराजाय नमः ।
 जेस पाहतां जळ सागरी । छोटत लहरियांमार्गे लहरी, । तैसें आतां वीर
 रसाउपरि । वीररसुचि पुनरपि. ॥ १. ॥ नांव याचें 'मुद्रकांड; ' । ये
 मुद्राचि असे उदंड. । वीर पर्वता समान प्रचंड । पडले संख्येरहित. ॥ २. ॥
 संग्रामाच्या रणभूमीसि । धटमुंडांच्या पडल्या राशी. । अधिक तृष्ण
 दोही दळांचे । युद्धाची होत असे. ॥ ३. ॥ कामिकासि कामु वाटे
 उरपभोगे, । वीणविया विस्तार वायुसंगे, । दशांकासि शुक्रपक्षयोगे ।
 फळांदि होतसे. ॥ ४. ॥ तप वाटे मुंचित नेम, । दया वाटे
 साधुसमागमे, । प्रताप वाटे, आगळ्या विक्रमे, । दाने पुण्य चढे. ॥ ५. ॥
 प्रीति वाटे अति आदरे, । युवा वाटे परोपकारे, । चैतनी संग्रामतृष्णा वाटे
 वैरे । परस्पर अनिआसि, ॥ ६. ॥ म्हणळनि कपि आणि निशाचर । दंडमुद्र
 करिते अति बोर. । कोणासि-कोण, ते श्रुती अति सादर, । सविस्तर
 परितो. ॥ ७. ॥ इंद्रजितासी तो वाळीसुतु, । जंबुमाळी यासि हनुमतु, ।
 निकुमाप्रति युधवंतु । नीळ सेनापति, ॥ ८. ॥ विरुपाक्ष लक्ष्मण पाचारिळा. ।
 वज्रमुष्टि भैरवचि घाविनला. । व्रतणु नळेसी भिडो आळा । क्षिप्र नामा
 सुप्रविशी, ॥ ९. ॥ विरुमाळी आणि सुषेण, । वज्रमुष्टि भैरव
 दारुण. । रघुनाथ उडवोन चौवे जण । घाविनले अतिरथी. ॥ १०. ॥ अशिकेतु,
 रुक्मिकेतु, मित्रणु, । चौथा कुंभकर्णाचा नंदनु । मार्गे घादनि वेग पयसु ।
 रयारुट जेपावले. ॥ ११. ॥ आणिक नामाविले राक्षस । भिडतो सादनि
 जीवित्वाची आस; । जेस दस्य आणि प्रिदस । अनादिवैरकरुनि. ॥ १२. ॥
 मेघनाद कोपला शक्रारि, । परिघ छोटाचा घेतला करी, । बळे टाकिला
 अंगदावरि । वज्रासारखा. ॥ १३. ॥ अंगदे देखिला परिघ येतु । चुक-
 विला लाघवे वेगे वदतु; । मग दोर्दंडे भवदूनियां पर्वतु । हाणी मेघ-
 नादासि. ॥ १४. ॥ पर्वत पडतांचि इंद्रजिते । शतचूर्ण केला गदाघाते. ।
 सर्वेचि वेगे वाळीसुते । शिखरे दोनी घेतली. ॥ १५. ॥ ते पळे टाकितो
 इंद्रजितावरि, । आदळली जय मेघनाद निघारी । तयास्तव गिदारळी

पृथ्वीवारि अश्व, सारथि, रथ. ॥ १६ ॥ रथ इंगडा^५ रत्नसंचित...
 आणिके रथी बैसला इंद्रजित. । मग प्रस्पर्से अश्वे^६ । संग्राम कारि
 जाळे. ॥ १७ ॥ तंघ निकुम'राक्षस निपाळ उजू. । धावे बैसा मज
 वारि गजु. । मेघमंडळी' जैसी विजु । ऐसा धाविजला. ॥ १८ ॥ गर्जे
 केलें महा भयानक, । तेणें चकित उभय कटक. । शक्ति निकुंभाचें
 अलोलिक । नीळासि ताडिलें स्वर्ण. ॥ १९ ॥ धावो साहोनि कोपळ
 नीळु. । पापाण करी घेतल्या विशालु, । तें हाणोनि फोडिली टाळू ।
 निकुंभाची महा कठिण. ॥ २० ॥ तेथोनि भडमडां वाहे रुधिर, । जैसी
 शैलशृंगीची जळधार. । बज्रातुल्य तें निकुंभाचें शरीर, । पुनरपि
 धावि वेगीं. ॥ २१ ॥ रथारूढ असोनि आंगवणे, । उल्लूनि नीळातें
 चक्रं हाणे. । येरु साधकु लघुलाघव जाणे, । उड्डाण केलें वक्र. ॥ २२ ॥
 सर्वेचि शिळावायें पावकसुतें । मारिलें निकुंभाचिया सारथियातें, । मग
 निकुंम गदा तुळित ऊर्ध्वहस्तें । चरणचाली धाविजला. ॥ २३ ॥
 तपां दोषां परस्परें । युद्ध माडिलें महा निकुरें. । तंव जंघुमाळियानें
 धावें गजेंरें । हनुमंत पाचारिला. ॥ २४ ॥ म्हणे "बोळविलासि, रे
 छेणानना; । लंका दग्ध केली, रे महामलीना; । अक्षयासि क्षय केला, वळ-
 द्दीना; । तो तूं आजि सांपडलासि. ॥ २५ ॥ तो' उसिणवट घेई, रे,
 ये काळी." । ऐसीं उचरें बोळोनि आगळीं, । मग महा मुद्रलें वक्र-
 स्थळीं । हनुमंतासि ताडिलें. ॥ २६ ॥ मग हनुमंत म्हणे, "निदेचें
 फळ । भोगीं, रे कुटिला, सात्काळ." । मग मुष्टिवातें वक्षस्थळ । धूर्ण
 केले क्रोधें. ॥ २७ ॥ येकपाचि पायासरिजा जंघुमाळी । शोणितें चर्चित
 पडला भूमडळीं; । तंव सुपेणावरि ते काळीं । विजुंमाळीं धांवला.
 ॥ २८ ॥ नाना सेनेचा सामरी । विजुंमाळी याचा रथ ते उदरी; । सुपेण
 तेचि मर्वादा तेवरी । छोटळ बेगें. ॥ २९ ॥ धनुष्य वाहोनि महा
 थोर, । तूणिगर्भी आविले संत शर. । चारि चुकले, तिचीं भेदिलें शरीर ।
 सुपेणकपिधीराचें. ॥ ३० ॥ आगीं रुतळिया तीक्ष्ण आली; । तेणें
 सुपेणा मूर्छना आली । क्षण येक भूनि स्वीकारिली; । पुनरपि सावध

जाला. ॥ ३१ ॥ विदुन्माळी गमीर गर्जतु । आला राघवागारि अक-
स्मात्तु; । परि तो मातला जैसा हस्तु^१ । सिंहापुढें केसा राहे ? ॥ ३२ ॥
तंत्र मुपेण चाडिला घेऊनि गिरी । टाकिला विदुन्माळियागारि ।
तो रंथासहित भीतरी । विदारणेनि आच्छादिला. ॥ ३३ ॥ तव महारथी
क्षिप्रनामा । धावे मुप्रीया रज्जू साडमा । म्हणे, “साहे, रे हवगमा, ।
मुद्रळप्रहार माझा.” ॥ ३४ ॥ ऐसें बोलेनि क्षिप्रें मुमटें । मुद्रळ
मुप्रीयागारि टाकिला नेटें । लागता धरिला घामपाणिपुटें । वानखादि-
नीखरें. ॥ ३५ ॥ क्षिप्रा हृदयीं मोवमल्लु. । धाविनला दोलित त्रिशूलु. ।
गर्जे गमीर अति विशालु. । मुप्रीया सघटला. ॥ ३६ ॥ तत्र शीघ्र
तिये समयी वानराधिपें, । अभिप्राविगूळ साहोनि, कोपें । हाणोनिया
सतपर्णपादपें । शिर भंगिलें क्षिप्राचें. ॥ ३७ ॥ तेणें घाय आळी
गिरगिरी, । क्षिप्र पटिला धरणीगरि; । जैसा सुपृतीनें व्यापिला शरीरी ।
निचेष्टित प्राणी राहे. ॥ ३८ ॥ येरिकाडे निर्माणनिकरे । भिडिजे वज्र-
मुघीतीं भेदे धरें. । घावे देत भेत परापरें । न छोटती येस्येरा. ॥ ३९ ॥
मंदें वानरागारि ते काळी । गिरिशृंगे मोवडून करतळीं । अरिघवतृष्णा
आगळी । वज्रमुघीस हाणे. ॥ ४० ॥ शिखर ये तो राक्षसें देखिलें. ।
परिघघातें मंथोचि फोडिलें; । जैसं निर्जरताथें विदारिलें । हिमाळपांच
शृंग. ॥ ४१ ॥ नगंचि भेदे आगळिया धरें । रिपुगारि टाकिलें शृंग
हुसंर; । तथा थायास्तत्र जाली गात्रे सुरें । वज्रमुघीचीं रणरंगी.
॥ ४२ ॥ तथाचिपरी शुजता क्षिप्रिदें । वज्रस्पर्श ताडिला विशाल
आयुधें. । घाय राक्षमांचें मुख वाहे अशुद्धें, । पडला पृथ्वीगरि. ॥ ४३ ॥
तव भूतपनु राक्षस प्रतापी; । तेणें विधिला बाणी नळु कपि. । घोर
घोष करुनि पुनरपि । संघान कपी त्वरें. ॥ ४४ ॥ शरवृष्टि नळें
साहिल्यानारि । क्रोधें उचलिला त्रिशृंग गिरि. । वळें टाकिला प्रतपना-
गारि । हुमाकित विशालु. ॥ ४५ ॥ त्या पडतया परता तळीं । भूतपनु
चूर जाला भूमदळी. । तव परस्परें वक्षती बाणजाळी । सौमित्र आणि
विरुपाक्ष. ॥ ४६ ॥ कार्तवीर्य आणि परमुरासु । उभयतां आवेश

मिकमु, । तैसा होतसे समामु । सौमित्रा आणि विरूपाक्षासि. ॥ ४७ ॥
 वाणी निरायकाश गगन. । तोडीं येक येकाचें सधान. । धोर युद्ध
 दोघाचें समान. । उधुलाधव दाखविती. ॥ ४८ ॥ तन लक्ष्मणें रामा-
 नुजें । आगळें केलें वीरराजें. । शर पूजिला पायकवाजें । टाकिला विरू-
 पाक्षा उजू. ॥ ४९ ॥ सर्पचाली विघुष्टता जैसा । जात, बाणाची
 गति तैसी. । पायक प्रज्वलित आकाशी । तो विरूपाक्षें देखिला.
 ॥ ५० ॥ शीघ्र बहुवाणी सधान केलें, । अग्निवाणातें कितियेक
 खाडिलें, । परि तेज न धरवताचि आलें, । रथाचा कोळसा केला. ॥ ५१ ॥
 सारध्या, अश्वा सहाह जाला, । विरूपाक्ष आहळोनि पडला, । हें देखोनि
 हाहा, काह जाला । राक्षसबाहिनीमध्यें. ॥ ५२ ॥ विरूपाक्ष आणिला
 रणा, । जयो प्रात लक्ष्मणा. । येरांकडे चौं वाणी चोवा जणा । रघुनाथें
 निधिळें. ॥ ५३ ॥ ऐसें नरवानर, निशाचर । युद्ध करिती घोरदर । सत्ता
 न टळती महानीर, । वैर वाढलें उभयतां. ॥ ५४ ॥ ऐसा समाम जाला
 तुघळ, । वाहती रुधिराचे खळाळ, । उभेयाचें घुडे बक्षस्थळ । इतुकी
 खोली जाली. ॥ ५५ ॥ कितियेक कोटी रणा आले. । मग शिरेंणिण कवध
 उठिले. । अमित सैरा धात्रिजले । दोही दळामध्यें. ॥ ५६ ॥ सेंदुरें डवरले
 स्तभपोटाळे, । तैसे धावती कवध सरले. । तेंपाचें आग तयास आदळे ।
 वज्रवाता सारिखें. ॥ ५७ ॥ समामीं गळियातें नाहीं त्रासु, । तारुण्यदशा
 पावला वीररसु, । तत्र अस्तमाना गेला दिवसु, । रजनी प्रवर्तली. ॥ ५८ ॥
 काळसत्री आली महाकाळी, । परी वोहोट नाहीं दळीं । युद्धाची तृष्णा आगळी ।
 कपि आणि राक्षसासि. ॥ ५९ ॥ सूर्य गेलिया सृष्टीवाहेरि । नक्षत्रे दिसतीं
 अवरी, । राक्षस अमित्र निवाळे बाहेरि, । जेंवि वैरी वायसाचे. ॥ ६० ॥ रात्रीस
 देखोनि रजनीचर । सर्वही आनदळे हृदयीं धोर. । मग सिंहनाद करुनि
 अवर । सपूर्ण करिते जाले. ॥ ६१ ॥ उदकार्थियें देखिली सरिता, । कीं
 मूर्खासि भेटली ब्रह्महृदिता, । कीं दरिद्रधरीं विष्णुकाता । आली अकस्मात.
 ॥ ६२ ॥ बाळकासि जननी साडूनि गेली । वाट पाहता पुनरपि भेटली, ।
 कृपेनें कामधेनु घोटली । बुभुक्षिताच्या धामी, ॥ ६३ ॥ ऐसियापरी आनदती ।

निशाचरासि जाळी निशाप्राप्ति । अधकारामर्थे युद्ध करिती । वानरासी
 अति प्रिये । ॥ ६४ ॥ मेघासारिखे वीर गर्जती, । परि कोणासि न देखती, ।
 भडते भडत्यातें हाणिती । ऐसें अद्भुत आरमळे । ॥ ६५ ॥ शस्त्रे तळपती
 जेसा पिजा । थडथडा घाय हाणिती पैजा । तुटोनि ठसळती शिसें,
 मुजा, । सडे दाटती रंगागणी । ॥ ६६ ॥ टोळे वाटाहूनि पाहती वानर ।
 तन काळें दिसें मूमि, अग्र । सणसणा आदळती शर । वक्षस्थळावरि ।
 ॥ ६७ ॥ सैराचि न देखती वानरगण । टाकित्ती शिळा, शृंगे, द्रुम,
 पाषाण । तेणें अकस्मात होती चूर्ण । उभेचि निशाचर । ॥ ६८ ॥ दुष्कर
 आरमळें ते समयी, । महावीर तुटती घायी । हाणीत असती कण्ठे ठायी ।
 तें न कळे दोही दळी । ॥ ६९ ॥ हाका देती महा भयकर । 'वे घे' शब्दें
 छळित्ती येरा येर । घायसि आदळती बळिवे वीर, । न देखताचि हाणिती ।
 ॥ ७० ॥ वगति राहिळी अधकारे, । मग पायींच धावती राक्षस वीर ।
 ते समयी अतिउताचेनि आवारे । पसदळीं प्रवेशती । ॥ ७१ ॥ राक्षसदळ
 आणि कपिदळ । अवकारे येकमटलें तुंगळ । आपला पयान कोण केमळ ।
 ऐसी बोळवती राहिळी । ॥ ७२ ॥ धावता येकामि थेंक हंगळती । 'कोण रे तू'
 ऐसें पुतती । 'रामदूत' म्हणे, तारि ताडित्ती । राक्षस अकस्मात । ॥ ७३ ॥
 'कोण रे, कोण!' पुतती वानर । 'लंकेचे' म्हणती निशाचर । मग रामदास
 हाणिती प्रहर । द्रुमशिळ्यादोर्दडी । ॥ ७४ ॥ ऐसा सहार माडला दोही
 दळी । न सरे निशा महा धोर काळी । अधकारी शुजता अवुर्कळी । रणा
 आणिळे बहुत । ॥ ७५ ॥ भीम, दुष्कर रायीचा समयो । जाणोनि भृगाकें
 केला उदयो । तो कपिकटकासि अति प्रियो । डोळ्या देव आले । ॥ ७६ ॥
 जीव असता घायेवट पडले । ते सोमकातरपशें सारथि झाले । जागृत
 दशेतें पारले । व्यापार इद्रियाचे । ॥ ७७ ॥ चद्राचीं रत्ने पडलीं शीतळे, ।
 वरि डाळु दिखला मलमनिळे, । वेदियास्तव विकळ घोरची वळे । टायीच्या
 टायी राहिळी । ॥ ७८ ॥ अगारि पडले चद्रकर । तेणें सारथि जाले जंवर ।
 या प्रश्नाचे उत्तर । परिसारे, जी, तुम्ही । ॥ ७९ ॥ चद्रो अमृतनय असती ।
 त्या रश्मिनिकळारे लगती, । म्हणळनी ते रत्न लागताचि निवती । घातु

सर्व आगाचिया. ॥ ८० ॥ चद्रमा अष्ट लोकपाळां । उचित दे अमृत-
कळा; । मग तो तया बेगळा । लाजा छेपे सूर्याआड. ॥ ८१ ॥ मग कृष्ण-
पक्षा अती । पुनरपि शुद्धि फळा प्राप्त होती. । त्या चढता वाढता पूर्ण
वाणती । पूर्णिमे पौडशा ॥ ८२ ॥ पौडशकळी पूर्ण दिसे चद्रमा ।
म्हणोनि तिथीसि नाम पूर्णिमा. । चतुर्दशा त्याहनि महिमा । थोर ते
पूर्णिमेचा. ॥ ८३ ॥ पूर्ण इद्रु करी जे उदयो । ते आगळा वीमडे वरुणा-
ल्यो. । काय कारण तरि हा तनयो । चद्रमा सागरासि होये. ॥ ८४ ॥ सुरा-
सुरी मयिला समुद्र । तेथे स्त्री निवाळा चद्र. । ह्याहळप्राशनं तत् रुद्र, ।
तेणे मीळां धरिला. ॥ ८५ ॥ ऐसा तो उपकारी निशाकर । उगमला
अमृतकळी मनोहर, । वानरवाहिनीस तेथे थोर । अति आल्हादु जाला,
॥ ८६ ॥ द्विलक्ष योजने कळावरें । असिजे आकाशीं अतरें. । परी तथाच्या
मरीच्यमृते । चकोरे तुप्त झालीं खालती. ॥ ८७ ॥ जितुकिया सोमनाति शिळा ।
त्या पाक्षरू लागल्या सीतळा. । कुमोदिनी उच्छान आगळा, । फुटारें पिकासती.
॥ ८८ ॥ त्यामीस देखोनिया वनस्पति । रतिरस्मीची व्यथा निसरती, ।
जैसी भताराची जाणोनि प्रीति । नारी दिनकष्ट साडिती. ॥ ८९ ॥ वीराचे-
नि प्रताप महीमडळ । तपोनि कृष्ण जालें होतें सकळ; । तेंचि चाद्रणें
पडलिया शीतळ । श्वेतदशा पावळें. ॥ ९० ॥ दिवसा पारधियाचेनि उदगें ।
भयचकित शमलीं कुरगें, । रात्री मृगांक उगवळियाचेनि प्रसंगें । सुखस्थानीं
वैसली. ॥ ९१ ॥ चक्रमार्गे येकाटे दोवें जणें । तयापरि पडिलें चद्राचें
चादिणें । काति पालटलिया मिल्हणें । दिसती परस्परें ॥ ९२ ॥
दिवसाची देहदशा पालटली, । जवळी असता भूळी ठेळी, । बोळवतीना,
मिधडली । येथेरापासूनिया ॥ ९३ ॥ तरि काय कल्पित ऐमेंचि वाटे. ।
शशांकु कृष्णपक्षा कळीं हुटे, । तरि काय घडलें नेणों वोखटे । आप त्या
चक्रमार्गातें. ॥ ९४ ॥ आणिक येक कल्पतें वाणी । चद्रप्रकाशें सर्व सुखी
प्राणी, । परि येक प्रकटला मिहिणी । अति मनें आहाळती. ॥ ९५ ॥
तरि काय त्याचिया आपास्त । क्षीण चद्राचें वैभवं । कां लक्ष्मीमुख
देखोनि ठेन । साडिडी वर्तुळपणाची ॥ ९६ ॥ ऐसा चद्र आकाशीं विवला, ।

तंन राम सौमित्रा बोलिछा, । “मय्यरात्रीं मारिडे उदयो केला; । तांन किरणीं
 पोळित.” ॥ ९७ ॥ म्हणे, “उदयो केला जरि अकें । तरि विकासशून्ये कां
 पुंडरीकें ? । अद्यापि तरि चक्रवाकें । वोमात असती दुयडी. ॥ ९८ ॥ आकाश
 भरलें सूर्याचे किरणीं । परि तेज सांडिलें नाहीं तारागणीं; । सोमकांत जे
 क्षरणीं; । ऐसें अपूर्व देखत असें.” ॥ ९९ ॥ ऐसें विपरीत रामाचे
 बोलणें । आइकोनि कल्पिलें लक्ष्मणें, । अवनिसुतेचेनि स्मरणें । विरह
 व्यथा वाढली. ॥ १०० ॥ त्रितुक्रिपांसि बाघी कदपुं । त्यांसि उदेजे
 विरहतापु. । शीतळ उपभोगें दीपु । अधिक अधिक होतसे. ॥ १ ।
 नग लक्ष्मण म्हणे, “ गा रघुपति, । मूर्यउदयो तंन निशेचे अंती. । रात्र
 उगरे गभस्ति, । कैसेनि हें घडेल ? ॥ २ ॥ हा निशाकर मृगनाहनु; । नव्हे
 गा. सर्वथा मानु.” । हें ऐकोनि द्योभला रघुनन्दु । वचन बोले चंद्रा
 प्रति. ॥ ३ ॥ म्हणे, “ अरे दुष्टा, तुझें चद्रमंडळ । अठ्ठांयशीं सहस्र
 योजनें वर्तुळ; । मज पाह्तां विषेकुंम केवळ, । अमृतमय हें मिथ्या. ॥ ४ ।
 तुझिया रस्मानळरेखा । आंगीं टागती, जेन्ना अग्रीच्या शिखा. । शें
 रांडितो कळालक्षणशाखा । परि काही येक कारण असे. ॥ ५ ।
 चंद्रा, तू पूर्णमेच्या रात्री । काही येक तुकसी प्रियावज्रों; । हेनि
 कल्याण. नाहीं तरि नक्षत्री । सोमतासि केता * ॥ ६ ॥ आणि कहीं
 येकें प्रकारें । तुज न राडिजे मासियेनि शेर, । जे संतोषें
 शैलमुतारें । तुज मस्तकीं धरियेलें. ॥ ७ ॥ आणि निसरे गुणें, दाशी, ।
 श्ये काळीं तू क्षेम पावलासि. । विचारितां, गा, उपनामासि । मीच
 पोन जाळें असें. ॥ ८ ॥ आणीकही एक गुण; । जें त्या शरीर केलें
 देवांसि अर्पण, । प्रतिदिनी वांटोन । दिधली एकेक कळा.” ॥ ९ ।
 ऐसें दशमुग्धरीने बोलिलें. । श्रोवट्यां चंद्रासि छळिलें. । ते काळी
 हनि लांउन जाळें । कृष्णार्ण मित्रा की. ॥ १० ॥ अतो आत
 छळवर्गन; । बीटु मांनितीळ श्रोतेजन; । म्हणतो, ‘ धीररसाग्रान आन ।
 बोलसी आन. ’ ॥ ११ ॥ कवि निनी श्रोतपाने । महा विचक्षण तुम-
 की चितें. । म्हणउनि बदर्यात अगे माते । योगेश्वरी निनोदें. ॥ १२ ॥

इति श्रीयुद्धकांडकाव्य चाल्मीकि, । जे रात्रि परिकर त्रैलोक्यां; । तोंचि
 प्रमेय चतुरादिकां । महाराष्ट्रभाषा ऐकिजे. ॥ १३ ॥ सुवर्णपात्री क्षीर
 दुहिलें । तें काये रुची दुणावळें । तेंचि मृग्मय पात्री घटी घातलें
 माधुर्य पालटेल काई ? ॥ १४ ॥ तिनवी मुद्रल कुण्णदासु. । म्हणे, "सेवा
 रघुनाथकथासु; । तोय लजूनिया राजहसु । दुग्ध सेविती जैसें ॥ १५ ॥
 अपार गुफिली अक्षरमाळा, । पदार्थी नवरससाहित्यमाळा, । ऐसियाचा आ-
 हिकु वेगळा, । भेटे भाषा लागला. ॥ १६ ॥ जे स्थळीं जे जाति भजे, ।
 तेथ तेथ गुणयतीं विवरिजे; । अर्थगभोरताचि घेइजे । कर्णभूषण आन-
 डी. ॥ १७ ॥ असो; आता संगर्भ बोलणें. । बोलता वाटे लाजिरवाणें. ।
 चतुरासि चमत्कार दाखरणें । हें तन उचित नव्हे. ॥ १८ ॥ आतां
 दत्तचित्ते निश्चळ । ऐका राहिल कथेचें मूळ. । रात्रीच्या काळीं राम-
 रानणदळ । बुद्ध करिती आवेशें." ॥ १९ ॥ इति श्रीयुद्धकांडरामायण-
 कथा, वीररसु गहन. । श्रोतयासि तिनवी 'सावधान' । कुण्णदास
 मुद्रल. ॥ १२० ॥

प्रसंग एकोणिसावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानदाय नमः । नमो श्रीगुरुकाशिराजाय नमः ।
 चद्रलदयाचेनि उजियेडें । वीर वीरासि देखती निवाडें. । वानरी उपहूनिया
 जुवाडें । मारिती राक्षसातें. ॥ १ ॥ इंद्रजित आपुलेनि वाणी । करी कपि
 पादपाची खडणी. । हें घोर देखोनिया रणागणी । तारातनयो कोपला.
 ॥ २ ॥ महा भयकर गर्जिल्ला, । सिंह सिंहागरी धाविल्ला, । पाणिचपेटे
 हाणोनि मोडिला । अश्वरथ इंद्रजिताचा. ॥ ३ ॥ परंतु निदारे वज्रघातें, ।
 तेसा रथ धूर्ण जाला अंगदहस्तें. । मग आणिके रथीं इंद्रजितें । आरोहण
 शीघ्र केलें. ॥ ४ ॥ अगद वीर जयो पानला, । देवी पुण्यवण्याव केला, ।
 वानरासिंहु गर्जिल्ला, । तेणें दिशा दुमदुमित्या. ॥ ५ ॥ 'मला, मा, मला
 वीर.' यें बोलें, । रघुराजें अंगदपक्षि गौरविलें. । संव तेणें मेघनादें
 स्मरिलें । कापथविरोलागीं. ॥ ६ ॥ मग राक्षसदळतूनि उडाला. । अप्रत्यक्ष
 अंतराळी राहिला. । तेथूनि येणें करिता जाला, । सर्पशस्त्राष्ट. ॥ ७ ॥

शाखामृगवाहिनी अपार । त्यां येकातेंही न हाणे शर. । रामलक्ष्मण
महावीर । तयातें हाणे लक्ष्मि. ॥ ८ ॥ रघुनाथ ऊर्ध्व पाहतु असे । त-
घोर सर्पवृष्टि वरुणे; । परी सवानकर्ता न दिसे । लक्षितां दाही दिशां
॥ ९ ॥ रणपुणा वाजे गर्भीर गुण, । ब्रुजाटे येती सर्पवाण, । हाणितें
करणे ठायोंहून करण, । तें न दिसे कवणासि. ॥ १० ॥ आगेसी आदळत
जे शर, । तेचि हसों लागती मिथार. । रामसामिन रणरगधोर । निनात
उभे असती. ॥ ११ ॥ परतों पढती पर्जन्यपारा, । ऐसीच सत्या त्य
सर्पशारा. । सर्पमय भाये सैरावर । रामलक्ष्मणाचे दृष्टी. ॥ १२ ॥ ऐसें
आरमळें महा दुष्कर, । भयचकित यमातुल्य वानर. । सर्पांचे बुद्धीचे वैभव
दोर, । परि ते काळीं नचलेचि. ॥ १३ ॥ त्वचेनार रोमाच उदळे, । तैसे प
दोवांसि सर्पपाश लागले, । मग राम येक वचन बोले । कर्पोद्रा प्रमुखाप्रति.
॥ १४ ॥ “कैसा विपरीत काळाचा व्यापार । हरिणारुमोठ्यांचा जो खशुर, ।
तपासि जडला नवज्वर । सर्व दोषासहित. ॥ १५ ॥ येणें निघुटनेचें
छरणें । देखतक्षणां विधों शके जो बाणें, । तया वीरराजें लक्ष्मणें । सर्पपाशां
सख साडिलें. ॥ १६ ॥ पहा पा आपलीचि पूर्ण । अगोचर अने आपु-
लिये दृष्टी, । तमा कोण करितो नर्पवृष्टि । तो न लक्ष्मणे नेत्री आम्हा.
॥ १७ ॥ नेणों सर्पांसि व्याळें आकाश. । अगणित पडले लागती
पादा, । कीं कण्टमायात राक्षस । तिरी त्रिया निर्मिळी. ॥ १८ ॥
तारि तुम्ही उतामगेत्र ये काळी । असा सावधान आम्हाजनळि. । निगोर-
वृष्टि करी, तो करणे म्यळी, । तें पहा, हो, शीत. ॥ १९ ॥ ऐसें घोळि-
ल्या रघुनाथे । कपिशक उडालें गगनपथे, । जो येऊ येक यात्र शके
पाटने । या ब्रह्मादगोळतें. ॥ २० ॥ बुभुक्ष, द्विपिद, जांजुनत, । सुपेण,
नळ, नीळ, इनुमनु, । मंद, दुर्मुख. वाळीमुत, । इतुने आकाशी भ्रम-
ती. ॥ २१ ॥ आपुले शस्त्रसारिखे अवरी । हिडती गदगाचिये
परी. । शत योजनें आकाश वीर्ये । शोषिलें क्षणापे. ॥ २२ ॥
पारता न दिसे धनुर्धर, । मग आले जेथे रघुवीर. । म्हणती, “सर्प-

१. अ. उभे घोर शोर वानर. २. अ. गुणाटी. ३. अ. वार. ४. अ. हरमोठ्यांचा
निशाब्ध. ५. अ. विचारवृष्टिच्या.

दोषी निशाचर । पाहता न पडेचि ठायीं. ” ॥ २३ ॥ ऐसें रामासि
बोलती वृषगम, । तब आकाशीं घोष केला भीम । मेघातुल्य गर्जे
म्हणोनि नाम । मेघनाद त्याचें. ॥ २४ ॥ रामलक्ष्मण नागपार्शी बाध-
ले, । मग आकाशीं अप्रत्यक्ष बोले. । म्हणे, “सग्राम का न करा उगले, ।
राजपुत्रहो, तुम्ही ! ॥ २५ ॥ समुद्राचें केलें भूमडळ, । तें काये जालें
तुमचें आजि वळ ? । अपार आणिलें वानरदळ । तें काय निर्जीव जालें ?
॥ २६ ॥ खरदूषणादिक थोर थोर । पूर्वीं न धिळें निशाचर, । तयाचा
सूड मागती सर्पशर, । तुमचे आगीं डसोनि. ॥ २७ ॥ तुमचा ऐकोनि
प्रुत्पार्थु । चिंतातुर होता लंकानाथ, । आजि तो जाला सुखी समर्थु ।
अमरराजशत्रु.” ॥ २८ ॥ ऐसें बोलोनि मारुताळें । सधान करी तो वभर्जे
आपुळे, । तब कपिसमुद्रामध्यें उदेलें । भयाचें हळाहळ. ॥ २९ ॥
म्हणती, “ जयाचेनि वळें आम्हां । पदगुप्ते आकाश पाडू भूमी, ।
तो रामुचि मुख्य प्रथम सग्रामी । सर्पपार्शी बाधला. ॥ ३० ॥
आत्मा धरपडा होय अरिष्टा, । तें राहें इद्रियाचिया चिष्टा; । तेसी त्यामीस न
भाते सग्रामप्रतिष्टा, । तेणें कपिसागें हीण पडलें. ॥ ३१ ॥ ऐसें बोलती
लतामृग. । म्हणती, “ अकळ कर्माचा मोग ! । मुख्य महावीर उभयवर्ग ।
नागपार्शी बधन पावले. ॥ ३२ ॥ दुष्कर माडलें कपिसेनेतें, । तब काये
केलें इंद्रजितें । दश दश वाणीं नळनीळ्यातें । अरुस्मात भेदिलें. ॥ ३३ ॥
मैद, द्विदिद, कुमुद, सुपेण, । यानरि टाकिले त्रीणि त्रीणि बाण. । द्विदशक
भोकाळिले कठिण । वानरेभरागारे. ॥ ३४ ॥ शतार्धवाणीं बाळीसुतु ।
भेदिला, तैसाचि हनुमंतु. । नव वाणीं श्लक्ष जावुनतु । भस्मवळ केला. ॥ ३५ ॥
सुमुख, दुर्मुख, दधिमुख, गज, । गनाक्ष, गभयो, तळपन, ध्वज, । जंघ,
केसरी, प्रभज, । हे भेदिले दों दो वाणीं. ॥ ३६ ॥ आणिक सरये वेगळे
वानर, । पर्वत जयाचीं खड्गें, ऐसे वीर, । तितकियावारि टाकिले शर ।
येकलेनि इंद्रजितें. ॥ ३७ ॥ पुष्पाकित पळस उन्मुळले, । तैसे वीर रणीं
बहु पडिले. । तयाचिया देहापासव सुटले । शरे शोणिताचे. ॥ ३८ ॥

रानलक्ष्मणावरि नागजाळ, । बहू वाणी भेदिले कपिदळ, । मग गर्जना
 कम्बुनिया तुमळ । प्रकटला मेघनादु. ॥ ३९ ॥ पराभविल्या त्रिदशा. ।
 आनंद न भरे आकाशा, । तैसा आनंद बोलइत राक्षसा । वानरसेन
 पडिलिया. ॥ ४० ॥ मग इंद्रजित ते अनसरीं । मग्न राक्षसांचे शोषन
 करी. । वायाळे घाटुनि रथावरि । लक्ष्मणे पाठविली. ॥ ४१ ॥ वाण-
 निमि टोपरिला तूणी, । धनुष्यासि घातली गममणी, । ऐसें करुनिया
 रावणी । निघे सरलेनि दंड्यसी. ॥ ४२ ॥ परतल्या चातुरंग वाहिनी, ।
 लागल्या गर्भार वाशाचिया प्वनि. । पुढे प्रताप वर्णिले वदीजनी । वज्रपाणिनि
 ताचा. ॥ ४३ ॥ सिंहनादे गर्जती निशाचर भार, । प्रवेशले निज नगर. ।
 प्रात जालिया महाद्वार । दळ योक्तें बाहेरी. ॥ ४४ ॥ मरियासहस्रतमान
 श्रेष्ट । लंकातार निहासनी उपगिष्ट, । येता सन्मुख सुत ज्येष्ट । अग-
 लणी बेटिनु. ॥ ४५ ॥ शीघ्र येऊनि तो रावणी । मस्तक ठेरिला पितयाचे
 चरणो. । निशति मुजी उचलिला तत्क्षणी, । आढंगिला दशार्धने ॥ ४६ ॥
 शत्रुती समामो जयो पावला । म्हणोनि बडिक मत्री कान्हाणविला, । बहुत ते
 काळी त्यागु दिवला । पाचकवृत्तिकरानि. ॥ ४७ ॥ इंद्रजित म्हणे,
 " पितृपापा, । देहा वागू शकेल टाया, । मृगोदकें मेरु जाये विडया, । तै-
 मज परानयो. ॥ ४८ ॥ तुझे शत्रु जे रामलक्ष्मण, । नागपाशां बाधले
 दोवेजण. । अमर्याद उतामृगगण । ते शरजाळें छिळिडे. ॥ ४९ ॥
 त्याच्या शोणिताच्या मरिना । जालिया सागरी मिश्रिता । आता तुम्ही
 साटाची शत्रुची चिता, । श्रेष्ठ जार्णता साची जैसी. ॥ ५० ॥ ऐसे आम-
 जुगन्दाचेनि श्रवणे । आनंदें ब्रह्माड भरिले तेणें रावणे. । आपुलिये
 आणीची भूदणें । लेखविली ज्येष्ठ पुत्रासि. ॥ ५१ ॥ दशानन म्हणे,
 " पुत्रोत्तमा, । प्रात जालाभि शुद्धी श्रमा. । आता जाऊनिया, गुणग्रामा, ।
 नाना भोग अनुमती " ॥ ५२ ॥ ऐसी राजावा जाडियावरि । इंद्रजित
 प्रवेशला निज मदिरी. । आनंदनय लंकापुरी. । पठाका तोरणें उभविळी.
 ॥ ५३ ॥ दिवसा अती जालिया रजनी । निरखी सौंदर्य वाणे गगनी, ।
 तैसी मुशोभित राजधानी । दिने शत्रूसि जितिच्या. ॥ ५४ ॥

राजो चित्तरहित तेणें. आनर्दे. । दश दिशा संपूर्ण वाचनादे. । जैशीं विकासल्य
अरविंदे, । तैशीं ग्रामस्थां सुखी कळ्य. ॥ १५ ॥ इतकें कथन जाळियावरि ।
लंकेस मंत्रियांतें विचारी. । “ रात्रु रामावळे रणचवरी, । सीतेचें सत्व
शोधूं, ” म्हणे. ॥ १६ ॥ इति श्रीयुद्धकांडरामायण । वाल्मीकिवाक्यनि-
र्णयः । महाराष्ट्रपद्योत्तरीं करा हो श्रवण । कृष्णदास मुद्रळ म्हणे. ॥ १७ ॥

प्रसंग विसावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः ॥ श्रीगुरुकाशिराजाय नमः ॥ त्रि-
जटानाम निशाचरी । रक्षण जेथें रामाची अंतुरी, । ते गुणसमुद्राची
लहरी । रावणें बोलाविली. ॥ १ ॥ तीस रावण म्हणे, “वो त्रिजटे, ।
प्रगल्भामर्थें महा श्रेष्ठे, । रामापासाव सीतेचें चित्त विटे । ऐसें करी
शीघ्रकाळें. ॥ २ ॥ विदेहरायाची नंदिनी । तीस वेंसवीं पुष्पकविमानी. ।
महा घोर रणमेदिनी । दाखवीं तिचिया नेत्रां. ॥ ३ ॥ राजपुत्र रामलक्ष्मण ।
नागपांशीं पडले दोबेजण. । संख्येरहित लतामृग जाण । विदेहदशा
पुत्रले. ” ॥ ४ ॥ ऐसें उपदेशिलें दशप्रबंध. । त्रिजटा उत्तर दे, म्हणे,
“वरवे. । रायाचेनि मते लागे वर्तावें, । ऐसे कल्पूनि निघाडी. ॥ ५ ॥
मग आली जानकीजवळी. । तीस पुसे रामकांता मैथिली. । म्हणे, “काय
वृत्तांतु समामंडळी । वर्तळा, तो राग आम्हां. ” ॥ ६ ॥ त्रिजटा म्हणे,
“वो राघवप्रिये, । शंकारहित असे, वो माये. । राजाज्ञेस्तव, सत्वागळिये, ।
रणभूमीस पाहो चाळ. ॥ ७ ॥ तुज अनहित चिंती, चो सुदरी, । तरि
वअ पडो माझे शरीरीं । । चिंता, कैश हृदयीं न धरीं, । वेंस पुष्पकविमानी. ”
॥ ८ ॥ मग त्रिजटेस म्हणे जानकी, । “तुजतुल्य पतिव्रता नाहीं
त्रैलोक्या. । त्रिवेणी गंगा तूझिये मस्तकीं । जठारूपें राहिल्या. ॥ ९ ॥
म्हणौनि त्रिजटा साचार. । त्रिवेणीयुक्त तुजें शरीर. । तुझेनि दुरुशणें
महाघोर । पाप तत्काळ जाये. ॥ १० ॥ मग रघुनाथाचेनि वियोगें ।

१. क. राजा चित्तरहित आनंद तेणें. । दशदिशा संपूर्ण तेणें गुणें. । जैशीं विका-
सली कुमुदवनें, । तैसी ग्रामस्थांचे सुखी कळ्य. २. अ. पद्योत्तरीं. ३. अ. तिथेचा
दोष. ४. क. वर्तो लाणावें. ५. अ. चिंतन जरि.

निमित्त जातें, जैसीं युगें; । परि कठिण काळ तुझेनि संगें । किती येक
 क्रमिला; ॥ ११ ॥ सुधारस जरी कडुवटे, । क्षीरनिधे तो तुंवळ मिटे, ।
 तरिच तुझी कृपाघोष्ट पालटे । मजगस्त्रनि, सखिचे ॥ १२ ॥ ऐसीं ते
 जानकीचीं उच्चरें, । चद्रकळा लाहूनि मधुरें । मग त्रिजटेंत घस्त्रनि
 कृपाकरें । उठविलें जानकींसि. ॥ १३ ॥ मग अंचळें झाडूनि पाटलें ।
 सीतेसि विमानां घेसविलें । तेथि क्षणीं पुष्पक उचारलें । पृथ्वीपासा
 आकाशी. ॥ १४ ॥ अतिगुणगभीर पुष्पकी । दोधीच ब्रैसत्या निजटा,
 जानकी । पशाक्षी रणमडळ अगळेकी, । तव देखिलें भयकर. ॥ १५ ॥
 पादप पृथ्वीपरि उन्मूल्ले, । तैसे कोटींच्या कोटी वीर पडिले. । सर्गोर्गी
 भद्रदशा पावले । कपि आणि निशाचर. ॥ १६ ॥ असल्यात शिरपञ्चा-
 चिया लाखोलिया । भूळिगासि वीरीं वाहिलिया. । काप कारण, तरी
 पानानया । सर्व सुखाचे अधिकार. ॥ १७ ॥ वनस्पतींचें जालें खडग, ।
 तैसे तुटोनि पडले करचरण. । महार्ण घोर पडिलें रण. । वामास निस्ता-
 रला. ॥ १८ ॥ ऐसा सप्राम जाला अद्भुत. । वीर पडले सत्येपहित. ।
 तेंथें कवचाचें करिता गणित, । पडिले किती सागाने ॥ १९ ॥ येकाचीं
 फुटलीं घायें कपाळें, । येकाचीं माजाडें, वक्षस्थळें, । येकाचीं तुटोनि
 पडलीं विसाळें, । मोटोनि निदारिलीं. ॥ २० ॥ येक विदारले जानू, गुडघे,
 घांटी, । येक हीन जाले मुदपी, मणगटी, । घाय लागोनि येकाचे पोटी ।
 भासमाला निघालिया. ॥ २१ ॥ कितियेक चौराग जाले, । कितियेकाचे
 कोपळ फुटले, । कितियेक चिरूनि उपडले । येकयेकाचेनि हभ्तें.
 ॥ २२ ॥ ऐसे कपि आणि निशाचर । प्रेतें होऊनि पडले अपार. ।
 कितियेक घाई जाले जर्जर, । परि प्राण असती. ॥ २३ ॥ जिनत जर्जर
 आहाळती दुखें, । नेत्र फिरिती पसरिलीं मुखें, । येक प्राण गेलिया
 नि.शेखे । निश्चळ पडिले. ॥ २४ ॥ येक करचरण खोडिती, । येक दत्तें
 भूमीस दसती, । येक हुकारवोर्ने हुवती, । येक वमिती अनुद्धे,
 ॥ २५ ॥ येकाचीं शिरें तुटोनि पडलीं, । तीं येकाचा भडो निगुती
 जडलीं, । ऐसीं निवृत्त दशा प्राप्त जाळी । वानरराक्षसातें. ॥ २६ ॥

रजनीचराचीं पडलीं रुढें, । तेथें जागलीं लतामृगाचीं मुढें, । अश्वमुखे
गजमुखें, उदडें । पडलीं प्रेतें रणागणीं. ॥ २७ ॥ ऐसें भयानक मोडलें
भूमडळ. । तेथें वाहती शोणिताचे खळाळ, । तेणें नदीं जात्या तुवळ, ।
समुद्रासि मिळाल्या. ॥ २८ ॥ या सरिताचीं उभयें तीरें । दिसती अद्भुतें,
त्यकरें, । खळाळें गर्जती रुधिरें, । तुवळ वाहती पूर. ॥ २९ ॥ तथा
सरिताची खोडी । कुजर बुडती इतुकी जाली । तेथें प्रेतें फुगोनि वाहों
गगलीं । राक्षसगणराचीं. ॥ ३० ॥ असती अंगीं लोहाचे पजर, । तैसेच
भेडता पडिले वीर, । तेचि त्या नदीचा पोटीं साचार । मत्स्यरूप
रुल्लिखे ॥ ३१ ॥ कुजराचीं जेथें रुढें, मुढें, । तेचि तें नाडे सावजें
रुचडें, । खेटकें तरती उदडे । तेचि पृथ्वी कूर्माच्या ॥ ३२ ॥ वीराचें
बाहु तुटले सरळे, । तेचि पक्षणी सर्प विरोळे, । मार्जी पडले पिताचे
गुढाले, । तेचि शेवाळ बहुवस. ॥ ३३ ॥ कचरीभाराचे लवे, वृण, । वाळुना
दताचें निश्चुरण, । कर्दमा उपमा दीजे कण १ । तारि मेदमास वरटी.
॥ ३४ ॥ रथसाठ जाले असती चूर्ण, । वृक्ष, धनुष्य, भातडिया,
वाण । तेचि तरंग, वाहे वोसाण । नदीचेनि प्रवाह ॥ ३५ ॥
ऐसिया सरिताचें कोण पा जळ २ । तारे अशुद्ध वाहे तुवळ. । लोटें गर्जती
खळाळ, । सागरीं सगम जाले. ॥ ३६ ॥ प्रेतें वाहती रणनदीचा पोटीं, ।
फुगलीं दिसती जेशा शैल्यपृथ्वी. । ऐसें जालिया घरिले तटी । शोणित
गाहों लागलें. ॥ ३७ ॥ अशुद्ध वाधा लागलें जळु । मग प्रवाह आनरे
हळूरळ. । जात होता वोसाणा कळोळु । तो मदत्व पावळा. ॥ ३८ ॥
त्या महापूराचा बोहेंठा । बेसळी भयानक वरटी । प्रेतें खिरडत होती
काठी । स्थिरोनि वेटें जाली. ॥ ३९ ॥ ऐसें तें रणागण भयानक. । नाम
त्याचें महार्वासातक. । तेथे मीनळें महाभक्षक । असायात ते काळी. ॥ ४० ॥
रानश्वानें क्रव्यहें, । जघुकें, दाशक, भाळका, गिधें, । आणिक नाना अप्र
सिद्धें । पावलीं रणामये. ॥ ४१ ॥ नाना जातीचीं श्वापदें । कराळ
निन्नाळ, चतुष्पदें. । विदारिलें मास मक्षिती आल्हादें, । आनेशें क्षुधा
कातें. ॥ ४२ ॥ वीराचे मुज घस्वनि चचुवे । उडती रणगिधाचे

मेळावे. । प्रेतांवारि बैसोनि ढोंगांचे धोत्रे । विदारिती त्वचा. ॥ ४३ ॥
 तीक्ष्ण वायसांची भंचुपुटे, । तोडिती बैसोनि प्रेतांची पोटे, । उलथूनि
 विदारिती वीरमांस सदटे; । गोमयु, शृगाळ मक्षिती. ॥ ४४ ॥ तंव वक्त-
 स्मात तेचि काळीं । पातली आंठ कोटी भूतावळी; । तेणें वाणली रणमं-
 डळी । बीमत्सरूपेकरुनियां. ॥ ४५ ॥ नुसदेया सिसांचे वेताळ; ।
 कराळ मुंडांचे कंकाळ; । वाळप्रह भीम कुशळ; । प्रलप्रह वेगळे; ॥ ४६ ॥
 स्मशानस्तंभ, अनेक प्रेतांग, । वंढे, करळ काकटे, शोर्टंग, । भैरव,
 भयानक प्रहुरोग; । वितंड बीमत्सरूपा, ॥ ४७ ॥ लांबा, जखिणी, जळ-
 निवासिनी, । चौखिया, मौळिया, मानविणी । खेचरा, किणकिणिता, योगिनी, ।
 जिह्वा लाळित पातल्पा. ॥ ४८ ॥ ऐसो नामांकित प्रसिद्धे भूते । रणामध्ये
 आलीं धांवते; । तें सांगतां बीमत्से वटुते; । भक्षू लागलीं ते काळी. ॥ ४९ ॥
 तोडिती बीरांगांचे गोळे, । तेथुनि धवयवां रक्त गळे. । मुखीं घाडनियां
 गिळिती सगळे, । दंत न लाविती कोठे. ॥ ५० ॥ कंठीं रोथुनिया तीक्ष्ण
 दशन । करिती लवतरुधिरपान. । जितुके मेदमांसाचें स्थान । तितुके
 तोंडुनिया घेती. ॥ ५१ ॥ इक्षुदंडाची पाकनिष्पत्ति । काडू मानिती ते
 काळीं भूती. । आपुली इच्छा मक्षिती, । कंठमर्यादा होतसे. ॥ ५२ ॥
 उदरें फोडूनि काहाडिती माळा. । घेती शोथूनि काळिजाच्या कवळा. ।
 कर्णनासिकागंडस्थळा । झोवती आपेशें. ॥ ५३ ॥ शेनाळा तुल्य निळीं
 पित्तें । मुखीं घाडिती यवयवितें. । अरधीचें पीठ करिती दातें; । चघळिती
 केसें ? ॥ ५४ ॥ ऐसे वीरमांस परवडी । मक्षिती भूतगण आवडी. ।
 नाना रुचीची गोडी । मानितीं जालीं केसी ? ॥ ५५ ॥ उदंड रणी देखो-
 नियां खाजें । आनंदें भूतें नाचती मोजें. । म्हणती, “रुपा केडी रघुराजें ।
 वहुत काळाउपारि. ॥ ५६ ॥ पूर्वी भार्गवें रणपंडितें । पाटुणेर केळा
 आमुतें; । तयाचिपरी जानकीकांतें । इच्छामोजन दीघटें. ॥ ५७ ॥ म्हण-
 ऊनि रघुनाथाचेनि प्रसादें । आजि वहुत मझा, रे, मांसमेदें. ” । ऐसें
 बोलती आनंदें । भूतगण परस्परें. ॥ ५८ ॥ येक म्हणती, “ये अनसरी ।
 जो मांस मक्षीना पोढमरि, । तो वंचल जाण जन्मरि । महा अभाग्यवंतु.”

॥ ५९ ॥ तंव येक म्हणती, “ बडुसाळ । रण पडले सागरतुल्य । तुम्ही
समग्र मक्षाल, । हें न घडे सर्वथा. ” ॥ ६० ॥ येक बोलती येकांकडे । म्हणती,
“ ब्रासलों, रे, तुमचिया बडबडे । कवळ घालितां मुर्खी अंतर पडे, । मौनमुद्रेसी सेवा.
॥ ६१ ॥ सर्वातें होईल संपूर्ण धनी; । मग सुखें कीडा करूं रणांगणी. ” ।
ऐसें बोलुनियां भूतगणी । आवेशें भक्ष्य भक्षिजे. ॥ ६२ ॥ महा अश्व, गज,
वीर पडिले, । तितुके भूतां निर्मास केले. । मग अस्थींचें फोडूं चारभिलें ।
पूर्ण प्रचंड कांडोरें. ॥ ६३ ॥ ऐसी भक्षितां भूतें धालीं; । उदक म्हणऊ-
नियां अशुद्धें प्यालीं; । मग आनंदशब्दें गर्जलीं, । “ जयजय रघुराज, ”
म्हणौनि. ॥ ६४ ॥ असंख्यात रण पडिउं. । भूतांसि भक्षितां अल्पचि
वेंचले. । वरकड तैसेचि संचले । सिधुतुल्य भयानक. ॥ ६५ ॥ निराळी
पुष्पकविमानीं । बैसली असे जनकनंदिनी. । रणमंडळ पाहतां थोर मनीं ।
भयचकित जाली. ॥ ६६ ॥ म्हणे, “ त्रिजटे, हें कैसें अद्भुत । ।
कपिराक्षस पडिले असंख्यात. । मेद, मांस, अत्यंत शोणित । पृथ्वीवरि
हुंवळें. ॥ ६७ ॥ दिते अति बीभत्स भूमिका. । भग्नदंष्ट्रा पावली
वानरकटका. । कवणी स्थिति रेघुनायका । तें दाखवीं, त्रिजटे. ” ॥ ६८ ॥
अग त्रिजटा ते चवसरीं, । सीतेसि धरुनियां करीं, । म्हणे, “ शंका सांडीं,
बो सुंदरी, । धैर्य अवलंबीं. ॥ ६९ ॥ रामलक्ष्मण ते रणरंगीं । दोघे परि-
वेष्टित मुजगीं. ” । त्रिजटा म्हणे “ जानकीलागीं, । “ अवलोकीं महावीर. ”
॥ ७० ॥ सादर वैदेहि सीता न्याहळीं, । तव दाशरथी देखिले सर्पजाळीं, । जैसे
निधान घुंम त्यावरि वेंटाळीं । विस्वारांची असतां, ॥ ७१ ॥ कीं चंदन-
तरुचे सर्वांगीं । वेढे घातले महानागीं, । तैसे दिसती रणरंगीं । राम-
लक्ष्मणादिक. ॥ ७२ ॥ हळ्याहळवें आणि रघूतमें । परस्परें स्मरिजे
प्रेम; । म्हणऊनि काये तेंणें संभ्रमें । शिवभूषणें जडलीं ? ॥ ७३ ॥ कीं
लक्ष्मण शेषाचा अवतार, । आणि शेष सर्पाचा ईश्वर, । म्हणऊनि भेटी
आला नागभार । सौमित्रालागीं ॥ ७४ ॥ ऐसें देखोनि अकस्मात । सीता
उलंढली वेधाभूत. । मग त्रिजटेनें केले सावचित्त. । म्हणे, “ भय धरूं
नको, माये. ॥ ७५ ॥ तूं विदेहरायाची नंदिनी । परी अत्यंत मोह

धरिनी मनी. । शिवा निवाली अग्नीपामूनि । ते शीतळ होये. हे अर्ध.
 ॥ ७६ ॥ वज्रा आर्गाची वज्रधार, । ते कैसेनि होये मुकुमार? । विपद्-
 माचें फळ मधुर । कैसें जाले ये काळी? ॥ ७७ ॥ सीते, तुजें वैम-
 ऐकिलें; । जेणें चापें राणमहत्त्व मगळे, । तें, वो, तुवा खेळणें केलें ।
 घोडियाचेनि पाडें. ॥ ७८ ॥ येवढें तुजें शक्तिधैर्यवळ, । तें आजि कोठें
 ठेविलें मजळ? । धारोदात्तप्रिया तू कोवळ । मोहसिंधूची लहरां. ॥ ७९ ॥
 सीते, तुज धैर्याचां फळप्राप्ति, । ऐसी विश्वतोमुखी वदती. ” । हें वचन
 ऐकोनि गुणवती । बोलती झाली पुढें. ॥ ८० ॥ म्हणे, “ ऐक, मित्रे
 त्रिजटें. । मज मानसी अति व्यथा वाटे. । तूं बोलसी बोल गोमटे । नृग-
 जळासरिखे ॥ ८१ ॥ माझे देह, भ्रतार दोवे जण, । कुळमूर्धदाशक,
 मुलभ्रण, । कल्पनि रणभूमीचें आथरण । निद्रामृत झाले कैसे? ॥ ८२ ॥
 कामट्टिणीतुजें गज बाविले, । कीं सिंह तृणफाशीं पडले, । अग्नि, सूर्यो
 दोवे आतुडले । खद्योतदज्जामध्ये. ॥ ८३ ॥ त्यातें हे दशा प्राप्त जाली, ।
 माझी सामुद्रिक खोळ खचली; । माग्यग्रीमरिता कोटली । एक सरिती
 आजि; ॥ ८४ ॥ मनोरथाचा मेरू खचला; । उत्साहाचा हुम उमटला; ।
 सर्व मुखाचा प्राग बुडाला । शोकसागरामध्ये. ॥ ८५ ॥ आता वैवज्य
 मज ठावूनि जातें; । कल्याणनिवृ हें मान्यलें. ” ॥ तब त्रिजटा म्हणे,
 “ काये, वो, जालें? । जमगळ बोलों नको. ॥ ८६ ॥ रामसांमित्राची मुखें
 पाहें. । इद्रियाचें पाटव्य अधिक आढे. । यासि मय कैसें! उगी राहें, ।
 नको शिणू हृदयामध्ये. ॥ ८७ ॥ अज्ञानबुरगोदकाचा पूर । तेथें बुडे
 ज्ञानलक्षण तारू, । तरि तुजे देह आणि भतारू । विपरीत दशा पारती. ॥ ८८ ॥
 शान्नासि परमन देखनी दृष्टी; । परि हें मिथ्या, जैसी स्वप्नसृष्टि. । तू धैर्य
 साटनी हृदयसपुष्टी, । मोह तोडी विवेकवर्ध. ॥ ८९ ॥ आणिक येक
 चमत्कार, राजसे. । खे ये पुण्यकी अनचट वैसे, । त्याचें पुढें महा विज
 नाशे, । हे अनुमनी जाणसी. ” ॥ ९० ॥ जानकी म्हणे त्रिजटें, ।
 “ पूर्वी हें पुण्यक करणा प्राप्त होतें? । पुनर्पि त्रिजटा सांगे रचिणें, ।
 “ ऐक, शुमानने. ॥ ९१ ॥ हिरण्यक जो शंकपचा भाडारी, । तो वैसे

या विमानवरि । रावणा प्राप्त जालें त्याउपरि । चंद्रचूडमजनास्तव ॥ ९२ ॥
 त्रिलोचनाचे बरदबलें । रावणा वाणलें वैभव आगलें; । परि त्या कर्माचें
 फळ वेगळें । राणाव कळसा आली ॥ ९३ ॥ भस्मासुरें कापत्र्ये, दुर्मती, ।
 प्रसन्न केला भोळा चक्रवर्ती । मग पार्वतीअभिलाषा अंती । शंकरामागें
 लागला ॥ ९४ ॥ पुढें तया भस्मासुरातें । माया निर्माण केली भगवतें ।
 तो भस्म केला त्याचेनि हस्तें, । ऐसें आइकें, सीते ॥ ९५ ॥ तयाच-
 परी, जानकिये, जाण । होईल रावणाचें संहारण, । कपिकटकसीं रामलक्ष्म-
 ण । जयौ पावती हें सत्य ॥ ९६ ॥ आतां, सीते, मोहो मानसीचा सांडी । विपरीत
 चिंता सर्वथा खंडी । काकुल्यासि हारि, तारि अग्निकुंडी । मां काष्टें मक्षीन, माये ॥
 ९७ ॥ पायांची गति जाली निक्की, । परि ते कैसे वावरतील मस्तकीं ? ।
 रावणाचें बळ गाढें त्रैलोक्यीं; । रामाते जिक्की, हें मिथ्या ॥ ९८ ॥ राम, नरवीर-
 चूडामणि, । उठोनि राक्षस धडील वाणी । तुज भेटेल क्षेम, हे वाणी ।
 माझी वेदातुल्य ॥ ९९ ॥ चिंता दवडूनि दिगांतरी । चाल आतां येथोनि
 सुंदरी ॥ १०० ॥ म्हणे,
 “ प्रात जाळें विषबल्लीमनस्थळ, । माजी शुधा पीडिल्या जोडे अमृतफळ; ।
 तैसें जालें, त्रिजटे, केवळ । तुझेनि स्नेहवाढें ॥ १ ॥ बुडतां शोकाच्या
 महापूरी । तूं मित्रनौका प्राप्त या अवसरी ॥ २ ॥ परिसेनि त्रिजटा म्हणे,
 “ सुंदरी, । स्तुति सांडी माझी ॥ ३ ॥ म्यां तुजकारणें काय केला
 उपकार ? । काय दाखाविला सुखाचा सागर ? । कीं तुज क्षेम भेटविला
 रघुवीर, । कीं म्यां तिसें वेगळिलीसि ? ॥ ४ ॥ कामधेनूचा मनोरथ
 योजा । काय पूर्ण करू शके अजा ? । कीं लक्ष्मीलागीं रक्षाची भाजा ।
 सुप्रसन्न हेईल ? ॥ ५ ॥ वा हिंसकाची कामारी । जान्हवीलागीं पवित्र
 करी ? । कीं पुलकाकित फलपल्ली । काये फुजैरा वावेळ ? ॥ ६ ॥
 म्हणोनि मी आणि जानकिये । उपकार करीन, हें न चढे, माये । आतां
 तुझे महिमें, सये, । उठती रामलक्ष्मण ॥ ६ ॥ ऐसे आपुळेनि अमृतबोलें ।
 जानकीचें हृदय निरविळें । तव पुष्पक अकरमात गेलें । अशोकवाटेक-
 मथें ॥ ७ ॥ मग त्रिजटा ते काळीं । वार्ता सांगे रावणाजवळी । पुन-
 रपि आली जेथें मैथिली । रक्षणमुखें राहिले ॥ ८ ॥ इति श्रीयुद्ध-

कांडरामायण । वाल्मीकिकृत निरोपण; । तें, सुजनहो, करावें श्रवण, ।
कृष्णदास मुद्रल म्हणे. ॥ १०९ ॥

प्रसंग एकविसावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । धन्य-
तियें रम्य राववचरित्रें, । विस्तारली वाल्मीकिवक्त्रें । तया कथारसालागीं
कर्णपात्रें । मुजनी वोडवावी. ॥ १ ॥ भवसिंधु तरावयालागीं । येकचि-
उपायो कळियुगीं । हरिकथाकीर्तन, जगीं । दुसरें नाहीं सर्वथा. ॥ २ ॥
परमेश्वरमजन करावें, । ऐसे बहुतेकांसि कैचे ठावें ? । पूर्वदत्तास्तव कृपा
कांजेल देवें । तरिचि सत्वगुण जोडे. ॥ ३ ॥ असो, इतुकी जाली पूर्वकथा. ।
चित्त दीजे अप्रभोक्तार्यां. । रामकटकासि करुनि व्यथा । इंद्रजितु गेला
असे. ॥ ४ ॥ रामलक्ष्मण पन्नगपंजरीं । असतां, किष्किधेश्वर शोकु करी. ।
तयासि विवेकाचा उत्तरी । संबोधिळें विभीषणें. ॥ ५ ॥ पुंनरपि विभी-
षणु म्हणे, । “वैसलेति काय केविलवाणे ? । वीरहो, धर आगवणे, ।
सांडूं नका धैर्य. ॥ ६ ॥ महाबळिये तुम्ही वीर. । पावें पाडूं सफा अंबर. ।
येकवटतां सप्त सागर । आवराळ गुजाबळें. ॥ ७ ॥ तुमचे उभारले चपेट. ।
देखोनि उलों पाहे भूपोट, । पर्वत होऊनि येकवट । पाताळी जावों म्हणती.
॥ ८ ॥ तुमचें बळ जाणितळें रघुनाथें, । म्हणोनि साख आणितळें येथें; ।
आतां तुम्ही स्वपुरुषार्थें । हित करा स्वार्थाचें. ॥ ९ ॥ राक्षसमावा बहुत, ।
अरिष्ट करिती अकस्मातः । आकाशहिनि टाकिती पर्वत । रामलक्ष्मणांवरि.”
॥ १० ॥ ऐसे विभीषणाचेनि बोलें । कपिआंगी बळ उचंबळळें. । मग
विभीषणासि दिधलें । उत्तर वानरनाथें. ॥ ११ ॥ “जत्रळी प्रदीत वंश्वा-
नर । तरि काय करील अंधकार ? । तुंबळैला आहे तरती सागर । स्वमा-
धारें. ॥ १२ ॥ रघुत्तमाच्या कार्याकारणें । येथें द्वयंगमां जालें येणें; । परि,
गा, तुझेनि मित्रपणें । दुष्कर वाटत नाहीं. ॥ १३ ॥ विभीषणा, तूं मित्र-
चूडामणि. । समयो सिद्धी म्हावो, मद्रापाणि. । कोण वीर पडले, कोठें, रणी ।
तें शोधन केळें पाहिजे.” ॥ १४ ॥ तंव विभीषण म्हणे, “किष्किधापति, ।
देसंचि वाटे माझां चिणी; । परि रामा, सौमित्रा हे गति, । साठोनि कैसें

जावें " ॥ १५ ॥ कपींद्र पुढती दे प्रत्युत्तर. । " मी वैसलासे येथे सादरः
 तंव तुम्हीं शोधूनि रणचत्वार । शीघ्र यावें. " ॥ १६ ॥ तेचि क्षणीं वानरवीर
 लांगूले वाडलों अंवरों । येलेकरुनि राममौमित्रांवरि । मंडपजालें केली. ॥ १७
 चौघां प्रधानांचेनि संगें । विभीषणु निघाळा वातवेगें. । मारुतातें सांडी
 मार्गे । रण शोधितु चाले. ॥ १८ ॥ नाना पडलें रण तो सामरु,
 विभीषणु तोचि तारु, । जीवतां वीरांचें केणें भरु । जातसे सैरावर
 ॥ १९ ॥ उन्मळले दीर्घ तरुवर, । तैसे पडले महावीर. । सर्वांगी चर्चि
 रुधिर, । घायीं जर्जर जाले. ॥ २० ॥ पडलियांचां देहीं दशा ठाकली,
 जैसी शोणितसागरी स्नानें केली. । एकांचीं शरीरें घायीं उडलीं, । जैद
 गिरिलंगीं दरी. ॥ २१ ॥ बहुत पडले भोगित व्यथे, । एक एकांवर
 उताणे पालथे; । एक भूमीसि टेकांत माथे । भेटें मारुनि हुंवती. ॥ २२
 एक खंडीती करचरण, । एकांचे निःशेष गेले प्राण, । एक सर्वां
 असती चूर्ण, । भेदमास पसरलें. ॥ २३ ॥ ऐसें देखोनि रणसागरी
 विभीषणु काय करी; । सांभाळाचीं भरोवरी । सर्वासि दाखविता जाल
 ॥ २४ ॥ एकांचे उजू करी पाय, हस्त; । एकां सारिसें वैसवी मूर्छागत;
 एक दुःखें असती हुंवत, । त्यांतें आश्वासितु. ॥ २५ ॥ सोरेंतें सज्जवी भंगतें
 यातें. । सावध होती त्यांसि घे सांगातें. । एक जाले निःशेष प्रेतें । ते सांडूं
 पुढें शोधितु. ॥ २६ ॥ पडले देखोनि नांवाणिगे । औपाधि आणी
 म्हणौनि सांगे । एकांतें म्हणे, " धैर्य धरा, उगे. । भयातें स्पर्शो नका.
 ॥ २७ ॥ वानर म्हणती, " गा, विभीषणा, । कोण स्थिति रामर
 हमणां ! " । तयांतें सांगे दोघा जणां । कल्याण जालें. ॥ २८
 " अरे वानरहो, आइका. । सत्वकवचें लेऊनि सांडा शंका. । जं
 सर्वथा रघुकुळटिळका । सेनेसहवर्तमान. " ॥ २९ ॥ ऐसें विभीषणाचें
 आत्तवादें । वानरां मानसी माजलीं दोंदें. । जितुकेयांचीं वळें होतीं मदे,
 ते उळसती तिये काळी. ॥ ३० ॥ पुढें विभीषणु रणपंडितु । सर्वां
 हित करीत भ्रमतु; । वीरशोधन करितां जांबवंतु । देखिला व्यथामू
 ॥ ३१ ॥ अमरशत्रु तो रावणी; । तेणें जांबुवंत खिळिला बहुदाणी.

त व्यथा अनुभवितु घर्षणी । पडलासे महावीर । ॥ ३२ ॥ पर्वता अंगीनें
 तरुवर, । तैसे ऋक्षनाथाचां देहीं शर । ऐसी दशा देखोनि थोर
 विभीषणु बोलता जाळा. ॥ ३३ ॥ “अगा, ये जांवुवंता, ऋक्षराजा,
 भूमंडळीं वीराप्रजा, । सिंधुमथनीं तुझिया भुजा । हेरा पावल्या नाही
 ॥ ३४ ॥ ऐसें तुजें पुरुषार्थपण । आम्हांसि जालें परानें श्रवण. । दे
 आजि. कोठें ठेऊनि, बाण । साहिले इंद्रजिताचे ? ” ॥ ३५ ॥
 ऐसें विभीषण घोळीनि राहे, । तंव जांवुवंतु सावध पाहे. । म्हणे, “वैस
 गा मित्रा, स्नेहे । समयीं दाखविला. ” ॥ ३६ ॥ मग विभीषणु म्हणे
 “ऋक्षनाथा, । धैर्य धरावें, सांडूनि व्यथा. । पडल्या महावीरांच्या च
 ल्या, । त्यासि उपायो विचारी. ॥ ३७ ॥ तूं बहुद्रष्टा, बहुकाष्टी, । बहुत
 तूं बहुतवर्धी, । बहु कवि पडले भूमंडळीं । बहुत प्रयत्नें रक्षी. ”
 ॥ ३८ ॥ जांवुवंतु म्हणे, “गा विभीषणा, । धर्मात्म्या, रघुनाथपरायणा,
 तक्षिणे बुद्धीचा बोल्यणा । निधितार्थुं बृहस्पतीचा. ॥ ३९ ॥ पौंड्रलीलुख
 रावणानुज; । पारे तुज वंधुवें मानी रघुराज; । कविवाहिनीचा दक्षिण
 मुज । निर्माण जालासि. ॥ ४० ॥ आह्मकें; राक्षसकुलदीपका, । वैदिय
 प्रकार नाही टाळका; । पारि बैद्य वानरांमध्यें निका । पेकु सुपेणनामा
 ॥ ४१ ॥ तो जाणे सर्व औपधि. । उपचार करूळ नाना बुद्धी. । पारि
 हनुमंतु क्षेमें तारि सिद्धी । सुपेणमलें जाईल. ” ॥ ४२ ॥ विभीषण म्हणे
 “गा, ऋक्षराजा, । कल्याण असे प्राप्ततात्मा. । सम गिळूं शके रचितेजा,
 पारि न क्षिणे वळ त्याचें. ” ॥ ४३ ॥ ऐसें बोलोनि विभीषणु । शीघ्र चा
 लिला जेवें सुपेणु. । म्हणे, “वैद्यचूडामणि, प्राणु । रक्षें कविवाहिनीचा. ॥ ४४ ॥
 इंद्रजिताचेनि मुदें वीर । जाले असती सर्वांगीं जर्जर; । आतां कल्या
 पावती वानर, । ऐसें सांग शीघ्र. ” ॥ ४५ ॥ ऐसें विभीषणु बोलिलेपानरि
 सुपेणु उत्तर दे. म्हणे, “अवधारी, । औपधि असती त्या दूर । बहुतंत
 योजने. ॥ ४६ ॥ उत्तरे क्षीरसिंधूचां तीरां । द्रोणाचळ, चंद्राचळ मह
 गिरी. । वट्टी असती त्यांचां पाटारीं । अमृतमय रसावळ. ॥ ४७ ॥ वी
 असती संप्रामी आंगरणे, । पारि त्या वट्टींची परीक्षा कोण्ही नेणे. । कट

कांमये कपित्रय जाणेः । कुमुदु, मैदु, द्विविदु. ” ॥ ४८ ॥ विभीषणु
 म्हणे, “ वैद्यचूडामणि, । कपित्रय व्यथाभूतले बाणी. ” । सुपेणु सागे, “ गा
 गदापाणि, । एकु हनुमंतु जाईल. ॥ ४९ ॥ त्या अमृतबल्ली जरि प्राप्त
 होती, । तारि प्रेतें आलेयाचे प्राण येती. । जीवत धायवट उठती । हें
 अर्घ्य नव्हे. ” ॥ ५० ॥ ऐसें सांगितले सुपेणें. । तें सत्यत्वे घेतले
 विभीषणें. । म्हणे, “ गा, तुझेनि ज्ञानें वाटे उणें । तुळिता विरिंचिअड
 हें. ॥ ५१ ॥ पहा, हो, रामाचेनि सन्निधानें । आलीं द्वीपोद्वीपींचीं रत्नें. ।
 यथार्थ कपि आपुलेनि प्रयत्नें । नभ नखीं सांठविती. ॥ ५२ ॥ सायव
 करुनि त्या सुपेणातें, । विभीषणें घेतले सांगातें. । मग जेवें असिजे
 नैदेहीकातें । तेंथें येता जाला. ॥ ५३ ॥ छपणें गृही निक्षेपिलें धन, ।
 प्राप्त जालें निदेशगमन, । परि त्याचें ठेवियेपारीं मन । उत्कंठित येतसे.
 ॥ ५४ ॥ विभीषणु ऐसियापरी । रामाप्राशीं ये तिये अवसरौ. । महा वेगु
 देखौनि वानरी । भय थरिले हृदयां. ॥ ५५ ॥ अति चंड, काळस्वरूपी, ।
 हा इंद्रजितु आलां पुनरपि; । मग तयाचेनि धाऊं महाकपि । लघू पाहतीं
 भूमंडळ. ॥ ५६ ॥ सुटलेया झजामारुत, । आहु भयतसे दुमासि बहुत. ।
 समुद्रलहरिया उचंचळत । तैवेचि सेनेमध्यें. ॥ ५७ ॥ देखौनि सुग्रीवु
 अंगदातें पुसे. । “ सेनासिंधु डहुळला दिसे. ” । अंगदु उत्तरीं म्हणे,
 “ कैसे । जाणता नेणां, स्वामी ? ॥ ५८ ॥ मुरय नरेद्रातें ऐसी दशा, ।
 म्हणौनि वाहिनीसि भ्रमे वळसा, । सर्वेट्रियामध्यें नेत्रीं जेसा । कर्मव्यापि
 उदैला. ” ॥ ५९ ॥ ऐसें अंगद घोळें सरे, । तत्र विभीषणु आला त्वरें. ।
 कपिमंडळचक्षीं सुटले क्षरे, । म्लान मुखें सर्पाचीं. ॥ ६० ॥
 महावळिये येकरटले. । परापरें सवोखीत बैसले; । तत्र सुग्रीव सुपे-
 णाप्रति बोले, । “ आईक, बैद्योत्तमा. ॥ ६१ ॥ जयाचेनि वक्र नेत्रें ।
 निचेष्टित होती कृतांतगात्रें, । ते इये काळीं दिसती कृपापात्रें । राम-
 लक्ष्मणादिक. ॥ ६२ ॥ जयाचिये आघेचीं फुल्लारें । सेवूनि शोभती
 विधातयाचीं शिरें, । तो अक्वनीमुतामर सर्पशरें । हे दशा पावला.
 ॥ ६३ ॥ वाळपणीं व्याधिये धीरलक्ष्मीं । देऊनि सत्र साडिले रेणुका-
 सुतें, । तो हा रघूत्तमु इंद्रजितें । सर्पप्राशीं बाधिला. ॥ ६४ ॥ अमो

आश्चर्य हे. सुपेणा, । तू वळयतु आणि वेग शाहणा. । आता येथोनि
 रामलक्ष्मणा । किष्किधेसि नेई. ॥ ६५ ॥ उभयवर्गाची वरपिया रीती ।
 करानी उपचारसेनावृत्ति, । तत्र मी रावनेमाची कीर्ति । उद्धाखनि येईन.
 ॥ ६६ ॥ रावणु वर्धन सहपरिवारी, । विभीषणु करीन लंकाधिकारी, ।
 जानकीति वाहनि रुद्रधामरि । भेटनीन रामासि. ” ॥ ६७ ॥ ऐसं
 बोळिलें शाखामृगरजें, । तत्र उत्तर दीवळें माहतात्मजें. । म्हणे, “ वज्र-
 धारा ह्या अनुजें । कैनेनि एडण पावती ? ॥ ६८ ॥ मळाड दग्ध करिता
 वैश्वानर । तो शमैल जडलेया दर्मपजर, । तरिचि अपजय घेऊनिया
 रघुवीर । अयोध्येति जाईल. ॥ ६९ ॥ एके वटनीजाचेनि भारें । लवती
 द्रोणाचीं शिरें, । तें वरीरधार्वाण वैदेहीरें । सात्र साहूनि जाइजेळ.
 ॥ ७० ॥ आता, समप्र वीरहो, तुम्ही । वैसा वेंयसीं अतर्पामी. ” । तत्र
 अशरीरिणी बोळिली व्योमी । “ कल्याण कावुन्स्थासि. ” ॥ ७१ ॥ ऐसं
 आकाशदेवता बोलें, । आइकौनि अववे आनदले, । तत्र रामें नेत्र उघ-
 डिले, । अवज्रोकिठें कपोतें. ॥ ७२ ॥ निचेष्टित निद्रा केली सौमित्रें, ।
 दृष्टि उबडिली राजाननेत्रें, । तें देखोनि कपिरुक्कें । मुप्रसन्न जालीं.
 ॥ ७३ ॥ आलेया अमारात्येची निद्रा । कळारहित काळवडे शशी, । तें
 मढाडु खें शोबु चफोरासि । प्राप्त होय जेसा. ॥ ७४ ॥ यानरि
 बोजेसि देखोनि चंदरेछा । सर्व चकोर पात्र होती मुखा. ।
 ऐसी कळा चढली रामाचेया मुखा, । अति सतुष्ट शाखामृग. ॥ ७५ ॥
 रघुनाथु सभरतें न्याहाळी, । तत्र वसले देखे येष्टित वीर बळी, । जेस
 मानससरोवराचा पाळी । राजहस वैसले. ॥ ७६ ॥ पुढें रघुनाथु म्हणे,
 “ गा, कपिनाथा, । आम्हांनिमित्त पात्रलेति न्यथा. । तुम्हा उचीर्ण होइजे
 ह्या अर्धा । मी देखत नाहीं. ॥ ७७ ॥ मज साहज जालासि बहुत वळे, ।
 परी त्या कर्माचि कर्तव्य वेगळे । आता सहनर्तमानकपिदळे । तुम्हीं
 किष्किधेसि जाइचे. ॥ ७८ ॥ आम्हांसि दगा ऐसी प्राप्त. । अनिमर
 पासीं जालों गुप्त. । देखोनि होतसा सतत, । डूंग्र दुणानत असे. ॥ ७९ ॥
 धोर पुराणु केल्य अंगदें । आणि गनपगनाळमदें, । सुपेणें, नळें, नीळें,
 कुमुदें, । बटुताचा सांगों किती ? ॥ ८० ॥ आता स्वइच्छेकरुनि ।

लंघा, जा, उत्तरमेदिनी. । आम्ही उभयवर्ग आहो इथे स्थानी, । पुढें होणार
 तें होईल. ” ॥ ८१ ॥ ऐसी आइकौनि रामवचने । दुखवळीं सर्वांचीं
 मने. । मग सांडिते जाले नयने । तोयाचे थेंबुटे. ॥ ८२ ॥ श्रीरामाची
 उदास उत्तरे । आइकौनि बोलिजे वानरेश्वरे. । म्हणे, “आत्मधारितं
 शरीरें । काय सुखें राहतील ? ॥ ८३ ॥ जीवन सांडूनि जळचर । सेविती
 शुष्कशैलपाठार, । तरि तुम्हांपासौनि जाती वानर । उत्तरदिशे सज्ज, ॥ ८४ ॥
 मेरुद्वानि उंच महाधोर । पुण्यराशी घडलिया वानरां, । मग तूं योगीश्वरां-
 चेया ईश्वरा । स्वामित्वें जोडलासि. ॥ ८५ ॥ स्वामीसि विपरीत वेळा
 घडली, । तेंथें जो सेवक करी रणखळी, । त्याची सैरवी बुडे कुळबुळी ।
 जंयवरि हे शशिरवि. ॥ ८६ ॥ तुम्हांसि सांडूनि श्रवणगम जाती, । ऐसें ने
 घडे, जी, कल्पांती. । आतां आमुचिथे भाग्यगती । शीघ्र तुम्हीं उठावें. ”
 ॥ ८७ ॥ ऐसे सुप्रीयाचेनि बोलें । नरेंद्राचें मन आनदलें. । मग लक्ष्म-
 णाकडे पाहिलें । तंव अचेतनु देखिला. ॥ ८८ ॥ “म्हणे, पद्मा, हो,
 कर्माचें करणें । । कोण दशा धरिली लक्ष्मणें ? । समागमें होतों तिचें जणें ।
 तिचें विघडलें त्रिमागी. ” ॥ ८९ ॥ कल्पागर्भ रामाचें बोलणें, ।
 आहाळती सर्वांची अंतःकरणें. । ऐसे असतां विभीषणें । अनुवाद केला,
 ॥ ९० ॥ “इच्छा सृष्टी, इच्छा संहार, । तो हा ऐसा आजि रघुवीरु; ।
 तरि माझे मनोरयाचा मेर । काय खचों पाहतो ? ” ॥ ९१ ॥ विभीषणा
 कल्पावचनी । म्जानदशा दिसे वदनी. । तयावें सुप्रीवु म्हणे, “गा,
 मनी । धैर्य धरी, सखया. ” ॥ ९२ ॥ ऐसे सर्व शोकाचा अगाधी ।
 पडले, ज्यांची गुरुतुल्य बुद्धि. । ऐसें देखौनि कृपानिधि । गुप्त वायु आला.
 ॥ ९३ ॥ हळुचि बोलें रामकर्णी. । म्हणे, “हें काय, गा नरचूडामणि ! ।
 परमस्वरूप सांडूनि । करणी अज्ञानाची ? ॥ ९४ ॥ तूं आत्माराम, मुक्तेश्वरु; ।
 धरिला कार्याकारण अवतारु, । ज्ञानपदीं मूळ विचार । आपुला आपण
 करी. ॥ ९५ ॥ तुम्हां ऐसी धरिली हे दशा, । कपिसेने आंतु अमे बळसा. ।
 पुढें कार्य धोर असे, रणकर्ण्डवा, । उटी उटी, मगवता. ” ॥ ९६ ॥
 मग हनुमंतपितृने काय केलें ? । गरुडास रामासि उपदेशिलें. । तें राव-

शारि जपे, 'तंत्र जाणवळे । त्या सर्पशत्रूंलगीं ॥ ९७ ॥ म्हणे, "माझेया
 स्वामीचेनि अवतारे । कां पां मज स्मरिले आदरे ? । तरि जाणों, म्हणौनि
 वळे धोरें । उड्डाण केलें आकाशीं ॥ ९८ ॥ तया गरुडाचिसे येतगती ।
 पक्षवाते, शैलशृंगें पुढती; । महावृक्ष उन्मळौनि भ्रमती । आकाशापकाशीं
 ॥ ९९ ॥ हिमाद्रिमस्तकीं होता वसला, । तो लंकेवरि निमिषांतु आलां ।
 तान्काळ सर्पा पळु सुटला । पक्षवातगर्भकल्पनि ॥ १०० ॥ श्रीराम-
 लक्ष्मणांचां देही । रोमसंख्या घागळे होते अहि; । ते तिये काळीं म्हणती,
 "मही, । जवो देई बाव्हासि." ॥ १ ॥ भयें विखार काढवेय पळवेलें ।
 एका सिंधुजळीं रिघाले, । ते विरळे होऊनि राहिले । अचाविवरि ॥ २ ॥
 देखौनि पृथ्वीचीं थोळभेगें । सर्प तयांमाजी रिघती वेगें । म्हणती, "गरुडा-
 पासौनि यांचो भाग्यें । तरि नयां मागुतें यथें." ॥ ३ ॥ ऐसे जुटीनि गेले
 नागपाश, । लठिळे रामलक्ष्मण निर्दोष । तें स्वर्गेश्वर घेऊनि यश ।
 निजस्थानाप्रति गेला ॥ ४ ॥ निद्रा केलेया दुष्ट स्वप्न दिसे, । तें जागृति
 जाळिया नासे; । रामलक्ष्मणांचे तैसे । पाश प्रत्यक्ष जाडे ॥ ५ ॥ ऐसे
 अकस्मात जाळे अश्रूय, । देखौनि आनंदले कपि सर्व । मुमुःकार केला
 तेणें गर्व । भगळे अनरशानूचे ॥ ६ ॥ कल्याणवंतु जाळा मुख्य स्वामी, ।
 तेणें सेनेचा हर्ष न माये व्योमी । सर्व शाखाभृग रणभूमी । उभे, इच्छिती
 युद्धासि ॥ ७ ॥ आतां मागुता संग्रामु महाधोर । करितील कपि आणि
 निशाचर; । पुनरापे माजेल रणचत्वार । मेदनासें, शोणितें ॥ ८ ॥
 आतां श्रोतोपाचें मढळ । असावें सावधान, अचळ । रघुनाथकथा
 क्षीराब्धि केवळ । प्राप्त जाळेया सेविजे ॥ ९ ॥ कथापीयूष करा श्रवण, ।
 हें पुनः पुनः म्हणता आश्चर्यण; । अनरासि संगेंळ कवण ? । जे 'कुसुमांतें
 नेगी' म्हणौनि ॥ १० ॥ दूरस्थें हरितांचीं जळें । त्यासि काय समुद्रे पाठ-
 विटीं मूळें ? । म्हणौनि पंडितांची चित्तें बळें । बोधाचीं व्यागती काय ? ॥ ११ ॥
 चंदनशाखांचा पदरी । आली पुष्करें अति साजरी; । त्यांची प्राप्ति
 गाडी, तरि चतुरीं । कां न योगिजे ? ॥ १२ ॥ रसे तुंवळले इक्षुदंठ
 गोड, । त्यांचे कांडवलां आले फळ्यंचे घड; । ऐसी अपूर्वता देखौनि
 मक्षावर्षाची चाट । कोण पां न घरी ? ॥ १३ ॥ मकरंदु मुक्तफळांच

आमीं । हा शब्दुचि अथुत त्रिजगीं । ऐसेयाची प्राप्ति झालुसरे, न भोगीं ।
 ऐसा कोण पां असे ? ॥ १४ ॥ रम्य रघुनाथचरित्र, धोलोक्यतारक,
 उपवित्र । तें साहित्यशब्दां कथिले विचित्र । तरि कोण पां चाडके
 ॥ १५ ॥ कवित्वसागराचा पोटी । साहित्यरत्नाकरे गोमटी ; त्यांतें विरले
 नदष्टी । निवडुनि काढितीं ॥ १६ ॥ साहित्यअक्षरांचां अंबुजे । तुरं
 नि नवरस नाचतो भोजें ; तें कौतुक पहावया बीजें । चतुरीं कां पां न
 रावें ? ॥ १७ ॥ इति श्रीयुद्धकांडकथागृत, लोकोद्धारण वात्मीकिंकृत,
 परिसाये करुनि मुचित्त, कृष्णदास मुद्रलु म्हणे ॥ ११८ ॥

प्रसंग वाचिसावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । नि-
 भ्र जालेया अवकाश व्योमीं । तेजःपुंज दिसे सहस्तरादिमः । तैसा रघु-
 नाथु रणभूमी । उभा शोभतु ॥ १ ॥ सिद्ध चाप करुनि सुष्टी, अरि-
 यातें लक्ष्मी मोधदष्टी । तिये काळीं रामाचेनि प्रतापें सुष्टी । उलडों
 अंगली तैजें ॥ २ ॥ भरताप्रजा समीप दक्षिणे । टाण माडिलें भांम
 श्रमणें । तूणि पृथ्वीसीं पूर्ण बाणें, करी कोदंड धारिलें ॥ ३ ॥ नरेंद्रा
 रामभागीं कपिराजु ; तैथेचि असे तारात्मजु । भेंदु, सुपेणु, गवय, गजु,
 ह इशान्य दिशे उभे ॥ ४ ॥ नलु आणि बाहिनीपति । ऋक्षराजु,
 विभीषणु, मारुती, हे वीर्यवत उभे असती । आग्नेय दिशे रावपाशीं-
 ॥ ५ ॥ उतामृग कोट्यानुमोटी । उदित उभे लक्ष्मी त्रिकूटी । मोधानलु
 कटें सर्वांचां पाटी, युद्ध इच्छिती पुनरापे ॥ ६ ॥ ऐसें सर्व शास्त्रामृगदळ ।
 गग्यालयाहूनि अति तुवळ । मिहनाद केळा तेंणें दिग्मंडळ । सपूर्ण जालें ॥ ७ ॥
 हरिमेनेपणें आगळा आग्नेयु । रिपुमघाचा नाहीं उबलेयु । सर्वा मुली-
 हूनि निराजा घोड, तेंणें लंका गजवजली ॥ ८ ॥ नगरवासियांचां
 फर्णविडीं । पुमारा भरला, धनलीं टाळीं । महाराचिया रोमावळि । उभा-
 रल्या पुलकानुल्य ॥ ९ ॥ ऐसें वर्तलेण तिये अवमरीं । रक्षपाळ होते
 चहू दारी, किती एक मोमशखवाग । पांडवनी तेंणें आले ॥ १० ॥
 उभे राहूनि गटपदारी । वृषाते नमिजा जोडलां करी । म्हणती, “कथार्थ,

राया, जमधारी । वरी व्यथारहित जात्रे ॥ ११ ॥ तुटले दाशरथि या
 अहिनाळ, । हर्षें गर्जत कपिदण्ड, । आसारी झेलित पादप, शंख
 दुर्गेनी मजले. ” ॥ १२ ॥ ऐशो आदकांनि दूतचने । ममक तुळि
 दशानने. । पुत्रे जाळिडीं अरिदक्षणेने । तयें पार्श्वजळीं कंमेनि पा
 ॥ १३ ॥ मग रागण प्रस्नेसीं बोत्रे. । “कोळमेयामि कौम पुटले,
 ते क्षणमात्रे नमचुरि जात्रे, । ऐंम आदरिते इये काळी. ॥ १४ ॥
 शुचापतींचेनि अमित्रे । नाणीं भेदिलीं हरिनराचीं गात्रे. । सचरहिते, प्रेन
 दशापारे । होऊनि पडली. ॥ १५ ॥ फाळें गिळूनि उंगळिते । तैसे पर
 दळागंज उठिते. ” । ऐंम आदकांनि दळपति बोले, । मत्रिगतु जो थेंपु
 ॥ १६ ॥ “राया, योग्ती. एक त्रिभुवनीं, । तळाडीं वळिये मुवापानीं.
 तुम्हां त्याचीं वंभवे हर्यनि । दीनदशा दीपली. ॥ १७ ॥ ऐसा प्रताप
 तुमचा त्याचे रम । लागता आहाळती राजे सर्व भान. । पहा पा बराह
 शेष, कर्म । भेजे तळीं वसले. ॥ १८ ॥ ऐसी तुमची पुण्यार्थकीर्ति ।
 घरटी फरी दिग्मडळा भरती, । तो नृ निधुपरिवपुरपति । वरसन्धी वाडु-
 ल्याचा. ॥ १९ ॥ राया मज आता कल्पने हृदयीं, । रामें विचाग्ननि
 आपल्या टायीं । केली मंकेमर कटकरी, । लागत शिळीं बाधोनि ॥ २० ॥
 वानरी प्रमचि सप्रामी । घोर मानगिळी रणभूमी. । भगीनि भगिळे
 पराक्रमी । मध्ये वेगळे पहा पा. ॥ २१ ॥ नागपाशीं वाधिजे ईद्र-
 जिते । म्हणें नि जळव न करों त्याते. । भय साडूनिया परते ।
 नैर्नन्यावरि चाळिले. ॥ २२ ॥ जाता ऐसें कीजे, भूपोत्तमा, । तया-
 प्रति पाठविजे सप्रामा । माझेनि मते एवु धूम्राक्षनामा । वरी नष्टुनि
 येईल. ” ॥ २३ ॥ ऐसे प्रहस्ताचे बोळणे । रायासि मानले शत-
 गुणे. । धूम्राक्षरे वरी वधणे । हा निश्चयो केला. ॥ २४ ॥ मग त्रिद-
 शेश्वरारि तिथे काळी । बोले धूम्राक्षसि समामडळी । म्हणे, “ तुझेनि
 प्रतापें तुला मौळी । जयपूर्ण वसे. ॥ २५ ॥ तारि आजि तुवा सहपरि-
 वारी । शीघ्र जावें लंकेवाहोर । युद्ध कल्पनि रणचत्वारी । नखानर
 सहारावे. ” ॥ २६ ॥ ऐसे त्रिभुवनायारीने बोळिले, । अळकारचीरी गौर-

गेलें, । तव धूम्राक्षा आगी भरलें । भरितें सत्प्रियेचें. ॥ २७ ॥ स्वामी
 गेरव देत मुखें, । अमृतपान नव्हे त्या सारिखे. । तुळिता तेणें मुखे ।
 ह, मांदार उणे जाती. ॥ २८ ॥ महाराक्षसी बाणली समा, । सातोंनि
 पुत्रासु राहिला उभा. । युद्धामेशे डोले प्रतिमा. । राजेंद्र नमस्कारिला.
 ॥ २९ ॥ धूम्राक्षाचें अगलग दळ । अमित पालाणिलें तात्काळ. । राज-
 गंगा दाटलें तुवळ. । गर्जत भयानक. ॥ ३० ॥ पढाति, रथ, तुरगो-
 तम, । गज गुढारिले गिरितुल्य भीम, । चतुरग घालता, हें थोम । रज्जि
 तपूर्ण जालें. ॥ ३१ ॥ रथु जावूनदाचा रत्नखचित, । ध्वजाकुशपताकीं
 मंडित, । त्यासि अथ जुतिले श्वेत, । चत्वार, मारुतवेगी. ॥ ३२ ॥ त्या
 थारार सामग्री केली, । शस्त्राचीं भरणे भरिलीं. । धूम्राक्षें अगत्राणें घा-
 तलीं, । आरुढला तिये रथीं. ॥ ३३ ॥ बाहिर्निर्गटित महाभूर । चालिला
 रथांत दक्षिणद्वार । रणतुरें वाजती, तेणें अवर । सपूर्ण जालें. ॥ ३४ ॥
 धूम्राक्षु आला लकेनाहारे । अट्टाहासु केला निशाचरीं, । तव अकम्मात्
 तिये असरीं । अपशरुज जाला. ॥ ३५ ॥ राडिला भुज चर्चित अशुद्धें ।
 धूम्राक्षरथीं टाकिला गीर्धे. । अमगळ शब्द कव्यादें । सेनेसन्मुख केला.
 ॥ ३६ ॥ ऐसे पा अपशकुनसगमी । धूम्राक्षु भगला अतर्घामी, । तज
 शीत साधूनि रणभूमी । भार तुवळ थोकले. ॥ ३७ ॥ शस्त्रमंडित ते
 सत्रे चमू । उचवळे करायया सग्रामु. । दाखविती अमित्रातें विक्रमु । घायें
 आणि मुखवोंपें. ॥ ३८ ॥ पाउपरि कपिदळाकडे । दीर्घ गर्जिन्नडे वळि-
 याडे, । तेणेंकरुनि स्वर्गाचे हुंडे । भूमीसि भेटों म्हणती. ॥ ३९ ॥
 देखोनि राक्षसदळाचा याग, । कपिपुंगवी केला उठाय, । जेसा वळें
 उसले हेलाय । ऊर्ध्व अवुनिधीचा. ॥ ४० ॥ वीरप्रियेचें पैमत्र गाढें, ।
 वीर छोटले वीरापुढें । पुरयार्थे तृणापवढें । परदळातें मानिती. ॥ ४१ ॥
 सहस्रकराची प्रभा पडे, । वीरी मय टाकिलें त्याही पैलीकडे. । जय
 इच्छित महानगाडे । परस्परें पुढें जाले. ॥ ४२ ॥ सग्रामु देखोनि परम
 मुखी । छोटले दोही दळाचां मुखी । जीवितें मानूनि तृणासारिखीं । एक
 एकांतें हाणिती. ॥ ४३ ॥ गळ, गदा, मुद्गळ, तोमर, । पत्तीश, टडुडी,

फरस, चौधार, । कटारे, कोइते, भिडिमाळा, शर, । इयें शस्त्रें राक्षसाचीं
 ॥ ४४ ॥ शैलशृंगें, शिळा, तरुवर, । येहीं आयुधीं भिडती वानर.
 भिक्ट घायामरिसें निशाचर । चूर्ण होउनि पडती. ॥ ४५ ॥ प्रहार हाणीं
 निया निकरें । भगिती एकमेकांचीं शरीरें. । तुटती अस्थिमासें, रूधिरें ;
 भडमटा गडती. ॥ ४६ ॥ मीनले सप्रामाचा आवर्ती । हाकिती, उसिना
 घायीं हाणिती. । शिरकारचरणीं दाटलीं क्षिती । दोहीं दळ्यामध्यें. ॥ ४७ ॥
 करचरण तुटलीं शिसाळें. । आगळीं पसरुनि धांवती वळें, । क्रोधाग्ने
 सगळें । ब्रह्माड गिळू भाविती. ॥ ४८ ॥ ऐसें युद्ध माडलें महाधोर. ।
 भिडती पर्वतानुत्प रीर. । ठूताता कापरी रणचकार । मेढमासें तुंबळलें.
 ॥ ४९ ॥ शृंगशिळापरतीं पादपपाणि । करिती धूम्राक्षदळाचीं भगोणीं. ।
 तिये अवसरीं चतुरगिणी । उल्लगळलीं बहुत. ॥ ५० ॥ रथा आणि घोडे
 यावरि । शिळाचा सडा पाडिला वानरीं. । नैर्ऋत्यदळीं तिये अवसरीं ।
 सहारकाळु आरमला. ॥ ५१ ॥ ऐसें धूम्राक्षें दृष्टी देखिलें. । क्रोधें ब्रह्माड
 जाळीन भाविलें. । मग सारथिया म्हणे व्हिलें । “रथति चालवें.” ॥ ५२ ॥
 ह्याभीचेनि भतें सारथी । साटसरिसे अश्वार्थें प्रार्थी. । तर ते धानिन्न
 रणपत्रीं । पननासि साडुनि मागें. ॥ ५३ ॥ उदाळती ऊर्ध्वगर्तनिं घोडे, ।
 सरिसा रथु चा चक्री लडे । पडले रणागणीं प्रेतांचे सडे । तयातें पिष्ट
 करिती. ॥ ५४ ॥ ऐसा महारथी धूम्राक्षनामा । प्रवर्तळा घोर सप्रामा. ।
 शरवृष्टि केली तेंणें व्योमा । जमनिकां जाळी. ॥ ५५ ॥ धूम्राक्षु मेघलक्षण, ।
 जळधाराभ्यानीं पडती वाण, । पर्वतासम वानरगण । झेलिती सर्गोणीं.
 ॥ ५६ ॥ ऐसा अर्पत शरधारि । मेघनुत्प गर्जना करी । वीरव्री वेभयें अवरी ।
 माये आवेशें. ॥ ५७ ॥ अनिवार याणाची गति. । अमित बोटओढी
 सरती. । तृणिगर्भा कोण जाणे किती ? । ते सरसरा घेतसे. ॥ ५८ ॥
 दूत वाणाची धुम्राड घनी । निरवकाश जालें गगनी । तयामाजी कपि
 दिले शरें. । ऐसें देखीनि वायुकुमरें । शिखर बोटीं नाचविलें. ॥ ६० ॥
 गेरिशृंग तिये अवसरीं । घावोनि टाकिलें धूम्राक्षारें. । तें आगासि आदळता

सार्ता शरीं । राक्षसवीर्ये फोडिलें. ॥ ६१ ॥ सयोंचे हनुमतासि ते क्षणीं ।
 धूम्राक्षे त्रिधिलें द्वादश वाणीं. । मुख पसरुनि गभीरा वाणी । गर्जन
 आगळें केलें. ॥ ६२ ॥ हनुमत म्हणे, “मला गा वीरा” ॥ आता सामाळीं,
 निशाचरा. । मग पर्वतु टचळिला दुसरा, । मंदराचल्लु जैसा. ॥ ६३ ॥
 गर्जन करुनि भयानक । प्रथम छळिलें राक्षसकटक, । मग त्या धूम्रा-
 क्षाचें मस्तक । पर्वतें आच्छादिलें. ॥ ६४ ॥ पर्वतपृथ्वीचा सपुटी । हार-
 पली धूम्राक्षससारसृष्टि । ऐसे देखोनि दिधली पृष्टी । राक्षसनाहिनींने.
 ॥ ६५ ॥ सरिताप्रवाह मिला सागरां, । तेसे पळत प्रवेशले लंकापुरी, ।
 सभामंडपं रुश्वरारि । तेथें वृत्तांत सागती. ॥ ६६ ॥ “नृपति, धूम्राक्ष
 ऐसा वीर । जो अमरपुरनासियास शुजार, । तयाचा हनुमतें केला सहार ।
 महापर्वतप्रहार ” ॥ ६७ ॥ ऐसे आइकताचि लंकापुरपति । रुद्राहुन्य
 जाला दुखातीं. । म्हणे, “व्याघ्रासि क्षयप्राप्ति । गोधनसघटनें जाली.”
 ॥ ६८ ॥ मग वज्रदंष्ट्रीसि तिथे असरी । गौरिलें पुरगार्थउत्तरी. । म्हणे,
 “तू आजि निर्माण (?) करीं । अग्नीचें मडळ ” ॥ ६९ ॥ ऐसें नैर्ऋ-
 त्याधीश पोळीं सरे, । तत्र वज्रदंष्ट्रीसि योगु सचर. । राजा नमस्कारुनि
 त्वरे । निघाला सप्रामासि. ॥ ७० ॥ मुख्य वज्रदंष्ट्री महावीर; । सरिसे
 चालिले चतुरंगभार; । अश्व, रथ, पदाति, कुजर, । राजमार्गे निघाले
 ॥ ७१ ॥ लागली गभीर वायव्यनि । तेणें निरनकाश जालें गगनीं, । सेना-
 कटोळ चालता मेदिनी । कपायमान भासे. ॥ ७२ ॥ लंकेचा पश्चिम
 दारगठा, । कळससौरणेंमंडित, महा मोठा, । दोही भागीं सपूर्ण, त्या वाटा ।
 वज्रदंष्ट्री निघाला. ॥ ७३ ॥ गजरे चाले भयानक चवू । शस्त्रमोडेंत अति
 विरुमु । म्हणती, “आजि प्राप्त जाल्या सप्रामु । प्रतापा पारणें होईल.”
 ॥ ७४ ॥ तत्र दळ चालता अकरमात । अद्भुत उठिला चडयात; । घनजु
 उन्मळोनि भ्रमत । आकाशा पोटीं. ॥ ७५ ॥ रजो दळ पारलें अधदशा, ।
 समयो घाटे प्रज्यो ऐसा, । सर्गीसि मुडूतमात्र यज्जना । धर्तला लंकापदेदीं.
 ॥ ७६ ॥ ऐसें वातारिष्ट शमलें, । सर्गीच्या चक्षुसि दैन आलें ।
 म्हणती, “आकाश पडतां धरिलें । आमचेनि भागमुरें.” ॥ ७७ ॥

पुढें दळ रणभूमीसि आलें त्वरे. । मृत्युपात्र ते जालें पुढारें. । देखौनि पर-
 वार रणधारे । महानादै गर्जिल्ले. ॥ ७८ ॥ वन्ही लागला पर्वतां, ।
 तेथे वळें झेंपावती; । तैसे राक्षस कपिदळ्यांरि पडती; । मिळाले सग्न्यासि
 ॥ ७९ ॥ दोही दळींचें हाणितो परस्परें. । ठायि ठायि भगति वड
 शरीरें. । गर्त पाझरती, ऐसीं रविरे । सवतीं भूमंडळीं. ॥ ८० ॥ वीरगा
 करितो कोन्हाळु, । तेणें रेचरा मुट्या पळु. । माडला वीरश्रीचा खेळु,
 अतकु महासुमदासि. ॥ ८१ ॥ ऐमे उभय दळींचे वीर । सग्न्या शीरे
 रणरगशीर, । प्रहारसवडे पडती अपार. । जैसे तरु उन्मळती. ॥ ८२ ॥
 अश्व, रथ, गज एके वेळे । मार करित उठावले वळें; । जैसा तोयाब्धीचें
 जळें । वेळेतें घोंटाडिजे. ॥ ८३ ॥ अविक तृष्णा वानरदळा. । अपार
 टाकिती गिरिशृंगाशिळा. । धोंवटे धोंडे मेत्रजळा । इतुकी वृष्टि करिती.
 ॥ ८४ ॥ पडती शिळाचिया चळथा । तेणें राक्षससेना पावत व्यथा. ॥
 हें देखौनि स्वपुरपार्था । वज्रदष्टी दाख्खा. ॥ ८५ ॥ म्हणे धुरेचिया सार-
 थियातें, । “वेगें माघारें साडी मारतातें. । साट देऊनि अशोक्तमातें । रथु
 ने सेनामुळीं. ॥ ८६ ॥ पाहें पा इये काळीं सग्न्यामी । निर्माण जरीन रण-
 भूमी, । जैसी सविता उदेलेया व्योमी । नक्षत्रे काळ्यडती. ” ॥ ८७ ॥ व-
 ज्रदष्टीचें वचन गाडें । सारथियें रथ प्रेरिला पुढें. । लवीत धावे पडले-
 याचीं धोंडे, । गिरिशृंगासि वायु जैसा. ॥ ८८ ॥ वज्रदष्टी परदळासमोर ।
 सधान करिता झाला घोर, । तीक्ष्ण, सरळ, स्वमपुख शर । लक्षावधि सो-
 र्जातसे. ॥ ८९ ॥ अति वेगोत्तर सधानगति, । धुंधाटें वाण वाणामार्गे येती, ।
 वानराचा आगी भेदोनि पडती, । परतेचि पळीकटे. ॥ ९० ॥ वज्रदष्टी
 गर्जे भीम, । शरजाळें आग्यादिलें व्योम. । तिये समयीं कितीएक प्रवगम ।
 पृथ्वीरि पाडिले. ॥ ९१ ॥ देखौनि वज्रदष्टीचा शरमार । क्रोधें उचव-
 ळला वाळींभुमर, । परत उचलिला, जैसा मेरु । धाविजला पातनेगें.
 ॥ ९२ ॥ ऊर्ध्व वाहो वरुनि, पाणितळारि । चक्रतुल्य केला गिरि ।
 म्हणे, “ राक्षसा, शीघ्र सावरी ” । मग टाकिला वळें. ॥ ९३ ॥ मस्तकीं

व्रैसाने गिरिचक्र, । तत्र वज्रदंष्ट्री उडाय रुक्म; । गदा धेजनि वारिजला,
 शक्र । जेसा वज्रातें रखनि ॥ ९४ ॥ आकाश्यां भग्नानि गदा, । ' धे
 ने ' म्हणोनि हाणी अंगदा. । याउपारि घोर द्वाद । तारातनयो प्रसतें.
 ॥ ९५ ॥ दोर्दंड उचलनि अति कठोर । फोडू आरभिलें वज्रदंष्ट्रीचें शीर;
 त्र तोंचें साधकें एक अष्टधार । आड धरिलें. ॥ ९६ ॥ सोंचि त्या
 पद्माचेनि घातें । वक्षीं ताडिलें अगदातें, । तत्र तोंचि शस्त्र धेजनि, वाळि-
 पुतें । अपूर्व अद्भुत केलें. ॥ ९७ ॥ खट्टे हाण्यानि कठनार्क्य । शीर पाडि-
 रें भूमटळीं, । जंसी गिरिशृंगाचीं डिखोळीं । इंद्र वज्रें तोडी. ॥ ९८ ॥
 मुख्य वज्रदंष्ट्री ऐसेयापरी । खट्टनि पाडिल्य पृथ्वीपरि, । जयो अंगदु पायला;
 गनरी । सिंहनादु केला ॥ ९९ ॥ वज्रदंष्ट्रीसि देग्यांनि ऐसी दशा. । राक्ष-
 सदळीं भविजला वळसा. । पृथ्वी वाळनि पश्चिम दिशा । उरले लंका प्रवे-
 शती. ॥ १०० ॥ युद्ध फारिता जाळे भग्न, । रश्मिचर्चित, म्लानरदन;
 समामटपा वेजनि नमन । नैऋत्यनाथासि केलें. ॥ १ ॥ ' राया, आजि
 संग्रामु बौद जाला, । कपिभारु कितीं एकु मारिला, । या उपरि रणा आणि-
 ष्य । वज्रदंष्ट्री अंगटे. " ॥ २ ॥ ऐसैं आइकींनि लंकापुरगति । पडला
 चितेंचा आनर्ती । मग बोलीनि अकपनाप्रति । युद्धा पाळवेलें. ॥ ३ ॥
 तोही प्रथिला बाउकुमरें. । मग शोकु परिलालंकेभरें. । तिये काळीं नेलेनि
 प्रतापउत्तरें । महस्त सावरिलें ॥ ४ ॥ आता प्रगन महस्तनामा । जाईल
 चतुरगिणींसी संग्रामा, । तो राररमु परिथेता म्हणोनि मुग्धा । प्रार्थितु
 असैं. ॥ ५ ॥ कृष्णदासु मुद्गलु विनयी, । प्रथिकों सादरता घायी, । मुचि-
 च म्हा परिसागी । रामायणा वाल्मीकनाणी ॥ ६ ॥ इति श्रीयुद्धकांड-
 कथामृत, । लोकोद्धारण वाचोकिटन, । तें परिसारें कव्यनि मुचित्त ।
 कृष्णदास मुद्गलु म्हणे. ॥ १०० ॥

१. 'य' प्रतीत ही ओळी नाही. २ घ. प्रविष्टा. ३. य. रामायण म्हणोनि. ४. य.
 ही श्रीरामायण । युद्धकांड दोरददन, । धोटी परिघावें सावधान, । कृष्णदास
 मुद्गल म्हणे.

प्रसंग तेविसावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । धूम्राक्षं, वज्रदंष्ट्री, अकंपनु । पडेल्यां दुःख धरी दृशाननु; । तयाप्रति प्रहस प्रधानु । बोलता जाला तिये काळीं. ॥ १ ॥ “अहो राजचक्रचूडामणि, अकंपनु, धूम्राक्ष पडले रणीं; । तया गतशोकाची सांडणी । सर्वथा करावी. ॥ २ ॥ युद्ध करितां आटलें दळ, । विचारितां अति निर्वळ; त्याचेनि कोटीगुणें तुंवळ । सिद्ध असे लंकेमथ्यें. ॥ ३ ॥ सभामंडळीक महावीर, । अतिरयी, अद्भुत धनुर्धर, । जे मुरमुद्धां शक्तासि साचार सिंहरुत संग्रामी. ॥ ४ ॥ मार्तंडरथीचे जैसे व्राजी, । तैसे अमित सिद्ध लंकेमथ्यें तेजी; । तयांवारी आरूढती तयांचां भुजीं । वीरथी खेळे. ॥ ५ ॥ सहस्रमगु बसे जयावरि । त्या परित बळिये, जैसे गिरि, । तूम्रिये गजशाळेभीतरि । फुंजर कितीएक वांघळे. ॥ ६ ॥ रथ साडपंधरेयाचे रत्न; खचित, । अपूर्य, अभंग, असंख्यात; । जेणें विद्वारे महापर्वत । ऐसेयुगशब्दांची सामग्री. ॥ ७ ॥ महारुद्राचां तृतीय नयनीं । सांठवला ब्रह्मांड जाळिता अग्नि, । तसी तुमची चतुरंग द्वाहिनी । सिद्ध असे लंकेमथ्यें. ” ॥ ८ ॥ ऐसें प्रहस्त बोलतां । इंद्रारिजनकाची हरली चिंता. । हणें “प्रधानोत्तमा, तुज असतां, । आह्मासि व्यसन कैचें ? ॥ ९ ॥ परिसु जयांचां दक्षिण करीं । आणि कल्पद्रुमु वाटिकेभीतरि, । विचारिता त्यांचिये मदिरां । दरिद्रदुःख कैचें ? ॥ १० ॥ सुधारसाचा न्हद अंतरां । आणि स्वामित्व सौरसागरीं, । ऐसे या सभाग्यांचा जठरिं । क्षुधाक्लेश कैचें ? ॥ ११ ॥ सूर्यसहवर्तमान ज्याची समा । आणि आज्ञाधारकुं अग्नि उभा, । सहज देदीप्यमान प्रतिभा, । त्यासी तमवाधा कैची ? ॥ १२ ॥ हणानि, गावादिर्नानाथा, । तुझियेसजिर्धा कैची उद्देगव्यथा ? । आतां शीघ्र आपुळेया-” मुरुपार्था । दष्ट करीं अमित्रातें. ” ॥ १३ ॥ ऐसें रावणु बोलें सरे, । तंत्र प्रधानासि आनेशु न घरे । गग राजा नमस्कारुनि त्वरे । सुद्धालागीं .

निवाला. ॥ १४ ॥ रथारूढ जाला अतिवेगें. । भार तुंबळ पुढें मागें. ।
मेदिनी रज व्यापी; त्या तव खगें । आपणातें आच्छादिलें. ॥ १५ ॥
महारणनाद्याचा एके वळें । नादु लागला अति विशालें; । तया घर्नानें
पडलें ठाळें । दिग्गजा कानी. ॥ १६ ॥ राजधानीचें पूर्वदिशाद्वार ।
कळसमंडित, महाथोर, । पदाति, अश्व, रथ, कुजर । तेणें मागें निघाले.
॥ १७ ॥ सर्वा वीरा समर्थ । प्रहस्त मुख्य सेनानाथु. । रण पात्रता तयाचा
थु । चान्ही बास पडले. ॥ १७ ॥ ऐसा अपशकुन जाला अकस्मातुः ।
भत.करणों भेदला प्रहस्तु. । पुढें वाहिनीपरिवेष्टितु । घातवेगें चाटिला.
॥ १९ ॥ भार येऊनि रणागणीं धोकले, । सुमट सिंहनादैं गर्जनले, ।
रघुनाथु विभीषणेंसीं बोले, । “हा कोणु युद्धा व्याला” ? ॥ २० ॥
विभीषणु हणें, “नरवीरोत्तमा, । हा मुख्य मंत्री, प्रहस्तनामा, । राक्षसे-
नेचा स्वामी, सप्रामा । अति विक्रम आला. ॥ २१ ॥ यासि प्रतियोद्धा
असें नीळु, । जैसा शार्दूलेसीं शार्दूलु, । दोबाचा विक्रम विशालु, ।
दोबाही वाहिनीपति.” ॥ २२ ॥ ऐसा विभीषणु रावनापाशीं । बोलता तुळें
बृहस्पतीशी, । तंव पूर्वदाराचा प्रदेशीं । कपि राक्षस सघटले.
॥ २३ ॥ उभयदळींरातें मुक्तिकाळु, । वीराथ्रियेचा माडला ऐंळु. ।
भ्रमतु पाटला त्रोपानळु, । अग्नि जैसा पर्यती. ॥ २४ ॥ हाहा शब्दा
हानिती परस्परें, । आशुधें उचळुनि हाणितीं निफरें, । एक एकाचीं
भागितीं शिरें । वज्रघायास्तन. ॥ २५ ॥ पर्यती विगुळता पडती, । तसें
वीरावरीं घाय विशतीं. । सत्यागळें मागें न टळती । राक्षस आणि वानर
॥ २६ ॥ अथारूढ, गजारूढ, महारपी । छोटले उहरियातुल्य रणार्थी. ।
शस्त्रास्त्रांची घातली युधी । वानरवाहिनीपरि. ॥ २७ ॥ अति योद्धे कपि-
केसरी । शिष्टा टाकितो परवीरापरि, । मेघ मिळीनि अवरीं । जैसी शृष्टि
करितो. ॥ २८ ॥ पादपपापाणांचे प्रहार । लागतां निदारति निशाचर; ।
रथ चूर्ण होती; बार, कुजर । रणक्षयारों पडती, ॥ २९ ॥ ऐसा सप्रामु
नीडला अद्भुत, । पडले बहुसाळ कपि, नैऋत्य, । तुंबळ चारों लागलें
शोणित, । समुद्री सगम जाले. ॥ ३० ॥ भगळे देखांनि राक्षसदळ ।
प्रहस्तें मोकटिले शरजाळ; । तेणें आच्छादिले अतच्छ । वारेयातें वावो

नाही. ॥ ३१ ॥ जाणें येहचिया भाळें निवटा, । आकुडियाच्या पंक्ति
 पमरटा, । काठिया तळवृत्ता, चोखटा, । रत्नपुष्पा, पिचिना. ॥ ३२ ॥
 नुदत शगचेनि धुनुमाटे । आगरती यों गिरिदुटे । महाभूताचीं उगरी
 पोटे । भयाचेनि पडिभरें. ॥ ३३ ॥ प्रहस्तु गनुमाडा अति निका, । नागों
 भेदितु कदिरुटका । हें देखोनि नीळा, दळनायका, । अद्भुत न्हे
 आला. ॥ ३४ ॥ अग्निपातानि जयाची उत्पत्ति । तयाचा प्रतापु नाना
 किर्ती ! । महारटु क्षेमे प्रळयानी, । जानुन्य क्रोधें जाला ॥ ३५ ॥
 पर्वत उचळनि निशाळ, । गर्जतु गरिज्या नीळु । दीदीप्यमान ज्वा
 कटोळु । वधानराचा. ॥ ३६ ॥ उभा गहोनि प्रहस्तरथापुढें । नन्दन
 बोलता जाला अति गाढें. । हणें, 'महादुर्जनें, दैत्यराजें, मुटें, । ज रे,
 बुबुद्धि केली' ॥ ३७ ॥ जानकी, दूरग्या विचारिता, । पद्मोद्भवाचा
 पिता त्याची काता । तें जगप्रयजननी लळे आणिता नेणाचि, रे चाळळ
 हो ॥ ३८ ॥ अरे, विभीषणें तुमचें हित । सांगितलें सुवचनं दत्त, ।
 तें तुना स्वमुखें अदृत । निदा केल्या आमुची. ॥ ३९ ॥ अति अग्रमी तू
 पापरूपा, । आजि प्रात जालासि माझेरा फोपा, । आता हाणोंनि देदिदु
 गापा । चूर्ण करीन तुझें ॥ ४० ॥ हें आदिकीळि प्रहस्तासि तुबळ गोष्ट ।
 हण, 'मर्कटा धुत्राखाचा केल्या वधु, । मशक तुल्य तुझा देहो, निनु ।
 शोपिती काइसेनी पा. ॥ ४१ ॥ मीं प्रहस्तु आपुलेनि शरें । भेद मरु
 मेळचीं उदरें, । त्याहूनि काय, रे, तुझेनि शरीरें । दहल धरिलें अत्त
 ॥ ४२ ॥ मस्तकीं बाहूनि दक्षिण मुतु । अतियुद्धा आलासि मज उजू, ।
 तरि तू वापुडा गतायु गजु । मज मिहानें मापटलासि ॥ ४३ ॥ ऐसं
 प्रहस्तु बोले आगळे, । तव गर्जन केलें गमीर नीळें. । गिरि उचळिला
 होता मुजगळें । तो शत्रूगिरि टाकिला. ॥ ४४ ॥ गिरि अमतजव उतरे, ।
 तव प्रहस्तें सधान केलें त्वरें, । फोडनि पाहिला, विसुरे । पडता पृथ्वीगिरि
 ॥ ४५ ॥ ऐसं देखोनि अग्निबुमरें । गिरिभृग घेतले दुसरें । ऊर्ध्व गहो
 करुनि, मोघें घोरें । पत्नीगिरि टाकिलें ॥ ४६ ॥ रयावरि आनन्दनि
 शिखर । तव प्रहस्तें सोडिले निशाति शर, । वज्रा ऐमे धुधुवाट थोर । मृग
 फोडिलें तेंही ॥ ४७ ॥ प्रहस्तें मरिमें तियेची क्षणीं । नीळु मेळिला

गृहीती वाणी; । तिये व्यथेस्तव पडों पाहे घरणी; । परि शर्का सांवरिळा; ।
 ॥ ४८ ॥ जैसा पुष्पधन्याचा शरी । साधुमने परदार स्वीकारी, । तिये
 समीं एका आंवरी । विवेक मित्रराज. ॥ ५९ ॥ प्रहस्ताचे अनिवार
 राण । भेटले नीळाचा आंगी तीक्ष्ण; । परि त्या वानखीराचें ठाण ।
 स्निग्ध; न भंगे. ॥ ६० ॥ बरि पडति पर्जन्यघारा । परि भयनाचा
 कची कुजरा, । तैसा संधान साहतुचि पुढारा । बन्धितनयो धांविनला.
 ॥ ६१ ॥ वेगीं क्रमूनि धारापंधु । काचपेटे हाणे रिपूचा रथु, । तंव शीघ्र
 मरसेनाथ । भूतळीं उतरला. ॥ ६२ ॥ देखे रथु जाळा चूर्ण; । मग
 कोधें उचंचळला पूर्ण. । विशाळ गदा, ठोह जीर्ण; । ते नीळावरि टाकिलीं
 ॥ ६३ ॥ कपोल किंचित भंगलें घातें । तिये ठायीं भूमि भरली शोगितें; ।
 पाडपारि वैधानरमुतें । अद्भुत विक्रम केला. ॥ ६४ ॥ चोड कळनि
 अति गभीर । वृक्ष उन्मुळिला महायोर, । सहस्रशाखांचा, विस्तार ।
 योजने दोनी. ॥ ६५ ॥ तो झाटिला आकाशो दोर्दंडोरें, । मग
 मानसी भायिलें कपिवीरें । “मी रामराजु, तरि येणें प्रहारें । प्रहस्ताचें शिर
 मग्ये” ॥ ६६ ॥ इये भवनेकरुनि प्रसंगमें । वैरी हांकिज अतिक्रमें. । “साढे,
 रे” ह्मणानि मस्तक हुमें । प्रहस्ताचें चूर्ण केळें. ॥ ६७ ॥ हुमळक्षण धम्र
 आदळलें, । तेणें प्रहस्तशिरसंग पिष्ट जालें, । काबंध मंगीनि भूमी पडलें, ।
 प्राणें केळें प्रयाण. ॥ ६८ ॥ सेनापतीनें सेनापति धडिला, । जैसा सिंह
 सिंह विदारिला; । तिये समीं आनंदु जाळा । वानखाहिनीतें. ॥ ६९ ॥
 पादपप्रहार लागों न पुरे, । तंव पकळ्यातुल्य विदारे; । कां अश्व
 लागतां निखुरे । मृत्तिपावटु जैसा. ॥ ७० ॥ कोतुरा पाहत होते नयनी ।
 देव बेसांनि विमानी, । तैही प्रहस्त धडिला म्हणीनि । नीळपूजिला आदरें
 ॥ ७१ ॥ प्रहस्तासमामें दळ । युद्धा आलें होतें जुंयळ, । तें कपिव्याघ्रों
 सफळ । प्रथमचि मारिलें; ॥ ७२ ॥ अल्प, पायट उरलें । तें पळत
 लंका प्रवेशलें, । मंदपांगणी उभें टेलें, । वार्ता सांगति रायापुढें. ॥ ७३ ॥
 “अहो राजेंद्रा, लंकापा, । निरुपम प्रहस्ताचेया पुरुषार्था. । आजि
 समामीं वैरियांसि व्यथा । प्रळयातुल्य केटी. ॥ ७४ ॥ सूर्य आपुलेनि
 उषणें । निस्तेजें केटीं तारांगणें, । ह्मणानि शुकचें उषणें । ये राहोचें

मुख; ॥ ६५ ॥ तैसें राया तेणें प्रहस्ते । शंखारें फोटिलें कपोंतें; ।
 तया वैराचे अग्रिमुतें । तसिणें घेतलें. ॥ ६६ ॥ वनस्थळीनीं वणवा
 टागला । तो अवकाळवृष्टीनें विझविला, । तैसा प्रहस्तु नीळें निजिहु केला ।
 समरंगणाचां ठायीं.” ॥ ६७ ॥ ऐसें आइकनां क्षणां रावणें । राज्यानें
 बुडविलें अंतःकरणें, । शोधानल पेटला, तेणें । उचवळों पाहेंतुं.
 ॥ ६८ ॥ प्रहस्तमधाचा काळ क्रूर । तोचि अमावास्ये रात्रिचा भर; ।
 पीडा पारला रावणचित्तचक्रोद । मुखशशाग्रतें न देखे. ॥ ६९ ॥ कोपव-
 म्रिकुड होतें रावणाचां हृदयो । तें पेटलें अद्भुत तिथें समयी; । आनखीं
 दाटलीं धुवांची धुई, । तोचि हा धुरटा दिसे. ॥ ७० ॥ प्रहस्ताचेनि
 प्रधानपणें । मुरागनांसी शोकासिंधीं उपेणें. । बहुतां भूपाट्यांचीं अतःकरणें ।
 मयाचा विळीं रिघाटी, ॥ ७१ ॥ ऐसा प्रहस्तु वानरी वधिला, । मग
 राजा दुजेया महोदरासि बोलिला. म्हणे, । “काय पा विपरीत वर्तला ।
 आजिचा काळ हा. ॥ ७२ ॥ अवकाळाचा मुद्राचीं मिठी । पडली सूर्याचा
 कठीं, । का वडगानल धरुनि वीरगुटी । पतणें समुद्री बुडविला, ॥ ७३ ॥
 उपद्रुनि मेरुचा मुसळा । जो वरतळीं वेष्टू शके वीळा, । तो प्रहस्तु
 आजि प्राणा वेगळा । वानरी केला कैसा ? ॥ ७४ ॥ तरि आता प्रहस्ताचा
 प्राणेंसी । तुळीन मेरु ऐतिया राशी. । शरीं उडुनि वानराचा लिसीं ।
 दुर्जान सागरातें ॥ ७५ ॥ आजि सग्यानीं मारीन शत्रूतें, । जैसैं क्षत्रिया
 मारिलें रेणुक्रमुतें; । मग तयाचेनि जळशोणितें । तपेण प्रहस्तालागीं.
 ॥ ७६ ॥ आता तुझीं सर्व शीघ्र काळें । पाटाणावीं अगळीं दळें । आजि
 मां आपुणेनि शरजाळें प्रह्लाड । सपुर्ण करीन.” ॥ ७७ ॥ ऐसी आज्ञा आदेश
 देखीनि प्रधानी । पाळाणिते जाले बाहिनीं. । ऐसा वृत्तानु देखिला नयनीं ।
 महोदरीचा हेरी. ॥ ७८ ॥ आतां रावण युद्ध जातिथे अवसरी । नीति
 सांगाव्या येईल महोदरी, । ते पुढील कथा महाचतुरी । मुचितें श्रवण
 करावीं. ॥ ७९ ॥ इति श्रीयुद्धकांडकथापीयूष, । नाना तें रामायणसरोवर
 मानस, । झाले रमोतु कां राजहस । कृष्णदासु मुद्रल क्षणे. ॥ ८० ॥

प्रसंग चोयिसावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानदाय नमः । श्रीगुरुकाशिंरांजाय नमः । मुख्य-
जांगनेचे दूत । राजसभेसि होते घूर्त, । ते राजविषंचना आइकीनि
झरित । राजमुद्रना निघाले. ॥ १ ॥ विहंगम जैसे शेपावले, । कां कार्मु-
तापासाव शर सुटले, । नाना ते मनाचां आसनां बैसले । स्वामिणी कार्या
कारणें. ॥ २ ॥ अर्घ निमिष ही भरे । तंव महाद्वार पावले त्वरे. । विचित्रें
व्यूनि सामोरे । चित्रशालेप्रति आले. ॥ ३ ॥ तिथे शालेची अद्भुत
एवना, । दोंदें निघालीं पाहतियां छेचनां, । छवण्य आइकीनि शशि
मुवना । उद्वस्त आली. ॥ ४ ॥ ते शाल्य वनितालतांचें वनांतर ।
की प्रमदापघ्निनांचें तडागोदर, । कीं नायकानक्षत्रांचें अंबर । अवकाशपणें.
॥ ५ ॥ कीं ते कीर्तें विश्वकर्मेपाची, । कीं ते कृपाफळसिद्धि शिवाची, ।
कीं तपश्री दृशाननाची । निरुपमा मुवनत्रयी. ॥ ६ ॥ तेथें कामविलें
चंदनहेम, । रत्नां विराजित अति उत्तम, । बोलयें विदुषांचें विभ्राम ।
तरि तें राक्षसीं भोगिलें. ॥ ७ ॥ ऐसिये चित्रशालेभीतरें । प्रथम प्रहरांचां
अवसरी । पर्यकारां अरुवारी । मंदोदरी बैसली असे. ॥ ८ ॥ उपमा दांजे
तिथेच्या स्वरूपासि, । तारि सुरांगनां ऐसिया दासी; । चातुर्यें तुलिनां
इयेसी । रति जाळी काम-प्रिया. ॥ ९ ॥ तारेचें पतिव्रतपण निक्कें, ।
पारि विपरीत घडलें तें जगासि ठाउकें; । मी तीस्तव तिथेपासुनि मृगाकें ।
बुवातें जन्मविलें. ॥ १० ॥ बोलती अहल्येचें पतिव्रतपण, । पारि लागले
शुक्राचे कामबाण; । अपराधें जालां पापाण, । मग रामपायें उद्धरिली.
॥ ११ ॥ पतिव्रता सांगावया आणिका, । तरि त्या स्पर्शल्या दोषें एकैका; ।
हें उघडनि बोलतां लोकां । निंदाविषयीं लागेल. ॥ १२ ॥ क्षणीनि
समिधेष्ट ते मंदोदरी, । साम्यता बोलवी जैसी गौरी; । मनातें स्मरण कीजे
तरि । महापातकें नाशती. ॥ १३ ॥ मंदोदरी आपणेनि सुंदरपणें । शोभवी
सोमंगींची भूपणें. । घणाचे निश्वासें पारणे । मुंगधातें करवी. ॥ १४ ॥
आंगींचेनि गौरवणें । चद्रिकेसि आणितां दे उणें; । हास्य करितां दंत-
निरणें । माणिकातें रंग देती. ॥ १५ ॥ मर्यादा न साडी मंदिरा, ही ।

तेसैं यीमन नुटयी अनमि; । उपमोगा व्यावर्तितसि जाडि सिद्धि ।
 भेटला तारुण्यासिनु ॥ १६ ॥ मंदोदरी तारुण्यागार, । तेथें वसला
 र्त्ताचा प्राणेश्वर । अन्य ठायीं पंडेल ईश्वर । दणोनि तेथें मुलाड्या
 ॥ १७ ॥ मंदोदरी सत्य पतिव्रता । अनर्गे प्रसन्न केली सेविता, । मग
 न्णे " तू सांग होती, रक्मिणी माता । कृष्णायतां जोडया, " ॥ १८ ॥
 टावणें शिकारुणें पुटारपत्र । तैसें मंदोदरीचें वेव्हाळ वक्र । राण्याचे
 वांसही नेत्र । अमर भनती तेथ. ॥ १९ ॥ एवढे चानुर्य मंदोदरीसि, ।
 रंभेचें नृत्यबेमर दूरी, । शका वाटे सरम्यतीची मानसी, । बोलता निक्षेपु
 पडे. ॥ २० ॥ ऐसी ते प्रमदाची ईश्वरी, । दुग्नि देखिली तिथे अव-
 सरी. । प्रणिपातु केल्या जोडला करीं । सपूर्ण मानसी. ॥ २१ ॥ मंदो-
 दरी पाहे दूतातें. । वार्ता पुढे झुलतासकेतें, । या उपरी ते वाग्देवतें ।
 पदनिते जाळे. ॥ २२ ॥ वार्तिक हणती, " जी ह्यामिणी, । जाजि
 शुद्धी महस्तु पडला रणी । हें आइकोनि रायाचा अंत करणी । जानेशु
 बंदसुत आला. ॥ २३ ॥ रायाचा कोपाग्नि दिसे ऐसा, । नेणो वलाट
 गोजान होईल कोळिसा, । पुढें त्या नरबागराचा काईसा । उरला प्रैकु
 बांलाना ॥ २४ ॥ आता सहर्तमान सेनेसी । लंकापु जाता
 युद्धासि, " । ऐसें आइकोनि मंदोदरीचा मानसी । चितेचा डायु लागला.
 ॥ २५ ॥ अमृतें पूर्ण पात्र भरिउं । तेथें रिपाचें विरजण पटलें, । तेसैं
 मंदोदरी हृदयी सज्जमलें । चितेचें विव्हाड. ॥ २६ ॥ मंदोदरीचा आनंदबिळी ।
 प्रवेशली चित्तार्पिणी काळी, । मग मात्यवतु राक्षसु तेव्हेलीं । शीत्र बोलविला.
 ॥ २७ ॥ त्या वृद्धासी केला निचाह. । सरिता अविचाया कुमह, । युद्धा जाताहे
 प्राणेश्वर । तया भेटों निघाली. ॥ २८ ॥ सोमर्ण सवित्राण सौमधाप हेत्रि
 स्नागमे व्युत्पन्न मरी. । पुढें ददिजन स्तमित स्तोत्री । अश्वारूढ निवाळे.
 ॥ २९ ॥ शिविका रत्नचित सिद्ध केली, । तेथें मंदोदरी आरूढली. ।
 तिथेचि काळीं वाघें वाजिनलीं । नानाध्वनीचीं तुमळे. ॥ ३० ॥ सरिसीं
 बेष्टितें दासीचीं शतें । जाणत्रिती नाना उपमोगातें. । लळती व्यजनें चामरें
 श्वेतें, । बरि छत्रें चक्राकारें ॥ ३१ ॥ दोहों भागीं चालती दोवीजणी, ।
 गिडिया देती हडपिणी, । एकिक्रिपात्रावरिणी, । एकिकन्हेरिणी ॥ ३२ ॥

रत्नरुचित कांचनहारी । जळपूर्ण एकीचां करी. । केतकीदळाचे पात्र
 कांचां शिरीं । कुमुभी भरिलें असे. ॥ ३३ ॥ एकीजवळी परिमळाची पेटां,
 कां घेतली चंदनाची वाटी, । एकि ते आसनोनहटी । शृंगार सांवरी.
 ॥ ३४ ॥ एकि, जैसा तेजाचा रवि, । मुखपुढे दर्पण दावी. । एकि लघु-
 शर स्पर्शवी । स्वेदमुहुर देखोनि. ॥ ३५ ॥ जाणविती नाना उपभोगासि ।
 त्या मंदोदरीचिपा दासी; । त्याच्या एकैका अवयवासी । रंभा उर्वशी न
 वळे. ॥ ३६ ॥ प्रथमयौवना त्या सकळा । मुशोभित चालती मुढाळा; ।
 याचा गोरमणु देखौनि चद्रकळा । ओपती उज्जा धरुनि. ॥ ३७ ॥ त्या
 नव्हति राक्षसी नारी, । विद्याधरां गंधर्वांच्या कुमरी; । गायन करित
 मधुरस्वरी । चालती दोहा भागी. ॥ ३८ ॥ झरर वेत्रपाणिदशक । पुढें
 द्रविती गर्जनेचें कौतुक. । याउपरी राजमार्गाचे लोक । निवारिती उभय-
 भागी. ॥ ३९ ॥ ऐसी अमरराजशत्रुप्रिया । प्राणपतितें जातिसे भेटायया. ।
 भागीची प्रभा फांके, तेणें चर्या । गोपुराच्या उजळती. ॥ ४० ॥ निराजित
 उभयतटतीर्थी । रत्नाकराप्रति जातिसे भागीरथी, । तैसी सेनावेष्टित सुपंथी ।
 ज्ञात देवी मंदोदरी. ॥ ४१ ॥ असो, शीत्रकाळें राजागना । आली महामं-
 उपस्थाना. । अतरीं थोकली सर्व सेना, । आपण पुढें चालली. ॥ ४२ ॥
 गर्भार मुदरेच्या करकमळा । आपलेनि करांमुजे धरिलें छीळा; ।
 भाटारगृही उजळे दीपकळा । तैसी सभेमध्ये आली. ॥ ४३ ॥
 सभामंडळिक बैसले होते । ते अधोवदने जाळे परते. । मग नृपति ह्मणे,
 “ काते, । अपूर्व येथें बिजे केले. ” ॥ ४४ ॥ देवीनें देखौनि प्राणेश्वर ।
 करकमलद्वयीं केला नमस्कार. । राये धरिला करे कर, । मचकावरी बैस-
 निली. ॥ ४५ ॥ कैलासी सभें त्रिपुरारि । अधोणी बैसची आलेया गौरी, ।
 दशाननें तियोचिपरि । प्रियेनें बैसविलें. ॥ ४६ ॥ मेघा अचंचळ प्रियु-
 हता, । तैसी प्रियोत्तमपाणि पतिव्रता. । ताबुळ, पुण्यांजळी देखुनि वार्ता ।
 अतरीची पुढे रानणु ॥ ४७ ॥ प्राणेश्वराचेनि आदरे । पतिव्रता वोलें
 सारांश उत्तरे. । म्हणे, “ जी, विवेकाचेनि वळे चतुरे । पुढें आत्महित
 देखावे. ॥ ४८ ॥ राया, पुरुषाचा हाचि पुरुषधर्म । चालें दीजे सदाचारनेगु ।
 पुढें परत्रासि मिळें कामु । तोचि अनुमपिजे ॥ ४९ ॥ तिळतुल्यसुखानि

पाळटें । पुण्य वेंचे परंतापरिभ मोटें, । ऐंम आचरायेना धर्मनिष्टे । धर्म-
 शुद्धि करुनि. ॥ ५० ॥ राया, मुग्ध धर्म परोपकार, । पणेंसी तुळिता
 उणा मेरु; । आणि परपोंटेचेया पपाचा विस्तार । भुग्नय्यां न मयें.
 ॥ ५१ ॥ आणिक परियेसी, लंकराजा. । ज्याचा गृही दृमे कामेनु
 वोजा. । तो पुरुष अभिलापी अजा; । हें महाअपूर्ण, जी. ॥ ५२ ॥ वाटि-
 कोसि कल्पवृष्टी भाग्यबळें, । मगयां दे कल्पिलें फळें, । तेणें आदरें अर्काभि
 वाधिणें आळें; । हें महा अपूर्ण, जी. ॥ ५३ ॥ जयाचा घरीं लक्ष्मी प्रयक्ष
 निवि । आशाधारका सर्व सिद्धि, । त्या नरासि उठली भिक्षेची बुद्धि; ।
 हें महा अपूर्ण, जी. ॥ ५४ ॥ मदा पीयूषमाहिर्गोचें तीर, । ज्यांतें अमृत
 नाझि इच्छिती मुर, । ऐसें त्यजनि आवडे धिटर; । हें महा अपूर्ण, जी.
 ॥ ५५ ॥ रंभा न तुळे अगुष्टेसी, । जे संपूर्णसौंदर्याची रासी, । ऐसी
 ज्या पुरयाची दासी, । तो परदार इच्छी; । हें अपूर्ण, जी. ॥ ५६ ॥
 त्यजौनि, जी पति, प्राणनाथा । तुही सर्वार्थी सपूर्ण, समर्था; । परि जानकी
 आणानि वृषा । निरोधु रावनेमीं करिता ॥ ५७ ॥ पाहता विपरीतीचा
 पाळवी । किंची अमृतफळाची ठेवी! । तैसें सीता रक्षिलेया मुखपदवी +
 नाहीं सर्वथा स्वामी. ॥ ५८ ॥ जेणें अंधें निर्मूळ होआवें, । त्या अर्थासींचि
 का प्रनर्तवें? । जणांनि त्रिकेत्यानें ओळखावें । आ-महिताचें द्वार ॥ ५९ ॥
 प्रयक्ष, बहूमा, चोज पाही उदकीं पापाण तारिले जेही । ऐसे ते नर-
 गानरदेही । कैसे पा म्हणारे? ॥ ६० ॥ जे स्वयेचि बुडती । आणि दुसरे
 वासिही बुडविती । ते तरीनि, तारिलेति । झुमपाणि, देखा. ॥ ६१ ॥
 आहारा अमृत निर्माण ज्यांनि । ते यळमग्न केळे राक्षसी; । त्या महावीरावि
 रणभूमीसि । पर्णमक्षक मारिती. ॥ ६२ ॥ ऐसा विपरीत काळु आया, ।
 तो दुरदृष्टी पाहिजे विचारिल्या. । धरिष्ट्याचा उभाळा आरमळा, । त्यासि
 कारण जानकी. ॥ ६३ ॥ आता त्रिवेकावें मयीं जणावें, । बुद्धीचें स्मरण
 करावें, । नीतीभिं जवळि अमो यानें । कार्याकारण, राया. ॥ ६४ ॥
 कीर्तीचें वाढवावें महन, । मतोपें मग्नजि सत्त्व, । जैसें हृदयातील जीवित ।
 तेमोचि जग मानावें. ॥ ६५ ॥ आडविलें, राया, आडकाहो. । त्रिकनय
 महस्रवाहो । मदा मुख अमना देहो । मुबुद्धि साडिठी तेणें. ॥ ६६ ॥

जमदग्नीचां आश्रमीं देखिली । ते कामधेनु वळें हरिली; । पुढें कार्तवीर्या
 बुळनह्छा । खंडिली परशुरामे ॥ ६७ ॥ तपाचिपरि, प्राणनाथा, । हा
 दाशरथी राम सर्वथा; । यासों विप्रहो करितां, समर्था, । तुलां कल्याण कैचें ।
 ॥ ६८ ॥ धूम्राक्ष, प्रहस्त युद्धा गेले । ते काय जय घेऊनि आले ।
 अकंपनु, वज्रदंष्ट्री दशा पावले, । ते विचारा मानसीं ॥ ६९ ॥ प्रहस्त
 पडला संग्रामी, । राक्षसप्रेतें माजली रणमूमी; । हें आईकौनि आतां तुझी ।
 युद्धासि जावों पातां ॥ ७० ॥ मज पाहतां नव्हे बरवें, । विचारा बुद्धिचेनि
 वैभवें । आतां रमितीं सख्य करावें । जानकीसि देऊनि ॥ ७१ ॥ शीघ्र
 सोडा, जी, विदेहतनया, । सांगातें घावें अतिकाया, । एक उत्तम धनुष्य देऊ-
 नियां । रजुनाथाळागीं पाठविजे ॥ ७२ ॥ तेथें विभीषणु असे धर्मात्मा । तो
 बोधवीळ नरविद्यापरी रामा । तुझीं सर्वावय नयचावें संग्रामा, । हे उक्त
 विज्ञापना माझी ॥ ७३ ॥ ऐसीं मंदोदरीचीं उत्तरें । आइकानि, हास्य
 केलें दशाशिरें । “प्रिये, बोलिलीस सारांश उत्तरें । परि इयें कैसीं घडती ।
 ॥ ७४ ॥ धनश्रुति वैश्वानरें । पतंगासीं सख्य कीजे आदरें, । तरीचि,
 आते, तुतेनि विचारें । मज राववेसीं मैत्री ॥ ७५ ॥ मज रावणाचेनि
 दर्पमहिमानें । स्वर्गाचि देय झाले दीनै; । तो गी मानविमांचेनि सान्निधानें ।
 क्षाम्यता कैसी भोगवू ? ॥ ७६ ॥ म्यां सीता आगिळी हेतें धोरें; ।
 पुनरपि रामामि देवों सामोपचारें । हें सुश्रवण कीरति तारि शिरें ।
 माझीं मज बोझें वाटती ॥ ७७ ॥ गजाचिये मस्तकीचा मणि । सिंह
 चपेटप्रहारें आणी । तो जारि भयें दे, तारि धरणी । सिंह बरतातुल्य.
 ॥ ७८ ॥ कांते, आपुलेनि पुरुषार्थें । करूं नये तें केलें समर्थें । तें
 शकोनि सांडिले, तारि व्यर्थें । वैभव जिजे ॥ ७९ ॥ माझेया
 खडाचिये सुष्टितर्का । इंद्राचा मुकुट भरला धुळी; । तो रावण
 गी, ये काळी । सीता सोडू अक्रोधे कैती ? ॥ ८० ॥ आठवत क्षणीं
 साक्षे हस्त । खटखटती ऐरावतीचे दंत; । वैश्रवणु होये भयचकित । माझे
 स्मरण जालेया; ॥ ८१ ॥ ऐसेन म्यां राये रावणें । मनुष्यांप्रति लीन
 होणें, । सीता सोडूनि पाठवणें । हे लघुत्व दीर्घ, कांते ॥ ८२ ॥ आणि
 आइक, मंदोदरी । महाद्वंद्व मोडिलें वानरी, । कितिएक मंगिळी पुरी, ।

दळ मारिलें बहुत. ॥ ८२ ॥ ऐमेया रामेमीं उये समयीं । कैसी करु
नी शिष्टाई । मिप्रहो साय्या, हें हृदयीं । न येने माझां. ॥ ८४ ॥
यथार्थ आडक आता, मुदरि, । न सोडीं गवगर्वां अनुरी । आणि रामुही
मजसीं सत्य करी, । हें न वटे विचारिता. ॥ ८५ ॥ जेणें शतयोजनें
सागर शिळीं । बाधिला, तिसीं महीतळीं, । प्रतापें मगामीं समदळीं ।
महाराक्षस मारिले. ॥ ८६ ॥ आता, वटभे, सत्य जाण, । तो सीता
नेचे युद्धेगिण, । निस्परायें वाळींसीं केलें निर्माण, । ऐसा कापव्यकर्मा.
॥ ८७ ॥ जनस्थानीं तेणें बाधिले धोर । चतुर्दश सहस्र निशाचर; । मीं
त्याचेनि सूडें बघिन वानर । आजिचे सगामीं. ॥ ८८ ॥ वटभे, आता
ऐसें करायें; । तुझीं शीघ्र निजमुवना जायें. । आनदभरित मनो असानें, ।
माझी चिंता न करावी. ॥ ८९ ॥ वरि पटता तितळतुल्य कुसुमें । पृथीं
उपविजे पाताळाकूर्में, । तारीचि मज रागणातें, रामें । सगामीं साधिजे
॥ ९० ॥ काते, कर्पूराचेनि तुपारें । भस्मिजे महामैथानरें, । तारीचि,
रावनाचेनि शरें । शमे सामर्थ्य माझें. ॥ ९१ ॥ प्रिये, पिपीलिकेचेनि
वळे । कुनरातें गिळिजे सगळें, । तारीचि रामाचें क्षेत्रिच आगळें-
मजसीं युद्ध करिता. ॥ ९२ ॥ बोटता रागणाच्या हृदयाभातरीं
छोटती मोघाच्या लहरी. । मग म्हणे, “तुझीं मुदरि, । शीघ्र गतळ
होआवें.” ॥ ९३ ॥ परिसोनि रायाचें वचनं, । मंदोदरी असतुष्ट मन
निघालीं ग्लानवदनें । निजमुवनाप्रति. ॥ ९४ ॥ मंदोदरीनें हृदयीं मारिलें
क्षणे “आम्हा आजि कल्पात भाडिलें. । कोण कर्माचें वैभय बाहेलें,
रायासि मुद्दा नेतसे ।” ॥ ९५ ॥ म्हणे, “गा, होणारा बळगता”.
मग निघालीं धरुनि चिंता. । शीघ्र रागणाचीं चाता । निजगृह
पावली. ॥ ९६ ॥ मंदोदरीच्या मुखकमळा । निघोनि गेलिया, हे
कळा. । आनदु झाला वेगळा । स्वप्न जसा जागृतीपासोनि ॥ ९७ ॥
सुनस्तु पाहता विटली डोळे, । जिह्वा अमृतासि नातळे, । आहळ्यां
वामना पळें । उपभोगापासोनि. ॥ ९८ ॥ ऐसी रागणाकाता मंदोदरी
सापडली शोकाचां जोहरी. । कया कैसी हेरदें पुढारी, । तीसि चि
दावें. ॥ ९९ ॥ मविष्य बाभोकाचें निरें. । जें बादिजे कैलासनायकें.

हृत् भवसिन्धु, लोके । तरिजे निभ्रात, हो. ॥ १०० ॥ जयावरि
 १ भगवताची । तयासि रामकथेची रचि, । अभक्तासि नागदे परीक्षा
 २ चा, । जैसे रोगिया मिष्टान्न. ॥ १०१ ॥ इति श्रीयुद्धकांड रामायणा
 ३ ।, । जे श्रवणे मेळवी परमार्था, । गटी दु ख, दारिद्र्य व्यथा । कृष्ण-
 ४ सुद्रुतु त्रणे. ॥ १०२ ॥

प्रसंग पंचविंशत्वा.

ॐ नमो श्रीरामसचिदानदाय नम । श्रीगुरुकाशिराजाय नम । युद्धी
 स्तु पडलेयावरि । रावणाचा क्रोधाग्नि न माये भवरी । तेसमयीं दिशा-
 ता वाहिरि । सूर्यो जागो भायी ॥ १ ॥ रावणु बोले महोदराप्रति, ।
 सर्व दळ पाळण शांप्रगति. । उत्तम रथ, तुरगम, दती । चालवा
 शकारणें. ॥ २ ॥ पूर्वी देवासीं वहुत वेळ । युद्ध जालें महातुघळ, ।
 ३ बंकाळीं पारि तें दळ । केशविठे नव्हतें. ॥ ३ ॥ शस्त्रें प्या रे
 पार चौखटें, । विजृत्तुल्य, नूतन, तिष्ठटें, । जयाच्या धारावरि पुढें ।
 ४ शिशिखांचीं खेळती. ॥ ४ ॥ सूर्य नक्षत्राचें प्राशन करी, । तैसे मां
 ५ जि परदळ सहारी; । शोणिताचे सगम सागरी । मेळवीन आतो. ॥ ५ ॥
 ६ नरनाचा तेज.पुत्र । मजलागीं रथु करा सज्जु, । ज्यावरि वसौनि
 ७ तमज्जु । भगिळा कस्यपाचा. ॥ ६ ॥ ऐसे रावणु बोळतक्षणीं । तव
 ८ भद्र हों लागली चतुरगिणी, । तें किंचित आइका श्रवणीं । समयासारिखे.
 ९ ॥ पायांचे प्रचंड वळियाडे । जेसे काजळ्याचेहुडे, । मुखीं शुभ्रदात,
 १० रधे । भिन्नाळरुपी. ॥ ८ ॥ अग्निबुडा ऐसे नेत्र निशाळ, । मुख लवा-
 ११ मान, जिन्हा कटोळ, । पर्वातसमान कोथळ । आजानुवादु बळिये,
 १२ । ९ ॥ मुखीं, मस्तकीं लोहचिमा जाळीं, । घातदेया दृष्टि पाके वेगळी ।
 १३ मार्गा आगत्राणें घातलीं काळीं । जियें वज्रासि अभेद्ये ॥ १० ॥ कठीं
 १४ रिवानली व्याघ्रारें. । मुहुर्षी बाधिलीं चामो, । कासा घातटिया चिरें ।
 १५ निचिर्न-निचिर्न ॥ ११ ॥ बरु सुरिना खोतिलिया कटीं । शस्त्रे धरिलीं

वळुनि मुष्टी. । खंडके । विशाळें नेहटी । वामांगाकडे दडें. ॥ १२ ॥
 घोरश्रियेची सहज वाचें । चरणों गर्जती बांकी, वीरिदें; । आवेशें उचलितो
 पर्दें, । धरणी दणाणित असे. ॥ १३ ॥ विद्युलता तळपती मेघांवरी; ।
 व्याहृति तेजाळी स्वहें करी; । असीलता, शस्त्रवर्षा, कटारी, । लहुडी
 आणि दिवघडी; ॥ १४ ॥ मुद्रळ, तोमर, फरशु, शूळ, । वज्र, गदा,
 गड्याळें, मुशळ, । दशध्या शतध्या विशाळ, । आणिक चक्रें, चेंडू कों.
 ॥ १५ ॥ कटारे, कोहते, भिडि माळ्या, । पाश, पांगडी, शंकळा, । धनुष्यबाण
 पदाति दळ्या । शस्त्रसामग्री जाळी. ॥ १६ ॥ ऐसे पायांचे राक्षस
 अतुर्बळी । खड्गों शेलितो टटती अंतराळी, । सिंघनाद देती आवेशें,
 तिये काळी. । घोरश्रिया चेतविले ॥ १७ ॥ ऐसे पायांचे असंख्यात
 चाळिले, । तंत्र तुरंगोत्तम पांखरिले, । त कवणासि जाती वांणिले, ।
 चित्रांचीं मांडारें? ॥ १८ ॥ रावणें आपुलेंनि प्रयत्ने । सप्तद्वीपांचीं
 आणिलीं अधरुने; । किति एक काळ होती यानें, । ती ये समयी
 काढिली. ॥ १९ ॥ जंबुद्वीपांचे जांयळे, सोने सळे; । श्वेतद्वीपांचे
 चांदिणे हांसळे; । क्रांचद्वीपांचे निळे, । चितोडे, चित्रांग. ॥ २० ॥
 शाकद्वीपांचे नारणे सोजवळ; । कुशद्वीपांचे चकोर, चपळ; । द्वात्मर्जी
 द्वीपांचे बदर, वहळ; । पुष्करांचे श्यामकर्ण; ॥ २१ ॥ आणिक माना
 द्वीपांचे नागर, । अंग, वंग, कलिंग, काश्मीर, । सौराष्ट्र, गौड, चौड,
 गुर्जर । वोडकौ, कर्णाटक. ॥ २२ ॥ ऐसे तुरंगम मुखधन, । सर्वांगी
 लुशल सपूर्ण, । देश रावें जितिले दारुण । हरिले सवळ मुनाति ते.
 ॥ २३ ॥ सूर्याचिपे रथीचे घोडे । हणती अद्भुत बळोपाडे; । अर्ध निमिष
 जव जे, । तं शुकें कामिती ॥ २४ ॥ दोनी सहस्र दोनी शस्त्रे दोनी योजने ।
 सदावाळ्या घालती गगने । अतुर्बळीये व्याहृति अतिमानें । राया राणाचे
 वाजी. ॥ २५ ॥ चित्रांचीं मांडारें उघाडिलीं. । कां शृंगारसागरे मर्यादा
 मांडिली । सदा अधशाळेहनी धाटें निघालीं । अश्वोत्तमांचीं महलें ॥ २६ ॥
 अनि कुसरी पाव्याणिले, । आवंग रहस्यचित घातले, । चामराकित
 चौताळिले, । हंसत यत्रयंत्रे. ॥ २७ ॥ ऐसे तुरंगम मनोवेगी । लोह-
 पत्रा पलाळिलीं अंगीं । शस्त्रसामग्री दोहीमागीं । कैथी घातली अने. ॥ २८ ॥

वारि आरुढले रावत; । अगवार्णे लेइले वळवत, । त्यांचे दोर्दंड खड्गों
 मडित, । आंगु आकाशां न मापे ॥ २९ ॥ ऐसें अध्वानें उदालित ।
 चालिले तुंबळ असंख्यात; । तम महादंती मद्योन्मत्त । चालिले वेगें.
 ॥ ३० ॥ ऐरावती समान सकळ । चौ चौ दंताचे महास्यूळ; । नाना
 ते गजरूपें शैल । रावणातें सेविती ॥ ३१ ॥ पर्वत कुजराचेनि रूपे ।
 रावणापाशीं असती दपें । कोण कारण ? तरि साक्षेपें । श्रोती परि-
 सावें. ॥ ३२ ॥ पूर्वीं इंद्रें वज्रधरें । छेदिली पर्वतपक्षशिखरें, । मग
 मिळौनि गिरि दुःखें थोर । रावणासि शरण गेले. ॥ ३३ ॥ मग रावणें
 गिरिवरातें । निर्भय दिधलें स्नेहें बहुतें. । पुढें पर्वताचेनि कैवारे इंद्रातें ।
 विटंबिलें पुढीं. ॥ ३४ ॥ हरिले स्वर्गाचें अधिकार, । वदी घातले सुरवर, ।
 सूडु घेतला तेणें थोर । गिरि जाभारले ॥ ३५ ॥ म्हणीनि ते गज साचो-
 कारें । पर्वतां समान शरीरें, । मडित वज्रमयें गुढरें । हेम आभरणिले.
 ॥ ३६ ॥ घातल्या दिव्य, निचित्रा जुळीं, । जयासि रत्नप्रचिते तगटें
 जडलीं । चहुकडे मुक्ताफळे खिळिलीं । जियें नक्षत्रामगाने ॥ ३७ ॥ घटा-
 घागरावेळाचे घोल । बाधिले चहुकडे तुंबळ । तळती चामराचे पाहाळ, ।
 पताका पृष्ठीवरि. ॥ ३८ ॥ महामुखी, कुभंग्यलीं । घातलीं लोहाचीं
 मोहालीं. । स्कंधीं बैसले महावत बळी । शूळ, शक्ति घेऊनिया. ॥ ३९ ॥
 ऐसे गजभार गुढारिले, । किवाटत असरूपात चालिले; । तेणें भारें पोटी
 पाय घातले । सहस्रमुखें. ॥ ४० ॥ त्यामागे रथ सज्ज जाले, । जे
 वाटेयापरिस बहिले, । तेथें तुराग जुलिले । कितीएक सोळसोळ्य. ॥ ४१ ॥
 चालिलेया रथा कैचें गणित । मुवर्णरत्नां विराजित । पताका चहू पाशीं
 झळकत, । घन नानारूपाचे. ॥ ४२ ॥ तेथें आरुढले धनुर्धर, ।
 अतिविक्रमाचे निशाचर. । कोदंडें करीं, तूणीगर्भ शर, । मरणें घातलीं
 शस्त्राचीं. ॥ ४३ ॥ सारथि बैसले कुशळ धुरे, । दृढ घोडेयांचे वागदारे, ।
 ते राजपथीं रथ त्वरे । चालिले अमित. । ऐसें चातुरग कटक । सन्नद्ध
 जालें भयातक; । जिंसा उगयलिया सहस्रार्क । ऐसा रथ सज्ज जाला. ॥ ४५ ॥
 निचित्र विधकर्म याची करणी. । रत्नें जडिलीं खणोखणीं, । तें तेज प्रका-
 शलेया तरणी । लोपांनि जातसे. ॥ ४६ ॥ शरभमडितु महाकेतु, । अनर्थ

रनीं विराजितु, । तो उमारिळा रथीं मडितु । निमुधा मयदाता ॥ ४७ ॥
 चित्रावरा, अठौकिका । चहू कोनीं मिरवतीं उच पत्ताका, । त्या नम-
 रगणीं अभिरादिना । पाळरितीं नयननीं ॥ ४८ ॥ हरनेत्रांचा प्रज्य-
 हुताशनु । शिरार्चनीं रागणासि जाला प्रमत्तु. । तेणें आपुल्ल मुक्तींनु ।
 काये हा रथु दिघळा ॥ ४९ ॥ तेन पुनु तो वज्राचा, । प्रात्यामनितु
 दशननाचा, । दुपुं हरिळा वैश्रवणाचा । त्यावरिं त्रैमोनि रागणें ॥ ५० ॥
 मोंदर्य रथाचें अतिपाडें, । वर्णन बोळिजे तितुकें थोडें, । विव तुळे रत्ना-
 चेनि उजियेडें । चातुरीं चक्रां ॥ ५१ ॥ तया रथावरिं शतैकें । दडें ठेविलीं
 कामुकें, । भार्गवा दिगळे होतें उद्यंवकें । तथाचितुन्ये ॥ ५२ ॥ वज्र, नेडुर्य,
 पद्म, गोमेद, । एहीं खचित घनुष्यागां वध, । सतिं, सतूणें, दटनाद, । गजानि
 अभेयें ॥ ५३ ॥ तयासि त्रिचित्रा गयमणीं । आणिक जुवाड टोंपरिले तूणी, । ते
 सपूर्ण भरित वाणीं । नक्कमुखा सरळें ॥ ५४ ॥ शक्ति परप्राणहरणा । रयीं
 ठेविलिया अतिदारणा, । गदा, मुठल, तीक्ष्णा । खड्गवटीं तेनीं या.
 ॥ ५५ ॥ नाना शस्त्रें तेजाळीं । रावणकरें मुठतीं मुद्धकाळीं, । तयाचिया
 राबिलिया करळी । महा भगवगिता ॥ ५६ ॥ ऐसा नज फेळा रथोत्तनु, ।
 जमावरिं खेळे रावणाचा निमनु, । तयावरिं चैद्योनि फेळा सप्रासु । बहुत
 वेळ देवासि ॥ ५७ ॥ ऐमेया रथामि जुतिले चोडे । अष्टदश, षड्विंशोडे, ।
 व्याचिये अगकातानें पडे । चादिणें पृथ्वीवरि ॥ ५८ ॥ त्या अश्वाचे
 मोंदर्यानिस्तारें । जेनीं उघटिलीं चित्रांचा माडारें, । मुद्धाणिन, नपूर्ण
 अलकारें । मिरवति चहू कोनीं ॥ ५९ ॥ नेपुंरें, चामरें, फळा-
 भरणें, । मोहाळीं झळवतीं, अगग्राणें । उमारलेनि पुच्छें, कर्ण ।
 नम झेड म्हणती ॥ ६० ॥ पदें न धरतीं पृथ्वीवरि । हिंसता दिग्मटळ
 थराती । तयाचा चळणीं पुढिल्य मुरीं । पृथ्वीमि नातळती ॥ ६१ ॥
 ऐसा अशोत्तमो यात्रिग रथु, । तयावर आम्बडला लंङ्कनाथु । सपत्तींचा
 सिधु, समर्थु, । राशमेश्वरु तो ॥ ६२ ॥ पूर्णचक्राकरें दहाहीं उरें ।
 चहू दहाचीं गिनित्रें, । तितुकींचि मूर्यपत्रें । मुकुटावरि मिरवतीं ॥ ६३ ॥
 कोटिसम्या निगण । राक्षस, देवार्वागण, । रेष्टित चाळिजे जेमे
 सूर्यकिरण । सूर्यानिसारिमें ॥ ६४ ॥ आपुडायेया निगमनावरि । आम्ब-

लडे, जेसे वळवत गिरि. । अगळग सैन्य शेजारी । निघाले खटाटोपें.
 ॥ ६५ ॥ राजबंधु, राजकुमार, । सुहृदजन, नमाचतुर, । मंत्री कपटविद्या-
 मागर । समभारें चालती. ॥ ६६ ॥ किरीटकुडळें, वाहुभूषणें, । कंठ-
 माळा, करीं कंकणें, । मुद्रिका आंगोळियाचें लेणें । नवरत्नें रंग देती.
 ॥ ६७ ॥ चरणीं वांकी बिरिदायितपणें, । वेतली दिव्यावरें, अमराणें, ।
 जयांवरि मुरश्रें जालीं चूर्णें । पूर्वी मप्राममनयी, ॥ ६८ ॥ माथां
 छत्रें जाल्लियाचीं, । जैसीं द्वित्रें नगारख्योमीचीं, । शस्त्रे शळाळिती
 मुष्टीचीं । विजचेनि पाडें. ॥ ६९ ॥ गौळांवराचीं मत्न्यरूपें । चउदंडांवरि
 सकोपें. । वातगर्भें पूर्ण पडपें । चालविलीं रायापुढें. ॥ ७० ॥ सिंहशार्ङ्ग-
 द्वांचीं कौर्तितोंडें । मुष्टीमध्ये धरिलीं प्रचंडें, । राजभारापुढें उदडें । मिरवतीं
 बहुतां हस्तीं. ॥ ७१ ॥ गजारूढ वताळे, भाट । प्रतापु रामाच्या वर्णितो
 वाजड; । तेणे घोपें गगनाचें पोड । संपूर्ण भरत आहे. ॥ ७२ ॥ येत्रपाणि
 राजभारापुढें । धांवती, गर्जन करिती गाढें, । प्रळय मेघनादाएवढें ।
 क्षणोक्षणीं भयानक. ॥ ७३ ॥ सेना चालिली चतुरंगिणी, । भारें लवें
 न्हायली धरणी; । वारेनि हाडतां अगावपाणी, । वरि नौका खेळे जैशी.
 ॥ ७४ ॥ राजभार बहु वळवतु । तेणेकरुनि सहस्रफणि अनतु । हृदयीं
 जाला चिंतांक्रांतु । फां पां जड भूगोलु आजि ॥ ७५ ॥ ऐसा
 असमान्य दळभारु । चालिला, जेसा पुटला सागरु. । घूसर उदडें तेणें
 दिनकरु । मगनीं आण्णदला. ॥ ७६ ॥ धुडें दाटलिया दाही दिशा, ।
 भाडला खेचरांसि अति वळसा, । वाचें वाजती, त्याचें निघोपा । दिग्गज
 साहो शक्तीना. ॥ ७७ ॥ पूर्णशशाकवदना भेरी । घडकती, तेणें भुगोलु
 यरारी; । दुद्रुमीनिशाणांचां गजरीं । त्रैलोक्य बधिर जाळें. ॥ ७८ ॥
 शंख, शृंगें, पणव, काहळा, । यांचा घोष टळिला आगळा; । रणमोहरीचा
 एकवळा । अतिवादें जाला. ॥ ७९ ॥ ऐसे रणवाच्याचे लक्षावधि जोड ।
 राजभारापुढें वाजती सुघड; । तेणें संपूर्ण मरळे वाड । व्योमाचें उदर. ॥
 ॥ ८० ॥ अश्वोत्तमांचे उदडे हिंस, । उठिले कुंजराचे किंकाट कर्कश; ।
 तेणेंकरुनि आकाश । कोदळें तिये समयी. ॥ ८१ ॥ आनंदें, निरुमे
 पदाति रुळ. । सिंहनादें गर्जतसे तुंबळ; । तेणें घोपें खगांचें कुळ ।

व्यसले अवनीपरी. ॥ ८२ ॥ रयाचेनि घडवडाटे । उलले विशाळ सल-
 कूडे, । भूतगणाची पुट्या पोटे, । प्राण घेऊनि पळता, ॥ ८३ ॥ ऐता
 सर्वमारमो ममरु । मिरन चालला लंकाया, । हटयो जयादेचा स्वारु
 दोव घरिला असे, ॥ ८४ ॥ जशी जिकारया देवेश । वृत्रासुरें धरिली जयाशा,
 का वसतसगे भटेश । जिहो इष्टिनु कामु गेल. ॥ ८५ ॥ आपुलेनि
 वैमवें दशप्रीवें । झुटें मानिली मुनने सवें । ब्रह्मादिकासि दीर्घगवें । दृष्ट
 नाणो हरनरदें ॥ ८६ ॥ भूतगणचक्रात भूतेश्वर, । का व्याळात वा-
 मुक्ति गिबार, । नाना परतमढळत मेर । मिराजमान, ॥ ८७ ॥ नातरि
 निजगणातु मृत्तु, । का रश्मिचर्मी अदियु । ना तो ज्वाळावेष्टितु घडव
 टितु । प्रळयपावरु, ॥ ८८ ॥ ऐमा मिरनु नममारे । जशी सीमा ताडिली
 सागरें, । रागण नैनवें अति गनरें । तेसा रणमूमीसि आला ॥ ८९ ॥
 पुढें पाहे नेयीं अरिदळ, । तम असमाव्य देखिले तुवळ, । जेसैं समुद्राचें
 जळ । अपार, अटकमन. ॥ ९० ॥ रागण आश्विन करुनि रोहे, । तम,
 घेरीकडे रघुनाथ पाहे, । आउं असमव्य दिसत आहे । कटक नेर्न्याचें
 ॥ ९१ ॥ खगेश्वराचे पक्ष दोन्ही । न्ही दिसे राक्षसवाहिनी । नेयीं नि
 हाळुनि मनीं । अन्यत आश्विन कर ॥ ९२ ॥ मग उदनाचा पूर्वतु,
 रणरगधातु रघुनाथ । पाहोनि निर्माण रज्ज् । बोडता जाला ॥ ९३ ॥
 वृत्रासुर्युद्धी अमराणा । बृहस्पतीश बोले क्षणक्षणा, । तेसा राम पुने
 निर्माण । अमित्राचें नमव ॥ ९४ ॥ 'परंतानुय रक्षेकु निगाचर, ।
 ऐमा दोनि कोटि दळमारु, । त्यातु मुलुन सेनाईश्वर । कोण युधा
 आला ? ॥ ९५ ॥ उत्तरवसतकात तरणि । मध्यान्हो गंत्र तपे विरणी, ।
 कृत्वा दृष्टी कडसणी । नेयीं पाहवता विव, ॥ ९६ ॥ तैसें आणि लक्ष
 वेना डोळा, । शुको नेन तुवळ हा परदळा ॥ ९७ ॥ तम विमापणु बोटे,
 "मूपळा, । आदका, सामेन तुम्हा ॥ ९८ ॥ जेणें अग्निजा सेली कपटे, । दारि-
 दकासि दिवले माटे, । न्याचिपे गर्दणी धाकटे । ब्रह्माड अवघे, ॥ ९९ ॥
 विचारिला समदर्शने मनीं । येणें अति प्रसादु नाही । पाताळीचें नहा-
 मही । विटविले बळें ॥ १०० ॥ उट्ट रघु सहजामात्रा थोर । पाहता
 दिसे जैसा मेर, । मधुनि लास्य ग सागर । काय हा काटिला नेणो !

पूर्वा कुबेरें अतिप्रपन्न, । संचिर्लीं होतीं अमौल्यें रत्न, । लंकाराजगृहीं ठेविला
यत्ने, । तियें रावणा प्राप्त जालीं. ॥ १ ॥ या रत्नांचीं सुतेज किरणें, ।
देखौनि लाजती तारांगणें; । हृदयीं धरुनि महाउणें । दिवसा मुख
उपविती. ॥ २ ॥ ऐसा महारथु पहा, हो, । ध्वज उभारला, जैसा
फाळाचा बाहो; । यातें देखतां युद्धी मोहो । पावले देवगण. ॥ ३ ॥
चहं कोनीं उंच पताका, । दिसतां अचचळा जैसा उल्का; । रथींचे घोडे,
रघुकुळाटिळका, । श्यामकर्ण, श्वेतांग. ॥ ४ ॥ रथा परिवोष्टत मुचित्रें, ।
नभचुंबित दहाही छत्रें; । तितुकांचि दळतीं सूर्यपत्रें, । झळाळितें असती.
॥ ५ ॥ जैसिये रथः बैसला मेघवर्ण, । चित्रविचित्रां भूषणों संपूर्ण; । हा,
रघूत्तमा, जाण मुख्य रावणु, । विंशतिबाहो, दशमुख. ॥ ६ ॥ सांडित
श्रोवाद्या उल्का । तुमशां युद्धा आला, रघुकुळाटिळका. । आजि
यावयाचें कारण आइका, । सांगैत तुम्हां. ॥ ७ ॥ आपुला नीळु सेनास्थामी, ।
येणें कालिंचा संग्रामी । प्रहस्तु पाडिला, जी, रणभूमी । मुख्य प्रधान
रावणाचा. ॥ ८ ॥ पडेल्या प्रहस्ताचें दुःख नांवरे, । म्हणौनि युद्धा
आला वरें; । यात्तरिते राक्षस रणधीरे । दशकोटि, पहा, आळे. ॥ ९ ॥
रावणा दक्षिणमार्गे तळपतु । दिसे रथु; स्वभाचा रत्नसंचित; । ध्वजीं कुंजर
असे मंडित, । ऐरावती सादस्य. ॥ १० ॥ तुरंगोत्तम तुरंग श्वेत । रथीं
जुतिले द्वादश बळवंत; । वारें आरूढला तो इंद्रजित, । दर्पहरणु देवांचा.
॥ ११ ॥ कापव्याचा महासंग्रामु । तुम्हांसि दाखविला पहिलेंचि भ्रमु; ।
सकळांमध्ये याचा विक्रमु, । प्रतापें आला युद्धासि. ॥ १२ ॥ आणिक
पहा, हो जी रघुवीरा, । रावणा यामांगीं दुसरा; । जो युद्धी महावीरा ।
प्रतिमा पर्वतातुल्य. ॥ १३ ॥ पद्मखचित रथेचें हेम, । ध्वजीं सिंहखण्ड
भीम; । जुतिले आरक्त अश्वोत्तम, । तो अतिक्रान्तनामा. ॥ १४ ॥ राया,
रावणा पार्श्वमार्गीं अवलोकौ, । खचित रथाचां कनकां; । विचित्रता चहू
पंताकीं, । ध्वजीं व्याघ्र असे. ॥ १५ ॥ जुतिले कृष्ण खर विशाल, ।
बैसला भासे महास्थूल, । चक्षु सूर्यातुल्य तेजाळ, । तो महोदरनामा.
॥ १६ ॥ आणिक पहा, जी रघूत्तमा, । गोमेद जडिले रथींच्या हेमा; ।
ध्वजीं शेषाची प्रतिमा । सहस्रमुख असे; ॥ १७ ॥ लंबकर्ण रथींचे

अश्वतर, । श्वेतताम्रवर्ण, चत्वार; । तो चापशरपाणि, महाब्रूर, । कुंभनामा
होये. ॥ १८ ॥ तथाचिपासें पाहें, नरनाथा, । काचनपार्चीखचित रथा; ।
उच ध्वजा तळपे माथा, । मत्स्यैकह्वान मंडित. ॥ १९ ॥ पिंपळें शुद्ध जेसें
हेम, । तेंमे रगाचे रथीं तुलगम, । हस्तीं पवि तुळितु, त्याचें नाम ।
निकुम ऐमें जणा. ॥ २० ॥ अये ध्वपति, पहा हो, मादर, । वर श्वेत,
चित्रीचें म डार; । सुमीसि नटरी पुडिला मूर, । नपाखरी मृगारला, ॥ २१ ॥
आरूढलासे त्याचिये पृथी, । खड्ग धरिलें वळिल्या मुष्टी, । वानरचमू लक्ष्मी
कूरट्टी, । तो देवातकनामा. ॥ २२ ॥ इंद्रमाहनातुल्य धोर । शृगारिला
कुजर, । दत्त हाणोनि येर । चूर्ण करू शके, ॥ २३ ॥ ऐसेया गजस्क-
धावर । आरूढला, तुळित खड्ग करीं, । चापतूणीरभकित काच वार, ।
तो मकराक्षनामा. ॥ २४ ॥ आणिक, राजेंद्र, पहा हो, । वृषभ उमा
शैलसमदेहो, । ज्यापरि वसे गौरीनाहो । तथाचि सारिखा चाणु. ॥ २५ ॥
तथा वृषभरूढ, अढळु, । कावि भेववर्ण, निशालु, । दक्षिण हस्तीं गड,
वामें शलु, । तो मुंडशिरानामा. ॥ २६ ॥ महानागाचिये स्कधावर ।
आरूढ, जैसा महागिरि, । महाशिखी उचळिली करीं, । तो नागातकनामा.
॥ २७ ॥ अश्वमुख, गजानन, व्याघ्रवक्र, । एरु विकटबाहु, त्रिपचनेत्र, ।
वाहनें याचीं चित्रविचित्र, । पहा, जी, शताचीं सहस्रें. ॥ २८ ॥
नानारूपी, नानानामाचे । अगलग राण्याचे, । महाभूतगण जेसे
त्रिपुरारीचे, । तेसे युद्धार्थ आले. ॥ २९ ॥ ऐसे निर्माणु सागत आहे, ।
रावदु आश्चर्य करितु राहे; । शत्रुवैमर सुप्रीवा न आहे, । मग कोपा चढला.
॥ ३० ॥ मदोन्मत्तेमाची वाहिनी । छोटली मर्यादा साड्नि, । ऐसें मिहें
देखीनि नयनीं, । कैसेनि राहेल उगा ? ॥ ३१ ॥ सर्प वसती रमणीक-
द्वीपां, । गरड अकस्मात् एकांतें शढपां, । तसा राण्यापरि मुख्य कपि, ।
सम्रांतु, धामिजला. ॥ ३२ ॥ हक देऊनि मयकर, । चक्र ऐसें मगडिलें
शिखर; । उचळिलेनि हस्ते कटोर । राण्यापरि टाकिलें. ॥ ३३ ॥
गिरिशृंग टाळिलें सुप्रीव, । येत देखिलें दशमीवें, । लक्ष लावुनि मूर-
मात्रे । सधान केळें साती शरीं. ॥ ३४ ॥ येत शिखर वाणें देखिलें, ।
शतमग होऊनि मूमी पडलें, । सर्वेचि राणें हाणितळें, । सुप्रीवासि

दाही शरीं. ॥ ३५ ॥ अष्ट लागळे पाणिचरणीं, । वक्षस्थळ भेदिलें दो
 बाणीं, । तिये व्यथेस्तव कपि रणीं । आग घाळ पाहे. ॥ ३६ ॥ शरीरें
 भेदालिया भाळी, । पुनरपि सत्वशीया पाजळली, । त्याहीनारि, वाणली ।
 धैर्याचेनि वैभवं. ॥ ३७ ॥ मग वानरेजें तिये अवसरें । पादपाकितु
 उन्मळिला गिरि, । सिंहनाद करुनि रावणानारि । टाकिला क्रोधें. ॥ ३८ ॥
 मरतु पडता देखिला लकेशें, । दक्ष बाणीं दहा धनुष्यें । सधान करुनि
 रणकर्कशें । फोडुनि गिरि पाडिल्य. ॥ ३९ ॥ सर्वेचि एक शत शरीं, ।
 वृष्टि केळीं सुग्रीवावारि, । खिळणीं जालीं तेणें शरीरें । रक्तगारा सुट-
 लिया ॥ ४० ॥ पूर्वीं पिनाकपाणिपुत्रें । क्रोडु भेदिला पड्डें, ।
 तैसा सुग्रीव द्विदशकनेत्रें । बहू बाणीं भेदिला. ॥ ४१ ॥ कर्णध्वानरि
 पडलें शरजाळ, । हे डोळा देखे वानरदळ, । मग शिखरें घेऊनि तुबळ ।
 रावणानारि धावित्रलें. ॥ ४२ ॥ रज उचळुनि गिरीसि छोरी वायो, ।
 का मेव बाणोनि आच्छादितो सूर्यो, । तेसा कपीसि देखोनि समयो, ।
 वहुतीं शत्रु आक्रमिला. ॥ ४३ ॥ द्रुम, शृंगें, शिळाचिया चळथा, । कपि
 वृक्षिकीं परचमूचा माथा, । तेणेंकरुनि बाजोवारणरथा । सहार होतसे.
 ॥ ४४ ॥ सुग्रीवदूतशिळाद्रुमादळें, । सहस्रशत पडतीं एके वेळें, । महा-
 नार देखोनि क्रोधानळें । राक्षसदळ उग्रनळें ॥ ४५ ॥ घाय हाणितीं
 येरयेर, । मिसळले कपिनिशाचर, । युद्ध आरभलें महाघोर, । न डोदतीं
 परस्परें. ॥ ४६ ॥ कोष्टे, कटारे, फरशु, तोमर, । परिघ, पद्मीश,
 मुसळें, चौधार, । मुद्रल, गदा, चक्रें, शूळ, शर, । इयें हातियेरें राक्षसाचीं.
 ॥ ४७ ॥ पादप नभचुनित, थोर, । शिळा, शृंगें, गिरिनर, । येहीं हाति-
 येरीं वानरवीर । राक्षसातें ताडिती. ॥ ४८ ॥ आयुधें करीं तुळुनि निकरें ।
 शब्दघटा हाणितीं परस्परें, । वीरश्रियेचेनि अति पडिमरें । घाये लागता नमानिती.
 ॥ ४९ ॥ रुधिराचे पाझर सुटले, । वीर आरक्त सर्पांगों जाले, । कुकुमें गिरि
 दवरिले, । तैसी उपमा दिसे. ॥ ५० ॥ होता दोही दळीं समामु, ।
 राक्षसीं डेळिली वानरचमू, । मग सत्त कपि धरुनि निरुमु, । रावणा उज्ज
 धावित्रले. ॥ ५१ ॥ सुदृष्ट, मनप, मनाक्ष, सुपेण, । ज्योनिर्मुख, वृषमु,
 नळ, सत्त जण, । याची अति आगमण । रिपुसघटणीं. ॥ ५२ ॥ सत्त

पर्वत उचलिले, । 'पाणितळीं पर्वता ऐसे भवंडिले; । मग रावणावा
 टाकिले । थोरें त्राणें. ॥ ५३ ॥ पडतां पर्वतांची वृष्टि । रावणें देखिली
 ऊर्ध्वदृष्टी; । मेढे उचलिले दाहीं मुष्टी, । संवान केलें शीघ्र. ॥ ५४ ॥
 जेंसे मनाचें वेगाडेपण, । तैसे मोकलिले धजवाण; । सप्त पर्वत शतचूर्ण
 पृथ्वीवरि पाडिले. ॥ ५५ ॥ कर्दळीपत्रगत पसरटा, । लक्ष्मपुंखा भाळी
 तिखटा; । तैलघूता काठिया नीटा । चापांपासूनियां मुटती. ॥ ५६ ॥
 सप्तही वानरांतें तिये अवसरों । खिलिलें एकएके शरीं; । ते व्यथाभूत
 घराणियेवरि । पडले, आक्रंदती. ॥ ५७ ॥ आणिकही वळिये पुंवंगम ।
 हाणित होते शिळा, शृंगें, द्रुम; । तंव रावणु शरजाळीं न्योम । संपूर्ण
 करिता जाळा. ॥ ५८ ॥ असंख्ये बाणांचेनि संहारें । भेदिलीं बहुतां
 कपोंचीं शरीरें; । पिच्छे उमारितां मयूरें । तैसे बाण लागले अंगीं. ॥ ५९ ॥
 मंगलिया वानरांच्या चळया, । रावणशरीं पावले व्यंथा; । मग शरण गेले
 रघुनाथा, । “रक्ष, रक्ष इये काळी. ॥ १६० ॥ रावणें मोकलिलें
 शरजाळ, । तेणें खिलिलें अति कपिदळ; । पर्वतातुल्य घोर विशाळ ।
 मंगिले दशमूर्ति. ॥ ६१ ॥ ऐसी कपोंचीं आइकौनि उत्तरे, । धनुष्य
 उचलिलें रघुवीरें; । जेंसे पगमुखें, शिवबुमरें, । तारकामुरावरि. ॥ ६२ ॥
 तूणीमधूनि काडिले शर, । वज्रासारिल्या माजी कठोर; । गुणी लावावे,
 तंव जोडिले कर । पुढें लक्ष्मणें. ॥ ६३ ॥ “अयोव्याधीशा, रघुराजा, ।
 जानकीजीवना, ममाप्रजा, । स्फुरण होतसे माझेयां मुजां, । तूं तंव
 उताविल्ल युद्धाळागीं. ॥ ६४ ॥ मी रावणावें मारीन निर्धारें, । आज्ञा शीघ्र
 द्यावी उदारें; । हें आइकौनि म्हणे, “महा वीर, । कल्याण असो तुज. ” ॥ ६५ ॥
 रघुत्तम हें बोलिलेयावरि, । लक्ष्मणु चापशीत सज्जु करी; । मेढा सादिला
 सरळां शरीं, । रावणु पाचारिला. ॥ ६६ ॥ म्हणे, “अमरारि, महाखळा, ।
 वरवें मंगिलें वादनरदळा; । आतां माझी बाणवृष्टि सवळा । साहे, चळित
 होऊं नको. ॥ ६७ ॥ जें वतत होतें माझां मनीं, । ते आजि देखिल्लें
 लोचनीं; । तुझेनि मेदयांतें मेदिनी । चर्चित होईल आतां. ” ॥ ६८ ॥
 ऐसे बोलैनियां सौमित्रें, । आतांचें बाण काडिले मंत्रे; । तव आड घातळें
 वायुपुत्रें, । रावणावरि धाविल्ला. ॥ ६९ ॥ विरुद्धता पडे पर्वतपाटाशीं, ।

तैसा आदळला रधावरि; । दोर्दड्याप वाऊनि शिरीं । बोलता जाला राव-
णेसी. ॥ १७० ॥ “ अरे दशमुखा, सत्य जाण, । देवांपासुनि तुज कल्याण; ।
परि नरकपीपासाव’ निर्माण । तुझा मृत्यु असे. ॥ ७१ ॥ माझा उचळला
पंचागुळ कर । वज्रासारखा महाकठोर; । म्हणौनि करीन तुझा संहार ।
यां अश्वांसहित. ” ॥ ७२ ॥ तंव दशग्रीव म्हणे, “ रे वानरा, । मूर्खा,
मंदमति, पालेखाइरा, । मज वन्हीचां मुर्खा एकसरा । पडलासे, रे पतंगा.
॥ ७३ ॥ मर्यादा सांडुनि आपुली । भूता काळेसीं बोलसी बोली; । तुज
आतां म्यां सेल दिवली, । इच्छेस्तव हाण मज. ” ॥ ७४ ॥ हनुमंत
म्हणे, “ माझी आंगवण । जाणतसे तुझे अंतःकरण; । केले अक्षयासि
निर्माण, । राजधानी जाळिली. ” ॥ ७५ ॥ ऐसे आईकौनि रावणें । हनु-
मंत हाणितला चरणें; । वानर महाप्रहारे तेणें । रयाखाळीं पडला. ॥ ७६ ॥
सांवरुनि आपणातें वायुसुतें । रावण थापा हाणिवला कोपें बहुतें; ।
जैसा पर्वतु वज्रघातें । इंद्र हाणें पूर्वी. ॥ ७७ ॥ हनुमताचेनि पाणिप्रहारे ।
रधावरि उलटिजे दशाशिरें; । जैसी चंडघातें कर्दळीतरुवरें । स्थावरता
सांडिजे. ॥ ७८ ॥ मूर्खा अमरशत्रूची गेली, । मग अतिक्रोधें मुष्टी
चळिली, । उमावूनि तवकें दिवली । हनुमंता वक्षस्थळीं. ॥ ७९ ॥
तेणें घायें आली गिरिगिरी, । अंजनीकुंतिवा भूमि स्वीकरी. । रावण गर्जे तिये
अवसरीं । गुणीं वाण लाविले. ॥ १८० ॥ पर्वतु उचळुनि विशालु । पुढें
घांविन्नला कपिनीलु; । रावणावरि टाकिला वर्तुलु, । जो वज्रासि अभेद्य. ॥ ८१ ॥
पर्वतु पडतांचि रधावरि । रावणें भेदिला सार्ती शरी; । तंव हनुमंत तिये
अवसरीं । सावधान जाला. ॥ ८२ ॥ मागुतें नीळें वाहिनीश्वरें । शंग
उचळिलें दुसरें, । रावणावरि टाकिलें कोपें धोरें । आंगीचेनि वळें.
॥ ८३ ॥ लक्ष लावूनि उर्ध्व रावणें । तेंही फोडिलें नव वाणें; । वाहिनी-
पतीसि आलें उणें, । मग लावव आदरी. ॥ ८४ ॥ जापिन्नला मंत्रमायेचें
धैभव, । बहुत नीळ जाले नीळपासाव; । हें देखौनि दशग्रीव । अति
आश्चर्य मानी. ॥ ८५ ॥ एकाचि नीळपासा. फोटे । नीळ उदळे, देखे
दृष्टी; । जैसा आकाशीं जमितींचां पोटीं । अमितधारावर्षावो. ॥ ८६ ॥
कां पावकापासौनि उत्पत्ति । होये स्फुटिनें, कोण जाणे किती; । तैशी

नीळापासाव नीळा व्यापिली क्षिती, । रागु आश्वर्य करी ॥ ८७ ॥ जेजे-
कडे, पाहे पौडस्ती, । ते ते ठायीं नीळ असती. । द्रुम, शिळा, शिखरें
टाकिती । रथावार रावणाचेया. ॥ ८८ ॥ ऐसा नीळुसमुदात्रो उदैल, ।
रावणरथप्रदेशु वेष्टिल, । मुख्य स्वरूपे चढीनि बैसल । वजस्तंभावार.
॥ ८९ ॥ महा अपूर्व लाघवी कळा, । आश्वर्य वाटे द्वयदळां, । रावणा
कोणु आला, वढवानळा. । जैसा सिंधु शोषितां. ॥ ९० ॥ मग काये केलें
दशवक्त्रें ? । बाणु सज्जिळा अग्निशस्त्रें, । उच्चारण करुनि बीजमंत्रें । लाविला
कोदंडी. ॥ ९१ ॥ पूर्ण बोढोनियां कानाटीं । चापापासांनि शर सोडी; ।
तंव शिखायुक्त धडधडी । पावकु पसरला. ॥ ९२ ॥ प्रहार आदळल
खाणाग्रीचा, । शिखांकरुनि पोळलीं त्वचा; । पतंगप्रायो देहो नीळाचा ।
पृथ्वावरि पटिला. ॥ ९३ ॥ व्यथा पावले मुख्य स्वरूप, । मग मायानीळ
अदृष्ट आपेआप; । जैसे अनिलें मालहवती दीप । आकाशअवकाशी. ॥ ९४ ॥
नाला पारेयात्रा समुद्र फुटला, । तो पृथ्वावरि ठायीं ठायीं विखुरला; । पुन-
रपि जैसा एकवाटला, । तैसे निद्र्य नीळ मिळाले. ॥ ९५ ॥ ऐसा परा-
मविला नीळनामा, । मारिलें किर्तीएकां द्रवंगमां; । पुनरपि करावया सं-
ग्रामा । रथु सारयिषे प्रेरिला. ॥ ९६ ॥ जैसा सिंहासि सिंह झेपावे, । को
शार्दूलु शार्दूलासि भिडो पावे, । तैसा सौमित्रावरि धावे, । घनुष्य बाजुनि
शिरीं. ॥ ९७ ॥ आतां दशमुखा आणि लक्ष्मणासि । महायुद्ध होईल दो-
घांसि; । तो वीरसाभिप्राये मानसी । चतुरादिकों आणिजे. ॥ ९८ ॥
इति श्रीयुद्धकांड, रघुनाथचरित्र, । वाल्मीकिरुत, महापवित्र, । तैत्ति
वोळिजळ महाक्षेत्र, । कृष्णदास मुद्रलु म्हणे. ॥ १९९ ॥

—:०:—

प्रसंग साध्विसाचा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुस्त्राशिराजाय नमः । वीर
पटलेयांचा करुनि पथु, । आणिला सेनामुखीं रथु; । पुढें लक्ष्मण नैऋत्य-
नाथु । कोपे दक्षिता जाला. ॥ १ ॥ वानरवीराचाया कोटि । लक्ष्मणें
घातटिया स्वपृथी; । पुढें पावनि वीरजेटी । रागु पाचारिला. ॥ २ ॥

होत निजमुजांचें स्फुरण, । रणमंडळीं मांडिलें ठाण, । कोदंड टणकाखुनि,
बाण । लाविले शीतीं. ॥ ३ ॥ वीरजेठी सुमित्रेचा बाळु, । रामानुजु तो
बेल्हाळु, । भासला मूर्तिमंत काळु । राक्षसदळ्यातें. ॥ ४ ॥ रामणरथाचा
गरावा । तोचि मर्यादावेलु जाणाया; । सौमित्ररीरश्रीसिंधुहेलावा । तेथवरि
मंडला; ॥ ५ ॥ कां जैशी सरलेया शर्वरी । सूर्य प्रकाशे उदयाचळ्यवरि; ।
सा कोपाखुद कोदंडधारी । दशमूर्ति देखिला. ॥ ६ ॥ रावणु छळवादें
हणे, “सौमित्रा, । आतां संधान दाखवीं, राजपुत्रा. । पारि मज मार्तंडा-
द्वें, नक्षत्रा, । किती प्रतापतेज तुजें? ॥ ७ ॥ अरे इंदाचेनि वज्रवार्ते ।
भाणि ऐरावतीचेनि चौदतें । युद्धीं प्रहार लागतां, माक्षिया रोमेत । वकता
माली नाही. ॥ ८ ॥ ऐसेया मजशीं तू वाळक । करीन म्हणसी संप्राम-
नैलुका; । तुझा माया गर्भमळ मस्तक, । अद्यापि चर्चितु असे. ॥ ९ ॥
कोणे नृपासीं, कोणे संप्रामां, । कोणे काळीं जयो पावलेति तुम्ही? । हें
सांग; मग रणभूमि । आक्रमूनि राहें. ॥ १० ॥ आपणेंया म्हणविसी वीर
चांगु, । पारि मजशीं न घडे, रे, संप्रामसगु; । जैसा अग्निपुरुषेसी पतगु ।
तुळणा नपवेचि. ॥ ११ ॥ अरे सुपर्णु आणि भुजंगु, । कैसरी आणि नागु, ।
महोव्याघ्र आणि मृगु । काय सम होती? ॥ १२ ॥ म्हणौनि तू मानवी,
रे लक्ष्मणु, । मी राक्षसराजु रावणु; । तुज मज संप्रामु दाखणु । न घडे,
रे निर्बळा. ॥ १३ ॥ उचळोनियां निजकरु । जो पडतेया गगना दे-
धीरु, । तोचि मज रावणेसी वीरु । सघट्टणी साजिरा. ॥ १४ ॥ समुद्र
मर्षादा साडितां, । जो आवरुं शके भुजलता, । तयाचि वीरशीं मज
समता । क्षत्राचां मंडळीं. ॥ १५ ॥ माझेया धनुष्यापासूनि सुटती दार, । तेणें
भेदू शके मंदरा, मेरूचें उदर; । ते बाण लागता तुजें शरीर । कैसें उरैल
पूर्वावरि? ॥ १६ ॥ कोटकु बळें पडेअग्निफुडीं, । तैसा बळें सांपडलास संप्रामाचा
तोडीं; । आता माझेनि कोपे राखोंडी । होईल तुम्ही ये काळी.” ॥ १७ ॥
ऐसें दशकंदु जाला बोलता. । अबिक न साहे सुमित्रामुता. । मग प्रत्युत्तर
जाला देता । धीरोदात्तबधु. ॥ १८ ॥ म्हणे, “रे तस्करा, कापव्यनिधि, ।
तुज मिनाशकाळीं विपरीत बुद्धि. । पुरजी तुक्षिया आयुष्याची जगधि ।
मग आम्ही येथ आलों. ॥ १९ ॥ अरे, मी सुमित्र होयें बाळु, । पारि

तुझेया इंद्रजिताचा काळु; । आतां नलगतां वेलु । काय करीन, पाहें पां.
 ॥ २० ॥ अरे, तू दशमुड, विशंतिमुजु; । परि मशकतुल्य आमुचिये
 दृष्टी उजू । सिंहचपेटातळीं गजु । सैसा सांपडलासि मज. ॥ २१ ॥
 तुझेया कंठाचें निवटण । करितीं रघुनाथाचे वाण; । ऐसेंचि भविष्य असे
 जाण, । विधातेयाचें लिखित. ॥ २२ ॥ सहस्रमुजाचा वरिळा जेणें,
 तो भग्नदर्प केला रावणें येणें, । म्हणौनि रामाचेनि वाणें । वीस मुजा उरी
 कंची! ॥ २३ ॥ शवरलेया अगलिकर । आचमनं नेवणेल सागर, ।
 हा तन निपरीत विचार । करणें नलगे. ॥ २४ ॥ लागता सिंहचपेट-
 प्रहार । प्राणातें नसडी कुजर, । ऐसा निपरीत विचार । करणें नलगे.
 ॥ २५ ॥ उदयाचळारूढ जाला दिनकर, । निविड न नाशे अध.कार, ।
 ऐसा निपरीत विचार । करणें नलगे. ॥ २६ ॥ क्षोभलेया रुद्राक्षीर्चा
 वैश्वानर । नव्हेल सूर्याचा सहार, । ऐसा निपरीत विचार । करणें नलगे.
 ॥ २७ ॥ क्षेपावलेया खगेश्वर । सवट्टणीं पुरेल निपधर, । ऐसा निपरीत
 विचार । करणें नलगे. ॥ २८ ॥ आता सधान करेल रघुवीर । आणि
 क्षेम राहील दशाशिर, । ऐसा हा निपरीत विचार । करणें नलगे. ॥ २९ ॥
 असो हें, रे, बहुत बोलणें. । रघु अनंतरला याचिकारणें. । तो समयो,
 पाहें पा, करणे । निपरीत कराना!" ॥ ३० ॥ काटिण बोलतसे लक्ष्मणु ।
 कार्मुकी सज्जानिया वाणु, । म्हणे, "आजि दशमुड हरिणु ।
 म्या पारगियें साविळा. ॥ ३१ ॥ तृपाक्रांत माझे शर । शोषू पाहती
 तुझें रुधिर. । आता साख्यान होई, समोर । साहें शरसधान माझे." ॥ ३२ ॥
 ऐसें बोलिलें लक्ष्मणें । तन धनुष्यें वाईलीं रावणें. । मंदराचळु शक भेदीं
 जेणें । तेसे शर सोडिले. ॥ ३३ ॥ रक्कमपुख, चित्रविचित्र, सरले, ।
 भाळी निघुटतातुल्य तेजाळे, । एकापरिम एक आगळे । बोटगोदी प्रस-
 वती. ॥ ३४ ॥ मुसाटघोपें गुणौहूनि मुटले, । आकाशानकाशीं वाणले, ।
 ते येत सीमित्रें देखिले । काळ्यदडामारिबे. ॥ ३५ ॥ वीर साधका,
 शिरोमणि, । सधान केलें लक्ष्मूनि वाणीं. । रावणाचे शर येतक्षणीं ।
 तोडिले भूमदळीं. ॥ ३६ ॥ निर्जमि सर्प पसरले पृथ्वीपरि । वण तुटले
 तियोचिपरी; । हें देखौनि कोवें सगन करी । पुनरपि रावणु. ॥ ३७ ॥

शरवृष्टीसि पाहिलें वीरराजें । मग बाण सोडिले सुमित्रात्मजें, । जयां
 मालीवरि लिखित बीजें । रामनामाचीं जसती. ॥ ३८ ॥ लक्ष्मणाचां
 तीक्ष्ण बाणां । रावणशर तुटले संघट्टणीं. । मालींचां खणखणाटें धरणी ।
 मेश्वानरु वृष्टि करी. ॥ ३९ ॥ शब्द शब्दांतें छळूनि सांडिती, । तैसे बाण
 णांतें तोडिती; । मग रावणु विचारी चित्तीं । लक्ष्मणु निका वारु. ॥ ४० ॥
 ग रावणें बुद्धि योजिली: । पूर्वीं द्रव्हेन शक्ति होती दिघली, । ते बीजमंत्रे
 णुनि टाकिली । लक्ष्मणावरि. ॥ ४१ ॥ कडकडापमान उठिला घोषु, ।
 हामूतांसि घाटला त्रामु, । आकाशीं उजळला प्रकाशु । सहस्रां विद्युल्ल-
 तांचा. ॥ ४२ ॥ शक्ति आदळावी जंव आवची वरि । तंव लक्ष्मणें भेदिली
 हुतां शरीं; । ते द्विभाग तुटली अंघरीं, । अर्ध पडली भूमंडळीं; ॥ ४३ ॥
 अर्ध शक्ति दैदीप्य उतरली । ते लक्ष्मणाचां आंगीं आदळली, । पर्वतीं
 जैसी बीजु पडली, । सौमित्रु भूमीसि राहे. ॥ ४४ ॥ पडलें देखौनि
 लक्ष्मणातें । रावणु धाविन्नला कपटें मते; । मुष्टी वळूनि दशहस्तें । ताडण
 करिता जाला. ॥ ४५ ॥ देखौनि लक्ष्मणाचा व्यथासमयो । मोठें खवळला
 अंजनीतनयो. । अग्नीस साहाय्य जैसा यायो । तैसा धाविन्नला. ॥ ४६ ॥
 बळें कठोर दोर्दंड उचलिला । रावणु वक्षस्वळावरि पीटिला. । तया प्रहारास-
 रिसा वमं लागला । अशुद्ध उदरीचें. ॥ ४७ ॥ मूर्छना सांवरुनि तिये अवसरीं ।
 रावणु गेला निजस्थावरि; । तव सौमित्रुही शरीरें । सावव जाला. ॥ ४८ ॥
 पुढती धनुष्यें वाळुनि मुष्टी । रावणु करिता जाला वृष्टि; । ऐसें रघुत्तमं
 देखौनि दृष्टी । चापीं गुण चढविला. ॥ ४९ ॥ मारुतीच्या स्कथावरि. ।
 रावणारि आरोहण करी. । तूणीमधूनि बाण काढिला करीं, । अपूर्व संधान
 केले. ॥ ५० ॥ सहजें रघुवीरें, रणकर्कशें, । एका शरसंधानासरिसें । लं-
 कापतीचीं मुकुट, छत्रे, दहा धनुष्यें । छेदूनि सांडिळीं. ॥ ५१ ॥ पुढें र-
 घुराजु म्हणे, "रे अमित्रा, । माझेया बाणात्रिया प्रीतिपात्रा, । परि आजि
 न मारीं, दशवक्त्रा, । जीविलें रक्षिलें. ॥ ५२ ॥ आजि तुवा केला अस्ति-
 तंप्रामु, । मंगिलो वानरांची चमू; । ऐसेयास्तव पावलासि भ्रमु । अतिमानें-
 करुनि. ॥ ५३ ॥ पळसं तर आरक्त पुष्पैला । तैसा देहो तुझा रक्तविटां-
 फित जाला, । हें जाणौनि तूणीमाजी स्थिरावला । दुसरा बाणु माझा. ॥ ५४ ॥

अरे, तुझेया वयाचां शेवटीं । तुज मज झाली भेटी; । आता मंदोदरी
 बैसली तटी । दुःखसागराचिये ॥ ५५ ॥ तरि, शत्रु, जाण याचिलगीं । तुज
 आजि सोडिले रणरंगीं; । आतां शीघ्र जाऊनि मोगीं । पुनकल्प आपुळे.
 ॥ ५६ ॥ तुझी कुमरीकुमरें घाकुटीं । स्नेहें त्यांसि दे भेटीं । मुखमात्रम-
 नुभरें पाहे दृष्टी । सकळां सुद्धातें ॥ ५७ ॥ आणिक, रावणा, सांगतो
 तुज; । हें राजनीतीमय्यें सरेना सहज, । मुरयामि नज्जे ओज । पुढें युद्ध
 याण्याची. ॥ ५८ ॥ सर्व दळ पडलेया रणभूमी । मग युद्धाकारणें प्रवर्तें
 स्वामी; । अमर्याद सैन्य असतां, संप्रामीं । न निघावें नृपतीनें ॥ ५९ ॥
 तरि तुझे अमित बघु, कुमर । असती वळिये, जिहीं जितिले सुर; ।
 आणि मत्री, अंगलग निशाचर । चतुरंग मिथुममान. ॥ ६० ॥ इतुके
 संहारलेयाविण । आणि तुला माजनिणें रण, । हें तुझें अनहित जाण; ।
 आजि मृत्यु आला होता. ॥ ६१ ॥ इथे वेळे येथीनि जाई, । नको राहों
 रणरंगाचा ठायीं; । दुसरेनि मागुता येई । मजसी युद्धाकारणें ॥ ६२ ॥
 सुटलेया माझा शरप्रवाहो । तिळतुल्य खडेल तुझा देहो । पुढिला जन्मीं
 अनुग्रहो । करीन जाण, निरोधिया. ॥ ६३ ॥ ऐसा बोलतसे रघुनीर, । धरणें
 भग्न दशाशिर, । अजेनें अग्रलोकिला अजगर । तैसा निरातु न बोले. ॥ ६४ ॥
 दस्त्रि दु खें देशवडी जाला, । तैसा रावणु रणीहनि अष्टला. । परतें
 पृथ्वा देऊनि निघाला । निजनगराप्रति. ॥ ६५ ॥ सिंहापासूनि मुठे नागु; ।
 का गरुडापासूनि पळे भुजगु, । जैसा पारधियाचेया सधाना चुकला मृगु, ।
 तैसा रावणु निघाला; ॥ ६६ ॥ कां हरिनामापासूनि पापमळु, । का गंगास्नानापा-
 सूनि मिटाळु, । नाना सूर्योदयीं तमकटोळु । दिग्मडळ लघी. ॥ ६७ ॥ दस्त्रि
 जाय देखीनि माग्य, । मोहो निरसे उदैलेया वैराग्य, । प्रकटलेया ज्ञान वैमार्ग्य ।
 मग अज्ञान कोठे राहे! ॥ ६८ ॥ असो हें- रघुवीरापासूनि । रावणु निघाला
 प्राण घेऊनि, । सरिसी अमर्याद वाहिनी । मुरडली वातवेगें. ॥ ६९ ॥
 मत्री, अंगलग निशाचर, । इंद्रजित, अनिकापा, महोदर । आणि कुंम-
 कर्णाचे वुनर । परतले वातवेगें. ॥ ७० ॥ जयो न येचि लंकापतीसि, ।
 दुःख तुमळें सर्वांचा मानसी; । उच वदनें कोण्ही कोण्हासि । न बोलत
 निघाले. ॥ ७१ ॥ पल्लव घेऊनि मस्तकागारि । रावणु प्रवेशला लंका-

पुरी, । जैसा वनिताचक्राभीतर । ह्रीबु आळ पें. ॥ ७२ ॥ नाना रत्न
विशेषांचें भांडार । तेथें अंधासि ठाकिलें विदार, । तैसें रावणाचे मना
नगर । प्रवेशतां वाटे. ॥ ७३ ॥ युद्ध करितां श्रमली सेना । तियोसि आज्ञा
जाली, गेली स्वस्थाना. । सभामंडपी घेऊनि प्रधानां । रावणु विचारीं विसला.
॥ ७४ ॥ इति श्रीयुद्धकांडकथा रामायणी, । भविष्य वदली वाल्मीकीची वा-
णी, । आतां कुंभकर्णनिद्राभग आइका श्रवणीं । कृष्णदासु मुद्रलु म्हणे. ॥ ७५ ॥

प्रसंग सत्ताविसावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । नैर्ऋ-
त्यनाथ, अमराजरीपु । राघवापासूनि झाला मग्नदर्पु; । तनु बोसावली, संतापु ।
उदरीं वाढिजला. ॥ १ ॥ राहो प्राप्ती जिये काळीं रविकिरणें, । तै दिवीं
बैसे तमाचें ठाणें; । तैसीं लोपली वैभवलक्षणें, । म्हाजें दशाननें जालीं.
॥ २ ॥ सिंहासनीं सतोपु नवटे, । सेवक पूजिती, परी मन विटे; । लज्जा-
लक्षणशस्त्रें तुटे । गुप्त अश्वेतरीं. ॥ ३ ॥ लज्जेचें जाळें वरि पडलें, ।
दृष्टीनें अधोगतीतें अगीकारलें, । वाग्देवीनें कुठिलें । स्वव्यापारातें. ॥ ४ ॥
हृद् हृदयींचा निर्गुनि गेला, । चिंताचिंतेसीं संगमु जाला, । गर्वनदीचा
ओहटला । जो तुंवळ पूर होता. ॥ ५ ॥ ऐसा निवांतु सभामंडपीं ।
आगुलो अंतर्पामीं कल्पी; । म्हणे युद्धासि जावों पुनरपि, । कीं कुंभकर्णासि
पाठवू! ॥ ६ ॥ रावणासि विचार पडला ऐसा, । हृदयीं भ्रमे उद्देगवळसा; ।
समयीं जया प्रधानाचा भरवसा । तया महोदराप्रति बोले. ॥ ७ ॥ म्हणे,
“आजिचा कैसा विपरीत समयो ! । शशिकिरणें आच्छादिला सूर्यो, । जवुका-
पासूनि पराजयो । सिंहासि प्राप्त जाला. ॥ ८ ॥ तुम्हां दीर्यवतांसहवर्तमान ।
मज ठाकलें न्यूनताचिन्ह; । आजि सहस्रमगाचें बदन । योरावळें असैल.
॥ ९ ॥ ऐसीं त्रिकूटेश्वराचीं उत्तरे । विक्रमैरहित, अनुस्वरे, । तियें परि-
जौनि महोदरें । बोलीं चारांभिलें. ॥ १० ॥ म्हणे, “वरि पडतां शमीपत्रें ।
महागजाचीं भगलीं गात्रें, । ऐसें काण्हाचेनि मुखमत्रें । श्रवण जालेंचिं
नाही. ॥ ११ ॥ तृणाप्राचिया चुबकयणीं । कूर्मकवठेयाचीं झालीं चाळणीं, ।

हे कोण्हाचेनि मुखें श्रयणीं । आङ्किलेंचि नाही. ॥ १२ ॥ वैश्र-
वणारि, तुझेनि दर्पानळें । उण्यें मरळें सप्तपाताळें, । त्या उबारे-
यास्तन सर्पकुळें । आर्गोच्या त्वचा साटिती. ॥ १३ ॥ तुझेया
प्रतापाचा उवारा । साहचेना सहसकरा, । वेगें पात्रोनि पश्चिमसा-
गरा । रथेसीं माजो बुडे. ॥ १४ ॥ आणिक तुझिया दर्पोगी । बाधा
केली अमरागों, । त्याचेया देहापासाव घगी । मुरागनाकुचीं जडली.
॥ १५ ॥ त्याचेया चक्षु कुचासि असे मित्र, । मृणौनि कुचावार श्रयती
नेत्र; । तेणें जळनोवें पात्र । मंशकिर्नाचें तुवळलें. ॥ १६ ॥ आहळला
तुझा प्रतापरुती । वडमानलु पडला सागरी; । मग तो तेथेंही प्राशन
करी । उदक योजनें बाण. ॥ १७ ॥ तुज राज्य करिता गर्वनिधि, । दासो
जाळिया सर्प सिद्धि; । मयें सर्पही महोदधि । मर्यादा नसडिती. ॥ १८ ॥
रनिमडळ बाबरे गगनां, । रमों व्यास मेदिनी; । तसे तुम्ही लंकेसि, पार
त्रिभुवनीं । प्रतापु पसरलासे. ॥ १९ ॥ ऐमेया उग्र नैर्ऋत्यनाया, । तू
कृतातासि करिशी व्यथा; । वैरा आक्रमिता, हा दया । सरलु धरिती
मनीं. ॥ २० ॥ राया, आजि सप्राणीं । तुम शोणितें पूर्ण केली मूमी; ।
महायोदे पराक्रमी । शरप्रवाहीं खडिले. ॥ २१ ॥ सुग्रीवु शतमभ
केला, । इदयीं दनुमतु ताडिला, । अर्जुन माया नीळु नडला, । त्याची
जाळिली त्वचा. ॥ २२ ॥ शक्ति टाकिली सवित्रावरि, । बाण भेदोने
रामशरीरें । तन सूर्य पडला सृष्टिनाहिरि, । ओहडु जाळा दोही दळीं.
॥ २३ ॥ ऐसा समामु अद्भुत जाळा, । मग तुम्हीं लंकाप्रवेश केला; ।
तुझा अमित्रो जयो अजिला, । हें मिथ्यामय कल्पिता. ॥ २४ ॥ कोटीच्या
कोटि नैर्ऋतदळ । आहे लंकेमध्यें तुवळ, । होचि समामा पाठवाने केवळ, ।
आर्गो तुम्हा जाणें न घडे. ॥ २५ ॥ गया, ऐमी बुद्धि माझेनि
मते । चैनपाने निद्रिता कुंमकर्णितें; । तो उठिलेया गिळें शत्रूतें, ।
जैसा कालु भूतें मझी. ॥ २६ ॥ प्रथमचि शुनी पडली, । निद्रा कुंमकर्णाची
नाहीं भगिली, । असो, होणार गति ते जाळी, । पुढें सूचना ऐसी असे. ॥ २७ ॥
आना शीघ्र, जो लंकानाया, । कुंमकर्ण उड्याना सर्पथा. । तो वैरियासि

करील सहारव्याथा, । एतदर्थी संदेह नाही. ॥ २८ ॥ क्षोभलेया प्रलय-
 वैश्वानर । होईल सर्वसृष्टिसंहार, । तैसा संग्रामा गेलेया सहोदर । रामलक्ष्मण
 वे? ॥ २९ ॥ ऐसें महोदराचें बोलणें । यथार्थ मानिलें रावणें; ।
 ॥ म्हणे, “ तव चातुर्या वाटे उणें । त्रैलोक्य, महोदरा. ॥ ३० ॥ जें
 तें माझां अंतःकरणें । तेंचि बदली तुझी वाणी; । आतां कुंभकर्णा
 ठवूनि आणीं । शांति युद्धाकारणें. ” ॥ ३१ ॥ दशग्रीव ऐसें बोलें सरें,
 व विरूपाक्ष, महोदर उठिले त्वरें; । आणि दहा सहस्र पुढारें । राक्षस
 विनलें. ॥ ३२ ॥ मयाचे घट, मांस, पशूंचीं शतें । घेऊनि चालिले सांगातें; ।
 ज्वरपर्वत भिजवूनि शोणितें । पुढें पाठविले. ॥ ३३ ॥ चौतोंडियांमध्यें
 रूनि जळें । कुंजरांवरि, चालिले तुंवळें; । पुष्पमाळा, तांबूलें । तेंही
 तलें असे. ॥ ३४ ॥ याजी, रथ, पदाति मद्रोन्मत्त । महोदरासवें असं-
 श्यात; । रणतुरें याजिझळीं, भयचकित । त्रिभुवन होवे. ॥ ३५ ॥ सर्वें
 किन्नरफण्यांचे मेळ । शंख, यंत्रविशेष, मृदंग, टाळ; । ऐसिये सामग्रीसी
 निगालें नूळ । कुंभकर्णा उठवावेया. ॥ ३६ ॥ मार्गी करिती महागजर ।
 जालिले उठवावेया महावीर । कुंभकर्ण निद्रासागर । तेंथें संगम जाले.
 ॥ ३७ ॥ पावले कुंभकर्णनिद्रास्थळ, । योजन एक महाविशाळ, । जैसें
 कृतांताचे केवळ । निजस्थान भयंकर. ॥ ३८ ॥ दळेसीं महोदर, विरू-
 पाक्ष आले । ते द्वारिचे द्वारें धोकले. । तेथुनि पाहों लागले । तंव निद्रिस्तु
 देखिला. ॥ ३९ ॥ भयानक त्याचें स्वरूप । देखोनि राक्षसा उदैला कंप. । एक
 वळिये एकासमीप । दृढ उभे राहिले. ॥ ४० ॥ वीर कुंभकर्ण निजैला कैसा, ।
 पृथ्वावरि पर्वतु जैसा; । मेघवर्षु सर्वांगासरिसा । भासे भयानकु. ॥ ४१ ॥
 गगनचुंबित वृक्ष उन्मूळले, । तैसे करचरण चान्ही पसरले. । सागर जाती
 सामावले । ऐतें उदर दीर्घ. ॥ ४२ ॥ शैलान्ना मस्तकपाठार । ऐसा
 चौफळ दृढ उरु; । वरि पडतां वज्रप्रहार । अनुच्छिन्न नाही. ॥ ४३ ॥
 ॥ पर्वतावरील छच्च शिखर । तैसें ग्रीवेंवरि विशाळ शिर । ललाट अत्यंत
 कठोर । गहाशिळेसारखें. ॥ ४४ ॥ मयानक घनुष्याकार भुकुटी, । नेत्र
 जैसे कुंडीची आगिठी, । पापण्यांची बाबरशांठी मोठी, । तेणें झांकली
 वपु. ॥ ४५ ॥ अक्षय वटपारंगियांची पाहाळे । तैसीं मस्तकीं जटाजाळें;

दोही कर्णाची कर्णविले, । दिशाची मुखे जैसी. ॥ ४६ ॥ महानासिका
 भीतर । प्रणालिका जैसी पर्वतदरी; । श्वासोच्छ्वासाची भरोसरी । प्रलय-
 वायुसारिणी. ॥ ४७ ॥ पृष्ठीचे उदर उठले । तसें मुख विकान्त पसरले, ।
 त्यामाजी जिह्वाओळ निगाळे । सेंदुसरिता जैशी. ॥ ४८ ॥ हारी
 रोविले शुभ्र शूळ । ऐसे दंत, दाटा विशाळ, । अगेर्व ओष्ट ते
 केनळ । पाळी तडागाचिया. ॥ ४९ ॥ शत्रूचे लयायमान शाट, । तेणे
 छाच्छादिले अने पोटा, । असिलता जैशा तिखट । तैशिया नडात्रिका.
 ॥ ५० ॥ ऐसे त्या कुंभकर्णाचे शरीर, । एक शत धनुष्ये आडवे उदर; ।
 चरणपामूनि शरीर । सा शत धनुष्ये. ॥ ५१ ॥ ऐसा बाहू आजानु-
 बाहो । जना काळु पावला मोहो, । त्याचेया देहातुल्य देहो । नाही तिहीं
 लोकीं. ॥ ५२ ॥ निद्राभ्रमें दाटली घुर्मी, । मुपुमिन्यात कोन अतर्यामी, ।
 सकळा इद्रिपाचा स्यामी । तो ननु मुरीनि ठेला. ॥ ५३ ॥ पट्टा निद्रेचा
 माहिमा । निचेष्टितु केडा कुंभकर्णनामा, । जयाति तुळे उपमा । वृत्ताताची.
 ॥ ५४ ॥ निद्रेचे स्वरूप काय सांगे । जगजीवव्यापक स्वमाये. । ति-
 येचे हेंचि रूप बोलावे । जें देहमान लोपी. ॥ ५५ ॥ निद्रा महाभनर्थाचे
 मूळ, । निद्रा आनदाचे फळ, । निद्रा भ्रमाचा अनु केनळ, । अनुमरी
 जग. ॥ ५६ ॥ निद्रा आळसासि आग्रजो, । निद्रा अत्रानाचा समयो, ।
 निद्रा जागृतीचा अजयो । अनुभरी जाणे. ॥ ५७ ॥ निद्रा चितेची
 वरिणी, । निद्रा शार्नरीची सांगातिणी, । निद्रा स्वप्नीची कुळस्वामिणी ।
 बहुत प्रकारे. ॥ ५८ ॥ निद्रेचे नाळ वरि पमेरे । तें जागृतीचे वैभर
 निसरे । चक्षु इद्रियद्वारे मचरे, । सर्व शरीर व्यापी. ॥ ५९ ॥ नि-
 द्रेसि मैत्रा दैत्याचा टायी, । दुख बहुत इंद्रादिराचे हृदयी, । म्हणनि
 दृष्टामि कोण्हे समयी । तियेनि नाणिती देव. ॥ ६० ॥ कुंभकर्णे मुरामि
 सप्राप्तु केला, । तेणे श्रमु बहुत जाणवला, । मग तो निद्रेने निमगिला ।
 देवाचेनि इमाळे. ॥ ६१ ॥ निद्रेने दिषले परम मुखा, । तेणे विमरला जा-
 गृतीचे दुख. । वृत्तातमत् टवडनि मुख । पृष्ठींगारे पसरला. ॥ ६२ ॥
 घोरत असे महाघोर । तेणे शरीर त्रिभुवन अमर, । सेदाचे उठले पाप्तर ।
 सर्गावस्थनि. ॥ ६३ ॥ मुखनासिके वायु साडी । तेणे झडझडाट दरीचा

तोंडीं । उभे राहों जाती, त्यांच्या मुरकुडी । पडती पैलीकडे. ॥ ६४ ॥
 जी कुंभकर्णाची निद्रा देखौनि । आश्चर्य करिती राक्षस मनीं; । तव
 होदर सुवचनी । बोले विरूपाक्षासि. ॥ ६५ ॥ “अगा, बुद्धीचेया समुद्रा, ।
 सेनि भगैल याची निद्रा? । कृतांताचेया अघोछिद्रा । कोणे कष्ट
 रावी?” ॥ ६६ ॥ प्रत्युत्तरें विरूपाक्ष बोले, । “आतां काय पाहतां
 गले?” । मग कुंभकर्णासि चेषविते जाले । महाचंड प्रयत्ने. ॥ ६७ ॥
 कुंभकर्णा पर्यवेष्टित बहुवस । उभे राहूनि राक्षस करिती मुखघोष; । तया
 वनोत्त आकाश । पडों पाहे भूमीवरि. ॥ ६८ ॥ लागली चड वाद्यांची
 यनि । तेणे कंपु आरमला मेदिनी; । दिशारुपु जालेया गगनीं । गति
 कुठली खेचरांची. ॥ ६९ ॥ विहगम पडले घोषावतीं, । प्राण साडूनि
 समुद्री पडती; । वाळें सांडूनि वनिता सोंवती । बल्लभा कठीं. ॥ ७० ॥
 बापीकूपतडागांची जळें । कोरडी जालीं एके वेळें । ऐसेया घोषाचेनि
 बळें । उलली गिरिशिखरें. ॥ ७१ ॥ ऐसा वाजत असतां चडवोडु ।
 परि कुंभकर्णाचा न भगे निद्रालेशु, । मग महावंता आज्ञा दे सैन्येशु
 महोदरनामा. ॥ ७२ ॥ निजैला उठेल आजानुवाहो, । अचळ पर्वतातुल्य
 दैहो, । त्यावरि चालवा समूहो । मातगांचा. ॥ ७३ ॥ मग वरि चालती
 गजमार, । परि निद्रा नसडीचि शरीर; । मग कितीएक कठोर ।
 प्रयत्नासि प्रयत्तले. ॥ ७४ ॥ उन्मूळींनि महा जुवाडें । एक टाकिती
 दुरीनि झाडें, । पर्वतीं वज्रप्रहार येणे पाडें । एक गदा हाणिती. ॥ ७५ ॥
 कडुवटीं औषधी भरुनि नाळीं । अग्नि लावूनि छेदिती नासिकाच्या
 निळीं, । तोचि निपुभृष्ट उठी वपाळीं । भरितें दाटत असे. ॥ ७६ ॥
 एक राक्षस दयारहित, । तीक्ष्ण शूल घेतले नभचुंबित, । कुंभकर्णाचे
 तळवे टोचित । गाडें नेटें मथिती. ॥ ७७ ॥ एक घेऊनि लोहसारुळा । कठीं,
 चरणीं लाविती कळा; । एक अतरे राहूनि शिळा । टाकिती वक्षस्थळानरि.
 ॥ ७८ ॥ ऐसा महाप्रयत्न करिती । परि कुंभकर्णासि नये जागृति. ।
 भर्षण व्यापिला सुपुटी, । पडला शेलासारखा. ॥ ७९ ॥ खड्गां, शिळांची
 होत वृष्टि । जैशीं मशकें वेळती दिग्गजपृथ्वी; । निद्रा न भगे, नुघडे

द्रष्टि । निजला कुंभकर्ण. ॥ ८० ॥ उठवितां राक्षस भागले; । किती एक
 आसावर्ती पडले; । तंव आथर्वे महोदर वेले । विरूपाक्षसि. ॥ ८१ ॥
 म्हणे, “ प्रयत्न करितां दास्य । निद्रा नसई कुंभकर्ण. ” । येर म्हणे,
 नलगतां क्षण । उठवीन आतां. ॥ ८२ ॥ बर्म आठवळें मज एक । तें
 तुम्ही पहा, हो, कौतुक; । निश्चळ ठेले सकळिक । जैसी चित्रींची सेना. ॥ ८३ ॥
 किन्नरांचिया कुमरी । हरिल्या होत्या निशाचरी; । त्या रावणाचिया नृत्य-
 शाळेभीतरी । रक्षिलिया बळें. ॥ ८४ ॥ त्यांची होय गायनकळा । तें
 उदकीं विरती शिळा, । दोस बसे रविमंडळा, । हिमरश्मि फांकती. ॥ ८५ ॥
 त्या कुमरीचें नृत्यकळावैभव । भोगितां व्यंजावले देव; । त्या कन्यांचे अवयव ।
 यौवनें माजले. ॥ ८६ ॥ त्यांचे शरीर आणि सौंदर्य, । गुण आणि
 चानुर्य । देखौनि करिती आश्चर्य । इंद्रादिक देव. ॥ ८७ ॥ ऐसा त्या
 किन्नरकुमरी । यंत्रविशेष धरिले करी, । त्या विरूपाक्षें तिये अवसरी ।
 केलिया दरियेपुढें. ॥ ८८ ॥ कुंभकर्णाचिया मुखापार्शी । दैसविलें शत
 एकांसि. । तेंही गायन आरंभिलें सुखरी, सुरसी, । नानाफळान्यायें.
 ॥ ८९ ॥ त्यांचा आइकौनि रंग । चंद्रीचा पडों पाहे मृग; ।
 इये अथनीचा करुनि त्याग । श्रेष्ठ वरि येऊं भावी. ॥ ९० ॥
 होतां किन्नरकन्यांचे गायन । कडुवट करितां अमृतपान; । ऐसें सुखर
 आइकितां नयन । उचडिले कुंभकर्णे. ॥ ९१ ॥ निद्रानिशीचा अंतु जाला
 तान्काळ, । जागृतीचें वरि प्रकाशलें रविमंडळ, । उठोनि बसला कुतांतु,
 केवळ, । मेरुचि जैसा. ॥ ९२ ॥ जांभई दिघटी भयानक, । मुख पसर-
 िलें खावया त्रिलोक; । ऐसें देखौनि महोदरादिक । मक्ष्य समर्पिते जाले,
 ॥ ९३ ॥ पर्वतु मांमाचा पुढें टाकिला, । तो कुंभकर्णे निमिषांत
 भाडिला. । नाना पशूंचा संहार केला, । तेही समर्पिले. ॥ ९४ ॥ सुवर्णपात्र
 महाविशाळ । माजी सांठवूं शके सिंधुजळ, । ऐसें शोणितें, मयें
 नुंवळ । उचंबळत आणिलें. ॥ ९५ ॥ तें दोनि सहस्र एके वेळें ।
 प्राशन केले तृपावळे; । इतुके सेविले परि जठरानळें । शिखा आंगरिल्या
 नाहीति. ॥ ९६ ॥ नाना मासाळिया पशूंचीं शतें । राक्षसी मक्ष्य समर्पिलें
 मागुतें. । तेही खाऊनि कुंभकर्णे जड्यातें । इच्छिले ऐसें वाटे. ॥ ९७ ॥

चामुखिया चर्मका जळपूर्णा । राक्षसी सोडिल्या भयवर्णा; । तेणें उदक-
 प्राशनं कुंभकर्णा । आप्यायन जालें. ॥ ९८ ॥ मग तो कोधें क्षुधारहित ।
 पाहो लागला पै सुचित्त. । तव शताचीं शतें नैर्ऋत । पुढें उभे असती.
 । ९९ ॥ देखीनि विरूपाक्ष, महोदर, । त्यासि कुंभकर्ण बोले उत्तर. ।
 म्हणे, “ कोण कार्य माडलें धोर ? । किमर्थ निद्रा भगिनी ? ॥ १०० ॥
 वेरिचीचें आयुष्य मरलें, । कीं महाकल्पात माडलें, । कीं आकाश पडेल
 हणौनि वारिलें । भविष्य कोण्हीं ? ॥ १ ॥ कीं शेष, कूर्म, बराहो । घरा
 धरू न शकतीच, पारले मोहो; । कीं सृष्टि घुडेल ऐसा सदेहो । तुम्हीं
 धरिला मनी ? ॥ २ ॥ यथार्थ समा, हो, माते. । कणें भय
 दिवलें तुमतें ? । प्रस्तुत तुम्ही त्रैलोक्यातें । पीडित असाठ.”
 ॥ ३ ॥ ऐशां कुंभकर्णाचीं उत्तरें । आइकौनि महोदरें; ।
 पुढें विरूपाक्ष जोडिलें करें । बोलों आरभिलें. ॥ ४ ॥ “सक्षेपें
 आइका, जीं स्वामी; । सुखनिद्रा केली होती तुम्हीं, । तत्र शिळीं
 सेतु बांधीनि हनगमो । राजधानी वेष्टिली. ॥ ५ ॥ राक्षसा वानरा यानतरें ।
 महापुढें जाली परस्परें; । रणभूमी भिडता येरें । कोठ्यानकोटि धीर पडले.
 ॥ ६ ॥ मारिता वानराचें कटक । पडले धोर प्रहस्तादिक; । यानतरें वेळा
 लवी सिंधूदक । तैसा लंकेतु निगाला. ॥ ७ ॥ तुवळ चतुरगिणी सांगातें, ।
 क्रोधें कपि मारिले निजहस्तें. । ते सख्या सागों, तारे शोणितें । सागरां
 सगम जाले. ॥ ८ ॥ मग दशरथाचेनि मुख्य पुत्रें । शरसधान केलें अ-
 मित्रें. । लंकापतीचीं मुकुटछत्रें । छेदनि सादिलीं लांछा. ॥ ९ ॥ क्षत्रीं
 देखौनि रामाचे । रायें युद्ध टाकिलें कालिचें, । भय धरिलें, मग तुमचें ।
 सामर्थ्य ह्मिळेलें. ॥ १० ॥ कैसा निपरीतु काळ आला । महाड जाळिता
 वन्हि दिवैला; । निश्व खाता काळु ह्मकला, । भूतबावा जाली. ॥ ११ ॥
 लंकानाथासि आणि भय । मनुष्याचें हें धोर आश्चर्य.” । तत्र कुंभकर्ण
 म्हणे, “अकार्य । प्रथमचि जालें. ॥ १२ ॥ थोर थोर गेले मरणें, । चतु-
 रगदळ आटलें प्राणें, । आणि रायाचेनि अतःकरणें । चिंताभय धारिलें.
 ॥ १३ ॥ ऐसें बहुत बोवटें जालें, । मग माझे निद्रेतें भगिळें । आता
 पाचा दोष ठेव, तारे गेळें । त्याचा शोक व्यर्थ. ॥ १४ ॥ आतां विरू-

पासा, महोदरा, । तुम्हीं जाऊनि सांगों वृषरा, । मी प्राशन करंय्या
शुभारा । जातों शांगति." ॥ १५ ॥ पुढे महेदर करी निद्रापना, । "आधी
बलाचे राजमुखा, । वसुधापासि भेटोनि, सेना । सहारा वरियाची." ॥ १६ ॥
जेमे महेदर बोलों सेर, । तत्र कुंभकर्णासि कोपु नावरे; । मग उभा राहिल
तर । महालव, स्वृष्ट. ॥ १७ ॥ सुशीमि यावया मिठी । प्रळयीं लुप्त
कालु उठी, । तं कुंभकर्ण उठिला, गाढ । मनपासि पटली. ॥ १८ ॥
मंदराचव्या ऐसें ग्भूळ धोर । त्या धीराचे शरीर । लंकेमध्ये चालता
बानर । देखते जाल प्रदेशी. ॥ १९ ॥ इति श्रीरामायणी कथा मार्गु, ।
जाल कुंभकर्णाचा निद्राभंगु. । आता पुढील परियेता प्रगु । कृष्णदास
मुद्रलु म्हणे. ॥ १२० ॥

प्रसंग अष्टाविसाचा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नम । श्रीगुरुशिराज्ञाय नम ।
कुंभकर्णाचे शरीर देखीनि । अतिमय पावडी कपिराहिनी, । लस बंधित
होते, ते पळोनि । गळे रघुनाथासि शरण. ॥ १ ॥ वाढले उताऱ्यासि
मय, । त्यासि अंगदे दिवले धर्म, । कुंभकर्णाचा देहा देखीनि आश्चर्य ।
रघुपतीनि वाटे. ॥ २ ॥ विभीषणासि पुढे अयोध्याधीशु, । "आनुसी
वस्तुनि शुद्धाचा उद्देशु, । कणु चाळे हा राक्षसु । निशाळ लंकेमध्ये
॥ ३ ॥ एवढे शरीर उभायमान, । उदर दिसे परतासमान, । याचे वसते
काण स्थान, । हा काणु, कणाचा" ॥ ४ ॥ आर्क्षीनि नरोत्राचे
बोले, । सांगो आदरिले विभीषणे, । "परिसे. देवा, हा रामणे । उठ-
विला कुंभकर्णु. ॥ ५ ॥ हेय दशाननाचा सहोदरु, । विप्रयेयाचा जाण
कुंभरु, । याचिये जन्म-तार्ढ्य धोर । जीनासि प्रच्यु जाला. ॥ ६ ॥ जन्मता
टाहो केवळ प्रचड, । तिचे घनी थरांरिले ब्रह्माड, । निशाळ पसरून
घावेनला तोंड, । अमित जीव भक्षिले. ॥ ७ ॥ गिळू लागला आड
पटिले, । मग मुरपतीनि काये केलें । अकस्मात् चोर टाकिले । निज
जत्रासु. ॥ ८ ॥ निशुटना परतशर्मा । तेसें वज्र लादिले या जागी, ।

परि एकी रोमही भंगी । गेली नाही तिचे काळीं. ॥ ९ ॥ केव्हडी कुंम-
कर्णाची शक्ति ! । पुढें देखिला ऐरावती, । त्याचा दंत मोडूनि मुरपति ।
ताडिला देवांमध्यें. ॥ १० ॥ इंद्र होऊनि मयचकितु । विधातेयासि
शरणागतु. । म्हणे, 'पुरला त्रिलोकाचा अंतु; । येणें राक्षसें भक्षिलें. ॥ ११ ॥
सृष्टि रक्षें तूं आपुली, । याचीं शांति करी बहिली. । हें आइकौनि निद्रा
दिधली । द्रव्हेन कुंमकर्णासि; ॥ १२ ॥ ऐसा विधातेयाचा शापु जाला ।
तेनाचि निद्रास्तु पडला, । जेमा उन्मत्त गजु उलंडला । अंधकूपामध्यें.
॥ १३ ॥ महानिद्रेचां आवर्ती । बुडाली कुंमकर्णाची जागृति, । ऐसें
देखौनि द्रव्हापाची स्तुति । दशवक्त्रें केली. ॥ १४ ॥ म्हणे, 'स्वामि छपा-
निधि, । यासि निद्रेची किती अवधि?' । उत्तर देता झाला विधि, । 'जंय
आयुष्य पाचें.' ॥ १५ ॥ पुनरपि रावणु प्रार्थूनि बोडिला, । 'स्वामि, जन्मु
याचा व्यर्थ गेला, । तारि काहों उःशापु पाहिजे दिधला, । तूं पूर्वज आसुचा.'
॥ १६ ॥ पुढें ब्रह्मा म्हणे, 'रावणा, आइक; । पण्मासांतीं अहोरात्र एक । हा
जागृति पविळ; कौतुक । देखिल नाना मुखांचें.' ॥ १७ ॥ ऐसी ब्रह्म दिधली
'निद्रा, । नातारि विश्व खाता, नेंद्रा. । आतां रावणें उठविला, गुणसमुद्रा, ।
तुमसीं बुद्धाकारणें.' ॥ १८ ॥ ऐसें सांगितलें विमीषणें, । आश्चर्य केलें
सीतारमणें; । वानरव्यासचीं अंतःकरणें । भयातें स्पर्शलीं. ॥ १९ ॥ असो.
लंकेमाजी कुंमकर्णु । घाटत गेला, जेथें रावणु; । गगना ऐसा मंडपु
विस्तारु । तेथें गेला मनोगति. ॥ २० ॥ देखौनि नमिला दशाननु. ।
पेरें बसविला देऊनि मानु. । म्हणे, "आजि धन्य गा मुदितु, । निद्रा
भंगली तुझी ! ॥ २१ ॥ तमार्णवी पडलेया दिनकर, । कां महोदधीसि
पारलेया तारु, । कोटलेया वणनेयांत, जलधर । बर्फला शुंढाधारी. ॥ २२ ॥
तेमा, कुंमकर्णा, नूं दयाक्षिणु । मज समयी भेटल्यासि निजबंधु. । रामेसीं
मोडिला भिरोधु, । तो मिदी न्यारा, समया. ॥ २३ ॥ कुंमकर्णा, तुझेनि
बळें. । देवांचीं हरिणीं मुखधळे; । रचिकरा तळोचीं राजकुलें । दैन्यसागरीं
जेटिलीं. ॥ २४ ॥ ऐमेदा तुज, गा निजशंभरा, । वियोगु समर्थ
नव न पारा, । नृगानि शिरपचीं पूजौनि सदाशिव । म्यां प्रसन्न केलें.
॥ २५ ॥ आजि आकाश पडत दोतें । तें तुरा उठौनि धरिलें तट्टहानें." ।

ऐसी स्तुति आइकौनि अग्रजातें । कुंभकर्णु वारी. ॥ २६ ॥ म्हणे, “अहो
 जी, हे उपचारीति. । आहा दीजो, जी, जें कर्तव्य, भूपति. । एकोदरा-
 मध्ये ऐसी पंगती । शब्दांची न पाहिजे. ॥ २७ ॥ एका महाद्रुमाचें
 मुठ्यें । निस्तीर्ण बाहाडटिया दाहाळी; । त्या काय अनसारिलिया फट्यी ।
 फट्यती भिन्नपर्णा ? ॥ २८ ॥ तैसें तुजें माझे जन्मजातक, । कर्मक्रियामने
 वासनेची वर्तणुक, । परांसि निरोध, मैत्री असे एक । उभयतां जाण.
 ॥ २९ ॥ जें जें असे तुझां हृदयां, । तो तो आदरु मज मनाचे ठायी; ।
 याकारणें काय इच्छा ये समयी । ते सिद्धी नेईन.” ॥ ३० ॥ ऐसी
 कुंभकर्णाची वचनें । आइकौनि अनुरादिजे दर्शननें । “काळिचा युद्धो
 मुराचीं बदनें । टवटविते जाळी. ॥ ३१ ॥ जाण, गा, दशरथाचा बाळु, ।
 जनकजामातु, वानरपाळु; । त्याचे मयाचा मिटाळु । माझेया मनासि जाळु.
 ॥ ३२ ॥ मज रावणासि मनुष्याचें भय, । हें बोलतां हासैल भुवनत्रय; ।
 तुज सांगतां शकों तारि अन्याय । ठकती माझां ठायीं. ॥ ३३ ॥ पांडितां
 धुवेनें, वाळके । जननीपानीं नसंगिजे अहकारस्तजके, । तारि कैसेनि
 वृत्ति कौतुके । छेईल दुर्मराची ? ॥ ३४ ॥ व्याधिव्यथा देहासि मोटी, ।
 वरि वेद्य आलेया नेये भेटी, । तारि क्षयनिवृत्तीचें मुख पोटी । सकुमेळ
 कचें ? ॥ ३५ ॥ पुरुषासी अगस्तगी चोरी । करिता, प्रजोत्पत्ति कवणे
 परी ? । स्त्री साशकपण धरी । तारि वशवृद्धि कुळी. ॥ ३६ ॥ म्हणौनि,
 गा वळनिधि, जाण, । तुज नसगतां कैसे घाने प्राण ? । समरगणीं
 अरिबाण । मज साहिले नमचती.” ॥ ३७ ॥ ऐसें रावणें सांगितलें. ।
 आइकौनि कुंभकर्णें बोलिलें. “केले कर्म फट्यासि आलें । अल्पेचें
 काळेंकरुनि. ॥ ३८ ॥ शुभाशुभकर्माचिये राहटी । उपरि छोटटिया
 कल्पकोटि । परी भोगु न चुके, शेवटीं । अवश्य भोगणें लागे. ॥ ३९ ॥
 याकारणें जें भूमी पेरिजे बीज, । तें तें फळ पिके, हो, सहज. । ऐसे-
 याचें करणें नलगे चोज । निपरीत काळेंकरुनि.” ॥ ४० ॥ ऐसी कुंभ-
 कर्णाची वाचा । बदली पथु परमार्थाचा. । आइकौनि अत्यंत रावणाचा ।
 मग मनोरथु जाळ. ॥ ४१ ॥ कुंभकर्णु बोलिला छट्यादें; । पुढें अड-
 बादु करुनि शटें. म्हणे, “कर्पूरपुतळेयासि दोंदे । निगाडी मन

अग्रीपुटें. ॥ ४२ ॥ अहो, ओलिये मृत्तिकेचे मीन ३ सोडितीं समुद्रांचे
जीवन; । मेणाचे विहंगम गगन । आक्रम पाहती; ॥ ४३ ॥ तैसे राम-
लक्ष्मणादिक, । सर्वे पर्णभक्षकांचे कटक; । तेही मांस आदिले एक
एक । चळिये लंकावासी. ॥ ४४ ॥ ऐसा विपरीत काल आला, निघून
सूतव मज नाही कळला; । आतां निद्रा मंगली माझी, पुरला । आयुर्दोवा
वेरियांचा. ॥ ४५ ॥ न भरतां एकी घटिका । 'गिळैन सर्व कपिक-
टका; । दोघे दाशरथी यमलोका । पाठवीन, जाण." ॥ ४६ ॥
ऐसे कुंभकर्ण बोलतां क्षणीं, । महोदराची बदली वाणी. । म्हणे,
" या काकुत्स्थसि समरंगणी । कोण, पां, राहों शके ? ॥ ४७ ॥
तू रामासि जितिसी पुरयाये, । इयें वचनें अवघींचि व्यर्थे, । जैसे शंकरा-
प्रति मन्मथे । तंधान सत्य केलें. ॥ ४८ ॥ जो जो प्रतापें बुद्धा गेला, ।
तो मागुता लंके नाही आला; । तू आगळें बोलसी बोल, । आम्हां
निश्वास कैचा ? ॥ ४९ ॥ ऐसी सभामंडपीं महोदरे । दिधली कुंभकर्णासि
उत्तरे, । जे कां निर्मसिलियाणि वीरे । विक्रमावेशु न धरिजे. ॥ ५० ॥
सिंधु ढकळिला मुजळता, । का सर्प चरणें चेंपिला अवचिता, । तैसा कुं-
भकर्ण बसला होता । तो महोदरे निदिला. ॥ ५१ ॥ हें न साहेचि
कुंभकर्णातें, । मग महोदरासि बोले कोपें बहूते. । म्हणे, "काय, रे, का-
लाप्रति भूतें । चेष्टा मांडिली, दिसे. ॥ ५२ ॥ जो प्रह्लाड गिळितां न-
खवीं दत्त, । तो काय माईल मुर्गी मुखाआंतु ? । मंदबुद्धि तव; अतिभ्रातु ।
मजसी बोलसी. ॥ ५३ ॥ अरे, तुज नाही सभाचातुर्य, । नाही रणांगणी
धैर्य, । ना कोण्हे काळीं स्वागिकार्य । सिद्धी नेळें नाही. ॥ ५४ ॥ तू
पावसी मोहो घोर, । म्हणीनि नाम तूझे महोदर. । तुझेनि संगें हा नृपवर ।
सुद्धी मोहो पावला. ॥ ५५ ॥ जैसा शुक्र पांजरेयाभीतरें । बैसांनि शत्रू
मुरस फरी, । तैसा तू सभेसि जाना उत्तरीं । राजा संतोषमिसी. ॥ ५६ ॥
सभेमध्ये बैसांनि चतुरें । बोलवीं सर्गीं मुग्धशर्ती उत्तरे. । ऐसे नेणे, तारि
महोदरे । मौजेसी असतां." ॥ ५७ ॥ ऐसी कुंभकर्णाची वचनें । आइ-
कतां गंगली मरियांचीं मने. । महोदर तो अधोपदने । निघांतु राहिला.
॥ ५८ ॥ अमरारीचें अंतःकरण । तिचे काळीं जाळें शतचूर्ण. । हा भागो

कळला सपूर्ण, । कुंभकर्णु मासुतें बोले. ॥ ५९ ॥ म्हणे, “अहो शैलारि-
 शत्रुजनका, । वारिवेपरिवपुर्नायका, । मिथिलापतिजामातशका ।
 सोड, सर्पिणी जेती. ॥ ६० ॥ परमानंदहेलाना हट्या, । लहरिया अनुनि-
 र्वाचा ठर्या. । शत्रु मारायया आज्ञा देई । युद्धासि जाईन आता. ” ॥ ६१ ॥
 ऐसें बोलोनि उठे शां. । नमस्कारिलें नृपतीचें अत्र । समामटळीक
 नेर्झलव्यात्र । तयासि राखणें अत्रलोकिलें. ॥ ६२ ॥ तत्र किती एक मर्ग
 तिचे काळी । कुंभकर्णासि प्रार्थिती बद्धाजर्ज्य. । म्हणती, “वीरोत्तना,
 तुम्हाजवळी । सप्राप्ती सेना अतांग. ” ॥ ६३ ॥ आइकोनि मंत्रियार्चा
 निनवणी । कुंभकर्णु उत्तर दे गर्भार वाणी. । “किमर्थ न्यानी चतुरगिणी ? ।
 एकलाचि जाईन. ” ॥ ६४ ॥ कुंभकर्णु बोले ऐमें । मग प्रार्थिलें लंकेसें. ।
 म्हणे, “माझिये आवेमें । सेनेसि असो दीजे. ॥ ६५ ॥ कुंभकर्णा,
 ममानुजा, । नज समान होसी राजा. । एकलें युद्धा जाता बोजा । बमन न
 मिळें, जाण. ॥ ६६ ॥ नांति ऐसी आहे लाकिती, । गमन न करामें
 एकाएकी. । कोणी म्हणसी, तरि शत्रुकी, । आइक, सहोदरा. ॥ ६७ ॥
 राजा, स्त्री, घनादय, बाळ, रोगी. । जगवार, महनचार ज्याचा आणी, ।
 या सप्तकासि येकलें मार्गी । चाळता अनर्थु असे. ॥ ६८ ॥ म्हणानि,
 कुंभकर्ण, तू राजा समर्थु, । वधु माझा नेर्झल्यनाथु, । रिपु वधावया
 रणपथु । एकलेया न क्रमिजे. ॥ ६९ ॥ लंकेमज्जें चतुरगिणी । सिद्ध
 आहे शत्रु अक्षाहिणी. । ते, वळतचूडामणि, । समागमें असो दीजे.
 ॥ ७० ॥ सामग्री शस्त्रास्त्राची । घेई, रिपुसघट्णी चाड जयाची, ।
 शूद्रपाणि होवार्, जया उची । सहस्र धनुष्ये. ॥ ७१ ॥ सर्वांगी घाल
 अगत्राणें, । न्यावरि नुरशस्त्रे जाळी चूणें. । शतमखादिदर्पहरणें । तियें
 काकणें करी घालें. ॥ ७२ ॥ शत्रूसि यष्टूनि भुजवळें । मुसुटमाळा
 जयात्पळें । आनंदमय शीतकाळें । मज भेटें मागुता ” ॥ ७३ ॥ ऐसी
 राखणाची फेदउत्तरे । कुंभकर्णें नानिली आदरे, । आज्ञा शिरी मरिली,
 शंकरें । जैसी गंगा देवी. ॥ ७४ ॥ उठोनि उमा सन्मुख राहिला, । मुकुट
 खाळावूनि त्वरे निगाला, । वीरगुणें धरुनि ओढिला । वृत्तातें जसा. ॥ ७५ ॥
 मडपावाहिरी येता धणों । वेष्टूनि चाळिळी चतुरगिणी. । वारें वाचिनी,

तेणें कर्णों । जग जाकळले. ॥ ७६ ॥ कुंभकर्णु चालत वातरेगें, । भार
तुबळले पुढें, मागे । वीर गर्जतां, तेणें स्वर्गें । पृथ्विवारे पडों पाहती
॥ ७७ ॥ महासैनिकसमागमी । कुंभकर्णु आला रणभूमी. । पुढें पररारी
रगमी । कटु विक्रमें बाधिला. ॥ ७८ ॥ आता सप्राप्तु होईल थोर, ।
शोणिते तुमळेळ सागर, । एकएकतें गांठ रघुगौर, । वधेल कुंभकर्णतें.
॥ ७९ ॥ इति श्रीयुद्धकांडरामायण । वाल्मीकिरुत जगतारण. । पुढें,
पडितहो, करा श्रयण, । कृष्णदासु मुद्रलु म्हणे. ॥ ८० ॥

— ० —

असंग एकृणनिसावा.

ॐ नमो श्रीरामसहिदानदाय नम । श्रीगुरुकाशिराजाय नम । जळ-
राशि जसा हेलोरे, । तैसे उदित कपियूथाचे थोंवे. । पृथक् पृथक् जरि
मागावे, । तरि सर्वही परंतपाणे. ॥ १ ॥ युधु कार करिती भयानकनादै. ।
तेणें तडाडती शोलाचों दोदें, । त्या दरीमध्ये रिगती श्वापदै. । अतिभया-
म्बर ॥ २ ॥ ऐसे ते छतागृम खरे । सप्रामा सर्वही पुढारे, । व्याचा
पादतळीं कडुचे भरे । म्हणोनि निधळता नाही. ॥ ३ ॥ पाहता घाहिनी
महाउग्र, । युद्धार्थ उत्कठित समग्र. । कुंभकर्णतें देखोनि व्यग्र । एकही
नाही ठाणों. ॥ ४ ॥ ऐसा त्रिभु देखानि कर्णोचा, । त्यानरे कुंभकर्णु
बोले वाचा. । म्हणे, “ रे कर्णोहो, तुम्हा मज सरोध युद्धाचा । हें अपूर्व
गढे ॥ ५ ॥ तारू किरतसे समुद्रागरी । तेणें कैसें वानरायें थिहरी ?
मातंडमडळ नमाये अनरी । तें मुखकपिलीं कैसें रिगळ ? ॥ ६ ॥
पिपीलिकाच्या घराभातु । केसा घागळ ऐरातु ? । अजापाळमडळीं पडितु
काये श्लाघ्यता पारैळ ? ॥ ७ ॥ म्हणोनि म्या कुंभकर्णें । तुम्हा वानरासों
युद्ध करणें, । ऐसी माझेनि अत करणें । साक्षी नेदिजे. ॥ ८ ॥ माझा
उदरों उमळला क्षुधानल्लु, । जसा प्रळयी भुकेला काळु । तुम्हा सर्वांचा
प्राणाहुति परितो पळु । नल्लो मज. ” ॥ ९ ॥ ऐसी कुंभकर्ण बोले घोर
वाणी । अतकासमान शृंगपाणि. । तथा रज्ज् वानरगणीं । टकमकां लक्ष
लाविळें. ॥ १० ॥ कर्ण कुंभकर्णु देखिला कैसा । टेंकणें लाविळें आ-

काशा. । तथा देव्यानि अटदिशा । दिग्गजा आठ गेलिया. ॥ ११ ॥
 उचये जैसा भंदराचळु, । त्रिमुन माई उंसा कोथळु, । दक्षिण करी
 धारिळा शळु, । तेणें गिरि गर्भ टाकिती. ॥ १२ ॥ ऐसा रीग उभा रणरंगी; ।
 नैर्ऋत्यकटक दोही भागी, । तें प्रतिले युद्धाळागी. । उतामृगगणेंसी. ॥ १३ ॥
 गर्जती ऊर्ध्वविकास वक्रें, । वानरा हाणिती नाना शस्त्रें; । तथा धारान-
 रिभी कपिगात्रे । शोणित स्वयती. ॥ १४ ॥ देवाचे प्रतिमट राक्षसनीर, ।
 कराळतुड, महानूर, । धनुष्यें वाऊनि सीतो शर । मोडिती सरपेरहित.
 ॥ १५ ॥ घोर तथांची शरमुटी, । अतिगेगु ओडितां घोटी. । पक्षमुत्ताट
 त्यांचो बुधाटी. । गगन गर्जतसे. ॥ १६ ॥ पर्जन्यधारा झेळिती शंखपृष्ठी, ।
 तेसे कपि घेती सन्मुख वृष्टि. । ऐसे रामदास देव्यानि दृष्टी । मोधें काळाभि
 जात्रे. ॥ १७ ॥ वीरोत्तम प्रगम, । सिद्ध करी शिखर, द्रुम. । मुखी
 उमटती शब्द भीम । चड, 'धेये'पणाचे. ॥ १८ ॥ पाचारुनि परवारातें ।
 प्रहार हाणिती ऊर्ध्वहस्तें, । तिये समयां शोणितें । खेळें आरभिलें.
 ॥ १९ ॥ वीरासि युद्धाचें परम मुख । ताडिती येयेरातें स-
 न्मुख, । वर्मी घाय लागती, तें दुख । वीरथ्री निसरवी. ॥ २० ॥
 अति वामेशु उभय दळी, । त्रिकुमें भिडती आवुर्दळी. । पुढें कुंभकर्णुचि
 तत्काळी । कपिसेनेवार वानिजळा. ॥ २१ ॥ भूतें भक्षवया कालु
 आळा । तैसा तो कर्पावारि लोटळा. । दताळ पसरुनि धानिजळा । ग्रासू
 अमित्रातें. ॥ २२ ॥ पुढें कुंभकर्णु देखत क्षणी । कोटि एक एकटाळे
 द्रुमपाणि. । नसडिता रणघरणी । हाणिती शिखरें. ॥ २३ ॥ बुजराचिये
 पृष्ठीवारि । मेघ वर्षे जळधारी, । तेणें काये त्याचा शरीरी । वाये मोटे
 पडती ॥ २४ ॥ ऐसे त्याचे वज्रशरीर, । वारि पडती पापाणतरुवर; ।
 पारि तो घाये नमनी, वानर । सहाळू लागला. ॥ २५ ॥ जिकडे एक-
 वाटती वानर । तिकडे हाणी पाशांची पापर, । तथासारसे होती चूर, ।
 पडती पृष्ठीवारि. ॥ २६ ॥ विशाळ पसरिलें आवाळें, । नेणें ब्रह्मांड
 माईल सगळें. । कपि ग्रासिले एके वेळें । ते सख्या आडका ॥ २७ ॥
 जेसे नवनीताचे गोळे । चोन्यायशीं सहस्र सगळे, । आठ शतें छत्तीस
 आगळे । मारुनि साडिले. ॥ २८ ॥ एके चरणें रणागणीं धावतु, ।

दुसरेनि वानरातें ताडितु, । काळदंडातुल्य वाम हस्तु । तेणें त्राह्यटितु
 आहे. ॥ २९ ॥ कपिकटकांतु भ्रमे त्रिशूलु, । जैसा क्षीरार्णवीं मंदराचळु. ।
 वीरगणां सुटला पळु । अद्भुत संहार देखौनि. ॥ ३० ॥ रणलक्षण घाणे-
 याचें पोट, । मध्ये फिरे कुंभकर्णचरणांची लाट, । तेणें वानरतिळ वितट ।
 होती शतांचीं सहस्रें. ॥ ३१ ॥ कुंभकर्णु संहारी कपिवाहिनी, । मुख्य
 मंडळ देखे लोचनीं, । मग ज्याची माता अंजनी, । तो वीर धांविन्नला.
 ॥ ३२ ॥ पुढें हनुमंतें उतामृगें । गिरि घेतला, ज्यासि शतरंगें, । दोर्दंडें
 भंवडिला घातवेगें, । टाकिला कुंभकर्णावरि. ॥ ३३ ॥ पर्वतु येत देखिला
 दृष्टी, । हाणीनि फोडिला वज्रमुष्टी. । तो पृथ्वीवरि पडतां पृष्टी । कूर्माचीं
 झांजरली. ॥ ३४ ॥ कुंभकर्णु म्हणे, " रे हनुमता, । उभा; पळो नको परता. ।
 लंका दाग केली, तें फळ आतां । भोगीं, रे, अन्यायाचें. " ॥ ३५ ॥
 हस्तीं होता महाशूलु । तेणे ताडिला अंजनीवाळु. । तयास्ताव मूर्छा जाली,
 एक पळु । पडलाभूतळी. ॥ ३६ ॥ हनुमंतु न्यथा पावला शूळें, । हें देखिलें
 दळेसो नीळें, । मग पर्वत घेऊनि मुजबळें । टाकिला कुंभकर्णावरि.
 ॥ ३७ ॥ गिरि देखौनि वानरारि, । येतु झेलिला मुष्टीवरि, । जैसा कुंजर
 शुडावारीं । झेली कपित्थफळ. ॥ ३८ ॥ पर्वतु पिष्ट केला अवलीळा; ।
 मग म्हणे, " उभा, रे नीळा. । तुझा देहो दिसे मांसागळा, । ज्यासि
 टोचीन सरळ शूळें. " ॥ ३९ ॥ ऐसें म्हणौनि टाकिला वरि; । तंव आड
 घातलें चौघीं वीरीं. । ते कोण? म्हणाल, तरि । ऋषभ, शरभ, गवाक्षु,
 ॥ ४० ॥ गंधमादन चैथेयाचें नाम. । गिरि घेतले ज्यांवरि महाद्रुम, ।
 मुखध्वनीं गर्जविलें न्योम, । कुंभकर्णु ताडिला. ॥ ४१ ॥ चान्दी पर्वत
 एके येळें । येत, राक्षसें फोडिले शूळें. । मूमी पाडलेया डिखळें । सहस्रेक
 जालीं. ॥ ४२ ॥ पुढें कुंभकर्णें कापे केलें ? । घोर घोषे चौघां हाकिलें. । तिये
 ध्वनी थरारिलें । मंडळ अवनीचें. ॥ ४३ ॥ मग ते वानर रणांगणीं ।
 दोघे धरिले दों चरणां, । फिरविले वामपाणीं. । दुसरे दोघे मूर्छित केले.
 ॥ ४४ ॥ पांवर झाडिली मागुती, । नीळु ताडिला सेनापति. । आणिक
 वीर महादतीं । घाल्नि फोडिता झाला. ॥ ४५ ॥ कृतांता सम कुंभकर्णातें
 देखौनि कपि कांपती भयचकितें. । किती एक किष्किंधनाथातें । शरण

वाची मुखुटी. । देखीनि कुंभकर्णु उडाला दुपाडी, । उचट्नि कने
घातला. ॥ ८१ ॥ मार्तंडमटळ प्रकट तपे । तें मेघमडळीं जेसें हारपे, ।
तेसा कुंभकर्णाचिये कक्षागोंगे । मुप्रीन गुप्त जाला. ॥ ८२ ॥ मुप्रीनु साप
डला समरगणी, । आनहु कुंभकर्णा मनीं. । साडिली सग्रामधरणी, । लंके
उज् परतला. ॥ ८३ ॥ साधकी साध्य जाली सिद्धि, । निर्देनासि जोडल
निधि, । तैसें मुख शत्रूसि युद्धीं । सापडलेया शत्रु. ॥ ८४ ॥ वीरदेनते
चेनि योगें । साधला पारिका प्रसंगें, । आनदें डोळतु घातणें । लंके उज
मुखला. ॥ ८५ ॥ रिशाळ परताची दरी । तियेमध्ये मुतला केंसरी, ।
तेसा निचेष्टितु कर्पाडु कक्षेभीतरीं । कुंभकर्णाचिये. ॥ ८६ ॥ कुंभकर्ण-
कक्षेचे कनरीभार, । तेथें गळती स्वेदाचे पाझर, । तेणें मुप्रीनाचें शरीर ।
भिजलें बहुसाल. ॥ ८७ ॥ महादुर्गधीचा कुडीं । पडली कस्तुरी-
मृगार्चा मुखुडी, । तसें मुप्रीनासि जालें, प्राणी, तोंडीं । पुनासु
भरतसे. ॥ ८८ ॥ पुढें बाळीमनुजें काये केलें । सर्नांग आपुलें
सकौचिलें, । कक्षेपासान सोडगिलें, । शरीर बुद्धीस्तर. ॥ ८९ ॥
मायाप्रवचाची मिठी । पडली रिनेकियाचा कठी, । हें जाणानि वैराग्य-
जेठी । सोडवी आपणेयातें. ॥ ९० ॥ महाजाळीमधुनि व्याघ्र निगाला, ।
का मुन्नग विळानाहिरि आला, । तेसा मुप्रीनु वेगळा जाला । कक्षेचे
कोटरीतूनि. ॥ ९१ ॥ मग तो कषिचक्रचूडमाणे, । प्रतिज्ञा स्मरोनि
जत करणीं, । शत्रुनासिककर्णाची खडणो । करिता जाला. ॥ ९२ ॥
चरवा फावला प्रसंगु, । केला तिये काळीं अतिवेगु । पाहता पळचा
शतना भागु । इतुक्यात कृत्य केलें. ॥ ९३ ॥ दोन्ही कर्ण तोडिले दोही
हस्तीं, । नासिक खडिलें मुखदतीं. । “हा हा ! ! !” म्हणत वानरपति ।
गच्छता जाला मनोवेगें. ॥ ९४ ॥ विटप्रिय तो कुंभकर्णु, । सिद्धी नेला
प्रतिज्ञापणु. । जेथें कर्णीसीं सीतारमणु । मुपर्णन्त आला तेथें. ॥ ९५ ॥
श्वामु नसडित येत क्षणीं । मस्तबु ठेगिला स्वामिचरणीं, । तव परमानंदें
पीयूषपाणी । गौरविला खुनायें. ॥ ९६ ॥ आळंगना निगाला जांबु-
वतु, । नळु, अंगदु, हनुमंतु । येरीं पुच्छाचा परंतु । मुकुटावरि केला.
॥ ९७ ॥ कुंभकर्णाचें कर्णनासिक । छेदिलें महाकौतुक, । तेणें निगोर्दें

वानरकटक । गर्जना करी वेळेवेळा. ॥ ९८ ॥ आता पुनरपि युद्धा-
कारणें । कुंभकर्णु येईल देखोनि उणें; । श्रीरामाचेनि वाणें । देहो ठेवांल
गागणी. ॥ ९९ ॥ इति श्रीयुद्धकांडकाव्यसु । श्रवणें नलगे भवलेषु. ।
लम्बिकु बोलेला तो सासणु, आईका; । कृष्णदासु मुद्रलु म्हणे. ॥ १०० ॥

प्रसंग तिसावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानदाय नम । श्रीगुरुकाशिराजाय नम. । भूमं-
डळप्रमाण नासिका । खडण जाळें, आडका, । आणि कर्णद्वयाचा अ-
सेका । ठावो फेडिला मुम्रीवें. ॥ १ ॥ दिसे वीमत्स, विशालु, । रुधिरें जाला
वहुत ववाळु, । सेंदुरसरितामडित शेळ । मस्तकापासौनि पायावरि. ॥ २ ॥
निद्रातीं महोदरें बुद्धी । मद्याचे वट पाजिले सहस्रानधि, । तथाचा चड
जाला शुद्धि । शरीरीं सर्वथा नाहीं. ॥ ३ ॥ मुम्रीवें कक्षेभातूनि सोड-
विलें, । कर्ण, नासिक छेदूनि नेळें, । हें उन्मत्तपणालागी । नाही कळलें
कुंभकर्णासि. ॥ ४ ॥ समुद्रा ऐसा सहज बळें । यरि मद्य घेतलें मर्यादे-
येगळें. । वीरश्रीचें वैमज आगळें । न सामाळे जगत्रयी. ॥ ५ ॥ कुंभकर्णु
जाला निर्नासिकु । ऐसें देखे नगरलेकु. । हे परिसांनि रावणें नापिकु ।
शीघ्र सामोरा पाठविला. ॥ ६ ॥ तेणें गगचतुर्वित वासा । घेऊनि अम्रीं
वाधिला आरिसा. । कुंभकर्णासि सूर्यु ऐसा । तेजोराशि दाखविला. ॥ ७ ॥
तयातु ब्रह्माड गिगळें. । कुंभकर्णें मुख निहाळिलें, । तय कर्ण न देखे
आणि खडलें । समूळ नासिक. ॥ ८ ॥ तेथें भडभडा रुधिर, । स्मश्रू सिंदूर-
वर्ण, भिजत शरीर, । रूप वीमत्स जाळें; मग थोर । हृदयीं दुखामळा ॥ ९ ॥
कुंभकर्णु विचारी मनी. । म्हणे, “अलकारु नासिक वदनीं, । तोचि गेला
आतां जिऊनि । चाड काय जगामव्ये ? ॥ १० ॥ लंकेषु पाहेल माझे
मुख, । त्यासि काये वाटेळ सुख ? । बैरी नासिक नेळें, हें दुःख । ब्रह्माडीं
न माये माझे. ॥ ११ ॥ मज कुंभकर्णाचें गेलें नासिक. । आता कैचे
उरले तिन्ही लोक ? । गिळैन न चाविता कपिकटक, । रामलक्ष्मणासहित.”
॥ १२ ॥ ऐसें कळूनि सप्रामा परतला. । दिसे कृतातवत् क्षुधेला. । नोवें

उल्का सांडितु चाडिला, । ज्याळा मुखांतनि. ॥ १३ ॥ भयानक अगुने
 भांवळु । जैसा कुंकुमें माखला शैळु. । वेगें रणीं आला काळु । भारे
 कपिवाहिनीसि. ॥ १४ ॥ कुंभकर्णासि देखीनि दृष्टी । गजवजैलिया कपि
 चोटी । म्हणती, आला, रे, मागुता पोटी । घाटावया आमुतें. ॥ १५ ॥ किर्ता
 एक भयास्तव कपिगण । संग्रामीचें सांडिलें ठाण, । जेथें अतती रामलक्ष्मण
 तेथवरि माघारले. ॥ १६ ॥ जैसे समुद्राचें जळ । मर्यादा देखीनि मां
 सरे तात्काळ, । तैसें असंभाव्य वानरदळ । बोसरे मावारें. ॥ १७ ॥
 छोटला रणचत्वरि कुंभकर्ण, । चाळत जैसा हरिणु; । नरशार्दूल सीता
 रमणु । तिकडेचि जातसे. ॥ १८ ॥ करितु गर्जना महाघोर, । तेणें उलती
 गिरिधर; । पृथ्वीतळावरि अंबर । तुटानि पडों पाहे. ॥ १९ ॥
 ऐसा कुंभकर्णु राना उजू. गेल्या जैसा सिंह सन्मुख गजु. । उभारिला दक्षिण
 मुझु । कृतांतें जैसा महाप्रज्झ्या. ॥ २० ॥ जैसा पक्षांचा पर्वत । यज्ञावरि
 संबटों पाहनु, । तैसा रामासन्मुख येतु । घोररुपी. ॥ २१ ॥ मुख पसरिलें
 भयानक. । प्रासीळ नेणों तिन्हां लोक. । दोनि भाग करीत कपिकटक, ।
 तंन लक्ष्मणें हांकिला. ॥ २२ ॥ म्हणे “ रे राक्षसा, उभा राहें. । धावें
 नको, शर माझे साहें. ” । पर तिकडे न पाहे । छोटतु राघवा उजू. ॥ २३ ॥
 तंव शीघ्र सौमित्रें शर सत । व्यावरि टाकिले तीक्ष्ण, तत. । त्या आंगीं
 गुंतले, गुत । मज्येचि जाले. ॥ २४ ॥ जैसें अक्षोभी संधान पडे । तें
 मागुतें न निवडे, । तैसे राक्षसा देहीं पैलीकडे । बाण निगतीचिना.
 ॥ २५ ॥ संधान करित लक्ष्मणु । परि तें नमनांचि कुंभकर्णु; । जेथ ठाण
 मांडिलें सीतारमणु । तेथेचि धांविनला. ॥ २६ ॥ गिरि होता हातीं फिरत ।
 तो रामावरि टाकिला अकस्मात; । तन राघवें शर सोडूनि पर्वत । छेदूनि
 भूमी पाडिला. ॥ २७ ॥ गग संधान केलें राजावनेत्रें । येर धांविनला
 रौद्र शस्त्रें; । परि पुढें पसरिलेनि वक्रें । धांवतसे वळें. ॥ २८ ॥
 सामर्थ्य कुंभकर्णाचें देखीनि गाढें, । विभीषणु गेदसों आला
 पुढें. । म्हणे; “ उभा, रे, उभा. आजि केव्हडें । नासिक दिसत तुजें. ॥ २९ ॥
 कुंभकर्ण नांव तुजें प्रसिद्ध, । परि आजि कणेंविण करिसी युद्ध. । पैळ पाहें
 विमानारूढ विबुध । कौतुक पाहती तुजें. ॥ ३० ॥ ऐसें तुझेया वंधूचें

करणे, । सर्वही गेलेति मरणे. । म्यां हित सामितलें विभीषणे, । परि
नाइकाचि तुम्ही. ॥ ३१ ॥ सभामंडपी मज रामणे । क्रोधें हाणितलें
वामचरणे; । कुंभकर्णा, पातकें येणें । कुळक्षयु होतु तुमचा." ॥ ३२ ॥ ऐसें
गेडिला विभीषण. । मग उभा ठेला कुंभकर्ण. । म्हणे, प्रत्युत्तर वे एक
पण । आणि परता होई. ॥ ३३ ॥ म्हणे, "भज, रे, भज विभीषणा ! ।
गससी माझेया नासिककर्णा. । मी कोणु ऐसें, निर्गुणा, । विचारीं, पां,
गनसी. ॥ ३४ ॥ तू आमुचा सहोदर, सखा; । परि ओळखी साडिली, रे
मूर्खा. । आजि महाशत्रूसारिखा । युद्धा आलासि पुढें. ॥ ३५ ॥ महाकपट
तु झुलागारकु । जालासि बैरियाचा सेनकु. । आम्हां राक्षसामध्ये येकु ।
परमाधमु होती. ॥ ३६ ॥ आपुढी याती साडिली जेणें, । धिन् जळो
त्याचें जिणें ! । गोत्रातु मुखे, दु खे राहणें । तोचि पुरुषार्थ. ॥ ३७ ॥
जळो तुझे जातिभ्रष्टमुख ! । होई परता. न दाखवीं मुख; । नाही तरि मरणात
दु.ख । पावसी माझेनि हस्त. ॥ ३८ ॥ आता शीघ्र परता हो गदापाणि. । म्या
दड विचारिलें मनीं । तुज मारिता कुळखाणी । कुठैल पुढारी. ॥ ३९ ॥
तुज मारिता अपकीर्त जमीं । आणि असामासि कुळोत्पत्तीलागीं. । उभा
न राही रणरंगीं, । मर्मधा तर परता. ॥ ४० ॥ आम्हा आणि रामाचा
विरोधीं । सकळ राक्षस पडती युद्धीं, । पुढें कुळ्यासि कैची वृद्धि । म्हणौनि
राखिलासि. ॥ ४१ ॥ तू न धरीं सप्रमाची चाड, । पळ, रे, जाई राघवा-
आड. । मोधु माझा गगनाट्टनि वाड । त्या वरिपडा हों नको. " ॥ ४२ ॥
ऐसें प्रसंगें निरुपिलें कुंभकर्ण. । त्यासि उत्तर दिधलें विभीषणें. । " मृत्यु
कैचा मज ' सीतारमणें । अमय दिधलें असे. ॥ ४३ ॥ वाचा या रघु-
रायाची । विपरीत करु न शके विरिची. । माक्षिये आकणीं काळ्याची ।
वाढुलीं रळते. ॥ ४४ ॥ कुंभकर्णा, तू आणि मी वधु । परस्परें न साडितां
बैरसंबधु, । आता मी जातो; परता तुझा वधु । रघुनाथचि करेल. " ॥ ४५ ॥
ऐसें घोडौनि विभीषणु । परतल उडाल्ल जेता हरिणु. । पुढें सुद्धल येऊनि
कुंभकर्णु । रामावरि वानिजडा. ॥ ४६ ॥ देव्यानि त्याचें सामर्थ्य प्रचड ।
रामे ठाणीं नुळिलें दोट्ट, । शाईनि टणकारिलें फोदड । अरिबंतक जें.
॥ ४७ ॥ फोदडटणकारधनी । महाकपु जाला मेदिनी; । तडाढा पु-

टळा गगनी । स्वर्ग स्वर्चो पाहत. ॥ ४८ ॥ सरिता, तडागें, सरोवरे, । त्यांची
 पाताळा गेली नरें. । उलळें विशालें गिरिकंदरे, । पक्षियां प्रलयो जाला.
 ॥ ४९ ॥ दणाणले सप्तपाताळ, । डोळले शेपांचें फेणामंडळ, । वज्रपृष्ठी
 कूर्माची, ते चंचळ । जाली तत्समयी. ॥ ५० ॥ लंकेच्या सगर्भवनिता ।
 त्या जालिया गर्भरहिता. । समुद्रोदरीच्या जळदेवता । गगनासि गेलियाः
 ॥ ५१ ॥ ऐसें कार्मुक राम बोत्रांगुष्ठी । टणत्कारिलें, दड धरिलें मुष्टी, ।
 रत्नखचित तूणी बांधिला पृष्ठी, । जो भांडार बाणांचें. ॥ ५२ ॥ त्या-
 तनि ओढिले शर । चित्रविचित्र, अतिमुदर; । अरिगणांचे प्राणहर ।
 दक्षिण करी घेतले. ॥ ५३ ॥ ते बाण रुक्मपुंख, निघोट, । तेलघूत,
 सरळे, सदट; । भाळी तेजाळिया, धरि खेळे पुट । वैश्वानरशिखांचें.
 ॥ ५४ ॥ अघनीआकाश विचलें भीतरी, । लिखित, मंत्रांची बीजे वरि. ।
 'रामु' येथी देा असरी । मुद्रा मिरवत असे. ॥ ५५ ॥ ऐसे रघुनाथें
 हस्ती बाण । घेतले, वज्रापरीस कठिण. । रणरंगी मांडूनि ठाण, । वचन
 बोलता जाला. ॥ ५६ ॥ म्हणे, "३ कुंभकर्णी, रावणबधु, । दासार्थी रामु
 मी प्रसिद्ध. । जन्मांतरीचा वरसबंधु । तुम्हां आम्हां पडलासे. ॥ ५७ ॥ तुमचें
 सामर्थ्य सर्वाङ्गनि पाड । जाणीनि मज अवताराची चाड. । आतां पुरवोनि
 तुमचें कोड । संग्रामसंगवृष्णी. ॥ ५८ ॥ मज शत्रूतें सादर निहाळी, । आतां तुज
 मारीन रणमढळी. । तुझी त्वचा फोडूनि काळी, । फाडीन गिळिले कपि.
 ॥ ५९ ॥ तुझें छेदूनि बीमस शिर । लंकेमध्ये पाडीन साचार; । दोन्ही चरण,
 दोन्ही कर । खंदीन क्रुमशाखां ऐसे. ॥ ६० ॥ आतां सावध राहें. माझे बाण ।
 करूं आले तुझें विदारण. । तुझां कठी पचप्राण । हरण करिती पांचें.
 ॥ ६१ ॥ तूं मरण पावळिया अससी जेथें, । तुझा वधु भेटी पाठवीन तेथें." ।
 ऐसें कठिण बोलैनि रघुनाथें । धनुष्यां शर सजिले. ॥ ६२ ॥ कुंभकर्णु
 तदुपरि । रामेसी बोलें प्रत्युत्तरी. । म्हणे, "तू शत्रु जन्मांतरी । हें ज्ञान
 असे आमुतें. ॥ ६३ ॥ रामा, तू बोलसी पुरुषार्थें । जे तुज विटवीन शर-
 पंथें; । तरि श्ये मजप्रति व्यर्थें । वचनें तुझी, मानयिया. ॥ ६४ ॥ कदपें
 विश्व भेदिलें बाणी । परि अतकु जाला शुलपाणि; । तूं धनुर्धर निका ये
 धरणी, । परि मजपुढें उघु बालक. ॥ ६५ ॥ सागर जळनिधि; तुंबळ; ।

पसरुन बुडवू शक भूगोल; । परि त्याचा अगस्ती भरिला चूळ । क्षणमात्रे.
 ॥ ६६ ॥ म्हणौनि तुसैं किती, रे, बळ ! । विचारितां मनुष्य, बाळ, ।
 मज दृष्टी भाससी केवळ । प्राप्तु एकु उत्तमु. ॥ ६७ ॥ तुवां मजवरि
 गुणी लाविला बाणु, । परि मी नव्हे कनकाचा हरिणु; । ना नव्हे खरद्रुपणु ।
 जे वधिले जनस्थानी; ॥ ६८ ॥ ना नव्हे सुग्रीवाचा वधु, । तुवां जयाचा
 कपटे केला वधु; । मी जाण, रामा, प्रसिद्ध । कुंभकर्णु शत्रु तुझा. ॥ ६९ ॥
 अरे, या त्रिभुवनाचें भाग्य थोर, । जें मज निद्राव्यसन निरंतर; । नाहीं-
 तरि चराचर । उरतें कैचें ? ॥ ७० ॥ दैत्य, दानव, यक्ष, गंधर्व, । पिशाच,
 गुह्यक, सर्पादि सर्प; । इतुकेयांचा विक्रमगर्व । माझिये नखाप्री. ॥ ७१ ॥
 मी कुंभकर्णु यमाचा यधु; । तुज असे आपुला भ्रमु. । मजसीं करुनि
 संप्रामु । जय पावैन म्हणसी. ॥ ७२ ॥ “आतां इच्छा तव समरंगणीं ।
 मज भेदिता होये निजवाणी.” ऐसी कुंभकर्णाची वाणी । रावये आइकिट्टी.
 ॥ ७३ ॥ नग रामु बोडिला एक वचन. । म्हणे, “रे शत्रु, सावधान. । बाण-
 धारातीर्था करवैन स्नान । देहांतसमयीं तुज.” ॥ ७४ ॥ ऐसें बोलीनि राव-
 णीर । शर सोडिले कुंभकर्णायर, । धगधगायमान अंबरी । पसरलें तेज.
 ॥ ७५ ॥ विचल्लतावत शर छळल्ल, । सुंसाटें गर्जती सुवर्णपुल, ।
 देखौनि राक्षसें पसरिलें मुख, । प्राशन करितां जाळा. ॥ ७६ ॥ बाण
 येताति वाणीमार्गे. । शीघ्रता सांगों, तरि मनोवेने. । कुंभकर्णु मुख-
 मार्गे । जठरीं सामावितु. ॥ ७७ ॥ जीमूत धरें जळ धारीं ।
 तें सांठवे समुद्रोदरी; । तैसा शरप्रनाह जठरीं । प्रवेशे कुंभकर्णाचा.
 ॥ ७८ ॥ अनिवार मुटला शरकळोळु; । वज्रभाळी पावकतेजालु ।
 येत; कुंभकर्णु गिळीत, कवळु । जैसे नरनीताचे. ॥ ७९ ॥ दोन्ही
 पसरुनि आवाळी । गर्जत घोषे वसुंधरामंडळी, । जैसी जलमारुतें
 जळीं । गौका डोळतसे. ॥ ८० ॥ सामर्थ्य राक्षसाचें चंडे घोर । देखौनि
 क्षपिसिंधु जाला भयानुर. । म्हणती, “अद्भुत शक्ति ! याचें शरीर । वज्राद्भुनि
 फटिण. ॥ ८१ ॥ या रघुनाथाचा बाणु लागे । तरि मेरूचा गर्भ, भंगे.” ।
 हें आश्चर्य करुनि सांगे । कपि एकैकापुढे. ॥ ८२ ॥ कीतुन पाहे
 कपिनाहिनी. । अतिथेगु रामाचा संधानी, । दृष्टि कुंभकर्णाचा वदनी ।

बहुत जाली. ॥ ८३ ॥ रामु उघुलाघुवी शर सोडी, । कुंभकर्णु प्राप्ती,
 काहीं दती फोडी. । काहीं मोर्धे शेरुनि मोडी । दोही हस्तीकरुनि. ॥ ८४ ॥
 ऐसे रघुत्तमाचे शरसमान । गिळिले राक्षसे पसरुनि वदन. । मग घेतले
 वज्रासमान । मुद्रनायुध आपण. ॥ ८५ ॥ उर्ध्व करुनि दक्षिण मुहु,
 हाणिता झाला रामा उज्ज. । देखौनि वेग करी भरताग्रजु, । वीरचक्र-
 चूडामणि. ॥ ८६ ॥ प्रळयदल्का ऐमें तेज, । वायव्याघ्राचे वरि लिखित
 बीज, । बाणु काढुनि, सज्ज । कार्मुकीं लायिला. ॥ ८७ ॥ त्या बाणाचे
 सागो तीक्ष्णपण, । तोर घारेयाचे करी खडण; । त्यासि रामाज्ञा प्रमाण, ।
 इच्छिले कार्य करी. ॥ ८८ ॥ तो रावने सोडिला शर । मुखमडळी जैसा
 सहस्रकर, । प्रळय वायुनत् योर । पुन्हाचा धुधुवाटु. ॥ ८९ ॥ येणें
 नेटें शर गेला, । कुंभकर्णाचा दक्षिणागीं बैसला, । खरेयापासुनि मुहु
 तोडिला, । नव्हताचि जैसा. ॥ ९० ॥ तो बाणु बापुलेनि प्रसर्गे । मुहु
 घेऊनि गेला गगनमार्गे. । मग पृथ्वीवरि टाकिला बेगें । गिरिशृंगा ऐमा.
 ॥ ९१ ॥ मुहु तोडिता सीतारमणे । मुख्य दक्षिणाग जालें उर्गे । मग
 कोषा चढला कोटिगुणे । कुंभकर्णु तो. ॥ ९२ ॥ रौद्राक्षेरो दाढारे स्म-
 ढिली, । जैसी कल्पातविजू कडाडली, । तेणें घोयें मूर्ज्या आली । दिग्ग-
 जासि. ॥ ९३ ॥ मुग पसरुनि दिधळी हाक, । तेणें कापिले तिन्ही
 लोक. । दक्षकले वानरकटक । पाताळासि जायों म्हणे. ॥ ९४ ॥ मग
 कुंभकर्णे वामदेर्दड । वाळुनि ताळ तोडिला प्रचढ, । टाकिला रामावरि;
 शतखड । वीरराजे केला तो. ॥ ९५ ॥ वज्राह्नि विशेषे शरें समस्तें ।
 कुंभकर्णु हाणे वामहस्तें. । तियें वरिच्यागरी सीताकातें । बाणों खडूनि
 सोडिली. ॥ ९६ ॥ मग रणकर्कशें राजीवनेरें । रौद्राक्ष बाणु सजिला
 बीजमरे । तो त्यागरी सोडिता नक्षत्रें । च्यवटीं पृथ्वीवरि. ॥ ९७ ॥ त्या
 बाणाचिये तप्तज्वाळे । कपटीं मेघाची पटळे. । सुताटे शेपा कर्णी बैसले
 टाळें, । मग चक्षु थरा जाला. ॥ ९८ ॥ तो बाणु रौद्राक्ष धगधगितु ।
 तया सन्मुख आला अकस्मातु । स्फयापामूनि वामहस्तु । छेदूनि गेला
 गगनासि. ॥ ९९ ॥ तुटला कुंभकर्णाचा दुसरा मुहु, । एक शत योजनें
 गेला आकाशा उज्ज. । सवेंचि भूमीवरि पडे, देवराजु । शैलशृंग पाडी

जैसे. ॥ १०० ॥ स्कंधापासूनि दोन्ही दोर्दंड । गिरिशृंगवत् पडले प्रचंड. ।
 पुढें तो कोपे म्हणे ब्रह्मांड । आसीन सगळे. ॥ १ ॥ प्रळयाप्रीसि तृष्णा
 प्रळयी । तैसा आवेशु राक्षसा इदर्या. । दोन्ही चरणीं समरगणाचां ठायीं ।
 रामावरि धांविनला. ॥ २ ॥ पुढें दोनि शर घेतले रघुराजें । जयांवरि
 ब्रह्मास्त्रबीजें. । अर्धचंद्राकार तळपती तेजें । मार्तंडा तुल्य. ॥ ३ ॥ धारा
 पुसूनि लाविले गुणी, । मग कानाडी घोटीं चापपाणि, । शर गुज बोलौनि
 स्वामीचा कर्णी । सुटले धुंघाटघोषें. ॥ ४ ॥ कांचनपुंख, अति तेजाळे, ।
 जैसे प्रळयपावकाचे गोळे; । कीं कल्पांतविजुचे पुंजाळे । पक्ष दोन्ही
 विचित्र. ॥ ५ ॥ ऐसे शर सोडिले रामें । आकाश उजळिती व्योमैं । तेन्हां
 शंका मानिली सूर्यसोमैं । वरि येतील म्हणौनि. ॥ ६ ॥ त्या शरपुंखाचेनि
 धुंघाटें । तडाडली अचळ्यांचीं पोटें, । चंड भूतें जालीं एकनाटें, । मूर्छित
 भूमी पडली. ॥ ७ ॥ विजुद्वय पडे गिरिपाठारी । तैसे बाण आले कुंभ-
 कर्णावरि. । दोर्ची पळमात्राभीतरीं । दोन्ही चरण तोडिले. ॥ ८ ॥ मंदरा-
 चळाचिये तळींचे टेंके काढिले । तैसे चरण तुटौनि पडले, । राक्षस
 शौरंगी जाला, सुटले । शोगिताचे पूर. ॥ ९ ॥ शोभितसंदुरालें चहूकडे ।
 कुंभकर्णदेहापासाव पडे; । चाळिले पूर तावडे । सागरां संगम जाले.
 ॥ १० ॥ तुटले फरपाद, उरला कोथळु; । राक्षसा अद्भुत क्षोपफ-
 लोळु. । मुख पसरिलें रामा उजू, भूगोळु । माईल ऐसें वाटे. ॥ ११ ॥
 जिन्हा भयानक दिसे तांबी, । उल्का मोघांप्रीच्या बाहेरि सांडी. । पुढें
 चाळिला फरकडी, । अजगरु जैसा. ॥ १२ ॥ देखौनि आश्चर्य केलें रघु-
 वीरें. । म्हणे, “चरणेविण चाले उदरें. । शक्ति याची अद्भुत ! ईश्वरें ।
 निर्मिला फेव्हडा ! ॥ १३ ॥ मग सोडिले बहुत बाण, । पसरिलें मुख
 वृजिलें सपूर्ण; । सर्वेचि करावया खडण । इंद्रास्त्रशरु काढिला. ॥ १४ ॥
 रामें एकपुंख भाळी चित्राकार, । इंद्रदेवताबीजाक्षर, । तूणीआतूनि
 काढिताचि पृथ्वी, अवर । झळ्याळित जालें. ॥ १५ ॥ तो बाण लाविला
 धनुष्या, । ओढितां परारलिया दिशा. । गर्भपातु जाला आकाशा; । नक्षत्रें
 आलीं भूतळा. ॥ १६ ॥ बाणु गर्जतु गेला अतिवेगें, । मनाची गति
 तुळितां होय मार्गें. । पळ्याचेनि सहस्रभागें । तया कठीं नैसर्ग. ॥ १७ ॥

वज्रघाते तुटलें पर्वतशिखर, । तैसें रामबाणें शत्रुशिर. । तें ऊर्ध्व उसळलें
 अंबर । योजनांचीं शतें. ॥ १८ ॥ सोमार्क म्हणती शिर देखीनि, । “
 अरिष्ट राहेचि की गगनी । आसावया आम्हांलागौनि । राहो ऐसं दुसरें ।
 ॥ १९ ॥ ऐसें शिर गगनपथें गेलें, । धांवु पुरीनि पुनरपि परतलें,
 पर्वत उडी घाली, तैसें पडलें । अकस्मात् लंकेवरि. ॥ १२० ॥ कुंभ
 कर्णाचें शिर पडलें जेथ । भूमीसि महागर्ता पडली तेथ. । किती एव
 ग्रामस्थ व्यर्थ । माजी चूर्ण जाले. ॥ २१ ॥ रुंड कुंभकर्णाचें हिसळलें
 तें समुद्रोदरीं पडलें. । तेथ जळचरां अंतु जाळा, उसळलें । उर्ध्वपथें उदकं
 ॥ २२ ॥ ऐसेया बळसागरा कुंभकर्णा । क्षत्रवें रामें आणिलें रणा.
 सरिसे राक्षस होते, ते रावणा । सांगो गेले वार्ता. ॥ २३ ॥ आतां कुंभ
 कर्णाचेनि दुःखें । बुडती चितार्णवी लंकेचाचीं मुखें. । पुढें त्रिशिरेनि मुखें ।
 सग्रीखन केलें. ॥ २४ ॥ महोदह आणि राजकुमर । जाळनि युद्ध करि-
 तील थोर । तो अपूर्व धीरसु सादर । श्रवण करावा, जी. ॥ २५ ॥ इति
 श्रीयुद्धकांड वाल्मीकिवृत, । कुंभकर्णवध समाप्त. । कृष्णदास मुद्रल्लु
 म्हणे दत्त । मनाचें दीजे. ॥ १२६ ॥

प्रसंग एकतिसावा.

ॐ नमो श्रीरामसबिदानंदाय नमः । श्रीगुल्काशिराजाय नमः । कुंभ-
 कर्णाचा यथु विक्रम । केला समरी सर्वेशें रामें, । तदिने रावणप्रताप-
 रनिरक्षें । प्रासिळीं राहोमुखशोकें. ॥ १ ॥ मुख नासलें, स्वस्य नवटे, ।
 दुःखयज्ञे हृदय फुटे. । विचारितां मानसीं वाटे । बुडालें रिपुवर्णवी. ॥ २ ॥
 दशकद्वयनेत्रदारे । अश्रुकण पडती गंढिबरे, । पुढें रावण करुणस्वरें । पुत्रां-
 प्रति बोले. ॥ ३ ॥ म्हणे, “कुंभकर्णाचें बळ आम्हां । शरणागतु सेवी
 ब्रह्मा. । लंकेमध्यें, पुरहो, क्षेम तुम्हां । हा प्रसादु कुंभकर्णाचा. ॥ ४ ॥
 कुंभकर्णाचें बळ सांगो, तरि । या समान्य नाहो ब्रह्मांडोदरी. । संप्रामी रुळे

येचे नखाप्रीं । वैभवं वैश्रवणाचें. ॥ ५ ॥ हा सहज खालामी करतळ, ।
 तारि पालथे स्वर्ग, पाताळ; । उर्ध्व करिता अगुळ । आकाश येऊ पाहे
 भूमी. ॥ ६ ॥ 'ऐसा गाथा बधु वळनिधि. । वैरी न मारिता आजिचा युद्धी ।
 देहो साडिला त्रिशुद्धी, । सर्वा दु ख दिघळें आम्हा." ॥ ७ ॥ ऐसा शक्र-
 जितजनकु । करी निद्रासागराचा शोकु । पुढें देवांतकु, नरांतकु, ।
 वारी मुख्य त्रिशिरा. ॥ ८ ॥ म्हणे, " राया, गतशोक साडीं. । विवेकशस्त्रें
 ममताजाळ खंडीं. । पुरुषार्थनळाचा कुडीं । त्वचा साडीं करणेची. ॥ ९ ॥
 राया, विचारिता तिन्ही लोक । नाश पावती एकामागें एक. । सृष्टिकर्ता
 ब्रह्मादिक । तेही जाती काळातरीं. ॥ १० ॥ हा देहधारक जितुका प्राणी ।
 तो मृत्यु पावेल, सारांशवाणी. । पहा, पा पचकाची मिळणी, । शाश्वत कैचें
 हो । ॥ ११ ॥ अनंत मरणाची द्वारे, । जीव जाती साडुनि शरीरें; ।
 आराध्यकर्माचेनि प्रकारें । पडती ते ठायीं. ॥ १२ ॥ ससारसूत्रकळा ऐसी
 आहे, । जन्मा आळिया कोणहीच न राहे. । परमार्थी वस्तु पाहें, । परता
 करी प्रपञ्च. ॥ १३ ॥ असो आता, हे प्रतापनिधि, । तू साडीं मोहो-
 सुद्धि. । सर्वही आढतां माडले युद्धी, । किती याचें दु ख करिशी ? ॥ १४ ॥
 हा करुणाकाळ नव्हे, राया, । प्रताप घरी शत्रु सहराया. । तूज विरि-
 थीनें शक्ति दिघळिया, । त्या सिद्ध असती. ॥ १५ ॥ तू शस्त्रास्त्रसामग्री-
 समर्थु । सहस्रवृणी ब्रह्मयानें दिघळा रथु, । सामर्थ्येसीं नैर्ऋत्यनाथु । वृथा
 चिंता कां करिशी ? ॥ १६ ॥ आता बोलणें असो ये समर्थी. । मज सम-
 माची आज्ञा देई. । रिपु रणभूमीचा ठायीं । सझाराया जाईन ॥ १७ ॥
 ऐसें जन बोळे त्रिशिरा, । तन आवेश आला आणिका कुमरा. । अति-
 काया म्हणे, " लंकेश्वरा, । मी आजि युद्धा जाईन. ॥ १८ ॥ तुझ्या
 शत्रुते समरंगणी, । मारीन, राजचक्रचूडामणि, । मग तुम्ही लंकापुरपाटणी ।
 आनंदें सचबळा, हो. ॥ १९ ॥ प्रळयीं पावकाचे वृथी । तृणतुल्य भासे
 सर्व सृष्टि, । तैसें माझेनि मते शत्रु सपुट्टीं । साठवीन शराचे." ॥ २० ॥
 ऐसे अतिकायाचे शब्दाती । नरांतकु करी निशनि. । म्हणे, " परिस,
 सिंधुपुरपाते, । आज्ञा पावी युद्धालागीं. ॥ २१ ॥ तुझिया बधूचेनि सडें ।
 नाचरीन शाठ्मार्गाचीं पडे. । मुख्य रिपूचें रूपडे । बाणाग्री वेसरीन.

॥ २२ ॥ याउपरी बोले देवातकुनामा. । म्हणे, “परिस, राया सार्व
 भौमा. । आजि जाईन शत्रूसीं सप्रामा, । आज्ञापुष्प वदूनि तुजें.” ॥ २३ ॥
 ऐसे राजपुत्र वटले विक्रमें. । पसरलीं प्रतापाचीं रश्में. । ते काळीं नैर्ऋ
 त्याचीं मुखपद्मे । टमटवित जालीं. ॥ २४ ॥ महापार्श्व, महोदर ते काळीं
 रायातें विनमिती बद्धांजळी. । “आरे वधानया रणमढळीं । अनश्य आज्ञा
 देइजे.” ॥ २५ ॥ ऐसा मर्त्रियाचा पुरुषार्थ । पारिसीनि, बोले निशाचर-
 नाथु. । म्हणे, “शौचकाळें मनोरथु । माझा सिद्धी न्याना. ॥ २६ ॥
 ज्याचे आगीं जो जो वित्रमु । तो त्या शत्रूसीं कांजे सप्रामु. । माक्षिये
 आझेचा कायसा नेमु । ये समयीं सांगो तुम्हा ” ॥ २७ ॥ कैसी वाहतसे
 विपरीत बेळा ! । लोकत्रय तापे ज्याचिया प्रतापकळा, । तो युद्धा गेलिया,
 डोळा । न देखोचि पुनरपि. ॥ २८ ॥ आतां तुम्ही वरवे बुद्धी । न्याया
 सप्राम सिद्धी. । काकुत्स्थासहित वानर आधीं । निर्दाळुनिदां यावें. ”
 ॥ २९ ॥ ऐसें बोलीनि ते समयीं रावणें । पुत्रप्रधानासि दिवलीं भूषणें. ।
 मुकुट, माला, रत्नककर्णें । साह्य जणान दिवलीं ॥ ३० ॥ काळें कठीं
 पाश घालीनि बोंदिले, । तैसे साही मडपावोहारे आले. । दळेशा आझ
 जाळी, पालाणिले । चतुरगमार. ॥ ३१ ॥ दळ सिद्ध जालें अतिमीन. । रय,
 घोडे उत्तमोत्तम, । देवाचे आगीं उभें राहे रोम । ज्यांसि देखूनि पूर्वी.
 ॥ ३२ ॥ साही जण मुख्य नायकु, । त्यांचें अगळग कटकु । संकामध्य-
 मार्गी किर्तीयेकु । तुवळीनि ठेले. ॥ ३३ ॥ ऐरावतीचा प्रतिमह कुजर ।
 त्यावरि बैसला महोदर, । हलें जाला तुळिता तोमर, । निजमारेसीं निघाला
 ॥ ३४ ॥ रुक्मावरि रत्नाची बुयी । महापार्श्व बैसला रथी. । मार्गी पुढे
 निजजनपथी । उत्तरदारे चालिले. ॥ ३५ ॥ ऐका, पूर्वी ज्या रथाची
 चक्रे । वज्रवानें ताडिलीं शक्रे, । परिते न भंगती गात्रें । निळतुल्य. ॥ ३६ ॥
 वारि रत्नाच्या महलरेखा । तैशा जडल्या रत्नाच्या शिखा. । अश्व जुंतिळे
 घुरेच्या मुखा, । महा अर्धवृता केडी. ॥ ३७ ॥ पताका मिन्नरूप, मिन्नरूप,
 केतु । वारि मनोहर मण्य मुशोभितु, । ऐसेया रथी बैसले राजसुतु, ।
 त्रिशिरा, देवतकु. ॥ ३८ ॥ घनुयें, शर, शस्त्रें, । अत्रे बीजमडित मत्रें ।
 घेतलीं, घातलीं मुचित्रें । अगत्रागें. ॥ ३९ ॥ निघाळे घट्टगडायमान. ।

तुंबळ सरिसें अंगलग सैन्य. । महाभीम करिती गर्जन । पदाति, प्रलयमेघ
जैसे. ॥ ४० ॥ तुरंगोत्तम तेजोमय, । शुभ्र, जैसे चंद्राचा उदयो, । विचारि-
रितां भुवनत्रय । लावण्य पै ऐसें नाही. ॥ ४१ ॥ पाहौनि अधांची अंग-
कळा । उज्जा तुटणें होतसे चद्रमंडळा. । उक्ष्णवत शक्ती आगळा । सुव-
र्णापरित तो. ॥ ४२ ॥ अश्वरत्नाचेनि निजपाडें । पाहतां, पृथ्वीमोल
थोडें. । रावणभाग्याचेनि उजियेडें । शक्राचे पुरीं जोडला. ॥ ४३ ॥ ऐसा
तो पांखरिला अश्वराजु, । त्यावरी बैसला लंकेशाचा आत्मजु. । नांव त्याचें
नरांतकु, निजु. । ऐसें खड्ग करी. ॥ ४४ ॥ तो उदाळित निघाला मेदिनी, ।
पाठीं बंधित अगलगवाहिनी; । तंर घडघडीत रथ अवनवी । महादृढ शत-
चक्रां. ॥ ४५ ॥ रत्नविशेषीं विराजतु, । बडु पताका वरि मिरवतु, । संप्रा-
माकारणें डचवळतु । रथ आला तो. ॥ ४६ ॥ घावतां जघाचें अंगवळ ।
क्षोळ न शके भ्रूमंडळ, । ते घोडे जुतिले चपळ । सहस्र एक त्या रथा.
॥ ४७ ॥ ऐसिया रथनायकावरि । बैसला अतिकाया से अवसरी. । अग-
लग फटक चडू पारीं । चाळिलें गजें. ॥ ४८ ॥ ऐसें साजणाचें दळ
दणदणाट । मार्गी चालतां जाले एकवट; । ते समयीं मगळमातेचें पोट ।
सडतडू लागलें. ॥ ४९ ॥ भारापुढे अतिमयसुरें । रणकर्कशें गर्जती रण-
तुरें. । तेणें छंदें धावती सैरें । घाहणें पतकांचीं. ॥ ५० ॥ कुजराचे किंकाट घोप, ।
घोडियां मुखों लागला हिंस, । वीर गर्जती; तेणें आकाश । नादें कोंदाटलें. ॥ ५१ ॥
मिखे वीरवधुचा समारमु. । रजनटला न दिसे नमु. । पावाम्या मोक्षाचा
छामु । येणें वाहिनी निघाली. ॥ ५२ ॥ रण पावतां आदेशें । तव अपश-
कुनाचें फळ कैसें ! । साहीप्या मुगुटारि साही शिसें । अकस्मात् टाकिळीं
गिधी. ॥ ५३ ॥ भंगलें साहीचें अंत करण, । तंव पुढें पावळें वीरांतक
रण. । तेथ पारव्हे उभे कपिगण. । वीरी वीर न्याहळिले. ॥ ५४ ॥ दष्टा-
दष्टि जाली दोही दळा, । दोहीकडे रुद्रांगेशु आगळ्या; । वीरी केला सिंहनाद
केला । तेणें दाटलें नम. ॥ ५५ ॥ निशाचरसेना सडक सरिता ।
कपिसागरी जाळिया मिश्रिता. । त्या समयीं त्या वीरदेवता । धारणें मा-
टिलें. ॥ ५६ ॥ नैर्ऋत्य वानर पडखळित । रणठळे, येरयेरासि हांकिन, ।
पुढ मांडलें अद्भुत । देवां देव्यांसारिणें. ॥ ५७ ॥ सघटले राक्षमवानर. ।

परस्परें हाणिली घाय कठोर । छागति ये ठायीं रुधिर । मडमडा वाह
 ॥ ५८ ॥ वीरश्रिया मातले वीरनायक । वरें मेदिती येकाचीं येक.
 वक्षस्यळीं देऊनि वज्रथडक । पंजर फोडिती अस्थींचे ॥ ५९ ॥ वी
 आवेशाचेनि उफाळें । शेंपा घाडिती, मुजवळें । करो घस्त्रने कठनाळें
 येक येकाचीं पिळिती ॥ ६० ॥ आंसुडिती करचरण तवकें, । मोडित
 जैशी काष्ठे शुष्के; । मुखी हाणौनि, मुख, मस्तकें । छेदिती पक फळ
 ऐसीं ॥ ६१ ॥ कैसीं सप्रामाचेनि कौतुकें । येकवाटलीं दोन्ही कटकें;
 जैसी मर्यादा साडुनि उदकें । मिळालीं दोन्ही नदाचीं ॥ ६२ ॥ येकये
 काच्या घायां तळीं । आंतुडती वीर अतुर्वळी । इच्छेस्तव युद्धाभागळी ।
 मिहामिती आगी ॥ ६३ ॥ पट्टीरा, परशु, गदा, तोमर, । परिघ, चक्रे,
 कोइते, कटार, । शूळ, भाळी, सुरिया, सार, । असिडता खड्गवल्ली.
 ॥ ६४ ॥ दशग्री, शतग्री, भिडिमाळ, । मुद्रळ, लड्डळी, लोहाचिया शिळा, ।
 पाश, शर, नैर्ऋत्यदळा । इतुकीं आयुधें ॥ ६५ ॥ येही शस्तीकस्त्रने
 वानरातें । मारिती स्वामीचेनि हितें । कितीएक कापि होऊनियां प्रेतें ।
 पडिळे रणरंगी ॥ ६६ ॥ पर्जत, शिळा, शिखरें, वृक्ष, । येही आयुरी
 मडित कर्पीचे लक्ष । राक्षसनीरासि मोक्ष । देताति उदारपणें ॥ ६७ ॥
 तें काळीं अशुद्ध माडलें चहूकडे । घावती पूर तांबडे । उभयाचा कटक-
 प्रदेश बुडे । इतुकी खोळीं व जाली ॥ ६८ ॥ ऐसें महायुद्ध माडलें, ।
 राक्षसदळ मिढसां मग्न जालें । तें रागणांमजें पाहिळें । अव्यारुद्ध नरांतकें.
 ॥ ६९ ॥ मुपर्णामम बळियाटा । दुमिला आसनीचा घोडा, । पाहतां
 परनासि वेगु घोडा; । परदळांत प्रवेद्याटा ॥ ७० ॥ त्या घोडियाचेनि
 उसळवळें । नरांतका सामर्थ्य आगळें । खड्गकस्त्रनेया शिसाळे ।
 तोडिता जाऊ कपीचीं ॥ ७१ ॥ चक्राकार बाजी वाररे, । वरि तरिमा
 राउत निरे, । कपिसमुदाय खड्गाचिये धारे । वरपडा होतसे ॥ ७२ ॥
 पहिद्य नरांतकाचा उठना, । ताडिला करियोनकाचा घोवा । क्षणामध्ये
 शतशत ग्रीवा । तोडिल्या महावीरांच्या ॥ ७३ ॥ अश्वराज तो चितागणि ।
 स्वामीच्या भतें कपी धांपणी । वेगु उच्चारितां रळे चरणी । यायूचें यभन.
 ॥ ७४ ॥ अश्व, गज, क्षरी येक जानि, । ऐसी असें लोकिनीं वर्दती, ।

ने गांठि पडली निगुती । अश्वखट्टा नरांतका. ॥ ७५ ॥ अद्रुत घोडि-
पाचेनि उदाळें, । नरांतकु वावरे मुजबळें. । प्रळयविजु ऐसें खड्ग तेजाळें ।
विश्रुत वानरां आर्मी. ॥ ७६ ॥ वारणभारामाजी केसरी, । कीं कादवेयांमाजी
मूर्पारि, । तैसा तेथें नरांतकु परबीरांवरि । उठावला मुक्ति देतु. ॥ ७७ ॥
नरांतकाचा वीरविक्रमु । करिंत असे कल्पांतसंग्रामु; । भूतांचे दृष्टी भासे
यमु, । तैसा वानरांसि दिसे. ॥ ७८ ॥ धीट कपि हाणिती शृंगांचे घायी, ।
परिघोडा न दिसे येके ठायी; । अकस्मात् आदळे हृदयी, । तंव खड्ग
वैसे शिरी. ॥ ७९ ॥ नरांतकाचें युद्ध दारुण । देखौनि पळाले कपिगण,
शाखाभूगनाथा संगळे शरण । 'रक्षीं, रक्षीं' म्हणौनियां. ॥ ८० ॥ मुरा-
मुरीं मथिला क्षीरान्धि, । मग संग्रामा पेटले वैरबुद्धी; । तें बळीनें विक्रमें
आर्षी । त्रिदशां द्रासिलें. ॥ ८१ ॥ मग ते अमर तये काळीं । शरण
गेले शर्चापतिजबळी, । "दैत्याधीश कोपला बळी, । रक्षीं, रक्षीं त्यापा-
सुंनि." ॥ ८२ ॥ तपापरी हो कर्फीची शतें । सुम्रीवापासीं गेलीं धांवतें. ।
उणीव देखौनि वाळीमुतें । निर्भय त्यांसि दिधलें. ॥ ८३ ॥ मुजंगावरि
पडे गरडाची शेंप, । तैसा तारातनयो आला नरांतकासमीप. । उडौनि
हाणितली थाप, । अश्वासहित चूर्ण केला. ॥ ८४ ॥ मारिला नरांतक
आणि घोडा । ते ठायीं जाला मेदमांसाचा सडा. । पसरला पुर तांबडा ।
शोणितमयाचा. ॥ ८५ ॥ नरांतक मारिला अंगदें; । राक्षस बोभाती
'हा । हा ।।' शब्दें. । ऐसें देखौनि ददें । त्रिशिरादेवांतकाचीं ॥ ८६ ॥
क्रोधाच्या उरुका मुखमंदळीं । टाकित आले अंगदाजबळी. । महोदरेंही ते
काळीं । कुंजर प्रेरिला पुढें. ॥ ८७ ॥ अस्तां संग्राम मागुता दारुण ।
करिती राक्षस तिघेजण; । तें रुची ऐका चित्त देऊन । कुण्णदास मुद्रलु
रुणे. ॥ ८८ ॥

प्रसंग वृत्तिसावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । वीर
अंगदु रणांगणी । पोर घोषे हांकिळा विधी जणी; । तेथ महापार्श्वे धांवणी ।

चौध्याने केली. ॥ १ ॥ मग चौथी जणीं चीं पारिं । अंगदु वेढिला प्रेतसा-
गरीं । मग तिथे काळीं अधिकां उत्तरीं । देवांतकु बोळिला. ॥ २ ॥ म्हणे,
“२ मर्फटा, उंसिणें घेई. । मज सांपडलासि रणांगणाचां ठायीं; । आतां
नरांतकाचां पायीं । शतखंड करीन.” ॥ ३ ॥ ऐसें बोलीनि देवांतकें ।
युद्ध मांडिलें रौद्र तवकें. । मुवर्णपुंख शर कार्मुकें । सोडिता जाला. ॥ ४ ॥
ठायीं अचळ बाळींआत्मजु, । त्रिशिरा हाणे तया उजू; । महोदरें वरि घा-
तला गजु, । तोमरें ताडिता जाला. ॥ ५ ॥ महापार्श्वही बळाळला, ।
शरपंथ तारेयावरि केला, । घानरवीररानु एकला । वज्रांगी शरप्रहार झेली. ॥ ६ ॥
वीरांमध्ये वीर आगळा । देखौनि चौघांचा एकवळा, । दोही हस्तीकरुनि
दोनि शिळा । दोवांवरि टाकिलिया. ॥ ७ ॥ शतां शाखांचे अति घाड ।
उन्मूळिले अश्वपर्णाचे जोड, । मुजबळें टाकिलें जुंवाड । दुसरेया दोवांवरि.
॥ ८ ॥ शिळा, द्रुम वरि पडतक्षणीं । येरीं संधान फेळें ऊर्ध्व बाणीं, ।
दशग्रीवात्मजों दोघीं जणीं । निवारुनि सांडिले. ॥ ९ ॥ चौघांसीं जुंशतां
तारातनयो, । एकट पडिला, न दिसे जयो; । ऐसा कठिण देखौनि समयो,
वीर्यय धांविनलें. ॥ १० ॥ हनुमंत, नीळु आणि ऋषय । धांविनले;
सिंहनादें गर्जे नमु. । ‘जय यशस्वी अयोध्याप्रभु’ । म्हणीनि पावळे पुढें.
॥ ११ ॥ या त्रिवीरांचेनि मत्तें त्रिमुवन । बलेसीं तुळितां तृणासमान. ।
अंगदासि देखुनि समाधान । संग्रामा प्रवर्तले. ॥ १२ ॥ पर्वत घेऊनि विशालु ।
ऊर्ध्वगति उडाला नीळु. । महोदराचा लक्षौनि टाळू । टाकिला दोर्दडबळें.
॥ १३ ॥ तो अमृत महोदरावरि अकस्मातु । येऊनि शिरां बेसला पर्वतु. । क्षण-
मात्रें राक्षस आणि मदनमत्तु । गजु दोघे चूर्ण जाले. ॥ १४ ॥ यापरी महो-
दराची शांति । जालेया जय पात्रला सेनापति; । संव येरीकडे वीरमति ।
हनुमत काये करिता जाला? ॥ १५ ॥ देवांतकें आगळें दाखविलें, ।
पयनपुत्रासि बाणीं भेदिलें, । जैसें शिक्कसामर्थ्य नेणतां केळें । संधान पंच-
घाणें. ॥ १६ ॥ देवातकाची शरदृष्टि । बायुपुत्रे देखौनि दृष्टी, । वुमुःकार
केला, तेणें सृष्टि । कंपापमान जाली. ॥ १७ ॥ पितृगति सांडुनि मागे ।
धांविनला चंडवेगे, । जैसीं फणामंडळें फांकिटीं नागे । देखौनि

गजमाथां केसरी. । वचन एक बोलिळा तिये अवसरीं । लंकेशात्मजाप्रति.
 ॥ १९ ॥ “ सिंह ऐसं विश्वतोमुखीं नाम रुळे । तो शशकासि देखौनि
 भयें पळे; । क्षीरसागर म्हणवी त्यास न मिळे । तरुही न मागतां. ॥ २० ॥
 गजपति नावें आळवी जनकु, । तो कुलालदास रासभरक्षकु. । जन्मादारम्य
 ध्यान्यभिक्षुकु । त्यासि इंदु माता म्हणे. ॥ २१ ॥ देवांतक तुज नाम
 ठेविलें, । तें विचारितां व्यर्थ गेलें. । तुझेनि हस्ते पशुही नाही पडलें ।
 महानवमीचां दिवशीं. ॥ २२ ॥ मागीं जातां रतिपति । क्षीबाचां घरीं.
 राहिला यस्ती, । तैती तुझेया नामाची गति । ठाकौनि जाली जाण. ॥ २३ ॥
 तरि, देवां देखतां, देवांतका, । शीघ्र जावें अंतकलोका,” । म्हणौनि पदलचा
 एका । हृदयावरि ताडिला. ॥ २४ ॥ पांवर लागतां वक्षस्थळीं । देवांतकु
 पडला भूमंडळीं; । मुखीं वाहे अशुद्धाची उकळी, । गतप्राण तोही जाल.
 ॥ २५ ॥ चंड शुडेचेनि प्रहारे । मृशका मारिलें कुंजरे, । तैसें अनिळा-
 त्मजें येकसरे । देवांतकासि वाधिलें. ॥ २६ ॥ सृष्टु ध्यायेया कोपाहूडें ।
 त्रिशिरेन रथु प्रेरिला पुढें, । जैसा झोतेयाप्रति मूढें । उपक्रमु केला. ॥ २७ ॥
 रौवेणी म्हणे, “ रे शाखाकीटका, । वनचरा, हुमपत्रभक्षका, । जें उसिणें
 दिधलें देवांतका । तें आपुलें घेई.” ॥ २८ ॥ ऐसं बोलौनि त्रिशिरा ।
 प्रवर्तला महामारा. । शर सोडिता जाला, जैसा धारा । जीमूति वयें भूमी.
 ॥ २९ ॥ हनुमंताचें वज्रांग कठिण, । न भेदती त्रिशिरेयाचे वाण, । जैसं
 कूर्मपृष्ठीवरि तृण । भेदु न करी लागलेया. ॥ ३० ॥ त्रिशिरेयाची त्वरा
 देखौनि पुढें । रावणारीनं गर्जन केलें गाढें. । परोपकारपुण्या येव्हडें ।
 तरुनुवाढ उन्मुळिलें. ॥ ३१ ॥ ऊर्ध्वदोर्दंडें वायुपुत्रें । झाडिलीं पादपशा-
 खापत्रें. । आवेशें प्रहार हाणौनि, गात्रें । रावणसुताचीं भंगिलीं. ॥ ३२ ॥
 वृक्षातळीं चूर्ण जाला रथु, । त्रिशिरेया प्राप्त यमपथु; । ऐसा हनुमंताचा
 पुरुषार्थ । वीरांमध्यें मिखला. ॥ ३३ ॥ पुढें आइका येरीकडे । महापार्श्वेसीं
 ऋपमु भिडे. । निकरें हाणितां नांतुडे । एकु एका घापातळीं. ॥ ३४ ॥
 ऋपमु गर्जना करी भीम, । तेणें पडों पाहती सूर्यसोम. । शिळा, शिखरें,
 महाद्रुम । महापार्श्ववरि टाकी. ॥ ३५ ॥ रावणसुत तोमरगळा । धनु-
 विद्ये अति आगळा. । मुसळसंधानें द्रुम, शिळा । भूमंडळीं पाडितु.

॥ ३६ ॥ दोधे गर्भती काट्योयें, । आयुधें टाकिती रुद्रानेशे, । उपरी
 आगळें केळें राक्षसें । ऋष्यमु भेदिता बाणी. ॥ ३७ ॥ पुढें कर्पानें काये
 केळें । परंतु उपडिला ठांगूळें, । ग्यासि शिपरें बहुसाळें; । तो करतळें
 भ्रमविला. ॥ ३८ ॥ फोडिली कल्पांत आरोह्यी. । म्हणे, “महापार्श्व,
 सांभाळीं.” । ऐसें बोलीनि तन्वाळी । पादपांक्ति टाकिला. ॥ ३९ ॥
 राक्षस निगारण जंय करी, । तय परंतु आदळला शिरी; । जैसें अकस्मात्
 पडलें वार । प्रलांड अवयें. ॥ ४० ॥ तया परंतप्रहारातळीं । महापार्श्व चूर्ण
 जाला भुमडळी. । ऋष्यमासि इनुमतें तिथे फाळीं । शब्दे पुढे दिवळें. ॥ ४१ ॥
 महापार्श्व, महोदर, देवांतकु, । चौथा त्रिशिर, पांचग नपंतकु, । यातें
 प्राप्त जाला लोक. । यमपुरीयेचा. ॥ ४२ ॥ ऐसा पांचाचिया मृत्याचा
 एकनळा । पष्टेन अतिकायें देखिला. । मुखानूनि सांडी क्रोधाग्निज्वाळा, ।
 सर्पाचें बमन जैसें. ॥ ४३ ॥ जेहों बंधु, पितृव्य नारिले, । ते मृगांसमान
 अलक्ष्य केले; । रघुनाथ तिकडे घालरिले । रथाचे सहस्र बाजी. ॥ ४४ ॥
 चौफे फोडिती कृष्ण काट्योयें, । तैसे उदाळें धावती तेजिठ. । चक्रांचेनि
 पथें होती पांठ । वीरप्रेता या अस्थि. ॥ ४५ ॥ सारथियाचिये कुशलतेन्ही
 वसरी, । एकचि सहस्र सूनवारी. । अरुणही नपदे सरी । तुळित
 तयासीं. ॥ ४६ ॥ रघु निचारितां जडु, विशाळु; । परि फिरतां पयना-
 पारीस हळू, । नाना रणमागार तुबळु । तयारी तारुचि कीं तें. ॥ ४७ ॥
 रामा उज्यूयें अतिकाय, । जैसें समुद्राप्रति पूराचें तोय. । ऐसें देखीनि कपिरीर-
 राय । युद्धासि उदित जाले. ॥ ४८ ॥ गवय, गवाक्ष, कुमुदु, । द्विविदु, पांचग
 मंदु; । येहों केला चंट सिंहनादु; । शिळ्या झेलित बळाळले. ॥ ४९ ॥
 विशाळें परंताचीं नृगें । अतिकायावारी टाकिलीं वेगें; । तंय रावणमुतें शरमार्गे ।
 पृथ्वीवरि पाडिली. ॥ ५० ॥ सर्वेचि सोडूनि तीक्ष्ण वाग, । व्यथामूत
 केले पाचही जण. । मूतळी पडले, जैसे हरिण । पारध्याचेनि सधानें.
 ॥ ५१ ॥ देखीनि अतिनायाचा विक्रमु । विभीषणाप्रति बोले श्रीराम. ।
 म्हणे, “कोण करित संग्राम । वेगें आला सन्मुख ? ॥ ५२ ॥ दिसतसे
 शरीर अति स्थूल, । कनचरुद्ध, प्रतापें अचळु, । कृष्णवर्ण, जैसा
 मंदराचळु । काळें चर्चित. ॥ ५३ ॥ रथी पंचकद्वय कार्मुकें, । तूणी दो

आगळे सा पट्के, । उष्णकरमंडलमुख, खेटके । हिमरेदिमकलासंख्य
 ॥ ५४ ॥ रथ हाटकवर्ण शोभितु, । वीर मिरवे पताका, केतु;
 सहस्र वाजी जुंतिळे वीर्यवंतु, । हा कवणाचा पुत्रु? ” ॥ ५५
 ऐसं जनकदुहितारमणु । पुसत क्षणीं सांगे विभीषणु । म्हणे, “ देव
 तुम्हांसि जैसा लक्ष्मणु, । तैसा हा इंद्रजितासि होये. ॥ ५६ ॥ जाणौं
 याचा पुंरुपार्थु, । ब्रह्मा जो सत्यलोकनाथु, । तेणें हा यासि दिधला रथु,
 आणिक मंत्रावें. ॥ ५७ ॥ याचिये तनूचीं तनु तुळे, । ऐसे भुवनत्र
 विरळे, । चतुर्थांशीं रथु न ढळे, । म्हणौनि जुंतिळे सहस्र वाजी. ॥ ५८
 हा अतिकायानाम पराक्रमी । कपिवीरां नागवैठ संप्रामी; । तरि आर
 लक्ष्मणें अथवा तुम्हां । यातें मुक्ति देईजे. ” ॥ ५९ ॥ ऐसं बोले विभी
 षणु, । जैसा आदित्याप्रति अरुणु । यानतरे भरताप्रभु बाणु । घनुष
 योजिता होये. ॥ ६० ॥ वीरश्रीअलंकृत प्रतिमा । पुढें लक्ष्मणु राहित
 उभा. । म्हणे, “ धीरोदात्ता, वैदेहियल्लभा, । परिस विज्ञापन
 ॥ ६१ ॥ क्षण एक पहावें राजीवनेत्रें, । हा अतिकाया बधी
 मुहूर्तमात्रें. । त्रिचिदक्ष याचीं शस्त्रें । त्यांचें सागर्य पाहों. ” ॥ ६२
 ऐसा लक्ष्मणु तिये अवसरीं । रावनासि विज्ञापना करी; । पुढें ‘जयस्ते
 रावणारि । म्हणता जाला बधूसि. ॥ ६३ ॥ तैसेंचि सौमित्रें कार्मुक । टण
 कारिलें रणांतक; । तिये घनीची चड धडक । बैसली वीरांच्या हृदय
 ॥ ६४ ॥ घनुष्य सज्जनि तीक्ष्णें बाणें । रण आक्रमिलें दड ठाणें. । पुं
 अतिकाया हांकिळा लक्ष्मणें । वीरलक्ष्मणैवमेव. ॥ ६५ ॥ सर्वेचि अतिकाय
 लोटला पारि, । जैसा उन्मूलिला मंदरागिरि. । लक्ष्मण वज्रलक्षण चाप करी
 वाळुनि पुढारला. ॥ ६६ ॥ सौमित्रातें देखौनि डोळा । बोले अतिकाय
 तोंडागळा. । म्हणे, “ दशरथाचेया लघु ब्राह्मा, । किमर्थ पुढें जालासि? ॥ ६७ ॥
 तुम याया घेऊनि कौतुकें । मागावें जननीसि भातुकें. । मणगटों बैसयूनि
 शुकसारिके । विनोदार्थ खेळावें. ॥ ६८ ॥ अरे, रामु मारान्या गेला मृगे,
 सीता ठेविली तुझेनि सगे; । तुवा क्षण नलगता तयामागे । हारविली बधुप्रिया
 ॥ ६९ ॥ ऐसा वीह तू पुंरुपार्थी । प्रथमाचि जाणे दाशरथि. । ती तू आदि
 माझां शरपंथी । प्रवेशु करू पाहमी. ॥ ७० ॥ पाहें आतां एके भालीसरिसें

तुझे शिर तोडीन कमळ जैसे. । गतप्राण पडिजे पाहसें । तैसी कवंची
 दशा देख. ॥ ७१ ॥ ऐसी अतिकायाचीं उचरें । परिसनि, लक्ष्मणें वारें
 पुढें सत्यवचनीं चतुरें । छळणा केडी कैसी ! ॥ ७२ ॥ म्हणे, “रे
 अतिकाया नाम तुझे, । परि वृथापुष्ट पृथ्वीति ओझे. । आतां सत्य वचन
 जाण माझे, । शरें शतखंड करेन. ॥ ७३ ॥ तुझेया आयुष्याच
 शेवटीं । युद्धां तुज मज जाळी भेटी, । जैसा मृगेंद्राचिये दृष्टी ।
 कुंजर बांतुडे. ॥ ७४ ॥ हिमाद्रीवरील जैसे शिखर । तैसेचि दिसतसे
 तुझे शिर; । हें छेदीन वाणें तरिच साचार । अनुशु रावणारीचा. ॥
 ७५ ॥ ऐसें बोले भरतबंधु. । अतिकाया हृदयीं हेलावे क्रोधु; ।
 जैसा ज्येष्ठमासी क्षीरसंधु । लोटितु चंड छता. ॥ ७६ ॥
 चाप घोडौनि पिनाकतुल्य, । अत्यंत अपूर्व, अर्मात्य, । तूणीगर्म बाण-
 बाहुल्य । त्यांतूनि द्वादश सजिले. ॥ ७७ ॥ शरमाली तीक्ष्ण तेजाळा, ।
 जैसिया सूर्याच्या द्वादश कळा, । कां द्वादशां विजूंचा एकवळा । उदैला,
 येतु दिसे. ॥ ७८ ॥ कुशल सौमित्रु देखणा । लक्षिले येतेयां अरिघाणां; ।
 तितुकीची संख्या जाणा । तूणीगर्म घेतले. ॥ ७९ ॥ दिवळें वज्रघाण
 अभग, । पुढें पाणिपदवामांग; । आकर्ण बोझुनि चांग । शरसंधान केलें.
 ॥ ८० ॥ अतिकायाचे बाणांवरि । धुंघाट धाविजले संवरीं, । जैसे उन्मच्च
 कुजरांवार । केसरी उठावले विक्रमें. ॥ ८१ ॥ बरें कपोतेयावरि श्येन । सेंपा-
 वळे आक्रमितांगन, । तैसें सौमित्राचें शरसंधान । त्रिशरांवार पडलें. ॥ ८२ ॥
 गिधा गिधांसि पडे गांठि । तैसे बाण वैसले बाणां कंठी; । असिपत्रें लगलीं पद्माचां
 देंठीं । खडले ऐसियापरी. ॥ ८३ ॥ अतिकायाचे द्वादश बाण । पडले, पावले
 खडण, । जैसे च्यवले द्वादश पितृगण । असत्यसाक्षी तयाचे. ॥ ८४ ॥
 शर तोडिले लक्ष्मणें । देखनि अतिकायें मानिलें रणें । तुटलेयांचेनि
 चतुर्भुजें । सोडिले पुनरपि. ॥ ८५ ॥ हाटकपुंछ, तीक्ष्ण, तेजाळे, । जैसे
 त्रिशुलतांचे उमळे, । लक्ष्मणा लक्ष्मूनि लात्काळें । गगनपथें पावले. ॥ ८६ ॥
 सरिसंचि सौमित्रिधारे । संधान केलें रणचतुरें । मनासि सांडुनि माचारें ।
 बाण निगाले पुढें. ॥ ८७ ॥ अतिकायाचे शर येत होते । ते तोडुनि
 पाडिले मागुते, । जैसे सर्वशास्त्र जाणते । पाखंड छेदेती. ॥ ८८ ॥ देखनि

लक्ष्मणाचा प्रताप । अतिकायातें अधिक कोपु. । मग व्याविता जाला शर-
मंडपु । गगनपोकळीमध्यें. ॥ ८९ ॥ रुक्मपुंख, तैळघूत, तेजाळे, । गर्जत
सुटले संख्येवेगळे; । जैसा विज्चा समूह खेळे । प्रयत्नमेवोदरी. ॥ ९० ॥
वीरजेठी तो रामानुजु, । राया दशरथाचा आत्मजु, । नामें लक्ष्मणु, मग-
रानु, । शरें शर खंडिता जाला. ॥ ९१ ॥ मार्तंडाचा तीव्र किरणी । तैजें
तुटिजे तारागणी, । तैसे सौमित्राचां वाणी । अमित्रवाण तुटले. ॥ ९२ ॥
पुनरपि अति आवशें । अतिकाया विंधितु अतिक्लेशें. । मुजदंडावरि खेळतां
धनुष्यें । युगसंख्या भंगिली. ॥ ९३ ॥ घेतलें पंचम कार्मुक, । जैसें होतें
त्र्यंबक. । काळदंडाह्नि कठिण अधिक । शर सज्जनि सोडित. ॥ ९४ ॥
बाणांची संख्या बोलिजे थोडी ? । आकाशीं दिसती कोडी, । ते एकैएक
छेदुनि पाडी । निजवाणीं दाशरथि. ॥ ९५ ॥ पुढें बाणांची जाल्या पातळी ।
भरतबंधूनें तिथे काळी । हस्तक्रिया आगळी । अतिकायासि दाखविळी
॥ ९६ ॥ जीमूतीचां गर्भी जळधारा । जाणवताळ कोणा चतुरा ? । तैसेंच
धीरतूणोदरीचिया शरां । संख्या अनिर्याप्य. ॥ ९७ ॥ निमिषार्धे बाणजाळ ।
सौमित्रें सोडिलें सकळ. । निरवकाश नभोमडळ । अतिकाया देखे. ॥ ९८ ॥
तैसेंच विक्रमें रावणी । गगन भरिता जाला बहु वाणी. । लक्ष्मणाचे शर
छेदुनि धरणी । पाडिले मृतसर्पा ऐसे. ॥ ९९ ॥ आवेशा चढले दोवें धोर, ।
छेदिते जाले एकैकांचे शर; । तें कौतुक पाहती खेचर, । अमृताहारी.
॥ १०० ॥ म्हणती, “ अर्ध दोघांचा समामु । । एक एकापरीस वीरोत्तम. ।
अद्भुत धनुर्विद्या, पराक्रमु; । न भूतो न भविष्यति. ॥ १ ॥ युद्ध मांडलें
अति आगळें, । ठमकळीं दोन्ही दळे. । मस्तकु तुकिला धननीळें; ।
‘ भला वीर रावणि ! ’ ॥ २ ॥ एक मानवी वीर सुयहु, । दुसरा राक्षसु
तनुजहु; । परि धनुर्विद्येचा पाहु । दुळितां समान दिसे. ॥ ३ ॥ दैत्यपति,
वैराचनाचा पुत्र । आणि सुरेश, सहस्रनेत्रु, । पूर्वी विरोधु विचित्रु । रत्नाभि-
लापें युद्ध जालें; ॥ ४ ॥ तैसे दोवें सौमित्र, रावणि । घोर युद्ध करिती
समरंगणी. । आकाशगर्भु वाणी । तुंबळु बाणला. ॥ ५ ॥ भालीभालीचेनि
झगटें । अग्निवृष्टि होत खणखणादें, । तेणें तडकती गिरिकूटें, । गगनीं
आगती ज्वाळा. ॥ ६ ॥ हांकिती, छळिती परस्परें, । सिंहनादें गर्जती

मयंकरे, । निर्वाणशरें हाणिती वरें । वर्मगे छद्मनि. ॥ ७ ॥ अमर्याद शर
 सुटले, । एकएकांचें खंडितां चुकले. । सपिच्छ येऊनि खडतरले । दोघांचा
 आंगी. ॥ ८ ॥ वारंथांचेनि धेमवरोळें । आवेशें सामर्थ्य आगळें; । न
 लिपंती दुःखाचेनि धिटालें । घाण भेदतां अंगी. ॥ ९ ॥ अस्त्रविद्या
 दोघी जणी । दांखविला स्थापनि निजवाणी. । पाठपरी अंतःकर्णी ।
 सौमित्रें सूचिले. ॥ १० ॥ शर पेटला सूर्यचंद्र, तेजालु, । मुखमंडळीं
 अग्निफोडालु, । जैसा नक्षत्रांमध्ये मंगलु । धगधगितु दिसे. ॥ ११ ॥
 तयासि कासुकी सजिले, । माळीवरि ब्रह्मास्त्र स्थापिले, । शुद्धबीजाक्षरीं
 गुणिले । मंत्रांचे मूढाप. ॥ १२ ॥ वज्रघाण मांडिले क्षिती, । धनुष्यं
 बोडिले निगुंठी, । कानाडी पावली पुरती, । सोडिल ब्रह्मास्त्रबाणु. ॥ १३ ॥
 गर्जतु गगनीं भरला बाणु. । जैसा कांपकर्ता निजगुणु. । त्या ब्रह्मास्त्राची
 धोरून फवणु । सांगों शकिल याचा ? ॥ १४ ॥ कोटिनिशुद्धतांचा मेळा, ।
 की उदैत्या प्रज्याप्रीत्यां ज्वाळा, । की द्वादशार्कांचेया मंडळा । पगती
 घडली. ॥ १५ ॥ हेलावती तेजाच्या उता, । दिशा तपांस्तव उललखिता, ।
 आकाश आणि मंगळाची माता । हाटकवर्ण जाळी. ॥ १६ ॥ देखौनि
 भूतगणें मूर्छना पावले, । खेचर प्राण येऊनि पळाले, । आहाळले नेत्र,
 दचकले । उमय दर्लीचें वीर. ॥ १७ ॥ कोल्हाळ वर्तला तिये काळी, ।
 कोण्ही कोण्हांत न सांमाळी. । ठायीं ठायीं चढ बळी । भयातुर टेले.
 ॥ १८ ॥ ऐसा ब्रह्मास्त्रमंडित शर । जातु गगनीं जेजाचा सागर. ।
 त्यासि निवारण लंकेशकुमर । करू जाणेचिना. ॥ १९ ॥ गिरिजापतीचा
 नेत्रवैश्वानर । तयासि निवारण नेणेचि रतिवर, । तैसा सौमित्राचा ब्रह्मास्त्र-
 शर । अतिकाया निरसू नेणे. ॥ २० ॥ बाणु तेजोराशि गर्जतु । मनो-
 वेगें आला अकस्मातु. । अतिकाया, मंदोदरीचा सुत, । त्याचा कंठीं विसला.
 ॥ २१ ॥ बाणें छेदिलें शिर, । जैसे वज्रप्रहारें गिरिशिखर. । गगनीं
 उसळलें सर्वत्र रुधिर । शत एक योजने. ॥ २२ ॥ ऐसा देहो पृथ्वीवरि
 पडला; । जैसा तो अद्रि उन्मूळला; । ऐसें देखौनि समूह फुटला । नैर्ऋत्य-
 दळा मार्गे. ॥ २३ ॥ पळतां कितीएक वानरी । सोडिले, पाडिले पादप-
 प्रहारी. । बहुसाळ आटले; उरले दोनि, चारि; । ते घावाळ पळाले. ॥ २४ ॥

॥ २४ ॥ ते लंकेमध्ये गेले धांवत, । धवधवां, अशुद्ध गळत, । रावणासि
देखौनि म्हणती, "बहुत, । राया, बोखटे जाले. ॥ २५ ॥ शुद्धे जाले
तुंबळ थोर, । बहुत आटले राक्षस, यानर; । पुढे तुमचे बंधु आणि कुमर ।
प्रतापे उठावले. ॥ २६ ॥ महापार्श्व आणि महोदर । दोघी संग्राम केला
थोर, । पार त्या कपीचा विकट मार; । समरंगणी पाडिले. ॥ २७ ॥
त्रिशिरा, नरांतकु, देवांतकु; । चौथा अतिकाया वीरनाथकु, । येही संग्राम
प्रतापे अधिकु । पूर्वालापरी केला. ॥ २८ ॥ संग्राम करितां हारी पडला, ।
परवीरा जयो प्राप्त जाला; । मग एकु एकामागे निमाला । रणमंडळी,
राया. ॥ २९ ॥ ऐसी वार्ता ऐकत क्षणीं । दशग्रीव पडला धरणी. ।
शैत्य वसंले करचरणी, । महामूर्च्छना आली. ॥ ३० ॥ विकळ गेल
मुहूर्तएकवरि, । हृदयीं छोटती दुःखाच्या लहरी. । 'हा, हा ! कटकटा !'
ऐसे शब्द करी । लज्जारहितु कैसा. ॥ ३१ ॥ आसुवीं सवती धांसही
छोळे, । भूतळीं सव्यापसव्य छोळे, । कवरीभार सुटले मोकळे, । घामनें
खळती जैसी. ॥ ३२ ॥ सभामंटपी आसनठायीं । ऐसें देखीनि त्रिये
समयीं, । इंद्रजिते धांवोनि हृदयीं । जनकु घुरिला. ॥ ३३ ॥ म्हणे, "काय,
जी, राया, ऐसे ? । काळु बोळोवो, सांडा पिसे. । कठिण होआवे मानसें, ।
मोहो शळवो नका. ॥ ३४ ॥ प्रतिदिनीं, हो, संग्रामी । सखे पंडती
रणभूमी. । कोणकोणाकारणे तुम्ही । शिणाल, जी, शोके ? ॥ ३५ ॥
विपरीत आला समयो, । राक्षसबुळासि मांडला क्षयो, । मनुष्य, कपि
पावती जयो । पुरुषार्थपणे । ॥ ३६ ॥ भविष्य आहे पुढे जितुके । ते
सरि आपणांसि ठाडके. । आतां चंडट्टी निवेके । गतशोकु न करिजे.
॥ ३७ ॥ नासले पुनरपि जोडे । तारि अवश्य गतशोकु करणे पडे. । काळे
प्रासिले ते सांपडे । कैसेन, मूपति ? ॥ ३८ ॥ आता यज्ञपरीस कठिण, । राया,
कीजे अंतःकरण. । होणार वळवंत; ते जाण । होतां क्षिति कायसी ? ॥ ३९ ॥
आतां संकल्प सत्यवाचा, । संहार करीन त्या वैरियांचा; । तरिचि पुत्र तुमचा ।
सहस्रभगरिपु. ॥ ४० ॥ रिपु न बघीं तरि विक्रि जिणे माझे । पृथ्वा-
चारि झालो पोझे. । गुणराशि प्रसंगारल तुझे । मज विठ्ठनि वध्या जाली. "
॥ ४१ ॥ ऐसे मेघनादाचेनि बोलें । लंकेस दुःख दुराविलें; । जैस मृत्पात्र
पिटाळलें । श्रोत्री सांडी परतें. ॥ ४२ ॥ दशग्रीव म्हणे, "वा रे मुता, ।

नादं नमु भरला, मेदिनी । नक्षत्रे पडलीं ॥ ७ ॥ गाढिया गिडिविडिता
 रणमोहरी, । टाळ, शंख, शृंग, मृदंग, चंड मेरी, । पणव, काहळा दीर्घ
 स्वरी । वाजो छागळिया ॥ ८ ॥ ऐसिया दळीं मुख्य नामकु । परम योद्धा
 इंद्रजितु एकु, । तीव्रचर्चा जैसा अर्कु । श्रीधारांभीं मिरवतु ॥ ९ ॥
 दाटितु, गर्जतु खटाटोपें, । परम वेगें, दीर्घ दर्पें, । पुरीचेनि पश्चिमद्वारे
 प्रतापें । पावला रणमंडळीं ॥ १० ॥ वारि केला भीम सिंहनाडु । तेणें
 भूगोळु पावला भेदु, । ते काळीं कपिसेनेचा आवंदु । मंदल, पावला ॥ ११ ॥
 पुढें शीघ्र उत्तरोनि इंद्रजितें । सैन्यदुर्ग रचिलें भंवतें, । मयें होमारसु मांडिला,
 शोणितें । सचेल स्नान केलें ॥ १२ ॥ विभीतकसमिधा बहुव्रता, । वस्तां
 महिपांचिया भेदमांसा, । शतपत्रें, ताम्रवस्त्रें हुताशा । वदनीं हविलें ॥ १३ ॥
 भोजाक्षरीं आहुतींचीं शतें, । घातलीं अग्निकुंडीं एकें चित्तें, । गगनीं प्वाळ्या
 छागळिया, घून्नभरितें । भरलें दशदिशांमध्ये ॥ १४ ॥ होमु जालेया
 संपूर्ण । मधूनि रधु निचाला अग्निवर्ण, । तोमर, खड्ग आणि बाण, ।
 प्रक्षाल्यमंडितु ॥ १५ ॥ तिये रथीं बैसौनि इंद्रजितु । ऊर्ध्व उडाला अफ-
 स्सतु, । जैसा काळचक्रारूढ कृतांतु । प्रळयीं उद्घाण करी ॥ १६ ॥
 मेवासाड राहोनि निश्चळ । धनुष्य दाडलें चंड, सबळ । वानरसमुद्रावरि
 बाणजाळ । विक्रमें घालिता जाला ॥ १७ ॥ महाप्रळयीं गजशुंडाधारीं ।
 भेषमाळा पडती पृथ्वीवरि, । तैसें कपिचक्राचां शिरीं । इंद्रजितु हाणे ॥ १८ ॥
 विजुल्लता पडती गिरिशिखरी, । तैसे शर बैसती कपिशरीरीं, । कडतरतां
 पडती भूमिवरि, । हरिण जैसे बापुडे ॥ १९ ॥ तुटती करचरणशिसाळें, ।
 विदारती उदरें, वक्षस्थळें, । शतांचीं सहस्रें एके वेळें । प्रेतें होऊनि
 पडलीं ॥ २० ॥ हाहाकार कपिकटकांतु, । थोर मांडळा आकांतु, ।
 महावीर म्हणती पुरला अतु, । आकाश व्यालें शरतें ॥ २१ ॥ प्राणाचिया
 काकूळती । धीर धीरांतलीं रिघती, । तंव अफस्मात् आदळती । काळदंडां
 ऐसे शर ॥ २२ ॥ ठायींहुनि एक पळीं जाती । तव भाळीं चरणचि
 खुडिती, । नाडेसावजवत् पडती । चौरंगिये वीर ॥ २३ ॥ ऐसिया
 वानरांचिया कोटि । पडळिया रणसिंघूचां पोटीं, । रुधिरपूरांचां छोटों ।
 प्रेतें वाहों छागलीं ॥ २४ ॥ निविडशरधारींकरुनि । वीरांसे पाहतां न
 दिसे नयनीं । संधानकर्ता गगनीं कीं मेदिनी । हें कैचें ज्ञान त्यांति ॥

॥ २५ ॥ वीरचक्रचूडामणि रघुवीर । तटस्थ पाहे रणरंगवर्धन । सौमित्र
 म्हणे, "त्यामी, थोर । अनर्थ आरंभला. ॥ २६ ॥ नरवैद्युर्या रघुनाथा, ।
 कपिचक्र पावले व्यथा. । महावीरांचिया पटलिया चळ्या । गतप्राण पृथ्वी-
 वारि. ॥ २७ ॥ शरयूतीरपुरपति, मूपाळा, । शर पटती, जैश मेघमाळा. ।
 संधानकर्ता न दिसे दोळ्यां, । ऐसियासि काय कीजे ?" ॥ २८ ॥ ऐसे बोले
 अनुज लक्ष्मण. । त्यासि उचर दे सीतारमण. । "सर्पपाशांसारिखा
 कठिण । समयो आरंभला. ॥ २९ ॥ पुरुषार्थ धैर्य धरावें, । जें होईल
 तें पाहवें, । कृपा केल्या सदाशिवे । आनंद पावो अवघे." ॥ ३० ॥
 ऐसे बंधु दोघेजण । बोलती उभै रामलक्ष्मण; । तब येवो सरले बाण ।
 वज्रप्रहारा ऐसे. ॥ ३१ ॥ माळी भेदलिया सर्वांगी, । धनुष्ये गाळिली
 उभयपंगी, । मूर्च्छना धालिया रणरंगी । सुप्रति स्वीकारिली. ॥ ३२ ॥
 पाहोनि इंद्रजिते शर टाकिले. । मुख्य कपिवीर भले भले । कोण किती
 बाणीं विधीनि पाडिले, । ते सत्या बोलिले. ॥ ३३ ॥ पुराणसंख्या
 रक्षिण बाणी । गंधमादन पाडिला धरणी; । जेणे सिंधु बाधिला पापणी ।
 तो नळुही झुकेया ॥ ३४ ॥ क्षीरसमुद्रोदरीचें राज । करितसे निवर्तार्थ
 गगन, । त्याचिया कळासख्या शरी संधान । कल्पनि पाडिला. ॥ ३५ ॥ रवि-
 सख्या राशी भोगिती । ऐसेया वळवतांच्या पंक्ति, । येचि सख्याकल्पनि
 निगुती । ऋषभ, भेंदु मिथिले. ॥ ३६ ॥ अश्वि जितुके अनर्थावर ।
 जांबुवंतु खिळिला तितुकां शरी. । भरले नीळ्याचा उदरी । सारकारिमुख-
 सख्या. ॥ ३७ ॥ ऋतुर्वाचे दिवस भरती, । तितुका बाणी निगुती ।
 पाडिला किष्किंधापति । मृतप्राय भूतळी. ॥ ३८ ॥ रत्नरुद्रचर्चा गुणित, ।
 पुनरपि त्यांनुनि त्राणि गत; । झुकां बाणी अफसात । अंगदासि हाणी-
 सले. ॥ ३९ ॥ गज, गराक्ष, दधिवदन, । वेगदर्शी, पायकलोचन, ।
 द्विविद, सुपेण, प्रवजन, । कुमुद, शरभ, केमरि; ॥ ४० ॥ यां एकादश
 वरिते । बाणसख्या बाणी निगुते । मिथिले इंद्रजिते । मेघमढळींजि.
 ॥ ४१ ॥ सुमुग, दुर्मुग, ज्योतिमुख, । हेमदूट, पंचमुख, गोमुख, ।
 या एकैकति रणदक्ष । युगसंख्या शरी हाणे. ॥ ४२ ॥ ऐसे कपिराज,
 लक्ष्मणायक, । एकेवाची लक्षांची दत्ते सेनक, । ऐसे कोटिपदके दहा
 आणि सत्तक । मिळिते बाणी. ॥ ४३ ॥ मुख्य कर्षाचा संख्या झुकी ।

पूर्वाचि बोलिला वाल्मीकि, । तेचि सद्ध्या कथिली; चतुरादिकीं । यथार्थ
 मानिजे. ॥ ४४ ॥ बरकडाचीं सद्ध्या कोण करीं । सर्वही खडले इंद्र-
 जिताचा शरीं, । विदारुनि पडले रणसागरीं । अगणित, असंभाव्य.
 ॥ ४५ ॥ काळाचा काळ रावणी; । सर्वही अनित्र पडले रणीं. । तृष्णा
 न बाणे म्हणौनि बाणीं । दिग्मदळ मरिले. ॥ ४६ ॥ सर्वारि पडले
 भेदिनी, । गतप्राण देखिले नयनीं, । मग इंद्रजितु भेवासनीं । चटवोपे
 गर्जिलेला. ॥ ४७ ॥ आनंदें अत्यंत उचमळतु, । पुरुषार्थें नमाये प्रसा-
 डातु, । त्वरे उतरुनि निजकटकांतु । लंकापुरी प्रवेशला. ॥ ४८ ॥ परा
 पा इंद्रजितु एकला । कोव्यानकोटि वानर वधून गेला, । तयाचा प्रतापु
 वर्णिला । नवचे सहस्रवदनें. ॥ ४९ ॥ एकुचि एकांतें मारी । त्याचें
 अपूर्व विश्व करी, । एकें इंद्रजितें तारि । असद्ध्यात मारिले. ॥ ५० ॥
 मारिले ते म्हणाल निर्वळ, । तारि ते सुराचि अवतार केवळ, । आयुर्षे
 जयाचीं वृक्ष, शीळ । पुष्पप्राय करतळीं. ॥ ५१ ॥ सतद्विषींच्या आणीनि
 शिळा । जेही सिंधु बाधिला अवलीळा, । क्षणमात्रें भुगोळा । पाळयें करु
 झुल्लूकी, ॥ ५२ ॥ ऐसे वानरवार कोटियारि । एकलेनि खिळिले शरीं, ।
 हें परिसोनि आश्चर्य न करी, । तो अचतुर देखा ॥ ५३ ॥ अवतारपुरव राम-
 लक्ष्मण, । त्यासिही भेदिलेति बाण, । येराचा पाहु कोण । बरिष्ठ बोलारा ।
 ॥ ५४ ॥ इंद्रजितें समस्तही पाडिले, । पारि तयामध्ये दोघे उरले, । जे
 रावणें चिरजीवि केले । कृपाकटाक्षें, ॥ ५५ ॥ एकु विभीषणु, दुजा
 हनुमंतु. । त्यातें हाणेचिना का इंद्रजितु । ऐसें म्हणाल, तारि उत्तर देतु ।
 यका श्रोतेयाप्रति. ॥ ५६ ॥ जयावारि कृपा रघुनाथाची । त्यातें पाहनेया
 शक्ति काळासि कैची । आदिचरुनि विरिंची । त्रिपरीत करु न राजे.
 ॥ ५७ ॥ राजेपाचें जो प्रीतिपात्र । तयासि कर जोडी जगत्र. । पैरोही
 भजती, जेसे मित्र । बहुता दिवसांचे. ॥ ५८ ॥ म्हणोनि राजाधिराज
 रघुपति आहे, । तो जयावारि कृपादृष्टी पाहे, । त्यासि भयलेशु न राहे, ।
 मुखें स्पेष्टे वर्ते. ॥ ५९ ॥ तारि विभीषणु, हनुमंतु, । त्यावारि रामस्नेह
 बहुतु; । येणेंचि गुणें इंद्रजितु । त्यासि विधों न शकला. ॥ ६० ॥ राम
 त्रिमुपनगामी । रत सखातर्यामी, । जैसा पाहता परिमळु पयीं । आधिज
 आपैमा. ॥ ६१ ॥ जैसे पाहता उदक । वृक्षगर्भी व्यपक, । म्हणोनि

पत्रे, पुष्पे, फळें, लोखे । घे आपुल्या चाडा. ॥ ६२ ॥ यास्तव तेंता
 आत्मारामु येकु, । सत्य, चराचरव्यापकु, । जीवकर्मातीतु, साक्षाभूत;
 दापकु । जैसा गृहामध्ये. ॥ ६३ ॥ “ हा, हो, ऐसा सर्वांमा रामु, । तरि
 किमर्थ त्यासि जन्मकर्म ? ” । ऐसे म्हणाल, तरि हा भ्रमु । सारांशभये.
 ॥ ६४ ॥ मितिचि नाही, तेथ केचे चित्र ? । पादप नाही, तेथ केचे
 पत्र ? । असेचिना. निर्मिले सूत्र, । तेथे पटु काइसा ? ॥ ६५ ॥ ग्रामु
 नाही, तेथ केची सीमा ? । शरीर नाही, तेथ केची रोमा ? । वंध्यापुत्र गेला
 उद्यना, । हें कैसे घडेल, जी ? ॥ ६६ ॥ म्हणीनि हें मिथ्या प्रपचपिते ।
 वर्ततां दिसे, सत्य कैसे ? । आतां असो हें ऐने. । शास्त्रां विवादु पडला.
 ॥ ६७ ॥ एकलेनि इंद्रजितें शरमुटी । भीमरणाचां पोटी । पाडिल्या वान-
 रांच्या फोटि, । इतुकी शक्ति त्यासि केची ? ॥ ६८ ॥ तरि त्याचेया हृद-
 यांतु । आत्मारामु असे नांदतु । त्याचकारणे; एन्ह्या इंद्रजितु । केचा, फो-
 ठिल, हो, जी ? ॥ ६९ ॥ एकासि सामर्थ्ये करी आगळें, । सबळ कल्पनि
 बबवी निर्वळें, । विचित्रलीलांनिनोदरोळें । मायासूत्रे खेळवी. ॥ ७० ॥
 महोदर्यामध्ये येत जात तरंग, । तैसेचि श्रीरामापासुनि जग । उपजे,
 वर्तण्या तें मार्ग । पानत आहे. ॥ ७१ ॥ आतां असो हा अतिप्रसंगु ।
 चाउन आहे जो कथामार्ग । तो सांगणे पाहिजे; रसभंगु । जेणें नवटे
 पै. ॥ ७२ ॥ इति श्रीरामायणप्रथ चतुर, । वाल्मीकिप्रनांचा सागर, ।
 रत्नहरिंचा छोटला भर । मर्यादा लवुनि. ॥ ७३ ॥ आता इनुमतचरित्र
 अलंकिर, । अति रमाळ कथाकौतुक, । तें सुचितें परिमोत चतुरादिक ।
 वृण्णदामु मुद्रलु म्हणे. ॥ ७४ ॥

प्रसंग चौतिसावा.

ॐ नमो श्रीरामसज्जिदानदाय नमः । श्रीगुरुकाशिरात्राय नमः ।
 कपोच्या फोडी, लक्षांचे लक्ष । पडेल, जेमे उन्मूळडे वृक्ष; । त्यातु धन
 हरिनाहिर्नाथे पशु, । इनुमत, विभीषण. ॥ १ ॥ दीर्घ होने दोन्ही शेतटी ।
 देने पीणिमे रिसीम गंगना फोटी. । पुनरपि अननाम्पेनि होय भेटी ।

तैसे परस्परे भेटले. ॥ २ ॥ दोन्ही शरीरें वज्रासारखी । परि दोघे जाल
 म्लानमुखी, । दोघे परम दुःखी, । दोघे अश्रुपात गाळिती. ॥ ३ ॥ दोघां
 जणां गहिंवरु दाटे, । परम चिंतातुर हृदय फुटे; । आकाश पडिलें वरि वाटे, ।
 न स्मरे विचार काहीं. ॥ ४ ॥ विभीषणु म्हणे, “हे हनुमंता, । कपिश्रेष्ठा,
 वीर्यवंता, । विचार काय करणें आतां ? । सांग, वीरा, वहिला. ॥ ५ ॥
 सुरेशाची संपत्ति शापदग्ध जाली, । ते जाऊनि क्षीरसागरी पडली; ।
 तैसीं रणभांडारीं सांठवलीं । नरयानररुनें. ॥ ६ ॥ सरिशा इंद्रियांच्या वृत्ति ।
 सुषुतिगृहीं लीन होती, । तैसा सर्व वीरांसहितु सीतापति । शरपंजरांतु
 निश्चलु. ॥ ७ ॥ सर्पजाल इंद्रजितें टाकिलें, । तें दळलें होतें बहुत पडलें; ।
 पार आजिचेया ऐसें देखिलें । नाहीं महारण. ॥ ८ ॥ वीर, पडला एके
 एक, । जो वळें यमापरिस अधिकु, । ज्याचिये दृष्टी त्रिलोकु । तुणा समान.
 ॥ ९ ॥ हे सर्वही उठती ऐसा प्रयत्नु । कवणु आह आनंदघनु. ? । तो
 “शीघ्र करी; तंव वायुनंदनु, । बोलता जाला. ॥ १० ॥ म्हणे, “अगा,
 शोभायें प्रथम रण, । कवण व्यथे पडले कोठें कोण ? । किती मूर्छित,
 किती गतप्राण, । ऐसें कळलें पाहिजे. ॥ ११ ॥ आतां अस्त केला
 उष्णरश्मि, । भूभाकाश भरलें तमें, । ऐसेपास्तव नेत्रपद्मे । न देखती कांहीं.
 ॥ १२ ॥ आतां नीळाचा जो जनकु । तो प्रार्थुं समया पावकु; । ज्याच्या
 शिखा देखुनि काळ भयकु । मार्गु सांडेल हिंडतां. ” ॥ १३ ॥
 ऐसीं हनुमंताची उत्तरे । वरवीं मानिली गदाधरे. । म्हणे, “गगन
 भरलें अंधकारें, । साह्य अग्नि करावा. ॥ १४ ॥ पृथ्वीपासुनि
 आकाशी । उचललिया तमाच्या राशी. । पाहतां आपुलें देह आप-
 णासि । दिसत नाहीं. ॥ १५ ॥ देशस्वामीसि विदेशगमन जालें, ।
 मार्गे तस्करचक्र उदलें, । तैसे रतिअस्ताउपरी तुबळलें । अंधकाराचें
 बळ. ॥ १६ ॥ आतां तरावेया अंधकारसागर । प्रदीप्त करुं वैश्वानर, ।
 ज्याचेनि मुखें मिळे आहारु । इंद्रादि देवांसि. ॥ १७ ॥ अपार अग्नीचें
 सामर्थ्य, । अग्नीवीण क्रियाकर्म व्यर्थ, । अग्नि होय यथार्थ । परमेश्वरमुरत.
 ॥ १८ ॥ केव्हडी सांगावी अग्नीची योरी, । जो व्यापकु चराचरो ? ।
 जीवमात्राचा जठरी, । नांदतु आह निर्धारें. ॥ १९ ॥ काष्टीं, पापाणीं गुप्त
 पातु, । शैठजालाचा जो कातु । बसे तया वृत्तीयेनेत्रांतु. । एवढा

महिमा अग्रीचा. ॥ २० ॥ हिमघु, तमघु, रोगघु, । बहु समर्थ ह
 इताशनु; । शीघ्र यातें हनुमंता प्रार्थनु । रिगों प्रेतसागरी. ॥ २१ ॥
 ऐसी विभीषणाची वदे वाणी, । तंव वायुसुतें वंशसंघट्टणी । अग्नि पाडिल
 तत्क्षणी । धगधगायमानु. ॥ २२ ॥ तोडूनि घेतलों वृक्षकाष्ठें, । जिये
 अत्यंत गर्मी तेलवटें, । अवकें 'चांधिली' एकवाटे, । तेष अग्नि लाविला.
 ॥ २३ ॥ महाघोरमय अंधकारी । उल्का हनुमंतें धरिली करी, । ज्वाळा
 लागलिया अंबरी । धगधगिता, ताम्रशेता. ॥ २४ ॥ कैसें उजळलें
 दिगमंडळ, । भूमी तेज पडलें तुंबळ, । दिसों लागलें सूक्ष्म, स्थूळ । लोच-
 नेंद्रियातें. ॥ २५ ॥ अग्निदीप्ति फांकली जेधवरि । तेथूनि अंधकार गेला
 दूरि, । जैसा गृहस्वामी जागा देखूनि बाहेरि । तस्कर निघोन जाय.
 ॥ २६ ॥ कां पडतां मृगेंद्राचा वारा । पळतां भूमि थोडी कुंजरा, । नाना
 विवेकौदर्यां दिगंतरा । जयळांळ मोह जाय. ॥ २७ ॥ उदंडेया रामनामघोष ।
 दूरिच्या दूरि पळती दोष, । कां ज्ञानप्राप्तीसारिता नारा । भ्रमपटळासि होय.
 ॥ २८ ॥ असो. अत्यंत फेसियापरी । ओटती अग्नितेजजहरी, । तें अंधकार
 निरसे दूरि, । नव्हेचि जैसा. ॥ २९ ॥ पुढें अग्रीचेनि उजियेडें । हनुमंतु,
 विभाषणु निवाडें । देखों लागले धडमुडें । पडलेया वीरांची. ॥ ३० ॥ पड-
 लिया बीमत्स चळया. । शरजाळांकित पाषळे व्यधा. । वीरांवरि धीर उताणा,
 पाळया । पाडिला आहे. ॥ ३१ ॥ वृक्षावरि वृक्ष उन्मूळडे, । कीं पर्वतावरि
 पर्वत ओटडे, । तैसे कर्पीयरि कपि पडले । प्रेतदशा पावोनि. ॥ ३२ ॥
 कितीएक अशीर्ष जाले, । कितीएक मर्त्येचि खंडले, । कितीएकांचे तुटोनि
 गेले । फरचरण सगळे, ॥ ३३ ॥ कितीएक पायीं जर्जरित, । कितीएक
 मूर्च्छावंत, । एक ते हुंकारें गर्जत । परम दुःखास्तव. ॥ ३४ ॥ ऐसे पडले
 वानरगण; । त्यांतु भ्रमती दोघे जण । जैस शीतोष्णाकिरण । गगनमंडळी.
 ॥ ३५ ॥ स्थिति सर्वांची देखूनि डोळ्यां । "कट कय!" म्हणती वेळोवेळ्यां ।
 "आहा रे कर्मा सन्नद्धा, । ऐसे काय जालें? ॥ ३६ ॥ प्रलांढाचे अनंत गोळे ।
 जो लीळेकरवनि माया खेळे, । तें रघुरायें कां इथे वेळे । शांतिरसु अव-
 लंबिला!" ॥ ३७ ॥ ऐसें बोलत हिडतां एके ठायीं । पडला जांबवंतु आर-
 वळे घायीं, । त्यासि देखीनि ते समयी । विभीषणु आरंबळला. ॥ ३८ ॥
 म्हणे, "बाहो जांबवंता, कृष्णनाथा, । कैसा पटळासि पाळया? । उटोनि

बैस, गा, सांग व्यथा । आम्हांप्रति. ॥ ३९० ॥ तुझां आंगां देखों सत्तरा-
वळी, । दोनि दोहीं पायीं, दोनि वक्षस्थळीं, । दोनि दोहीं मुजीं, एक नि-
ढळीं, । रुतले असती." ॥ ४० ॥ ऐसें विभीषणु बोलिला, । तंव जांबवंतु
पाहों लागला. । शर उपट्टनि बैसविला । सारि सा हनुमंतें. ॥ ४१ ॥
जीतुवंतु म्हणे, "गा विभीषणा, । कोण स्थिति रामलक्ष्मणां ? ।
मुषीवमुख्य कपिगणां । वर्तमान कैसें ?" ॥ ४२ ॥ विभीषणु
म्हणे, "जांबवंता, । काय सांगीं तुज मी आतां ? । सकळ रण
शोधितां । तूं बोलिलासि आमुसीं. ॥ ४३ ॥ इंद्रजिताचां तीक्ष्ण बाणीं ।
घोरमात्र पडले रणीं ; । जैसे हिमांतकाचां किरणीं । तमतेजें उणीं जालीं.
॥ ४४ ॥ जो चिदाकाशपरमेश्वर, । कृतांतु ज्याचा आज्ञाधर, । मनें
सृष्टि, मनें संहार, । महिमा वेदु न जाणे, ॥ ४५ ॥ जो साकार आणि
निराकार, । ज्याचें प्रतिबिंब चरचर, । छीळे अनंत अवतार । कार्याकारण
भरिले, ॥ ४६ ॥ तो रघुराजु फोदंळपाणि, । महावीरचक्रचूडामणि, ।
मूर्छित होऊनि इंद्रजिताचां बाणीं । टंकला अवनीवारि. ॥ ४७ ॥ त्याचा
बंधु जो लक्ष्मणु, । नरवीररत्नांतु अग्रगणु, । जेणें क्षणमात्रें हरिला प्राणु ।
प्रतापिया अतिकायाचा, ॥ ४८ ॥ ज्याचिये धनुषियेची ठेव । देखौनि
शिरो डोळविती देव, । इंद्रजिताचां शरीं भग्नयंभय । तोही मूर्छितु पडि-
वेल. ॥ ४९ ॥ अष्टादश पदों ज्याचिये आज्ञेफरुनि । मिळौनि आली
कपियाहिनी, । तो मुख्य सुग्रीवु रणमेदिनी । मृतासमान पडला. ॥ ५० ॥
जेणें रावणु केला भग्नदर्पु, । भंगिला लंकेचा सभामंडपु, । युद्धीं अद्भुत
जयाचा प्रतापु, । तो अंगदुही पडला. ॥ ५१ ॥ जयाचा पिता प्रच्या-
नलु, । ज्याची तनु, जैसा मंदराचलु, । ग्रहस्तारि, सेनापति नीलु, । तोही
वीर पडला. ॥ ५२ ॥ समुद्रासमान बळवीर्य, । रिपुतघट्णीं पृथ्वीसम
धैर्य, । जेणें सिद्धी नेलें सेतूचें कार्य, । तो नलुही खिळिला बाणीं. ॥ ५३ ॥
जो स्थूळदेही मेरुसमान, । प्रतापें जैसा द्रुताशन, । वट राक्षस वधिले,
तोही मंधमादन । पडला रणांगणी. ॥ ५४ ॥ जेणें बहुत युद्धीं जिफिले
राय, । तूणासम मानी मुवनयय, । तोही रणीं पडला गवय ।
इंद्रजिताचां बाणीं. ॥ ५५ ॥ जयाचा खल अतिविशाल वृक्षु, । वधिला

राक्षसपदातिळमु, । परमपुरुषार्थी गनाशु । तोही पडिला रणीं. ॥ ५६ ॥
 ज्याची फुटतां चंड हांक । लागे काळ्याहृदयीं घडक, । सदा संग्रामी करी
 अधिक, । तो मैदुही पडला. ॥ ५७ ॥ ज्यासि युद्ध देखीनि परमानंदु, ।
 गर्जोनि गात्री परवारांचा महु, । तो बाणपंजरीं कुसुदु । निचेष्टितु पडला.
 ॥ ५८ ॥ लागतां दोर्दडचपेट । बाळुका हों शके मेरुचें पोड, । तांही
 पडला हेमकूट । भग्न होऊनि. ॥ ५९ ॥ एकैककोटिकर्पींचे प्रभु, । ज्यांचे
 उड्डाणीं न पुरे नमु, । तें पटले रंभ, ऋषभ, शरभ, । वीरत्रय रणांगणीं.
 ॥ ६० ॥ ज्यांचे मुजदड तुळती वज्रासी, । सग्रामाचां ठायीं कृतांतयेयी, ।
 फनस, केसरी, वेगदर्शी, । तेही तिघे पडले. ॥ ६१ ॥ सप्तसिंधु मर्यादा
 साडितां । ज्यांच्या स्थिर करूं शकती मुजळता, । तें धरित्र, जांबवंता, ।
 पडलें: सुमुख, दुर्मुख, दविमुख. ॥ ६२ ॥ योजनद्वय ज्या तनु, । परवीरकरींसि
 पंचाननु, । तो महावीर सनादनु । शरजाळीं पडला. ॥ ६३ ॥ मेरुसमान
 स्थूल सहजु, । सदा सग्रामी जयंत भुजु, । तोही वीमत्सरूपी गजु, । जांब-
 वता, पडला. ॥ ६४ ॥ जयाचे काळटुष्णेतुल्य दोर्दड, । वधिळे राक्षस
 उन्मत्त उदंड, । ज्याचें नाम द्विविद, चड । तोही वाणांकिनु जाला. ॥ ६५ ॥
 अगा जांबवता, ऋक्षनाथा, । ऐसिया पडल्या कर्पीच्या चळ्या. । तो
 एकैकु सांगतां, । सूर्य उदंड. ॥ ६६ ॥ ऋक्ष, जुलपति रणा बाले, ।
 कोटि सप्तपष्टि गणित जालें, । त्यांचे वीरभार वेगळाले । संख्येरहित जाण.
 ॥ ६७ ॥ शक्रजिताचा तीक्ष्ण शरी । सर्वही बुडाडे रणसागरीं, । याचा
 तरणोपाय विचारी । शीत्र, वीरा जांबवता. ॥ ६८ ॥ ऐसं परिसौनि,
 विभीषणातें । उत्तर दिधलें जांबवंतें. । “कल्याण असेळ हनुमंतातें ।
 मूर्खारि सर्वही उठतीळ. ॥ ६९ ॥ लंकेहूनि कोटि चारि योजनें । सीराब्धितटां
 वानरही गिरिरत्ने; । त्यांवरि अमृतवल्लीची वनें । बहुत असती. ॥ ७० ॥
 ॥ ७१ ॥ चो पर्वतांचीं नामें । चंद्राद्रि, द्रोणाद्रि ऐसी उत्तम; । त्यांच्या पाटारीं
 “आहा रे बों, । तेथ औपधि आहेति. ॥ ७२ ॥ त्यांचीं नामें निरात्यकरणी,
 जो लंकेकरुनि मुवर्णकरणी, चौथी संधानी; । इया चारि प्रयत्नेकरुनि
 उडिला. ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ऐसं ऐकौनि चितातुरु । विभीषणु, जाला
 वळे घायीं, । त्यासि देहवंता, बुद्धिसागरु । परि असाध्य बोलिलासि. ॥ ७५ ॥
 म्हणे, “अहो जांबवंता, ३

कठीण स्थूल महदतर । मार्ग क्रमणं तो अपार, । संत्या बोलसी तू साचार ।
 योजने चारि कोटि. ॥ ७४ ॥ हनुमते बळाचेनि वैभवे । अमर्याद किती
 क्रमावे ? । रात्रीमध्ये जावे, यावे । कसेनि पा, हो ॥ ७५ ॥ ज्ञानकीची करावया
 आला शुद्धि, । तें शत योजने तरला महोदधि. । तें आश्चर्य विश्व करी; वृद्धी ।
 जाळी कीर्तिसि लोकोत्तर. ॥ ७६ ॥ दहाशताचे सहस्र एक । सहस्राचे
 दहा दशक, । हे मेळवूनि सक्ळ, एक । रक्षाची गणना. ॥ ७७ ॥
 ऐशा कोटि चारि, जांनवता, । योजनसह्या गणना जाता. । पुनरपि
 परतोनि येता । दुसऱ्या चारि कोटि. ॥ ७८ ॥ ऐसें कोटींचेनि अष्टके ।
 योजने भूमडळ इतुके । रात्रीमधूनि हनुमते एके । कसेनि पा क्रमावे ?
 ॥ ७९ ॥ म्हणोनि असाध्य दिसे याकारणे, । अत्यंत पडले दिसे आपुले
 लगे. । कोण ठीळा घरिली सीतारमणे, । हे कळत नाही. ॥ ८० ॥
 चरित्र इतुके अता आले, । कीं अभाग्य माझे आड ठाकले, । कीं इंद्रा-
 दिकाचा छळाटीं लिहिले । बधन सदाकाळ. ” ॥ ८१ ॥ ऐसें विभीषण
 बोलतु, । अत्यंत हृदयीं विंताकातु । त्याप्रति पुनरपि जांबुवतु । बोलता
 आला. ॥ ८२ ॥ म्हणे “ परिस, नैर्ऋतनायरा, । पुलस्तांनपिपुळ-
 दीपका, । हनुमताचा मूळार्थ ठाडका । तुज नाही, तारि आइक.
 ॥ ८३ ॥ जयाचा कटिप्रदेशा परिनेष्टित । माळ नह्याडाची रुळत, ।
 तपाचे कनण करू शके गणित ? । तो सर्वेश्वराचे जाण. ॥ ८४ ॥
 पिपीलियेसि बाही समुद्र आकळे, । मशक माथा मेरु घेऊनि खेळे, ।
 गतपदी मानसापुढे पळे । हे कसे वडो शके ? ॥ ८५ ॥ म्हणोनि तया
 सर्वेश्वराचे । जड जीमसि ज्ञान कैचे ? । मृतसहितेसि जयाचे । महत्
 महिमाप्रवरण. ॥ ८६ ॥ तो शिव, जो सत्य, सर्वंगा, । उपनिषदे न
 जाणती महिमा, । त्यासि आणि या श्रीरामा । सर्वया भेदु, नाही. ॥ ८७ ॥
 भुवननाथ तो भालचद्र, । मनानीरु, गुणसमुद्र, । अतरला एकादशमद्र ।
 हनुमंतु कपिवेय. ॥ ८८ ॥ विश्व हृदय राक्षशिनाचे, । शिव तो हृदयीं रि-
 ण्णूचे, । ऐसें जाणावे दोहीचे । बचन विश्वारूढ. ॥ ८९ ॥ विश्व तो
 हा निष्ठागा राम, । अनवरला सत्रेन सर्वोत्तम, । त्याचेया कार्याकारणे
 श्रवणमु । शिवु राये अतरला. ॥ ९० ॥ गिरे पंचमाणु दग्ध वेला, । तेणे संकते
 अमर्चय नटला, । ना तो रागनाते निर्दयतावया आला । अकरारा रुद्र. ” ॥ ९१ ॥

सैनिक वीरपुंगव । अंतकासमान. ॥ ७९ ॥ वैरियांचें अधिक बोलणें, ।
 हें आपुलें सहजचि उणें. । असो. ऐसेयानार सीतारमणें । कपिचक्रेसी
 चाळि केळी. ॥ ८० ॥ सागर शिळीं बांधीनि गेले, । कोटीच्या कोटि
 राक्षस बधिळे, । त्यांचेनि शोणितें नदीसंगम जाले । लग्नाब्धीमध्यें,
 ॥ ८१ ॥ इंद्रजितनामा रावणी । तेणें कपटयुद्धे निजवाणी । कपिचक्र
 पाडिलें रणी, । येकें येकु वीर. ॥ ८२ ॥ त्याच्या उपचाराकारणें ।
 औपधि सांगितल्या सुपेणें; । म्हणौनि तुजपाशीं जालें येणें । योजनें
 चारि कोटी ॥ ८३ ॥ आतां सर्वथा विलबु नलवी, । चारि औपधिरत्नें
 मज घापी, । कार्य नासळ उगवल्या रनि, । रात्रीमध्यें गेलें पाहिजे.
 ॥ ८४ ॥ निशल्यकरणी आणि संधिनी, । सुवर्णकरणी, संजवनी, ।
 इया देई वल्ली; त्रिमुनी । कीर्ति उरवीं आपुली.” ॥ ८५ ॥ ऐसें बोलिला
 हनुमंतु. । परिसौनि हास्य करी पर्वतु. । म्हणें, “रे वानरा, तू मूर्ख बहंतु ।
 देखिलासि आजि. ॥ ८६ ॥ कैचा रावणु, कैचा रामु, । कैची सीता,
 कैचा संप्रामु, । कैचा आलासि हवंगमु । अमृतवल्लीं मागों ! ॥ ८७ ॥
 सांड्निचां सूर्यमडळा. । जातीं ब्रह्मांडावाहीर फळा, । तरि तो जाईल मळ-
 वेगळा । वल्लींचा समूहो. ॥ ८८ ॥ खेचर, भूचर, शूर, अमूर । मज
 सेवूनि आहेति अपार, । तैसें तूही एक वानर । येवें सुखें राहें.” ॥ ८९ ॥
 ऐसें बोलें द्रोणपर्वतु, । जो निजरूपें मूर्तिमंतु. । परिसौनि कोपारूढ हनु-
 मंतु । उत्तर देता झाला. ॥ ९० ॥ म्हणें, “छीबासि कैचें पुरुषार्थधर्य, ।
 निर्वासिका कैचें सौंदर्य, । महामूढासि कैचें कार्याकार्य, । विचार कैचा
 हृदयी ? ॥ ९१ ॥ सर्पासि कैची शांति, क्षमा, । रासमा कैची जर्गां
 महिमा, । पक्षियातु काकु पापात्मा, । त्यासि शुचिता कैची ? ॥ ९२ ॥
 घूतकाराची सत्य वाचा ? । हिंसकासि कटाळा दोषांचा ? । स्त्रीसि कामोप-
 शांतीचा । सकलपु कदा सुटी ? ॥ ९३ ॥ गद्यपियासि कैची तत्त्वचिंता, ।
 सर्वस्व काय देईल अदात्ता, । तैसें परदुःख कैचें पर्वता । जो पापाणगर्भु ?
 ॥ ९४ ॥ म्हणौनि, रे, तू गिरि द्रोण । यथार्थ हृदयी पापाणु; । तुज
 दया कैची ? महाछपणु, । अधमाधम तूं. ॥ ९५ ॥ धान्याचें मूमी अंकुरलें
 वीज । क्रीडेनें वाळक उन्मळी सहज, । पुच्छें उत्पादूनि तैसें तुज ।
 निमिपार्थें नेईन.” ॥ ९६ ॥ ऐसें बोलिला वीर गाढा, । करकारां मुखी

हनुमंतु अंतःकरणीं । संतोषला बहुत. ॥ ६० ॥ चंद्राचळापरीस द्रोणाचळ ।
 दिव्यवह्नींकरुनि पाह्हाळ. । त्याप्रति जाऊनि अंजनीचा वाळ । औपधि
 घेता जाला. ॥ ६१ ॥ तंव त्या अप्रत्यक्ष जालिया, । जैसा धिजू उवूनि गेलिया, ।
 कां त्या प्रदीपिका विज्ञालियां । चंडमातामर्ष्ये; ॥ ६२ ॥ का उदयो जालेया
 सूर्यस्तकरा । गगनांत हारपति तारा, । तैसें देखोनि कापिवीरा । औपधि गुप्त जा-
 लिया. ॥ ६३ ॥ ऐसें पाहोनि हनुमंतु । अत्यंत जाला चिंताक्रांतु, । जैसा अर्धु
 हारपलेया बहुतु । रूपणु दुःखें दाटे. ॥ ६४ ॥ याउपरी कपि तिये काळीं ।
 धैर्यसंपूर्ण, महाबळी, । येऊनि द्रोणाचळातळीं । उभाराहिला वज्रांगी. ॥ ६५ ॥
 अगस्ति समुद्राचो तीरी, । वामनु वृद्धीचां भडपद्वारीं, । कां इंदुमंडळाचां
 शखरीं । शिरोरूप राहिला. ॥ ६६ ॥ नातरि कुठारपाणि चंदनातळीं, ।
 तां तस्कर भांडागारमंडळीं, । कां सावकु निधानाजवळि । साधावया
 उभा राहे. ॥ ६७ ॥ लंकेरावनारि ऐसियापरी । नगासन्मुख धमशरीरी; ।
 तार्याकारण तिये अवसरें । घोळे याचबु जैसा. ॥ ६८ ॥ म्हणे, “अगा
 कुळाचळपति, । दिशा धवळलिया तुक्षिये कीर्ती. । तूं परोपकारी धर्म-
 मूर्ति, । पवित्र पीठ तुजें. ॥ ६९ ॥ तूं गुणसमुद्राचें आलय, । तूं सौंदर्य-
 शिरीचें वैदुर्य, । तूं सुधारसाचें माधुर्य । पर्वतवर्षे. ॥ ७० ॥ तूं इये पृथ्वी-
 चा अलंकार, । तूं सर्व सिद्धींचा ईश्वर, । तूं देवत्रयांचा मनोहर । देखि-
 लासि डोळां. ॥ ७१ ॥ अगा, समर्था द्रोणाचळा, । मी प्रत्यक्ष देखतसें
 डोळां, । सर्वही या नक्षत्रमाळा । तुशी प्रदक्षिणा करिती. ॥ ७२ ॥ देव-
 दैत्यांचे गुरु, । अर्कशशांक सहस्रमरु, । भूमितनय, पापग्रह थोर । राहो,
 केतु दोवें; ॥ ७३ ॥ ऐसी नवग्रहाची पक्ति, । जे विश्वातें शुभाशुभ देती, ।
 ते तुज प्रदक्षिणा करिती । अंतरिक्ष अहोरात्र. ॥ ७४ ॥ अगा, तुक्षिये
 स्तुतीकारणें । वोळिजे तितुकें उणें. । सूर्यवित्रीं उटणें । कासयाचें
 लागवें; ॥ ७५ ॥ अमृतासि म्हणावें किती गोड, । गगनासि किती
 म्हणावें साड, । इये पृथ्वीसि लागवे पाड । कोण कोण धैर्याचे; ॥ ७६ ॥
 पारिसें विज्ञापना आतां. । विटबु होतसे बहु बोलतां. । हरीं माक्षिये हृद-
 यींची चिंता, । व्याकारणें येथ आलों. ॥ ७७ ॥ योगेश्वराचा ईश्वर, ।
 श्रीरामु, सतमावतार, । त्याचें खीरल दशाशिर । लंकेचा घेऊन गेला.
 ॥ ७८ ॥ त्याचें असाधारण वैभव, । वदी घातळे सकळ देव. । त्यापासीं

सैनिक वीरपुंगव । अतकासमान. ॥ ७९ ॥ वैरियाचें अधिक बोलणें, ।
 हें आपुलें सहजचि उणें. । असो. ऐसेयारार सीतारमणें । कपिचक्रासों
 चाळि केडी. ॥ ८० ॥ सागर शिर्डी वाघांनि गेले, । कोटीच्या कोटि
 राक्षस बघिले, । त्याचेनि शोणितें नर्दासगम जाले । लग्नाव्यामय्यें.
 ॥ ८१ ॥ इंद्रजितनामा रावणी । तेंणें कपटयुद्धें निजवाणी । कपिचक्रा
 पाडिलें रणी, । येकें येकू धीर. ॥ ८२ ॥ त्यांचेया उपचाराकारणें ।
 औपनि सांगितल्या सुपणें, । म्हणौनि तुजपाशीं जालें येणें । योजनें
 चारि कोडी ॥ ८३ ॥ आतां सर्ग्या गिलबु नटवी, । चारि औपविराते
 मज घाशीं, । कार्य नासैल उगवटिया रति, । रात्रीमध्ये गेले पाहिजे.
 ॥ ८४ ॥ निशल्यकरणी आणि संधिनी, । सुनर्णकरणी, संजीवनी, ।
 इया देई बह्नी, त्रिमुनी । कीर्ति उरनीं आपुली. ॥ ८५ ॥ ऐसें बोलिला
 हनुमंतु. । परिसौनि हास्य करी परंतु. । म्हणे, “रे वानरा, तू मूर्ख बडतु ।
 देखिलासि आजि. ॥ ८६ ॥ कैचा रावणु, कैचा रामु, । कैची सीता,
 कैचा सम्राटु, । कैचा आलासि पृथ्वीमु । अमृतपट्टो मागों ! ॥ ८७ ॥
 सांडुनिया सूर्यमंडळा । जाती त्रस्ताडागहीर फळा, । तरि तो जाईल सज्ज-
 वेगळा । पट्टीचा समूहो. ॥ ८८ ॥ ऐचर, भूचर, नूर, अनूर । मज
 सेव्यनि आहेति अपार, । तैसें तूही एक वानर । येथें सुखें राह्ये ” ॥ ८९ ॥
 ऐसें बोले द्रोणपरंतु, । जो निजरूपें मूर्तिमतु. । परिसौनि कोपारूढ हनु-
 मंतु । उत्तर देता झाला. ॥ ९० ॥ म्हणे, “झीवासि कैचें पुरुषार्थधैर्य, ।
 निर्नासिका कैचें सौंदर्य, । महामूढासि कैचें कार्याकार्य, । विचार कैचा
 हृदयीं ? ॥ ९१ ॥ सर्पासि कैची शक्ति, क्षमा, । रासगा कैची जर्गो-
 महिमा, । पक्षिपातु काकु पापात्मा, । त्यासि शुचिता कैची ? ॥ ९२ ॥
 धूतधाराची सत्य वाचा ? । हिंसकासि कटाळा दोषाचा ? । स्त्रीसि कामोप-
 शांतीचा । सकलपु कदा सुटी ? ॥ ९३ ॥ मद्यपियासि कैची तत्त्वार्थिता, ।
 सर्वस्व काय देईल अदाता, । तैसें परदुख कैचें परता । जो पापाणमर्मु ?
 ॥ ९४ ॥ म्हणौनि, रे, तू गिरि द्रोण । यथार्थ हृदयीं पापाणु, । तुज
 दया कैची ? महाकृपणु, । अधमाधम तू. ॥ ९५ ॥ घान्याचें भूमी अकुरळें
 वीज । व्रीडेनें वाळक उन्मळी सहज, । पुच्छें उत्पाटुनि तैसें तुज ।
 निमिषार्धें नेईन. ” ॥ ९६ ॥ ऐसें बोलिला वीर गाढा, । करकटा मुळी

वाजविल्या दादा, । लागूळ वरतें वाऊनि घातला वेढा । द्रोणाचळ्या
वेष्टित. ॥ ९७ ॥ काळपाश वैसे गतायुषाचां कठीं, । कां निधानकुमा
मुजमों दिधली मिठी, । नाना मंदराचळ्यासि वेंठी । वासुकीची पडली,
॥ ९८ ॥ हनुमते ऐसियापरी । पुच्छें वेढिला द्रोणागिरि. । तो निस्तीर्ण
असे पारीं । सहस्र एक योजने. ॥ ९९ ॥ गाळित फळ पडलें भूमडळीं ।
देखोनि गीधु चचुपुटें कवळी, । उद्वाण करी गगनपोंकळी, । निगे निजा-
थ्रमाप्रति, ॥ १०० ॥ तयापरी वीर हनुमतु, । कपिचक्रचूडामणि, राम-
दूत । पुच्छें उन्मूळीनि पर्वतु । परतला गगनपथें. ॥ १ ॥ अपार कमितु
नभमार्गु, । अद्भुत पुनरपि वेगु, । जैसा करितसे पाठिलागु । पुढा जातेया
मनाचा. ॥ २ ॥ लागूळें वेढिला द्रोणाचळु । सहस्र योजनें विशालु, ।
अक्लेशें अंजनीवालु । पुष्पप्राय नेतसे. ॥ ३ ॥ ज्या पर्वतावरि नाना वनें ।
नंदनननापरित महामान्ये, । रारिता, तडागें; तोंथीचीं जावनें । अमृतो-
त्तमं, ॥ ४ ॥ जळचर, वनचर, विहगम, । अमित विचरतीं जात्योत्तम, ।
सपोनिधींचे बहुत आश्रम । अलौकिक, रमणीय; ॥ ५ ॥ पाठारायारि
शिखरें, गुल्लें । उच्च, अपूर्व, स्वर्गोपमं; । तेथें प्राणी वसती, त्यातें
सत्कर्म । बहुता जन्मीं घडलीं. ॥ ६ ॥ असो. ऐसा हा पर्वतु, । त्याचेया
भाराची काय कीजे मातु? । अनुमची एक हनुमतु, । पुच्छें बाधीनि नेतसे.
॥ ७ ॥ वरिलेया औपधींचीं द्वाडें । जेसीं उखळखीत विजूंचीं जुवाडें, ।
उजळलीं तेणें उजियेडें । दिशाचीं वदनें. ॥ ८ ॥ उघिलीं पद द्वीपातरे, ।
उघिलीं कुळाचळाचीं शिखरें, । उघिलीं साही समुद्राचीं तीरें ।
मुहूर्तव्यामच्यें. ॥ ९ ॥ यथार्थ कपि वज्रशरीरी, । लागूळें वाघूनि द्रोणागिरि ।
वेगें आणोनि लंकेवेरीं । सेनेप्रदेशां ठेविला ॥ ११० ॥ ठेविला क्षणीं
द्रोणाचळु । तेथूनि आला अनिकु, । तेणें औपधींचा पीयूषपरिमळु । कपि-
कटकावारि नेला. ॥ ११ ॥ तेणें सुवास्यगंधेकरुनि । स्पर्शें सकळ वीरवा-
हिनी । उठिली, परमानंदु मनीं, । अपूर्व ऐसें वर्तळें. ॥ १२ ॥ निशातम-
दोपेकरुनि । प्राणी आपुळाला रथानीं । निद्रित, ते सर्व सूर्योदयमानीं ।
पूर्वस्थिति पानती. ॥ १३ ॥ तैसें कपिचक्र सर्वही । उठूनि, जाळें
दिव्यदेही; । जीर्णत्वचा साडूनि जैसे आदि । नूतनाग पावती. ॥ १४ ॥
संजीवनिया सर्जीविले, । निशत्यकरणीनें निशत्य केले, । संधिनिया

भिकलांग तांधिले, । मुवर्णया केले दिव्यदेही. ॥ १५ ॥ ऐसिया त्या दिव्य
 औपधि. । वानर व्यथारहित, मुगंधी । सागध जाळे कृपानिधि । अनुजत-
 हित. ॥ १६ ॥ त्या दिव्य औपधीचिया प्रभा । भूमंडळ पावळे शोभा. ।
 वीरें वीर राहिला उभा, । पाहों लागले द्रोणाचळ्या. ॥ १७ ॥ चकोरासि
 मांडला आपत्काल । जाणीनि, चद्रु आला सांमाळू. । तैसा देखिला द्रोणा-
 चळु । वानर फटकाजवळि. ॥ १८ ॥ जैसें कटिण दुर्भिक्षकाळी । रंकनृमीजनी
 प्रानाजपळि । अमृताद्वि छोटला भूमंडळी, । असमान्य, अकस्मान्. ॥ १९ ॥
 शुधशुक्ररियोगे अवर्षणे । घातकांचे अन्यंत घुटले जिणे, । त्याचिवे तृण-
 लागीं लपेणे । जीमूतानें मूर्ख केले. ॥ २० ॥ कां दखि भूतांचा प्रमा-
 वीर । कल्पतरु, जो न माये अंबरी, । तो कल्पिलो पळे, शाखा पदरी ।
 घायला आला. ॥ २१ ॥ असो. ऐसियापरी मध्यमे रात्री । वीरी द्रोणादि
 देखिला नेत्री. । बरिलां बह्नींचेनि तेजें धरित्री । चोखडी अत्यंत जाळी.
 ॥ २२ ॥ आनद पावळे कपिदळ, । व्यथेनें छत्रिछे दिगमंडळ, । यानंतरे
 हनुमंतें ताकाळ । पुच्छें गुडिला पर्वतु. ॥ २३ ॥ निजदास्ती, निजसामर्थ्ये ।
 पुनरपि निगाला नमपर्थे, । क्षीराध्विपारीं होता जेवें । तियेचि स्थानीं ठेविले
 ॥ २४ ॥ समर्थापासुनि चाडप्रस्तु । जाई जनी घेजनि जाण वस्तु, । तें
 कार्य जाळिया नेजनि दे त्वरितु । लचलनि आदरे. ॥ २५ ॥ तयापरी हनु-
 मंतें तेणें । द्रोणाचळु आणिला कार्याकारणें । पुनरपि क्षीरसिंधूचें देवणें ।
 क्षीरसिंधूसि दिवळें. ॥ २६ ॥ ऐसें करुनि मारुती । परतला मानसगती, ।
 उटयाचळ्याखड होतां गमासि । लंकेसि आला. ॥ २७ ॥ समुद्रीं मिळाला
 शोणमट्ट, । कां घनमंडळीं शिरला चंद्रु, । नातारि इद्रियांचा इंद्रु । प्रिय-
 वस्तुसर्थे प्रवेशे, ॥ २८ ॥ कां कुमुदनामर्थे आला पटपटु, । कं
 गगनोदरीं भरला नाडु, । नाना विष्णुबाजेस्तव वेदु । विरिचिहृदयीं प्रवेशे ।
 ॥ २९ ॥ ऐसियापरी प्रातःकाळीं । मारुती प्रवेशला कपिमंडळी, । पूर्ण-
 कळा मुखकमळीं । पौर्णिमेच्या सोमासम. ॥ ३० ॥ अवसर जाला जात
 कीमल्लभा, । तव हनुमंतु पुढें राहिला उभा, । मुखकमळीं पूर्णकळाशोभा ।
 रामचंद्रास्तमुख. ॥ ३१ ॥ विश्व पावे निर्शाचा अंतु । तंव सूर्य पूर्वे अकस्मातु ।
 नभीं विधे, तैसा हनुमंतु । वीरमंडळीं देखिला. ॥ ३२ ॥ प्रीतिपात्रासि विदेश-
 मन जालें, । त्यातें अकस्मात येणें घटले, । तैसें नरवैदुर्थे देखिलें । हनुमंतासि दोळीं

॥ ३३ ॥ तेसीं श्रीस्वामीची पाठलें । माहतींति देखणें घडलें, । जेसें लोभियांनें
 आपुलें । निधान निहाळिजे. ॥ ३४ ॥ हनुमते तेचि प्रसर्गों । रामासन्मुख
 समारगों । वद्धाजळी करुनि साष्टांगीं । नमस्कार घातला, ॥ ३५ ॥ तज
 घटघोत्रारि जाळा वोलता. । म्हणे “घन्य घन्य, गा, तू अंजनीसुता ! ।
 अष्टनेत्रगोळकातु विचारिता । तवतुल्य नास्ति. ॥ ३६ ॥ तुझेया एका
 उपकारासाठीं । आत्मा तुळिजे पाळटीं, । तारि उपकारांच्या करिशी कोटि, ।
 तेथ आत्मे इतुके कैचे ? ॥ ३७ ॥ ‘आत्मा एकु, द्वितीय नास्ति’ । ऐसें
 वदती वेदश्रुति, । नाना घटीं एकु नष्टु, तैसी गति । एका आत्मया नाना
 देहीं. ॥ ३८ ॥ आत्मा गेला, आला हें अवद, । अखंड, चिदानंदरूप,
 शुद्ध, बुद्ध. । पाखाडमत नानारिध । परमार्थवादे मिथ्या. ॥ ३९ ॥
 जाण ज्ञाता द्वाष्टपरिधी, । बोलिजे प्रसंगेचि साक्षी, । जेसें एक वार्पाजळ
 नाना वृक्षीं । व्यापक वृद्धाळगीं. ॥ ४० ॥ अंगें, पुष्पें, फळें, पत्रें, । भिन्न
 भिन्न, चित्रविचित्रें, । तैसे भिन्न देही भिन्न कर्मसूत्रें । भिन्न भिन्न फळें
 भोगिती. ॥ ४१ ॥ आतां असो हें, हनुमता, । तू सर्वांचा प्राणदातां. ।
 मुसिये कीर्तीची शुभ्रता । सुधाकरा जितोनि ठेली.” ॥ ४२ ॥ ऐसा पुढ-
 रीकनयनें । रदानतार गोरविला पीयूषनचनें, । तज वातपत्नीगर्मरत्नें ।
 धाक्पुष्पें समर्पिजे. ॥ ४३ ॥ म्हणे, “जी उत्तमा, गुणसपन्ना, । क्षिति,
 पाळचक्रचूडारत्ना, । मुनिवरहृदयमंदिरनिधाना, । निरुपमा, नरेंद्रा-
 ॥ ४४ ॥ चंद्रमयासि कौतुकें । चकोरें पाठयिलें मातुकें, । कां सूर्या-
 कारणें पुढरीकें । बहुता गुणीं बोधिलें. ॥ ४५ ॥ जीवनधाराची चातकें ।
 तूया हरिली दानोदकें, । का वक्षस्थळीं वाळकें । जननीसि जीयविलें,
 ॥ ४६ ॥ ऐसें, मंगळजननिजाप्राणनाथा, । देखिलें ना आइकिलें, समर्था. ।
 न घडे म्यां तुम्हा उपकार कीजे हें, वृथा । महताचेनि मते. ॥ ४७ ॥
 जे स्वयें बुडती, बुडविती आणिकाते, । ते जळविधीमय्यें नळहस्ते । तारले,
 तारिलें आमुतें, । तो तजप्रतापमहिमा.” ॥ ४८ ॥ ऐसें द्रोणाद्रिहरणु
 बोलिला, । परमानंदु जानदें उचनळला. । सरिसाचि सुग्रीवें प्रयोगु केला ।
 प्रसंगानुसार. ॥ ४९ ॥ म्हणे, “सूर्यप्रतापाचेनि प्रसर्गें । रत्नें डोळा
 देखिजताति जगें, । तो रति मेरुव्याड गेल्या, मागें । विश्व अधकारी पडे,
 ॥ ५० ॥ तैसें हनुमताचेनि पुरुषार्थें । सरिसी कपीचीं सामर्थ्यें, ।

हनुमंताजत्रालि व्यर्थे । वैभवे आमुचीं ॥ ५१ ॥ कैसा कठिण काळु
चर्तला ! । ह्ये समयी हनुमंत होता मला, । तरि हा दुसरा जन्मु जाला ।
सकळां कपिजडांति ॥ ५२ ॥ एव्हडा विशाल द्रोणागिरि । युगसंख्या-
कोटि योजने दूरि, । तो आणिला, नेला रात्रीभीतरें । आकाशमार्गे,
॥ ५३ ॥ पा हनुमंताचे बळवैभव । जाणों न शकतीच देव । हा कार्याकारण
सदाशिव । सर्वथा अवतरला ॥ ५४ ॥ द्रुतले हनुमंतें सर्व कृत्य । सिद्धी
नेले पुरुषार्थे सत्य ॥ ५५ ॥ ऐसीं तरणिनंदन अत्यंत । स्तुतिवचनें बोलिला.
॥ ५६ ॥ आतां असो हा कथामार्गु । पुढीं बोलिला पाहिजे प्रसंगु.
जेणें श्रोतेयांचा मनोरसमंगु । कदाही नपवे ॥ ५७ ॥ पुढें ऐसें असे
कथानुसंधान, । कपि कार्त्तिक लंकेचें दहन, । निजदळेसीं कुंभकर्णाचे
नंदन । आयेथें शुद्धा येती ॥ ५८ ॥ इति श्रीयुद्धकांडकथास्तु । वाल्मीकि-
मुनीचा वाग्विलासु, । तो चित्त देखनि परित्ता मुरसु । कृष्णदासु मुरसु
म्हणे ॥ १९८ ॥

प्रसंग उत्तितावा.

ॐ नमो श्रीरामसहिदानंदाय नमः । श्रीगुह्याशिराजाय नमः । उच्छिष्ट
बोळिलेला प्रमेय । परी तें उच्छिष्ट सर्वथा म्हणों नये; । धेनु पत्तातें प्रथम
पार्जा तें काप । दुग्ध उच्छिष्ट जालें ॥ १ ॥ गौतमे गौतमीतें आणिलें, ।
प्रथम तेणेंचि स्नान केलें, । तरी तें काप मिथे धांजिलें । उच्छिष्ट म्हणोनि !
॥ २ ॥ मक्षिकेचेंनि मुखद्वारें । मधु निर्माण जाला निघोरि; । तो काप जनें
श्रीतकारि । उच्छिष्ट म्हणोनि धांजिला ! ॥ ३ ॥ तैसें वाल्मीकि विचित्र
काव्य, । रामचरित्र अस्तंभाव्य; । तें उच्छिष्ट करूं नये; सेव्य । सर्वथा
लोकप्रयासि ॥ ४ ॥ मवतरणोपाय हा एक । रचूनि राहिला वाल्मीकु; ।
तरि धन्य मायाचा त्रिलोकु । धरण करी आत्माहिता ॥ ५ ॥ आतां
असो हा स्वप्ननिर्वाहो । कर्णसि करणें असे लंकेचा दाहो । पुढें कैसें
वर्तल तें परित्ता, हो । धनुर शुद्धी ॥ ६ ॥ उत्तासिहचक्राचां मध्यमेढळी ।
श्रीरामु बैसला; सौमित्रही जवळि, । तपासुमुख ते काळी । किष्किधेय
वेद ॥ ७ ॥ म्हणे, "जाभ्यन्तरीश्रीहरणा, । मीनकेतारीचिपा अंतःक-

रणा, । चंड दुःख पडलें त्या रावणा; । शीघ्र संग्रामा न निगे. ॥ ८ ॥
 आतां कपिकर्का घेऊनि उल्का । दग्ध केली पाहिजे लंका; । तरि, मोक्ष-
 दायकपुरीनायका, । आज्ञा दिवली पाहिजे.” ॥ ९ ॥ ऐसें बोले पितृव्य
 अंगदाचा. । उत्तर वदे नरश्रेष्ठ गंभीर वाचा. । म्हणे, “कपिपति, संकल्प
 तुमचा । असैठ, तो सिद्धी जावो.” ॥ १० ॥ ऐसें बोले दिक्सांढ्यावज्जारि. ।
 तेचि आज्ञा सुकंठें ठेविलीं शिरीं; । जैसी फणामंडळावारी । कादयेयें धरा
 धरिली. ॥ ११ ॥ तैसी सुप्रीवें लक्षा एकां । वीरांसि आज्ञा दिवली. म्हणे,
 “ध्या, रे, उल्का. । पूर्वद्वारापासूनि लंका । दहन करित जा, हो.” ॥ १२ ॥
 ऐसी आज्ञा हों नपुरे, । तंव लक्षावधि धांविजळे खरे. । एक एकापरीस
 पुढारे । वायुवेगें पावले. ॥ १३ ॥ स्नेहगर्भकाष्टांच्या छुडिया । चंड पावकें प्र-
 दीप्त केलिया, । क्षणमात्रें धडकूनि दिवलिया । लंकेमध्ये गृहां गृहां. ॥ १४ ॥
 लावितांचि वन्हि लागला वळें । गृहां, गोपुरांसि एके पेलें. । धूम्रकलूनि
 दिग्मंडळें । संपूर्ण जालीं. ॥ १५ ॥ गगनीं भरलिया ज्वाळा, । भस्म करूं
 पाहती नक्षत्रमाळा. । खेचर म्हणती, “पळा रे, पळा, । प्रळयो आरंभला.”
 ॥ १६ ॥ अद्भुत लागला हुताशनु, । तथें साह्य पावला प्रभजनु; । जैसा
 समर्थुं समर्यालागूनु । बुढावां करितु. ॥ १७ ॥ घारेयाचेनि चंड मेळें ।
 पावकु दावी आगळें. । रावणें धुविलें मेळें, । म्हणौनि बैर स्मरतु.
 ॥ १८ ॥ जैसैं सणें पडलेयावारी । बैरियातें बैरी बहुत पीडा करी; ।
 पूर्वी द्वंद्व मांडिलें तिये अवसरें । महाप्रळयो जैसा. ॥ १९ ॥ ऐसैं
 मांडलें पूर्व द्वंद्व । अत्यंत हडबडलें जानपद. । करिते जाळे महाशब्द ।
 ‘प्रळयो! प्रळयो!’ म्हणौनि. ॥ २० ॥ जिकडे पळिजे नगरलोकें, । तिकडे
 धांविजे पावकें; । बहुतांचिया स्त्रिया, वाळकें । भस्म होऊनि गेलीं. ॥ २१ ॥
 सैरावैरा धांवती ज्वाळा; । रुष्णा, खेत, ताम्र, पीत, तुंबळा, । जैसा वासु-
 कीवदनींच्या सरळा । जिन्हा सिधुमयनीं. ॥ २२ ॥ अति कोल्हाळु प्रव-
 र्त्तला. । म्हणती, “अग्नि आला, रे, आला.” । प्राण घेऊनि पळों लागला ।
 वेळियापुढें वळी. ॥ २३ ॥ कैसैं आरंभलें महार्णव ! । भस्म होतसे रचना
 अपूर्व. । नचले राक्षसांचे वैभव, । असंभाव्य लागला वन्हि. ॥ २४ ॥
 चित्रविचित्र राजगृहें प्रसिद्धें । सुवस्तांसहित जालों दग्धें. । मांडारें श्रद्धि-
 सिद्धीचीं निमिषार्धें । रक्षा होऊनि ठेलीं. ॥ २५ ॥ अश्वगजरथशस्त्राळा ।

अग्निमुखी पडलिया सकळा. । मळ, मटप, गोपुरे, निराळा । उपरिया मस
जाळिया. ॥ २६ ॥ राट, हाटपटिया, चौसरे । जळीनि गेडे एकनरे.
दुसी सोयनी जोहरी व्यवहारे । ठळले पाटी पोटे. ॥ २७ ॥ अन्यत आर
भले घोर. । बहुत दग्न जाले नगर, । जैसे त्रिनयने त्रिपुर । पूर्वी मस
केले. ॥ २८ ॥ अत्यंत पांढा पायले येऊ. । नगरनाथापासी गेली हाक,
म्हणती, “काय पाहता कौतुक? । अग्निमुखी पटली पुरी. ॥ २९ ॥
चुतीपभाग लक्षा दस योजने । नि शेष भस्म केळी दुताशने । दहा
सहस्र उत्तमे भुवने । दग्न जाई, रावा.” ॥ ३० ॥ ऐसे पारसीनि लक्षा-
पति । बहुत पडला चितावती. । म्यानमुख कुमनिनुमाप्रति । बोळता
जाटा. ॥ ३१ ॥ “लंका जाळिली श्रमगमी । तर-शीत तमामा निगा
मुन्ही. । तेना, अगळग आणि समागमी । जंग, प्रजव, गोवन ॥ ३२ ॥
आणिऊ महागळिया युषाक्षु. । जामो तमामा शोणितानु । एकलेनि मुखा-
हारियाचा टक्षु । पट्टिया पूर्वी.” ॥ ३३ ॥ ऐसी राजाश हों नपुरे, ।
तन वारंस्तन टाटिले तरे, । जयाच्या प्रहाराचें भेदरे । मुननयासि
छागळे. ॥ ३४ ॥ ऐसे चालिले रजनीचर, । माताच अगळग
सात मार; । कीं ते सात धर्याचे गिरिर । गर्जत निगाळे पुढे. ॥ ३५ ॥
सातही जाले वंजराखट. । पारितटित मार चांठिले दट. । रणपुरे छागलीं
तेणे, “बूड । भूमाचें ” नेतु “सादू” म्हणे. ॥ ३६ ॥ जेथें दग्न
होतसे पुरी, । दळ चालिले तपावरि. । कुंमे पर्जन्याच क्षणार्मातरी ।
घाटनि बन्दि निक्षमिला. ॥ ३७ ॥ लंका भस्म जाली तेणेंचि मार्गे ।
बाहिनी निगाठी वानरगें. । वार आवेशे झेलिली खड्गे । विद्युटनाचेनि
पाळे. ॥ ३८ ॥ पायले गर्जत रणमटळ, । देखीनि आटोपडे कपिदळ; ।
जैसे सिंहाचे लता-जळ । वीसरले मार्गे. ॥ ३९ ॥ राक्षसदळाचा मुख-
मटळी । जोरने भूमि जिझीनि, आगळी । दिवली कन्यातआरोळी, ।
हाकिळे परवार. ॥ ४० ॥ कपिदळमुखी प्रसंगे । जंगदु होना, तो वार-
शोरगे । परंतु झेलित पयनवेगे । पायला पुढे. ॥ ४१ ॥ जोवने देखीनि
अंगदात् । भिषिले शरी एके राते. । तो नमनीचि, जैसा भवधारने ।
कुजव अट्टय करी. ॥ ४२ ॥ शर झेलितु आगाभार । अंगदे टाकिला
अमत गिरि, । तो वैनळा कोवना शिरि, । वज्र जैसे अचळदुर्गा.

१ २ ३

॥ ४३ ॥ त्या घायासवें क्रीडणु । तळवटी गेला युजोनु । जैसा समाधि-
स्थित ठीनु । जाळा पृथ्वी पोटी, ॥ ४४ ॥ त्याचेपा साक्षा सर्वेचि मागे ।
शोणिताक्षु मावळु वेगे. । तेणें अंगदु विधिला अगे, । मेदुनि गेलिया
भाळी ॥ ४५ ॥ ऐसें देखीनि द्विविद, मँदु । पावले करित सिहनादु ।
तेणें परवीरांचा मदु । गेला, गतकालु जैसा. ॥ ४६ ॥ दोघांचा
हस्ती, दोनि चढ धूष । अंगदाजबळि आले, रणदक्ष. । तव
भ्रजधु, यूपाक्ष, । शोणिताक्षा साक्ष, जाळे. ॥ ४७ ॥ राक्षसत्रय
आणि कपित्रय । युद्धा नेहटले, भरुनि धैर्य. । परस्परे ददउपाय ।
कैसे करिते जाळे ॥ ४८ ॥ चढ घोष साहीचा, यदनी । तेणें
धडका विशे गगनी, । कपायमान होतसे मेदिनी । उठावे करिता. ॥ ४९ ॥
राक्षसवीर तिचै जण । शारणें बाळनि सोडिती बाण. । वानरही दृक्ष,
पापाण । सव्येरहित सोडिती. ॥ ५० ॥ ऐसा होता महासुप्रामु । अंगदे-
अधिक केला विक्रमु. । उन्मळीनि विशाल हुमु, । भ्रजधु शोडुनि पाडिला.
॥ ५१ ॥ तैसाचि महावीरें मैदें । यूपाक्षु हाणितला कृतांतनादें. । शिष्य
टाडिली चड शब्दें । शिर शतचूर्ण केले. ॥ ५२ ॥ तिसरा द्विविदु तिसरी-
कडे । महयुद्ध शोणिताक्षासीं फिटें. । तिचे ठायीं रुधिराचे सडे । जाळे
सिद्धवर्ण. ॥ ५३ ॥ मग द्विविदें सरुनि मागे । पाणी वसविळा कोळ-
शगे. । शोणिताक्षु ताडिला, तेणें अगे । फुटली सौता ठायीं. ॥ ५४ ॥
कपिवीरी तिघीं जणी । नैर्ऋत्यत्रिक पाडिलें रणी, । तेणें अशुद्धें धरणी ।
अत्यंत मृत जाळी. ॥ ५५ ॥ राक्षसत्रयातें जाळा क्षयो, । कापित्रया छावळा
जयो, । हें देखीनि कुंभकर्णाचा तनयो । कुंभ युद्धा प्रवर्तला ॥ ५६ ॥
पितयासमान बळिवतु, । मदिरापानें मदोन्मत्तु, । पसरलेनि वज्रें गर्जतु, ।
प्रळयीं भंतवु जैसा. ॥ ५७ ॥ म्हणे, उभा, रे, उभा, मँदा. । पळों
नको, रे द्विविदा. । धैर्य धरि, रे अंगदा, । रणागणाचां ठायीं. ॥ ५८ ॥
बरें युद्ध केले तुम्ही. । बळिये पाडिले रणभूमी. । त्यांचें चसनें म्या आतां
सणामी, । देईन तुम्हां विजयी ॥ ५९ ॥ सय मँदु म्हणे, रे, उसिनें ।
देसीना तरि तुझेया पूर्वजा उणें. । कोण कोणाचेनि हस्तें मरणें, । पहावें,
पावतील. ॥ ६० ॥ ऐसें मँदु बोलेनि राहें. । सर्वेचि कुंभ म्हणे, "साहें,

साहे." । येर सरिसेचि जंव पाहे, । तंव शर येवों सरले. ॥ ६१ ॥ नग
बाणांची पंक्ति आली, । ते येदाच्या हृदयीं भेदली. । क्षणमात्र काया उलं-
ढली । पृथ्वीवरि मूर्छितु. ॥ ६२ ॥ कुंभें रणवरीं तेचि क्षणीं । द्विवि-
भेदिला दाही बाणी. । तोही उलंढला घराणी, । हरिणु जैसा, उताणा. ॥ ६३ ॥
ऐसे दोघे वानरवीर । कुंभें व्यथाभूत केले थोर; । जैसे शचीवरें शृंगधर
वज्रप्रहारे. ॥ ६४ ॥ वीरद्वयाउपरी अंगदु एकदा । शरघातातळें सांपडला;
जैसा कुठारपाणिआ जोडला । अटव्यातु चदनु. ॥ ६५ ॥ हांक देऊनि
अंगदे, गिरि । टाकू योजिला कुंभावरि; । तव राक्षसें हस्तुचि शरीं
कपीचा खिळिला. ॥ ६६ ॥ याउपरी अंगदे वीरें । वृक्ष उन्मूलिला वामकरें. ।
टाकी-टाकी, तव धनुर्धरें । यामहस्तु खिळिला. ॥ ६७ ॥ अंगदे धुव
करावे जेणें । ते कर कुंभें खिळिले वाणें; । परि कपिवरीं वज्रठाणें । रण
सोडिलें नाहीं. ॥ ६८ ॥ जैसा वृक्ष छेदिती कुठारपायीं । तो पळो नेणेचि
पायीं; । तैसा अंगदु ठायींच्या ठायीं । उभा, शर छेडितु. ॥ ६९ ॥
अंगदासि माडलें प्राणातिक । वानरीं रामापासी नेली हांक. । म्हणती,
"जी कांये पाहतां कौतुक ? । वाळीपुतु गेला, गेला." ॥ ७० ॥ आइकैनि
सुग्रीवु धाविन्नला, । अकस्मात् कुंभासमीप आला. । मुमुकारें नमु भेदिला, ।
शरमु जैसा सिंहावरि. ॥ ७१ ॥ एकाकी संपडला हृदयीं, । घाप कुंभाचें
घरुनि केले दो ठायीं. । कुंभकर्णमुतु ते समयीं । मटयुद्धा मिसळला. ॥ ७२ ॥
सुग्रीवाचिपे कक्षेखाळीं । मस्तकें थडकु दिघली. । साहीनि कपीद्रिं, समर्पली ।
वज्रमुष्टि हृदयीं. ॥ ७३ ॥ त्या मुष्टिघातासरिता कुंसु । पडिला, जैसा
कदलीस्तंभु. । फुटला अतरींचा गर्भु, । गतप्राण जाला. ॥ ७४ ॥ अंगद-
जननीचा बह्मसु । पावला जयबल्ललासु; । हें देखौनि, हाकित निकुसु ।
सुग्रीवा उजू आला. ॥ ७५ ॥ देहो पर्वतापरीस दीर्घु, । वणें जैसा फाळ-
मेघु, । श्वातददा ऐसा परिषु । तुळितु वज्रबाहु. ॥ ७६ ॥ ऐमें देखौनि
हनुमंते । टाकीनि हाणिला पर्वते. । निकुमें परिघातें । शतचूर्ण केला. ॥ ७७ ॥
सर्गेचि हनुमंते सप्तपथु । झाडुनि टाकिला भिस्तीणु; । तोही निहुंमें अति
चूर्णु । परिधे केला. ॥ ७८ ॥ हनुमताचेया प्रहारदयानंतरें । आगळे दाख-
विले निशाचरें. । वज्रतुल्यपरिघप्रहारे । वायुपुत्र साडिला. ॥ ७९ ॥ तेणें
घाये हनुमनु । किंचित् जाला मूर्च्छांगनु; । जैसा धंकुसक्षते दिदनु । अस-

लोपु मानी. ॥ ८० ॥ सर्वेचि हनुमंतु वज्रांगी । आवेशे उचंचळला रण-
रंगी. । शैल उचळिला शतशृंगी, । निकुंभावरि टाकिला. ॥ ८१ ॥ परे-
घपोणि त्या पर्वतातळीं । पिष्टप्राय जाला भूमडळीं. । हें देखौनि भयातुर पळी ।
राक्षसांची फुटली. ॥ ८२ ॥ दूरि देखौनि व्याघ्राचें रूप । पळती गोवृष-
भांचे कळप; । हनुमंताचेनि भये आपेआप । तैसे राक्षस पळाले. ॥ ८३ ॥
बहुसाल रणीं पडले; । काहीएक घायाळ उरले । ते लंका प्रवेशीनि, गेले ।
रायासि वार्ता सांगी. ॥ ८४ ॥ म्हणती, “ सागरांतपृथ्वीपति, । महायुद्ध
जालें, तें सांगीं किती ? । पूर्वी देवीं दानवीं, दैत्यां । कदा केलें नाहीं.
॥ ८५ ॥ भ्रजंघ, यूपाक्ष, शोणिताक्ष । एहीं वधिले वानरांचे लक्ष । द्वि-
विदे, अंगदे, मैदे गिरी, वृक्ष । टाकूनि रणा आणिले. ॥ ८६ ॥ कुंभे, नि-
कुंभे याउपरी । महायुद्ध केलें रणचत्वरिं. । अमित वानर शतधारीं । खंड-
विखंड केले. ॥ ८७ ॥ हें देखौनि वानरेश्वरें । कुंभ वधिला मुष्टिप्रहारें. ।
सीताशुद्धीसि आला त्याचेनि करे । निकुंसु पडला. ॥ ८८ ॥ ऐसे महा-
योद्धे आटले संप्रामां. । आतां दड विचारा, राया, तुम्ही. ” । ऐसे ऐकौनि
अंतर्धानीं । रावण दुःखें दाटला. ॥ ८९ ॥ ‘कट कटा !’ करितां । रा-
वणें सांगितलें तिघां सुतां. । “तुम्ही युद्धासि जा, रे, आतां, । खरा, मक-
राक्षा, विशाळाक्षा. ॥ ९० ॥ कुंभनिकुंभांचेनि सूडें । नाचवा पैरियाचीं
धडमुडें. । संप्राप्त करा, कपटें कैद्याडे । सुद्री रक्षा आपणालें. ॥ ९१ ॥
सेना नेया सबळ सरिसी । जे तुल्य महोदधीसी. ” । लंकाशे आझा केलेया
ऐशी । वंदूनि उठिले त्रिवर्ग. ॥ ९२ ॥ तिघे चालिले एकें वेळें, । जैसे
घोळावूं पाठविले काळें. । परिबेष्टित अंगलगदळें । गर्जत निगाळे. ॥ ९३ ॥
विशाळाक्ष, मकराक्ष, खर, । हे करितीट संप्राप्त थोर. । तो रमरंगु मन्नि-
स्तार । श्रेती पुढें परिमाना. ॥ ९४ ॥ इति श्रीरामायणिक कान्हूट ।
वाल्मीकिवाग्रवचि रसाळ; । सेवितां खडैल भवरोगाचें मूळ, । कृष्ण-
मुद्रलु म्हणे. ॥ ९५ ॥

प्रसंग सदतिसावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । युद्धानि-
 गाळे राजनदन, । ज्यांचेनि मयें कापे त्रिभुवन. । शक्ति कृतांतासमान, ।
 शरीरें शीला ऐसी. ॥ १ ॥ तिथे रघारूढ जाळे, । जैसे ग्रह निजमंडळीं
 मिरवळे. । सरिसे असमाव्य चालिले । मार चतुरगिणींचे. ॥ २ ॥ पदाति,
 अश्व, गज, रथ । रघूनि चालती राजपथ. । वीर दाखविती पुरुषार्थ ।
 क्षणक्षणां गजोनि. ॥ ३ ॥ नदीपूरप्रत् धावती फौजा, । खड्गें शैलिती,
 जैसिया विजा. । बाणें लागली, तेणें दिग्गजां । मयंकुपु सुटला. ॥ ४ ॥
 संकेचेनि उत्तर द्वारें । मार बाहेरि निगाले गजरें, । तव अकस्मात
 कृष्ण विपघेरें । मार्गु खडिला. ॥ ५ ॥ काळसर्पें खंडिला पथु ।
 देखीनि वीरांचा भग्न मनोरथ । जाला, परि पुरुषार्थु । नसडीत,
 रण पावळे. ॥ ६ ॥ असमाव्य लतामृगसागर । तेथें मिळाला राक्षसवा-
 हिनीपूर. । परस्परें हाकिती, महाधोर । सम्राम करिते जाळे. ॥ ७ ॥
 देखीनि परचमूचा वाघा । कपिव्याघ्री केला उठावा । पापाणपादपांचा
 सिरवा । साडिती वातवेगें. ॥ ८ ॥ भाळे, त्रिशूलें, चक्रें, तोमार, । पंखें,
 पद्मीश, खड्गें, सुरिया, शर, । एही शस्त्रीं निशाचर । यानरां ताडिते जाळे.
 ॥ ९ ॥ दोही दळींचे वीर मर्मळे । गर्जत एकएकापरीस आगळे. । सर्वांचा
 भुजमंडळीं खेळे । वीरश्री परम आवेशें. ॥ १० ॥ वीर वीरांस घायोनि
 निकट, । उसिना घायी हाणितां धाट. । तृणापरीस हळुगट । जीवित
 मानिलें अस. ॥ ११ ॥ भिडता येकयेकाचेनि प्रहारें । पडती छेदिलिया
 शरीरें; । अशुद्ध वाहे मूर्मी, सिद्धरें । जैशा दहळल्या नदी. ॥ १२ ॥ ऐसें
 युद्ध होता, पुनगमीं । काहीं एकी जिंकली रणभूमि. । राक्षस वीर वीस-
 रले सम्रामी, । वीर्य दळींनि गेलें. ॥ १३ ॥ कपिवाहिनीचा चड उठावा. ।
 जैसा जळराशीचा हेलावा, । मग नैर्ऋत्याचा करायया कुट्टावा । मकराभु
 उठानला ॥ १४ ॥ आपुलें सेन्य घातले मागें, । पुढें पावला पवनवेगें. ।
 रुन्मत्त वीरप्रियेचेनि रणें । वपिदळमुखा आला. ॥ १५ ॥ हांविळ,
 टाकीत, गर्जत । क्रोधावेशें उचवळतु । घनपटलारिं घावे चडवातु, ।

तैसा अमित्रांवरि आला. ॥ १६ ॥ चंड चाप वाडलें विक्रमे, । जें बांधा-
टिलें दट्ट हेमें, । वरि रत्नें जडिलीं त्यांचीं रत्नें । फांकती पृथ्वीवरि. ॥ १७ ॥
अमोघ शरगर्भ तुणी, । त्याची फाटिली वेगळी गवसणी. । भिन्नवक्त्राचे
खणोखणी । बाण भरिले असती. ॥ १८ ॥ जैसी मुखामध्ये उत्तरे, ।
पुस्तकांचा पुटी अक्षरे, । नाना तिये रत्नेंचि मनोहरे । मांदुसेचा उदरी;
॥ १९ ॥ ऐसे तुणीआंतौनि फाटिले बाण, । हेमपुंख, सरळे, चंदनी
तीक्ष्ण, । रणरंगी धीर कपिशक्षगण । त्यांवार मोकलिले. ॥ २० ॥
अत्यंत धनुर्विद्येचें वैभव; । शरमुटी जैसा वर्ये माधव. । कौतुक
पाहत होते देव । तेंही डोलविला माथा. ॥ २१ ॥ वानरक-
टकावरि धुंघाटा । भाळी पडताती तिखटा; । तेणें वीरांचे पाणिपांद
भडयटा । तुटौनि जाताति. ॥ २२ ॥ कितीएका कर्पांची शिरे तुटली, ।
कपित्थफळें जैसी पृथ्वीवरि पडली; । नाना तिये सहज लावोली जाली ।
धरणीलक्षण डिगासि. ॥ २३ ॥ अपूर्व मकराक्षाचा शरमुटी । । कैची
संख्या : कौट्यानुकोटि. । बहुत संहार जाला रणमटी, । बहुत कपि पडले.
॥ २४ ॥ सिद्धें घोळिले गिरिघर, । कां फुलले पलाश तक्रर, । तैसे
घोषी तांबडे जाले वीर, । सर्वांगी शोणित वाहे. ॥ २५ ॥ तुंबळलिया,
अशुद्धाचिया नदी, । वीरप्रेतें पडली पदोपदी, । कोल्हाळु माजला चंड
शब्दी, । कपिकाढावा काढिला. ॥ २६ ॥ मकराक्षु हाणी विकालु शळ,
शर; । साहो न शकती रणरंगधीर; । जयांचा पाणितळीं शैल धोर ।
भ्रमत, चक्रे जैसी. ॥ २७ ॥ अत्यंत आरंभला शरमार, । खोंचतसे
'कपिदळमार', । ठिकाळला सर्वांगी वीरें वीर, । बहुती पृष्टी दिधली. ॥ २८ ॥
ज्या वीरांची फुटतां चंड हांक । लागे काळाचा हृदयी धडक, । ते जाळे
अत्यंत साशंक, । न रिगवे युद्धाळगी. ॥ २९ ॥ ऐसी मकराक्षाची
फरणी, । दिग्मंडळ भरले बाणी; । देखौनि काबुरस्थ अंतःकरणी । आश्चर्य
मानिता जाला. ॥ ३० ॥ म्हणे, "भले वीर निशाचर. । एकएकाहूनि
'सामर्थ्य' धोर. । येणें एकलेनि सूर्य वानर । मगदर्प केले. ॥ ३१ ॥ अमोघ
याचें शरसधान, । निरवकाश जाले गगन. । हें आतां एक शर खंडेन" ।
म्हणौनि सकलपु केला. ॥ ३२ ॥ तुणीआंतौनि ओढिला बाण, । जैसा
पाचारुं चालिला निजगुण; । तेजोमुख, हेमपुंख, तीक्ष्ण, । चित्रांग,

चंद्रार्धवदनु. ॥ ३३ ॥ झाडूनि टण्कारिलें फोदंद, । तेणें घे.
 घडपडिलें ब्रह्मांड. । नयां टापी पृथ्वी जाली, नरखड । तेथीनि बोंछिं
 ॥ ३४ ॥ धनुष्य सजिलें चंद्रार्धबाणें, । वामांग माडिलें वज्रटाणें,
 आकर्ण बोढी ओढूनि सीतारमणें । शर सोडिला शरतकु. ॥ ३५ ॥
 निगाला बाणु गर्जतु अंबरी, । परदारजाल्ळखंडण आदरी; । जैसें संह.
 काळीं सृष्टीवरि । काळचक्र भये. ॥ ३६ ॥ जैसी एकांगरु शुरी
 बहुतां कणिसाचें खंडण करी, । रामाचा शर तयापरी । मकराक्षाचें श
 तोडी. ॥ ३७ ॥ एकलेनि उष्णकिरणें । विष्वंसिजे बहुत उड्डगणें; । ए
 एकलेनि मुपणें । सर्प बहुत भक्षिजे; ॥ ३८ ॥ कां एकलेनि चंद्रवातें
 तोडिजे बहुतां जळधारांतें; । नातरि एकें रामनामें अमितें । पापें भर
 होती; ॥ ३९ ॥ कां एके ज्ञानाचेनि सारांशशब्दें । खडतीं बहुते पाखाड
 पटें; । कां एकेंचि सिंहनादै. । बहुत गजमद गळती; ॥ ४० ॥ तैसे नरो
 चमाचेनि एकें बाणें । मकराक्षाचें बाण तोडिले अर्धक्षणें; । याउपर
 भास्करवंशभूषणें । शर घेतला दुसरा. ॥ ४१ ॥ बाणु घगधगीत, तेजः
 पुज, । जैसी शब्दाळित कल्पांतवीज, । अग्निभक्षें मडित सहज । सिद्ध
 होता पूर्वी. ॥ ४२ ॥ मंत्रावृत्ति करुनि क्षणमात्रें । गुणी बाण लाविळा
 पुच्छरानेन; । मग नयनें एके सूत्रें । लक्षिला मकराक्षु. ॥ ४३ ॥ कार्मुक
 ओढिलें लांला, । करकराटें दिशा हों पाहती गोळा; । महावीरां आगीं
 उदैला कटाळा, । कळीकाळकाळिज कापिनलें. ॥ ४४ ॥ वामहस्तु मेढि-
 यासि पुढें जाला, । गुणेंसी दक्षिण कर्ण लागला; । जैसा अंतरंगु मित्र
 आला । एकांत करूं पें. ॥ ४५ ॥ ऐसें भक्तजनमवमणें । सधान केलें
 वीरमार्गें. । बाणु सुटीनि मनोवेगें । गगनगर्भी संचरला. ॥ ४६ ॥
 कांचनपुख धुधुवाटतु, । मुखौनि अग्निमृष्टि करितु, । मकराक्षा कंठीं अक-
 रमातु । बैसला प्राणहरणु. ॥ ४७ ॥ वैनतेय काद्रवेयाचा कठनाळी, ।
 कां शक्रापुत्र वैसे हिमाचळीं, । नातरि शिवनेत्रानळु मडळीं । मदनाचिये
 पडला; ॥ ४८ ॥ ऐसा रामबाणें तत्क्षणीं । मकराक्षें देह ठेविला धरणी,
 करुनि स्वर्गाची पाउठणी । मोक्षपदाप्रति गेला. ॥ ४९ ॥ तुटला मरु-
 राक्षाचा ससार, । ऐसें देखौनि शोणितक्ष, खर, । तेंही पाचारिला रघुवीर ।
 परम आवेशें. ॥ ५० ॥ म्हणती, "राजपुत्रा, रणमडळीं । धैर्य धरी,

आले शर सांभाळीं; । हा काळपर्यंत आगळी । संप्रामेढव दाखाविली.
 ॥ ५१ ॥ अरे, सर्वकाळ कैचा जयो ? । एकादा येतो विपरीत समयो; ।
 जैसा भ्रमत भ्रमत सूर्यो । राहोच्या मुखी पडे.” ॥ ५२ ॥ प्रत्युत्तर
 दिधलें पद्मनयनें । म्हणे, “वरवीं बोटतां वचनें । बहुत काळ दशाननें ।
 त्रेलोक्य पीडिलें; ॥ ५३ ॥ आतां विनाशकालु आला तुम्हां, । म्हणोनि
 लंकेसि येणें जाळें आम्हां. । रावणलढाटीं लिहौनि ठेला ब्रह्मा, । तें बळ-
 वंत ब्योडवलें.” ॥ ५४ ॥ श्रीरामशब्दांतीं दोघीं जणीं । संधान केलें
 बहुती बाणी. । दिग्मंडळ भरल, तरणि । झांकोळीनि गेला. ॥ ५५ ॥
 त्यांचें बाणजाळ दशरथनंदनें । निमिषांत तोडिलें निजसंधानें, । जैसे
 घर्षोद्गमीं मृगपर्जन्ये । रेणु नाशार्ते पावती. ॥ ५६ ॥ उपरी अवनिजा-
 रगे । शरद्वय सोडिलें प्रसंगें; । वज्रें छेदिलीं गिरिशृंगें । ऐसे छेदिले
 दोघे. ॥ ५७ ॥ खरा, शोणिताक्षाचें अगित दळ, । तें फुटलें
 जैसे तडागजळ. । लंका प्रवेशले घायाळ, । रायासि यार्ता सांगती.
 ॥ ५८ ॥ मकराक्षाची युद्धरचना । सांगितली समूळ विवचना. । परिसौनि
 श्रावणाच्या मना । अत्यंत दुःख जालें. ॥ ५९ ॥ मग इंद्रजितासि तिये
 अवसरी । लंकेशु युद्धाची व्याज्ञा करी. । म्हणे, “वीरचक्रचूडामणि,
 वैरी । नाशतीना तुजवांचूनि. ॥ ६० ॥ जे जाताति युद्ध करूं आवेशें, ।
 तयांचीं पुरताति आयुष्ये. । सिंह बाधिजताति रुणपाशें, । ऐसा विपरीत
 कालु आला.” ॥ ६१ ॥ ऐसा रावणु कहुणावाणी । बोळे, तंव उठिला
 रावणी. । म्हणे, “राया, न धरौ अतकरणी । चिंताळवलेशु. ॥ ६२ ॥
 निवैरी हे वसुधरा । करीन आजि, नृपवर; । हें वचन असत्य जरि,
 भास्करा । पश्चिमे लदयो घडे.” ॥ ६३ ॥ ऐसे बोलौनि इंद्रजितु । युद्धा
 निगे प्रतापवतु. । तो पुढील कथावृत्तातु । अपूर्व वर्तल. ॥ ६४ ॥ इति
 श्रीरामायण युद्धकांड । वाल्मीकिवृत्त पांयूपखंड । सेवा, हो; सुधारसें स्वस्त
 ५ चड, । कृष्णदासु मुद्रलु म्हणे. ॥ ६५ ॥

प्रसंग अद्वितिसावा.

ॐ नमो श्रीरामसचिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । युद्ध
इंद्रजितु जात प्रसंगें, । दळें चालली चतुरंगें, । घडघडापमान पुढें, मार्गें
महाअसंभार्ये. ॥ १ ॥ रणवाचें लागली बहुसालें । तेणें दिक्चक्र संपूर्ण
जाळें. । पुढें पवाडे पढत चालिले । धाट येताळ्याचे. ॥ २ ॥ भुवर्णभद्राचा
धावे पूर । तैसा चाळे दळभार. । पदातिवीरांचा आवेशु थोर, । आकाशी
उड्डाणें घेती. ॥ ३ ॥ अद्भुत कटक्याची उभी, । कपायमान जाली भूमि. ।
रेणु उदेंढे, तेणें ध्योमी । भरण भरलें निविड. ॥ ४ ॥ रानी विराजित
रत्नमय, । वरि मिरवे शक्रारि समर्पु. । पश्चिमशरें क्रमित पंधु । रणमदळ
पावले. ॥ ५ ॥ राक्षसदळ जें होतें । तेणें परिवेष्टिलें आपणातें. । मर्त्ये
अभिचारिक इंद्रजितें । होमकृत्य आरंभिलें. ॥ ६ ॥ वैदिक मंत्री अग्नि सम-
पिला. । प्रथम कृष्ण पुरुष वधिला, । नरमांसाचा ठेगिला । राशि करीनि. ॥ ७ ॥
विभीषतकरातांजनकाळें । होमार्थ आणिली वस्त्रें तांबडें, । प्रेतें करुनि
एकवाटे । सिद्ध केळी आहुतींसि. ॥ ८ ॥ आग्नेय करुनि सिंचितें । अवदानें
घातली इंद्रजितें. । उदेंढें धूम्रमरितें । तेणें दिशा ओपळिया. ॥ ९ ॥
होमाची पूर्णाहुति जाली, । तंव रघु आणि कृत्या निगाडी. । ते कृत्या
चेजनि मेवासनी केली । वस्ती इंद्रजितें. ॥ १० ॥ प्रथमचि सामर्थ्य
आगळें, । वरि कृत्येचेनि वळें । कपिसैन्य निजशरजाळें । पाई आरंभिलें.
॥ ११ ॥ पृथ्वीवरि नरवीर, वानर; । गगनीहूनि पडताति शर. । निवारण
केंचें ? थोर । कठीण आरंभिलें. ॥ १२ ॥ नमुचि प्रसवत शरातें, । कां
काळदंडु प्रेरिजे कृतातें, । नाना काळमेधु लोहधारातें । सांडितु असे.
॥ १३ ॥ मला एकला राक्षस वीर, । श्रेष्ठ, संधानी, वीर्यसागर, ।
जयाची कपटविद्या ईश्वर । तोही नेणे. ॥ १४ ॥ विद्यावळेकरुनि ।
अंतरिक्ष राहिला गगनी. । बाणवृष्टि करीतैथौनि । असंभाव्य एकला. ॥ १५ ॥
जवळिले कृत्येचें वैभव । जाणों शकतीना देव. । तिथेच्या स्वरूपाची ठेव ।
बीमत्स बहुसाल. ॥ १६ ॥ कृष्णवर्ण देहो महाप्रचंड, । भितभिगुळ
कराळ तोंड, । चरण आणि भुजदंड । मर्यादे वेगळे. ॥ १७ ॥ पर्वत

मायिल ऐसें पोट, । मुख पसरलें, दंत तिखट, । 'भक्षीन' म्हणौनि होंठ ।
 अधोर्ध्व पसरिले, ॥ १८ ॥ अश्रिकुंडवत् ढोळे, । मुखांतुं निजवत् जिन्हा
 खेळे, । भूमी जटाभारु रूळे । त्रिशूळपाणि कृत्ये, ॥ १९ ॥ इंद्रजितु तिये
 संगे । वानरसेनेतें शरमागें । लघुलाववीं काळवेगें । संहारितु आहे,
 ॥ २० ॥ अद्भुत रावणीची शरमुटी, । कपिदळ तुटलें भूतळवटीं ।
 निःशेषें रणदक्ष कोटि । महानर पडले, ॥ २१ ॥ ऐसा देखौनि
 कळिण समयो । रघुनाथापासीं आला वायो, । म्हणे, "इंद्रजितु
 पावला जयो । कृत्याबळें, ॥ २२ ॥ यत्ननि येतो शरसागर, ।
 घायीं पडला घोरें वीर, । निधळ उभा रणरंगवीर । कोणे गुणें अज्ञौनि ?
 ॥ २३ ॥ इंद्रजिताची कृत्या भरे । तरिचि बाणवृष्टि निवारे । आतां
 आंगिराख प्रयुजीं त्वरे, । तेणें नाशेल कृत्या," ॥ २४ ॥ ऐसें सांगितलें
 पवनें, । तें मानिलें रघुनदनें, । मग आंगिराखशर गगनें । सोडिला सूर्य-
 मुख, ॥ २५ ॥ बाण आंगिराख निगाला, । जैसा शिरचक्षीचा अग्नि
 सुटला; । उर्ध्वपथें गर्जतु गेला । द्वादश योजनें वरि, ॥ २६ ॥ इंद्रजित-
 रूपां संधानकर्ती । अचळ कृत्या बैसली होती, । तियेवारि अकस्मात्
 निगुती । बाणशक्ति पडली; ॥ २७ ॥ विजू मिणिधियावरि आदळली, ।
 कां वल्ली कुठारा वरपडीं जाली, । नाना वज्रवडक विज्ञाली । शैलशृंगा-
 वरि; ॥ २८ ॥ कां ज्ञानें अविद्या खडिली, । कां विवेकें दुर्वासना मंगिली, ।
 कां जागृतीनें नाशिली । दुष्ट स्वप्नास्था, ॥ २९ ॥ ऐसियापरी आंगि-
 राखें । कृत्या भस्म जाली क्षणमात्रे, । हें देखौनि दशम्रीवपुत्रें । भूतळीं
 येणें केलें, ॥ ३० ॥ मंगळ्याची माता धरणी । तियेसि भेटो इच्छी अतः-
 करणीं, । वायुचर्काहिनि ये, तैसा रावणी । भूतळीं उतरला, ॥ ३१ ॥
 परम योद्धा, परम प्रतापी, । महावीर, कृतांतस्फी, । धनुष्य बाळनि पुन-
 रापि । शर सोडिता जाला, ॥ ३२ ॥ इंद्रजितु आला रणमंडळा । ऐसें
 रूपावरीं देखिलें डोळां; । मग करिते जाळे एक वेळां । महामाराहें, ॥ ३३ ॥
 जो पमनाचा नंदनु, । जन्मकाळपासूनि वज्रतनु, । तो धाविन्नला शैल
 धेऊनु । इंद्रजितावरि, ॥ ३४ ॥ जो परम वैष्णव, पवित्र सदा, । काळ्यातें
 नाटोपे कदा, । तो विभीषण धेऊनि गदा । इंद्रजितावरि धाविन्नला, ॥ ३५ ॥
 भेंदु पारिध धेऊनि घालिला; । सपेण कुमुदकेसरीपुढें आला; । ऋषभ

तो धामिन्नला । शतग्री घेऊनि; ॥ ३६ ॥ द्विनिदें चमातें प्रेरिलें; । गंध
 मादनें शक्तीतें सोडिलें; । जांनतें मिशाळ टाकिलें । गिरिशृंग एक
 ॥ ३७ ॥ अंगदें शिष्य टाकिली; । नीळें तेजाळ सङ्गवह्नी; । नळें लोह
 पट्टीसों प्रेरिली । परमावेशें; ॥ ३८ ॥ मुप्रीवें टाकिला चढ शैल; । शरभें
 सोडिला तमाळु, । बाणत्रयीं मुमित्रागालु । मिथिता जाला; ॥ ३९ ॥
 रामें मिथिलें सातीं बाणीं, । ऐसा वेदिल्या इतुका जनीं, । ताडिला बीरु
 रागणी । रुद्रावेशें पै, ॥ ४० ॥ परि इतुकेयांची शरकृष्टि । नाही इंद्रमिता-
 धिये दृष्टी, । शरसंधानें परिपार्थी । सर्वांचे पाये निवारिले. ॥ ४१ ॥
 जैसा एकला शशांगो । जीमूतकणातें करी क्षयो, । बहुतांचीं शस्त्रें लंके-
 शतनयो । तैसीं तोडिता जाला. ॥ ४२ ॥ कुशल धनुर्विद्याभंग, । कसा-
 घारण लघुछापर, । सधानकळ देव । जाणतीना बापुडे. ॥ ४३ ॥
 निमिषार्धलक्ष्मणें । सधान केलें येणें येणें. । शत्रें तोडिळीं शरमानें ।
 परवीराचीं. ॥ ४४ ॥ पुढें इंद्रजितु एकला । कपीतें बाणीं भेदिता जाला, ।
 घोण किती शरीं ताडिला, । ते सरया ऐशी. ॥ ४५ ॥ गंधमादन अष्टा-
 दश बाणीं । मृतमत् पाडिला धरणीं. । सेनेशु नीळु तत्क्षणीं । दाहीं शरीं
 साधिला. ॥ ४६ ॥ विश्वकर्मेयाचा मुत्तु, । जेणें जळार्णवीं बाधिला सेतु, ।
 तो ताडिला अकस्मातु । नसीं बाणीं. ॥ ४७ ॥ फळ म्हणौनि जन्म-
 काळीं । जो शेंभावला रविमडळीं, । तो हनुमत्तु अतुर्गळी । सतशरीं
 निंबिला. ॥ ४८ ॥ जो सुरेशपोतु बोडिजे । ज्याच्या बागियलास कनि,
 गुरु लाजे, । प्रताप पाहोनिया सिले । हृदय वळगळ्याचें, ॥ ४९ ॥ तो
 अंगदु नवीं बाणीं । लोळविला रणागणीं. । भद्राक्षि पाचा शरीं धरणी ।
 सेनिली साष्टांग. ॥ ५० ॥ रंसु, ऋषगु, पानकळोचतु, । शरसु, केसरी,
 सनादनु, । हेमवूट, रुधिरदनु, । हे तीं तीं बाणीं विविळे. ॥ ५१ ॥
 फनसु, द्विनिदु, वृमुदु, । जंघु, सुपेण वैशु, । यातें चौं चौं शरीं मेवनाडु ।
 हाणीं निगुती. ॥ ५२ ॥ क्रंदनु, विननु, प्रमजु, । गमाक्ष, गम्य आणि
 गजु, । हे दों दों बाणीं रावणात्मजु । भेदने, गर्जिल्ला. ॥ ५३ ॥
 पूर्वीं शिरग्रीवा नव्हती निळी, । नव्हता शशांकु नममडळीं, । विष्णुचरणा-
 जनळी । लक्ष्मी नव्हती, ॥ ५४ ॥ वळी नव्हता पाताळीं, । अरुण नव्हता
 रविमडळीं, । भागीरथी भूमडळीं । बाह्य नव्हती. ॥ ५५ ॥ तैचा

ऋक्षराज, बहुकाळी, । जांबुवतु महानळी, । शराष्टक त्याचा वक्षस्थळी ।
 अर्पिलें पै. ॥ ५६ ॥ तरणितनयो वीर्यगर्भ, । जो वानरचक्राचा प्रभु, ।
 तारेचा प्रेमवल्लभ, । किष्किंधेश्वर, ॥ ५७ ॥ कपिश्रेष्ठ सुग्रीव नामें, ।
 पुरुषार्थें रामसमागमें । लतामृग अष्टादश पक्षें । घेऊनि आला, ॥ ५८ ॥
 स्थानरि इंद्रजितें तोक्ष्ण । पचाशतपचक्रप्र बाण । टाकिले, जेणें होय
 चूर्ण । गर्भु अचळाचा ॥ ५९ ॥ ज्याचेया शरधारावती । देह दिधळे
 वटुतीं नेकृत्यां, । प्रतापाच्या कीर्ती । दिशा दाटलिया, ॥ ६० ॥
 अमोघ धनुर्विधाधन, । तुळिता न्यून त्रिभुवन, । लक्ष्मण नामें रत्न ।
 समिन्नागर्भाचें, ॥ ६१ ॥ तयावरि दीर्घ तयकें । शक्रदर्पदहने, नेकृत्य-
 नायकें । शर एकादशसतकें । टाकिले एके वेळे ॥ ६२ ॥ महाभावातीत,
 चिदाकाश, । निर्गुण, निर्भकल्प, निरामास, । कोटि सूर्य आणि सुधाश ।
 एके कळे तुळतीना, ॥ ६३ ॥ अखडदजायमान, परमप्र, । शब्दां
 नाचोजे, निरुपम, । व्यापकतें जेसा व्योम । घटमठी सहसा,
 ॥ ६४ ॥ धुतिसाराशनतें अद्वैत एक, । प्रसरलें प्रपच लौकिक, ।
 जेसैं सूर्यापासान मृगोदक । भूमीवरि भासतसे, ॥ ६५ ॥ मेवमडळ
 व्यामखोपे । उदैजे आणि हारपे, । तैसा ज्यापासोनि दिसे, लोपे ।
 प्रपच सकळ, ॥ ६६ ॥ निर्गुण परी कार्यकारण, । अनिच्छ, लीलास्वरूप-
 सगुण, । ऐसेया परमाभ्याची खूण । महामुक्त तो जाणे, ॥ ६७ ॥ ऐसा
 तोचि सर्वाभा रामु । लीलासगुण, सर्वोत्तमु, । अततरला पूर्णरामु ।
 शिवाचें हृदय, ॥ ६८ ॥ धुतिस्मृतीसि लागळ विसें, । नव्हे सांगिजे,
 घोलिजे तैसैं, । अवतारचरित्र ऐसैं । भूमडळीं दाखविलें ॥ ६९ ॥ फाहता
 स्वरूपाचेनि पडिपाडें । अनगासि लावण्य धोडें, । ज्याचे नाममात्रें साकडें ।
 निरसे मयार्णवोच्च, ॥ ७० ॥ ऐसा नरोद्यमु, भुवनमुदर, । दाशरथी रामु
 रणरंगीर, । तयावरि शत शर । टाकिला जाला ॥ ७१ ॥ ऐसैं परम
 प्रतापें इंद्रजितें । भगदर्प वेळें परवीरांत । महा आश्चर्य । एकलेनि वटु-
 तोतें । पराभरिलें कसे ॥ ७२ ॥ जैसैं एकलेनि मानवेतें । जर्जर केळें
 त्रैलोक्यातें, । तैसैं एकलेनि इंद्रजितें । कपिचक्र भग्न वेळें, ॥ ७३ ॥
 तेजोराशि चंद्र, तरणि । यात राहो बरे उणें आणी, । तैसा रामलक्ष्म-
 नासि रावणी । मोहो पाववूनि ठेला ॥ ७४ ॥ निगाला अधिकार स्वतः ।

तो धारिणला । शतग्री वेडनि; ॥ ३६ ॥ द्विनिदें चक्रातें प्रेरिलें, । गंध-
मादनें शक्तीतें सोडिलें; । जांमतें मिश्राळ टाकिलें । गिरिशृंग एक.
॥ ३७ ॥ अंगदें शिळा टाकिली; । नीळें तेजाळ खड्गवह्नी; । नळें लोह-
पद्मीशें प्रेरिली । परमावेशें; ॥ ३८ ॥ मुग्रीवें टाकिला चड शेंछ; । शरमें
तोटाटा तमाळ; । बाणगयीं मुभियायाळु । निधिता जाला; ॥ ३९ ॥
रामें निधिलें सातीं बाणी, । ऐसा वेडिला इतुका जनी, । ताडिला वीर
राजणी । रुद्रवेशें पै; ॥ ४० ॥ पारि इतुकेयाचीं शरशृष्टि । नाहीं इंद्रजिता-
चिये दृष्टी, । शरसभानें परिपाटी । सर्गचे घामे निगारिले. ॥ ४१ ॥
जैसा एकटा ज्ञानायो । जीवूतमणालें करी क्षयो, । बहुताचीं शस्त्रें लंके-
क्षतनयो । तैसीं तोटिता जाला. ॥ ४२ ॥ कुशळ घनुनिचामिमर, । असा-
धारण लघुलावय, । नघानकट्या देन । जाणतीना बापुडे. ॥ ४३ ॥
निमिपार्श्वलक्षभागे । नघान केलें येणें त्रेणें. । शस्त्रें तोडिलीं शरमार्गे ।
परवीराचीं. ॥ ४४ ॥ पुढें इंद्रजितु एकटा । कर्पितें वाणीं भेदिता जाला, ।
कोण किती शरीं ताडिला, । ते सरया ऐशी. ॥ ४५ ॥ गंधमादन अष्टा-
दश बाणी । मृतमत् पाडिला धरणी. । सेनेसु नीळु तक्षणी । दाही शरीं
साधिला. ॥ ४६ ॥ विचकर्णेपाचा मुतु, । जेणें जळार्णवीं बाधिला सेतु, ।
तो ताडिला अरुस्मातु । नरीं बाणी. ॥ ४७ ॥ फळ म्हणौनि जन्म-
काळीं । जो शेंपायला रमिमडळीं, । तो हनुमंतु अतुर्गळी । सतशरीं
विधिला. ॥ ४८ ॥ जो सुरेशर्पीतु बोटिजे । न्याचिया वागिळामा कानि,
गुह लाजे, । प्रताप पाहोनिया जिजे । हृदय वळगळेयाचें, ॥ ४९ ॥ तो
अंगदु नरीं बाणी । लोळयिला रणागणी. । भद्राधि पाचा शरीं धरणी ।
वेवळीं साधाम. ॥ ५० ॥ रंसु, ऋषसु, पायकलोचसु, । गरसु, केमरी,
सनासु, । हेमवृट, दधिमदसु, । हे तो तीं बाणीं विधिले. ॥ ५१ ॥
फनसु, द्विदिड, बुमुदु, । जंघु, सुपेण वैसु, । यातें चीं चीं शरीं मेघनादु ।
हणी निमुती. ॥ ५२ ॥ क्रंदसु, विन्तु, भ्रमसु, । गराळ, गनय जाणि
पट्ट, । हे दों दों बाणीं रावणाम्हु । अश्रुनि, शक्तिजला. ॥ ५३ ॥
तीं शिवप्रांता नव्हती निळी, । नव्हता दाशाकु नभमडळीं, । विष्णुचरणा-

ऋक्षराज, बहुकाळी, । जावुंवतु महाबळी; स्वर । अयोध्यापुरीचा. ॥ १ ॥
 अर्पिलें पै. ॥ १६ ॥ तरणितनयो वीर्यगुणमकणें; । परि तो मध्येंचि गेला
 तारेचा प्रेमवह्वसु, । किंकिधेश्वर, । मरी, गर्वनिधि, । म्यां हें कृत्य नेलें
 पुरुषार्थे रामसमागमें । लतामृग अष्टमं, । त्यासि तुळितां वाटलें उणें ।
 त्यावारि इंद्रजितें तीक्ष्ण । पंचाशत्पं, । त्याटिकेची सुमनवह्वी । रामप्रतापानळें
 चूर्ण । गर्भु अचळाचा. ॥ १९ ॥ लंकेसु । सुतशब्दोदकें. ॥ २ ॥ लंकेसु
 बहुती नैर्ऋत्यां, । प्रतापाचिया व । ग्रामणि, वीरराजा, । संप्रामलंपट, तुक्षिया
 अमोघ धनुर्विद्याधन, । तुळितां ० ॥ वा रे इंद्रजिता, सुपुत्रा, । परित,
 समित्रागर्भाचें; ॥ ॥ ६१ ॥ तया ० ॥ लया सुगोत्रा । क्षयो केला अमित्रां.
 नायकें । शर एकादशसप्तकें । टा । देवांचे मुकुट हळविले भूमी, । ते
 चिदानारा, । निर्गुण, निर्विकल्प, । १२ ॥ लंकाजगीसि अरिदळ । प्रवर्तलिया
 एके कळे तुळतीना, ॥ ६३ ॥ विक्रमं विशाल । कितीएक राक्षस पडले.
 नाचोजये, निरुपम, । व्यापक । जो एकला जिंके सुरांचा लक्षु; । तो
 ॥ ६४ ॥ श्रुतिसारांशमतें । पावला. ॥ १४ ॥ वज्रदंष्ट्री याउपरी ।
 जैसैं सूर्यापास्ताव मृगोदक । तोही शाखाभृगसागरीं । बुडौनि ठेळा.
 व्यामखोपे । उदैजे आणि हं, । त्याची अनल ऐसी तनु, । जेणें संप्रामीं
 प्रपंच सकळ; ॥ ६६ ॥ निर्गुण ॥ १६ ॥ तो संप्रामसागरींचा मीनु ।
 सगुण, । ऐसेया परमात्म्याची ह्, । रे जयाचा पिता प्रमंजनु । तो गळु बैसला
 तोचि सर्वात्मा रामु । लीला प्रहस्त । वीरश्रीमंडित वीराप्रस्थ, । ज्याचेनि
 शिवाचें हृदय. ॥ ६८ ॥ मणिमद्राचा, ॥ १८ ॥ महाकूर्मातुल्य धैर्य, ।
 घोळिजे तैसैं, । अवतारचरि अर्प्य, । तेणें प्रहस्तें जाणौनि स्वाभिकार्य ।
 स्वरूपाचेनि पडिपाडें । निरसे मवार्णवीचें, ॥ ७ ॥ १९ ॥ यावरि आम्हीं क्रोधें संप्रामा ।
 रणरंगधीरु; । तयावारि रामा. । त्याचिये धनुर्विद्ये उपमा । यावया
 प्रतापें इंद्रजितें । मृ. २० ॥ शरसधानें काकुत्स्थें तेणें । मुकुटदशक
 तैतें । परामविलें त्समयीं अत्यंत उणें । आलें मजलागीं. ॥ २१ ॥
 त्रैलोक्यातें, तैसैं १२ । आरूढलें मन भ्रमण करी. । संतोषु दिग्मंडला-
 तेजोराशि चंद्र, तरणि ॥ गेला. ॥ २२ ॥ त्याउपरी कुंभकर्ण बंधु । म्यां
 णांसि, रावणी । मोहो पाववू.

उठगिळा निद्रासिंधु । करायया शत्रुबुध । समरगणीं ॥ २३ ॥ ज्याचेनि
 विश्व साशक, । बरें वैश्रवणाचा हृदयी धडक, । निद्रेने माडिले इंद्रादिक ।
 निमिरही न मिळे, ॥ २४ ॥ तो कुंभकर्णु वीर्यनिधि, । असमाय
 मोधाचा उदधि, । आमजयाचें दान बुद्धी । दाशरथीमि दिषले. ॥ २५ ॥
 साटिले निरुपम सप्रामा, । त्यजिली धोरथी, धरिली क्षमा, । उदान न पु
 सता आम्हां । मुक्ति भोगायया गेली. ॥ २६ ॥ गतप्रभूचें दु ख तुळिता ।
 परंत उणे जाले, इंद्रजिता. । हरा कठी विप, तैसी चिता । तीन माझा
 हृदयी. ॥ २७ ॥ त्या कुंभकर्णांनागे चांघे कुमर, । नगरि, तुजे सहोदर, ।
 ज्याचेया प्रतापाचे कर । पोळिनी सूर्यातें, ॥ २८ ॥ त्रिशिरेनि सर्प पा-
 ताळीं दडपिले, । देवानेक, देर स्थानभ्रष्ट केले, । नरांतजें निर्दाळिले ।
 नरराजे पृथ्वांचे. ॥ २९ ॥ काय वर्णू अतिकायाचें ? । तें रत बळियाचे
 गुकुटीचें, । महिमान तरि शरीराचें । मरू ऐसे स्मृत्पणें. ॥ ३० ॥ महा-
 पार्थ, महोदर । शत्रुभिद्येचे दोन्ही सागर, । सरिते चांघे कुमर, । साही
 सप्रामा गेले. ॥ ३१ ॥ समागमे दळे भगडों । शत्रुमंडित, रयतुरंग, ।
 ते पुनरपि न येतांचि, रंगे । रागले धीरश्रियेचेनि. ॥ ३२ ॥ पाहें कसे
 रणसागरी । वानरलक्षणजळचरी । बहुसाळ आरिसाचियापरी । राक्षस-
 कुळ प्रासिले. ॥ ३३ ॥ घोर तो रणमहोदधि, । तेचीळ, शत्रारि, तूचि पारधी. ।
 सधानकाठिया टाकूनि वधी । रिपुमन्यातें. ॥ ३४ ॥ गळलक्षण बाणमाळी ।
 अमित्राचा कठी घाली, । उदरें निदास्त्रनि, कुळगहो । काढीं आपुली ॥ ३५ ॥
 वा रे इंद्रजिता, तू सागसी, । जे मीं वचूनि आलों बैरियासि, । परि पाह
 पा पुनरपि आसि । सामवानता येतसे. ॥ ३६ ॥ जेंता पायकु लागे
 परंती । हुमशाखा जाहाळींनि पडती, । परि मुळिया गुप्त वाचती ।
 पृथ्वाचा पोटी ॥ ३७ ॥ पुढे जीवनाचेनि स्वमारे । आणि भूमीचेनि
 मारवे । इक्ष मागुते शाखापटने । पाह्यैजति कैसे ! ॥ ३८ ॥ रवि उडु-
 गणाचें शोभायश । हरूनि किरणीं दाटी आनाश, । मागुते अस्तमानों
 प्रकाश । शब्दवती नक्षत्रचि. ॥ ३९ ॥ इंद्रजिता, तू अतिप्रतापी, ।
 निजगणीं खिळिसी नरकवि, । परि ते उठोनि पुनरपि । सप्राम करिताती.
 ॥ ४० ॥ आता एक वेळ ऐसे करी, । आपुलीं मुरनातक शरी । अरि-

चक्र नि शेष सहारां, । जें न जांवे पुनरपि. ॥ ४१ ॥ पुनः, तुजपाशीं
 प्रतापसारी । तेणे राम चंद्र पावावा मोहो, । मग नाशेळ कलाकीर्तिसमूहो ।
 पूर्णसम्रामा शेवटो. ॥ ४२ ॥ रिपुरामचंद्राचे कर । ते हे जाण सकळ
 वानर, । चंद्रचि आसिला, पुढें येर । किरणें कैचीं, पुनः ॥ ४३ ॥
 अमरराजजिता, हेचि बुद्धि, । शस्त्रार्थाकरुनि मुख्य तो वर्धो, । पुढें
 आपेंआप अजधी । कापिदळाची पुरेळ. ॥ ४४ ॥ हा, गा, मार्तंडाचे अस्त-
 मानी । रश्मासि रहानया ठार कैचा गगनीं ? । कुडीं निझालिया धन्दि, ।
 शिखासमूह कोठें दिसैळ ? ॥ ४५ ॥ जळासि शोपोनि घेतलें, । तेथें
 जळचरासि सहजचि कुठलें ? । आत्मेनि कायोसि साडिलें, । तेथें इद्रिया
 व्यापार कोठें ? ॥ ४६ ॥ कुठारें छेदिलिया तरुमुळिया, । का सून तुट-
 लेया पुतळिया । मग स्तभों नाचतील तिया, । हें कैसें घडेल ? ॥ ४७ ॥
 म्हणानि आपुळिया शरसुटी । मुख्य पड्ड्यां भूपोटी, । यानतरे दिग्गजा भेटी ।
 कापिचक्र जाईल. ॥ ४८ ॥ माझे हृदयांचिये चिंतासमुदी । भमे दु खाचा
 मंदरादि. । आता शीघ्र शत्रु सार्थी, मुखभर्त्री । वैसर्वां मजलागीं ॥ ४९ ॥
 ऐसें बोले द्विदशकचक्षु, । राक्षसबीजाचा गूळवृक्षु. । त्यानतरे उत्तर दे
 दक्षु । इंद्रजितनामा. ॥ ५० ॥ मथूनि चौदा रत्नाची ठेनी । पितयापासून
 नेली देवी, । तें दु ख ऐकूनि जालधर जेनि । समुद्रासि बोले, ॥ ५१ ॥
 नोधाची मूर्ति केवळु, । वीरमद्दु शिखाळु । दक्षा दडावया, प्रतापकाळोळु, ।
 ह्रासप्रति बोले, ॥ ५२ ॥ तैसा तो इंद्रजितु । पितयाप्रति वीर्यवतु । बोले.
 म्हणे, “ आजि समामी अतु । पुरेळ बेरियाचा. ॥ ५३ ॥ मी आजि
 आपुला शरपयी । गमना घालू शकें वुयी. । अवनी क्षणमात्रें पाळयी ।
 करू शक कूर्मासहित. ॥ ५४ ॥ माझेया भालीचें अग्र । पिष्ट करी पर्वत
 समग्र, । माझेनि स्पर्शें सदा व्यग्र । कृतात्माचें मानस, ॥ ५५ ॥ माझेनि
 भयें निरतर । जादोळती सत सागर, । पवनु स्थिर न राहे, अवर । भमे
 सूर्यदा. ॥ ५६ ॥ माझें अद्भुत शरसधान । जाणौनि उचावळें गगन. ।
 साशक अष्टदिशा होऊन । दिग्गजांछाड ठेलिया. ॥ ५७ ॥ उगवूनि मज
 भेणें अर्कें । निमिषात पाविजे इतुकें । चारि सहस्र चारिं शतें अधिकें ।
 योजनसरया. ॥ ५८ ॥ चक्षीं पडली मज भेणें उदरें, । पळता होतसे
 गगन थोडें. । चंद्र क्षयरोगी आपुडें । सदा उभयपक्षी. ॥ ५९ ॥ राया,

निस्तेज केली मिश्राधिकमळे; चि-

केली. ॥ ७५ ॥ ऐसा इंद्रापाणी. ॥ २३ ॥ ज्याचेनि

यांचा दर्प, । जयप्राप्तीने धवधर्वात निदने सांडिले इंद्रादिक ।

जैसा दीर्घदोषिया पापी । परचात धर्मनिधि, । असंभाव्य

तो पांडूनियां कपि । इंद्रजितु पार्थासि दिवळे. ॥ २५ ॥

उचंबळतु । चंडमुखीं जाला कुजए क्षमा, । उदात्त न पु-

पुरीमये प्रवेशला. ॥ ७८ ॥ पुढे वदितु वृचें दुःख तुष्टितां ।

वाजतीं गायें, । अति समारमं मेवनादे । सी धिता । तीव्र माझां

मर्त्रीं आरूढ राक्षसराज, । जयंत दे शूनादि, तुझे सहोदर, ।

उचडनि भुजु । आलिंगना पुढारला. ॥ ८० ॥ त्रिशिरोनि सर्प पा-

घदिजे भृगुनदनातें, । तैसा पिता शुचीन नरांतकें निर्दाळिले ।

॥ ८१ ॥ बैरी जितौनि पावळ जयो, । मी । तें रत वळियांचे

रावणें मानिला तो मनयो । समताजमानाणें. ॥ ३० ॥ महा-

सुपुत्रा, । अयंत माझेया प्रातिपात्रा, । तू । चांघे कुमार; । ताहीं

॥ ८३ ॥ मी तुझेनि सुतपणें श्राव्य योद्धमदित, रयतुरंगे; ।

तूं तांरुंवि दतरानया सागर । दुःखाचा, ॥ ३२ ॥ पाहें कसे

कथा घन्य, । बाल्मीकिभाव पीयूषासामान्य विद्यापरी । राक्षस-

कुण्ठादानु मुत्रलु म्हणे. ॥ ८५ ॥ शूनादि, तूचि पारधी. ।

उदक्षेप बाणभाळी ।

आपुली. ॥ ३५ ॥

प्रसंग एकुणचाळिरुसासि; । पारि पाह

सा पात्रकु लागे

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुका सुत घांचती ।

वेष्टा तीनि इंद्रजितें । शुद्ध केलें विक्रमें बहुतें, । मी मर्माचेनि

परम पराजयो. ॥ १ ॥ इंद्रामारुतवळे । गितुळती जे शत्रु उडु-

मंगिलीं कपिदळे । इंद्रजितें. ॥ २ ॥ दुःखें दाटौनि मस्तमानी

शमलेया पुनरपि । शमदपहरणु प्रतापी । राजसभा प्रतापी;

शत्रुसेनेचा प्रतापमाणि । हरुनि करीं शब्दाळितु, मी करिताती.

रिंगे, तत्क्षणीं । समर्पिला पुढें. ॥ ४ ॥ म्हणे, तूक शरी । वारि-

निःशेष संहारीं, । जें न जीवे पुनरपि. ॥ ४१ ॥ पुत्रा, तुजपाशीं
 पराहो । तेणे रामचंद्र पावया मोहो; । मग नाशेल कळाकीर्तिसमूहो ।
 संग्रामा शेवटीं. ॥ ४२ ॥ विरामचंद्राचे कर । ते हे जाण सकळ
 नर; । चंद्रुचि ग्रासिला, पुढें येर । किरणें कैचीं, पुत्रा? ॥ ४३ ॥
 मरराजजिता, हेचि बुद्धि; । शस्त्रास्त्रांकरुनि मुख्य तो वर्धी; । पुढें
 पेंआप अवधी । कपिदळाचीं पुरेल. ॥ ४४ ॥ हां, गा, मार्तंडाचे अस्त-
 नीं । रमांसि रहावया ठाव कैचा गगनीं? । कुडीं विज्ञालिया वन्हि, ।
 खासमूह कोठें दिसेल? ॥ ४५ ॥ जळ्यासि शोपौनि घेतळें, । तेथें
 लवरांसि सहजचि कुंठलें? । आत्मेनि कायेसि सांडिलें, । तेथे इद्रियां
 रापाव कोठें? ॥ ४६ ॥ कुठारें छेदिलिया तरमुळिया, । कां सूत्र तुट-
 छेया पुतळिया । मग स्तंभी नाचतील तिया, । हें कैसें घडेल? ॥ ४७ ॥
 म्हणौनि आपुलिया शरमुटी । मुख्य पहूडवीं भूषोटीं; । यानतरें दिग्गजां भेटी ।
 कपिचक्र जाईल. ॥ ४८ ॥ माझे हृदयांचिये चिंतासमुद्रीं । भ्रमे दुःखाचा
 मंदरादि. । आतां शीघ्र शत्रु सार्यां, मुखमर्त्रीं । वैसर्षीं मजळार्गीं.” ॥ ४९ ॥
 ऐसें बोलें द्विदशकचक्षु, । राक्षसबीजाचा मूळवृक्षु. । त्यानंतरें उत्तर दे
 दक्षु । इंद्रजितनामा. ॥ ५० ॥ मंथूनि चौदा रत्नांची ठेवी । पितयापासून
 नेली देवीं, । तें दुःख ऐकूनि जालधरु जेंवि । समुद्रासि बोलें; ॥ ५१ ॥
 शोधाची मूर्ति केवळु, । वीरमद्रु शिवबालु । दक्षा दंडावया, प्रतापकळेलु, ।
 हराप्रति बोले, ॥ ५२ ॥ तैसा तो इंद्रजितु । पितयाप्रति धीर्यवंतु । बोले.
 म्हणे, “आजि संग्रामीं अंतु । पुरेल बैरियांचा. ॥ ५३ ॥ मी आजि
 आपुलां शरपंथीं । गगना घाळूं शकें वुंथी. । अवनी क्षणमात्रें पालथी ।
 करूं शक कूर्मासहित. ॥ ५४ ॥ माझेया भालीचें अग्र । पिष्ट करी पर्वत
 समग्र; । माझेनि स्पर्शें सदा व्यग्र । कृतांताचें मानस; ॥ ५५ ॥ माझेनि
 भयें निरंतर । आंदोलती सप्त सागर; । पयसु स्थिर न राहे, अंबर । भ्रमे
 शूर्वदा. ॥ ५६ ॥ माझे अद्भुत शरसंधान । जाणौनि उंचावळें गगन. ।
 साशंक अष्टदिशा होऊन । दिग्गबांमुळ येळिया. ॥ ५७ ॥ उगवूनि मज
 भेणें सकें । निमिषांत पाविजे इतुके । चारि सहस्र चारिं शतें अधिकें ।
 योजनसंख्या. ॥ ५८ ॥ चक्री पडली मज भेणें उदंडें, । पळतां होतसे
 गगन थोडें. । चंद्र क्षयरोगी बापुडें । सदा उमगपक्षी. ॥ ५९ ॥ राया,

नाशे वार्ये तुम्ही जाणा; । चद्राचे वैभव रज्जवी आंकणा; । ते
 रामलक्ष्मणा । पाहु किती निचारितां. ॥ ६० ॥ सतसागराच्या पं
 पोटी । ज्या पुरुषाची न निजती घोटों, । तो विट्तर कुटिल्याचा को
 काय बुडेल, जां. ॥ ६१ ॥ म्हणौनि रामाचा कायपडो ।
 लढ माझी मुकुंडी ? । का जे अमोघमन्त्रा दोर्दडो । पुण
 मानिले. ॥ ६२ ॥ माझेया बाणाचा धुधाटो । अमरा मृत्यु रे
 पाहे भेटो. । वधुत वेळा श्रितांचिये तळमटो । वार्यशीण केले. ॥ ६३ ॥
 तो मी तुझा पुत्र, सारंगभोमा, । मेवनादु इंद्रजितनामा. । आजिचा
 ग्रामी सानियराना । साधीन सर्मया. ॥ ६४ ॥ राक्षसपणे मिनीपणु
 गळा । जाणे माशिया कपटभिया सनळा, । परी तौही कर्तृपुतळा । न
 अभिपुत्रपापुढे. ॥ ६५ ॥ पुढे त्या वानराचिया कोडी । मारीन मशरूपर्नडी
 झुप्रीया हनुमताची धोडी । निचारणा अले. ॥ ६६ ॥ राया, तृतीय
 ग्रामु केला, । परि तो व्यर्थचि प गेला, । बैरी मारून, नाही मारिजा
 ऐसे जाले तुम्हाप्रति. ॥ ६७ ॥ निर्मळ व्याधि आणि शत्रु । फीजे, हा वर
 नीचा मनु. । आजि निर्दरी करीन, तारि पुनु । तुझा मी राया. ॥ ६८ ॥
 आता, क्षितिपति, सर्मज्ञा, । आजि अमित्र बधीन, प्रतिज्ञा. । शीघ्र म
 दावी आज्ञा । वदायया मस्तकी. ॥ ६९ ॥ इंद्रजितु ऐसा पुरुषार्थे । धो
 लिला, तें परिसिले लक्र्मनां. । तिथे समयी मुतशब्दपरें । हृदयीं मुर
 सक्रमले. ॥ ७० ॥ यानतरे राक्षसराज । पुत्रस्नेहाचेनि काजें । उपदेशिले
 शक्तिराजें, । जियें दत्त ब्रह्मपाचें. ॥ ७१ ॥ लंकाशे दिवले बुद्धताबूळ,
 जटिला इंद्रजित ताळाळ. । पिता नमूनि निगाळा, मूळ । काळाचे सरिते
 आहे. ॥ ७२ ॥ पुनरपि करसपुढे । पितया म्हणिजे पुत्रे ज्येष्ठे. ।
 आजि तुमचीं इद्रिये सतुष्टे । करीन सर्मया, स्वामी. ॥ ७३ ॥ समरगणीं
 मूतळ्यवटी । नरद्वय आणि कपिकोटि । आजि नमरो, तारि हेचि भेटो ।
 मज आणि तुम्हासि. ॥ ७४ ॥ ऐसे बोलौनि चढेरों, । सरिसीं दळे चतु
 रगें, । निगाळा न्यास्तळ सगें । खचों पाहती रणतुरी. ॥ ७५ ॥ जेवें असे
 होमशाळास्थळ, । अतिघोर, अतिनिशाळ, । सेनकीं द्रव्यबाहुत्य सकळ ।
 सिद्ध पूर्वाचि केले, ॥ ७६ ॥ तेन इंद्रजितु सहपरिवारी । बाला कुकर्मा प्रथम
 प्रहरी; । होमु आरमिला, तिथे अवसरीं । कृष्ण काळवीट बधिला. ॥ ७७ ॥

त्याचें मांस आणि शोणित, । अजाअर्वाचें घृत । हवूनि अभिचारक
 मंत्री, तृत । आराध्य दैवत केलें ॥ ७८ ॥ प्रसन्न करुनि चारुणी ।
 संग्रामा गेला तो रावणी । सरिसी चतुरंगिणी । ते ठेविली पश्चिम दारीं.
 ॥ ७९ ॥ अदृष्ट अकस्मात् उडाला, । द्वादश योजनें मेघाआड गेला;
 त्रैघोनि वरुपता जाला । असंख्यात शरजाळ ॥ ८० ॥ तीक्ष्ण चाप-
 खंडाची वृष्टि । पडतां, खर्चो लागली सृष्टि । महावीर पाहती दृष्टी ।
 अधोर्ध्व अष्टदिशा ॥ ८१ ॥ रुणझुणा वाजती घोष, । कर्कश करकराटे
 धनुष्य. । परि बाणातें प्रसवळें आकाश, । ऐसें कपोतें वाटे. ॥ ८२ ॥
 इंद्रजितु प्रत्रयमेघनामा । कपटें वर्ततु दुरात्मा. । तपाचां संधानीं तमुद्रें
 सीमा । सांडिली तत्समयीं ॥ ८३ ॥ सेनामुखीचि वानर । शर झेलिताति
 रणरगधीर, । पिच्छांकित जैसे मयूर, । तैसे कपि दिसताति. ॥ ८४ ॥
 अति वेधा वीर पावळे. । रुधिर प्रवाहीं तुंबळलें. । एक एकाआड रिगों
 लागले । राक्षसाचेनि बाणभयें. ॥ ८५ ॥ तेष उडैला कोव्हाळु, । मांडला
 वाटे प्रळयकाळु, । किती एक कपिदळमेळु । राववा शरण गेला. ॥ ८६ ॥
 मुख्य मुख्य वानर. । बळवंत, वीर्यसागर, । ते जाळे अति भयातुर, ।
 न्निहळिता दाही दिशा. ॥ ८७ ॥ सुग्रीव, अंगद, जांबवंतु, । नळ,
 नीळ, फनस, हनुमनु, । मँदु, कुमदु, वरुणमुतु । हेमकूटनामा, ॥ ८८ ॥
 गवय, गवाक्ष, दधिमुख, । ऋषभ, शरभ केशरी, सुमुख, ।
 गंधमादन, दुर्मुख, । सुषेण धन्वतरी, ॥ ८९ ॥ ऐसे हे मुख्य नायक
 पाहताति खोचतसे कटक. । रघुनाथ तयांप्रति येक । वचन बोलता
 जाला. ॥ ९० ॥ म्हणे, “विक्रमसागर वीरहो, । बाणवृष्टी सेना पावळी
 मोहो. । सधानकर्ता सांगा. त्याचा देहो । पिष्टप्राय करीन. ॥ ९१ ॥
 आमुच्या कटकावीर । मेघु बाणला दिसे अंबरीं; । हा उडौनि विदारावया-
 उपरी । संधानी दिसैल आम्हां.” ॥ ९२ ॥ ऐसें रघुराज बोलतक्षणीं ।
 उड्डाण केलें सातै जणीं. । यायु उडैला त्यांचां करचरणीं, । तेणें मेघु
 विदारिला. ॥ ९३ ॥ ऐसें जाणौनि तो इंद्रजितु । उतरला निज कट-
 कांतु; । सूर्याचा जैसा अधोभस्तु । पश्चिम समुद्रीं जाला. ॥ ९४ ॥
 टळलें संग्रामकपट, । श्वश, नर, कपि जाळे संतुष्ट; । जैसा वणवा विद्या-
 लिया आनंदें पुष्ट । मृग चीताळती. ॥ ९५ ॥ आता इंद्रजितु पुनरपि ।

ग्रासिलीं राक्षसरत्नें । लंकाभांडारीचीं ॥ ३१ ॥ जंजुमाळी, विद्युज्जिह्वा,
 धूम्राक्षु । वज्रदंष्ट्री, वज्रनाडु. यूपान्धु, । अग्निहनु, अरुणु, पूर्णभक्षु ।
 प्रधान महस्त, ॥ ३२ ॥ कुंभकर्णु, महापार्श्व, महोदर, । त्रिशिरा,
 अतिकाया वीर्यसागर, । नरातकु, देवातकु, दिनकर । उद्याचेनि प्रतापें
 लोपे, ॥ ३३ ॥ ऐसे नामाधिळे नेर्ऋत्यगण, । अगलग लंकेशाचे प्राण;
 येरांची सख्या करुळ कोण, । कोटींच्या कोटि, ॥ ३४ ॥ इतुके पडले
 समरगणीं, । सर्वे समुद्रा ऐसी चतुरगिणी; । त्या सर्वांस मूळ हे पापिणी ।
 जनकदुहिता. ॥ ३५ ॥ अरे, हे सीता चितेचा अग्रतार, । नाना विघ्नतर-
 गाच्या सागर, । दार्घ्यदुःखाच्या आगर । वनितारूपेंकरुनि. ॥ ३६ ॥
 हे द्रविपीठोंची देवता, । कीं निर्मलमनोरथाची लता, । कलहकटोळ-
 जलसरिता । वोळली लंकेवरि, ॥ ३७ ॥ कीं हे महद्भयाचें जन्मस्थान, ।
 कीं हे महादुःखाचें भुवन, । कीं हे अनर्याचें गहन, । निस्तीर्ण स्थळ,
 ॥ ३८ ॥ कीं हे सतापसिंहाची दरी, । नाना केशकुजराचीं ठाणातरी, ।
 कीं हे व्यसनव्याघ्राची जन्मकरी । जाली ययाधे; ॥ ३९ ॥ ऐसी हे कृत्या,
 नव्हे मली, । सर्वथा पाहिजे वधिली. ” । ऐसें म्हणौनि घातली । मुझे
 फटीं सीतेचिये. ॥ ४० ॥ इंद्रजित म्हणे हनुमतासि, । “ सीता मारिली,
 सांग जाय रामासि. ” । ऐसें बोलीनि निजदळेसी । निघौनि
 गेला. ॥ ४१ ॥ निमिषाचेनि चतुर्थांशघटें । ऐसें कपट दाख-
 णिलें कुपारें, । तें सत्य मानिले पुत्रें । पननाचेनि. ॥ ४२ ॥
 “ अहा कटकटा ! ” म्हणौनि । आग टाकिलें मेदिनी, । जैसा चडवातें उन्मू-
 ळ्येनि । महादुम पडला. ॥ ४३ ॥ अचारें येसळें दोन्ही नेत्रां, । त्रि-
 लता वसे सवे मार्ग, । ऐसा घटिका एकु वरिणी । निधेष्टित राहिला. ॥ ४४ ॥
 ऐसा अंजनीआत्मजु वपि, । धैर्यवर्षासिंधु, शिवरूपी, । मूर्च्छना निरस-
 लिया पुनरपि । उठौनि उभा राहिला. ॥ ४५ ॥ तर दुःखाचा हृदयीं
 नाचे मेरु, । उदरीं हेलावे चित्तासागर, । पुढें पावला शोकाचा शूर, ।
 नपनीं नीर वाहे; ॥ ४६ ॥ ऐसा धीर तो हनुमत् । सीतेचेनि गदिवरें
 दाटवु, । आठनीत निगाळा हृदयांतु । गह्वरुषा जे जाली. ॥ ४७ ॥
 पक्ष, हो, घोर जाला जनार्धु । आतां काय करुळ रघुनाथु ? । श्ये सीते-
 कारणें सन्धु । बहुत शीणला. ॥ ४८ ॥ होईल जानकीचें स्वरूप । म्ह-

गौनि आलिंगिले पादप. । देखुनि श्रापदाचे कळप, । म्हणे, “ सीते,
 सीते!” ॥ ४९ ॥ रामें, निजखपाहूनि आगळें, । सुख धारलें सीतेचेनि
 नेळें. । वृक्षांचीं भक्षुनि कंदमुळें । परमानंद होता. ॥ ५० ॥ पुढें चांडाळें
 रावणें. । विचडिलीं कैसीं दोघै जणें. । त्या काळापासुनि सीतकारणें ।
 आत्मारामु ग्रमवसे. ॥ ५१ ॥ पाहतां सुग्रीव मित्रु जोडला, । सप्तविट-
 तालच्छेदु केला, । अकस्मात् विधौनि पाडिला । वाळी किष्किंधेचा, ॥ ५२ ॥
 प्रयत्नं केली सीताशुद्धि, । शिळीं बांधिला महोदधि, । असंख्य मारिले राक्षस
 युद्धी । कुंभकर्णादिक. ॥ ५३ ॥ ऐसा प्रतापु रघुनाथाचा, । केला समूह
 कीर्तचा; । पारि व्यर्थ जाली आजि वाचा । दाल्मीकिप्रपांची. ॥ ५४ ॥
 मज पहिलेचि पडिली चुकीः । शुद्धीस आलों येकायेकी, । तेंचि स्कंधी
 बाहूनि जानकी । का म्यां नेली नाही? ॥ ५५ ॥ प्रथमचि मी नेतों सीता, ।
 तारि सप्रामत्संबधु न पडता; । कोणासि इंद्रजितु मारिता । जानकी मृणौनि!
 ॥ ५६ ॥ निधान हस्तप्राप्त जालें । पारि म्यां मूळें सांडून दिधलें, । जसैं मूढें
 गौफणिलें । सांपडलें रत्न. ॥ ५७ ॥ जै मी आलों जानकियेचे शुद्धी, ।
 शतयोजनें उडालों उदवि, । त्या स्वामिकार्याची सिद्धी । आजि निर्मळ
 जाली. ॥ ५८ ॥ इंद्रजिताचां वाणी । असंख्य कपि पडले रणों. ।
 विभीषण बोलिला केविलवाणी, । महाहृत्य सांगितलें. ॥ ५९ ॥ तैं म्यां
 बाणिला द्रोणागिरि, । जो होता क्षीराब्धितीरी, । कोटि चार योजनें
 दूरी । लंकेहून गणना. ॥ ६० ॥ त्या चौपर्घाचेनि जीवाविले कपि, ।
 पर्वत नेऊन ठेविला पुनरपि; । तैं स्वामिकार्याचां पुष्पी । मस्तक माझा,
 सुरविला. ॥ ६१ ॥ ते कष्टकीर्ति आजिचा दिनी । नाशोन पडली शून्य-
 स्थानी. । ऐसेया मज अभाग्यानें अंजनी । कां, पां, प्रसवली? ॥ ६२ ॥
 जानकी बविली इंद्रजितें । म्हणौनि काय सांगों स्वामीतें! । कैसा पां, हो,
 कमें बळिरतें । महा अनर्थु केला!! ॥ ६३ ॥ शुद्धीहूनि आलों तैं
 रघुराजा । सांगितलें ‘क्षेमं जनकात्मजा;’ । तोचि मीं आजि कवणे वोजा ।
 ‘हां वृत्तांत सांगों? ॥ ६४ ॥ जैतें जेणें अमृत पाजिलें, । तेणेंचि विप
 यांटून दिधलें; । कां जेणें पुरीं खुडतां काढिलें, । तोचि बघा प्रवर्तला;
 ॥ ६५ ॥ कां जेणें प्रीति लाविली गोमटी, । तेणेंचि शस्त्र घातलें कंठी; ।

कां जेणें गिरि वेंचविला, शेवटीं । तेणेंचि शिगुरींझनि लाटेल; ॥ ६६ ॥
 तैसा आजि सीतेचा वधु । रघुनाथास सांगों दुःखसिंधु ! । कैसा पां
 घडला संवधु । दीर्घकर्मास्तव ! ॥ ६७ ॥ ऐसा वीर हनुमंत । सचित
 गाईबरे हृदयावांतु. । म्हणे, "आतां जो जाळा वृत्तांतु । तो मय्ये राखों
 नये." ॥ ६८ ॥ ऐसे विचारित, तिये काळी । गेल रघुनाथा-
 जयलि. । कव्या कंचां मुखकमळीं ? । अत्यंत हर्षमद. ॥ ६९ ॥
 मग वोलिला अधोमुखें. । म्हणे, "इंद्रजितें वधिलें सीतेतारिखें." ।
 ऐसें आईकीनि. दुःखें । काकुसुभ उचवळला. ॥ ७० ॥ ते वेळीं
 सर्वां बारांसमीप । आठवूनि सीतेचे गुण, रूप, । कारिता जाळा
 रिलाप, । तें वदवेना कोणासि. ॥ ७१ ॥ शोकसमुद्रीं सीतारमणें । प्रिया-
 ध्रियोगें केलें उपेणें ; । ऐसें जाणौनि लक्ष्मणें । परमार्थु प्रकाटिला. ॥ ७२ ॥
 म्हणे, "भरताप्रजा, चापपाणि, । तूं चतुरचक्रचूडामणि. । विवेकखड्गें
 खंडणी । करीं मिथ्यामायेची. ॥ ७३ ॥ परमार्थांचिनि पैमयें । संसारदुःख
 हें सांडावें ; । कोणाकारणें कवणी न व्हायें । शोकदुःखासि पात्र. ॥ ७४ ॥
 रघुराया, इथे मृत्युलोकीं । जन्मनि, जाइजे सकळिकीं ; । तरी विचारितां,
 तें जानकी । निश्चावेगळीं काय ? ॥ ७५ ॥ नखेदुर्या, पूर्वज आणुलें ।
 सूर्यवंशीं वहुत जाळे, । ते सकळही कोठें गेले । दशरथापार्श्वनि ! ॥ ७६ ॥
 म्हणीनि, जी, ये ससारीं । जन्मला जितुका देहचारी, । तो नाशु पविल
 निर्धारी, । सदायो नाहीं. ॥ ७७ ॥ म्हणीनि जनकादि जन । मुखदुःखीं
 सदा समान ; । तैसेंचि करूं, जी, आत्ममन । हृदयामाजी आतां. ॥ ७८ ॥
 दाशायणीं देह साडिलें । तेन्हां चंद्रमौळीनें काय केलें ? । दुख नमनूनि
 जन्मविलें । वीरमद्रासि. ॥ ७९ ॥ तेणें आज्ञा मागौनि विरूपाक्षा, ।
 जाऊनि अपि देखतां दसा । अत्यंत लाविली शिक्षा, । वस्त्रमुख पुढें जाला.
 ॥ ८० ॥ मग तप करी गूढपाणि, । महातपियां मस्तकमणि. । पुढें त्या-
 लार्गी दाशायणी । हिमाद्रीची कव्या जाली. ॥ ८१ ॥ पार्वती पर्वतनदिनी ।
 जाली शिवाची पत्नी ; । हें कथाचरित्र त्रिमुवनीं । निश्च गात अमे ॥ ८२ ॥
 परिस, अग्रजा, याचिपंथी । रावणु मारीन सहपरिवारीं । लंकेचा राग्माधि-
 कारी । विभीषण करीन. ॥ ८३ ॥ देवां पाठवीन अमरावतिये. । सोडवनि
 वंदीचे राये. । किंकिधेशु सस्यानीं जाय, । हेंही करीन. ॥ ८४ ॥

जुम्ही धेये धरा, जी, पोटी. भरतासि यावी भेटो. । पुढें 'ज्ञानकीचे ठ-
 ढाटी. । तूचि भर्ताए. ॥ ८५ ॥ गिरिजा पावली शिवति, । तैसीच सीता
 पावेल तुमते. । हा सर्वथा माझेनि मते. । सकल्प सृचिला, जी." ॥ ८६ ॥
 ऐसें सांत्वन करी लक्ष्मण, । तेणें निवांत राहिला 'सीतारमण. । तो सा-
 क्षात् नारायण; । त्यासि सगैल कवण? ॥ ८७ ॥ सूर्यापुढें धरिली दि-
 वटी, । अमृतासि मेधु बाढिला ताटी, । क्षीरसमुद्रासि दोनि मुष्टि । क्षिप्रा
 समर्पिली, ॥ ८८ ॥ कां मेघासि उदकाचा चूळ, । इंद्रासि कर्पूराचा
 गोल, । मलयानिलासि अंचलु । घातला जैसा, ॥ ८९ ॥ कां मेळसि बाहिलें
 कनकपुष्प, । पुगीफल ठेविलें कल्पवृक्षासमीप, । मलयाचलासि धूप ।
 दाखविला किंचित्, ॥ ९० ॥ सौमित्र रामासि रायापरी । संबोधिलें
 विवेकलक्षरी; । तो चराचरसूत्रधारी, । आदिपुरुष. ॥ ९१ ॥ राम
 पूर्णानन्दमूर्ति. । शिवु रातसे जयाची वीर्ति, । तो पडिला चिंतावर्ती ।
 कां, पां, ऐसें म्हणाल ? ॥ ९२ ॥ कृत्रिम सीतेचा प्रवादु । सत्य मानूनि,
 'फरी खेदु; । महाअज्ञानपणाचा छेदु । किमर्थ रघूत्तमासि ? ॥ ९३ ॥
 ऐसें म्हणतील कवणी । तारे उत्तर दे कवीची वाणी. । म्हणे, "मनुष्य-
 देहाची सपादणी । केलीचि पाहिजे. ॥ ९४ ॥ वाल्मीकीचा भविष्यकथा ।
 ते सत्य करणें रघुनाथा, । म्हणानि श्रवणेंकरुनि श्लोकार्था । विकल्प न
 धरिजे. ॥ ९५ ॥ रावणें हरण केलें सीतेचें, । हें वाक्य काय होय साचें ? ।
 इंद्रजितें वधिलें हेंही कैचें । घडों शकैल ? ॥ ९६ ॥ जेथें ठावोचि नाही
 श्रामा, । तेथें कैची असेल सीमा ? । वेगळिक नाही सीते रामा, । तरी वियो-
 गदुःख कोठें ? ॥ ९७ ॥ असो ऐसें. तियेच क्षणीं । आला निर्भीषण
 गदापाणि. । तो बोलिला गंभीरवाणी, । "ज्ञानकी क्षेमें असे." ॥ ९८ ॥
 रघुपति, आईकौनि हे वार्ता, । म्यां अशोकयना पाठविलें दूतां. । 'क्षेमें
 तेथें आहे तुमची कांता' । म्हणौनि सांगों आले. ॥ ९९ ॥ कपटविद्या
 इंद्रजितें केली, । कृत्रिम सीता निर्मिली, । ते हनुमतासि सत्यचि वाटली, ।
 हा निष्कपटु म्हणौनि. ॥ १०० ॥ आदका, दर्माचा पुतळा । काय
 प्राशन करील अग्निजाळा ? । खणाचें उद्ग गंगाजळा । भागद्वय फरील
 कैसे ? ॥ १ ॥ अहो, कल्पांतविद्युलता । कैवि येईल पतंगाचे हाता ? ।

॥ १२ ॥ “जिक, जाई, तो इंद्रजितु, । भेंटें पुनरपि जयवतु,” ।
 म्हणौनि मस्तकीं धरदहस्तु । ठेविल्य रघुनोरें. ॥ १३ ॥ यानतरे पाचही
 वीर । सौमित्रासारिखे वेगवत्तर । युद्धा जोण्या वीर्यसागर । शीघ्र उभे
 राहिले. ॥ १४ ॥ तारकासुरापरि जातियें काळीं । स्कंदें नमस्कारिल्ल
 शशांकमौळी, । का देवत्रयासि वद्धाजुळी । अविनाशु आज्ञा पुसे. ॥ १५ ॥
 वृत्तासुर शकें बघिला, । तें गुरुचा आज्ञाविशेष घेतला, । सुपणें सापला
 महार केली । तें विनंता बघिली. ॥ १६ ॥ युद्धसामग्री सरिती घेतली ।
 आपतपूर्णा, खड्गवटी । गुणाचार्यसि प्रदक्षिणा केली । आणि शीघ्र निगाळे
 ॥ १७ ॥ सरिसे पाच वीर । निगाळे वेगवत्तर । नरवैदुर्यासि नमस्कार ।
 करुनि सव्यें घातले. ॥ १८ ॥ जोंन वेष्टित पचप्राणपुटा । आम्त्यावार
 पचभूत एकवटा, । का मनासारिसें घावे वाटा । ज्ञानेन्द्रियपचक ॥ १९ ॥
 पाचही वीरोत्तम ऐसे । सखि सौमित्रासरिसे. । आणिकही नदपूर जैसे ।
 हारणें धानर चाळिले. ॥ २० ॥ पवनपुत्रा स्पर्धो लक्ष्मण, । पुढें चालिला
 देखणा विर्मापण, । जैसा मार्तंडरथीं अरुण । कुशळ, द्रष्टा. ॥ २१ ॥
 लागले निजुबळेचिया बाग, । चालता वीरासि वेगु मोठा, । पुत्रासरिस्त
 धानतो हिंपुटा । पवनु जाळा मार्गी ॥ २२ ॥ जात जाता पुढें पुढें ।
 स्थळ अत्यंत कठिण गाढे, । घोरमये तें अरण्य पुढें । सारखीचि
 दिसती. ॥ २३ ॥ पुळकाकी पादप गर्भार, । निषम भूमि ते कठोर, ।
 पादासि परिश्रमु नाही, धोर । निविडता जाळी. ॥ २४ ॥ पर्व-
 ताचिं कडे त्रुटले, । अग्नीचे उमाटे उडले, । विप्रोदकाचे तुबळले ।
 म्हद ठगो ठगो ॥ २५ ॥ माजी सिंहशार्दूळादिक । गर्जताति मयानक, ।
 ते मातंगा ह्दयीं लागे धडक, । पर्वतीं वज्र जैतें. ॥ २६ ॥ तेथें सरया
 नाही महाव्याघ्रा, । जळवोचें बाहती गरळा, । धुधुकार साडिता, ज्वाळा ।
 लागतां गगनीं. ॥ २७ ॥ ऐसें तें अरण्य दुर्घट, । दशकद्वयोजनें सिधु-
 वेड, । ते प्रवेशानिया वाट । भूमीवरौनि असेचिना. ॥ २८ ॥ घडपुढे
 उवणान्धि, उहरी । आदळती तिचे स्थळंतरी, । तपासून विशाळ दर ।
 पर्वतापोटीं पडतीं. ॥ २९ ॥ ऐतिये अद्भुत निजुबळे । परवीर पावळे
 उताविले; । पुढे रिघु नाही, मार्ग न फळे । बळियाळगी. ॥ ३० ॥
 मुख्य सौमित्रादिक वीर । वीर्यवत, बुद्धिमागर । आन जाळे, जेवि तरार ।

ऐसे उभे राहिले. ॥ ३१ ॥ पुढें सुमित्रेचा आत्मजु । अवलोकी विभीषणा
उजू, । यानंतरें रावणानुजु । हितार्थ बोले. ॥ ३२ ॥ म्हणे, “ गुणनि-
धीत्रिया बंधु, । पुढें आड हेळबतसे सिंधु. । निविडवृक्षाचा संबंधु, । भूमि-
मार्ग नाहीं. ॥ ३३ ॥ अहो लक्ष्मणा, ऐसें करावें, । खेचरगतीतें अनुम-
धावें; । शीघ्र जाऊनि साधावें । दुश्चित्त या शत्रूसि.” ॥ ३४ ॥ ऐसें विभी-
षणु सांगों सरे, । तैसेचि उडाळे तरे, । जैसें गहडांचें कुळ सचरे ।
गगनगर्भागध्यें. ॥ ३५ ॥ अंतरिक्ष आकाशमार्गु । क्रमितां वीरांसि अति
वेगु; । नेणों करिताति पाठिलागु । पळतेया मनाचा. ॥ ३६ ॥ निकुंवंळेचें
मध्यमंडळ, । इंद्रजिताचें कापळविद्यास्थळ । निमेषार्धमध्यें सरूळ । वीर
पावळे विक्रमों. ॥ ३७ ॥ तंव तेथें दशमुखसुतें । विद्यावंतें इंद्रजितें ।
बळियें आपणामवतें । सप्तपौळी दुर्ग रचिलें. ॥ ३८ ॥ महाप्रळयीं कृतांतें
कोपें । श्रीडा धरिलीं बहुसाल रूपें; । तियें इंद्रजितें विक्रमाटोपें । आणौनि
उभीं केलीं काये ? ॥ ३९ ॥ कीं सप्त सिंधु सहस्रांपरी । जाले घोररूप-
धारी; । ते इंद्रजितप्रतापें सप्त हारीं । बेष्टित उभे राहिले. ॥ ४० ॥ ऐसे
विश्राचर खड्गपाणि, । त्यांचे सप्त परिघ उभे धरणी; । मध्यमडळीं तो
रावणि । होम करितु आहे. ॥ ४१ ॥ भूनि साविळी असे व्याससूत्रें, ।
कुंड केलें त्यासि तीन वक्रें, । माजी जातवेदु मूळ मंत्रें । आह्वानूनि
धडकविला. ॥ ४२ ॥ अग्निकुंडा परिघेष्टितें । आणौनि वैसाविळीं प्रेतें; ।
तेथें खिळणी केली दशदिशातें । बहुतांपरी कैसी ? ॥ ४३ ॥ घटीपूर्ण
भरिलें मद्य अशुद्ध, । सर्व होमद्रव्यें केलीं सिद्ध. । अवांचें आज्य, दुग्ध ।
तेणें कळसलीं कैसी ? ॥ ४४ ॥ विभीतकाच्या समिधा । जुडिका ठेवि-
लिया सिद्धा. । अलंबपात्रें, लोहपात्रें बहुधा । प्रकारें ठेविलीं. ॥ ४५ ॥
कृष्ण पुरु कुंडाजवळि । बविला होमारंगकाळीं. । कृष्ण कुरगें मांसार्ज्ज ।
आणि वस्त्रें छेदिलीं. ॥ ४६ ॥ कस्तूरि, पुष्पें, रक्तांवरीं । बहुवसें ठेविलीं
आदरें. । गंधधूपदीपांची धोरें । पात्रें भरुनि ठेविलीं. ॥ ४७ ॥
पूर्वे पसरुनि पंचमंत्रें । सांवार आसन घातले इंद्रजितें. । ताम्र
वन्न नेसला. खान शोणितें । करुनि, जटा सोडिलिया. ॥ ४८ ॥
इंद्रजिताचा मनोरथु । संकलूनि हाचि स्वार्थुः । “अथांसहितः प्रातः हो
रथु, । हें वैश्वानराचें दत्त. ॥ ४९ ॥ तयावरि वैसौनियां मी । नखानर बघीन

रणभूमी; । कदा काळीही संप्रामी । मज कव्हणीं न जिंकावें ” ॥ ५० ॥
 ऐसे कल्पूनि रावणनदनें, । अग्निप्रीत्यर्थ बीजवचने । ठाकिता जाळा अव-
 दानें । स्वाहाशब्दे जपें. ॥ ५१ ॥ मेघनादाचें आराध्य दैवत । प्रत्यक्ष
 अवदानें श्रेष्ठित. । स्वेच्छा होतसे वृत्त । पूर्णद्रव्येकरुनि. ॥ ५२ ॥
 मेदमांसघृतांच्या चढावृत्ति । अग्निमुखांतु पडती; । तेणें त्वरे जाती । ज्वाळा
 गगन प्राप्त. ॥ ५३ ॥ धूम्र लठ्ठिळ गर्वादेवेगळा । तो नांवे दिग्मडळा; ।
 घुंदरल्या मार्तंडकळा, । बिंब न दिसे पाहतां. ॥ ५४ ॥ प्रलयो आरंभला
 पक्षिजाती, । खेचरांची कुंठली गति. । सर्व भूतें धुम्रावर्ती । अत्यंत पीडा
 पावली. ॥ ५५ ॥ मेदमांस हवितो रावणि, । दग्ध होतां सुटली
 कर्पटाणी; । जीवमात्रांचां मुखीं, घ्राणीं । दुर्गंधी दाढली. ॥ ५६ ॥
 सहस्रआहुतांची सख्या केली, । त्यांमध्ये नवशतें जालीं; । पुढें एक शतें
 असेति ठरलीं । संपूर्ण पळ्याचीं. ॥ ५७ ॥ वृत्त होतां जातवेदानळ ।
 तंव त्या मुखांतुनि हळू हळू । अश्वांसहित तेजकटोळु । रथु किती एक
 निगाळा. ॥ ५८ ॥ प्रथम चत्वार अश्वांचे कर्ण । निगाडे, मग मुखें
 संपूर्ण; । यानंतरें अगें अग्निर्ण । चरणार्थें पें निगाडे. ॥ ५९ ॥ अनदानें
 प्रामिता इताशा, । घोडेयांमार्गेचे सरिसा । तेजाचा महाराशि तैसा । रथु
 प्रकटला. ॥ ६० ॥ वज्रमय चक्रे चारि । अर्धगुप्तें कुंडामीतरी; । साटा
 तो संपूर्ण वाहीरि । रथु निगाळा असे. ॥ ६१ ॥ एक शत उरडिया
 आहुती । त्या अग्निमुखी सकळा पडती, । तिथे काळी क्षिति । रथु
 घडवडेल. ॥ ६२ ॥ अयोनिस्तमव घोडे, । जैसे कांचनाचे हुडे; । त्यां-
 टुल्य नाहीं वळियाडे । प्रतांडमाबोदरी. ॥ ६३ ॥ त्या अग्योत्तमांचां
 धंदनीं । चढ हिमें उरडिया घनी; । भूमिकपु जाला, स्वर्गमेदिनी ।
 धरधरली चहुनस. ॥ ६४ ॥ तंन लक्ष्मणविभीषणादिक । परचरित्तम
 सकळिक । आलेयानंतरें तेथ कटक । राक्षसाचें असे. ॥ ६५ ॥ हिंसु
 आइकीनि अश्वाचा । विभीषणु सौमित्राप्रति वदे याचा. । म्हणे, “ बा रे,
 इंद्रजिताचा । पेंउ रथु निगाळा. ” ॥ ६६ ॥ लक्ष्मणु म्हणे विभीषणातें, ।
 “ हें कैसेनि कळेलें तुमनें ? ” । येह म्हणे, “ अंगहिंसातें । आइकिलें
 आतांचि. ” ॥ ६७ ॥ मागुतें बोले दाशरथि, । “ नैऋत्यचक्र शरपंथी ।
 प्रथम मारूं, मग तो रथी । एकट संहारूं. ॥ ६८ ॥ नाशु जालेयावरि

देही । जीवासि वसावेया ठावे नाही । ' तैसे दळ मारिलिया, पाहीं, ।
 होईल इंद्रजितासि ॥ ६९ ॥ मग तो रथाखंड रावणि । उभा उघडा
 फोडीन बाणों ॥ ७० ॥ यानंतरें गदापाणि । त्याप्रति बोले ॥ ७० ॥ राक्षस-
 वाहिनीचें दुर्ग । सत पर्वडी अति अभंग । एकएका वीरांचां स्फंधीं खड्ग ।
 वज्रतुल्य; पाहें ॥ ७१ ॥ सैन्येसीं करितां संग्राम । पूर्णाहुतीसि पावेल
 होम । पुढें इंद्रजितवधाचा नेम । निर्फळ जाला, हो ॥ ७२ ॥
 तंपूर्ण निगालेया रथु । मग सर्वथा आम्हां अनर्थ । म्हणौनि प्रथम सेना
 मारूं, हा व्यर्थ । विचार सांडावा ॥ ७३ ॥ अर्धो हिंसनाहु केल ।
 परि रथ पूर्ण नाही निगाळा । पूर्ण निगे तंव विधांसिला । पाहिजे,
 सौमित्रा ॥ ७४ ॥ ऐसें बोलिलें विभीषणें, । तें सत्य मानिलें लक्ष्मणें
 म्हणे, ' मला ! तुझेनि मते उणें । मत महाचतुरांचें ॥ ७५ ॥ या-
 नंतरें ऋक्षाधिपति । जांबुवंतु बोले व्युत्पत्ति । माझे मत बळवंती ।
 मानिलें पाहिजे ॥ ७६ ॥ दड विचार इये काळी । होमा बेष्टित राक्षस-
 फळी; । ते फोडनि मारूं भूमंडळी । मी आणि गंधमादन ॥ ७७ ॥
 ऐकुं हनुमंतु, ऋषमु दुसरा, । यांहीं आक्रमार्थें अंभरा । प्रभंजनगतीहूनि
 त्वरा । केली पाहिजे दोघी ॥ ७८ ॥ शिळा सांडनि प्रचडा । चूर्ण
 करावें होमकुंडा । अग्निसंभव त्या रथतुंडा । प्रहारें पीठावे ॥ ७९ ॥
 होम विधांसिलेयानंतरें । रथ प्रासिजेल वैश्वानरें; । आराध्य
 दैवत अनादरें । अतिमानें क्षोभेल ॥ ८० ॥ होमकर्तेयाचें
 सकळ । कर्तृत्व होईल निर्फळ, । जैसें वातें विधांसिलें मेघ-
 पठळ । वृष्टीतें न करी ॥ ८१ ॥ विधवेचें परम यौवन । परि तें न
 प्रसवे संतान, । तैसें सर्वथा पाहें हवन । निर्फळ होईल ॥ ८२ ॥ मग
 लक्ष्मणें क्षत्रधर्म । शस्त्रास्त्री अति विप्रम । इंद्रजितु वधावा नेम । इथे
 निमुबळेचां ठायीं ॥ ८३ ॥ ऐसें बोलिल्य वयोवृद्ध । जांबुवंतु बुद्धि-
 सिंधु; । आणि पाहतां प्रसिद्ध । वळाचा मेरु ॥ ८४ ॥ ऐसेया ऋक्षरा-
 जाचां बोला । विभीषणु मानवला । सौमिनु गौरवी, म्हणे, " मला,
 मला, । राघवप्रीतिपात्रां ! ॥ ८५ ॥ याचिकारणें रघूत्तम । तुज दिधलें
 समागमें; । समयानुसार बुद्धिधर्म । वागविशीं आमुतें ॥ ८६ ॥ अंधकारी
 चाळतयापासीं पावकु, । कां मकरालयीं नौकाचाळकु, । दुःखगिरि लंघी,

तयामि विवेकु । जवळिके निरंतर; ॥ ८७ ॥ तैसा तूं, गा, उपकारी ।
आम्हांजवळि इये अवसरी । येथ येतिये काळीं तव करीं । मज ममाग्रजे
दिवले. ” ॥ ८८ ॥ रुक्मण बोले ऐसीं वचनें. । हर्षला जांवुंवतु अति-
मानें. । परसेनाचक्र अव्यवधानें । संहारुं लागला. ॥ ८९ ॥ दुसरा कपि
गंधमादनु । परवीरांसि मारी दर्पहरणु, । तोही मिळाला जैसा पवनु ।
चंड कदलीवनांतु. ॥ ९० ॥ हे दोघे मुख्य नायक । आणिकही कपि
किती एक । होमा वेष्टित नैर्नैत्यकटक । ताडिते जाले शिळावृक्षी. ॥ ९१ ॥
हनुमंतु आणि ऋषभु । ऊर्ध्व उडाले गर्जवीत नभु; । “जय यशस्वी
अयोध्याप्रभु ! ” । म्हणत होमावारि आले. ॥ ९२ ॥ करलांगूळींच्या शिळा
प्रचंडा । टाकूनि विघ्नसिलें होमकुंडा. । अग्निस्थाचेया मकरतुंडा । प्रहार
आदळले. ॥ ९३ ॥ शिळा बसत क्षणीं कुंडावारि । अग्नि पसरला चहूं
पारीं । किती एक राक्षस तिये अवसरीं । दग्धदेही जाले. ॥ ९४ ॥
लंकेशाचेनि नंदनें । शीघ्र सांडिजती अरदानें. । शर्वे नव आणि वीस हुता-
शनें । आहुती घेतलिया. ॥ ९५ ॥ तंत्र विघ्न उदैलें तिये अवसरीं । चंडशिळा
पडलिया होमावारि; । गगनेंचि टाकिले गिरि । बह्मनियां जैसे. ॥ ९६ ॥
अग्निमुख विघ्नसिलें. । कुट महम्मचूर्ण जालें. । पात्रें पात्र भंगले । होमद्र-
व्याचें तेथें. ॥ ९७ ॥ विद्याशाला अग्निमुखपंधु । तो देत होता अग्निसंभर
स्थु; । तंत्र तेथ उडयला अनर्थु । कर्मदोषान्मय. ॥ ९८ ॥ इंद्रजितु तिये
अवसरीं । शिळावृष्टि देत कुंडावारि. । पुढें अवदानें करींचा करीं । राहिली
तिये काळीं. ॥ ९९ ॥ ऊर्ध्व पाहिलें इंद्रजिते । तंत्र ऋषभे केले देहध-
र्मातें; । ते येळुनियां निगुनें । मस्तकीं बसले. ॥ १०० ॥ धोर दुःख जालें
इंद्रजिता. । म्हणे, “कदा रे कर्मा वज्रयता ! । आजि आमुचें वैभव अंता ।
आले निष्ठांत. ॥ १ ॥ अति प्रयत्नें अति कष्ट । फलनि अग्नि केला संतुष्ट; ।
फळला पारि हे अष्ट । फळींचि नेदी. ॥ २ ॥ जेते साधकें केले अंजन, ।
जांझां दाजमिले निधान । प्राप्त होतां पटलें मित्र, । विरसिया मिळिलें
॥ ३ ॥ मुण्णी जेथे मरले तांद । फिरले अवघा सागर, । तटाकीं ला-
गतां मगर । बुडयोनि गेला. ॥ ४ ॥ संपत्ति मेळयुनि देशाउरी । आज
निजप्रामाचा आगरी, । तेथे अफस्तात तरकरीं । घाडणें घातले. ॥ ५ ॥
राजकन्या प्रयत्नें पारिली, । त्रमकाट्टी अग्रचटि प्रविष्टि, । तय अंगरम्या-

आड डखिली । नोवरीचि काळसर्पे. ॥ ६ ॥ मज जाली ऐसी परी । हवन-
क्रियासपूर्णभवसरी । रघु निगत निगता बाहीरे । होमु विघ्नसिला ॥ ७ ॥
ऐसा अत्यंत दुःखितु । इंद्रजितु चिताग्रस्तु । होमद्रव्य चर्चित हस्तु ।
झाडूनि उमा ठेला ॥ ८ ॥ मग उठत क्षणीं सेवकजनीं । दिव्यारें दि-
धर्ली आणीनि, । तियें शीघ्र परिधान करौनि । निजरथारूढ जाला. ॥ ९ ॥
तूणी, बाण, अनेक शस्त्रें । वेतलीं, जैशीं काळयंत्रें, । महाशक्ति त्या बीज-
मंत्रें । गुणिता जाला. ॥ १० ॥ आता माडला सप्रामु अद्भुत । दोहीं
दळींचे वीर उदित. । वीरश्रिया केले मत्त । कृतांत आनेशें. ॥ ११ ॥
पंचमसप्रामसबधु । करील इंद्रजितु वीर्यसिधु, । पार येथीनि याचा वधु ।
रुक्मणु करेल. ॥ १२ ॥ इति श्रीयुद्धकांडकथासागर । बोलिला वाल्मीकि
कपीश्वर, । सा प्रमेयाचा आइका प्रकार । कृष्णदामु मुद्रलु म्हणे. ॥ १३ ॥

प्रसंग. वेचाळिसावा.

४.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानदाय नम । श्री गुरुकाशिराजाय नम ।
होमु हनुमत्तें विघ्नसिला । इंद्रजितु युद्धासि प्रवर्तला । महाप्रळयीं रुद्र
क्षोभला । शत्रुका आनेशु. ॥ १ ॥ ऋषमु जागि हनुमतु । वेगें आले
निजदळातु. । यानतरें मुमित्रासुतु । सप्रामा पुढारला. ॥ २ ॥ पुढें इंद्र-
जिताचे अगलग । कटक अतिसार चतुरंग, । जें विबुधा युद्धें अभंग, ।
भगलेंचि नाही. ॥ ३ ॥ एकला लक्षावरि उठी । ऐसे असह्यात वीरजेठी. । खड्ग
घाटु काळाचां कठीं । ऐता आवेशु सर्वाते. ॥ ४ ॥ करिती भीम गर्जन, । तेणें
फुटीं पाहे गनन. । तेजोराशि जाला कळाहीन । च्यवोनि पडों पाहे. ॥ ५ ॥
वीरा हस्तीं शस्त्रें अनेकें, । तेजें विजुडूनि अधिकें. । वामकरीं धरिलीं
थेटकें । अपारें मस्तकावरि. ॥ ६ ॥ शक्ति सर्वांगी अति आगळी, ।
म्हणौनि मिरविती व्रीदावळि. । सिद्धें ओतिळीं कपाळीं, । जटा मोकळिया
माथा. ॥ ७ ॥ ऐसे पदाति वीर धळिपादे. । तव राउत उठावळे उदा-
ळित घोडे; । तयांपुढें सौंदर्य थोडें । चित्रलिखिताचें. ॥ ८ ॥ ओहपजर
अशां अगीं, । शर, शस्त्रें दोहीं मागीं, । युद्धाकारणें रणरंगीं । पावळे

पुढें. ॥ ९ ॥ कुंजर महामदोन्मत्त, । जैसे चरणांचे पर्वत; । वार मीमिदेही
 महावंत । ठेपूनि पुढें पावले. ॥ १० ॥ राक्षस नव निशितां रथी
 भ्रूतासि पाह्नि ग्रंथी, । वाऊनि चापाग्रें शिरीं, रणपंथी । घडघडाय
 मानें. ॥ ११ ॥ ऐसा राक्षसरणसागर, । मर्षादेवेगळा दिसे पसर, ।
 अगस्तिवत वायुकुमर । प्राशन करूं पावला. ॥ १२ ॥ नैर्ऋत्यांचे निविड
 मार । देखौनि उठायले कपिवीर. । शिळा, शिखरें, तरुवर । टाकिते
 जाळे वळे. ॥ १३ ॥ विक्रमाचेनि आटोपें, । अति वैरपणाचेनि कोपें,
 मिळौनि दोन्ही दळें, प्रतापें । युद्ध करितीं जालीं. ॥ १४ ॥ गर्जन करित
 मयानक. । घोवें छळिती. एकां एक. । खड्गमंडित ऊर्ध्व हस्तक । धि, धे
 म्हणौनि हाणिती. ॥ १५ ॥ साधक आंगें विक्रम । मारिती निगुती वरें; ।
 चंद्रां पळसा आगीं कुमुमें । तैसे वीर रक्ताळले. ॥ १६ ॥ धडधडा
 छाभिती लसिने घायें; । यटयटां तुटती हातपायें; । बहुतेक वीर सामी-
 कार्य । जाणौनि गतप्राण होती. ॥ १७ ॥ वीरश्रिया मातले दलपानि ।
 निर्मम शेरयेरां संघटणी । युद्ध करितां समरंगणी । अमित पडले वीर.
 ॥ १८ ॥ ऐसा संप्रामु जाला तुंबळु; । वीर फरिताति कोल्हाळु; । तेंपु
 अनुद्धाचा खळाळु । बाहों लागला सैरा. ॥ १९ ॥ एक एकां हस्तें नामा-
 धिले । समरंगणी वीर पडले. । कल्पातमातें उन्मूळले । महानृक्ष जैसे.
 ॥ २० ॥ राक्षसदळां निरुद्ध वहुत । देखौनि क्षोभला हनुमंतु. ।
 ऋषमु आणि जावुंवंतु, । गंधमादनु चौथा. ॥ २१ ॥ रुद्रावेशी
 ते काळरूप । तर्पा चौघांचे वळ अमुप; । महाराक्षस मग्नदर्प ।
 करुनि मारिले. ॥ २२ ॥ शतसहस्र एकएकें । राक्षस संहारिले रण-
 कौतुकें. । चारि मेघ गर्जती तवकें । तैसे बुभुकारती. ॥ २३ ॥ चौवांचां
 हातीं चारि वृक्ष । तुवळ करिताति रण दक्ष. । तिये काळीं लक्षानुलक्ष ।
 नैर्ऋत्यवीर पडले. ॥ २४ ॥ ऐसें देखौनि इंद्रजितु । क्रोधें खवळला जैसा
 कृतार्तु. । सेनामुखीं येऊनि वीर्यवंतु । शर धरपता जाळा. ॥ २५ ॥
 पिनाकतुल्य ते प्रचंड । भुजांवारि खेळे क्रोद्ध. । बाण तयापासीनि उदंड ।
 पडत परवीरांवार. ॥ २६ ॥ इंद्रजितें चारि वेळां फटक । मारिलें, तें
 देखिलें कौतुक. । अवतारपुरुष रामादिक । नागपाशीं बांधिले. ॥ २७ ॥
 जेणे आपलेनि पुरणार्थे । अमरपुरीतें घातले पाळपें, । देवें देव नि.सत्व

हले, तैयें । आणिकांचा कोण पाहु ? ॥ २८ ॥ तो इंद्रजितु रावणात्मजु ।
 शमितु पै क्रोधाचिया त्रिजु. । वानर मारिता जाला वीरराजु । सोडूनि
 शरांची लक्षें. ॥ २९ ॥ सेनामुखींचे वानर । बाणीं खिल्ले, जैसे मयूर; ।
 हनुमंतादिक थोर थोर । आदिकरुनि. ॥ ३० ॥ विभांडूनि शाखा-
 मृगाची शंत । पुढें रथु घातला इंद्रजितें. । ऐसें देखौनि सुमित्रासुतें ।
 कोदड टणत्कारिलें. ॥ ३१ ॥ चापटणत्काराचा ध्वनी । तडकु फुटला
 गगनीं, । कपु जाला मेदिनी, । मूतासि प्रळयो वाटे. ॥ ३२ ॥ उडुगणीं
 सेविलें भूमडळ, । गगना गेलें सिंधुजळ, । पर्वता आंगीं विशाळ ।
 दरकुटी पडलिया. ॥ ३३ ॥ निकुञ्जलेचीं श्वापदें, । सिंह, शार्ङ्गळ,
 चतुष्पदें, । कोदंडटणत्कारनादें । गतप्राण पडलीं. ॥ ३४ ॥ ऐसें लक्ष्मणें
 कोदड । टणत्कारुनि वाडलें प्रचड. । बाण बोढिले, ज्यांवरि शतखड ।
 पवन पडताचि होये. ॥ ३५ ॥ ऐसा सौमित्रु वज्रठाणीं । उदितु संप्रामा
 समरगणीं; । तव जबळि विभीषणु गदापाणि । तेणें आड
 घातलें. ॥ ३६ ॥ विभीषणु युद्धा प्रवर्तला । तो सन्मुख इंद्रजितें
 देखिला. । मग म्हणें, “ भला, गा, तू भला । राक्षसवशामध्ये । ॥ ३७ ॥
 एव्हडे कीर्तीचें तू पात्र । जे त्यजिले आपुले संगोत्र. । मनुष्यां मर्कटासि
 केलें भेत्त । शरणागतु जालासि. ॥ ३८ ॥ कैसी सांडिली लोकिकी लाज ?
 हे वरवें वाटे तुजें तुज; । परि ‘कटा ! कटा ! !’ पूर्वज । करिती स्वर्गी.
 ॥ ३९ ॥ प्रन्हादु देसमशीं जन्मला । तो पितयासि अत्कु जाला; ।
 परि तो तुजहूनि भला । कोटिगुणें वाटे ॥ ४० ॥ तेणें पितयाचाचि
 केला नाशु, । परि पुढें राखिला सकळ वशु, । तुज तारि केला प्राप्नु ।
 अवघेया बुळाचा. ॥ ४१ ॥ अरे, त्या रामाची किती बुद्धि ? । जे शिल्लें
 बाधिला महोदधि, । राक्षस वधिले युद्धी । देवाचे दर्पहरण, ॥ ४२ ॥
 यासि तूचि कारण, अवमा, । बहुत भेद सांगितले तुज रामा. । निकु-
 ञ्जलेसि आणिलें संप्रामा । तुवाचि लक्ष्मणातें. ॥ ४३ ॥ माझा होमु होतां
 सकळ । उरल्या जाडुती अष्टदशकमेळु; । तव वीरियातें तू चाढाले ।
 घेऊनि आलासि. ॥ ४४ ॥ सायधान नव्हतों न्हिये काळीं मी, । तव
 आकाशीहूनि तुम्हीं । मित्र पाडूनि, संप्रामीं । प्रवर्तलेति. ॥ ४५ ॥ तारि
 तुम्हां सकळाची किती प्राप्ति । जे संप्रामीं सायाळ ऊर्ध्व हसूं ? । कदा

हे न घडे, जैसा गमस्ति । नक्षत्रांते नाटोपे. ॥ ४६ ॥ आतां तुम्ही
 माझेनि हस्ते । मरण पावाल, रे, समस्ते; । जैसी महानवमीची बस्ते
 शक्तिस्थानी पडती. ॥ ४७ ॥ आजि मजशीं तूं प्रसंगे । युद्धा आलासि
 चीरग्रींगे. । लक्ष्मणासि घातले मागे । परम पुरुषाये. ॥ ४८ ॥ आत
 मांडी, रे, बजटाण. । साहे माझे देवांतक बाण. । निर्वाण देखौनि शरण
 सौमित्रा जावों नको. ॥ ४९ ॥ विभीषणा, तूं परम अन्यायी. । आजि
 इये रणभूमीचां ठापी । तुझे कलेवर कूट करीन राई. । एधवांचि जाण
 रे. ॥ ५० ॥ ऐसें बोलि तो इंद्रजितु । सवेचि प्रसुत्तर विभीषणु देतु,
 जैसा मूर्खापुढे पंडितु । कांहीं एक अनुवादे. ॥ ५१ ॥ विभीषणु म्हणे
 “इंद्रजिता, । आइक, रे मूर्खा, मूढमुठा. । आत्मघातको तुझा पिता
 ऐसें त्रिसुवन जाणे. ॥ ५२ ॥ कां, रे, रघुनाथाची कांता । लंकेमध्यें
 आणिली सीता ! । कां, रे, तुमचें हित बोटता । आइकिलें नाही ! ॥ ५३ ॥
 जेणांचि आपुला स्वार्थु । पाडिला धैरसंबंधु व्यर्थु. । काळ्याचा काळु रघु-
 नाथु । हे कां नेणां पहिलेंचि ! ॥ ५४ ॥ कां अंगदाची छटणा कैटी ! ।
 कां शिष्टाई नाही घेतली ! । कां सीता नाही दिघली । रामाची रामाबागी !
 ॥ ५५ ॥ ऐक्य भोगितां मातलेति । कां गर्वसमुदीं बुडालेति ! । आपुली
 संपत्ति, संतति । आटविली अवची ! ॥ ५६ ॥ कां, रे, सभेमध्यें रावणें ।
 मज मारिलें वामचरणें ! । कांसेया मरणा धरणें । दिसलेति बळें ! ॥ ५७ ॥
 हे परपीडा करिजे जेणें । तो दुःख पावेल लक्ष्मणें; । जैसें पेरिलें, लाहणें ।
 अद्याचें बडुसाळ. ॥ ५८ ॥ समामढपी प्रथम मी । बोलिलों, जे ‘सीता
 जेदितां तुम्ही । रामबाणीं संप्राप्ती । राक्षसपुच्छेंसी आटाळ.’ ॥ ५९ ॥ ऐसें
 बोलतां तिये समयी, । इंद्रजिता, तुझां इटपी । अग्नि लागला, मग उपायी ।
 आलासि बटूत. ॥ ६० ॥ त्या शब्दशब्दांचे घाय । लागलेया विदारिलें तें
 सांगां काय ! । मग देवां दुर्लभ व्याचे पाय । रया रामासि शरण गेलों.
 ॥ ६१ ॥ वृषिमा शब्दशब्दांचीं शल्यें । शुपटी, रे, बडुसाळें; । आतां
 निःशल्य करावयासि पाठविलें । लक्ष्मणासि निजुघटें. ॥ ६२ ॥ आतां
 येचि काळी, येचि संप्राप्ती । तुझे शरीर सौमित्र पाडेल रणभूमी, । तें
 कौतुक देखौनि मी । निःशल्य होईन. ॥ ६३ ॥ आतां व्यर्थ जावाचा अमु ।
 धरुनि कारितोसि संप्रामु । लक्ष्मणु तुज बधेल, हा नेमु. । सत्य बाचा माझी.

। ६४ ॥ या लक्ष्मणाचां तीक्ष्णबाणों । तुझे शिर तुटीनि घडेल धरणी; ।
 करचरणांची खंडणी । हुमशाखांतुल्य होईल ॥ ६५ ॥ तुझेया शोणिताचा
 सदा । होईल पृथ्वीवरि तांबडा । रणागिधें येऊनि तडतडां । मांस तुझे
 तोडिती ॥ ६६ ॥ तुवां चारि वेळां युद्ध केलें, । आगळें जलंत दाखविलें; ।
 परि सर्वथा आयुष्य पुरलें । आजिचे युद्धां आतांचि ॥ ६७ ॥ तुम्हां
 जितिलें त्रिभुवन । तें तुम्हांसि काळु होता प्रसन्न । आतां भाग्य जालें सर्वथा
 हीन । आणि तुमचें बळ ॥ ६८ ॥ विपरीत काळु जें आला । तें अमृतवेत्तां
 राहो तुटला । जळफेणें नमुवि संहारला, । ज्याचें वज्रें रोम न तुटे ॥ ६९ ॥
 शिरां ठेवितां आपुलाचि कर । चूर्ण जाला भस्मासुख । अगस्तीसि एवढा
 सागर । आचमना न पुरेचि ॥ ७० ॥ मदनाचां बाणघापो, । पाहें,
 त्रैलोक्य तुटलें ठायी; । बक्र होतां शिवाची भंवरी । तो भस्म जाला
 क्षणमात्रें ॥ ७१ ॥ विपरीत काळ्याति कैशी । । गृहीचे स्तंभी उदेवी
 विवशी । दैत्याधिप हिरण्यकशिपूति । फाडिलें तें ॥ ७२ ॥ ज्याचिपे
 बंदिशाळेभीतरीं । तुझा पिता होता बडकाळ्यारि, । तो सहस्रार्जुन सहस्र-
 रिवारी । कापिपुत्रें मारिला ॥ ७३ ॥ म्हणौनि तुम्हां सर्वांतें सबळ ।
 भाक्षित आला, रे, विपरीतकाळु । तो कैसा, पाहें पां समूळ । क्षयो आस-
 मला ॥ ७४ ॥ कोणे सुगों कोणे भवसरों । सांग पापाण तरले सागरों ? ।
 कोणे काळों पालेखाइरीं । लंका वेष्टिली होती ? ॥ ७५ ॥ म्हणौनि ऐसा
 एकु काळु आला । जळराशि शिळीं बांधिला । ऋक्षी आणि वानरीं
 वातला । त्रिकूटाचळ्यासि वेढा ॥ ७६ ॥ राक्षस कृतांतरूपी, । देवदर्पह-
 रण, प्रतापी, । सांसि समरंगणीं कपि । मारिताति विक्रमें ॥ ७७ ॥
 मनुष्य रामलक्ष्मणादिक । जाले तुम्हां मुल्यांचे मृत्युदायक । मी तुमचा
 तुम्हां शत्रु, हें कांतुक । देव पाहताति ॥ ७८ ॥ जैसें वृक्षाचें शाखाकाष्ठ ।
 वृक्षापासौनि जालें स्थानभ्रष्ट; । तें लोहच्छिद्री रिगौनि करी पिष्ट । आपुळेया
 ह्मशाचें ॥ ७९ ॥ तैसा तुमचाचि, रे, मी । आतां जालों धरियांचा समा-
 गमी, । तुमच्या वधाकारणें संप्रामो । साक्षेंप प्रवर्तेलों ॥ ८० ॥ ऐसें
 होषावेया कोपे कारण ? । कां मी करितसें निर्वाण ? । कां विवेक सांदुनि
 माझे अंतःकरण । गोत्रवधा प्रवर्तलें ? ॥ ८१ ॥ तारि, इंद्रजिता, शन्द नाहीं
 आम्हां । हा विपरीत काळ्याचा महिमा । साकट पाप घडलें तुम्हां, ।

समान कैसे होती ? ॥ १२ ॥ परमु आणि कवडा, । ऐरावत आणि
 माकोडा, । महान्युत्पन्न आणि वेडा । समान कैसे होती ? ॥ १३ ॥ मज
 राक्षसा आणि मनुष्या तुज । समरगणीं सरा, हे चंड चोज ! । नागपाशीं
 पडिलेति, ते लाज । कोठें ठेवूनि आलासि ? ॥ १४ ॥ दुसरा संग्रामी
 भाजां बाणी । रामु आदिकहूनि दुमपाणि । समग्रही पडलेति रणागणी ।
 निजोव प्रेत होऊनि; ॥ १५ ॥ तें. लक्ष्मणा, तुम्हां अंगी । काय शक्ति
 नव्हती रणरांगी ? । ठेविली होती पाताळां कीं स्वर्गी । ते आतां धेऊनि
 आलासि ? ॥ १६ ॥ प्रतिसंग्रामी भाजा शरी । शयन करा पृथ्वीवर, ।
 तेचि तुम्ही निवुवळेमांतरी । युद्ध करू आलेति. ॥ १७ ॥ तुम्हीं कैला
 असैल निधयो, । जे मज इंद्रजितासीं युद्धीं जयो; । तारि तें सत्य करा, रे,
 सूर्यो । जंव अस्तमाना नवचे. ॥ १८ ॥ अरे, हा त्रिभीषण पृथ्वीवर ।
 हतभाग्य बहुतापरी; । म्हणौनि राण्यावाहीर । लंकेसो घातला. ॥ १९ ॥
 ऐसेया तुम्ही भेटताचि श्रेष्ठ । प्रीतिनें दिवली प्रधानवट. । सभामंडळीक
 मर्कट । सुग्रीवादिक तुमचे. ॥ २० ॥ तृणपर्ण जे भक्षक । त्याचें भेटवूनि
 आणिलें फटक. । वर लंकेसाठीं हे कांतुक । थोर दिसत आहे. ॥ २१ ॥
 अरे, ज्यांचा घुलु जे जे ठायी । ते तेथें जाती आपुला पायी; । तसे तुम्ही
 मरणप्राप्तिसमयी । बळें लंकेसि आलेति. ॥ २२ ॥ आता इये निवुवळे-
 मांतरी । आपला तीक्ष्णघाराशरी, । लक्ष्मणा, तुझीं करपदकाढारी ।
 भ्रमंवीन गगनीं. ॥ २३ ॥ ऐसे शब्द बोलिले इंद्रजितें. । ते परितोनि
 सुमित्रामुतें । प्रत्युत्तरे दिवली, जियें वजातें । भेदूं शकती. ॥ २४ ॥
 लक्ष्मणु म्हणे, “ रे रावणात्मजा, । उन्मत्ता, गतापुष्पगजा, । तुज सिंह-
 लक्षण सौमित्र वोजा । विदारावया मी आलों. ॥ २५ ॥ वरता वाऊनियां
 मेढा । मजसां प्रतापु बोलती गाढा. । मी कोण, रे, ऐसें, मूढा, । तुज
 झन नाही. ॥ २६ ॥ पन्नास कोडी हे महीतळी; । वरि असिजे
 अष्टकुल्लचळी, । आणि सत सिंधु, सत द्वीपावळि, । दिग्गज,
 दिशाष्टक, ॥ २७ ॥ वनस्पति अष्टदश भार, । शिळा, पाषाण,
 गिरिवर; । नांदती जीव, सचराचर । स्थूल, दीर्घ प्राणि. ॥ २८ ॥
 महाजड विशाले । नदनदीचीं तुबळ जळें; । इतकाही भार मंडळें ।
 धरिला आहे सावें. ॥ २९ ॥ ऐसी वपुवरा दिसाळा । जात होतीं लंघूनि

पाताळा, । तिये श्रेष्ठ सत्वागळा । आधार जाला असे. ॥ ३० ॥ सहस्र-
 न्ह्या फणामंडळे हारी. । पृथिवी धरिली एका फणामंडळावरि; । तेणें
 ऍबीजाचियापरी । अलक्ष्य करुनि ठेला. ॥ ३१ ॥ त्या शेपाचा
 र्णावतार । तो मी जाण लक्ष्मण वारु, । सुमित्रासुतु, कुमर । राया
 इशरथाचा. ॥ ३२ ॥ वैकुंठीचा पुरुषोत्तमु । चराचरबीजफळांकितद्रुमु, ।
 तोचि पूर्णमल आत्मारामु । अवतरला सूर्यवंशी. ॥ ३३ ॥ महिमा नेणे
 वेदपुरुषु, । वर्णू न शके जिह्वाळु शेषु, । शाखां मयितांही सारांशु ।
 निवडितां न कळेचि. ॥ ३४ ॥ नित्य रामाची गुणानुवादकथा । श्रवण
 करणें कळासनाथा. । दुष्टां दुःख द्यावया सर्वथा । अवतार धरिला.
 ॥ ३५ ॥ याचिकारणें मनुष्यावतार । करावेया राक्षसांचा संहार, । हें
 मत्रिष्य ब्रह्मीकि श्रयीश्वर । कथूनि राहिला आहे. ॥ ३६ ॥ जितुके हे
 श्रद्धवानर । तितुके देवांचे अवतार. । पृथक् सांगी तरि साचार । तूं मूर्ख
 जाणसीना. ॥ ३७ ॥ याची साक्षी रोकडी जाण, । जे समुद्रां तारिले
 पाषाण, । लंका विज्वंसिली, निर्धरण । तुम्हां सर्वासीं मांडिलें. ॥ ३८ ॥
 -तुम्हांसर्वीमध्यें कुळटिळकु । विभीषण पुण्यभोक्तु; । जैसा अमुरांमाजी
 एक । मन्हादु वैष्णवु जाला. ॥ ३९ ॥ तारे या विभीषणाचां मुकुटी ।
 अति रघुनाथाची कृपादृष्टि. । रावणवधाचां शेवटीं । हा लंकेतें भोगेल.
 ॥ ४० ॥ असो. हें बोलणें बहुत गाढें । तुजप्रति न पाहिजे एवढें, ।
 जैसा महामूढापुढें । पंडिताचा वाग्विलासु. ॥ ४१ ॥ आतां मी लक्ष्मण
 जाण । इरावेया आलों तुजे प्राण. । या बोलाची चिन्ह सुण । तूं
 बोळखौनि घेई. ॥ ४२ ॥ पातकियां प्राणियां मरणकाळीं । संचरे आंगीं
 सन्निपात बळी; । त्यास्तव नाचा मर्यादेवेगळी । अमंगळ वदे. ॥ ४३ ॥
 तैसा तूं राक्षस पापरूप. । तुझा मृत्युकाळ आला समीप । म्हणौनि
 करितोसि बागजस्य । विविधां वचनां. ॥ ४४ ॥ जो योढिलासि पुरुषार्थु ।
 तो आतां सर्वथा न्यर्थु. । हां, रे, शंकरापुढें मन्मथु । जय पावला काय ?
 ॥ ४५ ॥ अरे, रजनीचेनि आधार । सृष्टि मासिजे अंधकारें; । पुढां
 उगवत क्षणीं दिनफरें, । पाहें, कैसें कारजे तें. ॥ ४६ ॥ तैसें तुवां
 कपटविद्येचेनि वळें । मेघांआढीनि मंगिलां दळें. । त्योचें उसिनें मी शीघ्र काळें ।
 ध्यावेयासि आलों असें. ॥ ४७ ॥ आतां होई, रे रिपु, सावधान. । सोभाळी, रे,

सुटलें संधान. । तुजें शिर पाहों जाईल गगन । माझेया बाणांसरितें. ॥ ४८ ॥
 जैसे ससाणे, गोव, धार । उडौनि अमर्ता अंबर; । तैसे तुजे चरण आणि
 कर । खेचरगति पावती. ॥ ४९ ॥ गिरिशंगे विद्वारी कुलिशपाणि, ।
 तैसी गात्रें छेदीन बाणी. ” । ऐसें लक्ष्मणु खोले; तंव रावणि । । क्रोधाच्या
 उल्का सोडी. ॥ ५० ॥ मंदरा ओढितां वामुकीचें पोट । दडपतांचि वमी
 काळवूट; । तैसी इंद्रजिताची मुखवाट । क्रोवाग्रिशिखा वमी. ॥ ५१ ॥
 अधरोष्ठी रोविले दशन, । वाटारिले भीम, रक्त लोचन, । कोदंट वाळनि
 केळें संधान । शतबाणीं देखा. ॥ ५२ ॥ ते बाण मुंसात दीर्घवनी ।
 मनोवेगें भरले गगनी. । आपणांवरि पटतां लोचनी । लक्षिले लक्ष्मणें.
 ॥ ५३ ॥ कुदाळु देखणा वीरराजु । दर्शमुखारीचा अनुशु. । मेढामंडित
 उर्व्ववाममुजु । करुनि शर सोडिले. ॥ ५४ ॥ शत्रुशरसंख्या मार्गण ।
 गगनपंथें अति तीक्ष्ण; । इंद्रजिताचा बाणांसि खंडण । केळनि पाडिलें.
 ॥ ५५ ॥ ऐसें देखानि इंद्रजितें । केले शरसंधान मागुतें. । तेही वार
 पटतां मुनिवामुतें । सोडनि पाडिलें भूमी. ॥ ५६ ॥ पुनरपि गर्जनि
 रावणि । लक्ष्मणु निविला पोदशबाणी. । तेही शर आदळत क्षणी ।
 सोडिले मानवियें वारें. ॥ ५७ ॥ गरुड जैसा चरणचवडी । सर्प धरुनि
 चंचुवे तोडी, । अंबरीं अमतां भूमी पाडी । निर्जीव खंडें; ॥ ५८ ॥ तैसा
 शरार्थि धनुवाड । शत्रुजिता शरसंधानाचा सडा । निजबाणीं घाटी,
 गीर पोडा । निजुंबळेसि जव्हे. ॥ ५९ ॥ व्युत्पत्तीनें महाचतुरें । त्रिदिवीं
 प्रक्षाचीं अवदोचरें, । तैसे सूर्यपंशांचेनि वारें । शर सोडिले शत्रूचे.
 ॥ ६० ॥ मग घगवगित गूळवदन । बाण गुणीं लाविले धत्रासमान. ।
 “ साहे, रे इंद्रजिता, ” म्हणीन । शत एक मोफडिले. ॥ ६१ ॥ कैसे
 धनुष्यापासुनि सुटले, । मुंसात गगनीं भरले, । नाना ते सूर्यासि सांगो
 गेले । प्रताप लक्ष्मणाचा. ॥ ६२ ॥ बाण नव्हती ते कीर्तीचीं वक्रें ।
 देव विमानारूढ कृपापात्रें । त्यां इंद्रबिहु मारीन म्हणीनि सौमित्रे । सांगांया
 पाटविलीं. ॥ ६३ ॥ कीं शत्रूसि यमयोकीं गमन । मांडिले म्हणीन मुहूर्त-
 सावन. । त्यांचेपुढे पाटयिले प्रस्थान । सौमित्रे निजबाणीं हसी. ॥ ६४ ॥
 असो. ऐसी शरशष्टि । इंद्रजिते येतां देविली दृष्टी. । ऊर्व्व वाळनि
 कोदंड मुष्टी । शीत्र संधान केळे. ॥ ६५ ॥ सौमित्राचे येत होते बाण ।

त्यांवरि इंद्रजिताचे गेले तीक्ष्ण. । तेही त्यांचें केलें खंडण । वदनवारा-
 कळनि. ॥ ६६ ॥ याउपरी वीरिं दोर्घां जणीं । सरिसेंचि संधान केलें
 हुतां वाणीं. । शर चापतूणींहुनि । अमित सोडिते जाळे. ॥ ६७ ॥
 इंही धनुष्मतीं प्रवळ । शंकराहित साटिले शरजाळ, । ऐसेयास्तन गगन-
 रटळ । संपूर्ण जालें. ॥ ६८ ॥ पयनासि फिराविया पंथु । नाही, न चले
 पुर्यस्थु. । खेचरांसि मांडळा, अनर्थु, । दाही दिशा कोंडलिया. ॥ ६९ ॥
 देवां वीरांच्या संधाना । उपमा न स्युरे चतुरानना. । महद्भय भारंभलें
 निमुवना । तिचे सग्रामसमयीं. ॥ ७० ॥ त्या दोन्ही वीरांचें तीक्ष्ण वाण ।
 सृष्टिसंहारक, जैसे काळगण; । ना ते प्रळयीं द्वादशादित्यकिरण । पसरले
 गगनीं; ॥ ७१ ॥ कीं प्रळयमेघीं शूर विद्युत्प्रता । वाणरूपें होत्या दोही
 वीराचे भातां; । त्या युद्धप्रसंगें आनंदे अमिता । जन्मस्थानां कीडा करिती.
 ॥ ७२ ॥ ऐसे वाण वीरद्वयाचे । चड चड, विविधां मुखाचे, । तेजोमय
 काचनपुखाचे, । काळदृष्टि वज्रातुल्य. ॥ ७३ ॥ इंद्रजिताचे वाण कैसे ? ।
 उड्डाणें घेती रणगीध तैसे; । कीं गगनांचिये कोंडुनि मुमे । भूतगण
 पसरले. ॥ ७४ ॥ सौमित्राचा शराची गति । जैसे दिव्यदेहधारी मुकृति ।
 स्वर्गमुखें भोगायला जातां । मूगंडळापासोनि; ॥ ७५ ॥ कीं ज्या सरोवराचें
 नाम मानस, । इण्ठे तेथीनिया ते राजहर्म्य । गगनमढळीं भ्रमण निर्दोष ।
 करायला जाती जंसे. ॥ ७६ ॥ जितुक्या लक्ष्मणाच्या वाणमाळी, ।
 श्यांवरि राममुद्रा वीजें लिहिलीं, । जैसी नागफणीमडळीं टसानळीं । पक्षे
 मिरवती. ॥ ७७ ॥ आणि जैसी यमाचा रडारि । त्रिखित यमनामांची
 कुसरी, । तैसी इंद्रजिताचेया वाणारि । रावणनामावळी. ॥ ७८ ॥ त्या
 वीरद्वयाचे अक्षय तूणीं, । अमोघ वाणांच्या त्या राजाणी, । जैसा कवि-
 मुखमंडळीच्या वाणीं । प्रसरती परोसरतें. ॥ ७९ ॥ कीं द्रुमवाहळावनरा-
 टिका । तेथ्याहती राहाटघटिका, । परि त्या जैसी कूपोदका । न्यूनता नये.
 ॥ ८० ॥ यौनवदशेचां टायी बंदर्पु । प्रमदप्रमगीरंगरूपु; । नाना अरतारमा-
 ळेचा साशेषु । शुर्गातुनि राडेचिना. ॥ ८१ ॥ ऐसे त्या वीरद्वयाचे तूणी ।
 संग्रामकाळी समरगणीं । वाण वेंचितां त्यातुनि, परि वाणीं । भरलेचि
 असती. ॥ ८२ ॥ त्या दोघांचें घोर संधान. । शरीं संपूर्ण जाणें गगन. ।
 परीक्षीनि करी परिणाम । धनुर्विद्या बरिथी. ॥ ८३ ॥ आशपारक ऐसे

निजगण । तैसे वीरद्वयाचे ऊर्ध्व बाण । आकाशी जाऊन, खंडण । करि
 जाले परस्परें. ॥ ८४ ॥ जैसे क्रूर पक्षी वैरसंबंधें । गगन भ्रमतां करि
 युद्धें, । चंचुपुटे हाणिती, चर्चित अशुद्धें । भूमंडळीं पडती. ॥ ८५ ॥
 जैसे मत्सरवादी लोक । स्यळनिर्वाही शब्द अनेक, । छळणा करुनि नि
 रर्थक । परस्परें करिताती. ॥ ८६ ॥ ऐसियापरी दोघां सुपरिपाठी । सो
 दिल्या वाणांचिया कोटि. । अंतरिक्ष गगनाचां पोटी । एकएकांतें तोडिती
 ॥ ८७ ॥ आदळती भाळींसीं भाळी, । तेणें खणखणाटें अग्निदृष्टि जाली;
 तेणें दग्ध हों लागली । मंगळाची जननी. ॥ ८८ ॥ तिडकिया उसळलि
 शरसंघट्टणें, । तिया यन्हिशिखा विजुंसे आणिती उणें. । ऊर्ध्व गेलेय
 तारांगणें । आहळौनि च्यवलीं भूमी. ॥ ८९ ॥ ऐसे कुशळ दोघे धनु
 धारी । निजहस्त निजधनुष्यांवरि । भ्रमविती कुलालचक्राचियापरी । शर
 मुटीकरितां. ॥ ९० ॥ नाना सन्मुख समरंगणी । धनुष्यविश्राकर्म दोर्व
 जणीं । त्याचीं परीक्षा दिधली घाणीं । भरुनि आकाश. ॥ ९१ ॥ दोर्व
 अमित शर सोडिले, । परि एकाचे एकासि नाहीं लागले. । परस्परें तोडुनि
 टाकिले । भूमंडळावरि. ॥ ९२ ॥ त्यां दोघां वीरां युद्ध होईल पुढें । मह
 धोर अद्भुत गाढें; । म्हणौनि ब्रह्मांडकर्तेन एण्हडें । आकाश रचिलें
 ॥ ९३ ॥ गगन नसतें महाघोर । तरि यांचे कोटें सामाते शर ! । विमा
 नारूढ सुखर । कौतुक कैसे पाहते ? ॥ ९४ ॥ तरि आतां ऐसें एक
 योजलें, । पूर्वी वीरश्रिया तप धोर केलें; । त्यास्तव रचीनि राहिलें । अपार
 आकाश. ॥ ९५ ॥ या वीरद्वयाचें वीर्यवैभव । निरुपम धनुर्विद्येची टेव. ।
 ऐसेयासि साक्षी ते देव । आणि ऋषि, सूर्य, सोन. ॥ ९६ ॥ दोघांचें
 अंगलग फटक । संग्रामीं आटलें बहुतेक. । उरले ते पाहतां कौतुक, ।
 चित्रलिखितें जैसी. ॥ ९७ ॥ इंद्रजितु रघारूढ युद्ध करी, । प्रतिपोद्धा
 रुक्मणु पृथ्वीवरि । उभा; कूर्मावतारु धेयें यापरी, । वज्रठाण मांडौनि.
 ॥ ९८ ॥ रघावरि इंद्रजितु । भूमंडळीं सुमित्रासुतु; । हें देखौनि जांबुवंतु ।
 साहेचिना तिये काळी. ॥ ९९ ॥ शिळा घेतली जैसा गारि, । ऊर्ध्व पाहौनि
 पाणितळावरि । कुलालचक्राचियेपरी । भ्रमरीत धाविजला. ॥ १०० ॥
 वीरश्रियेचें अतिसुख । युध्दकारें नमु जाला संपूर्ण । रुद्रविशें हणौनि
 नूर्ण । रघु इंद्रजिताचा केडा. ॥ १ ॥ सरिसेंचि गंधमादनें वीरें । धावौनि

अणिप्रहारें । रथाश्च मारिलें चान्ही, रुधिरें । भूमि बीभत्स जाली. ॥ २ ॥
 गेर वीरद्वयें केला पुरुषार्थु । इंद्रजिताचा भंगिला रथु; । ऐसैं देखौनि देवीं
 अधोपश्रु । पुष्पीं संपूर्ण केली. ॥ ३ ॥ विभीषणें आणि वायुकुमरें । “भले
 रले, वीरहो !” ऐसीं उत्तरे । दिवलीं गौरवपुरःसरें, । सौमित्रानुमतें. ॥ ४ ॥
 गेरथु इंद्रजितु उभा भूमी, । मुखांतूनि क्रोधाच्या ज्याळा वमी; । पुनरपि
 प्रवर्तला संप्रार्मां । गर्जन करितु घोर. ॥ ५ ॥ उड्याण घालितां गजगंडस्थळीं ।
 मृगेदु फोडीं भीम आरोळी, । तैसा सुमित्रासुतु तिये काळीं । गंभीर मार्ज-
 नला. ॥ ६ ॥ वीर दोघे ते अतुर्वळी । रथरहित रणभूमंडळीं । मंत्रपुरस्कार
 अद्भुत आगळीं । शत्रें टाकिते जाळे. ॥ ७ ॥ पुनरपि वीरसु मांडला, ।
 जैसा दुसरा दिवसु उगवला. । नाना समुद्र सांडिता जाला । लतांडपरी
 लता. ॥ ८ ॥ वरि रंगागुढें अतिरगु, । कां लागलपरी महालागु, । कां तो
 प्रसंगातीं प्रसंगु । अद्भुत योद्धयला. ॥ ९ ॥ नाना मांडला महावादु । प्रस-
 वत शब्दासारिता शब्दु; । ऐसियापरी वीररत्नविनोदु । असंभाव्य आरंभला.
 ॥ ११० ॥ इति श्रीकथारामायणी । वदली भविष्य वाल्मीकिवाणी; ।
 अजिपेसि सेवितां सदा शूळपाणि । मल्लक डोलवीतसे. ॥ ११ ॥ ऐसी हे
 कथा सर्वकाव्यश्रेष्ठ; । महाराष्ट्र हें कथियेले तियेचें उच्छिष्ट. । दत्तचित्त
 परिसावें अर्थपुष्ट । कृष्णदासु मुद्गलु म्हणे. ॥ ११२ ॥

प्रसंग चव्येचाळिसावा.

ॐ नमो श्रीरामस्तुष्टिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । आतां
 दशशिरनंदने । निचारिलें आपुढेनि मनें. । लक्ष्मणु नोकळे शरसंधानें ।
 हा महाधनुर्धरु. ॥ १ ॥ आम्हीं अलक्ष्य केलें यासि । पारि हा महावीरु
 सूर्यवंशी; । घाकुटा म्हणों नये तेजोराशि, । सूर्य दुसरा. ॥ २ ॥ अगस्ति
 जन्मला घटी, । काया पाहतां तनु त्याची घामुटी; । पारि आचमनकरूपनि
 समुद्र पोटी । सामाविला तेणें. ॥ ३ ॥ दर्धीचिगात्र तें वन धाकुटें । पारि
 तेणें फोडिती पर्यतांची पोटे, । त्रिविक्रमस्वरूप म्हणों नये खुजटें, । धळीदर्प-
 हरण जें. ॥ ४ ॥ जैसी पंडितांचे हृदयीं । बुद्धि घसे जेव्हाडी राई; । पारि ते

व्यापक सर्वा ठायीं, । पिपीलिकेपासौनि ब्रह्मांड. ॥ ५ ॥ म्हणौनि
 हा धाकुटा म्हणों नये, । लक्ष्मण महावीर होये; । यासि तुळितां मुवनत्रय ।
 सर्वथा उणें वाटे. ॥ ६ ॥ चोर, चांटाळ, पितृघातक । पार त्यापासीं
 जो गुण अधिक, । तो घेतसे ज्ञाता लोक, । जेसं बुद्धीतौनि रत्न. ॥ ७ ॥
 याचिये धनुर्विद्येची परीक्षा । आली माझ्या परम लक्षा. । आतां या
 लक्ष्मणा रणदक्षा । अद्भुत अस्त्रीं साग्र. ॥ ८ ॥ ऐसं कल्पूनि अंतःकरणीं ।
 अग्निबल जपिजला रावणि. । बीजवर्म निक्षेपूनि वाणी । कोदंड तज
 केलें. ॥ ९ ॥ पूर्ण ओढोनियां कानाडी, । 'साहें, सांमित्रा.' म्हणौनि
 शर सोडी. । सरिसाचि अग्नि घडाडी । अकस्मात् तेजोमय. ॥ १० ॥
 व्याघ्रनियां रणमेदिनी । चंड व्याळ्या लागल्या गगनीं; । जैसा प्रळयकाळीं
 चन्हि । सृष्टि दग्ध करावेया. ॥ ११ ॥ व्याळा पीता, श्वेता, आरक्ता, ।
 नीलवर्ण, फाळिया, धूम्रमरिता; । जगमक्षकाचिया जिह्वा अमिता । उदै-
 लिया जैसिया. ॥ १२ ॥ शिखा सरावरा वायुसंगें । घांवती धुवेल्या
 अतिवेगें. । मस हों लागलें प्रसंगें । जितुकें आड पडलें. ॥ १३ ॥
 अग्नि सर्वमक्षकु जाला, । असे भृगूनें शाप दिधला. । कैसियापरी तरि
 सहज निवाला । प्रसंगु परिसावा. ॥ १४ ॥ कोण्हे एके काळीं भृगु
 ऋषि । गेला होता प्रातःस्नानासि. । गृही युवती एकी तियेसि । नाम
 पुलोमा ऐसं. ॥ १५ ॥ त्रिमुवनींच्या नारी विचारितां । अधिक
 पुलोमेची स्वरूपता. । तियेचें गुणवर्णन करितां । शत्रु पुरेलना.
 ॥ १६ ॥ तें सौंदर्यसमुद्राचें रत्न, । यौवनवाटिकेचें उत्तामुमन, ।
 भाव्यद्वीपीचें भृगूनें निधान । साग्रुनि आणिलें. ॥ १७ ॥ विद्या
 अमृतसंजीवनी । जन्मली नेणों पुलोमेचां बदनीं. । तेमागौनि दे-
 त्याचा जीवदानी । गुरु जाला काय ? ॥ १८ ॥ असो ऐसी मुंदरी
 ते पुत्रोमा. । तियेसि अभिलाषी पापकर्मा । असुर एकु आला आग्रमा ।
 भृगुऋषीचेया. ॥ १९ ॥ त्या दैत्याचें नांव तालजंबदु, । खोमांसदुग्धु,
 अतिकापट्यु, । होमशाळा प्रवेशला धीटु । कुंडा अग्रीसमीप. ॥ २० ॥
 त्या अग्रीप्रति बोले वचन. । म्हणे, "पंड कोणाचें रामारत्न ?" ।
 नयानुरवें हुताशन । सयचि सांगता जाला. ॥ २१ ॥ म्हणे, "गा
 पुर्या पुसतेया, । देपुलोमऋषीचीतनया, । भृगुऋषीची प्रिय मार्या, । जैसी

शिवासि गौरी. ॥ २२ ॥ आइकौनि अग्रीचा वाणी । दैत्य खिळिला
मदनवाणी. । पुलोमा उचलौनि तत्क्षणी. । पृष्ठा वाइली. ॥ २३ ॥ जैसी
गजें जळांतूनि पथिनी । कुंडा घेतली उचलौनि, । तैसी ते सुकुमार
पुलोमनंदिनी । दैत्यें घेतली स्क्रंधी. ॥ २४ ॥ उदरीचा गर्भ भयें तेणें ।
गाळुनि ते वेंचली प्राणें. । दैत्यें निर्जोव देखौनि दोवें जणें । तेचि प्रदेशीं
सांडिली. ॥ २५ ॥ तेचि क्षणीं भृगु आला आश्रमा, । तव मार्गीं
गतप्राण पुलोमा. । तैसीची गति देखिली उत्तमा, । च्यवलेया बाळकासि.
॥ २६ ॥ म्हणे, “ कटा कटा ! कां ऐसें जालें ? । कोणे दुरामेनि
यांसि वधिलें ? । धांवोनि कुंडा अग्रीसि पुसिलें. । तेणें सांगितलें समग्र. ॥ २७ ॥
भृगु क्रोधाच्या सांडी उरका. । म्हणे, “ तू काय वदलासि, रे पानका ? ”
बान्हि म्हणे, “ जी, कोपों नका. । मी सत्य अनुवादलों. ॥ २८ ॥ घडो
भलताचि निपरीत फालु । परि मज असत्याचा ना विटालु; । जैसा सूर्य न
साहे मळु । तमलेशाचा ” ॥ २९ ॥ ऐसें बोलिला पावकु, । तन भृगु
कोपला अधिकु. । म्हणे, “ शरे अग्नि, तू मरु । मुनननयामय्यें, ॥ ३० ॥
संय बोलतां घडे पातक । आणि असत्य पुण्यदायक, । हें नेणसी तारि
आइक, । बुद्धिहीना, मतिमदा. ॥ ३१ ॥ दुर्बळाचें माडिलें विवाहकृत्य ।
तें घडतें करावें बोलौनि असत्य; । तारि पुण्य जसे अमित, । येथ सशय
न थरी. ॥ ३२ ॥ आपुलेया सत्यनचनागरि । दुरामा ब्रह्मनधू आदरी, ।
तेथ अनृत बोलौनि नानापरी । वातु जुळे ऐसें कांजे. ॥ ३३ ॥ आपुलिये
स्त्रीचा ठायीं । असत्य बोलणे पडलें समयी. । तारि सत्य राखावें दृढयी ।
हा धर्ममार्गु होये. ॥ ३४ ॥ ऐसीं असत्याचीं द्वारे. । येथें सत्य वदतां
पातकें थोरें. । तुरा, रे, मुखें बैशानरें । सये घातु केला माझा. ॥ ३५ ॥
ऐसा तू निर्दयाळु पावकु । दोई आतां सर्वभक्षकु, ” । ऐसा वरुणाचा कुळ-
टिळकु । शापुदेता जाला. ॥ ३६ ॥ मग सिपीनि मन्त्रोदकें । पुलोमा उठविली
हिमिपे एफें. । च्यवळे बायक त्यागि कांतुकें । च्यवन नाम देविलें. ॥ ३७ ॥
याउपरो तो अग्निपुत्रु । जाणोनि शापाचा दोश, । आपुलेया व्यापारांचा
उद्वाशु । कृत्य चावो नेदोचि. ॥ ३८ ॥ अचनक पडले त्रिभुवनीं, ।
यागंक्रिना नचडे भेदिनी, । देव उपनासी धर्ममुक्ती । तळमळू लागले.
॥ ३९ ॥ मदल आलें दुरासना. । सुरीं श्रुत केलें चतुरानना. । मग

का विनेक महाचतुरें । शोकु संहारिला ॥ ७७ ॥ कीं
 मायेचें भ्रमपटळ । उदेंलें मिथ्यामय तुंगळ, । तें परम वैरागें
 ताकाळ । तोटुनि टाकिउं. ॥ ७८ ॥ ऐसियापरी घोर वातें । निरसिजि
 पर्जन्याखातें, । याउपरी सुमित्रामुतें । वायु अद्भुत देखिला. ॥ ७९ ॥ म
 सर्वाज सोडिलें परताप्रासि, । तर गिरि आड ठेले आकाशी. । पुढें घांव
 तेया मास्तानि । निरोध जाला बहुत. ॥ ८० ॥ वाप तस्मणाची करणी !
 पाइता आकाश आणि धरणी । परती कोट बाधिला, कोंडणी । प्रभजनारि
 जाली ! ॥ ८१ ॥ कुळाचळां तुज्य ते अचळ । शुभशृंगी मटित मिराळ; ।
 तयांमध्ये पयनाचें वळ । नचळे, उपातें पावलें. ॥ ८२ ॥ जेसैं साधूचें
 चोखाळ मन । काम, क्रोध, मसर देखीन । पुढें न धावे, निजतन्त्री
 लीन । जालें, नीरक्षरग्यायें. ॥ ८३ ॥ कीं अजेनें बनानरी, हो, । देखिला
 सर्पाचा समूहो, । आहारी चित्त चुकलें, देशे । चमकौनि ठेला. ॥ ८४ ॥
 बायब्यान्नाची ऐसिया राती । शरपीनि गेली, मुटली गति. । पुढें इंद्र-
 जित्तारी परती । घाळणें आरभिलें. ॥ ८५ ॥ गिरि अस्तमान्य गगनी ।
 ते देखिले इंद्रजितें नयनी, । मग शीघ्र वज्रास्त्र जर्पानि । सोडिलें परमा-
 वेशें. ॥ ८६ ॥ तर परतापुढें वज्राप्या कोटि । उसळल्या गगनाची
 पोटी. । तेंही गिरि पिष्ट करुनि, शोनटी । दिग्गजानार टाकिले. ॥ ८७ ॥
 जैसैं सूर्याचा सदस्यकिरणी । उडविजे अयकाराची टाणी, । दिग्मंडळपर्यंत
 घरणी । शोभायमान होतसे; ॥ ८८ ॥ मुटली ऐशी वज्र ची शतें, ।
 परत पिष्ट जाले त्याचेन घात. । हा चमत्कार देखिला सुने । सुमित्रादेनी-
 चेनि. ॥ ८९ ॥ मग जयासि नाही वारण । ते ब्रह्मास्त्र जपितला
 रत्नमण. । निजवाणी स्मशूनि सपूर्ण । सोडिलें व्यामपयें. ॥ ९० ॥
 अनतविघुलताचा मेळ । तैसा पसरला अभिकटोळ । लपलखू टागला
 भूगोळ । तुमळ तेजेकरुनि. ॥ ९१ ॥ ऐसया नव्नात्रातें देखौनि । वज्रें
 निरसली, पडली शून्यस्थानी, । जेसीं सूर्योदयमानी । नक्षत्रें बुजोनि ठेली-
 ॥ ९२ ॥ ऐसे नव्नास्त्र महाभीम । घावेचलें, तेजें व्याशूनि व्याम. ।
 देखौनि इंद्रजित म्हणे, “शम । कासेयानें करावें. ॥ ९३ ॥ अखें सोडीन
 मी आणिकें । पाहें हें निगारेना आणिकें. । आता ब्रह्मास्त्र सेहूं, दोन्ही
 एकें । तेजें एक होऊनि जातील.” ॥ ९४ ॥ ऐसें करुनि रावणि ।

ब्रह्मास्त्र स्थापितें विजगाणो । सोडिलें दुसरेया उजू, तत्क्षणी । अद्भुत
असंभाव्य तेज. ॥ ९५ ॥ दोन्ही ब्रह्मास्त्रांसि गगनाचां पोटी ।
कैशी परस्परें जाळीं भेटि ? । जैसें मिळालें शेवटीं । पड्दय सूर्यांचें.
॥ ९६ ॥ कां त्रिवा विष्णूच्या दिव्य मूर्ति, । ज्यांचीं पुराणें गाती
कीर्ति, । तयांसि परमानंदें प्रीती । लीज भेटि होये. ॥ ९७ ॥
तैशीं तीं ब्रह्मास्त्रें दोन्ही । एकचटलीं तेजें गगनीं । अति आश्चर्य करिती
देखोनि । देव, विमानें पळविती. ॥ ९८ ॥ ब्रह्मास्त्रांचें तेज आगळें ।
पसरलें मर्यादेवेगळें । खेचरां, मूचरांचां बुबुळें । विरोनि गेलीं लक्षितां.
॥ ९९ ॥ ब्रह्मास्त्रांच्या दीर्तीकरुनि । कट्टेळ हेलावती घोर गगनीं ।
जांवूनदाचीं तकटें ऐसी भेदिनी । आकाशां दिसत असे. ॥ १०० ॥
ऐसीं ब्रह्मास्त्रें तळपती वरि, । येक येकातें कांही न करां । फौतुक
पाहिजत असे वीरें । दोही दळींचे, हो. ॥ १ ॥ जैसें जळ जळसि बुड-
बीना, । पयन प्राशीना पयना, । हुताशन हुताशना । भस्म करीना
पिनल्या, ॥ २ ॥ तैशीं ब्रह्मास्त्रें दोनि दों वीरें । स्थापूनि सोडिलीं
अंबरीं । येकाशीं येक न निघारी । येकरूप होऊनि ठेलीं. ॥ ३ ॥ पुढें
अकस्मात एके मारें । दोन्ही गेलीं पै मनोवेगें ; जैशा विद्युल्लता पर्ज-
न्यासगें । उन्मळोनि ओपती. ॥ ४ ॥ ब्रह्मास्त्रें शमटीं यापरी. सरिसें
ते अवसरो । रौद्रास्त्र कोपें लक्ष्मणावरि । इंद्रजितें टाकिलें. ॥ ५ ॥
असंभाव्य तें अकस्मात । अद्भुत उदेलें कृतांतवत. । महा गर्जिनेळें, तेंपें
चकित । सुवनवय जाळें. ॥ ६ ॥ रूप प्रगटलें अत्यंत घोर, । गगनीं
न माये येव्हडें घोर, । चरणांपासूनि शिर । किती एक योजनें. ॥ ७ ॥
येक आवाळे भूतळवटीं, । दुसरे गगनाचे पैरवटीं । सगळें ब्रह्मांड रिघेल
पोटी । ऐसें पसरिलें मुख. ॥ ८ ॥ दशनदष्ट मीम कराळ, । होविले
हारी जैसे शूळ ; । माजी लयधवित जिन्हाकडोळ । कल्पांतविद्यु
॥ ९ ॥ प्रज्ज्यामीच्या ज्याळा तांवटा । तैशा रुळवी माथां
बहि धमित मुखवाटा, । आकाश करपत. ॥ ११० ॥ नमः । महा-
कुंडे विशाळें, । तैशीं नयनांतील बुबुळें ; । ऐसें घोररूप परि वाल्मीकि-
ऊर्ध्वबाहू धाविनाळ. ॥ ११ ॥ अष्टाहासें किंकाळी फें गोदावरीचीं दोन्ही
धरारिलीं ; । देखोनि यानरीं सलें सांडिली, । महामाया न म्हणावें लोक ।

ऐसा रौद्राचा उठावा । कथण करूं शके धिरावा ? । देखोनि प
 सुटला देवा । दिशाडलंधन केलें. ॥ १९ ॥ ऐसें देखोनि सुमित्रेच
 बाळ, । धीर लक्ष्मण, काळाचा काळ, । न मरतां चतुर्थाश पळ । निवा
 रण योजिलें. ॥ १४ ॥ त्रैलोक्यासि जें अगोचर । अन्नराज महामाहेश्वर,
 परमात्माहूनि महाधोर । स्मरिलें तात्काळ. ॥ १५ ॥ विधियुक्त मं
 केला संकल्प, । सिद्धमंत्र स्फुरद्रूप, । बीजाक्षरी केला जप । रुद्र
 संस्त्याआवृत्ति. ॥ १६ ॥ रुद्रास्त्र निवारणयाकारणें । शीघ्र प्रेरिलें
 रुद्रमणें. । तया माहेश्वराचें रूप कथणें । यर्णावे असंभाव्य ? ॥ १७ ॥
 अकस्मात प्रकटलें कैसें ? । बोलिलें त्याहूनि अनारितें. । निमेषमात्रें तेजा
 सरितें । दाही दिशा दाटल्या. ॥ १८ ॥ मेळूहूनि मोटा दीप्तिकडोळ, ।
 जैसा अनंत त्रिशुलतांचा मेळ; । कीं तो उर्दला प्रवळ । प्रतांड भक्षविया.
 ॥ १९ ॥ अकरा रुद्रांचीं तपें येकवटली, । कीं द्वादशादित्यांचीं रश्मि
 मुत्ता आली, । कीं दशकाग्निचीं घोर तेजें जालीं । येकवट आकाशी.
 ॥ २० ॥ ऐसिमासि उपमा दीजे काय ? । रूप अद्भुत तेजोमय. । पृथ्वी-
 पार्श्वानि गगनीं न नाय । येव्हडें अपरांपर ॥ २१ ॥ ऐसें उदैल्याठपरी ।
 दिशा भगती कुड्याळचक्रापरी. । अन्योन्य यत्तें पृथ्वीवरि । महाकंप होतसं.
 ॥ २२ ॥ अधोर्ध्व तुवळ तेज हेलावे, । जैसें सिंधुलतांचें तोय धावे; ।
 कीं कीटिविज्जूचा समूह हलवे । येक वेळां गगनोदरी. ॥ २३ ॥ ऐसें
 स्वरूप तेजोराशि । निक्षपम पसरलें आकाशी. । ते समयीं स्थिति वाटली
 कैसीं । त्रिमुवनांत ? आइका. ॥ २४ ॥ देव, दैत्य, दानव, किंकर, ।
 किंपुरुष, गुह्यक, विद्याधर, । पिशाच, चारण, सिद्ध, विद्याधर, । यक्ष,
 रक्ष. महासर्पः ॥ २५ ॥ माहेश्वर देखीनि शत्रुकेही । महामयातूर जाले,

भरतां एक पळा । रौद्रास्त्रा ओन्हादिले. ॥ १३० ॥ इंद्रजित पाहतसे
नयनी । तंव रौद्रास्त्र गेलें हारपोनि. । माहेश्वराचें तेज गगनीं । हेलवत
तेतसे. ॥ ३१ ॥ इंद्रजित जाळा मयातुरु. । म्हणे, “या अस्त्रातें मी
हासेयानें निवारूं ?” । गगनीं पसरला तेजाचा पूर, । यामध्यें बुडैत
॥ आतां ” ॥ ३२ ॥ तंव लक्ष्मणें तेचि क्षणीं । विचारिलें आपुलांमनीं. ।
माहेश्वर प्रासिजैल रावणि । तरि संकल्पु व्यर्थ गेला ॥ ३३ ॥ इच्छा ऐसी
गशिपे मनीं । बाणीं इंद्रजिताचें शिर तोडुनि । पिटुनि फिरवायें गगनीं, ।
मग पाडावें पृथ्वीवरि. ॥ ३४ ॥ ऐसें कल्पुनियां लक्ष्मणें । माहेश्वरशम
व्हावेयाकारणें । मंत्रवीज जपिनला; सीतारमणें । सांगितलें होतें तें.
॥ ३५ ॥ कैसें मंत्राच्या बीजाक्षरी । माहेश्वर शांत केलें क्षणाभीतरी, ।
जें समाप्त नव्हतें छदरी । गगनाचिया, हो ! ॥ ३६ ॥ परमश्वराचो
आज्ञा म्हणौनि । सूर्य समुद्रां रिघे अस्तमानीं, । तैसें लक्ष्मणाचे विद्ये-
करुनि माहेश्वर मावळलें. ॥ ३७ ॥ याउपरी तेणें इंद्रजितें । सांडिलें
हृदयांतूनि भयातें. । म्हणे, “प्रासितां कृतातें । कां पां सोडिलें ?” ॥ ३८ ॥
वैरराज भला मुमित्रासुत, । माझे इच्छेनें युद्ध करित. । या दुल्य धनुर्भंत ।
न भूतो न भविष्यति. ॥ ३९ ॥ माहेश्वर शमलेयाउपरी । स्वस्थानीं
राहिजे भूचरखेचरीं. । पुनरपि दोघीं वीरीं । शरयुद्ध आरंभिलें. ॥ ४० ॥
आतां पुढिले प्रसंगीं । इंद्रजितरणरंगीं । जयो प्राप्त लक्ष्मणाळागीं ।
ऐसें कथानुसंधान असे. ॥ ४१ ॥ इति श्रीयुद्धकांडकाव्येद । भगवतदास-
चकोरा पूर्ण चंद्र. । ऐका महाराष्ट्रशब्दसमुद्र । कृष्णदास मुद्रल
म्हणे. ॥ १४२ ॥

प्रसंग पंचेचाळिसावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । महा-
राष्ट्र म्हणौनि ते कां । अप्रमाण करणें शब्द जितुता ? । परि वाल्मीकि-
काव्याची शुद्ध टीका । विचक्षणों शोधावी. ॥ १ ॥ गोदावरीचीं दोन्ही
तटाकें । माजी प्रवाह येकें उदकें; । तैसें संस्कृतमहाराष्ट्र न म्हणावें ठेकें ।

अर्थ एक म्हणानियां. ॥ २ ॥ आता दोघे वीर प्रतापी, । शमपत्रों समान,
 फाळरूपी, । असभाव्य बाणजाळ पुनरपि । सोडिते जाळे असख्यात.
 ॥ ३ ॥ प्राण हरायया चड बरें । छळिती, हाकिती परस्परें । वर्मणें
 उक्ष्णि शरीरें । परस्परें छेदिते जाळे. ॥ ४ ॥ इंद्रजिता लक्ष्मणाचें युद्ध ।
 सुवन्नयामयें प्रसिद्ध । विमानारूढ विगुघ । कौतुक पाहताति. ॥ ५ ॥
 पूर्वी कोणासि कोण्हे काळीं । ऐसें युद्ध जालें नाहीं भूमडलीं, । ल.
 जवया पाताळीं । चडबळियासि. ॥ ६ ॥ पूर्वी वृत्र आणि वज्रवर, ।
 अंबक आणि गिरिजावर । परशुराम आणि कार्तवीर्य वीर, । स्वामी आणि
 तारक, ॥ ७ ॥ ऐशो बहुताशीं बहुत युद्धें । जालीं वेराचेनि संधें, ।
 मही मेदनासजुद्धें । तुवळ मानली; ॥ ८ ॥ पारि सौमित्रा रावणीचा
 सग्राम । धारया लसेचिना उपमा, । जैसें समुद्रा आणि ज्योमा । तुळा-
 यया दुजे नाहीं. ॥ ९ ॥ मोघें उचवळत दोहीचें हृदय, । जैसें त्रिमु-
 लताचें छोटे तोय. । ब्रह्मांडागहीरि टाकिलें भय, । परमावेशें विधितो.
 ॥ १० ॥ तत्र लक्ष्मणें अधिक केलें । उक्ष्णि निगुतें साधिलें । नवबाण
 गोडुनि फोडिलें । उलटा इंद्रजिताचें. ॥ ११ ॥ वज्रपरांस व पोळ फडिण । तेथें
 रतले नवरी बाण. । माली, काठिया युद्धाच्या सपूर्ण, । विच्छें बाहेरि राहिलीं.
 ॥ १२ ॥ कौ या कपोळराशीवरि । नवग्रह वैसले हारी, । कौ नवा शक्तीचीं
 मुखें भीतरें । रिघालीं शोणित थोपू. ॥ १३ ॥ नवा बाणाच्यानि भय-
 क्क्ष्णि । नवखड जालीं मेदिनी, । ते बाण सुटले सौमित्रकरापासुनि ।
 शक्रारिमाळीं निवाले. ॥ १४ ॥ ऐसा राववज्रनुजाचो बाणां । उलटा
 पोळला रावणि. । उणें मानूनि अत करणीं । उत्तिणें देता जाला.
 ॥ १५ ॥ कोदड वोडुनि इंद्रजितें । चमुळस्य साधिलें निगुतें ।
 बाणत्रयें सुमित्रामुतातें । उलटां मेदिलें. ॥ १६ ॥ जेहो बाणां त्रिमुक्क ।
 इंद्रजितें केलें गुणसमान, । त्या तिहीं बाणाचें सधान । सौमित्रें साधिलें,
 ॥ १७ ॥ विगुटवायय पर्वतापाठारीं । पडोनि बुडे अम्यतरां, । तैसें
 लक्ष्मणमाळ्याभीतरां । बाण भरले, हे. ॥ १८ ॥ बाणाचीं विच्छें बाहेरि
 राहिलीं, । गुप्त गेलिया काठिका, माटी । शरघाताची थोर वेधा जाली, ।
 पारि कळली नाहीं सौमित्रातें. ॥ १९ ॥ गुणाच्या शुष्क शिखा । टागल्या
 सिंहाच्या भवा, । तेणेंकरुनि तो दृष्टा । प्राप्त नव्हे जैमा. ॥ २० ॥

लक्ष्मणाचे शरघात । लागतां इंद्रजित न हो दुःखित, । जैसा पुष्पवृष्टी
 मदोन्मत । वेथा नमनी, हो. ॥ २१ ॥ येक येकासि भेदिती वाणें,
 परि वेथा न मानिती त्याचि कारणे. । वीरश्रियेचें नैसलें ठाणें । सुखदुःख-
 स्मरण नाही. ॥ २२ ॥ दोघे वीर निर्वाणद्वंद्वें । भेदिती आंगें अभेद्यें,
 'कार्मुक बोढितां पुढारी पदें । उचलिताति वेगें. ॥ २३ ॥ इंद्रजित परिपक्व
 शृंगार; । प्रथमशूर सुमित्राकुमर, । हें आठवूनि जेहाचा पूर ।
 पावला विभीषणासि. ॥ २४ ॥ कृतांतर्किकाळी येवढें । विभीषणें गर्जन
 कोलें गाढें. । गदा क्षेपित झाला पुढें. । 'साहे' म्हणे इंद्रजिता. ॥ २५ ॥
 हिमालयावरि अमरनाथें । धज प्रेरिलें पुरुषार्थें, । तैसें सौमित्राचेनि स्नेह
 स्वार्थें । विभीषणें गदा टाकिली. ॥ २६ ॥ चंड गदा जवळी पडावी,
 तंव इंद्रजित लघुलाघवी; । शर सोडूनि आडवी । पृथ्वीवरि पाडिली
 ॥ २७ ॥ जैसा निर्भग्याचा उदिम । निर्फळ होय, उरें श्रम; । तैसा वि-
 भीषणाचा गदाविक्रम । व्यर्थ जाला ते काळी. ॥ २८ ॥ सरिसेंधि इंद्र-
 जितें पांच शरी । विभीषण भेदिला वक्षस्थळावरि; । जैसा पंचवाणें हिमा-
 ऋचाचे घरी । चतुस्तनन खिळिला. ॥ २९ ॥ ऐसें देखौनि लक्ष्मणें । वि-
 भीषणासि आलें उणें, । मग नियुतें रमार्णवाणें । रिपुधनुष्य छेदिलें
 ॥ ३० ॥ इंद्रजितें सवेंचि कोदड । वाडलें शिवचापातुल्य प्रचंड. । शर सो-
 ढिता जाला काळदंड । जैसे व्योमोद्भूनि पडती. ॥ ३१ ॥ लक्ष्मणासि
 भेदले बहु वाण, । मांडलें महाबोर निर्वाण. । वीरद्वयामध्यें कोणासि कोण
 जिंकल, हें न कळे. ॥ ३२ ॥ दोबांचे देह दोही वीरी । खिळिले परस्पर
 तीक्ष्ण शरी, । जैसे माधवमठणीं भयोरी । पसरिजताति पिच्छें. ॥ ३३ ॥
 तंव लक्ष्मणासि देव साह्य जाले, । ऋषि कल्याण चिंतू लागले. । आ-
 काशदेवीचे शब्द उठिले, । 'जय सौमित्रासि' म्हणौनि. ॥ ३४ ॥ घो-
 गजिन्नले वानरसुमट, । तेंणें तूझ जालें गगनाचें पोट. । ते समयी अधि-
 काधिक पुठ । सौमित्रासि चढलें. ॥ ३५ ॥ जाला लक्ष्मणासि मनोदय,
 जे प्राज्ञ सर्वथा मज ज्यो. । येकें बाणें रावणतनये । यष्ट्येक
 पाठवीन. ॥ ३६ ॥ ऐसें कळूनि सुमित्रामज । तूणीगर्भीहूनि शर घेतल
 सतेज; । जैशी निवडिली कल्पांत वीज । प्रलयमेघांतूनि. ॥ ३७ ॥
 कीं शिवचक्राहूनि पावक । प्रगटला तो मृदनांतक, । तैसा तूणींतूनि आति

अंतक । सौमित्रेश्वर कांडिला. ॥ ३८ ॥ जैसे मार्तंडचक्र वर्तुळ । तैसे
 बाणाचें मुखमंडळ; । चक्रधारेपासूनि अग्निकल्लोळ । टचटवां गळती. ॥ ३९ ॥
 जैशा रनिरदमांच्या रेखा । तैशी उपमा त्या शरपुंखां; । वरि मुद्रा मढित
 मिरवे देखा । बीजाक्षरी 'धीराय' ऐसी. ॥ ४० ॥ तो बाण यनुध्या
 सौमित्र । सजिल्या क्षणाचेनि शतभागमात्रे । आकर्ण धोडिताचि नक्षत्रे ।
 पृथ्वीवर च्यवली. ॥ ४१ ॥ ते समर्थी वीरें लक्ष्मणें । सूचितें ऐसे अतःक-
 रणें; । इंद्रजिताचें शिर ये बाणें । छेदो को सर्वथा. ॥ ४२ ॥ राम सर्वात्मा,
 सत्यप्रतिज्ञ, । भास्करवशमुनप्रिय मगवान, । कार्याकारण चिदानंदधन ।
 अवतरला असे, हो. ॥ ४३ ॥ मी कापायाचामानसें । रघुपतीतें तेवितसें, ।
 दानर देव अवतरले ऐसें । जरि घडलें असेल, ॥ ४४ ॥ निष्कलक अ-
 शोकयनी । असेल श्रीरामाची प्रती, । प्राणनाथाचे चरण ध्यात मनीं, ।
 जैसा चकोर चंद्रातें, ॥ ४५ ॥ इतुकेंही साव्य असेल । आणि बाल्मीकि-
 काव्य मिथ्या नव्हैल, । तरि या बाणें शिर तुटेल । इंद्रजिताचें आता.
 ॥ ४६ ॥ ऐसें चितून लक्ष्मण । सोडिता जाळा रविचक्रबाण; । जैसा
 वैकुंठी नारायण । चक्र दैत्यांवरि प्रेती. ॥ ४७ ॥ लक्ष्मणें आपुळे नेत्रक-
 मळी । इंद्रजिताचे कठनाळीं । लक्ष्य लावूनि ते काळीं । शरस-
 धान केळें. ॥ ४८ ॥ सबळकुशलहरतशरमुठी । बाण भरला गग-
 नाचा पोटी, । पिच्छवाताच्या घुघाटी । जीमूतीसि छळिलें. ॥ ४९ ॥
 थोर अतःकरणाचा वेग, । त्यापरीस बाणें साधिला ऊर्ध्व मार्ग; । जैसा
 अमृतहरणीं स्वर्ग । गरुड ध्याक्रीत गेला. ॥ ५० ॥ बाण वेगें जात
 याचिकारणें, । जे आज्ञा केली असे लक्ष्मणें. । रावणीचें शिर तोडूनि
 तारारणें । दाखनीं सकळिक. ॥ ५१ ॥ समरगणीं दृशग्रीवात्मज । शर
 देखीनि शर केल। सज्ज. । दक्षिण फणीं दक्षिण भुज । लावूनि चोढि
 कांडिली. ॥ ५२ ॥ लक्ष्य, नयन आणि अतःकरणें । लाविलें देवडें
 ठाणें. । विधानें तंज लक्ष्मणाचेनि बाणें । येऊ सरिजे वेगीं. ॥ ५३ ॥
 रविचक्राकार बाणाची माली । अकस्मात कटीं देसली. । तेणें शिर तोडूनि
 मुळा छेदिली । स्फोटाचें परिमाण. ॥ ५४ ॥ नवें फुड्यार सोडिलें, ।
 को सुरिया कणिस खळिलें, । नाना पर्वतानरि छेदिलें । शृंग धर्जेकल्पनियां.
 ॥ ५५ ॥ ऐसियापरी लक्ष्मणें । इंद्रजिताचें एके बाणें । अग्राव्य पुरणा-

प्रेपणे । शिर छेदूनि सादिलें. ॥ ५६ ॥ लक्ष्मणाचा दक्षिण कर । सप्राम
 करितां शिणला थोर. । आरेकळी आदळताचि शर । आपळें ठायां
 निगाला. ॥ ५७ ॥ इंद्रजिताचे ग्रीवापासूनि । तुटले शिर भरलें गगनीं. ।
 किरीटकुडलें मडित, मेदिनी । शोणित श्रवत असे. ॥ ५८ ॥ मूज उत्त-
 लौनि पडला लंकेवरी, । शिर भरलें ऊर्ध्व अवरी, । नक्षत्रलोकाचे अधोपारीं ।
 धाव पुरली त्याची. ॥ ५९ ॥ शिर आलें देखौनि चद्राकीं । अत्यंत बाधली
 घड शका । विवें फांकती, जैशीं वातोदका. । मधीळ नलिनीदळें.
 ॥ ६० ॥ म्हणती, “ज्योमपथीचा वाटपाडी । ग्रहणीं आमुतें राहू नाडी; ।
 तैसें हें शिर राहोनि परवडी । पर्यीं प्राशीलना कीं ?” ॥ ६१ ॥
 देखोनि सुरधर साशक जाले, । सकळ रागनचर भये वावळे, । तैसेच
 हर्षातें पावळे । राशि पडला म्हणानि. ॥ ६२ ॥ प्रथम भैवनाद नाम
 रावणां, । पुढें इंद्रजिकिला समरगणीं, । स्वास्तव वंदे त्रैलोक्याची वाणी ।
 इंद्रजित ऐसें. ॥ ६३ ॥ ते काळीहूनिया इंद्रातें । शैल्य हृदयीं बैसलें होतें, ।
 ते नि शैल्य केलें सुमित्रासुतें, । जानकीरमणानुजें. ॥ ६४ ॥ धन्य
 लक्ष्मणाचें धीरवीरेभय ! । अपूर्व, अद्भुत सग्रामदेव ! । ते समयीं विमा-
 नाखड देव । पुण्यवृष्टि करिते जाले. ॥ ६५ ॥ ऋषीश्वरी केला अभि-
 शेष, । धानरी केला आनदपोष. । चतुरानन आणि महेश । सतोपळे ते
 समयीं. ॥ ६६ ॥ इंद्रजिताचे अगलग दळ । दिशा छचिते जाले ता
 फाळ, । जैसें तडागीचें तुयळ जळ । चहू पारीं फुटीनि गेलें. ॥ ६७ ॥
 मुख्य घुराचि भारिळी लक्ष्मणें, । पुढें कोणापार्शी राह्यें कोणें ? । जैशां
 सूर्यअस्तमानीं किरणे । सरिशीं आच्छादती. ॥ ६८ ॥ निवुबळेचा रण-
 भूमी । इंद्रजित पडला सप्रामीं. । घड धरणी, शिर ठेलें ज्योमीं ।
 उसळलें, हो, तें पें. ॥ ६९ ॥ धाव पुरोनि पुनरपि । शिर मनोपेगें पृथ्वी
 टिपी । तें देखते क्षणीं ऋषभ कपि । बरिच्यावरि शिर झेली. ॥ ७० ॥
 शैरियाचें शिर हस्तीं चढे । तेणें हृदयीं आनद याढे. । या आनदाशीं
 तुळिता न चढे । नाना आनदराशि. ॥ ७१ ॥ जन्मा आलिया हेंचि
 सार्थक । दाखविजे पुढ्यार्थाचें कौतुक. । तेणें ‘धन्य, धन्य !’ म्हणती
 लोक । आणि मस्तक दोलविती. ॥ ७२ ॥ दाते देखानि याचकाचें दरिद्र ।
 पळे लग्नी नवसमुद्र. । भयकर भार देती नरेंद्र । तेचि येक पुढ्यार्थी.

॥ ७३ ॥ शरीरवेंची परोपकारि, । वेदाची आज्ञा गहे शिरि, । परस्त्री मां
जननीपरी । तोचि येक पुरुषार्थी. ॥ ७४ ॥ नित्यचिचोरं मन बुद्धि
सकळ शास्त्राचा साराश शोधी, । सत्कर्म करी निष्कामबुद्धी । तोचि ये
पुरुषार्थी. ॥ ७५ ॥ धर्म, अर्थ, तृतीय काम । याशीं वर नाही, सद
नगम, । हे तिचे येकरट तयाचे आश्रम, । तोचि येक पुरुषार्थी. ॥ ७६ ॥
देव, ऋषि आणि पितर, । अग्नि, ब्राह्मण, क्षुगावुर । ज्याचे गृहीं तु
निरतर, । तोचि येक पुरुषार्थी. ॥ ७७ ॥ ज्याचा अपूर्ण बांधिलस,
तुळिता हळू वाटे सुधारस, । श्रोतेया चकोरा सस सुधार, । तोचि ये
पुरुषार्थी. ॥ ७८ ॥ अनुशिराचीं लाखोटी । जेणें समरगणीं भूलिता
वाहिटी, । सागरात पृथ्वी भोगूनि त्यागिली । तोचि येक पुरुषार्थी
॥ ७९ ॥ म्हणौनि पुरुषार्थ्यामाजी पुरुषार्थी । परम येक लक्ष्मण दाशरथी.
वेचदर्पहरण बाणपथी । पाडिला पृथ्वीमारि. ॥ ८० ॥ जेणें इंद्रजितें
त्रिमुन । मानिलें तृणासमान, । त्याचें समरगणीं प्राणदान । धरें लक्ष्मण
धेतळें. ॥ ८१ ॥ सौमित्रें इतुके पदार्थ केळे, । दासत्व श्रीरामाचें सिद्ध
नेळें, । आपुळे प्रतापासि बाढविलें । मर्यादेझुनि आगळें; ॥ ८२ ॥ इंद्राचें
केळें उजळ मुख, । विभीषणानि दिघळें परममुख, । दशार्पावाप्रति दीर्घ
हुल । पाविलें विक्रम. ॥ ८३ ॥ ऐसा कळुनिया पुरुषार्थ । लक्ष्मण
श्रीरामाडित ममद । त्वरे निगळा रघुनाथ । कपिचक्रासीं जे
अमे. ॥ ८४ ॥ इंद्रजिताचें शिर रूपमें । सरिसें धेतळें येणें
झोम, । जे दृष्टी रेदेहीपळुमें । देखावें म्हणूनिचां. ॥ ८५ ॥
नार्मत्रय पावला इंद्रजिताचा देणें । धट निवुवळेसि, न्नेकमळें वाणें, ।
शिरानें शत्रुमनूही । घेऊनि गेळे अमती ॥ ८६ ॥ इंद्रजिताचे शत्रु
प्रहार । तेणें सौमित्राचें छिन्नभिन्न करीर. । अत्यंत वेद्या होवसे, रुधिर ।
मुळें पें सर्वांगां ॥ ८७ ॥ ज्या इंद्रजिताचे वाण । वज्रातुनि कति
जटिप, । अर्धपरीत अति दुष्ण । हज्याहज्यातुष्य, ॥ ८८ ॥ तारि धन्य
धर्य लक्ष्मणाचें । सत्य धने धार्मी आदिपुरुषाचें, । जेणें कोळें विंशचि-
अंदाचें । पुष्पमाय घटिळें. ॥ ८९ ॥ वेद्या न माय त्रिमुननी । परी
लक्ष्मणे घरिली नाही गनी, । जैसा जनकासि देह अतोनि । विदेहपण
आर, ॥ ९० ॥ फो नटिनीपण जय्यारें कळे । परी त्या जटविंदुनि

वातळे, । तैसें लक्ष्मणाचें चित्त नातळे । वेपेचिया भोगापध्दें. ॥ ९१ ॥
 नाना परम तो ज्ञानधारी । जगातीत, जगामीतरी, । सौमित्र वेगळा तया-
 परी । वीर सूर्यवंशी. ॥ ९२ ॥ जय पावला लक्ष्मण । म्हणोनि स्तुति
 करी विभीषण. । झाडुनि घेतला चरणरेणू, । भाळी आपुळे ढंवरिजां.
 ॥ ९३ ॥ “आतां चालवें, नलवावा उशिर, । वाट पाहतसे वैदेहीवर.” ।
 ऐसें विभीषण बोळे, तंव भार । उदित जाला कर्पीचा. ॥ ९४ ॥ सीताशुद्धि
 केळी हनुमंतें, । तें म्हणे, “केधवां मेटेन रामातें ?” । तैसेंचि वधूनि
 इंद्रजितातें । लक्ष्मणासि वाटे. ॥ ९५ ॥ मग हनुमंतें ते अवतरी ।
 लक्ष्मण बैसविला स्कधावरि. । ते उपमा जैसा उदयगिरि । वाळ-
 सूर्यमंडित, हो. ॥ ९६ ॥ वुद्धिमंडित कुशलपणें । हित सांगितळें विभी-
 पणें. । म्हणे, “आम्ही भाळो मार्गे जेणें । तैसेंचि जावें, वीर हो.” ॥ ९७ ॥
 उत्तर दिधळें सुमित्रासुतें. । “हें काय, हो, सांगतां आमुतें ? । जो
 निर्भर तुमचेनि मते । तोचि प्रमाण, गदापाणि. ॥ ९८ ॥ मनासि
 जैसें आयडे । तैसेंचि इंद्रियांसि करणें पडे. । अरुणाचेनि सूत्रें सप्त
 झोडे । नमोमार्गे कमिती. ॥ ९९ ॥ म्हणोनि व्यामार्गे न्याळ तुम्ही ।
 तोचि मार्गे येऊं आम्ही. । विभीषणा, तूं समागमी । प्राणांपरीस प्रिय.”
 ॥ १०० ॥ ऐसें वदे लक्ष्मण. । हणें उत्तर दे विभीषण । म्हणे,
 “प्राणांपरीस प्रिय सीतारमण. । मी शरणागत तुमचा.” ॥ १ ॥ ऐसें
 घोळोनिघां ते काळी । वीर सकळ आतुर्वळी । निकुंजळा सांडुनि नमो-
 मंडळी । पक्षांतुल्य प्रवेशले. ॥ २ ॥ लंकेचें उत्तरद्वारभूमडळ, । जें
 संग्रामाचें विशाळ स्थळ, । तेथें मनोवेगें आळे सकळ । आपुडिया
 कदकांत. ॥ ३ ॥ असंमान्य वानरसमुद्र, । किष्किंधेश तयाचा इंद्र; ।
 त्याचाही प्रभु रामचंद्र । वाट पाहे वंधूची. ॥ ४ ॥ महावीरसमामं-
 डळी । सुभीत असे निकट जवळि. । तयाप्रति रघुनाथ ते काळी ।
 श्रेष्ठता जाला. ॥ ५ ॥ म्हणे, “निकुंजळेसि गेला सौमित्र । वधा-
 यया क्षत्राचा मूळ शत्रु, । तो फां फां नयेचि अशाधि, नेत्रु । दक्षिणां-
 गांचा भासा ? ॥ ६ ॥ विभीषण, जांशुवत, वासुनंदन, । ऋषभ
 आणि मंत्रमादन, । लक्ष्मण यांसहवर्तमान । फां फां नव्हेनि नये ?
 ॥ ७ ॥ महा फटिण तिये निकुंजळे । काय फां संग्रामाचिये वेळे ।

वर्तलें असेल, तें न कळे; । कवणा जय, पराजय ! ॥ ८ ॥ प्रथम
युद्धां जेणें इंद्रजितें । सर्पपार्या पाडिलें आमुतें, । दुसरे सप्तामी मागुतें ।
सर्वा शरीं खिळिलें. ॥ ९ ॥ ते समयां यश आले हनुमंता, । जाला
सर्पाचा प्राणदाता. । द्रोणागिरी आणूनि नागुता । क्षिराश्वितर्दी ठे-
विला. ॥ १० ॥ म्हणौनि इंद्रजित परम योद्धा, । जेणें दीन दशा
दिधली विवुधां. । कपटविद्या, कळा नानाविधा । ब्रह्मादिकां न क-
ळती. ॥ ११ ॥ ऐसा त्रिभुवनजित रावणि । आणि सौमित्रातें वाळ-
दशा अमूनि. । समता विचारितां समरंगणी । महदंतर असे. ॥ १२ ॥
ऋतांतातुल्य ते निकुंबळा । तेथें युद्धा गेला मजवेगळा, । तो केशवां
मी आपुलां डोळां । देखेन सहोदर ? ” ॥ १३ ॥ ऐसा अर्वाविजा-
वह्म । अपेक्षा निजबंद्युमेटीचा लाम. । हें परिसांनि कपिचक्रप्रभु ।
सुप्राथ अनुवादे. ॥ १४ ॥ अहो सहस्रार्जुनशत्रुजिता, । वीरचक्रवृज-
मणि, धनुष्मता, । सर्वया सौमित्राची चिंता । आपणांसि करणें न
घडे. ॥ १५ ॥ रात्रीचे भारीं धसोनि निजजीवां । कां पां उगळीं धि-
चिंता करावी ? । निशांती उगवेल कीं लुगवे रवि । म्हणौनियां, जौ
स्वामी ? ॥ १६ ॥ सौमित्र समागमेयांसहित । निकुंबळेंसि जाला
जयवंत, । समरंगणी पडला इंद्रजित । यांत संशय नाहीं. ॥ १७ ॥
चाच क्षणमात्रामध्ये, स्वामी, । लक्ष्मण आळिंगाळ तुम्हां. ” । ऐसें
कर्पाद्रि बोलतां, अंतर्धामी । आत्मराम ध्यानंदला. ॥ १८ ॥ श्रीरघुनाथ,
देवाधिदेव, । शक्तीचा गुस्मग्न राग, । परि आढेया प्रतंगाचा अभि-
प्राव । पाहिजे ऐसा दाखविला. ॥ १९ ॥ सर्पाकारणें स्वर्गा सुपुर्ण ।
गेला होता वळें अमृत आणूं, । तें विनता वाट पाहे, म्हणे अमूनु ।
कां पां नयेचि पुत्र; ॥ २० ॥ तैसाचि आर्तकृपांसिधु । म्हणे इंद्रजि-
ताचा कल्पनि बधु, । केशवां येईल आत्मबंधु, । म्हणौनि वाट पाहे. ॥ २१ ॥
यानंतरें तेचि काळी । वानरसिधूंचिये पाळी । पावले वीर आतुर्वेळी ।
लक्ष्मणप्रमुख. ॥ २२ ॥ अल्पप्र वानरांचिया कोटि । हेलावती रणसिधूंची
पोटी. । मर्यादेवेगळी तळवटी । लंकेचे चक्रदुर्गा. ॥ २३ ॥ कपित्थाक्ष
लक्ष्मण आला । तो अकस्मात् ज्ञानरीं देखिला, । सरिता परिवार होता
गेला । तितुकियांसहित. ॥ २४ ॥ जैसा क्षिरणसमूहसी आदित्य । जात्य

तां पथिमोसि अस्त, । तो उदयाचट्टीं अकस्मात्, नें जैसी लक्ष्मण देखिला ।
 २५ ॥ घावर देखीनि आनंदले, । पुढें मनोवर्गी सांगां आले, ।
 तेरामानि म्हणती, “ जी, आले निकुंजलेह्मिनी वीर. ॥ २६ ॥ दुसरे
 विभीषण, हनुमंत, । ऋषमु गंधमादनु, जांबुवंत. । आदिकवृत्तान्तले
 दयांत । नरेंद्र आणि कर्षाद. ॥ २७ ॥ शीघ्र सुप्रीव पुढारा जाळा, ।
 विं लक्ष्मण येऊं सरळा. । हनुमंताचे स्कंधीह्मिनी उतरला, । जैसा इंद्र
 वौदंता सळी. ॥ २८ ॥ शरघातें भेटळें शरीर । तेणें भूमी चाले स्थिर
 स्थिर. । हनुमंतें, विभीषणें दोनि कर । दोहीकडुनि धरिले. ॥ २९ ॥
 श्रीराम सन्मुख देखिला, । येऊनि लक्ष्मण चरणासि लागला; । तंव
 कृपानिधीन आलिंगिला । उचट्टनियां हृदयी. ॥ ३० ॥ भेटळें बंधु
 दोघे जण । सूर्यवशी रामलक्ष्मण. । साक्षात् शेवतारामण, । अवतारपुरुष.
 ॥ ३१ ॥ तारकामुराचा वधा भंती । स्कंद आलेपा आलिंगी उमापति, ।
 तैसें सौमित्रातें हेचि प्रीती । रघुनाथें आलिंगिलें. ॥ ३२ ॥ साधिलिया
 अमृतसंजीवनी । गुरुपुत्र आला कच देखानि, । इंद्र आलिंगिला
 अर्गभुवनी । तैसाचि सौमित्र श्रीरामे. ॥ ३३ ॥ इंद्रजितासीं
 करितां संप्राम । सौमित्रासि जाळा बहु श्रम, । तो निरसला
 आत्माराम । भेटलेयावार. ॥ ३४ ॥ बंधु धरिला असतां हृदयी । कृपा-
 सिंधु बोले ते समयी. । “ या रे, युद्धी रणांगणाचा ठापी । धमळासि
 घोर. ॥ ३५ ॥ जेणें सर्पपाशें अमुतें । बोधोनिघो पाडिलें होतें, । त्वां
 वधिलें त्या इंद्रजितातें, । घोर पुरुषार्थ केला. ॥ ३६ ॥ आतां या संप्रामां
 चरमणा, । नेमसी वर्धन मी रावणा, । जैसें कनकाचेया हरणा । गोदा-
 राटी वधिलें. ॥ ३७ ॥ नीराक्षसी केलिया राजधानी । विभीषण बैसेल
 राजसिंहासनी. । देव बंधुता सर्गभुवनी । मुणें जातीळ. ॥ ३८ ॥
 जानकी भेटळ आम्हां, । कन्याण सर्व प्रथंगमां; । पुढें परमानंदें नंदि-
 शुभा । भरता भेटी जाणें. ” ॥ ३९ ॥ ऐसें बोळतां सीतारामण । आलि-
 गुनि बैसविळा लखनण. । सयेंचि चरमायुजे सेरी विभीषण । जमदग्नि-
 जिताची. ॥ ४० ॥ तोही आलिंगिता रघुवीरें. । म्हणे, “ जी मित्रा,
 तुशेनि उपकारें । घोर दाटलों, येणें अवतारें । तृतीर्ग नन्हिजेल. ” ॥ ४१ ॥
 पाटपरी जांबुवंतें नमस्कार । फेला. दास्यमुखें बोले रघुवीर. । म्हणे,

लांबटा; । शंखवर्णा, तिखटा । दंतदाढा विक्राळा. ॥ ५ ॥ मायां वाड
 वावरक्षांटी । ते ऋषभें धरिली वाममुर्था. । जैलगुढीसीं जगजेठी । रे
 श्रीरामापासीं. ॥ ६ ॥ मागां वर्तला काप वृत्तांतुः । युद्धीं सौमित्रें तोडि
 हस्तु, । तो लंकेवारि पटत पडतु । गृध्रन्याये उत्तक्रळा. ॥ ७ ॥ वे
 वळधीनि गगना । आला लंकेच्या मुवना; । मुलोचनेच्या आंगणा-
 माजी पडला दंतवत. ॥ ८ ॥ ते चक्रुःश्रेयाचा आत्मजा; । सुश रा
 राक्षसराजा; । शैलारिशूची माजा, । रक्षोगनास्त्रामिणी. ॥ ९ ॥ तियेच
 स्वरूपाची देखीनि दिवी । दिपली चद्राची माववी. । देवांगना त्या निर्दवी
 पूर्वीचि केलियां राक्षसी. ॥ १० ॥ शतक्रतूंचे लोटोनि माप । सहस्रनयं
 भोगिजे रूप, । तिये शचीचा चरण्यदर्प । इयेत पाहूनि पारुपे; ॥ ११ ॥
 शंबरारीची भार्या । तेही गुणावेगळी केली इया, । तेथ दमयंती नैप
 जाया । उणीव अपाटें तियेसि; ॥ १२ ॥ यापरी ते भृगनयना
 मुलोचना, मुमगानना; । आंगींची प्रमा दिव्य रत्नां । वा
 देत सौदये. ॥ १३ ॥ ते हेममचकीं निजमदिरी । उपविष्ट कुसुमांच
 अस्वारीं, । दासस्त्र करीतीं विद्यावरी । अहोरात्र जवळि. ॥ १४ ॥
 सकळें सतोपें दोंदिलीं । रजविताति रंजका बोटी, । तंव परमारिष्ट घेऊं
 पडिली । भ्रतारमुजा आंगणी. ॥ १५ ॥ ते दणकेयाची दीर्घ ध्वनी
 पडली राजागनेचा श्रवणी; । तव दासी घांवूनि दहा जर्जा । गृहांगण
 पातलिया. ॥ १६ ॥ पाहतां पांचूबद्ध भूमिके । उमटले अशुद्धाचे टिबके.
 कक्षेपासींनि देवद, देखें, । काळदंडासारिखा. ॥ १७ ॥ दासी जाऊं
 म्हणूती, स्वामिणी, । परम अद्भुत पाहतां नयनी. । नेणों कवणाच
 आंगणी । वारपाणि पडिलासे. ॥ १८ ॥ वाटे स्वर्गी जाळें झुंज, ।
 आची खमार्गे पडलीं मुज; । कीं अमिने नेतां अरुणानुज । 'गळूनि
 पडला ये स्थानी.' ॥ १९ ॥ चोज सांगती निजवातिका, । पारितीनि
 कादेशेयुद्धवाटिका । लवूनि अंग्रियुगळीं रत्नपादुका, । शीघ्र येती
 जाली. ॥ २० ॥ दचकु वसला अति मानसा, । पोहटु पडला मुखेदुः-
 काशा, । स्वये अचळ रावणस्तुता- । सांवरीत चाडिली. ॥ २१ ॥

१. क. पुनी ऐगी २. अ. कावनीपद. ३. अ. व. क. आविवा.
 ४. अ. शंभार स्वेटा. ५. व. न सोरटीत.

तांबूल टाकिले वदनीचें, । अंजन टळलें अबुकांचें, । वपुचुंबित स्वेदोद-
काचे । मुहुर बिंदु बाणले. ॥ २२ ॥ मुख्य सखीतें म्हणे सद्गद. । “रामा
रावणा दारुण द्वंद । जगलें असे हानिप्रद । जनकात्मजेकारणें. ॥ २३ ॥
कुंभकर्णा ऐसे निशाचर । रणीं आटले महावीर, । अशुद्धनदीचे तुंबळ
धूर । लंकेपुढां लोटले. ॥ २४ ॥ त्यांचा सूडु प्यावया, पहा हो; । युद्धा
गेळासे आमुचा नाहो. । काय करील वैलासरावो । तें न कळे आम्हां.”
॥ २५ ॥ ऐसें बोले नृपसुंदरा, । सवेग पातली गृहद्वारा; । तंव नागचि-
न्हाकित सामोरा । मुजदळ देखिला. ॥ २६ ॥ बैसुनि स्वहस्ते पतिहस्त
पाहे. । म्हणे, “बळभें पाठविळी बाहे. । एकलेया मार्गु न कळे, माये, ।
वैकुंठीचा म्हणौनि.” ॥ २७ ॥ ओळखिला इंद्रजिताचा हस्त । नवरत्नमु-
द्रिस्तामंडितु । वीरकफणीं विराजितु । कीर्तिमुखें मुजदळीं मिरवती. ॥ २८ ॥
म्हणे, “आजि जगडोलु जाला मातें,” । म्हणौनि वदन पिठिळें हाते. ।
भंयतीं नायकांचीं हातें । तेंहीं शंखफुरणे माडिळीं. ॥ २९ ॥ अउ वातें
कर्पूरजननी । उन्मळौनि पडे जेंनि मेदिनी, । तैसी अचेतन आगणीं ।
सुलोचना मूर्च्छागत. ॥ ३० ॥ पुढती आकदौनि उठी, । नयनीं होय उदक-
वृष्टि, । सुटली मोकळी वीरगुठी । क्षितीवार लोळतसे. ॥ ३१ ॥ ते वेळीं
सखिया विचक्षणा । तेंहीं सांगरिळी सुलोचना. । म्हणती “गतशोकु सांडनि
मना । पुढील सूचना विचारी.” ॥ ३२ ॥ विवेकप्रचुद्धा उत्तरी । सांवन
करिती घडुसा नारी; । पारि त्या शोकार्णवाचिया उहरी, । नांवरती विचारा.
॥ ३३ ॥ उचळनि प्राणेश्वराची मुज, । म्हणे, “मूळ, सये, आळीसि
मज; । तारि मीनेसीं कां! आपुलें गुज । सर्व सांग मजप्रति. ॥ ३४ ॥
मी होय पतिव्रता मनोमातें, । साध असिजे सदाशिवें । तारि छिद्रुनि मुज
प्रफटवावें, । अचेतन हस्तें हृदयाचें.” ॥ ३५ ॥ म्हणौनि गटकरसें मरिती ।
हुंटे ठेविळी रत्नदात्री; । चक्षुमुखी योपिळी हस्तीं । अपर्णापति स्मरीति.
॥ ३६ ॥ लेखणी वेष्टुनि बोटी । पसरिलें भूर्जपत्र सूतळ्याटी, । निर्जीव

जी, रणसरोवरकुंजरा, । अरिकुलनिर्मलरुद्रा, । आजि सौमित्रकार्मुकआ-
हारा । देह कैसे दिखले ? ॥ ५२ ॥ फलशतकाळीं कृतांतमिठी । पडतां
आवलिमी त्याची घांटी, । तो तूं मानविया लक्ष्मणाचिया कंठी । कैवि
सगळा गिळिलासि ? ॥ ५३ ॥ हुता स्मरतां चपेटघातु । उभें आंग घाली ऐरा-
वतु, । शाहारेन मरे निर्जरनाथु । तुझे नाम आइकतां, ॥ ५४ ॥ तेणें
त्यां मानवियाचां शरी । तनु त्यजिली वनांतरी, । पेणें केले दुरिचां दुरी ।
मज भवपुरी सांडौनि. ॥ ५५ ॥ संसारतिघूचां पैलपारु । मातें उतरितें
अनर्थ्य तारु, । तें आजि अजराजसूत्रमकर, । तेणें मध्येचि बुडविलें. ॥ ५६ ॥
अगाध द्रव्यकल्पावधि । ऐसा माझा भाग्योदधि । सौमित्रकुभजें कुबुद्धी ।
आजि प्राशिळासि निजकरें. ॥ ५७ ॥ अहा कटकटा ! वाखटें जालें, ।
दिवसा चुडयां खान पडलें, । अंतकें आवेवण हरिलें, । तुटून पडलें
गळसूत्र. ॥ ५८ ॥ एका इंद्रजितावीण । उदस दिसे त्रिगुवन; । त्यातें न
देखतां प्राण । पळप्राय देहीं न राहें. ॥ ५९ ॥ नाशो संकल्पनारिकेली ।
कैसी उपडिली गोळागुळी ? । शीस नारिकेल करतळी । झेलित नेळें
झुवेळें ? ॥ ६० ॥ तुज अमरांतका स्पर्शें मरण, । हें स्वप्नोही नमनी
मातें मन. । परि येरियां भेदळा विभीषण । तेणें कार्य नासलें. ॥ ६१ ॥
अमित्रां फधिलें फळावर्म, । तेणें सौमित्राचें सुकळ सप्रामकर्म. । पुलस्तिकुळ
होतसे भस्म । पौलस्तपापपावकें. ॥ ६२ ॥ फपटें हरिली सीतासुदरी, ।
शिकविलें नाइके दुराचारी, । त्याचेनि दोषें दुःखसागरां । सर्व आन्ही
बुडालों. ॥ ६३ ॥ ऐसे शौलरिपुशत्रुवनिता । शब्दीं विळाप करितां, ।
वृक्ष, वल्ली, गुल्मलता । त्याही माहिवरती. ॥ ६४ ॥ पशुपक्षी करितां
रुदनें; । गज, अश्व नेघति वृणजीवनें, । कमळे कोमाइलीं, उष्णें । तदकें
जालीं तटागीं. ॥ ६५ ॥ तेन्हां विवेकरताची खाणी । भायकळा नावें
सोमातिणी, । ते म्हणे, “मुलोचने, शाहणी । होऊनि सांडी अनुचित.
॥ ६६ ॥ जें जें दिसे तितुफी माया, । जैसी न सांडी निजांगों छाया, ।
हें मज्जाड जाईल विडया । कल्पांताचिये अर्धी. ॥ ६७ ॥ जे जे टायां
यसिजे प्राणें, । मृत्यें आततिळीं तियें तियें स्थानें, । जैसे तरंग रुपजतां
जीरनें । आधींचि व्यापूनि अस्तित्वे. ॥ ६८ ॥ वपुःकुंभ नवच्छिद्र. भग्न, ।
आमोदकें भरणा पूर्ण. । त्यांन नवळ राहिलें जीवन । दिने. तेचि.

अनुत्. ॥ ६९ ॥ तथाचिपरी जाण, वो माये, । मेरे तथाचें नवठ
 काये ? । शिथिल देही प्राणी जिये । हें आश्चर्य मानों कां. ॥ ७० ॥
 तू पतिव्रताशिरोमणि, । अति बहुमसांगातिनी, । वियोगें सत्वाची हानि ।
 शोक करितां हो पाहे. ॥ ७१ ॥ आतां जाऊनि लंकापुरा । वृत्तांत सांगें
 दशवक्रा. । तो आपौनि देखील शिरा । इंद्रजिताच्या तुजलागों. ॥ ७२ ॥
 ऐसी आइकौनि सखीची गोष्टि, । गृहांगणांतूनि वेगें लठी. । गृह प्रवेशी
 तंव दृष्टी । सर्व संपत्ति देखिली. ॥ ७३ ॥ जांबूनदकनकाच्या खोटा
 तिणें मांदुसा भरलिया साठी, । ज्या व्योमातुल्या वाड, पोटी । सांठविनी
 पर्वतां. ॥ ७४ ॥ वैदुर्य, माणिकें, मुक्ताफळें, । पेरोज, पुष्कराग, पांच,
 नीळें, । गोमेद, प्रभाकर, प्रयाळें, । पद्मराग महामणि. ॥ ७५ ॥ गणित
 नाही ऐसेयां रत्नां, । मिती नाही अलंकारखेयणां, । दिव्यवस्त्रां, दिव्या-
 मरणां । मौघितां मना मुलवण. ॥ ७६ ॥ वाजी, वारण, पद्मति,
 रथ, । शिविका, दिव्यवाहनें रत्नमंडित, । कामगोवांचीं खिन्नारें
 दुभत । फोड्यनुकोटि घरीं. ॥ ७७ ॥ असो हे संपत्तिजानि
 जितुची । रिद्धि, सिद्धि असे भरली. । एक बहुमेविण त्यजिली ।
 वसनप्राय मानसें. ॥ ७८ ॥ सज्जनी सांडिली गुणदोष-
 निंदा, । निराशें त्यजिली घनसपदा, । विरक्तें हेळिजी प्रमदा ।
 रंमेतुल्य जरी जाळी. ॥ ७९ ॥ मराळी घाळिजे शेवाळा, । शशिमित्र न
 सेविती गोमयगोळा, । तैसी पाताळफणीची वाळा । सर्व भाग्या उव-
 गली. ॥ ८० ॥ पांजरा होते सारिका, शुक्र, । ते गमनीं सोडितां
 करिती शोक. । मोर, तिचिर, प्रीतिशयक । पायां भंयते भ्रमताति.
 ॥ ८१ ॥ जगादी प्रसन्नतीं वनविटाळें, । कस्तूरिमृग, सारंग, नकुळें ।
 मोडेंनि म्हणे, “तुम्हां सकळें । गेहें बहुसाल असाचें.” ॥ ८२ ॥
 पुतळिका विचित्रा खणोलणी । त्या निर्जावा बोटतीं वाणी. । “आम्हां
 कयणां निपुनि । कोठें जातेसि, जननिये ?” ॥ ८३ ॥ “तुम्हांस
 निरपिठें कळामनायातें. । चिरकाल असा शोभिनंतें.” । ऐसे
 बोद्धुनि त्वरे वडतें । मंदिराबाहीरि निगाली. ॥ ८४ ॥ नर्मन
 केळें संदना ऊन । शिविकेभीतरि वाडला मुजु. । लंकेसि चालिली,

जेय पूर्वजु । असे पतीचा ॥ ८५ ॥ उचैःश्रवेयाची कनिष्ठ भगिनी ।
 तैसी भृंगारिली दिव्य अश्विनी, । रत्नखचित कनकाभरणी । अंगप्रत्यग
 भंडित. ॥ ८६ ॥ तियेवरि आरुढे सुलोचना, । वेष्टित चाळिली निशाचर-
 सेना. । बाघे पृथक् घ्वनीचीं नाना । गर्जतां गगन कोंदले. ॥ ८७ ॥
 भर्तारशोकाचे डोंगर । मनोचि करीत चढउतर । परम सापास सुंदर ।
 लंकापुर पावली. ॥ ८८ ॥ दुर्गद्वारा अतरे आली, । तंव रक्षपाळी हडबड
 जाळी. । म्हणती, “ सुरांची मांदी उतरली, । वानरसाक्षाकारणे.
 ॥ ८९ ॥ दक्षिणद्वारे करितीळ लाग, । दाटोदाटो घेतीळ दुर्ग; ” । म्हणोनि
 मांडिली लगवग । सरसाविती आयुधे. ॥ ९० ॥ प्रतापरुद्धे राघवे तेणे । सुवे-
 ळाचळी घातले ठाणे; । स्याचेनि धाकें राक्षसगणे । गहुरक्षिजे साटोपे ॥ ९१ ॥
 द्वारी दिवली वज्रकपाटे, । राक्षस गर्जती खिकाटे. । येजे सज्ज करिती
 नेटे, । एक उत्कटे उसळताति. ॥ ९२ ॥ हुडां हुडां वळवळे वीर, ।
 शळकती खड्गे, तोमर; । सिंहादे येरांति येर । वीर शब्दे देताति. ॥ ९३ ॥
 एक घडोनि गोपुरशिखरी । फुगळिया रणमोहरी, । वळकाविला त्रिवृट-
 गिरि । रघुनाथमये. ॥ ९४ ॥ दूरे धोकैनि नृपसुदरी, । पुढां घाटिले
 वेव्रधारी. । वचनी ओळखी देतां पुरी, । हुद्र कपाटे उपडिली. ॥ ९५ ॥
 भीतरां प्रवेशली सुलोचना. । शीघ्र पातली गडपस्थाना. । सन्मुख
 देखोनि दशानना, । केले चरणा दडवत. ॥ ९६ ॥ तत्र सासुरा
 आपुला करी । मुनेचे गस्तक उचळनि धरी. । म्हणे, “ माये, तुझां
 वदनचद्री । नीलाकु दिसे चित्तेचा. ॥ ९७ ॥ ते काय सांगी गुप्त गोष्टि.” ।
 मीन्यें स्पर्शिली फक्तटी. । येरी सद्गदित फंटी, । शब्द न फुटे वाळतां. ॥ ९८ ॥
 पत्र देऊनि दाखविला गुजु, । देखोनि घाबिरा राक्षसराजु. । अक्षरे पा-
 चितो. आत्मजु । रणीं अमित्रां पाडिला. ॥ ९९ ॥ परितोनि पुत्रनिधन-
 यार्ता । गहिरु आला नृजानाया. । सिंहासनांठूनि खालता, । वृक्ष नैमा,
 उलथला. ॥ १०० ॥ मुटली कवरीची मोकळी, । दाही मुगुट भरले
 भुंटे. । पुरोहित, मत्री होते जराळि । तेंहीं आरहनि येमरिला. ॥ १ ॥
 गजवज परितोनि गडपद्वारी, । सयर पातली भंदोदरी. । एकाएकी मने

ऐसी सहस्र नारी । धांविनल्या. ॥ २ ॥ पुत्रमरणवार्तावाणे । मंदो
 मूर्छित प्राणे. । आर्तदली, कषाळ हाणे, । भूमी लोळे गडबडां. ॥ ३ ॥
 मोहें सुलोचनेचां कंठीं पुळस्तिस्तुषा घादनि मिठीं । शोकु करी, ते
 सृष्टी । आकांत अद्भुत. ॥ ४ ॥ अडया आसिला वनचरें, । अन
 मारिला मनुष्यवारें, । अट्ट जालें पाठिमोरें, । सत्य शंकर क्षोमला. ॥ ५ ॥
 सुलोचना म्हणे, “ आतां । पुरें नव्हे शोकु करितां, । मातें लावूनि मो
 पया । मागें करा मळतेंचि. ॥ ६ ॥ जी, जी, वचन आइका, मामा;
 पतिशिर आपोनि द्या थाग्यां. । मांडिलें अत मिळे धर्मा । ऐसें वे
 पाहिजे. ” ॥ ७ ॥ ऐसें रावणु आइकौनि, म्हणे. । “ शीघ्र चमू ति
 करणें. । वैरी मारणें अथवा मरणें । आजिचे संप्रामी. ॥ ८ ॥ इंद्रजि
 ताच्या शिरासरिसें । छेदैन आठां जणांचीं शिसें. । तियें कोणकोणा
 म्हणाल ऐसें, । तरि आइका, रे मंत्रीहो ! ॥ ९ ॥ जेणें वधिष्टा ज्येष्ठ पुत्र
 तो आणि रामु मुख्य शत्रु, । तिसरा सुप्रीव वानर, । चौथा कपटी म
 आता, ॥ १० ॥ अडया वधूनि जाडिली पुरी, । त्याचें शिर छेदू
 छळी, । बांधेन लंकागरद्वारी । मुरां, असुरां देखतां. ॥ ११ ॥
 इंद्रजिताचें शिरकमळ । घेऊनि गेला गोलगुळ । त्या ऋपमा
 टोचूनि शळ । दुर्गापारी मवंदैन. ॥ १२ ॥ संप्रामी शकारीच
 रणु । मंगिळ तो ऋक्ष जांनुंगतु । आणि आठना तो बाळीमुत
 मागां शिष्ट जो आला. ॥ १३ ॥ हे आठही आजि अशिर
 करणें, । वेदैन पुत्राचें उसिनें. ” । ऐसी होड बांधूनि, म्हणे. । “ उठ
 बहिळे मंप्रामा. ” ॥ १४ ॥ कोपला देखोनि लंकापति । मंदोदरिया सून
 हातीं । घळनि नेली एकांती, । हितविचार उपदेशी. ॥ १५ ॥ भयना
 म्हणे, “ वो सुलोचने, । आजि म्यां देखिलीं चोउटी स्वप्ने. । इंद्रजितु
 लक्ष्मणें । रणी मारिला, वो, ॥ १६ ॥ लंकेपुढां रावणाची शिरें । रावणें
 पाडिलीं निर्माण शरें । ग्राहटूनि मेरी, मंगळतुरें । विभीषणु राज्यां स्य
 पिला. ॥ १७ ॥ तुटली नम्रप्रहांची वेदोद्गी, । देव मुटले तेतीम कोडी, ।
 उभांनि रामराज्याची गुढी । दौडी मिटिती तिहीं लोकीं. ॥ १८ ॥
 स्वप्न नव्हे हें, साच, माये, । येथीनि ऐसेंचि होईल पाहें. । वा-

छागीं तंचि स्वयें जायें, । जें वर्ततां सुचेल, तेंचि करी. ॥ १९ ॥
 जानकीवेदनारविंदभृंग । त्यासि प्रार्थूनि पतिशिर माग. । इतुकेनि तुझा
 स्वधर्म सांग । शीघ्र पावेल सिद्धीतें. ॥ २० ॥ झुंझतां रावणु पडेल रणी, ।
 शेखीं शिर नेदी चांपशरपाणि. । उपवास करितां तूं, साजणी, । शणि
 पावसी चिरकाळ. ॥ २१ ॥ रावणु जितो तव होईल सोहळा, । मंग
 अंधारु आमुच्या डोळां, । तिळजळीं घावेया कुळा । एकु विभीषणु उरल.
 ॥ २२ ॥ म्हणसी शत्रुसभे कैसें जायें, । मद्रूपें विश्व मोहो पावे ! । सीतेचा
 साठी केली राखणें, । तरि मग काय विचार ! ॥ २३ ॥ ऐसा विकल्प
 कल्पितां मनीं, । दोषघापदें संसारवनीं । वोढूनि पाडिला जन्ममरणीं ।
 आकल्पपर्यंत. ॥ २४ ॥ तरि तो अनाथ जनां अंगिकारी, ।
 अडलेयांचा कैवारी, । एकपत्नीव्रतधारी, । मायबापु विश्वाचा ॥ २५ ॥
 तो रघुराजु परमसमूर्ति । शिर देईल देखौनि भक्ति, । शेखीं
 धरीं सासुअपुक्ति, । उचित गौरव लावसी. ॥ २६ ॥ मल-
 चर्यस्य सुमित्रासुतु, । मारती तारे ईश्वरांचा नायु, । विभीषणु तरि
 आमुचा आतु । सहज असे तिये ठयीं. ॥ २७ ॥ येरें वानरें तारकांतु ।
 वारुनि तूतें देईल पंधु, । आतां राक्षसराजेया मातु । सांगौनि शीघ्र जाईजे.
 ॥ २८ ॥ तें आले सुलोचनेचां मना. । मग येऊनि वंदिळें श्वशुरचरणा. ।
 म्हणे, "स्वामी, दीजो आज्ञा । सुरेज्यचळा जावया. ॥ २९ ॥ शिर मागेन
 रावणाप्रति, । तया समवेत रिगैन सती. । वाट पाहतां शिणळा पति ।
 तयासांगति जाईन." ॥ ३० ॥ रावणु म्हणे, "वो शुभानने, । आम्ही
 आणिलें रामांगने । तेणें मत्सरें रघुनंदनं । हरण तुजें करिजेल. ॥ ३१ ॥
 व्याघ्रनदनीं घालितां हातु, । वळें आंगीं ये अनर्धु; । तेंसी वैरियां करीं
 वस्तु । शिरफळिया काय करावें !" ॥ ३२ ॥ येरी म्हणे, "दशवक्रा, । ऐसें
 अतरी घणीं विचारा, । परछांसि वळवकार । प्रगटें ऐसा कोण पापी ! ॥ ३३ ॥
 पतिउत्तेचा अभिलाषु करी । तपातें विमुक्त पुरयार्ग चारि. । शत्रु घाल्नि
 आपुलां उदरी । प्राणु त्वजेन त्यापुढें " ॥ ३४ ॥ देखौनि रावणु म्हणे
 पुढती. । "शिर मागवतं अभिजोप्रति । सभे चोळतां छळणपुक्ती ।
 निर्भयाचीं बुद्धि असावी. ॥ ३५ ॥ नुसियें रोंगसे देतो त्राहु । निर्दोळीन

भास्करवंशु. ” । येथें न मानांनि अनन्योपदेशु, । निक्के म्हणोनि निगाळी. ॥ ३६ ॥ पांच शतें माट बंदीजन, । मुबद्द बोलके, विचक्षण, । कार्यार्थ बोवो जाणती मन । धैर्यांचें अवसरें. ॥ ३७ ॥ वेष्टित दासी निजशत एक, । पुढां घेवपाणींचे दसाक. । सहसार्थ, स्वहित लोक । अधारुद पार्थिवी. ॥ ३८ ॥ ऐसी घेऊनि चाटिळी संग । लंकाप्रदेशु टाकिल मार्गे; । तंव देखती जाई शृंगे । तिये मुवेळेची. ॥ ३९ ॥ उतरले वानरांचे दळभार; । दुरीनि दिसतां जेते गिरिवर. । गर्जना करिती अहोरात्र । जयजय खुवाजुं शब्दे. ॥ ४० ॥ सभामंदपीं अशोधनूप । जैसा कोटिमदनांचा बापु. । कीं अनंतरवींचा प्रकारादीपु । एके ठायीं उजळिला. ॥ ४१ ॥ नवनीळवनाचेनि विहारें । प्रभा दविजे तुंगारपत्रें, । मुगांकमरीचि तैसी चामरें । अंगदु, मारुती वीजिती. ॥ ४२ ॥ गरुडपक्षांचा फडकार, । विमुहुतामय पताकाचिर, । चित्रिलें दशावतारचित्र । गगनचुंबित युगमार्गी. ॥ ४३ ॥ सौमित्र, सुप्रब दक्षिणमार्गी, । विभीषणु उपविष्ट वामार्गी, । त्याचिसनीप कृष्णरंगी । जांबुवत वैसडासे ॥ ४४ ॥ अष्टादशपदे मद्यार । टभे असती जेदूनि कर, । इतर वानरांचे मार । दाही दिशा योकोडे. ॥ ४५ ॥ दुरीनि समा देखिली नयनीं, । हृदयीं स्मरिला शूळपाणि । अर्चिनं खाई उतरखने । चरणचाट्टी चामके. ॥ ४६ ॥ आतां जानकीजोवनाप्रति । शिर मागळ युक्ती । ते पुढिले प्रसंगीं थोटी । सामथ चित्त परितोरे. ॥ ४७ ॥ इति श्रीसुदकांडकथारमु । सुष्टोचना अग्निप्रवेशु. । विनवी मुद्रलु कृष्णदासु, । रामापुटं समी रहिल. ॥ १४८ ॥

प्रसंग सत्तेचाळिसावा.

ॐ नमो श्रीराममणिश्चनंदाय नमः । श्रीगुरुवरिणायाय नमः । हारवीर उताविळे वित्त । नांगीं धांविकडे रघूचमने । म्हणती, “जी, प्रभूचेनि सामर्थ्ये । विरति केसे वतले ! ॥ १ ॥ इंद्रजितु पडडेपा रणी ।

रामणु मयव्याप्त अत करणी, । जानकी आमुची जननी । पाठविळी,
 स्वामिया. ॥ २ ॥ आइकौनि रामु बोळे जगजेठी, । "पुढती मनासि
 आणा गोष्टि । रामणवधु नसता, दृष्टी । सीता न दिसे सर्नया. ॥ ३ ॥
 असो. सन्मुख देखौनि मुलोचना, । वीरिं खाल्तिव्या घातलिया माना, ।
 का जे रामसभेमाजी कळणा । पापवासना नाहीं. ॥ ४ ॥ रामु अजलोकी
 विमीषणवदना, । तत्र अश्रु आळे त्याचिया नयना. । म्हणे, "देवा हे
 मुलोचना, । इंद्रजिताची कुळखू ॥ ५ ॥ हे सन्नेदकाची पूर्ण गंगा, ।
 परम सती, वर त्रिजगा. । काहीं कार्यार्थि, मैथिलीरगा, । आली गमत
 आहे ॥ ६ ॥ तव सभेसमोर पतिव्रता । दृष्टी निहाळुनि भार्गव-
 जिता, । जपजपकारसहित समस्ता । छोटगण घातले. ॥ ७ ॥
 कथापू हिरण्यकशिपूची राणी । मस्तक ठेवी स्तभोद्धवा चरणी, । का दक्ष
 प्रजापतीची पत्नी । यदी कर्पूरगौराते, ॥ ८ ॥ तथाचिपरी शत्रुमाजा ।
 आपडी यदी रघुराजपदांमुजा. । आपुलेनि शीसभ्रमरी पूजा । नमस्कारी
 गाथिली ॥ ९ ॥ अगुष्टद्वय धालुनि मुखी । शेषकन्या आदरे चोखी. ।
 नेथों नलचवर्दीचा पीयूषी । चकोर जाळी मानसे ॥ १० ॥ हिरौनि
 द्याळार्काची कळा । तेंणे रंगिले पादतळ्य, । यालागीं तिथेच्या नयनकमळा ।
 स्पर्श करितां आल्हादु ॥ ११ ॥ पायीं जन्म जाण्हीजळा । जे शिवमुकुटीं
 मुमनभाळा, । म्हणौनि हृदयी धरीं वेल्हाळ्य । तापशमनार्थ.
 ॥ १२ ॥ केळी लज्जामुरा चकचुरी, । चळी राजा सुदिव्य
 निरी, । तो ग्रम हरणार्थ मुदरी । पाळले चुरी फरकमळीं.
 ॥ १३ ॥ मुनिमानसमांदुसेचें रत्न, । ठेवुनि करिती जीवेंसीं
 जतन, । सनकादिहीं साधनप्रपन्न । बह्मकाळ करिता नपविजे, ॥ १४ ॥
 अचचट स्पर्श होता, पहा हो, । अहल्या पावडी दिव्य देहो, । स्मरातीचा
 गरळ्याहो । शांत जाळा चितने ॥ १५ ॥ नियें आजि देखिली दृष्टी ।
 खडली जममरणाची गोष्टि. ॥ म्हणौनि वारवार गोरवी । मस्तक न्यसी
 रामचरणी ॥ १६ ॥ आणिकु एक गमत भावो, । रघुराजपदे ते प्रयाग
 पो हो, । कल्मषारिकेनृत्यठारो । तीर्थराज दिसताहे. ॥ १७ ॥ सुनीळ
 फेनळ जानुगुळ । तेचि यमुनेचे ओत्र मरळ, । नमोऽळ यांकीचा
 नयळ । तेचि जाहरी जगज, ॥ १८ ॥ तळना रंगडी रंगण्योति, ।

प्रत्यक्ष, अनुमान, उपमान, शब्द; । चहुं प्रमाणीं दिसे अवद्ध. । अचेत
हस्तु लिही, हें सुवद्ध, । साचावारी नेवती. ॥ ५४ ॥ तारि यार्चा प्रतीति
हेचि, जी रामा, । जरि हास्य करवीळ वरुपद्या; । तरिचि ताच
येन्हुनी उपमा । असत्याची पावैळ. ॥ ५५ ॥ आइकौनि बों
अवनिकांतु. । म्हणे, “जियेचेनि सवें पावला हस्तु, । ते शि
हांसवैळ हे मातु । आश्चर्य वडु नव्हे. ॥ ५६ ॥ ऋषमं
सुणावी वानेश्वर. । तेंणें त्वरा आणिलें शिर. । महाविजय
भयंकर, । वावरझांटी मोकळिया. ॥ ५७ ॥ खदिरांगर तैसा डोळा,
आरक्तता दोही बुबुळ्यां, । खांदमिशिया जेशा ज्वाळा; । घृष्णाकिता तामसा
॥ ५८ ॥ हनुवटीतळीं छोंबे रसना । दांत फेडगरीं काडिलें वदना,
फुंफाट करि जेवि सुपर्णा । देखीनि अजगर. ॥ ५९ ॥ वाम छेचर
उघडा दिसे, । सव्य चक्षु झांकिल्य असे, । ऋषमं भवटीनि चक्र जैसे
सर्तापदां टाकिलें. ॥ ६० ॥ येरी देखीनियां दृष्टी । उचळनि मेळविलें
खळाटीं. । हृदयीं आळिगौनि गोरटी । रुदन करी अपोमुखें. ॥ ६१ ॥
बळिया इंद्रजिताचें शिर । भूर्मानरी आपटिवी वानर ! । विमुख होऊनि
मंकर । एव्हढें दृष्टी दाखविले. ॥ ६२ ॥ नग पटवें पुसनि करी निर्मळ,
तळीं आंधुरिलें चैलांचळ; । त्यावार ठेविले शिरकमळ । वल्लमाचें आवडी
॥ ६३ ॥ मग म्हणे, “प्राणपति, निधाना । तुम्हां सत्य करारें या वचना; । जें
तुमची शत्रुसेना, । ‘घन्य ! घन्य !!’ मज म्हणे. ॥ ६४ ॥ कैसें वारि
यांसि देऊनि यश, । साडिली जिविताची आस ? । मज न पुसतां परत
प्रदेश । सेनावया गेलेति ? ॥ ६५ ॥ दासराधि आणि कपिपुंगव,
पिशुन पाहती स्वर्गाचे देव. । तुम्ही हास्य न करितां, सर्व । सत्य जाईल
माझे. ॥ ६६ ॥ मज देखीनि प्रीतिविनोदें । हांसवा तुम्ही नाना शब्दें,
आजि मीन कोंणें सज्जें । धरिले असे मजवारें ? ॥ ६७ ॥ अपराध
असेल तो सांगिजे, । हेंसणें साडूनि अनुवादिले, । माझे सर्तापण दाख
विजे । राखेसां कपिवुड्या. ॥ ६८ ॥ सौमित्रे शत्रें छेदिला कंठ ।
बेळीं जाहले वदत कष्ट. । म्हणीनि मुखरंगी कपाट । पडलें दुःखें हरे
पीण्या. ॥ ६९ ॥ कीं अपूर्ण होमाचा बावु । वाढला, यादगो ! तुम्हें

शब्दु; । कीं विजयश्रीविमुखतेचा खेदु । जिवांतां वोटतसे ? ॥ ७० ॥
 कीं सौमित्रहस्ते पृथु, जाला, । सद्युज्यमुखाचा निधि जोडला, । तेणें
 सहजें शब्दु कुठला, । मौनमुद्रा पटली असे ? ॥ ७१ ॥ ऐसी करुणा
 बहु भाकिजे, । परं शिरें हास्यमुख न होइजे; । मग म्हणे विनोदुं अनु-
 नादिजे, । जो कां हेतु हास्याचा ॥ ७२ ॥ “ होम करितां पृथ्वीवरुं ।
 ऋषभें केलें देहधर्मातें, । तें धाळावया तुमते ।’ असे मज्जन सारिलें ?
 ॥ ७३ ॥ शूर्पणखा तुमची पितृभगिनी । सौमित्रें गौरविली जनस्थानी, ।
 नांकीं लेवविलें सुपाणी । तें नावेक दृष्टी अवलोकता ॥ ७४ ॥ तिये
 -भगिनीचें भूषण । आहे कर्णनासिकीं सपूर्ण, । रणीं लेला कुंभकर्ण ।
 जनकानुज तुमचा ॥ ७५ ॥ ऐसा विनोद, कांहीं करुणा । बोले पारं
 हास्य नये घदना । मग म्हणे, “ कटा कटा ! त्रिलोचना, । फुकट
 जिह्वा श्रमविली ॥ ७६ ॥ रामरायाचिये सभेमाजी । लटिकेपण मज
 झालें आजि; । या मानभगाचीं ओझीं । मेळतुल्य जालीं ॥ ७७ ॥ पूर्वींचि
 सांगतेति मातें । तरि नी आणितें सहस्रमुखातें । पाठीसि घालुनि तुमतें ।
 पराभविता शत्रूसि ॥ ७८ ॥ इतकें आइकीनि उचर । गदगदुनि
 हांसिलें शिर । झाकिला होता उजवा नेत्र । तों पद्मन्यायें उघडिला
 ॥ ७९ ॥ ज्योति म्हणती, “ जी अपोष्पापति, । शिर हांसिलें कवणे युक्ती ? ।
 देवो म्हणे समस्तांप्रति, । “ हा श्रेष्ठार्थ कां नेणा ? ” ॥ ८० ॥
 झेदु तोचि सुमित्रासुतु, । शत्रुरहस्ते जामातमृत्यु । शिर हांसले, याचा
 अर्थ । ऐसा असे, वीरहो ॥ ८१ ॥ प्रथम पारिला लक्ष्मणु, । म्हणौनि
 उघडिला याम लोचनु, । मज देखावया सव्य नयनु । उघडिला इये
 काळी ॥ ८२ ॥ सत्यचि मानलें बीरां समस्ता । म्हणती, “ हे परम
 पतिव्रता ॥ ८३ ॥ तव श्रीरामाप्रति कोटता । सुमित्रासुतु जाला ॥ ८४ ॥
 म्हणे, “ दशवक्त्रारि, मम पूर्वजा, । हे बहु जन्मांची, महाराजा, ।
 सोदरी, ऐसी मनमुमन सहजा । अतरो साक्ष देत आहे ॥ ८५ ॥
 मू प्रिय शुभातें विघडिलें, । जेवि मृगीयेगळें मृगा बधिलें, । त्रळांदातुल्य
 पात्र भरलें । पापोदकें मारुनि ॥ ८६ ॥ रामु म्हणे, “ वीरशार्दूला, ।
 कमलोत्पन्नकुळारीच्या काळा, । क्षेत्रियांचा घर्मु प्रांजळा । नेमिला

असे विधीने. ॥ ८६ ॥ पळतया पृथी न मिरिजे पाणि, । जयो जालिय
नेचावी तरुणी, । निष्कपट होऊनि अतःकर्णी । धर्मयुद्ध करावे
॥ ८७ ॥ तेथ पिता, पुत्र हो, का वधु, । सप्रामो आलेया घडे वधु;
त्यासि सर्वथा नाहीं वाधु, । याची साक्ष शास्त्रार्थ. ॥ ८८ ॥ म्हणा
ऐसी धर्मसरळी । तारि कापटे यथिला का वाढी ? । ना हें अनुचितरि
तिये काळी । अगिकारिले आन्ही. ॥ ८९ ॥ म्हणौनि, सौमित्रा, खेद
मादा. । क्षत्रधर्म हा ऐसाचि फुडा. । तुमचा पुण्याब्धीचा पवाडा । पुर
पार्थमुकुटी वसितला. ” ॥ ९० ॥ सौमित्र म्हणे, “ सत्य, स्वामी,
तुमच्या चरणसेवा आम्ही । सर्वदा धन्य संसारप्राप्ती; । पापपुण्य
नातळो. ॥ ९१ ॥ पारि संसारी बोखटा रेंहो. । प्रियवियोगे वाटे प्रळयो.
मिस्वैनजनितांघकारसूयो । म्हणे, “ हे प्रतीति मज आहे. ॥ ९२ ॥
पादपपापण गौतमीतटी । सीता म्हणौनि धरितां पोटी, । दशा वर्तली ।
दृष्टी । देखिली त्या, लक्ष्मणा. ” ॥ ९३ ॥ ऐमे बोलतां श्रीरामचंद्र । कळ
वळोनि द्रवला दयाकुरु. । म्हणे, “ मी उठवीन ईचा घर । अमृतहस्तें
करुनि. ॥ ९४ ॥ माझी व्याडा यमु, कालु बंदी, । नामेचि नाशे जन्म
व्याधि, । तो मी पीयूषकरारिदी । इंद्रजिता जीवनीन. ” ॥ ९५ ॥
तत्र मुद्रोचना बोलें शम्भु, । “ जी जी राघवा, कृपासिंधु, । नितरलासि
वैरसवधु । माझे कादण्य देखौनि. ॥ ९६ ॥ तूं जगदात्मा, अद्वय
ब्रह्म, । निर्गुण, अनातसकष्टकाम, । तुज द्वेपादप, हा भ्रम । आरे
पिती अज्ञाने. ॥ ९७ ॥ जरि उठविसी इंद्रजिता । तारि हा दुसरा जन्म
मागुता. ” । बोलिलें देखौनि प्रेलेक्यनाया । महावीर गजबजेले. ॥ ९८ ॥
सकळ एकमुख होऊनि । लगती परस्परे कानी. । म्हणती, “ हें का
घरिलें मनी । जें सर्वांचे अनहित ? ” ॥ ९९ ॥ खुणा खुणावी ताराकांतु
बोळा घा । नैर्ऋत्यनायु, । भूसक्तेतें जांबुवत । दूरिवारि विचारा, म्हणे
॥ १०० ॥ तत्र हनुमत् साइनि भिडे । म्हणे, “ हे बीदार्प टोप
एकीकडे. । अघटित, मोडिलें तें, न घडे । वात्सीकाचेनि वाक्ये. ॥ १०१ ॥
गाये म्हणौनि पाळिजे वाधु, । बाळकासरिता पोसिजे उरगु, । पुढें तपाची

वरीजनी । जोहारिले दाशरथि दोन्ही । मग वर्णना करीत सहस्रामिनी ।
 नागरमार्गे निगाळे ॥ १९ ॥ शिर घेऊनियां हातीं । अनिच्छेने चामके
 पथी । लंसादुर्गा टांग्या हातीं । रणमळ्या पातली ॥ २० ॥ ससार-
 नगरींचे तान् । निगाळे केणे वस्तूचे भरू, । ते मोक्षद्रोपातरा चालिले
 कोरू । तिरपट्टे फडकत ॥ २१ ॥ अशिरा इंद्रानितु असे उभा, ।
 येथे लाजरी मंदरस्तभा । मरती श्यापदाची ममा । मानवाटणी करीतसे-
 ॥ २२ ॥ देखना घासेनि लागली पाणी, । आळिगिळें दोही बाही ।
 रत्नाशिविके बाजनि मोड । तमुर्ध्वारा आणिला ॥ २३ ॥ रमणीय
 त्रिवृटाचळनभूता । तद्रूपनीनाम पुण्यनरिता । ते विष्णुगामिनी उगवे
 सावित्ता । तेणे मुखे जाळी असे ॥ २४ ॥ तेथ निर्मळजळ मिर्गार्ग
 कुण, । जेसे नगरदेवीचे तोंड, । आतु जिह्वा तेचि उमड । नवळ सिखा
 बन्हाय्या ॥ २५ ॥ त्यामार्जी निजगिळी पतिरपु । साठानि जबांचा
 सफळपु, । चितासि नागिया प्रज्ञापु, । अवधान तनु आपुर्डा ॥ २६ ॥
 अगस्त्यदत्तवेत्ताष्टे । ज्ञात्या फडकिल्या हृष्यवाटे । गगनधुविन घड-
 ढाटे । दिशा धूने दाटल्या ॥ २७ ॥ मग सुखेचना आपण । सिधुत्-
 गमीं करुनि स्नान । मौमान्यद्रव्ये दर्तासे दान । गौरीहराधीश्वर्य ॥ २८ ॥
 गधर्वकन्या, विद्यापरी । यागे दर्तासे वनस्पती, । नाना रतीं अळ
 वारी । मुगमिनी पुनिडिया ॥ २९ ॥ रागणु पातला सहपरिजारी, ।
 सरीगनासी मंदोदरी, । लंबावारी पुंय, नारी । कानुक पहावया आली,
 ॥ ३० ॥ अनन रागाचा वारावो, । पदोदयी 'हर, हर, महादेवो, ' । वेगीं
 भिरयन पातली पा हो । वर्णशिले जवळिके ॥ ३१ ॥ कुडानि प्रदक्षिणा
 केळी, । धर्मशिलेपार उभी ठेयी, । तेथानि गगनदर्पणु निहाळी । तज
 आधर्य डेटिले ॥ ३२ ॥ मिमाली दाट अर, । कौतुक पाहती मुखर, ।
 सिद्ध, चारण, विद्यावर । एके एक पाकले ॥ ३३ ॥ जडल्या नहावती, ।
 जत्राची मनसूया पहती, । लोपामुद्रा, अलक्षती, । यदोद्भूत उर्ध्वसहित
 ॥ ३४ ॥ भृगुवर्णनीं दिसे पुढेना, । तारेसी पोहे वृहस्पतिमोमां, । जातें
 घोरमो व्योमा । बृहत् नरी उभा अंत ॥ ३५ ॥ इंद्र, इंद्राणी, इंद्रासन ।
 हनरतीसी देखिले भिनयना, । येती सामोरिया, मुलेंचना । सगळें

मृणौनियां. ॥ ३६ ॥ करीं पेजनि अक्षुण्णनीं । देवांगना उमिया गगनीं ।
 देवदुन्दुभीचिया घनी । पडले कानीं महाबोप. ॥ ३७ ॥ स्वाहास्वधांसीं
 हुताशत्रु । कुंडी देखिला देदीप्यमानु. । चमारीशृंग, त्रिनयनु. । सतहस्तीं
 उमा असे. ॥ ३८ ॥ वारे दिव्यदेही दंतिमत्तु । दिव्य पुष्पकीं इंद्रजितु ।
 मिराजमान घवघवितु । वाट पाहत तिष्ठतु. ॥ ३९ ॥ ऐसें देखताचि दृष्टी ।
 जीवें धारोनि घातडी मिठी. । देह साठिलें हव्यवाद्य । 'जय शंकर' मृणौनि.
 ॥ ४० ॥ लढी पडताचि हुताशनीं । ज्वाळा उर्ध्व धडकल्या गगनीं. । कुंडीं
 राक्षस पाहती नयनीं । परि कवणी नसेचि. ॥ ४१ ॥ चंद्रसूर्यमहेंदपदे ।
 तुच्छ करुनि साडिती स्वात्मबोधें. । श्रीसुनाथपदप्रसादें । सायुज्यसदनीं
 रहिवासु. ॥ ४२ ॥ आजि वडील पुत्र, वडील सून । दोघा केडीं धोळपण. ।
 मंदोदरी, दशानन । शोक करिती आक्रांतें. ॥ ४३ ॥ मग वखें झाकौनि
 दश वक्त्रे । लंका प्रवेशिजे सहकळत्रे. । नगरवासीं स्तुतिस्तोत्रे । श्रीरामाचीं
 पडताती. ॥ ४४ ॥ "धन्य हृदय रघूतनार्चें. । निधान प्रकटलें सूर्यनशांचें. ।
 सार्धक फेलें सुलोचनेचें । शिर पतीचें देऊनिया. ॥ ४५ ॥ घेता सीतेचा
 ऊधार । तारि कोण तयासि शक्तें वारु ? । परम वार्षिक प्रतापशूर ।
 अर्फीतीतें नातळेचि. ॥ ४६ ॥ धोर पश जोडिलें रामें. । तयासि
 दिग्गजयो सप्रामें. " । ऐसीं लोक शब्दनुसुमें । तयासि दर्पताति अपारें.
 ॥ ४७ ॥ ऐसें रघुरायाचें आस्थान, । एकें नामें निरारे जन्ममरण. ।
 महादोषाचें होय दहन । धोरपाद पारसता. ॥ ४८ ॥ येथ आक्षेपिजैळ
 धोता जनीं । जे सुलोचना प्रवेशली अग्नि, । ऐसीं वाल्मीकिवाणी । बदली
 नाहीं मूळकार्या. ॥ ४९ ॥ तारि वाल्मीकि बदला नाही ऐसें । मरणान्या
 सामर्थ्य करणा असे ? । शतकोटिप्रथ त्रिजगीं वसे । तो कोणें, केना
 शोधिला ? ॥ ५० ॥ पारि प्रस्तुत अग्निपुराणें । साक्षीं बोडिजे व्यातनचनें ;
 तें न पाहतां निचक्षणें । करिया दोष न ठेविजे. ॥ ५१ ॥ शुद्धमानें
 रघुनाथकथा । हे अमृतप्राप्य सर्वथा, । भरणें हरे नवव्यथा । हें सर्वथा
 सत्य मानिजे. ॥ ५२ ॥ इति त्र्यम्बकान्तरमु । सूर्य सुलोचनाअग्नि-
 प्रवेश. । विनजी मुद्रातु कृष्णदासु । गोतेहो, कीजे अमृतपान. ॥ ५३ ॥

प्रसंग अट्टेचाळिसावा.

ॐ नमो श्रीगणेशविद्महे नमः । श्रीगुरुकाशिराज नमः ।
 निकुञ्जेति समरगणी । लक्ष्मणे वीरं निजगणी । सुमनःकुटु रावणि ।
 शिर छेदूनि पाटिला ॥ १ ॥ आपल्लस्तम पै वीर । स्वर्गा आणि पाता-
 लार्मातरी । वळपत वटुतप्रसारी । जे सामर्थ्यसागर, ॥ २ ॥ ते समस्त-
 ही इंद्रजिते । तृणतुल्य केडे शरघाते, । चहतवेळ जितिले इंद्रते । म्हणोनि
 इंद्रजितु नाम. ॥ ३ ॥ जसा ग्रामिण्य काळे काळु, । का मत्रे खुडिला
 जेसा अचळु, । ज्ञाना उयुरूपें निहें मिशालु । गजु मिशारिला मनीं.
 ॥ ४ ॥ ऐसिपापरी लक्ष्मणें । इंद्रजितु गेतला प्राणें. । उरले दळ देखाणि
 उणें । पळत लंका प्रदेखले. ॥ ५ ॥ वानराचेनि निरुद मारें ।
 मेडिलीं असतां जरीरें. । यमयग गळती रक्षिरे, । 'हा हा' शब्द करीत
 आले. ॥ ६ ॥ राजा सन्मुख पाडून मेटें । पिडिती मूर्मगार उजळें. ।
 सुयी हुगळे तोज्जिती, "बोवटें । जाउं" म्हणती बहुत. ॥ ७ ॥ निकुञ्ज-
 जेनि इंद्रजितें । आरुनिलें नहाहोमानें, । मत्तसिंधु ऐनें ते । सनचुद्ध
 टोपिलें. ॥ ८ ॥ भेदु सांगितला विभीषणें, । घालणें घातळे लक्ष्मणें. ।
 वडुमने तें हुड चूर्ण । मेटें शिळ्याघातें. ॥ ९ ॥ होनु निर्झर जाय व्यर्थ, ।
 निगता हुतागें ग्रामिण्य स्थु. । पुढें साटला महाजनर्तु । नप्राप्ताचा.
 ॥ १० ॥ लक्ष्मणा इंद्रजिताचें उद्ध । 'न भूतो न भविष्यति' प्रनिद्ध. ।
 लक्ष्मणा साय नपि, मित्रुव । शक्ति देऊनि आले. ॥ ११ ॥ परम्परें
 शस्त्राज्ञें । उद्ध वेडें सीनि अहोरात्रें, । पुढें इंद्रजिताचें सामिने । माविलें
 जनरगणी." ॥ १२ ॥ ऐने वडती घावयत । तो लक्ष्मणें आफटिले उजळ. ।
 दु खे वडळें पेष्ट । उलटला मूर्मगार ॥ १३ ॥ सुर्यागत पटला घडिसा
 टोनि, । जज निवेष्टित मेदिनी, । विषे समयी जनरुडिअ प्रधानी । आनन्दनि
 वीसारीज. ॥ १४ ॥ मूर्तेना गेल्या दारिद्र्यरे । गदन करिजे दयाशिरें. । म्हणुं
 "अहा व्यथा कया ! कसे वीर । कापां ऐसे केडे ?" ॥ १५ ॥ दृढ बाह्येज
 दु खानळें, । पुन उहा मूर्मी हाजी कपाळें. । म्हणुं, "इंद्रजिना, कोणें
 काळें । आजि प्राप्तिगामि ?" ॥ १६ ॥ मज्ज नूतें काळ दृष्टीगळी ।
 म्हाटे प्राप्तिनु सगळी. । तो काळु नुज दहाउळी । मदनुर गोळणे.

॥ १७ ॥ तेणें काये तुज आजिचा दिनीं । मक्षिळें घाल्नि वदनीं ? ।
 बेरी बेसौनि प्रिमांनीं । जानदळे असती ॥ १८ ॥ हस्ततुळिकेचा अरु-
 वारीं । निद्रा करिती निजमदिरीं, । तो तूं आजि पृथ्वीपार । रणागर्णां
 पडलासि. ॥ १९ ॥ चदन लावुनि तुझा पायीं । सुलोचना निवरी हृदयीं, ।
 ज्या तुज रणागणाचा ठायीं । गीष चचुवे तोडिती. ॥ २० ॥ अति
 सौंदर्य मुखमंडळीं, । कर्णी कुडळें, माथा मुकुट झळाळी, । तें शिर आजि
 भरीनि धुळी । पदलें असेल कोठें ? ॥ २१ ॥ बहुत करिता सप्राप्त ।
 पावलासि बहुत श्रम । म्हणौनि आजि वीरधर्मु । साड्नि विश्रांति केळी ?
 ॥ २२ ॥ भूतें मक्षिळा पै काळु, । पतणें आसिला प्रळयानळु, । मश
 कमुखातु भूगोळु । सामावूनि ठेला. ॥ २३ ॥ मनुष्या लक्ष्मणा हस्तें ।
 जीवित सांडिलें इंद्रजितें, । आता कोणु रक्षेळ कोणातें ? । वेरियव
 कोण पाठवू ? ॥ २४ ॥ गज कुंभकर्णादिक सर्ग । मरी प्रहस्तादिक
 राक्षसपुंगव, । एकें इंद्रजितेसीं उर्णाव । तुळिता सकळिकासि. ?
 ॥ २५ ॥ ऐसें बोलतां भूमी लोळे, । जळ सांडिती वीसही डोळे. । जुवे
 सुटौनि मोकळे । कनरीमार जाळे. ॥ २६ ॥ ऐता समामंडळीं राजा
 पुनश्चोक करी सादीनि वजा. । पुढें प्रधानी धरुनि भुजा । सुपास
 बोलिला. ॥ २७ ॥ म्हणे, “ राया आनरीं वपु, । न करी दीर्घस्व
 रिलापु, । कन्याकुमरीं भरला मढपु, । आकातु आरमिला. ॥ २८ ।
 रणीं पडला मुख्य राजतनयो, । लक्ष्मणु घेवूनि गेला जयो, । म्हणौनि
 दुःख करितां, परि समपो । सर्वथा नव्हे, स्वामी. ॥ २९ ॥ निळाप करी
 बसवेल तुम्ही, । जगळि दुखित होतों आम्ही, । बेरी वधावे सप्राप्ती
 हा निचार सहिला. ॥ ३० ॥ गतशोकु साडीं, पुढा पाहें, । होणार
 होत आहे. । यज्ञविद्य होऊनि पाहें । आचतापासीनि. ॥ ३१ ॥ गेल्यानें
 दुःख करणे घडे । जर निळाप करिता मागुतें जोडे. । मिथ्या शेर
 करिता जडे, । भूर्यत्याचा ठागु. ॥ ३२ ॥ म्हणाल मोहो झळमत थोर
 तौर हा कोण, जी निचार ? । सर्वांसि माडला सहाय, । एकुही वाचत
 न देसों. ॥ ३३ ॥ पहिले आटले बहुतेक, । उक्षादें उर
 काही एक, । तेही आटती रें कौतुक, । पाहों ठाकले दे
 ॥ ३४ ॥ प्रथमचि सीता पापिणी । आणिली राज्यवुटवणी.

‘ शुद्धिः कर्मानुसारिणी ’ । तुम्हांसि शब्दु काईसा ? ” ॥ ३५ ॥
 ऐसें सुपार्थु बोळिया. । रावणु शेकु सांझनि कोपला. । सीता वर्णा
 म्हणौनि उठिया । पिशाचवत्. ॥ ३६ ॥ “ सीतेचेनि प्रसंगे अखिल
 सागरानुत्प पें समूळ । क्षयो पावळें राक्षसकुळ । सर्व सपत्नीसहित
 ॥ ३७ ॥ सुंदरा नारी लंकेचिया, । जेही देवांगना दासी केलिया,
 त्या सकळ विधवा जाळिया, । त्यासि कारण सीता हे. ॥ ३८ ॥
 सीता नव्हे, काळदंष्ट्रा केवळ, । इया भक्षिलें राज्य सकळ; । आतां छेदन
 इथेचें शिरकमळ, । ठाकान रिपुसागरी. ” ॥ ३९ ॥ बोळतु ऐशा उत्तरी ।
 हृदयां लोटताती दुःखलहरी. । असिल्लता येऊनि करी । अशोकनगति
 गेला. ॥ ४० ॥ ऊर्ध्व उचळनि खड्गावळी । सीते उजू धांव घेतली, ।
 तंव ते देखौनि दचकली । अकस्मात् तिये काळी. ॥ ४१ ॥ जैसा
 भक्षामया आळा काळ, । कां डरूं पानळा दोघ व्याळ, । ना ती
 पुढें पेटला अतळ. । मरम करामया ? ॥ ४२ ॥ कमळिणीनार
 गजु पानळा, । का घातकर्ता थीपधीजवळी आळा, । कां कुठार-
 पाणि निकट जाला, । चदनशाखानूळी. ॥ ४३ ॥ सुद्धीनार पानळा क्रोरु, ।
 का प्रीतीनार निरोरु, । नातार तपश्रीनार प्रसिद्ध, । बंदतु ठाकितु आळा
 ॥ ४४ ॥ रावणु सीतेनें ऐसियापरी । बघूं येत देखिला दारि; । मग रामच-
 रण हृदयामीतरी । स्मरती जाली. ॥ ४५ ॥ म्हणे, “ स्वामी, लंकेसि आले-
 मात्ताटी । तुज मज नव्हेचि भेटी; । गारिनी अवळ लढाटी । अपमृल्य
 मांडला. ॥ ४६ ॥ मज रावणु बधितो इथे काळी, । कोणु सारींज तुम्हांज-
 वळि ? । शुद्धि करू आळा वानर वळी । तोही कैसेनि जाणेल ? ॥ ४७ ॥ रामा,
 तुम्हीं आणि लक्ष्मणें । बहु काळ केले मजकारणें । बहुत कापि गेले मरणें ।
 बट राक्षस मारुनि. ॥ ४८ ॥ बहुतेक कार्य सिद्धी गेलें । परि सिद्धि
 पानता मिम उदैलें, । जैसें गिरिभस्तक पावठां जालें । पुनरपि पतन भूमी. ॥ ४९ ॥
 ऐसी भयानुर येथिली । मानता करी हृदयपामळी; । तव रावणु येऊनि
 जगळि । खड्ग क्षमिता जाला. ॥ ५० ॥ ऐसें आरंभिलें दशमोवें । जेव
 शस्त्र सीतेनार टाकामें, । तव हस्तु धारिला मुपार्थें. । म्हणे, “ खी बघू
 नये. ” ॥ ५१ ॥ आपणेंत्या आड घातली मीता, । घेतली रातीची अ-
 मिष्टता. । सुपार्थ जाला वीष्टता. । म्हणे, “ परियमा, जी नृपति. ॥ ५२ ॥

धर्मशास्त्ररुम बोडिळा ऐसाः । एक स्थुमरि लघुजीर्णहंसा । तारि स्थूळ
 पशूचा वधु, लंकेशा, । समान म्हणजे. ॥ ५३ ॥ ऐसे स्थूळ पशूचा
 वधु कोटिभरि, । ते गोहत्या एकी सरी. । कोटि गोहत्या एसिवावरी ।
 एकी महाहत्या समान. ॥ ५४ ॥ कोटि ब्रह्महत्याचा दोष एकीकड ।
 तुळिता एका यतीचा हत्या घडे, । ऐसेया कोटियतीचा वधु, तारि जोडे ।
 खीहत्या एकी. ॥ ५५ ॥ म्हणौनि, सर्नश्चूटामणि, । खीहत्या नाइकावी
 श्रवणीं. । करिता मिचारा अत करणीं । परंतु पातकाचा. ॥ ५६ ॥
 स्त्री, बाळक, सरणागत, । पिशाच, गो, ब्राह्मण, व्माबिवतु, । इतुकेया-
 नरि तुचलारा हातु । जाणतेनि पुरये. ॥ ५७ ॥ तू तरि जागता, पुण्य-
 क्षोडु, । दुष्टस्तीचा कुळटिळकु, । हा खीनधाचा फळकु । ठागों नैदिजे
 सर्वथा. ॥ ५८ ॥ तू परम सदाचार, सुसीकु, । आजन्मपर्यंत उत्तम
 काळु । सारिला नात्रोक्त अमळु । ब्रह्मकर्मनिर्णयी. ॥ ५९ ॥ सहिता,
 पद, जम, ब्राह्मण, जटा, । या वेदाध्ययनाचिया पाच वाटा, । त्या तुज
 जिह्माप्री, सुभटा, । अर्थ करतळामळु. ॥ ६० ॥ लगाध न कळे वेदु, ।
 मग तुला केला शायामेदु, । निस्कारला तुला शानकदु । लोकोपकाराकारणें.
 ॥ ६१ ॥ तुझेया गुणाचा ग्राहिक । विद्यताचि जाण एक. । तुम्हासि
 राक्षम म्हणती लोक । नेणता मूढबुद्धि. ॥ ६२ ॥ सूर्य सर्नामि प्रकाशवी ।
 त्यापुढा धारिला उजळूनि टिनी, । तेसा नी बोडिलों, गोंसानी ।
 नर्नइ नर्नथा. ॥ ६३ ॥ हे सीता वनूनि कोण पळ ? । काय राज्य धानेड
 झालि ? । काये पडलें राक्षसकुळ । उठे पुनरपि ? ॥ ६४ ॥ आता
 जालें तेंचि प्रमाण, । होणार न चुके नर्नथा, जाण. । पुढे प्रभातें
 प्रतिपदी निर्माण । चाला नमा युद्ध करु. ” ॥ ६५ ॥ ऐमें बोडिला
 सुपार्थ, । निभेंकें घोसला दृशप्रीव. । घय सुद्धीचें येमन ! । सीतेसि
 उपयोगा आलें. ॥ ६६ ॥ सुपार्थ केला बोधु । तेसाचि रावणें आरविला
 नोधु, । जसा येळा गंधिता सिंधु । जोनरला नागें. ॥ ६७ ॥ पारधी
 नेरानि मानादी । हरिणांतरि शर सोडी, । तर वरुत्मात् मिळतोनि
 आदी । सर्प पायी घातली. ॥ ६८ ॥ धेनुयां व्याघ्र शेंपावला, ।
 तर नवें मिहें गळिटा, । तेसा रावणाचा यान राटिला, ।
 सुपार्थ तिथे काढी. ॥ ६९ ॥ धुधुगडे वलु धारतु । त्यामि

महाराष्ट्रकवि.

१ परंतु, । तैसा मुपार्थें फेळा शातु । मोघु रागणाचा. ॥ ७० ॥
 मरुनि कर । मुरदमिला लंकेवरु, । ऐसें देखीनि हर्ष थोर ।
 १ जाला. ॥ ७१ ॥ जिन्हा लाळित काळरूप । आगावरुनि
 ३, । तैसैं सीतेसि जालें, लंकाविषु । मुरडोनि गेल्या. ॥ ७२ ॥
 ाडा परि सेरटी । मय होतें सीतेचा पोटी, । जैसा पूरु बोहट-
 टी । तारीं थांबली असे. ॥ ७३ ॥ शिशुपावृक्षाचा तळी ।
 देखीनि मथिली, । त्रिजटा होती जवळि । ते बोलती जाली.
 ॥ "परिस, वो सीते शुमानने, । रघुराजशटिळरागने, । देवाधि-
 । आज्ञे । होणार होऊनि ठेळें ॥ ७५ ॥ शतफोटी विस्तारें निकें ।
 फथिलें बाल्मिकें. । तें सर्वथा नव्हे, वो, उटिकें । चारिन श्रीरामाचें.
 ॥ असे भाविनी कर्मरेखा । जे रामा हस्तें मृषु दशमुखा, ।
 वैभीषणा, सर्व मुखा । मुर प्रात होतील. ॥ ७७ ॥ तुजसो
 बलमें । भेटिजेल शीतनाळें, शुमें, । कपिचक्रंसी समारमें ।
 सि जाशील. ॥ ७८ ॥ आगारासु सर्वन नादतु । जो वसे
 दयालातु, । तो फाय करील घातु, । ऐसें घडल कोठें ॥ ७९ ॥
 णें, वो गुणवते, । बहुद्वय जालें वन भ्रमंतें. । झाडें, खापडें
 , 'सीते! सीते!' । ऐसें बदे रामु. ॥ ८० ॥ उत्पत्तिपालन-
 र्ता । ऐसा जो, तू तयाची वाता. । तुज काळत्रयीं अमय, वो,
 । साडीं सर्वथा, माये." ॥ ८१ ॥ ऐसें त्रिजटा बोलिली. । तें
 ठ शका सीतेची गेली, । जैसी गगनीची त्रिजू निशाळी ।
 केळीमध्यें. ॥ ८२ ॥ उपरी मिथिलेश्वराची पुत्री । म्हणे,
 जटे धन्य तुझी भेरी ! । योर पुण्यें घडली, धरिनी । साक्षी
 आमारासु ॥ ८३ ॥ रामविषोयाचें दुःखओशें । तें त्वा वाटुनि
 मातें. । या राक्षसचक्रातु तुझे । असाधारण गुण. ॥ ८४ ॥
 खदिरवनातु पीयूषप्रहरी । जैसी सदाफळ लागेली, । तसां तू, त्रि
 ह्ये काळी । राक्षसीमध्यें आहेसि. ॥ ८५ ॥ कैकटदेशामध्यें गया,
 त्रि अरण्यातु आया, । नाना परपार पानानया । नोका महाप्रळयी,
 २ ॥ का पापाणप्रासादी देवी, । का मृतस्यळीं निधानटोवी, । नाना
 र्थीं चढ दिनी । चालता आधारमृत." ॥ ८७ ॥ ऐसें मधुर

वाणी गौरवें । जानकिया त्रिजटोसि सतोपविलें बरवें । पुढें सभेसि
 गेल्या दशग्रीवें । मग कैसें वर्तलें ? ॥ ८८ ॥ अग्नि लागला वृक्षखडामी-
 तरी, । मध्यें गजु कोंडला तिये अबसरी, । तुटौनि वेळुवाची जळत का-
 डोरी । येऊनि आगीं आदळती, ॥ ८९ ॥ का बुडत असता समुद्रोदरी, ।
 माजी सर्वांग फोडिलें जळचरी, । नाना प्रळयीं मरणातकविवरी ।
 कोटि गृथिक लागले. ॥ ९० ॥ ऐसियापरी तिये समयी । लंकेशाचें
 सर्वांग दु खाचा घायी । तुटतसे, पडला प्रवाही । चितानदीचा. ॥ ९१ ॥
 मत्रियाचेनि मतें निचार । करुनि तियेकाळीं लंकेश्वर, । सिद्ध होता सेना-
 सागर । तो युद्धा पाळविता जाला. ॥ ९२ ॥ रथी, अतिरथी सैन्यक, ।
 अश्वस्वार, गजस्वार, अनेक । पदाति, ऐसें कटक । चतुरंग सिद्ध जालें.
 ॥ ९३ ॥ ते दळ राजाज्ञेकरुनि वेगें । चाळिलें पूर्णद्वारमार्गे. । वारें,
 वीर गर्जती, तेणें स्वर्गे । भूमी येवों पाहती. ॥ ९४ ॥ परम दळाचा खटा-
 टोपु, । जैसा प्रळयकाळींचा कोपु, । रण पानतां फेला भग्नदुर्गु । गानरीं
 चडघोपें. ॥ ९५ ॥ आता रघुनाथ रिपूचें दळ । शरघातें सहारेळ सकळ, ।
 तें श्रोतीं चित्त निधळ । करुनि परिसां. ॥ ९६ ॥ इति श्रीरामायण-
 फनाखड । परम रसाळ युद्धकांड, । वाल्मीकिकृत दोषत्र चड । कृष्णदासु
 मुद्रलु म्हणे. ॥ ९७ ॥

प्रसंग एकुणपन्नासाचा.

ॐ नमो श्रीरामसचिदानदाय नम । श्रीगुरुकाशिराजाय नम । पुढें
 राक्षसदळाच्या कोटि । लोटलिया रणागणाचा पोटी. । हें देखौनि रघूतमे
 दृष्टी । कोदडा सीत चढविलें ॥ १ ॥ खचळले कपियूषप । करी घेऊनि
 पाषाण, पादप । सहारिले जाळे सजोप । अधिप्राहिर्नीतें ॥ २ ॥ अश्व
 स्वार, गजस्वार, रथी । संहानि मृगुभयत्ये चुर्फी, । परमजेशे रणपथी ।
 सघटले परवीरांसी ॥ ३ ॥ सिंहनाद उमटत वदनी, । तेणें थरात
 मेदिनी, । निजखड्गखणागे वाहिनी । तोडिली वानराचिया. ॥ ४ ॥ आयुध-
 युक्त ऊर्ध्वनाहो, । प्रहार लागता नपवती मोहो. । अशुद्ध म्रनती देहो, ।

एकमेकां न ओटती. ॥ ५ ॥ पदाति गदामुद्रां भिडती, । अग्राखंड
 व्यसि, गृळ हाणिती, । गजमारन सोडिती शक्ति, । रथिये वरयति
 शर. ॥ ६ ॥ वानर पादप, पाषाण, शिख्य । हाणिती शृंगाच्या चडव्या; ।
 परिघ, पट्टीत, भिडिमाळ्य, । तेणें राक्षसांतें ताडिती. ॥ ७ ॥
 ऐसें युद्ध परम निकरें । माडटें परस्परें येरें. । पाळपरी पहिलेंचि रघुवीरें ।
 कार्मुक सिद्ध केलें होतें. ॥ ८ ॥ सूर्यची करानया शाति । पहिलें काळ्यासि
 तृष्णा होती; । पुढें महाप्रळयां वृत्ति । करिता जाळ्ये स्येच्छा. ॥ ९ ॥
 तैसें प्रथमचि रामचंद्रें । अनुप्य सज्जिलें होतें गुणनमुद्रें, । युद्धा दळ
 पाठविलें राक्षसेंद्रें । त्यानि सहारिता जाळ्य. ॥ १० ॥ जेसा दावांमि
 धडकलेपारार । एकळ्या झाटखडाची रक्षा करी, । तेसा भगवतु निजशर-
 धारी । परसेना मारिता जाळ्य. ॥ ११ ॥ सोडिले रक्तमुल घाण, ।
 तेणें नमु जाळ्य सपूर्ण; । गजश्वराक्षसविरखडण । माडिलें अकस्मात्.
 ॥ १२ ॥ संपेरहित एके नेळें । गगनीं उसळती शिताळें; । मर्यादा
 सूर्यसोममंडलें । तेचवरि जाती. ॥ १३ ॥ नाना रामबाणों पडलेया येरें । निगाले
 मोक्षपदमार्गे, । त्यामि काय शिरें पाळिल्यांग । बोलवित जाताती ? ॥ १४ ॥
 कीं रामु मुक्तिदाता जाणीनि । इतोपकार करूं मानिती मनीं; । म्हणोनि
 स्वशिराप्या गगनीं । युक्तीडिया ओवाळिती; ॥ १५ ॥ कीं रामें सूर्य
 देखिला. । म्हणे, " हा आनुचा गृळपुष्प परिळा; " । म्हणोनि पूजा
 ममर्षिता जाळ्य । राससशिरपुण्याची. ॥ १६ ॥ नाना आणिकही पक्षातर. ।
 सूर्या राक्षसा सदा येर, । सण्याकाळीं निरंतर । महायुद्ध होतसे. ॥ १७ ॥
 ऐसें जाणूनि रघुवीरें । सोडिजति राक्षसशिरें; । सूर्यासमीप आदरें ।
 दाखविली कैसी ? ॥ १८ ॥ असो. ऐसियापरी प्रखळ । रामें माडिला वीर-
 थाचा खेळु. । गगनदेवता घालिती गोंपळु, । भूतगण नाचती भोजें.
 ॥ १९ ॥ रणकर्तुंसे रामचंद्रें । बहुवाण सोडिले कोदंडवक्त्रें. । चतुरगदळाचीं
 रुद्धमुद्रें अपारें । वृथीरीवार पाडिलीं. ॥ २० ॥ जेसैं अविनदनाचेनि मुतें ।
 क्षत्रिय मारिले शरघातें, । त्यापरी नेर्भक्त्यनाथदळातें । श्रीरामें सहारिलें.
 ॥ २१ ॥ चां घटिकांमज्यें कोनुळें । राखें दळ मारिलें इतुकें. । सरया
 वोळिली बाल्मीकें, । ते परिणा, पडितहो. ॥ २२ ॥ अयुत एक रथी
 धनुर्धर, । अयुताष्टक गजन्वार, । चौदा सहस्र बाजोमीर, । पदाति लक्ष

दोनि; ॥ २३ ॥ इतुके राववनाणी । निशेप पडले रणी. ।
 घायदट ते कोण गणी? । पळत मेळे पुरीमव्ये. ॥ २४ ॥ रामबाणाचें
 घायवार । जगलें, तेणें मये पुगळीं उदरें. । 'मारिलों, मारिलों!' म्हणौनि
 थोरें । वोंवें आनदती. ॥ २५ ॥ तिये काळीं थोर आकातु । लंकेमध्यें
 वर्तला अद्भुतु. । तो सागता उपमैराहितु, । पारि प्रलयकालु जेता. ॥ २६ ॥
 ऐसें रामणें देखिलें डोळा । कोपळ मर्यादेवेगळा, । जेसा सेकिपा-
 तैलेया वरळा । रोगियासि होत असे. ॥ २७ ॥ विलपाक्षु, युधो-
 न्नत आणि मत्त, । हे राक्षसत्रय बळें उचवळत; । तयाप्रति
 रामणु म्हणे, " प्रस्तुत । तुम्ही जा युद्धाळणी. " ॥ २८ ॥
 ऐसी राजाज्ञा हों पुरे । तय तिये उठिले स्वरे. । एककु त्रिमुनना नानरे, ।
 ऐसे तिये चालिले. ॥ २९ ॥ सभेमव्यें राक्षसराणे, । देव दीन केळे जेही
 आगवणे, । रामणु तपाते म्हणे. । " देखोनि आता कोण फळ ? ॥ ३० ॥
 समस्तीं सप्रामासि जावें, । मरावें का शत्रूसि मारावें, । यावेगळें प्रान्तुत
 निचारवें । ऐसें दिसत नाही. " ॥ ३१ ॥ डोडत आसनीं गोवानळें ।
 भ्रमवी रक्तनर्ण धुनुळें, । घूम्रधुधकार साडिने व्याळें । तैसे श्वाश खेळत
 झोणी. ॥ ३२ ॥ जेसा प्रलयमेवांचा कटकटा, । तेगा दगमुखी बर्बरती
 दाटा. । शब्दतीं अधरोष्टीं तानटा । क्षणातु रग उमटळा. ॥ ३३ ॥
 तव शुभलोचना आळिया समीप, । करू जगळिया दीर्घ निळाप, । म्हणती
 अहा राया, जघन्यपाप । काय आचरलासि ! ॥ ३४ ॥ तिये शूर्पणखेचेनि बोलें ।
 सीताहरण का पा केळें? । राज्य सकळ बुडविलें । लंकापुरीचें कैसे ? ॥ ३५ ॥
 तै शूर्पणखा दीर्घ चाडाळी, । बुधित कटक उदरजाळी, । कामनिवारें
 रामानखळि । जतर्यानीं प्रवेशली. ॥ ३६ ॥ शत्रु कोटिकामचूडामणि, ।
 शूर्पणखा कुमगळ पाणिणी, । धीरसमुद्रासि चैतरणी । मिळेल केसेनि ?
 ॥ ३७ ॥ तियेचेनि बुकर्मपथें । निटवना केळी खुनार्थें । कर्णनासिक छेदिलें,
 तेणें अर्थें । रसद्रूपण गेले. ॥ ३८ ॥ चौदा सहस्रासीं निशिरा । केळें प्रयाण
 मूमपुरा. । तेरांनि कारण गूळ पैरा । तिये पाणिणीनें केळे. ॥ ३९ ॥
 लंकेसि आठो आनदत, । रायापुढें सांगितलें निपरीत, । सीता आणितां
 प्राप्त । जेमें मन जालें ॥ ४० ॥ सीताशय उपजवूनि ते काळी । अग्नि

लायिला राक्षसबुळमूर्खी, । ऐसी शूर्पणखा चांडाळी । राज्याभनती भोंविनली.
 ॥ ४१ ॥ राया, तुम्हीं नियेचोने बोले । का पा सीताहरण कपटे केले ? ।
 सबाधन पुन वधयिले । नखानरा करवों ? ॥ ४२ ॥ ऐशा राक्षसागना
 तिये स्पर्श । येऊनि बोलती रायाजवळि । पोटे, लळाटे पिटिती, धुळी ।
 टाकित्ती मस्तकानरि. ॥ ४३ ॥ ऐसेयानरी रोदनबोल । करिती राक्षसा-
 गना बहुसाल, । तें रागणें प्रळयातुल्य । देखिलें नयनी ॥ ४४ ॥ आटले
 पुन आणि वज्र, । त्रैलोक्य सफळचा वधु, । लंकेमध्ये बाहिनीसिंधु ।
 तोही आटीनि गेला ॥ ४५ ॥ “आता हाचि बुद्धीचा निश्चयो, । रिपु
 सहारोनि पागें जयो, । नाही तरि गेला तनयो । तेणेंचि मागें जायों.”
 ॥ ४६ ॥ ऐसें बोलीनि राक्षसेंदु । आवेशला, जैसा प्रळयरुदु, । वेळा
 साडी कोपें समुद्र, । तैसा निजैसनौनि उठिला. ॥ ४७ ॥ जळत
 श्वास नाकीं, तोंडीं, । दशकनयदरें साडी, । जैसा श्रेष्ठ क्षोभलेया
 साडी । धुवुकाराच्या भरोनरी. ॥ ४८ ॥ सेवकार्ते म्हणे वाचा. । “रथ
 आणा वजाचा. । अश्व योजा जयाचा । महावेगु असे. ॥ ४९ ॥
 विरूपाक्षा, युधोन्मत्ता आणि मत्ता, । तुम्ही सिद्ध होऊनि सरिता । उत्तरद्वा-
 र्मागें समस्ता । सेनेसहित चाला.” ॥ ५० ॥ ऐसें लंकानाथु बोले,
 तन ते त्रय रथारूढ जाले, । बाहिनीवेष्टित चालिले । परम खटाटोपें.
 ॥ ५१ ॥ काळ, वृतांत आणि यम । जाला तिहींसीं समागम, । तैसे ते
 तिथ निजम । रायासि दाखवित जाता ॥ ५२ ॥ दशप्रीन आरुढे निज-
 रथीं, । सरिसा चालिला तेचि पथीं, । अगलगाची शतें पालथी । पृथ्वी
 घालू शकती. ॥ ५३ ॥ तुवळ सेना पुढें, मागें । उग्र जाती अति वेगें, ।
 जैसे मार्तंडमडळासगें । मरीचिसमूह, ॥ ५४ ॥ का वज्र वेष्टित तीक्ष्ण धारीं, ।
 का प्रळयाग्निसर्पें ज्वाळा थोरीं, । नाना भूतनाथासगें भयकरी । चळथा
 भूतगणाचिया ॥ ५५ ॥ पुढा रणरायाचा एकनळा । जाला मर्यादे-
 वेगळा, । तेणें घोपें दिग्मडळा । संपूर्णता जाली. ॥ ५६ ॥ गन,
 रथ, दुरग, पदाति वीरी । चालिजे उफळत राजमारीं. । रज्जु
 उबळले, तेणें अगरीं । आदित्यु आच्छादला ॥ ५७ ॥ शस्त्रास्त्रांची
 साठली । निमिड वटकानरि पडली, । जैसीं अभ्रें आकाशी मिळालीं ।

वरुणरो करानया. ॥ ५८ ॥ पुढें अपशकुन देखिला नयनीं; । परि
वीरासि शका नाहीं मनीं. । वीरश्रियेचेनि मेदिनी । स्थिरता कैची असे ?
॥ ५९ ॥ विरूपाक्ष, युधोन्मत्त, मत्त । हे सैन्यमुखीं वळवंत; । सिंहनाद
करुनि अकस्मात् । विरूपाक्ष पुढें जाला. ॥ ६० ॥ तो पुढें जालेया-
वार । रागणद्वयाभांतीं । ओरती ओषलहरी, । अरिदळ असहा जाठे.
॥ ६१ ॥ मग गर्जन केलें मयानक, । तेंचें चकित उभयसैन्यक. ।
महारीर रामलक्ष्मणादिषु । आश्चर्य करुनि, सिद्ध जाले. ॥ ६२ ॥
तंन सेनेचां मुखमंडळीं । होते कापिरीर अतुर्वळी; । तेंहीं
सिंहनाद करुनि तिपे काळीं, । रावणा उजू धानिवले. ॥ ६३ ॥
चढशिला, अद्रिद्रुमशृंगे । झेलिती वीरश्रियेचेनि रंगें. । दृशाननागरि चढ-
वेगें । टाकिते जाले. ॥ ६४ ॥ ऐसें देखौनि दशकधरें दृष्टी । घेऊनि
चापदशक मुष्टी, । ओडुनि केली वृष्टि । बहूत वणाची. ॥ ६५ ॥
मुठळिया शरांचा कोडी, । सख्या बोलिजे तितुनी योडी. । ते बाणलक्षणा-
बाहुडी । वानरसिंघुवरि वरुणे. ॥ ६६ ॥ किंसे रावणगोरशरजाळें ।
फिठीण आरंभिले ? एके वेळें । कर्णचीं करचरणशिसाळें । उतळती गगना-
दरीं. ॥ ६७ ॥ वानर पोंचले बहुसाळ । जे दीर्घदेहां परंतानुह्व. ।
कोण किती बाणीं वीरमह । भेदिले, तें आइका. ॥ ६८ ॥ अष्टादश
बाणीं गंधमादनु, । नवा बाणीं नळु आणि अग्निनदनु, । अंगद वीरपचा-
ननु । अष्टादशकीं. ॥ ६९ ॥ पाणत्रयीं शृंगभु भेदिला, । भेदु शर
चांदीं छिळिला, । शरसु पृथ्वीवरि पाडिला । ऐकेचि बाणघाते. ॥ ७० ॥
शरजरीं हनुमनु, । चतुर्दश बाणीं जांनुमनु, । दोघे चां चां बाणीं वीर्यमनु ।
ऐसा विधिता जाला. ॥ ७१ ॥ लक्ष्मणावरि टाकिले दोनि शर । वना ऐसे
अति जडोर. । सुनाथावरि पाच शर । सोडुनि, गर्जितरा. ॥ ७२ ॥
बहुकदन कापिरीराते । रागण करिता जाला शरघाते. । शरिरनदी उच-
लळती, तेंचें प्रेतें । बाहों लागलीं. ॥ ७३ ॥ वीर बहुसाळ बहुबाणीं ।
नक्षत्रपेश पाडिले धरणी. । हे देखौनि आ. करणीं । सुमंन कोपला. ॥ ७४ ॥
देरियाघें देरींनि आगळे । उचमळे दुणेनेनि वळे. । म्हणे. “ या-
चेपा निजमांगळें । सामर्थ्य दाउरीन आणा. ” ॥ ७५ ॥ म्हणोनि
सुमंन याकारणें । रावणाचेनि आक्रुणें । कोपीनि गर्जन पुढें ।

वृक्षपाणि पुढें जाला. ॥ ७६ ॥ वेगें चालिला सूर्यमुतु, । जैसा पायांचा
 पर्वतु. । रागणातें हांकितु, टांकितु । सेनामुख सांड्गनि आला. ॥ ७७ ॥
 पृष्ठी वानर निजगढे, । जे वीर्यसागर बळियाडे, । जे गर्जांनि स्वर्गाचे
 हुडे । पृथ्वीवरि पाहूं शकती. ॥ ७८ ॥ एकाचां हस्ती चड खडे, ।
 एकीं धरितीं टोहखटांगें, । एकीं पापाणशैलगुंगें, । एकीं गदा, शूळ,
 परिघ, ॥ ७९ ॥ एकीं घेतलिया भिडिमाळा, । एकीं शतत्रिया नि-
 शाळा, । एकीं तोमर, मुद्रल, तेजाळा । असिखता, सुरिया, ॥ ८० ॥
 एकीं घेतलीं पर्बतशिखरे, । पर्दास, चक्रे, फरस, कुळारे, । एकीं ताल,
 तमाळ गर्भारे । घेतले असती. ॥ ८१ ॥ ऐसें कपिचक्र स्वामीसारसैं ।
 युद्धा निगाले रुद्रवेशें, । भूतगण अद्भुत जैसे । भूतनाथा परिवेष्टित.
 ॥ ८२ ॥ कज्यातर्फिकाळिया देती, । तेंणें धरारत असे क्षिति; । जैसीं मकरा-
 लयीं नहानतीं । नांफा डोलत असे. ॥ ८३ ॥ ऐसा सुग्रीवाचा रणउठावा ।
 जैसा लहानार्थाचा हेलावा; । हें देखौनि दृशप्राना । अति आश्चर्य वाटळें.
 ॥ ८४ ॥ ऐसा देखौनि कपिकटोळु । राक्षस नामा महाबळु, । तो पुढें जाला
 विशाळु । लंकेभरा देखता. ॥ ८५ ॥ बैसला होता गजानरि, । जैसा
 गिरीशखरी दुसरा गिरि, । नाना मेवावरि मेनु अंनरी । उडैला जैसा.
 ॥ ८६ ॥ तेंणें शीत सुग्रीवा उजू. टोटा निजनाहन गजु. । शूळ घेतला
 तेजोमय, विजु. उखटखीत जैसी. ॥ ८७ ॥ जैसा समुद्राचा टोटु ।
 तैसा गज आज सुग्रीवा निकटु; । तर वानरेश्वर सुमटु । कैसैं करिता
 जाला ? ॥ ८८ ॥ घेतली चटशिळा बरुळ, । पाणितळीं सेटिळी, जैसैं
 नारिकेल, । पाहूनि कुजराचें कपोळ । दिवली बज्रप्राय. ॥ ८९ ॥ घाया-
 सरिसीं तिये अवसरें । नदोन्मत्तासि आली गिरीरी, । फिरला चक्राचिया-
 परी । पृथ्वी सट्टी पडला. ॥ ९० ॥ गजु गतप्राण जाळेयानरि । महा-
 वळु आला मूर्खानरि, । तोंचें अघरोष्ट निघे वनसरें । शूळदतीं छेदिटे.
 ॥ ९१ ॥ शूळ साडितु ऊर्ध्व हस्ते. म्हणे 'घे, घे' शब्दें सुग्रीवातें; ।
 टांकिला, जैसैं दबातें । काळें प्रेरिळें. ॥ ९२ ॥ तो शूळ भरता उदरीं ।
 कपोटु उडाला अतरीं, । पटन पडता सावकें करी । धरिला इलुदडु जैसा.
 ॥ ९३ ॥ तो शूळ फटीण बज्रप्राय । फाट ऐसा केला भागदप. ।
 तोंचि गदावातें हृदय । फोटिलें महागळाचें. ॥ ९४ ॥ महाबळाचें अग-

लग । सैन्य होतें चतुरंग; । तें आणि शास्त्रामृग । परस्परें सघट्टले.
॥ ९५ ॥ 'हा हा !' 'हे हे !' 'घे घे !' शब्दे । प्रहार हाणिती
दीर्घ द्वंद्वे । आनेशें उचळिती पदें । पवनापरीत पुढे. ॥ ९६ ॥ ऐसें
माजलें परम युद्ध, । भूमी पडत आगीचे अशुद्ध, । एकरुकाचे हाते
नगंध । होऊनि पडले भूमीगारि. ॥ ९७ ॥ इति श्रीरामायणकथासागरः ।
गरिस्तेया मघार्णवीचें तारु, । वदला वाल्मीकि ऋषीश्वर । कृष्णदासु
मुद्रलु म्हणे. ॥ ९८ ॥

प्रसंग पद्मासवा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नम । श्रीगुरुकाशिराजाय नम ।
ऐसा सप्राप्तु बहुत माजळा । वीरे वीर रणा आळा. । हें देखोनि विरूपाक्षु
बोडिला । सारथिवाप्रति. ॥ १ ॥ म्हणे, " घोरविक्रमे शास्त्रामृगां । नैर्ऋत्य
शिष्टिले रणरगां. । तयातें घाडनि शुद्धिमार्गा । पुढें रथु नेई वें. "
॥ २ ॥ ऐसा विरूपाक्षु बोळें सेरे । तन सारथियें सोडिले बागदें रे ।
साठ वारवां देऊनि त्वरे । चालविले पुढें. ॥ ३ ॥ राक्षसदळा घाडनि
मार्गे । रथु धोंपावळा वातयेगे. । पुढे सुग्रीवाति प्रसंग । सप्राप्तु माडळा.
॥ ४ ॥ रचना प्रथमचि सप्राप्ती । विरूपाक्षु राहिला मय्यगुल्मी. । त्यासि
प्रतिमरु रणभूमी । सुग्रीव राहिला होता. ॥ ५ ॥ तरि काकतात्रीयन्यायो
जाला, । तोचि विरूपाक्षु युद्धा आळा. । देखोनि सुग्रीवु म्हणे, " मज ।
सांपुडलासि आजि ! ॥ ६ ॥ वहुता सप्राप्ता शेवटीं, । विरूपाक्षा, रणभूत-
व्यटीं । तुज मज जाली भेटी, । जैसी सर्पा सुपर्णा. ॥ ७ ॥ आता
जोनि गाची आशा । साड, रे कुबुद्धि राक्षसा, । व्यात्राचिये दृष्टी कृपणु
सूसा । मळें घाला अतपाळी. " ॥ ८ ॥ ऐसो सुग्रीवाची रचने ।
विरूपाक्षाति रागली अति नानें. । म्हणे, " बोडिलासि जे जे बदन । तें
साच करी वरिला. ॥ ९ ॥ तू कुणसी आपुलेनि बळे । गृयापुष्ट मासा
गळे; । परि कुंभकर्णाचेनि कक्षानळें । मजळा अतनी. ॥ १० ॥ प्रथमचि
लंकेचा गोपुरी । लंकेरो ताडिले उत्ताप्रहारी. । उंदजिते बागीं पृथ्वीगारि ।

मृतपशुप्राण पाडिले. ॥ ११ ॥ तुझिया बघूने तुजलागो. बहुत विठवना
 केडी जगो. मये पडोनि उपसा शृंगी. मातगगिरीचा. ॥ १२ ॥ पनी
 तुझी, पाडेखादरा. नाम आइको तियेचे नारा. तियेचे प्रभमयीन सरा.
 मेविले वाळीमानले. ॥ १३ ॥ परपुरपर्याये मिटाळडी. ते उतारनयो तुज
 प्राव जाडो. जैनी जंगीगी समये साटिली. ते निर्माणे लंडला ॥ १४ ॥
 मरण पावलेया तुझा बघु. रमा नाम तपाची बघू. ते तुगाही सेमिडी,
 मिधिमियेधु. तुम्हा मर्नयामि नाही ॥ १५ ॥ ऐसे विरुपाक्षाचेनि
 बोले. मुमोनाचे हृदय भगले. दशन ओघी रोवूनि, उपटिले. चड,
 निशाळ टाकाति. ॥ १६ ॥ रघारु मरारपी विरुपाक्षु. मुमोने माडिला
 तयारि वृक्ष. तन तक्षणी नर्नयदनु. समान करिता जाळा. ॥ १७ ॥
 ध्योनचुनिन तो निशाळु. शाखानिन पालाळु. उदूनि साडिला नलगता
 वेळु. जगने अनु जना. ॥ १८ ॥ दारींते सोंचि नितेनाळी. शिळा
 मिरमिटी करतळी. देऊनि नीन जारोळी. 'वे वे' म्हणानि टांगिडी
 ॥ १९ ॥ ते चडशिळा चनाकार. जमन झळी पे समोर. देवानि
 विरुपाक्षे शर. सोडिले शूळनुन. ॥ २० ॥ तेंही बाणी ते शिळा च
 बनरी केडी शतपद. तयेच शिरयेनि उदड. नीर न्यना पानडे.
 ॥ २१ ॥ मयेचि विलपाक्षे सायके. मुमोनाकर बट्यावेके. शर सोडिले
 नहातनके. अमिरदन, गरळे ॥ २२ ॥ ते सधान नहोनि मन.
 कपींते उपटिले शेटशृंग, जसे यमार्थ अर्था. मंगराज्याचे ॥ २३ ॥
 ते जमवोनि मुगळे. विरुपाक्षु लडिला जंगानळे. उदोनि टांगिले
 उसाळे. मिहनादशदे. ॥ २४ ॥ देखोनि राक्षस समान परा. तन
 गिरन नळे रघारि. रघसति त्यामंतरि. विरुपाक्षु निनाळा.
 ॥ २५ ॥ ऐसे देवानि लक्ष्मेश्वर. सोंचि धरिला विचार. म्हणे, 'तुज
 मा पांगसोगाचे करु. कोण जाता बाचेल येथे' ॥ २६ ॥ दिनाश-
 वाळाचे बड गाटे. कारमळे वळीण एनटे. एक जाती एनापटे
 देवाचे दर्पहरण ॥ २७ ॥ ऐसे रानये मावूनि रणरंगी. ननेचि मारले
 उरलेयाजगी. पुटे युवांमनु होता दक्षिणमार्गी. तयाकडे पाहिजे ॥ २८ ॥
 "तुजेनचा गा, ये समरी. म्या बघाता धरिडी तुझा ठायी. जगा
 बेर बघुनि देई. उत्तन मुखाते." ॥ २९ ॥ ऐसे बोडिलेया लंकेसो.

युधोन्मत्त उबंढळा आवेशें. । म्हणें, “स्वामी, तुम्हां मजें बंधुसैं । सम-
 षालागीं पाळिलें. ॥ ३० ॥ तरि तो समयो आला आजि; । आतां प्राण
 चीन स्वामिकाजीं. । पेध अंतरेन तरि निरयामाजी । पडेन पूर्वजोंसहित.”
 । ३१ ॥ ऐसे युधोन्मत्ताचेनि बोळें । रावणा सुख वाटळें; । जैसे धांव-
 ातें प्राप्त जालें । उदक सुशीतळ. ॥ ३२ ॥ कां वणवेंचि आहाळला
 यालु । तयावारें ढळला मळयानिलु; । नदीपुरीं तुढे त्यासि सांगाळुं ।
 गंडियेंचा बोभाडला; ॥ ३३ ॥ कां असाध्य रोगियाकारणें । वैद्य बरवें
 करीन म्हणे, । तैसें रावणा वाटळें वोळणें । युधोन्मत्ताचें तिपे काळीं.
 । ३४ ॥ पाहतसे नैर्ऋत्यनाथु । धोळत वोळत पुरुषार्थु । युधोन्मत्तें नेला
 थु । सैन्यमुखमंडळीं. ॥ ३५ ॥ हस्तु रमथूरि पातला, । सर्वेचि मुजु
 आफळिला, । सिंहनादें सुप्रीवु हांकिला । शर वाऊनि मायां. ॥ ३६ ॥
 म्हणे, “नळें, रे फपि, घेतली गेळ; । विरुपाधुवपें चढलासि बहुताळ; ।
 भातां तुज दिधली सेळ । संग्राम इच्छा करी.” ॥ ३७ ॥ ऐसें ऐकोनि
 शनैश्चरें । युद्धाळागीं होइजे पुढारें. । म्हणे, “वरळतां तुम्ही निशाचरें ।
 नैरणकाळीं ऐसींचि. ॥ ३८ ॥ वंण्यावल्लीचीं मुमनं । तैसीं निर्फळ तुमचीं
 नचनं. । वृथा पाळिलीं दशाननं । आजन्म शरीरें तुमचीं. ॥ ३९ ॥
 एणदेवतांचा रणांगणी । मांसभक्षकां दिधली घणी. । तुम्हां राक्षसपशंचीं
 खंडणी । रावणपर्यंत मांडली.” ॥ ४० ॥ ऐसें सुप्रीव बोळीनि राहें; ।
 तें युधोन्मत्त म्हणे, “सरिसा पाहें. । पृथी देवो नको, संधान साहें, ।
 शर सुटले माझे.” ॥ ४१ ॥ ऐसें बोळीनि युधोन्मत्तें । सोडिलीं तीक्ष्ण
 शरांची शतें; । गिणें लागत क्षणीं पर्वताति । पाळणीं कांरु शफती. ॥ ४२ ॥
 अतिवेग. संधान, मुंसाटघोंपें । ऊर्ध्व धापिल्ले आकाशें; । तें सुप्रीवावरि-
 पडलें, जैसे । गृभाचें अधोऋतू. ॥ ४३ ॥ लागलीं शूलशरांचीं मुखें, ।
 साहिलीं सुप्रीवे धीरशिपा मुखें; । जैसीं विधेफियें संसारदुःखें । प्राण जाळे-
 वाशीर. ॥ ४४ ॥ कां ताहण्पदसेमज्यें ब्रह्मचारी, । लागतीं कामशर परि
 हृदयीं न धरी; । नाना सर्पपाश पडले मन्हादशरीरी । न बांधीचि विप.
 ॥ ४५ ॥ ऐसा फपि धीरबाहु । शर साळीनि फोपटा बरु; । जैसा कुंजरा-
 वरि उठिला सिंह । विदाराम्पाकारणें. ॥ ४६ ॥ मुमुकार फेटा अति
 कफरा, । तेणें पसरलें आकाश; । दचकले मयें राक्षस । रोनांच उभे

राहिले. ॥ ४७ ॥ पुष्टे सादु दिषला भूमंडळा, । दोर्दंडे तुळिली प्रचंड
 शिळा, । युधोन्मत्तासि लक्ष्मिनी जेळा । सोडिली चक्रचाली. ॥ ४८ ॥
 शिळा येत युधोन्मत्तासमोर, । जैसे चंद्रावरि चालिले राहूचें शिर; । कां
 शैलशिखरावरि कठोर । वज्र मुटले जेंवि. ॥ ४९ ॥ कां प्रहगणितियावरि
 विघ्न, । कां तपस्वियावरि मदन, । नाना अंजनीचें गर्भस्थ । बाळपणीं
 सूर्या उज्ज. ॥ ५० ॥ असो. सुमीये शिळा ऐसियापरी । सोडिली, जात
 अंबरी, । जंबवरि पडे संव शतशरी । भेदिली राक्षसवीरें. ॥ ५१ ॥
 टाकिले शळमुख बाण । तेणें अंतरिक्षां शिळा जाली चूर्ण; । बहुभाग
 पडली, तेणें विघुरणें रण । बहुसाळ दुखविलें. ॥ ५२ ॥ वानरेशें शिळा
 युध टाकिलें, । तें युधोन्मत्ते निर्फळ केलें; । जैसे गगनी अश्र निविड
 ओढलें, । तें विदारिलें चंड्यातें. ॥ ५३ ॥ उपरी सर्वेचि युद्धमाजें ।
 दुसरी शिळा घेतली कपिराजें. । अतिविक्रमं ऊर्ध्वमुजें । राक्षसावरि
 टाकिली. ॥ ५४ ॥ तेहां भ्रमत गगनी । येतां युधोन्मत्ते देविली
 नयनी, । जैसे आकाशीद्विनि मेदिनी । काळघक पडे. ॥ ५५ ॥
 सिद्ध पहिलेंचि असे स्वर, । योजिले होते बाण कठोर, । सें
 सोडिले चत्वार. । दशकसंख्या. ॥ ५६ ॥ वज्रमुख बाण
 अंबरी । आदळले तिये शिळेवरि. । पुढें प्रहाराचां टणत्कारों ।
 शतचूर्ण भूमी पडली. ॥ ५७ ॥ भंगिलें दुसऱ्ये शिळेतें, । अधिक
 दाखविलें युधोन्मत्ते. । सिंहानादेकरुनि आपुळां दळातें । आनंदु दिषला.
 ॥ ५८ ॥ रावणा तियेकाळीं कांहीं एक । झळंबली सुखाची झुळुक ।
 जैसा गतकाम रोगिवा नावेक । उप्पा आला. ॥ ५९ ॥ दोन्ही शिळा जा
 लिया व्यर्था । तेणें न्यूनत्व आलें कपिनाथा; । मग गदा घेतली, जेणें
 माया । मेरुचा चूर्ण होय ऐसी. ॥ ६० ॥ त्रोंपें सचंचळतु बळें । पुच्छ
 फिरवुनि आपळिलें, । गदेसि ऊर्ध्वहस्तें झाडिलें, । सिंहानादु केला. ॥ ६१ ॥
 धाविचला जैसा प्रलयघातु । तडाण करुनि दिषला गदाघातु. । अश्वत्थ-
 सारथी, युधोन्मतु । इतुकेयांसि लागला. ॥ ६२ ॥ तुरंगमांचा संहार ज. ला. ।
 रथु मंगीनि विघडला, । सारथी सलथीनि पडला । अवनीतळावरि ॥ ६३ ॥
 युधोन्मत्ता मूर्च्छना आली, । इतुकी कर्णादि स्थापति, केली. । वानरवाहिनी
 आनंदली । हरपे थोर. ॥ ६४ ॥ ऐसें वर्तलेयाउपरी । युधोन्मतु होता मृषी-

वारि, । तो 'मूर्च्छना गेलेया वज्रशरीरी । पुनरपि क्षोभल. ॥ ६९ ॥ पद-
लत्ता ताडिला व्यालु, । कां काठिया टोंचिला शार्दूलु । नाना धृते सिपिला
वडवानलु । धडाडिला बहुत. ॥ ६६ ॥ ऐसियापरी सुधोन्मत्तु । क्रोधें बडुत
उचंबळतु, । सुमीव धैर्याचा पर्वतु । तयावीर धांविबल. ॥ ६७ ॥ जेणें
शैल होती खंड खंड । ऐसी कौमोदकी करी प्रचंड । 'हा हा !' शब्दें उ-
ठिला, तेणें तोंड । पत्तरलें विशाळ. ॥ ६८ ॥ लोटला जैसा गजावीर
गजु । तैसा संघटला सुमीवा उजू । वज्रतुल्य उचलनि मुजु । गदाप्रहार
दिधला. ॥ ६९ ॥ तो घातु पडतां आंगावीर, । सर्वेचि कपीः कैसे
करी ! । निजहस्ती सिद्ध गदा तियेवीर । झेलिला धावो. ॥ ७० ॥
समानबळिये ते वीर दोघेही, । अलोट रणांगणाचां ठायीं । भिडों
लगले गदाबायीं । निर्वाणसंप्रामी. ॥ ७१ ॥ घायासरितें घायें घेणें ।
निगुती हाणिती बमौणें । मातळे घोरप्रियेचेनि रंगें । ताडणाची व्यथा
नाहीं. ॥ ७२ ॥ गंदे गंदेचां खणखणीटीं । भूमी वैश्वानर करी वृष्टि; ।
ऐसे घाये झेलितां शेवटीं । भंगलिया दोहीचां गदा. ॥ ७३ ॥ पुढें
दोही वीरी तात्काळ । गदा टाकीनि घेतले शळ. । दोघे गर्जिले तेणें
उमयदळ । भयचकित जालें. ॥ ७४ ॥ दोहोंसे घोरयुद्ध मांडलें, ।
जैसें पूर्वी शूका वृत्रासि जालें; । शळ शळाचां संघटणीं फुलें । गळती
वैश्वानराची. ॥ ७५ ॥ परस्परें दोघे जण । घाये घेती, देती निर्वाण. । पुढें
दोहीं दोन्ही शळ चूर्ण । आंसुबोनि केले. ॥ ७६ ॥ उपरी दोघे आले
तनका । वोसरोनि दिधळि थडका । सर्वेचि झगटोनि एकमेकां । मुष्टि-
प्रहार हाणिती. ॥ ७७ ॥ घाये लागती बळें बर्मी । अति आवेशु,
दोघे जयकामी. । दोहीच्या देहापासाव भूमी । अशुद्ध धांवतसे. ॥ ७८ ॥
ऐसें युद्ध होता घोर । दोघे जाले अति जर्जर; । पुढें सुमीवें क्रोधें
कठोर । बममुष्टि यळिली. ॥ ७९ ॥ उग्राण करुनि अंवरों । दिधली
सुधोन्मत्ता हृदयावीर । पर्वतशिखर पटे पायरीं । ऐसा शब्दु उठिला.
॥ ८० ॥ तया मुष्टिघातासरितें । अशुद्ध बभिलें राक्षसें. । पृथ्वीवर पडला
जैसें । उन्मळलें तरुजुंवाड. ॥ ८१ ॥ वीमल वपु पृथ्वीवर
पडली, । जीवनकळा निघोनि गेली; । जैसी मर्यातीळ माटवर्ली ।
प्रफासग्योति. ॥ ८२ ॥ ऐसा सुधोन्मत्त रणा जाळ । वागेरेशा

जय प्राप्त जाला । हेनून्येध्वरे दुःखे दाटला, । आर्ग टांकिले
 रयावरि. ॥ ८३ ॥ म्हणे, "आतां जयाशां काइसी ! । धरें वीर
 आला रणासि." । एकु मनु उरला, यासि । हाचि मार्ग आहे. ॥ ८४ ॥
 ऐसें भावूनि हृदयामांतरी । दुःखे पडतु रयावरि ; । तन मत्तें हाक दिधलां,
 एकसरी. । काळघोषासारिखा. ॥ ८५ ॥ खटाटोपें दाखवूनि पुरपार्धी ।
 वाणसज्ज धनुष्या दाडले माथां. । लघूनि प्रेतांच्या चळया । रथारुढ
 क्षोपावला, ॥ ८६ ॥ रथु रत्नरचित, तेजःपुंज, । पीत पताका, जै-
 सिया विज्र, । मिरवत असे चंड घ्वज । शार्दूलवदनु ; ॥ ८७ ॥
 रथी घोडे चारि जुतिले, । जैसे अजनोदके धुतले, । निमिषा अळ-
 कारी शृंगारिले । प्रमंजनयेगी ; ॥ ८८ ॥ धुरे सारथां बुद्धियुत ।
 बैसला अगप्राणी गुप्त. । स्वामीचेनि मत्तें वागवितु । विशाळ रथ पै.
 ॥ ८९ ॥ ऐसा राक्षसु मत्तनामा । अति उताविल संप्रामा. । तयासि
 देखीनि साठमा । शीघ्र अंगदु ठठिला. ॥ ९० ॥ तन मत्तें तिये
 समयी । सिहनादु केला रणाची ठायी. । तेणें बोपें सबळां हृदयी ।
 घडक लागली. ॥ ९१ ॥ अंगदासि देखीनि समोर । मत्तें सोडिळे
 पांच शर. । ते वजापरीस फडोर । कंपापिच्छ, सरळे. ॥ ९२ ॥
 गगन आक्रमित मुसात । जैसे धांवतो मृत्याचे दूज, । अंगदाचां
 देही अकस्मात् । येऊनि फडतरले. ॥ ९३ ॥ जैसा कामिकु सुंदरा-
 दर्शने । शरपंचकी ताडिला मदन, । कां अपमानाचीं पंच वचने ।
 भेदलीं चतुरा हृदयी, ॥ ९४ ॥ ऐसी मत्ताचेनि शरघातें । मूर्च्छा
 आला अंगदातें. । हे देखीनि जांनुवतें । मत्तु धृष्ट ताडिला. ॥ ९५ ॥
 राक्षसु सबळ, असाधारण, । पडतोया हुमाचें केळें खंडण. । गुणीं लावूनि
 तौनि बाण । सर्वेचि सधान केळें. ॥ ९६ ॥ ते गर्जत नमोमंडळीं, ।
 जैसा विद्युलतांच्या बोळी, । येऊनि बैसले वक्षस्थळीं । जांनुवंताचिये.
 ॥ ९७ ॥ तेणें न्याया पावला शस्त्राखु, । तंव तेथें उभा होता मर्गशु
 सहस्र, । तो पायाण घेऊनि मत्ता उज्ज । घांविनला अस्तिवरा. ॥ ९८ ॥
 आवांकूनि ऊर्ध्व हस्तें । बळें टांकिलें पायाणातें. । त्यासि येतां देखीनि
 मत्तें । फोडिलें परिच्यावरि. ॥ ९९ ॥ सर्वेचि सज्जनि सोदिला बाण ।
 ज्योतिर्मुख, तीक्ष्ण, फटिणु ; । निगाळा जैसा फाळगण । कृतांतवेगें.

॥ १०० ॥ गर्जत गगनाचां प्रोटीं, । कपि भयातुर देखौनि दृष्टी; । तें
अकस्मात् गवाक्षाचां ललाटीं । वेळनि भेदला. ॥ १ ॥ पर्वतशृंगी जैसा.
विजू पडली । तैसी कपाळीं भेदलीं माळी; । तेणे गवाक्षा मूर्च्छा आली, ।
पडत पडत वैसला. ॥ २ ॥ ऐसें करुनियां मत्तु । अधिकपणें भीम गर्जतु; ।
तव तारातनयो वाळीसुतु । सावध जाला. ॥ ३ ॥ मत्ताचें वैभव देखौनि,
डोळां । युद्धासि जाला उत्ताविळ. । अकस्मात् उठौनि तिथे वेळां । परिघु
शतघ्नी घेतला. ॥ ४ ॥ दिधली कल्पांतआरोळी । तेणें दिग्गजां कर्णीं
वैसलीं टाळीं; । मत्ताचेया रथाजवळि । आला पवनवेगें. ॥ ५ ॥
पुढें परिघु उचळनि अंबरी । टाकिला बळें मत्तावरि, । जैसा पुरंदर
पर्वतशिखरी । निजायुव हाणे. ॥ ६ ॥ तेणें परिघवातें तत्काळ । चूर्ण
जालें मत्ताचें शिस्ताळ; । जैसें पापाणप्रहारे नारिकेळ । चूर्ण होळनि
जाय. ॥ ७ ॥ निर्वाण जालें मत्तातें; । पुनरपि वेगें वाळीसुतें । दुसरेनि
परिघवातें । अश्वसारथी बधिले. ॥ ८ ॥ ऐसा मत्ताचा जाला वधु, ।
रणमंडळीं जो प्रसिद्ध. । गर्जिलला वानरसिंधु, । ध्वनी भरिलिया दाही
दिशा. ॥ ९ ॥ चौघे अतिपराक्रमी, । जेहीं जितिले सुर संग्रामी, । ते
कपिकरें पडले रणभूमी । रावणा देखतां. ॥ १० ॥ चौघाचा वधु देखौनि
लोचनीं । लंकेसु विचारी मनीं. । आता कोणी नाहीं मेदिनी । युद्धा-
दागीं राक्षसांतु ॥ ११ ॥ पहा हो कैसें जालें ! । राज्य लुकेचें
बुडालें ! । राक्षससमुद्रातें आटविलें । वनचरीं विक्रमें ! ॥ १२ ॥
असो, होणार जें बळवत । तें अनापासें होचि लागत. । ऐसें विचा-
रुनि चित्त । रावणें ठायीं ठेविलें. ॥ १३ ॥ म्हणे, "हाचि आतां
पुरुषधर्मः । देहो पडे तंव करूं संग्रामु. । भिडों मी आणि रामु । श-
स्त्रास्त्रौ स्वइच्छा. ॥ १४ ॥ विचारितां हा एक रामु । सकळाचा मूळ-
टुमु, । याचेया विस्ताराचा क्रमु । ऐसा असे. ॥ १५ ॥ लक्ष्मणु तयाचे
होस पुण, । फळ सीतेचें स्वरूप, । शाखाद्वय निकोप । ते सुग्रीव,
हनुमंतु, ॥ १६ ॥ वरकळ, ऋक्षवानर समस्त । पत्रें याचीं असल्यात, ।
कीर्ति मज घाटत । मकरदु आर्मीचा, ॥ १७ ॥ त्या मूळदुमाचें केलेया
खंडण । सरितें सर्वांसि मरण. " । ऐसें म्हणौनि, धनुष्यबाण । घेतलें
हातीं. ॥ १८ ॥ सारथियासि म्हणे, लंकानाथु. । "रामा सन्मुख

बोली रथु. '। वानरपुरप्रवाही व्यर्थ । बाह्वं नको आतां.' ॥ १९ ॥
 ऐसे बोलिला राक्षसराज. । येरे नेला रथ राधवा रज्जु. । जैसा सिंहा सन्मुख
 गज । बळे आळा मरणा. ॥ १२० ॥ आतां युद्ध होईल रामा रावणा, ।
 शक्ति लागेल लक्ष्मणा; । ऐसे असे पुढील जाणा । कथेचें अनुसंधान.
 ॥ २१ ॥ इति श्रीकृष्णिनिर्मित रामायण, । युद्धकांड, दीर्घदोषखंडण; ।
 परिसतां सुधासिंधु, विचक्षण, । कृष्णदासु मुद्रलु म्हे. ॥ १२२ ॥

प्रसंग एकावलावा.

ॐ नमो श्रीरामसचिदानंदाय नमः । श्रीगुंस्काशिराजाय नमः । रामा
 सन्मुख समरंगणी रुद्रवेशे । शरी सज्जिली दहाही धनुष्ये; । विक्रमे
 खटाटोपे नैर्ऋत्यार्षांशे । संधान आरंभिलें. ॥ १ ॥ ऐसे देखोनि नर-
 वीरोत्तम, । गुणसमुद्रे श्रीरामे । वज्रठाण मांडिलें, विक्रमे । शरासन टण-
 व्कारिलें. ॥ २ ॥ उदैला झणत्कारशब्द, । चापामवटेने केला नाद, ।
 तयास्तव गळाला मद्दु । दशमुखांगीचा. ॥ ३ ॥ मेढा बाळुनि मुष्टी । रण-
 रंगधीर पाहत दष्टी, । तव येवो सरली शरमुष्टी । अमित्राची आकाशी. ॥ ४ ॥
 बाण धुंघाट येती तेजाळ, । गगनी भरले जैसे व्याळ; । सरिसंचि संधान
 ताकाळ । रघुपति करिता जाला. ॥ ५ ॥ धेंवें ठाण मांडिलें अमंग, ।
 पुढें दिधलें निशुलें वामांग । धनुष्य बोटिलें सुरंग । आकर्णपर्यंत. ॥ ६ ॥
 तूणीगर्भ तेजाले । बाण गुणी लाविले सरले, । ज्यघ्रिया गालीवार खेले ।
 पावकाचें. ॥ ७ ॥ अरिशर येत होते अंदरी । तंव श्रीरामे सोडिले
 तीरि. । ते अंतरिक्ष गगनोदरी । एकमेकांस लागले. ॥ ८ ॥ बाणां वा-
 जैसा इली मिठी, । जैसे गीध बैसले गिधाचां कंठी. । खंडण पावोनि
 ॥ ९७ ॥ । रावणबाण पडिले. ॥ ९ ॥ जैसी मुखोची उत्तरे । कुशळ
 सहज, । तो चतुर, । कां मार्तंडाचेनि तीव्र करे । मंगले सोमकर,
 आवांकूनि ऊर्ज्याग्रीविया आंवा । झाडखंडो जोती उदैल्या बंवाळा, ।
 मत्तें । फोडिलें वरि. । जैसा करिती. ॥ ११ ॥ ऐसी रामाचा तीक्ष्ण
 ज्योतिर्मुख, तीक्ष्ण, कावडणी. । उपरी महाकोपे तियेचि क्षणी । नैर्ऋतेशे

ऐसें केलें. ॥ १२ ॥ प्रलयमेधु जैसा गडगडी । गर्जन केलें
 ऐसिया प्रौढी. । दशै कार्मुकें आकर्ण ओढी । वाऊनि संधान
 केलें. ॥ १३ ॥ ते बाण हाटकपुंख, । भिन्न भिन्न कुसरीचें
 मुख, । जेहीं पूर्वी देवदळासि दुःख । बहुत वेळ दिवळें; ॥ १४ ॥
 ऐसिया बाणाचिया कोडी । सुटल्या जैसी प्रलयमेववांकुडी. । सरिसी
 सर्वेचि ताडातोडी । रघुराजें माडिली. ॥ १५ ॥ ज्या बाणभाली तेजें
 छखळखीत, । तूर्गांतूनि ओढितां ब्रह्मांड भीत, । ते लघुलाववियें संख्येरहित ।
 सोडिले गगनोदरीं ॥ १६ ॥ ऐसा रामरावणाचां शरीं । निरवकाशता केली
 भंवरीं । एकएकाचा मुखधारीं । खंडण पावोनि पडती. ॥ १७ ॥ एक-
 एकाहूनि अधिक । दाखविती संधानकौतुक; । अति आश्चर्यें उभय कटक ।
 मयातुर पाहतसे. ॥ १८ ॥ स्वां दोवांही वीरनायकां । लघुलावव ऐसें
 आइका. । शर सोडितां हाटकती मुद्रिका । फाळचकें जैसां. ॥ १९ ॥
 दशप्रीवें शरसंधान केलें । तेणें दिग्मडळ मारलें. । तितुंकही निजबाणां
 खडिलें । रामें रणरगधीरें. ॥ २० ॥ ऐसें देखीनि लंकाधिपु । घाली
 आमुराव्हाचा संकल्प । आवृत्ति करुनि जपु । प्रेरिलें परमादेशें. ॥ २१ ॥
 होत क्षणीं आमुराव्हाचीं मुटी । उसळल्या चक्राचिया फोटी. । भ्रमत
 भ्रमन गगनाचां पोटीं । कपिसेनेवारि आलीं. ॥ २२ ॥ चक्रमय चाडिलें
 कैसें । अंतकें अद्भुत माडिलें तैसें. । उभेयां धनरांचीं शिसें । धटधटां
 छेदतीं जाळीं. ॥ २३ ॥ ऐसें देखिलें रामें नरराजें । गंधर्वांख योजिलें
 अलंकारकें, । तें बाणमय प्रसवळें; तेणें चकें । खडिलीं, नव्हतींचि
 जैसां. ॥ २४ ॥ ऐसें दशकधरें देखिलें डोळां । कोपाखूळ जाळा
 आगळा. । रौद्राव्हाचा पडिताळा । बीजाक्षरीं फेळा. ॥ २५ ॥ प्रेरिलें
 परमधीर सात्काळ । तेणें कापिलें गंधर्वांखसमूळ. । प्रसवळें गदा, शूल ।
 आणि लोहमुतळें. ॥ २६ ॥ तेणें गगनोदरीं भरण मारलें, । सर्वेचि
 कंठीवारि येवो सरळें; । तंव रामें आर्धांचि योजिलें । माइश्वर इष्ट-
 दातें ॥ २७ ॥ तियें शुद्धाक्षरें नरराजें । आवांतिळो गुह्यमीजें, ।
 जियें उपदेशिली आत्मफाजें । यागरक्षणीं विश्वामित्रें. ॥ २८ ॥
 तें अख सोडिलें सर्वावक । ज्यानि भीती मुणमुणदिक; । फडकडिलें, तेजें
 उभय कटक । मोक्षे पारळें. ॥ २९ ॥ एषा मंत्रराजासूनि आफाशी ।

खड्गें सुटलीं वजां ऐशीं; । तेंहीं तोडिलें शूळां, मुसळ्यासि । आणि गदासिर्हा.
 ॥ ३० ॥ ऐसें सौद्रास्र मोहेश्वरें निवारिलें, । जेसें पृथ्वीसि उदकें बुडविलें, ।
 कां निवृत्तिशास्त्रें संहारिलें । प्रहृत्तिशास्त्रातें, ॥ ३१ ॥ का विवेकें सानुरागें ।
 उदैल्या क्रोधासि बैसनिजे उगें; । का मोहाचे पाश वैराग्यें । ताढातोडी
 केली. ॥ ३२ ॥ शस्त्रास्त्रविद्यावळ नचले रामापुढें, । जेसें शस्त्रवाताप्रति
 मेढुदें; । उपरी रावणें कर्म गाढें । केलें तिये समर्पी. ॥ ३३ ॥ धनुष्यां
 सजिले पाच वाण, । जैसे कृताताचे पचप्राण; । कां निजरूपें जैसे नि-
 र्माण । पचात्रिचि तिये. ॥ ३४ ॥ अति निगुती लघुलाघवे । सधान केलें
 दशग्रीवें । निवारण योजिलें राघवें । तव वर्मागीं बैसले. ॥ ३५ ॥
 वधु भेदूनि पैलीरुढें । शरपचक भूर्मावारे पडे. । रावणु गर्जिनळा, गड-
 गडे । जैसें प्रहृष्यीं मेघोदर. ॥ ३६ ॥ भेदूनि गेले पचप्राण, । पार न ढ-
 लेचि वज्रवाण; । जैसा योगी न भगे, समर्पण । जाळेया पचवाणाचें.
 ॥ ३७ ॥ पुढें सारितेंचि नराधिपें । चार्पीं सत्तशर सजिले कोपें. । ते
 पाम तेजाळे, जैसीं तपें । सत्तर्पीचीं ॥ ३८ ॥ का सत्तपाताळींचा शक्ति, ।
 तैशा बाणभाडी दिसती. । फाडकाटिया नेणों होती । सत्तसिंघूचीं धीर्यें.
 ॥ ३९ ॥ फोदढ ओडूनि आकर्ण । शीत सोडिले सत्तप्राण; । जैसे मनो-
 बैगी निजगण । अवश्य कार्यकर्ते. ॥ ४० ॥ सुदता चापापासौनि ।
 घुघाटघोपें भरले गगनीं, । येत दशाननें देखिले नयनीं । धन्वीचे ओघ
 जैसे ॥ ४१ ॥ त्यासि निवारण जव करी, । तत्र येथीं सरले वारि. ।
 वमांग फोडूनि पृथ्वीवरि । पैलीकडे रुतले. ॥ ४२ ॥ त्या सत्तशरांचा
 धायो । रावणु दु खें दाटला हृदयीं. । ऐसें देखीनि तियेसमर्पी ।
 सौमित्र आवेशला. ॥ ४३ ॥ रघुनाथें वर्मांग आधीं भेदिले, ।
 वैद्यवाचि चाप होतें सजिलें. । अप्रज्वासि मार्गां वाडूनि सोडिलें । उर्व
 चद्राकार वाणातें. ॥ ४४ ॥ वाणु निगाला गगनीं गर्जतु । काञ्चरूप तो
 मूर्तमनु. । फटी बैसला अकस्मातु । रावणाचे सारयिण्यांचा. ॥ ४५ ॥
 सकुडल दिसकमळ । शरें खडूनि नेलें तात्काळ; । जैसें ठसळटें नारि-
 फेळ । गंगेनपोकटीमध्यें. ॥ ४६ ॥ ऊर्ध्वपथें येता तें शिर । सोम-
 सूर्य झाले भयानुर. । राहो नव्हे बीं साचार । येतो आम्हां समुप !
 ॥ ४७ ॥ ऐसा सारथी मारिलेपावरि । सर्वेचि लक्ष्मण संधान

करी. । धनुष्यें होती रावणा करी । तितुकीं छेदुनि सांडिलीं.
 ॥ ४८ ॥ ऐसे विचित्र केले लक्ष्मणें, । तंव मेढा चोडिला विभी-
 पणें; । वाण नव सोडिले, तेणें । गिर चूर्ण होऊं शक्ती. ॥ ४९ ॥
 नवही वाण कैसे निगाले? । जैसे नवग्रह क्रोधें धांविनले. । जाऊनि
 नवां ठायीं बैसले । संपूर्ण सपिच्छ. ॥ ५० ॥ रावणरथीं आठ बाजी ।
 आठ शर मेदले त्यांचां उदरांमाजी, । एकु बैसला रथध्वजी, । वज्र जैसें
 पर्वती. ॥ ५१ ॥ अष्ट तुरंगम अष्टवाणीं । निर्जीव पाडिले घरणी; ।
 एके रथध्वजाची खंडणी । कसुनि सांडिली. ॥ ५२ ॥ सारथी, चाप छेदिलें
 लक्ष्मणें, । घोडे, ध्वज तोडिला विभीपणें. । हे डोळां देखिलें रामणें, ।
 मग अन्य रथीं बैसला. ॥ ५३ ॥ अति दुःखित अंतर्थाभी, । छोटती
 चित्तार्णवीं कोपउर्मी. । ब्रह्मेन शक्ति दिधली, ते घ्राही । ऐसें नाम
 तियेचें. ॥ ५४ ॥ ते टाकिलीं विभीपणावरि. । कडकटत चालिली
 अबरीं. । लक्ष्मणें देखौनि तिये अवसरीं । अरिबंधुघातला मागां. ॥ ५५ ॥
 जैसें शत्रु येतां वैरियाचें । पुढें शत्रु होय करींचे, । तैसें विभीपणापुढें
 सौमित्राचें । वज्रगण ठाकलें. ॥ ५६ ॥ सूर्यमंडळमुख तोनि शर, । काळ-
 दंडाह्मनि अति कठोर, । ते सोडिले शक्तीसमोर । रामानुजें वीरे. ॥ ५७ ॥
 शक्ति येत जैसी विजु सुटली, । तंव आदळलिया घाणत्रयमाळी; । सें-
 हीं तात्काळ तोडिली । गगनीं भागत्रय. ॥ ५८ ॥ आणिकही
 सोडिले बहु वाण, । केले तिहीं भागांचें शतचूर्ण. । विभुरले जैसें
 वन्हीचे कण । ते पडले परदळावरि. ॥ ५९ ॥ शक्तीचें बहुखटण ।
 आणि लक्ष्मणाचें शरसंधान, । त्यास्तन राक्षसदळी पीडन । किती
 एकासि जालें. ॥ ६० ॥ जैसा ज्याचिये चेष्टेचा अग्नि । प्रहगती
 लागला त्याचेया घरालागौनि, । तैसी रावणाची शक्ति परतौनि ।
 राक्षसदळ पाडिलें. ॥ ६१ ॥ विभीपणावरि शक्ति टाकिली । ते लक्ष्मणें
 पिट्टुनि पिष्ट केली. । ऐसें देखौनि रामणें सांडिली । क्रोधाची उत्का.
 ॥ ६२ ॥ जेथें आहे लक्ष्मणु, । तेथेंचि उभा विभीपणु. । त्याप्रति
 क्रोधें रामणु । घोळता जाला. ॥ ६३ ॥ म्हणे, "तू मोठा, रे, वीर्यवंतु. ।
 जालासि मनुष्यांचा शरणागतु. । लक्ष्मणा आडौनि भीतमीतु । सप्राम
 करिसी. ॥ ६४ ॥ अभिमान सांडुनि कुळाचा । मृत्यु जालासि वैर-

यांचा. । दीनमुखें बोलैनि नाचा । 'रक्षिता आपुडा देहो. ॥ ६५ ॥
 जें जिणें पुरुषार्थें वाण । तें सिद्धचि होय मरण. । पुरुषार्थु करितां मरिजे
 जाण । तो चिरांजीवि जगां. ॥ ६६ ॥ प्रतापाचें ऐसें जिणें, । चक्री
 पडती ब्रह्मादिक जेणें; । विष्णुसि लागती भोगणें । अवतारंकट. ॥ ६७ ॥
 आत्मत्यातिरुद्ध तो उचमु, । पितृह्यातिरुद्ध तो मध्यमु; । परि तूं
 यांहीवेगळा परमाधमु । वैरियां वश जाळासि. ॥ ६८ ॥ तुज ऐसेयासि, रे,
 जन्मवारि । पाळिलें म्यां आपटां घरां; । देवां दुर्लभमुखें नानापरी । भोगिलीं
 माझेनि प्रसादें. ॥ ६९ ॥ आपुले कटिप्रदेशी शस्त्रपाळिलें, । तें आपुलेचि
 उदरां प्रवेशलें; । तैसें आम्हांसि यथार्थ जालें. । तुझें पाळिप्रहण केलेया.
 ॥ ७० ॥ वारणनिदाराणांची माठली । जवुका येका प्रसवली, । तैसी परी यथार्थ
 जाली । अंशुमाढी आत्मजेसि. ॥ ७१ ॥ तुजसीं बोलिजे आतां किमर्थ ? ।
 वाचेसि शांण उपजे व्यर्थ. । अरण्यरुदनवत् यथार्थ । मज वाटतसे. ॥
 ७२ ॥ ऐसें बोले तो रावणु । क्रोधें व्याप्त परिपूर्ण. । तयाप्रति विभी-
 पणु । प्रत्युत्तर देता जाला. ॥ ७३ ॥ परिपेसी, पूर्णजा, प्रस्तुत. । तूं
 मजसीं कठिण बोटसी, हें नव्हे उचित. । मरणकाढीं ज्यासि होय सजि-
 पात । त्याप्रति किमर्थ विवादु ? ॥ ७४ ॥ अरे, म्यां तारि समस्तांचें
 हित । पूर्वाचि शिक्किलें बहुत; । परि नाइकाचि तुम्ही उन्नात, । होणारा-
 सारिलें. ॥ ७५ ॥ जें जें म्यां मरिष्य केलें, । तुम्हां तितुकेंही प्राप्त
 जालें. । कुळद्वयो होजनि बुडालें । राज्य केव्हुडें तुमचें. ॥ ७६ ॥ आतां
 उरलासि तूं एकु. । तुजही वधैल रघुनाथकु. । जन्ही सांडुनि पळसी
 त्रिलोकु । तन्ही वांचसीना कदा. ॥ ७७ ॥ मी रघुनाथास शरण गेलों, ।
 या प्रळयावेगळा जालों. । मुखें कल्पांतवारि राहिलों । धुवा ऐसा. ॥ ७८ ॥
 तुज राखामया कोणी । सर्वया नाहीं समरंगणीं. । आतां श्रीरामाचां वाणीं ।
 देहो नासैल तुझा. ॥ ७९ ॥ ऐसें बोलिला विभीपणु, । तंव क्रोधें
 खवळला रावणु. । "अरे, तुज रक्षितो लक्ष्मणु । त्याचें मत्स करीन
 आतां. ॥ ८० ॥ माझा इंद्रजितु एकला । या त्रैलोक्यासि आगळा
 जाला. । तो येणें लक्ष्मणें मासिला । उभाचि निमुळलेसि. ॥ ८१ ॥
 माझा अतिकाया सुगु । वीर्यासिगु, जैसा पर्यंतु; । तो येणें लक्ष्मणें
 मुण्डतु । काळ्याचेया घातला. ॥ ८२ ॥ तारि या लक्ष्मणाचें रूपे काळी ।

तचूर्ण करीने भूतळीं. । म्हणौनि शक्ति काढिली तेजाळी । धगधगा-
नान. ॥ ८३ ॥ तिये शक्तीची काढितां गवसणी । दिग्मंडळ दाटलें
रणीं. । सहस्रार्कतुल्य प्रकाश घरणी । अकस्मात् पडला. ॥ ८४ ॥

शक्ति काळदंष्ट्रा केवळ, । कीं ते काळसर्पाची गरळ, । कीं ते
लांग्रीची कराळ । ज्वाळा जैसी, ॥ ८५ ॥ कीं ते विजू प्रळयमे-
ची, । कीं ते अंतरवृत्ति अंतकाची, । नाना ते सकळां विद्यांची ।
करूपिणी असे. ॥ ८६ ॥ तियेचें नाम मयाशक्ति । पूर्वी मयदेव्या-
वळि होती. । पुढें रावणा दिपली उचिती । मंदोदरीचां दानांतीं.
॥ ८७ ॥ मयासुर मंदोदरीचा पिता । प्रीतीनें आळा उचिता; । म्हणौनि
शुभ्रीवा जामाता । ते शक्ति समर्पली. ॥ ८८ ॥ ते शक्ति कोणे
तळीं बाहेरि । काढुनि टाकिली नाहीं कोणानरि. । रावणें योजिली तिये
प्रयत्नरी । लक्ष्मणाकारणें ॥ ८९ ॥ शक्तिमंत्राचो बीजाक्षरें । बोळिलीं
त्रेणें प्रकारें, । जप करुनि दशाक्षरें । सोडिली लक्ष्मणावरि. ॥ ९० ॥
रुडकडीत उठली चंड । तणें तडतडिलें ब्रह्मांड. । कंपायमान नव-
खंड । पृथ्वीतळ जालें. ॥ ९१ ॥ तुंबळें अस्तंभाव्य तेज, । बांग
टाकूं पाहती दिग्गज, । जळचर, वनचर, अंडज । किती एक गतप्राण
जाळे. ॥ ९२ ॥ तीन, कठोर, गहाघोर । देखौनि देव जाळे भयातुर. ।
म्हणती, “ शक्ति हे अनिवार । कोणावरि पडेल आता ! ॥ ९३ ॥
अतिमय वर्तलें तिये काळीं । आट भमत वानरदळीं; । तव शक्ति येवों
सरली भूतळीं, । लक्ष्मणावरि. ॥ ९४ ॥ लक्ष्मणो मांडिलें वज्रठाण, ।
कार्मुकीं योजिले होते बाण, । करायेया शक्तीचें खडण । आर्कण ओढीत
होता; ॥ ९५ ॥ तंव वेसली हृदपावरि, । जैसा वज्रघात शैलशि-
खरीं. । कां महाविजु तरवरीं । अकस्मात् पडिली. ॥ ९६ ॥
शक्तीनें भेदिला लक्ष्मणु; । म्हणौनि बोभाडला विभीषणु; । आइकौनि
‘ सुभ्रीव आणि सीतारमणु । जवळि आले. ॥ ९७ ॥ नळु, नीळु,
अंगडु, जांबुवंतु, सुवेषु, । दधिमुख, मैतृ, हेमकूट पारकलो-
चनु, । प्रमंजनु सनाढनु, । सुमधु, दुर्मुखु; ॥ ९८ ॥ ऐसे
वानरगण थोर थोर, । मुख्य नायक महावीर, । लक्ष्मणापाशीं वेगवत्तर ।
पावले परम व्यग्र. ॥ ९९ ॥ हडबडिला वानरमेळा, । पडला लक्ष्मणा

वैष्टित पाळा, । खुनाय पाहों लगल डोळां । निकट वैसोनि; ॥ १०० ॥
 तंव शक्तीनें हृदय विदारिलें, । जैसें पफ फळ चूर्ण जाळें, । पृथीचेनि द्वारे
 असे मुढलें । रुधिर चढूकडे. ॥ १०१ ॥ स्यानोंहुनि तेज सांडिलें नेत्री, ।
 निश्चेष्टित असिजे गात्री, । आसोच्छ्वास पाहतां बक्ती । ज्वलेशु नाही. ॥ १०२ ॥
 धनुष्य धारलें वाममुथी, । शर सजिजे दक्षिणकरपुटी, । तैसाचि वीर मूर्त-
 ज्वरों । कांनार्दी वेढुनि पडलासे. ॥ १०३ ॥ पाहतां प्राणाशा कोठेही ।
 लक्ष्मणासि दिसत नाही. । तिये काळीं हृदय पिटुनि, मही । आंग टाकिले
 रघुचमै. ॥ १०४ ॥ वानरमुखीं हाहाकार । बर्वला, आकांतु थोर; । तंव विभी-
 पणु म्हणे, “स्थिर, स्थिर. । रघुपति, ऐतें काय? ॥ १०५ ॥ जेणें पाडिलें
 लक्ष्मणु । तो पैल समा रावणु. । वैसोनि विलापु करितां, हा कोणु ।
 क्षाय धर्मु इये काळी? ॥ १०६ ॥ वैसी उभा समुख रंगी । आसि लावामें
 एके मार्गी; । मग, स्वामि, तेचि प्रसंगी । सौमित्रा उपचार, देखा. ॥ १०७ ॥
 रणकर्कशा, राजीवनेत्रा, । काळत्रयीं भय नाही सौमित्रा. । शरघारीं त्रास
 दशवक्ता.” । म्हणौनि धनुष्य दिवळें करी. ॥ १०८ ॥ उठीनि उभा राहिल
 नरेंद्र, । सोमला जैसा प्रळयवद्. । चाप टणत्कारिलें तेणें समुद्र । आद-
 ल्ला आकाशी. ॥ १०९ ॥ थरारिलें दिग्मंडळ, । तडाडिले कुळाचळ,
 मृतगण, सिंह, शार्दूल । मूर्छित मूमी पडले. ॥ ११० ॥ रघुचमाचेय
 हृदयाभीतरी । मोघाणेंव हेलाय करी, । जैसा गिरितुल्य सागरी
 लता धावती. ॥ १११ ॥ उष्ण श्वासु सांघी वेळोवेळीं । जैसा वन्हाय्य
 ज्वाळा; । पुढें वज्रठाण मांडिलें, जें काळा । देखवेना जोचनी. ॥ ११२ ॥
 मग तिये काळीं रावणाप्रति । वदे नाराज रघुपति. । म्हणे, “लक्ष्म-
 णावरि टाकिली शक्ति, । आतां मजसी युद्ध करी. ॥ ११३ ॥ धैर्य धरं
 रणमढळी, । आले माझे शर सांमाय्यें. । पडसी स्वर्गी या पाताळीं
 तन्ही मारिन तुज.” ॥ ११४ ॥ ऐसें रघुनाथु बोडिला, । आवेशें युद्ध
 प्रवर्तला. । उर्बळ प्रसंगु फेसा वर्तला, । जो बोडिलेजेल आतां. ॥ ११५ ॥
 इति श्रीरामायण कविनिर्मित, । युद्धवर्गदकाव्यकथामृत, । तें पुढें परिसर
 कां सुचिच । कृष्णनाथु मुद्रलु म्हणे. ॥ ११६ ॥

प्रसंग वाचवांचावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः, । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः ।
 देखौनि रामाचा आवेशु । संप्रामी सिद्ध जाला नैर्ऋत्येशु, । जैसा मत्त
 कुंजरेषु । मृगेंद्रावरि. ॥ १ ॥ तंव वीरें जामदग्न्यजितें । सोडिलीं तीक्ष्ण
 शरांची शतें, । जियें बटवीजप्राय पर्वतांतें । लगतां भेद करूं शकती.
 ॥ २ ॥ तियें शक्रजितजनकावरि । आलीं गर्जत अंबरी. । तियें रावणें
 देखौनि निजशरीं । शीघ्र संधान केलें. ॥ ३ ॥ येकसरें दश धनुष्यें ।
 वाडलीं रावणें रुद्रावेशें. । अमित शर सोडिले आकाशें । अरिसन्मुख.
 ॥ ४ ॥ गेलें गर्जत शरांवरि शर । जैसे गृध्रांवरि गृध्रांचे भार; । कां
 घोररूप खेचरांवरि खेचर । बैरसंबर्धे; ॥ ५ ॥ तैसें गगनोदरीं वाणांसि
 घाणीं । आक्रमुनि केली खंडणी. । खंडले व्याळ तयापरी धरणी । पडले
 शर उभयांचे. ॥ ६ ॥ रामु काळात्मा, काळरूपी । शरवृष्टि करी पुनरपि. ।
 जे सीतें होती रावणाचा चापीं । तितुकेंहीं तोडिलीं. ॥ ७ ॥ सोडिला
 वाणांचा महापूर, । जैसा धारा मोकली जळधर. । असंभाव्य दे-
 खौनि दशाशिव । भग्न जाला तिये काळी. ॥ ८ ॥ तत्वता न कळें,
 बहु मुळला, । संप्राम करूं विसरला, । सर्वत्र देखता जाला । रामचि
 घोररूपी. ॥ ९ ॥ धनुष्या हात घालूं पाहे । तव रामुचि दिसत
 आहे, । अति भयें दचकला, राहे, । शस्त्र पेयों जाये मग. ॥ १० ॥
 तंव तें शस्त्र दिसे कैसें ? । रामचि सिद्ध होय तैसें. । मग हात आं-
 वरी, जैसें । कच्छप मुख लपवी. ॥ ११ ॥ कैसें वर्तलें तिये अव-
 सरी ? । रावणु पाहे निजरावरी, । तंव राम उभे चहूं पारीं । शर
 सज्जुनि माथां. ॥ १२ ॥ दचकौनि रयाखालीं । भय घेऊनि उडी घाली; ।
 तंव भूमीवरि देखिलीं । रूपें राणाचीं. ॥ १३ ॥ तेथीनियां मयास्तव । आणिके
 रथीं वैसे दशप्रीव; । तंव तेथेही असे राघव । ऐसें देखिलें डोळां. ॥ १४ ॥
 चत्वार उभे चहूं पताकीं, । एकु ध्वजाचे मस्तकीं, । शर सज्जुनि
 कार्मुकीं । आठ आठां अश्वावरि. ॥ १५ ॥ दृष्टी पडे जितुकें । तें
 राममय मासे असिकें. । रामाचां रूपीं दोन्ही कटकें । अतंभाव्यें.
 ॥ १६ ॥ आपणाकडे जंव पाहे । तंव रामचि दिसत आहे. । अतिभयें

दचकला, राहे, । नेत्रां झांपडी पडली. ॥ १७ ॥ सबाह्य रामें व्यापिली ।
 म्हणौनि मयें बुबुळें झांकिली; । तंव अम्यंतरांही देखिली । स्वरूपें रामाची.
 ॥ १८ ॥ उदकीं दिघळिया बुडी । तो निर्वुजला मुळ काहाडी, । तैसा
 रावणु मयें सघटी । शांत्र पुनरपि डोळे. ॥ १९ ॥ स्वर्मां कोणे एके शस्त्र-
 धरें चोरें । आंगेसीं मिडिजे एकसर, । तिये अवस्थेनाजी घोरें । प्राणी
 पीडिजतु ठठिला. ॥ २० ॥ तंव सत्यचि उठिटेयावरि । धर भरलें असे
 चोरें; । रावणा जाळी तैसीचि परि । सबाह्य रामें व्यापिलें. ॥ २१ ॥
 कां, कोणी एक वनांतरां । व्यात्र धांविजला त्यावरि, । तो मयास्तव विवरी ।
 येके प्रवेशला; ॥ २२ ॥ तंव तेपही गुरगुरितु निशालु । बैसला देखिला
 शार्दूल. । जैसा त्यासि बतें काळु । तैसें रावणा मांडलें. ॥ २३ ॥
 दृष्टी पढतसे जितुकें । राममय भासतसे तितुकें. । रामरूपें दोन्ही कटकें ।
 सादश दिसती. ॥ २४ ॥ कैसें पहा हो रावणासि जाळें ! । रामाचें
 अनुसंवान फळासि आलें. । मरणकाळीं रामें व्यापिलें । सबाह्याम्यंतर.
 ॥ २५ ॥ याकारणें निरंतर । देहो वसे ज्याचें विहार, । तेंचि होईल
 साचार । मृगांकीटकन्याये. ॥ २६ ॥ मयें, घेरें, मथवा प्रीती ।
 अम्युत वसे ज्याचां चित्ती । ते देवाचें सायुज्य पावती, । येथे
 संदेह नाही. ॥ २७ ॥ असो. ऐसें मय घरुनि । रावणें सांडिली
 रणमेदिनी. । काही न पाहत नयनी । मुरडला लंके रज्ज. ॥ २८ ॥
 राममय घरुनि पळाया, । पळत न सांमाज्यत सुळला. । पिशाचप्राय
 प्रवेशला । लंका उत्तरादोर. ॥ २९ ॥ सेना सांडुनि मार्गे । आपण
 बडुटे लंका मार्गे; । राम धांवती पाठीमागे, । म्हणौनि शीघ्र गेला. ॥ ३० ॥
 धांश संपूर्ण जाले उदर. । चळचळीं कांपती चरणकर, । जिन्हा जा-
 लिया कयोर, । मुखें कोरडी पडली. ॥ ३१ ॥ पुढ करितां रामाचां
 वाणी । जाईसि आंगाची चाळणी; । तैयौनि दधिर घरणी ।
 स्तव, शेरें जैसे. ॥ ३२ ॥ पुरी बोटितां, घडी टांकिशी, । कां जळते
 गृहो निगी जायी, । नाना तस्करें मारितां चुकडी । काळवेष्टा जैसी;
 ॥ ३३ ॥ ऐतिपापरी तिये समयी । रामेसीं करितां रणाचां, ठायी, ।
 रागु वांचला, दृश्यी । मय हेलानवसे. ॥ ३४ ॥ अति पीडिलासे
 तिये काळी । दुःखेंकरुनि मुखें जाली निळी. । आला निजगृहजवळि.

बोलाविली मंदोदरी. ॥ ३५ ॥ तिवेसि सर्गाप नैसविलें. । म्हणे “काते,
आजि कठीण जालें. । युद्ध करितां देह वेंचलें । प्रथम महाबळाचें.
॥ ३६ ॥ विरूपाक्षें त्याउपरी । युद्ध केलें सुग्रीवासमोरि, । तोही पडिला,
बो, प्रतसागरी । कपिश्रेष्ठकरें. ॥ ३७ ॥ महायोद्धा युधोन्मत्त । तेणें सम्रासु
केला बहुतु, । तोही पडिला, बो, मत्त । तयाचिमार्गे. ॥ ३८ ॥ येही चौघीं
जणीं दिशा चारि । जिंकिल्या होत्या, बो सुदरी, । ते चौघे वधिले वानरी ।
समामाचा ठायी. ॥ ३९ ॥ एकरुकाचेया मुर्जासी । तुळितां त्रैलोक्य नवे
तुळणेंसि, । ते सुरदर्पहरण वाधन रणासि । अमित्रां आणिले, काते. ॥ ४० ॥
सर्गाचा शेवटीं मी । प्रवर्तलों दु खित सम्रासी. । युद्ध करिता रणभूमी ।
विभीषण सापडला. ॥ ४१ ॥ तेणें दिधले शब्दशर, । तेंही खोचलें
जिव्हार, । त्यासि वधावें, राव कैवार । केला लक्ष्मणें त्याचा. ॥ ४२ ॥
पाठीसि घातला विभीषण, । पुढा युद्ध आला लक्ष्मण । तयासि
देखौनि संपूर्ण । शक्तिभेदु केला क्रोधें. ॥ ४३ ॥ इंद्रजितु वधिला,
बो, जेणें । त्याचें ध्यावेया उसिणें, । मयाशक्ति टाकिली, माणें । नि शेष
॥ ४४ ॥ लक्ष्मण रणां पाडिला, । पुढें रागु युद्धा प्रवर्तला. ।
तेणें सम्रासु अद्भुत केला । मज त्रासिलें बहु. ॥ ४५ ॥ लागता
रामाचे बाण । बेचों पाहती पचप्राण. । भय उदैलें संपूर्ण, । आत
जालें रणागणी. ॥ ४६ ॥ तिये काळी न कळे काय जालें. । असभाव्य
रामपय उदैलें. । अत्यंत भय आरमलें, । मग रणां पृष्ठा दिधली.
॥ ४७ ॥ भयें भरलें माझें सर्वांग । आता, काते, काय करूं सांग. । तू
शिकरीत होतीसि, परि तो प्रसंग । नाइकेंचि मूर्ख मी ॥ ४८ ॥ तुवां बहु सांगि-
तलें हित । परि नेघेचि माझे चित्त । होणार तितुकें बळवत. ।
कोणाचें काय चाले ॥ ४९ ॥ नाना उपदेश बोलिजती, । परि होणाराची
असे भिन्न गति ! । दुसरेया शब्द ठेविजती । किमर्थ, शुभानने ॥
॥ ५० ॥ जें जिये काळी असे निर्माण । त्यासि निपरीत करील कोण ॥
विधाता जाला आपण, । परि तोही नेणे काळचक्र. ॥ ५१ ॥ जननीचा
गर्भजठरी । कोण घडणार, सांग, सुदरी । कर्पीडु निर्माण होय कोणे
कुसरी, । तें काय मातें अधीन ॥ ५२ ॥ पुत्राची कन्या, कीं कन्येचा
पुत्र, । हें काय जननीअधीन सूत्र. । हें वैगळेंचि असे, बो, सूत्र. ।

कर्ता घोण निर्मिताः ॥ ५३ ॥ प्रिये, घोड्यदशेनतरे । वपु हेतने यौरन-
नरे । हा प्रयत्नु साचोकारे । काय श्याचा तों कर्ताः ॥ ५४ ॥
पुढे तारुण्यासि देखनि मिटी । आपुटेनि घेणे कामक्य उठे; ।
पेशा नय दशाचिया गर्दी । करण सोडी, बांधीः ॥ ५५ ॥
कठिण नारियेष्टाचा गर्भी पाणी । प्रवेशे, हे कोणाची करणीः ।
कपित्थ फळ गिळिळ्या मोराची धुनी । काय कुजर कर्ताः ॥ ५६ ॥
म्हणीनि होणार, जाणार या दोन्ही कळा; । यांचा कर्ता, काते, वेगळा ।
या अमोघा काढ्या माढ्या । गुप्तौनि राहिला ॥ ५७ ॥ आम्ही काय केले
आपणातें, । हे विचारि, प्रिये, मातंगमतें । इये करणीचा दोष कोणातें ।
ठेरावा कवणें ॥ ५८ ॥ आणि म्यां, वो, हरिटी जानकी, । यास्तव
करणी जाळी इतुकी; । हें निष्या निय बोळिजत लौकिकी । मद्युद्धी-
कल्पनि.” ॥ ५९ ॥ ऐसीं सगर्भे उत्तरे । मंदोदरीप्रति दशादिरें ।
बोळिलियाकार, आदरे । पुनरपि बोळतु ॥ ६० ॥ म्हणे, “पुढारनयने,
आइक. । मज आठगळे असे एक. । ज्याचे करणीउपरी सकाळिक ।
शत्रु नाशातें पारती. ॥ ६१ ॥ पूर्वी प्रसन्नकाळी चंद्रचूडे । मज
सांगितले स्नेहे वाढे. । म्हणे, “तुज माडेळ सांकडे । तें हा जपहोन
करीं. ॥ ६२ ॥ उपदेशिल्या मगनाळा, । सांगितल्या करणीकळा; ।
म्हणे, ‘होमु मिळी गेलेया, आगळ्या । देवत्रयाहूनि होसी.’ ॥ ६३ ॥
तारि, प्रिये, आतां हाचि नेमु. । करोन शिगदच जपहोमु. । एव निगेळ,
स्यागरि बैसोनि रामु । जिंकन युद्धी. ॥ ६४ ॥ करोन मृचुंजयाचा
जपु, । हवैन हुताशनु प्रदीपु.” । म्हणोनि धारला संकम्पु । उठता
जाळा. ॥ ६५ ॥ तव तो उठतिये काळी । मंदोदरीने करकमळी ।
धळनि मर्तार मूमंडळी । पुनरपि बैसविला. ॥ ६६ ॥ म्हणे, “परियेसीं,
गा लंकांनाया. । जपु, होमु करणें हें वृथा. । इये हीनां दिजांची कृत्यें,
समर्पा, । तुम्हां योग्य कर्म नव्हे. ॥ ६७ ॥ कैसी नेसाळ चिरें
तांबडीः । कैसी घाटा शिरें उषडीः । कैशा लुवा घेऊनि
पर्वडी । आहुती टाकाळ ॥ ६८ ॥ महापुत्रे कुडवटे । भरतीळ
बुबुळे, नासपुटे. । ज्वाळा उमटवी, तेणें गोमटे । सर्वांग आ-
हळैळ. ॥ ६९ ॥ तुज होमु करितां, प्राणपति, । बैरी विघ्न करावया

येती. । मेघनादा जालीं जे गति । तेचि तव दिसती आहे. ॥ ७० ॥
 ऐसाचि होमु मांडिला पुत्र तेणें । तंत्र निकुंभळेसि बैरीं घाळणें । घालुनि,
 मारिला लक्ष्मणें । पुत्र इंद्रजितु माझा. ॥ ७१ ॥ तैसेचि कां
 आरभिलें तुम्हीं ! । निर्धारें विघ्न वर्तेल होमीं. । आतां सत्य धरुनि रण-
 भूमी । युद्ध मागुतें करावें. ॥ ७२ ॥ भविष्य तंव कळलें आम्हां. ।
 सर्वया आरमावेंना होमा. । रणरंगीं मिळवें संप्रामा, । दुसरा विचार
 नाही. ॥ ७३ ॥ पुनरपि शिखणूं सन्मुखें । तारि रामेसीं मंथ्य तें
 कोणे मुखें ? । सर्व संहार जाला, दुःखें । जसांड भरलें आहे.
 ॥ ७४ ॥ प्रथमचि विभीषणें, । म्यां आणि कुंभकर्णे । हित सांगि-
 तलें, पारें कोणें । घेतलें नाहीं हृदयीं. ॥ ७५ ॥ प्रथमचि नाइका
 शत्रु, । आतां कायिसा मिथ्या वादु ! । तुटला सर्वा सेनांचा मूळकंदु, ।
 राज्य बुडोनि गेलें. ॥ ७६ ॥ आतां संप्रामासि जावें, । होईल तें
 पुढें पाहवें. ॥ ७७ ॥ ऐसें मंदोदरीं बोलें, तें दृष्टीवें । असस्य मानिलें ॥ ७८ ॥
 म्हणें, "कांते, बोलिलीसि बरवें, । पारें पुरुषें प्रयत्नासि कैसें सांडावें ? ।
 पाहें पां भगीरथें कोणे धमवें । भागीरथीसि आणिलें. ॥ ७९ ॥
 निरसावया मातेचें सांकडें । अमृत आणिलें गृहडें, । सापत्नकुळें
 पुढें । संहारिलीं तेणें. ॥ ८० ॥ तैसाचि भी प्रयत्नपूर्वक । होमकर्म करीन,
 आईक । सिद्धी गेल्या सकळिक । शत्रु संहारीन, सत्य. ॥ ८१ ॥ प्रस्तुत
 या कर्मविगळा । उपायां दिमत नाहीं डोळां. । आतां तूं संपत्ति भोगी
 सकळा । भी आईन होमासि. ॥ ८२ ॥ ऐसा रावणु बैसाळिये ठायीं ।
 बोलतचि उठिला ते समयीं. । पुढें मंदोदरीचां हृदयीं । दुःखाचा कर्बतु
 लागला. ॥ ८३ ॥ तेचि काळीं, ऐका, रावणें, । कार्य सूचितें
 व्यतःकरणें. । म्हणें, "लक्ष्मणु पडला त्याकारणें । औपधि आणिलील.
 ॥ ८४ ॥ द्रोणादि आणावयाळगीं । जाईल हनुमंतु मनोवेगीं ; ।
 तारि तो गुंतौनि राहो मागीं, । ऐसा प्रयत्नु देखावा. ॥ ८५ ॥ ऐसें
 विचारुनि अंतर्धामी, । रावणु बोलविल्ल काळनेमी. । त्यासि प्रार्थी.
 म्हणें, "तुम्हीं । एक छल्य करावें. ॥ ८६ ॥ लक्ष्मणु म्यां भेदिला
 शक्ती, । तो मृत्यु पावला क्षिती ; । त्यासि उठवावया माहती । द्रोणादि
 आणों जाईल. ॥ ८७ ॥ रात्रीमध्यें आणील औपधि । तारिच

लेशगण उपचारेण त्रिशुद्धां । सूर्योदय जालेया, अवधी । पुरेण लक्ष्मणाचीं ।
 ॥ ८७ ॥ तारि हनुमंतु मनोमेगे । जाईल, गा, उत्तरमार्गे, । तारि तुवां
 त्याचेनि पाठिमार्गे । त्याहीपुढें जावें. ॥ ८८ ॥ जेणें प्रकरें तो वानर
 व्यसनीं पडे, होय मंहाळ, । ऐसें करीं, जाय उशिर । नट्यां, रे, काळ
 नेमी. ॥ ८९ ॥ ऐसें सांगितलें दृशकंपरें । 'हो, जी,' म्हणीनि उत्तर
 दिधलें येरें. । नमस्कार करुनि उत्तरे । मनोमेगे निगाळा. ॥ ९० ॥
 इतुकें बरतेयेवारि । सूर्यें उघिला अस्तमिरि. । प्रवर्तली शाररी, । तमें
 दिग्मळ्ळ भरलें. ॥ ९१ ॥ तेचि पाळीं निशाचराधीशें । सामुमी घेतली
 होमोदेशें; । गुहा होती पश्चिमदिशें । तेंच जाता जाला. ॥ ९२ ॥
 रात्रिचर अगळग, । जे फाळदूतप्राय जैमे नाग, । ते गुहाद्वारीं अभग ।
 रक्षण ठेगिटे. ॥ ९३ ॥ रात्रण प्रवेशळ भीतरीं, । चडशिल्ल्या टागिटी
 गुहाद्वारीं. । पुढे एकाकी त्रिभुक्तप्रकारी । जपहोसु वारमिळा. ॥ ९४ ॥
 असो, ऐसी इकडाल कथा, । वानरदळांतु बहुत व्यथा. । सांगिया शक्ति
 लागली, रघुनाथा । शोकार्णवी वस्ती जाली. ॥ ९५ ॥ आतां अमृत-
 पट्टींचा पर्ततु । आणामेया जाईल हनुमंतु, । ते पुढील त्रिचक्रा कृपि-
 पडितु । बोळिला असे. ॥ ९६ ॥ इति श्री कथा रामायणी । गंगाचि
 केतळ जगत्तारिणी. । धन्य वाल्मीकिप्रभोची वाणी, । उगवली तेधोनि,
 ॥ ९७ ॥ ऐसें श्रोतीं परिसलें. । समयी सहजचि आक्षेपिलें । म्हणें,
 "कथेनानें उपमान दिधलें । कथेसि गौतमीचें!" ॥ ९८ ॥ तब
 'हो, जी,' म्हणे वक्ता. । श्रोतयां सन्मुख जाल्य बोळता. । म्हणे
 "कथेसि गोदानरीची समता. । घडे, पारयेसा कैसी. ॥ ९९ ॥ गंगेसि
 प्रकट करिता त्र्यंबकु, । तेसा वाइका श्रुति वाल्मीकु. । उगमिता जाल्य
 पुण्यश्लोषु । रामकथेलागीं. ॥ १०० ॥ चाळिज गंगेचा जळभोषु, । तारि
 कथेचा चाळे विचित्रमार्गु. । शोधिता मुया काव्यांची, स्वर्गु । तृणास्तमान
 पाटे. ॥ १ ॥ गोदानरीमये जळचर, । अपार मीन मिनळे कूर, । तारि
 कथापथगामीं कृश्यानर । आणि दुर्मति राक्षस. ॥ २ ॥ गंगा सर्वकाळ
 सेवन । करिती धर्मागे मुनिजन; । तारि कथाही ते सजन । पारिसताति
 प्रीती. ॥ ३ ॥ 'गंगा तारक' गाती पुराणें; । तारि मयबध तुडे कथा-

अवणें. । गंगेहूनि वहुतें गुणें । हे आगळी विचारितां. ॥ ४ ॥ गंगे
नेलेपां गंगा पाविजे, । आणिके स्थळीं कैची लाहिजे ? । कथा रामाची
श्रवण कीजे । इच्छा जेथ तेथें. ॥ ५ ॥ सप्तमुखें गोदावरी । मिळाळी
पूर्वसागरी. । तरि रामकथा त्रैलोक्या साजिरी । सप्त कांडें तियेचीं. ॥ ६ ॥
असो हा पाल्हाळ. प्रस्तुत । लक्ष्मण पडला व्ययाभूत. । पुढोळ चरित्र
परियेसा सुचित, । कृष्णदास मुद्दल म्हणे. ॥ १०७ ॥

प्रसंग त्रेपन्नाथा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः ।
रावणाचिये शक्तीकलानि । लक्ष्मण निचेष्टित पडला मेदिनी; । तयातें
परियेष्टुनि । वीरचक्र बैसळें. ॥ १ ॥ कटक सकळ चिंतातुर । स्थळो-
स्थळी; परस्पर । म्हणती, “लक्ष्मण पडला, धोर । अनर्थुं जाला.”
॥ २ ॥ वीरचक्रांतु जो अप्रगणु । तो विकळ पडला लक्ष्मणु; । त्याचेनि
दुःखें सीतारमणु । बल्यत शोक करी. ॥ ३ ॥ “विघ्न उदैलें केन्हुडें, ।
कार्य नासलें दिसे पुढें. । इंद्रजितु वधिला त्याचे ओढें । काढिलें काय
रावणें ? ॥ ४ ॥ तरि आतां शीघ्र वधु कीजे रावणाचा । आणि लठवावा
सौमित्र आमुचा. । इतुकेनि कार्यसिद्धि असे.” हे वाचा । वदती वीरगण.
॥ ५ ॥ निकट रघुनाथु तिये काळी । बैसलासे लक्ष्मणाजवळि. ।
विलाप करितो, निडळी । कर ठेवूनि, कैसा ? ॥ ६ ॥ म्हणे. “वा, रे,
वत्सा वेष्टाळा, । अनुजा, माझेवा लघु वाळा, । नेत्र उघडूनि स्नेहाळा, ।
कां मजसी बोलसिना ? ॥ ७ ॥ अटव्ये घोरें लघिलीं दारुणें, । सारिस्ता
भ्रमलासि मजकारणें, । अगणित तुजेनि करें मरणें । प्रात जालीं
नैर्ऋतांतें. ॥ ८ ॥ जो मुवनत्रयासि आजिकु, । देवदर्पहरण, कंटकु, ।
आम्हा सकळां नांकळे एकु, । तो तुयां वधिला रावणि. ॥ ९ ॥
ऐसें तुजें वीर्यवैभव, । उपासि निस्स कल्याण चिंतितो देव. । तें आजि
कां ठेवूनि निर्जीव । सनरंगणीं शयन केलें ? ॥ १० ॥ तुज ऐसी दशा
भूतलवटी, । आतां काइसी सीतेची भेटी ? । भरतें तप केलें शेवटीं ।

महिमा. । आणिकही जाण, मनोसमा. । ग्रुचिपतिप्रसंगे भोगित कर्मा
 ते अहल्या उद्धरली. ॥ २२ ॥ ऐसे रघुपतीचे चरण, । जे आग्र्ये
 ब्रह्मादिकांसि जाण, । अग्निनाश, नित्यानद सपूर्ण, । जेथे रमती योगी.
 ॥ २३ ॥ ऐसे वदोनिषां हनुमते । स्वस्थ केलें आपुलिया मनातें. । म
 रामपायीं ठेविलें, धनवतें । प्रिय ठेवणें जैसें. ॥ २४ ॥ नारजकोशांत
 पदपद, । का उमंडळीं मरे नादु, । नाना चतुराचां हृदयीं शब्दु । प्रवे
 शीनि बैसला. ॥ २५ ॥ षट्पाप्मीत पडला स्फुटिगअणु, । का जळराशी
 आंतु उगणपरमाणु, । नाना दुग्धार्णवानव्ये अंबुरुषु । मेवोद्भूनि आठ
 ॥ २६ ॥ ऐसे हनुमताचें तिये नमयीं । मन मिळालें धीरामपायीं. । म
 भानना केडी हृदयीं । मनोवैगिनी निद्वीची. ॥ २७ ॥ सिद्धि अष्ट
 मुख्य असती, । मध्यमा दहा बोडिजती, । क्षुद्रा पच वाखाणिती । प्रया
 तरी पै हो. ॥ २८ ॥ सर्वा साधकां साधनीं नमैं । मुख्य अष्टमा, त्याच
 नामें । बोडिलीं असती; अनुक्रमें । पारंपता, जी. ॥ २९ ॥ पहिले सिद्ध
 नाम अणिमा, । दुसरीचें जाणा महिमा, । तिसरिये सिद्धीचें लविमा,
 चतुर्थीचें प्राप्ति ऐसें; ॥ ३० ॥ प्रज्ञाश नाम पचमीचें, । ईशिर
 षष्ठीचें जाणा साचें; । वशिता हें सप्तमीचें, । अष्टमीचें सर्वकाम्या
 ॥ ३१ ॥ ऐसी अष्टमा सिद्धीची नामावली । या ईश्वराचां ठायीं सट
 काळी; । जैसा कळा सूर्यमंडळी । निरंतर असती. ॥ ३२
 केवळ स्वरूपा अष्टमहासिद्धि । सकळ मनोरथातें देती; । त्या हनुमतां
 वरा असती, । हा केवळ रुद्रावतार. ॥ ३३ ॥ मध्यमा दहा त्यातीळ सिद्धि
 ते हनुमते भाविली बुद्धि; । मनोवैगीं क्षीराव्ही । पायता जाळा. ॥ ३४
 सहज कपि तो सहज वळें । शीघ्र सिद्धीनें शीघ्र काळे । बहुवत् कमिल
 जैसा रविमंडळें । अपार नमोमार्गु. ॥ ३५ ॥ पट्ट समुद्रातें उघिलें, । ल
 विगुण मूमंडळ कमिलें. । पुढें क्षीरार्णवासि देखिलें, । असेमाव्य केसें
 ॥ ३६ ॥ अतरे तटाकीहुनि तटाक । लक्ष्म्य आणि त्रीणिदशक, । इतु
 गणनेचें फौतुक । मृगोळीं बोडिलें पै. ॥ ३७ ॥ त्या क्षीराव्हीचा दक्षिण
 पारीं । विशाल असे जूंदगिरि; । शोणाचळ सीमासेजारी । स्वर्गोपम सागर

गदुत वेगु. १ । हा प्रस्तुत असों दे प्रसंगु. । नुसेनि समागमें मारु । मन
 कमिला नवचे. ॥ ४ ॥ मार्गी तूं सरिसें अससी । जें जें देखणें घडेल
 वळुरिद्रियासि, । तेथें तेथें तूं प्रवेशसी, । पणिनी भ्रमर जैसा. ॥ ५ ॥
 सर्वथा इद्रियांचेनि द्वारे । तूं गुंतसी निजगुणविकारें; । तेथें व्यसनें बळा-
 कारें । पुढें ठाकूनि येतील. ॥ ६ ॥ मनाचेनि विकारसंगें । इंद्राचे
 वपूसि पडलीं भगें, । त्रिरिचीसि व्यसन घडलें उगें । गिरिजेचा वि-
 वार्हा. ॥ ७ ॥ मनासि उठिला विकार । तें भिल्लो मुळविला शंकर, ।
 चंद्रासि लाविला कळंक थोर । गुफतल्पग म्हणौनि. ॥ ८ ॥ वसिष्ठा-
 विश्रामित्रां ऐसे । मनाच्या संकल्पासारसे । उर्वशिया केले पिते । किती
 एक काळवार. ॥ ९ ॥ असो. ऐसेया अनुवादा । करितां लागेल दीर्घ
 निंदा; । म्हणौनि, रे मना, सर्वदा । संकल्पु करिसी. ॥ १० ॥ मना, तूं
 संसारबंधनाचें मूळ, । मना, तूं मुक्तीचें द्वार कैवळ, । मना, तूं परब्रह्म
 निर्मळ, । मना तूं प्रपंचु अथवा. ॥ ११ ॥ मना, तूं सर्व सुगुण, ।
 मना, तूं शून्य पें निर्गुण, । मना तूं सर्वार्थी परिपूर्ण, । मना, तूं पिपासा-
 श्रांत. ॥ १२ ॥ मना, तूं विपाचें आलय, । मना, तूं अमृताचें माधुर्य, ।
 मना, तूं सत्त्वाचें धैर्य । अधिक अतिमानें. ॥ १३ ॥ मना, तूं जेहकम-
 लाचें सरोवर, । मना, तूं विरोधसर्पाचें विवर, । मना, तूं धर्माचें भांडार, ।
 जनकु पातकांचा. ॥ १४ ॥ असो बहुत अनुवादु. मना, । तूंचि कारण
 मोक्षबंधनां. । आतां परिसें विज्ञापना । करितु असें तुजप्रति. ॥ १५ ॥
 लक्ष्मणु निचेष्टितु असे धरणी, । त्याकारणें मी द्रोणादि आणीं, । तंव
 तूं श्रीरामाचे चरणी । राहें अचंचळ. ॥ १६ ॥ अरे, ईश्वरीं असतां मन ।
 सर्व सिद्धि राहती कर जोडून, । जैसे रायासि सेवितां, सर्व जन । न
 सांगतां भजती; ॥ १७ ॥ त्या रामाचेनि पादारविंदवळें । होईजे भरदुःखा-
 वेगळें. । वक्रदष्टी विश्वभक्षकें काळें । कदा पाहों न शकिजे. ॥ १८ ॥
 उभा रामचरणीची गंगा । पवित्र करीतसे जगा, । सागरासि आली उप-
 योगा । भागीरथी, मार्ग्ये. ॥ १९ ॥ तेचि गोदावरी भरतखंडीं । स्पर्श
 ब्रम्हत्यांसि हिरीनि सांडी; । सेवितां मरणानंतरें मांडी । पुढें मुक्तीचें
 फळ. ॥ २० ॥ दोन्ही गंगा त्या एकरूप; । शिखटागर्माचें तप; ।
 सेवनेंकरून संसारपाप । सर्वथा भस्म करिती. ॥ २१ ॥ ऐसा पादारविंद-

महिमा. । आणिकही जाण, मनोत्तमा. । शुचिपतिप्रसंगें भोगित कर्मा ।
 ते अहल्या उद्धरली. ॥ २२ ॥ ऐसे रघुपतीचे चरण, । जे आग्रपो
 ब्रह्मादिकांसि जाण, । अग्निनाश, नित्यानंद संपूर्ण, । जेथें रमती योगी. ”
 ॥ २३ ॥ ऐसें वदोनियां हनुमंतें । स्वयं केळें आपुडिया मनातें. । मग
 रामपायीं ठेविलें, धनवंतें । प्रिय ठेवणें जैसें. ॥ २४ ॥ वारिजकोशांतरीं
 पदपद, । कां खमंडळीं विरे नादु, । नाना चतुराचां हृदयीं शब्दु । प्रवे-
 शीनि बैसला. ॥ २५ ॥ वडनाप्तीत पडला सुगंडिगमणु, । कां जळराशी-
 आंतु लवणपरमाणु, । नाना दुग्धार्णवामयें अंबुकणु । मेघांहुनि आला.
 ॥ २६ ॥ ऐसें हनुमंताचें तिये समयीं । मन मिळालें थोरामपायीं. । मग
 भावना केली हृदयीं । मनोवेगिनी सिद्धीची. ॥ २७ ॥ सिद्धि अष्टमा
 मुख्य असती, । मध्यमा दहा बोटिजती, । क्षुद्रा पंच वाखाणिती । ग्रंथां-
 तरीं पै हो. ॥ २८ ॥ सर्वां साधकां साधनीं नेमैं । मुख्य अष्टमा, त्यांचीं
 नामें । बोटिळीं असती; अनुक्रमें । पारिषदा, जी. ॥ २९ ॥ पहिले सिद्धी
 नान अणिमा, । दुसरीचें जाणा महिमा, । तिसरीचें सिद्धीचें लविमा, ।
 चतुर्थीचें प्राप्ति ऐसें; ॥ ३० ॥ प्रकाश नाम पंचमीचें, । ईशित
 षष्ठीचें जाणा साचें; । वशिता हें सप्तमीचें, । अष्टमीचें सर्वकाम्या.
 ॥ ३१ ॥ ऐसी अष्टमा सिद्धींची नामावळी । या ईश्वराचां ठायीं सदा
 काळी; । जैशा कळा सूर्यमंडळी । निरंतर असती. ॥ ३२ ॥
 केवळ रुद्ररूपा अष्टमहासिद्धि । सकळ मनोरथतिं देती; । त्या हनुमंतातें
 वश असती, । हा केवळ रुद्रावतार. ॥ ३३ ॥ मध्यमा दहा त्यांतील सिद्धि ।
 ते हनुमंतें भाविली बुद्धि; । मनोवेगीं क्षीराब्धी । पावता जाला. ॥ ३४ ॥
 सहज कपि तो सहज बळें । शांत्र सिद्धीं शीघ्र काळें । बहुवस क्रमिला,
 जैसा रनिमंडळें । अपार नमोमार्गु. ॥ ३५ ॥ पद समुद्रांतें लंघिलें, । त्यां
 द्विगुण भूमंडळ क्रमिलें, । पुढें क्षीरार्णवांसि देखिलें, । असंभाव्य कैसें !
 ॥ ३६ ॥ अंतरे तटाकांहुनि तटाक । लक्षद्वय आणि त्रीणिदशक, । शतुं
 गणनेचें कौतुक । भूगोलीं बोटिले पै. ॥ ३७ ॥ त्या क्षीराब्धीचां दक्षिण-
 पारीं । विशाल असे चंद्रगिरि; । द्रोणाचळु सीमासेजारी । स्वर्गोपम साजिरा.
 ॥ ३८ ॥ हनुमंतु येईल क्षीपधींफारणें । म्हणौनि प्रथमचि पै रावणें ।
 काळनेमी पाठविला; तेंपों । अश्रुं माया निर्मिली. ॥ ३९ ॥ अत्यंत अश्रुं

तो चंद्राचलु; । चंद्रा ऐसा सुशीतलु; । मुरमनोहर, धवलु, । जैसा कैलास
गिरि. ॥ ४० ॥ त्या चंद्राचळ्यासि नवचे वर्णिले; । वाटे चंद्राचें तप प्रक-
टले, । कीं क्षीरसागराचें यज्ञ उरले । पर्वतरूपे; ॥ ४१ ॥ कीं तें पृथ्वी-
करीचें कमळ । कीं तें विराटवृक्षाचें गळित फळ, । नाना दळीकळांचें
मडळ । महारमणीय. ॥ ४२ ॥ कीं गोठलेया सुधारसाचा गोलु, । कीं
ब्रह्मांडदेवतेचा बालु, । नाना आश्रित जीवधर्माचा विशालु । पर्वतरूपे.
॥ ४३ ॥ असो चंद्राचळप्रदेशभूमी । दक्षिणभागी वटु निविड दुर्मी; ।
तेथें तो राक्षसु काळनेमी । कपट्यबुद्धी राहिला. ॥ ४४ ॥ घेतला सु-
नोचा वेधु, । दिसे जैसा पुण्यपुरुषु; । बहुशिष्यवेष्टित, घोषु । वेदशास्त्रांचा
कारित. ॥ ४५ ॥ आश्रमु तो अति रमणीय, । जैसैं स्वर्गाचें आलय; ।
वापीवृषींचें पूर्ण तोष । मुखमर्षादा उचंवळे. ॥ ४६ ॥ दिव्य यष्टी, दिव्य
द्रुमु । वाढिल्ले भेदित व्योमु; । फळां, पुष्पी उत्तमोत्तमु । लवोनि जाळे
असती. ॥ ४७ ॥ अपूर्व आश्रमाची रचना; । सादृश्य चित्ररथवना; । होम-
शाळा, पठणशाळा गहना, । निस्तीर्ण, मनोहरा. ॥ ४८ ॥ शर्मापिप्पलांच्या
समिधा, । दर्भजुडिया दशविधा । करुनियां ठेगिडीया सिद्धा । वेदाकुंडापाशीं.
॥ ४९ ॥ चहूंकडे गुळशीमनें, । निर्मळें फेटीं समार्जेनें, । अभ्यागतासि उदकें,
अन्न । सिद्ध करुनि ठेगिडी. ॥ ५० ॥ ऐसा काळनेमी निशाचर ।
कपट करुनि राहिला मायकर; । जैसा विप्रवेपी तस्कर । मार्गी छायेसि
राहिला. ॥ ५१ ॥ कां वरु बैसला गंगातीरी । ध्यानस्थ योगियांचिया-
परी, । तो अवस्मात मर्यातें उदरी । चंचुपुटीं धरुनि घाडी. ॥ ५२ ॥
ऐसा राक्षसु धरुनि क्षमा । वज्रचित्त, पापकर्मा । बैसला असे; तत्र आ-
श्रमा- । सर्माप हनुमंतु आला. ॥ ५३ ॥ जैसा तपोनिधि स्वर्गप्रति ।
जातां, मार्गी लागे यमावती; । तैसा तो आश्रमु पायला मारति । द्रोणा-
चळ्या जाता. ॥ ५४ ॥ कां परमयस्तूचें करितां साधन । जाडवें रोहे
ऐसाचें विप्र, । नाना वैराग्यगूळ उगवतां ज्ञान । प्रारब्ध पुढां ठाके.
॥ ५५ ॥ हनुमंतु मनोवेगें जाता । मुनिआश्रमासि जाळा देखता. । अपूर्व
मुख वाटलें चित्त, । मग तटस्थ आला. ॥ ५६ ॥ म्हणे, “कैसा
आश्रमु मनोहर ! । अतिरमणीय, संपत्तिमग्न, । मुराटय महामह उप-
श्रुनि यासि योवाळिजे. ॥ ५७ ॥ कैसा रचना अपूर्व ! । स्वर्गोपम प्रकारा

सर्व, । केवढें श्रुपाचें पुण्यवैभव, । वास्तव्य मुखे करी. ” ॥ ५८ ॥ ऐसा
 तेथे आला हनुमंतु. । निमिषार्ध तटस्थ नृपाकांतु; । तंव मुनि बोभाडला
 अकस्मातु । ‘ या, हो; या, हो मार्गस्थहो? ’ ॥ ५९ ॥ जैसी घडे अशरी
 रिणी, । तैसी ऐकिली मुनीची वाणी. । हनुमंतु विचारी अंतःकरणी
 मेठी घेऊं या महंताची. ’ ॥ ६० ॥ हनुमंतु येजनि उभा राहिला,
 जैसा अतिथि आंगणासि आला; । कां मूर्तिमंतु उतरला । अंतु आ
 काशीहूनि. ॥ ६१ ॥ पुढें हनुमंतासि देखौनि । वेपथारी बोळे सुवचनी.
 म्हणे, बहू श्रमलासि, आसनी । बैस, पूजा करूं. ” ॥ ६२ ॥ तंव हनु
 मंतु म्हणे दिजा, । “ निपरीत घोडतां, मुनिराजा. । आम्हीचि करावें
 तुमची पूजा । परि कार्याची असों. ॥ ६३ ॥ आतां आतिथ्य पावतें
 तकळ. । दे, गा, उदक सुशीतळ. । तृपेनं शोषिलें तुंवळ । हृदय भासें
 । ६४ ॥ मावकर बोळे मधुरा निरा. । म्हणे, “ आसनी बैस, ग
 णीश्वरा. । उभेपाचि उदक चतुरा । कैसा प्राशन करिशो ! ॥ ६५ ॥
 देसतोसि प्रभु, पंडित । मार्गी श्रमलासि, गा, बहुतु. । आमुचेनि
 मार्गें अतीतु । आलासि या स्थाना. ॥ ६६ ॥ तारि आस
 रुपा करी, । स्थिर राहें घटिका चारि, । स्वेच्छा तृप्ति स्वीकारी
 मिष्टान्न, शीतलोदकें. ॥ ६७ ॥ याहीवारि इच्छेवेगळें । भक्षीं दिव्य
 दुर्गाचीं दिव्य फळे; । पुढें चिरकाळें व्यथा शीघ्रकाळें । राह्यें, जायें
 महावीरा. ” ॥ ६८ ॥ ऐसा कपटी मावकर । बोळे बहुसाल आदर; । जैस
 गुप्तपाश तस्कर । सलग सेवा दाखवी. ॥ ६९ ॥ कां महाविप नागफोडी
 गुप्तगुळी छाने त्या चावित्यां तोंडी । उदरातु गेलेया मुरकुंडी । पाडी
 क्षणमात्रे. ॥ ७० ॥ ऐसे वेपथारिपाचे बोल । हनुमंता रुचले बहुसाल;
 पारि बैसों नल्हाये, सगवैळ । आदित्य म्हणौनि. ॥ ७१ ॥ उगवतांचि पूजें
 आदित्य । तैसाचि लक्ष्मणासि मृत्यु, । म्हणौनि व्यग्र राममृत्यु । क्षपि-
 आदरें न बैसे. ॥ ७२ ॥ जैसे वरांगनेचेनि विछासें । विवेकिया नळगे
 कामपिसें. । नागा स्वरूपसाधका सिद्धीसारिसें । गुंतणें न घडे. ॥ ७३ ॥
 अनामिकगृहीचा सांडळा । राजकरणीहूनि आगळा; । तो उत्तम देखौनि
 डोळां । काय प्रवेशौनि पाहिजे ! ॥ ७४ ॥ ऐसियापरी हनुमंतें । सांडिलें
 साचेया आदरातें; । उभा असतांचि माणुतें । उदक मागितलें. ॥ ७५ ॥

हनुमंतु म्हणे, "जी, मुनि, तुम्हां । देखिले, सर्व पावळ व्याम्हां; । आतांच
 नलगे, आग्रमा । येऊं येकाधे काळीं. ॥ ७६ ॥ घेऊन तुमचें शीतोदक ।
 तेणें तोप नर पावती अनेक; । प्रीतीचें बोलणें अधिक । साच सुधारसा-
 हूनि." ॥ ७७ ॥ ऐसें वदे वीर सुमदु । तेणें काळनेमीनं मानिला वीरु; ।
 मग शिष्यांसि म्हणे "चा रे, घट्टु । उदकाचा वानरातें." ॥ ७८ ॥ हनु-
 मंतु म्हणे, "महापुरुषा, । येणें घटोदकें न वोळें तृपा; । अगस्ती आणि
 वडवानळा पिपामा, । तैशी मज लागली आहे." ॥ ७९ ॥ मग तो शि-
 ष्यांसि जाला सांगता. । म्हणे, "शीघ्र न्या, रे, हनुमंता; । सरोवर दाखवा;
 मागुता । उदक न मागे कोणहासि काहीं." ॥ ८० ॥ मग विद्यार्थी
 हनुमंतासि । सरोवर दाखविला, जेथें विवशी; । जिया उदक घेता बहुतांसि
 भक्षिलें असे. ॥ ८१ ॥ पुढे हनुमंतु जाऊनि तिये काळीं । बैसला
 सरोवराधिये पाळी । प्राशन करावया अंजळी । उदक घेता जाला.
 ॥ ८२ ॥ तें सरोवर जळपूर्ण भरलें, । अधोभ्य समुद्रेशीं तुळिलें, ।
 गुप्त जळप्रहासि जाणवलें; । मग उसळली वरि. ॥ ८३ ॥
 उदक सळवळलें तेणें घोषें; । कितीएक गेलें आकाशें. । मुख पसरुनि
 एक सारसें । हनुमंतु धरिला चरणीं. ॥ ८४ ॥ पायीं बैसली वज्रमिठी, ।
 जैसी अजगरें ताळासि घातली आठी; । ऐसें देखौनि कपिवीरजेठी ।
 कैसें करिता जाला; ॥ ८५ ॥ वामकरें कंठी धरिली, । घोटुनि बाह्यारि
 काढिली, । जैसी कुंजरें कमळिणी तोडिली । केतुलेनि प्रयासें. ॥ ८६ ॥
 तियेचें पर्वतासमान शरीर, । यज्ञा ऐसें अंग कठोर, । हनुमंतें दिघली
 पांवर । निगुती वर्मागाचां ठायीं. ॥ ८७ ॥ पकफळा ऐसी चूर्ण जाली, ।
 मेदमासें पृथ्वी धाली, । संव तियेचा देहापासुनि निघाली । दिव्य देवा-
 गना. ॥ ८८ ॥ उभी राहौनि व्हांवळी । हनुमंतु स्तविला तिये फाळीं. ।
 म्हणे, "गा, महावळी, । सांगेन तें सत्य मानीं. ॥ ८९ ॥ हा नव्हे, गा,
 शुद्ध ऋषीश्वर; । कपटी, राक्षसु, शपकर; । तुज शिर करावया निर्धार ।
 करुनि राहिलासे. ॥ ९० ॥ हा आग्रमु दिसे मनोहर; । घाटिका, उपवन,
 तरु गर्भार; । हें पाचें मायाशेडंबर । दिसे तितुकें मिथ्या. ॥ ९१ ॥
 यासि विश्वासां गफो आतां; । यासि धर्मे, गा वज्रवंता. । मग
 कार्यसिद्धी, धीमंता, । शीघ्र येवूनि जावें. ॥ ९२ ॥ तुझेनि

प्रसादें द्ये काळीं । जाळियें मी शापावेगळीं । आतां आज्ञा देई,
 महाबळी; । जॉईन निजलोका." ॥ ९३ ॥ तियेचीं पारिसौनि वचनें ।
 आश्चर्य मानिलें वायुनंदनें । म्हणे, "तूं कोण? कोणें व्यसनें, । किती
 काळ येथें होतीसि?" ॥ ९४ ॥ ऐसा हनुमंताचां आक्षेपीं, । बोले अप्सरा
 पुनरपि । म्हणे, "पारिस उपकारिया कपि; । पूर्वविवचना ऐसीं. ॥ ९५ ॥
 माझेनि स्वरूपें, यौवनें । देवांसि पिसें केलें मदनें । मज देखौनि लपविती
 वदनें । अष्टनायका. ॥ ९६ ॥ माझिये अंचे वळणखंडीं । पडती तपि-
 यांच्या मुखुंडी; । विरंचिआदिकवनि सांडी । वासनापाश मजवरि.
 ॥ ९७ ॥ म्यां आपुलेनि सौंदर्यपणें । त्रैलोक्य केलें ठंगणें । एके काळीं
 तपोधनाकारणें । उन्मत्तवें टकलिलें. ॥ ९८ ॥ ते साक्षात् ईश्वर,
 तपोवळी । शापु दिघला तेचि काळीं । म्हणे, "उन्मत्त, मरो होई
 जळीं । मृत्युलोकीं चहुकाळ." ॥ ९९ ॥ मग मी जाळें भयचकित । केला
 नमस्कार, दंडवत । प्रार्थना करुनि बहुत । उःशापु मागितला. ॥ १०० ॥
 मग तेणें कृपाळुवें वचन बोलिलें दारवें । म्हणे, "शापावेगळी स्वमार्वें ।
 होसी तिये समयीं. ॥ १ ॥ हनुमंतु रामावतारी । महत्कला जातां तम्हें.
 सरोवरी । उदक घेईल, त निर्धारी । उद्धार करील तूझा." ॥ २ ॥
 ऐसें कपि बोलत क्षणीं । देहो माझा पडला धरणो. । महोदरूप मी
 पाविणी । ये सरोवरी प्रवेशलियें. ॥ ३ ॥ येथे असतां चिरकाळ । प्राणीं
 भक्षिले त्यांतें बहु वळ. । पापरूप माझे केवळ । होतें हा काळवरि.
 ॥ ४ ॥ ऐसी अवधी पूर्ण जाली, । एकादश सहस्र वर्षें भरलीं ।
 आजि धन्य दिवसु ! देखिली । पाउळें तुमी डोळीं. " ॥ ५ ॥ ऐसां
 अप्सरा वृत्तांतु । सांगितला. आश्चर्य करी हनुमंतु । पुढें सव्ये घातला
 वायुमृत; । उर्ध्वमार्गे निवाली. ॥ ६ ॥ ऐसी विगुलता टवौनि गेली, ।
 तैसी ते अप्रत्यक्ष जाली; । ऐसें देखौनि बुद्धि योनिळी । काळनेमनें
 कैसी? ॥ ७ ॥ महाघोर, कराळ, उंच । शरीर धरिलें योजनें पांच ।
 अष्टाहास केला तेणें संकोच । सिंहशार्दूळां ठेळा. ॥ ८ ॥ ऐसें हनुमंतें
 देखिलें, । म्हणे, "अप्सरा यद्यर्थ कथिलें । आतां यासि वधू," म्हणौनि
 धरिलें । शरीर शतयोजनें. ॥ ९ ॥ मग हनुमंतें चरणतळीं । राधापु
 ताडिला महाबळीं । गूमी पडतां तावळीं । शरीर शतचूर्ण जाळें.

। ११० ॥ ताडिला, पाडिला, तथा ध्वनी । पडिसादु उठिला गगनी; ।
 त्रीचां भरीं मध्यमानीं । तो गंधर्वी आइकिला. ॥ ११ ॥ क्रोधें धांवोनि
 नेधें आले, । कपीसि देखौनि खळले. । रात्राचें धरुपते जाले । मेघवृष्टि
 जैसी. ॥ १२ ॥ मनीं विचारी कपिवीर. । म्हणे, “ यांसि न लावावा
 उशीर. ” । मग करिता झाला संहार, । करचरणीं ताडिले. ॥ १३ ॥
 जैसें पुढिला पांपरा । कुंजरें ताडिलें मार्जारा, । तैसें हनुमंतें निशाचरां ।
 चरणतळीं चूर्ण केले. ॥ १४ ॥ मग हनुमंतें तेचि काळीं । पुच्छ पसरिलें
 गगनपोकळी. । मध्यें गंधर्व घाटुनि मोळी । बांधी समस्ताची. ॥ १५ ॥
 भारा फिरविला गगनी, । मग त्राहटिला भेदिनी, । निःशेष गेले चूर्ण होऊनि ।
 चतुर्दश सहस्र. ॥ १६ ॥ एक पुच्छपासूनि चुकले, । ते दिग्गजां व्याड
 पळौनि गेले; । किती एक करचरणप्रहारें पडले । गंधर्व पृथ्वीवार. ॥ १७ ॥
 ऐसें शर्वरीचां मध्यमानीं । न भरता घटिका दोन्ही । ग्रहो, काळनेमि
 बधूनि । हनुमंतु जयो पावला. ॥ १८ ॥ महाबायूनें मेघासि विव्यसिलें, ।
 कां सुपणें सर्पां विदारिलें, । नाना विवेकें तडातोडी केलें । ससारसंकल्पांतें.
 ॥ १९ ॥ ऐसें करुनि बाधुतनुज । त्वरा निघाला द्रोणाचळा उज्ज्वल ।
 शक्तीनें भेदिला रामानुज । त्याची चिंता हृदयीं बाह्यु. ॥ १२० ॥ इति
 श्रीरामायण कपिनिर्मित, । युद्धकांडकाव्यकथामृत । तें पारसोतु श्रोते
 पंडित । कृष्णदास मुद्रल हम्णे. ॥ १२१ ॥

प्रसंग पंचावनाचा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । पुढें
 हनुमंतु मनोवेगें । निघाला चंद्राचळु घाटुनि मार्गे, । तव समीपचि ईशान्य-
 भागें । द्रोणाद्रि देखिला. ॥ १ ॥ येरुसारखा तो पिवळा, । मंदराचळा
 ऐसा वाटोळा । कैलासासमान सरळा, । गगनचुबित. ॥ २ ॥ याचें वर्णन
 बोलवें बहुत । तारि पूर्वीचि जालें असे किंचित; । आतां लक्ष्मण असे
 व्यथाभूत, । पाल्हाळी पडतां जये. ॥ ३ ॥ चापुपुत्र क्षीराब्धितटी । येऊनि
 रमा ठाकला द्रोणाद्रितळवटी । जैसा मृत्यु आसनानेहटी । गतायुष्याचेया.

॥ ४ ॥ मृगेशु देखिला वारणें, । कां शार्दूल देखिला हरिणें, । तैसा हनुमंत
देखिला द्रोणें । निजांगानेहटी. ॥ ५ ॥ महावार्ते हेळवे सागर, । तें
डोले वरि फिरतां तासूं, । कां राहोसुर्जा आलेया शीतकर । थराति
व्योमां. ॥ ६ ॥ द्रोणाचळु ऐसेयापरी । कंपायमान पृथ्वीवारि. । म्हणे,
" हा वानर लागला वेरी, । न्यावेया आला मागुता. ॥ ७ ॥ कैसें कर्म
माझ उदैलें, । कैसें सीतेसि राक्षसी हरिलें, । कां महायुद्ध मांडलें । रानां
रावणासि ? ॥ ८ ॥ जैसें देवां दैत्यांचिने तृष्णकरुनि । मंदराचळु पडला
व्यसनीं. । वामुकीचें उदर खंडैनि । विष बाहेरि निगालें. ॥ ९ ॥ शक्रा
तारकाचेनि वरें । संपेचि कामु जाळिला शंकरें, । तेणें तारि चेष्टा केली,
मी निर्धोरें । निरपराधी. ॥ १० ॥ म्यां कोणहाचा अपराधु नाहीं केला. ।
एक वेळ हा कपि घेतुनि गेला. । पुनरपि न्यावया आला । बलात्कारें-
करुनि. ॥ ११ ॥ कैच्या अमृतवाह्यी मजवारी । बहुता लागलिया पाठारी, ।
भूषण तें दूषण चतुरां । मविष्य बोळिलें आहे. ॥ १२ ॥ मजवारी वाह्यी-
भारु नसता, । तारि हा कपि कां न्यावया येता ? । नातळेचि आणिका
पर्वता, । येथेचि मागुता आला. ॥ १३ ॥ जें भूषण जयाकारणें । पुढें
घातु मांडे तेणेंचि गुणें, । जेळें शुकसारिफें बोलाकारणें । बंधनातें पा-
विजे. ॥ १४ ॥ मृगाचिने नाभी कस्तूरी । म्हणोनि शत्रें रिगती त्याचे
उदरीं, । परिमळु आगी म्हणोनि । कांदोरी करिती चंदनाची. ॥ १५ ॥
रत्नें होतीं धीरसागरां । म्हणोनि मंथिला सुरासुरी. । घनव्रता विघ्न नाना-
परी । बोळिलें आहे. ॥ १६ ॥ बुरंगासि कांचनदेह जालें । तेणेंचि
व्यासि मरण आलें. । अति सौंदर्य म्हणोनि जोरिलें । सीतेसि रावणें.
॥ १७ ॥ गंगेचे अंगीं पवित्रपण नसतें । तारि शिवशिरां असतां विघ्न
कां होतें ? । म्हणोनि गुणभूषण जयातें । तेणेंचि त्यासि घातु. ॥ १८ ॥
मज औशधीचेनि प्रसंगें, । केळुडें व्यसन मांडिलें रंगें. " । ऐसें द्रोणादि
चिती, तंव वेगें । केळें हनुमंतें अरिष्ट. ॥ १९ ॥ पुच्छ घादविलें शंख
चूड जेव्हा; । त्या द्रोणादीभोवता घातला वेढा; । जैसें प्रह्वयी महावट-
बुडा. । घेंटाळिजे शेरे. ॥ २० ॥ वामुकीने मंदराचळु वेडिला, । हा
दृष्टांतु असे एक वेळ गेला; । जें हनुमंतें द्रोणादि नेला । सर्वाकारणें.
॥ २१ ॥ जे अर्थी जो दृष्टांतु बोळिजे, । तेचि अर्थी तो मागुता दीजे; ।

हैं. परिसौनि पंडितां सांडिजे, । वमन जैसे. ॥ २२ ॥ परि एक वमन
 असे घेतलें । जें वनमक्षिकामुखांहुनि गळे; । कां आपस्तंवा उपयोगा
 आलें । अप्ययन वेदाचें जैसे. ॥ २३ ॥ उच्छिष्ट सर्वत्र वर्जिलें । परि
 एक असे घेतलें; । विष्णूंसि नैवेद्यासि समर्पिलें, । तें उच्छिष्ट म्हणों नये.
 ॥ २४ ॥ यागीं हवितां जो पुरोडाश उरला, । तो अवश्य पाहिजे घेतला. ।
 जे अगाध वेदु बोलिला, । अंगीकरिता सर्व. ॥ २५ ॥ वेदमंत्र, शास्त्र,
 हरिकथा, । हे एकाचे मुखांचे एकीं घेईजे सर्वथा; । उच्छिष्ट न बोलिजे,
 समर्था । ईश्वराची आज्ञा असे. ॥ २६ ॥ असो. या गति आहेति भिना; ।
 काव्यकलेची वेगळी विवंचना; । यांचे भाव जाणणें, हें गहना । चातु-
 र्याचें वैभव. ॥ २७ ॥ कैसे बरें प्रसवतीचां अंगीं । तें अनुभूत नाहीं
 धंधेलागीं. । विवाहिते वर्म सुरतप्रसंगां, । तें अभुक्त नेणे. ॥ २८ ॥
 असो हें. कृतांतें पत्तरोनि दोर्दंड । लीळा कंघटाळिजे त्वष्टांड, । तैसा हनु-
 मंतें पुच्छ पत्तरोनि चंड । द्रोणाद्रि बेढिला. ॥ २९ ॥ बहुतशुंगी द्रोणा-
 गिरि । पुच्छें बांधौनि धरिला शिरीं. । हनुमंतु झोपावतु अंबरीं । जाये
 गैरुड ऐसा. ॥ ३० ॥ औपवि दिसती जैसा व्याळा, । तेजें लोपत्मा
 नक्षत्रमाळा. । दिशा जालिया उज्वळा, । पिंगटला खमंडपु. ॥ ३१ ॥
 असंभाव्य देखौनि ऐसें । मोहो पावळीं खेचरांचीं मानसें. । म्हणती,
 “ पहा, हो, अद्भुत कैसें । आकाशामये ।” ॥ ३२ ॥ वायुपुत्र ऐसिया-
 परी । अंतरिक्ष नेत असे द्रोणागिरि; । तंय नंदिग्रामीं तेचि अवसरीं ।
 स्वप्न भरतें देखिला. ॥ ३३ ॥ कोणी एक काळपुरुष आला, । तेणें
 दक्षिण भुजु गिळिला; । भरतु आंसुडोनि जागा जाला, । ‘राम, राम’
 म्हणौनि. ॥ ३४ ॥ भरतें सूचिले हें अरिष्टमूळ; । मग वसिष्ठा बोलाविलें
 तात्काळ. । म्हणे, “ दुष्ट स्वप्न देखिला, कोण वेळ । घडली असैल राम-
 लक्ष्मणां ! ॥ ३५ ॥ म्हणे, “ श्रीगुरु, सर्वोत्तमा, । हे स्वप्नारिष्ट वाधक नहो-
 आम्हां; । आणि कल्याण असो, जी, रामा, । सीते सीमित्रासहित. ॥ ३६ ॥
 या स्वप्नारिष्टाचे समर्पी । थोर चित्ता वसली माझां हृदयीं. । आतां शांति
 करुनि, आशीर्वाद देई । रघुनाथासि.” ॥ ३७ ॥ ऐसा शब्दार्थु भरताचा ।
 परिसौनि, पुरोहित वाचा । बोले. म्हणे, “ तूं साधु, सत्वाचा । कां पां-
 स्वप्न देखिला ऐसा ! ॥ ३८ ॥ तापु उदबला चंद्रमंडळा, । अंधव आलें

दिनकराचां डोळां, । शैत्यवातु बडवानळा । बाधूं लागला पैं हा. ॥ ३९ ॥
 कल्पद्रुमा अर्कोफळ आलें, । तैसें भरता तुवां दुष्ट स्वप्न देखिलें; । आतां
 असो आश्चर्य. शीघ्र केलें । पाहिजे शांतिकर्म. ॥ ४० ॥ ऐसें ब्रह्मर्षि
 बोलोनि प्रसिद्ध । शांति आरंभिली यथाविध; । होमद्रव्य करोनि सिद्ध, ।
 तात्काळ हवन मांडिलें. ॥ ४१ ॥ वसिष्ठासारखा सांगता, । भरता ऐसा
 कुशल कर्ता, । आहुती समर्पिल्या बहुता । अग्निपुराणाच्या मुखी. ॥ ४२ ॥
 मुहूर्ताचेनि चतुर्थ मागें । होमु संपादित वेगें, । तंव द्युमंतु आला ख-
 मागें । निगुता अयोध्येवार. ॥ ४३ ॥ जैसा सहस्रकिरणीं माव्यान्हीं ।
 निगुता शीरसूत्रें दिसेगगनीं, । तैसा द्रोणादि माथां घेऊनि । मारति येवों सरला.
 ॥ ४४ ॥ बर्ह्याचेनि तेजें द्रोणाचलु । दिसे जैसा अग्निकल्लोळु । महाभसमान्य,
 विशालु; । तेज हेलावे चहुं पारों. ॥ ४५ ॥ निगुता आला मस्तकावार ।
 प्रकाशु पडला अयोध्येवार । भरतें पाहिलें अंवरों, । अद्भुत देखिलें.
 ॥ ४६ ॥ अग्निमय हा विशालु, । तेजें हेलावे वर्तुळु, । पडतांचि हा
 भूगोलु । दग्ध करील नेणों. ॥ ४७ ॥ अकस्मात देखिला भरतें । मग
 म्हणे, “पैठ पहा, जी, वरतें; । हें अरिष्ट अयोध्येवार निगुतें । पदावयां
 आलें. ॥ ४८ ॥ म्यां जो आतां स्वप्नु देखिला । काळपुरवें मुळु गिळिला, ।
 तोचि हे दुष्टें माडला । घातु अयोध्येवार. ॥ ४९ ॥ आतां करा शीघ्र शांति-
 संपादणी. । मी घनुष्य सज्जुनि वाणीं, । हें अरिष्ट भेटूनि धरणी । पाडोन
 परतें. ॥ ५० ॥ ऐसें बोलौनि भरतु उठिला. । वसिष्ठ अति भयानुर
 जाला । म्हणे, “रक्षीं, रक्षीं, वीरा, बहिळा, । अरिष्ट पडों पाहे वार.”
 ॥ ५१ ॥ भरतु सूर्यवंशी वीरु, । राया राघवाचा सहोदरु. । म्हणे,
 “श्रीगुरु, स्वामी, धरा धीरु; । अरिष्ट निवारीन मी. ॥ ५२ ॥
 पर्वतु फोडिजे वज्रप्रहारें । तैसें हें अरिष्ट छेदीन निजशरें. । तुम्हीं पूर्णाहुती
 वेगें थोरें । समर्पुनि उठिजे.” ॥ ५३ ॥ ऐसें बोलौनि कैकेयीकुमरें ।
 वाणु गुणी लाविला धटसागरें, । उपाचिये माळीवार वीजाशरें । राम-
 नामार्चा मिरवती. ॥ ५४ ॥ इंद्र अधिष्ठात्री देवता, । शिलीमुख,
 रुक्मपुंखें पुरता, । माळीवार तेज खेळे, विगुलता । जैसा मेवमंडळी.
 ॥ ५५ ॥ ऐसा तो शरासनी । सज्जुनि बोढी लाविली कणीं. । निगुता
 द्युमंतु मध्यगगनीं । पेटांचि सोडिला कैसा ! ॥ ५६ ॥ वाणु मुटल तेजें

चोपें । पडिशन्दु केला आकारों. । पक्षियां प्रळयो जाला, मनुष्यें ।
 गजवीं पडलीं. ॥ ५७ ॥ शरु गर्जतु मनोवेगें । गेला ऊर्ध्व गगनमार्गे. ।
 निगुती हनुमंताचीं अगें । भेदनि पर्वतुही भेदिला. ॥ ५८ ॥ हनुमताचां
 वाहो भाली । येऊनि द्रोणाद्रि खिळणी केली. । ऐसें अकस्मात जालें,
 पडली । मुस्कंडी भुमीवारि. ॥ ५९ ॥ पुच्छें गुंडिला माथां पर्वतु । दिव्यवल्लीनें
 लखलखीतु, । त्यासहित भूमी हनुमंतु । पडला, “राम” म्हणीनि. ॥ ६० ॥
 च्यवला रथेंसी सतमुख घोडा, । कीं कोसळला मेरूचा फडा, । नाना
 अकस्मात स्वर्गाचा हुडा । भूमडळासि आला, ॥ ६१ ॥ कीं ऐरावती
 इच्छा आवडी । मदे पृथ्वीवारि टाकिली उडी, । कीं प्रळयमेवांतूनि फड-
 फडी । विघुलतापातु जाला. ॥ ६२ ॥ द्रोणाचळेसीं ऐसियेपरी । कपि
 पडला पृथ्वीवारि. । ‘राम, राम’ म्हणे. तिथे असरीं । भरतें परिसिठें.
 ॥ ६३ ॥ तेथें धांवोनि कैकेयीचा बालु । आला, तंव देखे वानर
 विशालु. । मायां अग्नीचा कळोळु । ऐसा पर्वतुही पडला. ॥ ६४ ॥
 माग भरत म्हणे, “तू कोण? कोणाचा? । कोठूनि कोठें जातु होतासि?
 कैचा? । अत्यंत सखा वाटसी, वाचा । जपतोसि रामनाम.” ॥ ६५ ॥
 तंव कपि म्हणे, “अहा फटा फटा! । कैसा समयो घडला बोखटा! ।
 आतां लक्ष्मणु लागला वाटा । मृत्युचिया सर्वथा.” ॥ ६६ ॥
 ऐसें हनुमंतु बोळिला. । तव भरतु कथों सद्गदितु जाला. । म्हणे
 “कपीद्रा, साग बहिला । कोण लक्ष्मणु, कोणाचा?” ॥ ६७ ॥
 येरु म्हणे, “तू कोण, रे, चांडालु? । कीं मजळा भेटलासि मूर्ति-
 मंतु कालु; । पाहतां तरि दिससी बालु, । सादृश्य श्रीरामाचें. ॥ ६८ ॥
 जैसी धनुर्विद्या रामलक्ष्मणें । साधिली, तैसेचि तुजें करणें; । मज पर्वतेंसी
 ऐसें एके वाणें । भेदनि भूमी पाडिलें. ॥ ६९ ॥ महा अकार्य तुवा केलें. ।
 नांव सांग, गा, तू आपुलें.” । तव येरु म्हणे, “असैल आइकिलें, ।
 भरतु भक्त राघवाचा. ॥ ७० ॥ रामलक्ष्मण माझे सहोदर, । राया दशर-
 थाचे कुमर, । कैकेयीप्रसादे रामासि वनांतर । भोगणें पडलें. ॥ ७१ ॥
 समागमें असिजे लक्ष्मणें, । जानकी मायां, ऐसां तिथें जणें. । चतुर्दश
 वर्षें जालीं, त्याकारणें । मी तप करितों नंदिग्रामी.” ॥ ७२ ॥ ऐसें भरतु
 घोळिलेपावारि । कपि अधिक कटकटा फरी, । म्हणे, “तू कैसा वधु? वधूति

बैरी । जाळसि रावणाद्विनि. ॥ ७३ ॥ एकोदरें मत्स्ये मत्स्ये गिळिळा, ।
 एके जाळीचेनि वशें वंशु जाळिलो, । कां एकापिडहस्तें हस्त खडिला, ।
 तैसें यथार्थ जालें. ॥ ७४ ॥ ऐसें बोळीनि हनुमते. । मग संक्षेपेचि
 मार्गुते । सागो आदरिली भरताते । विवंचना रावयाची. ॥ ७५ ॥
 म्हणे, “धीरानु असतां घोर वनी, । पंचवटिकेसि जनत्पानी, ।
 रावणें तेथीनि जनकनदिनी । चोरुनि नेळीं लंकेसि. ॥ ७६ ॥
 सीतेची पदवी रामलक्ष्मण । शोधित निघाळे दोघे जण. । करण्या
 लंघीनि कटाण । किंकिधेसि आले. ॥ ७७ ॥ हिडता श्रमु जाला
 मार्गी, । मग दृक्षातळीं उभयवर्गी । बैसका केटी; संव त्यांलगो । सुप्रीवें
 देखिलें. ॥ ७८ ॥ म्यां जातोनि अभिप्रासो घेतला, । सुप्रीवा रामा-
 मैत्रियोगु जाला; । साद्य त्याचे केलें, वाळी यथिला; । तारा, राज्य सुप्रीवा
 दिघलें. ॥ ७९ ॥ पुढें सुप्रीवें मैत्री वाढविळी, । असंख्यात कापेदळें
 मेळविळी, । सीताशुद्धि झालेया, चालि केटी । रामें रावणानर. ॥ ८० ॥
 रावणाचा बधु विनीषणु भेटला, । त्यासि लंका देऊनि चिरंजीवि केला. ।
 पुढें शिळीं समुद्र बाधिला, । उत्तरीनि लंका येदिळी. ॥ ८१ ॥ मुद्द
 आले तेथें बहूत, । राक्षस मारिले असस्यात, । रावणाचे मुत, सहोदर स-
 मस्त । समामी रणा आले. ॥ ८२ ॥ आतां यथावें जंव रावणा । संव
 शक्ति लागली लक्ष्मणा; । मग साडुनि घनुष्यवाणा । शोकु माडिला.
 रावणें. ॥ ८३ ॥ लक्ष्मणाचेया उपचाराकारणें । औपधि सांगित-
 लिया मुपेणें । त्या रात्रीमध्यें घेऊनि जाणें, । जव न पडती रविरश्म. ॥ ८४ ॥
 त्या औपधि म्हणाल जमळि, । तरि क्षीरान्विपाहीं द्रोणाचळी. । रात्रीमध्यें
 कोण बर्डी, । जो जाऊनि आणोळ. ॥ ८५ ॥ रात्रीच औपधि,
 आणीत लगे । तरिच लक्ष्मणाचें मरण चुके, । नाही तरि सूर्योदयां
 यके । अनर्थु सामिगि जगी. ॥ ८६ ॥ ऐसें माडलें सकटव्यसन; ।
 नाही काळाचे व्यसन; । मग रामें घोळिले वचन । तत्समधी मज-
 प्रति. ॥ ८७ ॥ म्हणे, ‘जगा ये हनुमता, । होई लक्ष्मणाचा
 प्राणदाता. । रात्रीमध्यें तत्वता । आणी आपघोसि. ॥ ८८ ॥
 ऐसीं आला दे सीतापति । तैत्त्याचि मो गेलों मनोगती; । औपधि त्याच्या
 तय पर्वती । त्या गुन जाळिया. ॥ ८९ ॥ मग क्षीरान्वितद्रीचा शिडाडु ।

उपद्रुनि घेतला द्रोणाचळु; । दिव्य बळींचेनि तेजें गोलु । दिसे जैसा
अग्नीचा. ॥ ९० ॥ कोणा न कळतां गगनमार्गे । गिरीस नेत होतों अति
वेगें; । तब तुवां विह्न केळें, शरघातें अगें । भेदूनि भूमी पाडिळें. ॥ ९१ ॥
आतां कार्य नासलें बहुसाल । माझेनि तारि न दळवे पाठल ।
कोण पां द्रोणाचळा घेऊनि जाईल । लंकेसि रात्रीमध्यें ! ॥ ९२ ॥
पाहतां अर्धरात्री उरली; । माझी जाती वेळा टळली; । आतां अति चिंता-
र्णवीं पडली । असेल कपिवाहिनी. ॥ ९३ ॥ म्यां शम्भु दिधला रघुनाथा ।
जे त्रितीय प्रहरां येईन सर्वथा, । तो समयो टळला; अवस्था । जाकळित
असैल त्यातें. ॥ ९४ ॥ वाट पाहता भागती छोळे । पारि मी न जायेंचि
चित्तिडिये वेळे. । सूर्योदयें काय करील तें न कळे । सौमित्रासरिसा रामुं.
॥ ९५ ॥ मज विघ्न करूनि पाडिळें भरतें, । ऐसें तंव नकळेचि तयातें. ।
पहा, हो, कर्म बळवतें । कैसें होणार केळें. ॥ ९६ ॥ ऐसें घोळिला
हनुमंतु. । परिसौनि उत्तर दे भरतु. । म्हणे, मज न कळतां घडला घातु ।
दुष्ट स्वमास्तव. ॥ ९७ ॥ आता, 'लक्ष्मणा लागली शक्ति, औषधि न्याविया
नुगवता गमस्ति, । नाही तारि अनर्थु, ' ऐसें मजप्रति । सांगतोसि, कपि-
वीरा. ॥ ९८ ॥ हा, गा, तूं ईश्वर केसळ होई । रात्रीमध्यें सीराम्भीसि
गेष्टासि. । महापर्वतु घेऊनि आलासि । बहु संख्या योजने. ॥ ९९ ॥
'न भूतो न भविष्यति' हे अर्धभूता. । आता उशीर होईल घडु बोळतां. ।
तूं तरि व्यथाभूत, हनुमता; । पादमात्र न चळये. ॥ १०० ॥ तरि आतां
तूं आणि द्रोणाचळु । लंकेसि पायाळ न भरता पळु, । ऐसें करीन तरिच
बाळु । राया दशरथाचा. ॥ १ ॥ हें जरि न करवे माझेनि । तरि नि-
ऊनि वप्या जाली जननी; । लज्जा सूर्यवशाळागूनि; । रामदास्य श्रुया
भेळें. ॥ २ ॥ कपि, सर्वथा चिंता न करी. । पर्यतासहित पैसें याणाचरि. ।
कार्मुकी घेदूनि लंकेशेजारी । निमिशार्धे ठेनीन तुज. ॥ ३ ॥ तथें पाठवि-
ट्या, वानरवीरा, । पुढें कर्तव्य तें करा, । वरिण्यापरी उपचारा । लक्ष्म-
णाळार्गी. ॥ ४ ॥ रघुनाथासि माझा नमस्कार । सांगा. म्हणावें, ' भरतु
तुहा किंकर । वाट पाहतसे, जैसा चकोर । चंद्रोदयाची. ॥ ५ ॥ कर्तव्य

आदिकरुनि । स्मरण करितां तुमचें ॥ १५ ॥ चंद्र चकोरतें आळवी, । मेरु
चातका बोळावी, । सूर्य चक्रवाकतें भावी, । हें श्रुत ना दृष्ट, स्वामी ॥ १६ ॥
जेथें बैसला क्षुधाकांतु । तेथें कल्पतरु गेला भीतु, भीतु । राजा सेरकाचा मृत्यु, ।
हेंही श्रुत ना दृष्ट, स्वामी ॥ १७ ॥ म्हणोनि ऐसें वाटतें, करीगोरा, । तुम्ही
ईश्वर चराचरा । असोनि आणिकाचें चितन करा, । हें अति आश्चर्य वाटे.
॥ १८ ॥ तारे छंदु लागला कवणाचा, । हें सांगा, स्वामी, मुगचा, ” ।
ऐसा प्रभु आदिकोनि गौरीचा । निवें हास्यवदन केळे ॥ १९ ॥ म्हणे,
“ मली मली, हो शुमानने, । वरें पुशिलेंसि अंगने, । मुचितें परिस,
मवाने, । उपदेश करूं तुज ॥ २० ॥ जें अति गुढ आमुचें, । सार
सकळ शाखांचें, । बीज यया चराचराचें । उत्तमोत्तम जाण ॥ २१ ॥
विरिचीचें जन्ममूळ, । परममुखाचें मुख केवळ, । शुद्धतायुष्यतामृतीचें
फळ, । तारक भवार्णवीचें ॥ २२ ॥ तें मी जपतसें जाण. । कोण
म्हणसी तारे ‘राम राम.’ । हें तूंही जप; जेणें परम । मुखानुभव पावसी.
॥ २३ ॥ ज्याचें राम नाम, तो जाण एक । सूर्यवंशी दशरथकुळ-
टिळकु. । लीलावतारधारी, व्यापकु, । मुरसकटाकारणें ॥ २४ ॥ विचा-
रितां, प्रिये, पाही, । या रामासि जन्मकर्म नाही. । चैत्रि अवधें दित,
हेंही । मिष्या, मापाधम ॥ २५ ॥ मज आणि त्यासि वेगळीक ।
नाही, जैसं भेदिळें फनक. । अभिमानी भेदवादी लोक । मिष्यासि आदी
पढें. ” ॥ २६ ॥ असो. ऐनं शुक्रे भोलिळें, । तें पार्वतीसि अनमया
भाळें. । विपाही ‘राम’ मयासि अगिकारिलें; । दीक्षा चंद्रवृंदाची ॥ २७ ॥
आतां असो वदु पाह्याळ. । पारिता राहिले कथेचें मूळ. । हनमनु
द्रोणादि नेतु, जैसं फळ । पक्षी चंचुवा धरुनि ॥ २८ ॥ मरला रात्रीचा
मितीय ग्रह । बांनरदळेंसी खुर्गिर । वाट पाहे; म्हणत “उशांक । यहु-
साळ जाळा.” ॥ २९ ॥ बोळे सुभीचा विमीषणासि, । “ कां पां नयेथि
मासति ? ” । कोण जाळी असेळ गति । तें ईश्वर जाणें ॥ ३० ॥ आम्ही
वाट पाहणसो पेंथें, । न फळे वर्तमानु हनुमंतु जेथें । काय अनु पावला
गगनपंथें । जाता, येता प्यरला भुमी ? ॥ ३१ ॥ कां पांनु वाहनां पोतें
भाळें । असोनि मध्येथि टाकिलें, । कां जातोथि मित्र केडे । यत्नंत

खेचरी, ॥ ३२ ॥ कीं रात्रीं निद्रेनें जांकळिला, । भूतळीं उतरुनि निजेला, ।
 कीं पर्यंतु नसेल हाता आला, । कीं औपधि पळालिया ! ॥ ३३ ॥ म्हणों
 गोविला एकाधिया नारी । तरि तो ठायींचा ब्रह्मचारी; । कां क्षुधा पीडिला
 म्हणोनि क्षीरसागरीं । क्षीरपान करितु ठेला; ॥ ३४ ॥ कीं पडला गंधर्वाचां
 पाशीं, । गुंतोनि खिळिला आकाशीं; । कीं दिग्मोह जाला डोळ्यांसी, ।
 मार्तु ठायीं नपडेचि ? ॥ ३५ ॥ आतां हनुमंताचीं करणें आशा । या कोणा
 साक्षीचा भरंवसा ? । भागत्रय क्रमूनि गेली निशा, । प्रातःकालु जाला दिसे.
 ॥ ३६ ॥ जानकीनखाचीं रंगु जैसा । तैसी दिसत असे पूर्व दिशा; । धव-
 लता ठाकली आकाशा; । वायु सुशीतलु सूटला. ॥ ३७ ॥ मजवियोगें
 सीतामुखकमळ, । तैसें जाळें दिसे इंदुमंडळ. । सुरुगुरुप्रति दावीत बळ ।
 भृगुनंदन उदेल. ॥ ३८ ॥ नाग्यभोगाचिये ओहटीं । मांडवी हळूहळू
 संपत्तीसि तुटी, । तैसिया गगनाचां पोटी । तारा छोपों लागळिया. ॥ ३९ ॥
 सरला खेचरांचा खेलु, । विघडला योगिनींचा मेळु, । उल्लासि सुटला
 पूळु, । फाककुळ चेडरें जाळें. ॥ ४० ॥ कुमुदिनींवरि होते पदपद ।
 रायांची इच्छा जाली मंद, । राहिले मुखींचें हुंकारशब्द । गुंढिले कुमोद-
 पत्री. ॥ ४१ ॥ विश्वासि जागें फेळें सावध, । शाळें दपत्याचें सुरतयुद्ध, ।
 उचित कर्म अनुष्ठिते जाले सुबुद्ध । अधिकारपरत्वे. ॥ ४२ ॥ चक्रवाकींसि
 जाली तुटी, । रात्रीं मोमात्तां जाली हिपुटी । तिर्ये परस्परें चाळिलीं भेटी ।
 द्रुथडींहुनि जळामथ्ये. ॥ ४३ ॥ असो. ऐसा प्रभातसमयो । दिसे, जाला
 अरुणोदयो. । नयेचि कीं वायुतनयो, । काय करणें आता ? ॥ ४४ ॥
 या काळाउपरि शीघ्र रथिरथु । उदयाचळारूढ जालेया अनर्थु. । ऐसें
 बोलतसे रघुनाथु । कपिवीरमंडळी. ॥ ४५ ॥ ऐसें बोलें सीतारमणु. । त्यासि
 उत्तर दे विभीषणु. । म्हणे, “देवा, उदेल अरुणु ! । निशा प्रहर एकी
 आहे. ॥ ४६ ॥ जेणें लगे उदयो होईल अर्का । त्यासि व्यवधान असे
 झोठ घाटिका. । अद्यापि स्थाने कृत्तिका । पावत्या नाहींति, स्वामी. ॥ ४७ ॥
 किमर्थ हनुमंताची चिंता । करणें, जी जनकजामाता ? । समयो जालांसे
 येता, । ऐसा मनोदयो माझा. ॥ ४८ ॥ सर्वेश, तुम्ही आपुलां मनीं । विप-
 रीत कारितां चितवणी, । जे, हनुमंतु पडला व्यसनी । म्हणोनि अशूनि

नयेचि. ॥ ४९ ॥ तरि ऊर्णनाभीचा तंती । गुतेळ केसा ऐरावती ? । अहे,
 मशकाची पंगती । वायासे कोंडी काप ? ॥ ५० ॥ वरि चाळता पिपी-
 लिक्काचें कटक । रंगडेळ काय येरुचें मस्तक ? । राघोताचेनि तेजें सिंधू-
 दक । काय शोभेनि जाईल ? ॥ ५१ ॥ ऐसेही होईल, गुननवती, । पशि-
 म्यसनीं न पडेळ मारुति. । आता तत्काळ येईल हे वदती । वदली
 आकाशी. ॥ ५२ ॥ ऐसे विभीषण रामाजगळि । बोलतु, तर तेचि
 काळी । अकस्मात सिंहा पिवळी, । प्रभा पडली लंकेनरि. ॥ ५३ ॥
 समस्तही पाहती उत्तरे. । पुढें निमिषार्ध न भरे, । अति समाप ऐसिये
 त्वरे । पर्णतेंसी कपि आला. ॥ ५४ ॥ सहस्रान्वि पाजळिरुपा प्रदीपिका, ।
 तेंणें तेजें भरली भूमिका, । तैसा लंकाप्रदेशु असिका । बह्मदीप्ती उज-
 ळला. ॥ ५५ ॥ ऐसा समयो वर्तला. । अंगद उत्तरे पुढें आला, । तंन
 हनुमते येथें सरला । भूमडळनारि ॥ ५६ ॥ अमृताचा घट भरुनि ।
 सुपर्ण आला स्वर्गाद्वनि, । तैसा द्रोणाचळ्यासि घेवोनि । पननामजु आला,
 ॥ ५७ ॥ वानर हनुमतासि देवते जाळे, । एक रामासि सागों नेळे, ।
 एक आनदें गर्जनेळे । 'जय जय राम,' म्हणौनि. ॥ ५८ ॥ परिसरें हनु-
 मतु आला, । कर्मासहित रामु आनदला । सुपर्ण बेंच पुढें जाळ । पर्णतु
 पहोण्या ॥ ५९ ॥ उत्तरे सेनाप्रदेशीं हनुमते । उत्तरोनि ठबिळें द्रोणातें, ।
 उर्चा पाच योजनें प्यातें, । बर्तुळ दश योजनें. ॥ ६० ॥ अति अर्ध
 म्हणुवा द्रोणागिरि । दिव्य औषधि जयागिरि, । खाणीं स्नाचिया पाठरीं, ।
 सरोवरीं अमृतोदके. ॥ ६१ ॥ याचि पर्णतासि पहिलें । हनुमते होतें
 आणिलें, । तिय प्रसर्गों वर्णन अमे वेळे । स्थळ निवाळेयासारिलें. ॥ ६२ ॥
 असो. ऐसा देखोनि गिरि । सुपर्ण अति आश्चर्य करि. । मग आरुढला
 तयानारि, । चट्टु जैसा उड्याचली. ॥ ६३ ॥ दिव्य आपधि देखिल्या
 डोळा । सुपर्णु जाला चित्तेवेगळा. । दुरुनि दिसती अग्रीच्या जगळा । परि
 निजार्गे ऐसा असती. ॥ ६४ ॥ आगे त्याचीं असती वनळें, । पर्णें
 अत्यंत शीतळें, । निळीं बहुत बर्तुळ फळें, । पुष्पें ताम्रवर्णें ॥ ६५ ॥
 त्या सुधामय पट्टी, । ईश्वरें त्यांचां ठायीं सामर्थ्य ठेविली, । पूर्वींही कपि-
 सेना उपचारली । त्यांचेनि गंधगातें. ॥ ६६ ॥ परमेश्वराचिये ह्मणेस्तन ।

इतुका ठायीं गुणवैभव, । प्रसंगोपात्त बोलने भाव । प्रश्रिकाचिया प्रीति.
 ॥ ६७ ॥ एक पा वृद्धीवृक्षासि गुणसामर्थ्य, । यापासात्र सफळ होती
 मनोरथ, । आणि दुसरें पापाणीं यथार्थ । असाधारण गुण. ॥ ६८ ॥
 एक पापाण उदकीं बुडरिजे, । तें उदक उदरीं घेइजे, । तेणें सर्पदृष्ट
 जालेंया जीजे । आताचिमे वर्तमानों. ॥ ६९ ॥ परिसु पाषाण होयें
 साचें, । सुवर्ण करितसे लोहाचें, । चिंतामणि चिंतिलें चिंतीचें ।
 सर्वथा सिद्धी नेतु. ॥ ७० ॥ आणि, मंत्राचा ठायीं सामर्थ्य गहन ।
 उच्चारण, मोहन, आकर्षण, । विळण, स्तमन, निघसन, वशीकरण, ।
 साधन मंत्राचेनि बळें ॥ ७१ ॥ मंत्रें व्याधि भस्म होती, । मंत्रें निधानें
 हाता येती, । मंत्रें भूतपिशाच पळती, । मंत्रें असाध्य साधे. ॥ ७२ ॥
 मंत्रें देयता बस होती, । मंत्रें युद्धीं शस्त्राखें जयो देती, । मंत्रें शुभाशुभें
 पावती । इच्छिजे मनोरथ ॥ ७३ ॥ असो आता ब्रह्म बोलजे । या तिहीं
 ठायीं सामर्थ्य नारायणें । ठेविलें आहे गुणठेगणें । लोकोपकाराकारणें ॥ ७४ ॥
 पुढें सपेण सुमीनाचा श्वशुर । त्या औपधीसि करुनि नमस्कार ।
 प्रार्थिता जाला पदर । पसरुनि तळवटीं ॥ ७५ ॥ सपुष्पें, सफला,
 सपत्रीं । चतुरें घेतळिया करपात्री । त्या कोण नामाच्या तरि बर्ती ।
 प्रथम कथिल्या होत्या. ॥ ७६ ॥ आता सांगो मागुतेनि । एकि संजीवनी,
 दुसरी सधानी, । तिसरी सुवर्णकारीणी, । चौथी निशल्या ॥ ७७ ॥
 ऐसिया चत्वारि औपधि । मुपेण घेता जाला आल्हादी । ऋहू पात्रीं येग-ग-
 लिया सिद्धि । रसचिया करुनि उतरला. ॥ ७८ ॥ मग लक्ष्मणाजवळि
 जाळा । संजीवनीचा रसु मुखीं घातला, । तेणें सौमित्रु सजीव जाहला, ।
 उघडिले लोचन ॥ ७९ ॥ शक्तिपार्ते वक्षस्थळ चूर्ण जालें । तेथ निश-
 ल्येचेया रसासि घातले, । तेणें अस्थिसलाचें उदक केलें, । जेसें अग्रा घृत
 विघरे. ॥ ८० ॥ त्याउपरी घावो मुखपर्यंत । ओतिलें संधानीचें रसागृत, ।
 तेणें वक्षस्थळ त्रिकलाग समस्त । साधिलें ठायिंचे ठायीं ॥ ८१ ॥ क्षत
 त्वचेसि विशाळ पडलें । तेणें सौंदर्य होतें हरितलें, । मग त्यापरि जळ च-
 र्चिलें । सुवर्णकारीणीचें, ॥ ८२ ॥ तेणें देह पावला दिव्य शभा. । तात्काळ
 लक्ष्मणु राहिला उभा, । जैसी ग्रहणमोक्षीं सूर्यविग्रप्रभा, । तैसें तेजुद
 चढलें. ॥ ८३ ॥ ऐसा उठताचि लक्ष्मणु, । करचाफीं शीघ्र लाविला प्राणु. ।

पुढें धांमिन्नाला, "रावणु । कोठें ?" म्हणोनियां. ॥ ८४ ॥ रावणेंसीं सुद्ध
 करितां करितां । शक्तीनें भेदिता अवचिता; । तोचि संस्कार ह्दयीं होता ।
 तेणें गुणें ऐसें केळें. ॥ ८५ ॥ जैसें कांहीं कृत्य करितां निद्रा आली, ।
 पुढें जागृति कृति उदेळी, । तैसें लक्ष्मणासि जाळें; हांन आगळी ।
 युद्धाची पुनरपि. ॥ ८६ ॥ तंव आढ विभीषणु जाला. । म्हणे, "रावणु
 तंकेसि पळोनि गेला; । यावरि आशायला ठेला । सामिनु रणांगणी. ॥ ८७ ॥
 संप्रीवु म्हणे सौमित्रांत, । "कष्ट जाळें, जी, बद्ध तुमते. " "चारें वत्सां"
 म्हणोनि सीताकांते । आळिगन दिपळें. ॥ ८८ ॥ मग धोषण मस्तका-
 वारें । पुरवाळी रुगमृतकरी. । म्हणे, "चारें, धमलासि; येरों । शक्ति
 टाकिळी होती. ॥ ८९ ॥ तरि शक्ति टाकिळी निशाचरें । त्याचीं आजि
 छेडीन शिरें. । विसणी घाडीन निर्धारें । रणमिघाकारणें." ॥ ९० ॥ ऐसें
 बोलिळें सीतारमणें. । परम सुख मानिळें लक्ष्मणें. । कपिदळ आनंदोनि
 गर्जे, तेणें । दिग्मंडळ सपूर्ण जाहळें. ॥ ९१ ॥ लक्ष्मणाळागीं द्रोणाद्रि
 आणित्ता, । आणिकाही घायाळां उपचार जाला, । जैसा गौतमाचेनि
 प्रसादें तरला । आणिकही दोपी जनु. ॥ ९२ ॥ कां नयंतियाचेनि छत्रमोर्गे-
 मित्राजें जेजिजती जगे; । नाना शिबींचेनि सत्वसंगें । ग्रामस्था कैवल्यपद ॥ ९३ ॥
 असो. ऐसा द्रोणागिरि । सौमित्रु उपचारिलेयावरि, । पुनरपि हनुमंतें घेऊनि
 करी । नेरों आरंभिला. ॥ ९४ ॥ घटिका पाच शारंगी । उरळी तिथेचि
 अन्तरों. । पर्यतासहित अवरों । माहती उड्डाण केळें. ॥ ९५ ॥ जात
 उचरे गगन कवळितु, । अंगवायो शब्दशब्दा वाजतु, । जैसा प्रळयां
 क्षोभला वातु । भूगोलु फोडायला. ॥ ९६ ॥ ऐमें देखोनि गुप्त दूर्ता ।
 वार्ता कथिली रावणाप्रति. । "लक्ष्मणु उपचारुनि, माहति । पुनरपि
 परंतु नेतो." ॥ ९७ ॥ ऐसें परिक्षोनि दशाशिरें । हनुमतावारि कोरें

नाम सुप्रसन्न । महावक्र असे तिसरा । चौथा महोदर. ॥ १ ॥ उत्कामुख
 मंचम निशाचर, । पष्ठमासि नाम महावीर. । सप्तमासि नाम निर्धर ।
 चतुर्वक्र ऐसे. ॥ २ ॥ हस्तकर्ण नाम अष्टमाचें, । शौखकर्ण नाम नवमाचें, ।
 मेघचित्र ऐसे दशमाचें । जम्नादारम्य नाम. ॥ ३ ॥ ऐसे दश राक्षस
 पुरुषार्थी । क्रोधें भूलतांसि पाडोनि ग्रंथी । धाविनले गगनपंथी, ।
 हनुमंतापाटी लागले. ॥ ४ ॥ हांकीत टाकीत महात्वरें । पृष्ठासि संघट्टे
 येकसरें. । हाणिती, म्हणती “ सांडी, वानरा रे, । द्रोणाचळ हातींचा. ”
 ॥ ५ ॥ ऐसे गर्जना करीत गाढे । बळें आढवे आढे पुढें, । जैशी
 पंडितासन्मुख मूढे । वाद करूं आलीं. ॥ ६ ॥ राक्षस दहा जण एके
 वेळें । हनुमंतासि संघट्टे बळें. । गदा, खट्वागें ओहसुसळें । हाणिते जाळे.
 ॥ ७ ॥ पाहटुळी वृणकाढी उडाली । ते पर्यंतापरि पडली; । तैसी तियें
 खम्लें लागलीं । हनुमंता आंमीं. ॥ ८ ॥ मग मादति वातचक्राचियेपरी ।
 अमो लागला अंगरी, । वामकरें ताडोनि पृथ्वीपरि । राक्षस दहाही पाडिले.
 ॥ ९ ॥ अंतरिक्ष गरुडें सर्प खंडिले । तैसे हनुमंतें काळरूप ताडिले, ।
 आपेंआप घूर्ण जाळे, । पडले भूमंडळीं. ॥ १० ॥ ऐसी मर्थ्येचि
 वरुनि ल्याति, । पुढें हनुमंतु मनोगती । क्षीरसिंधू मावळा, जंव गमस्ति ।
 उगयो पाहतु. ॥ ११ ॥ दुग्धार्णवपारी होता जेथें, । पककळा ऐसा
 ठेविळा तेथें, । मग पुनरपि दक्षिणपंथें । मुरडला हनुमंतु. ॥ १२ ॥
 जैसा सूर्य अस्ताचळाह्नि । पूर्वपंथें मुरडे मागुतेनि, । तैसा हनुमंतु मुरडला
 गगनीं । भयंडीत पुच्छ. ॥ १३ ॥ लघिळी द्वीपांतरांचीं पट्टें, । लंघिळीं
 पंचसागरांचीं तटाकें, । लंघिळीं पर्यंताचीं मस्तकें । मेखवल्गुनि आला.
 ॥ १४ ॥ लंचं सूर्यमंडळासरी । तेंपावतु अंगरी, । येऊनि त्रिहटाचळ-
 वारें । निजदळांत उतरला. ॥ १५ ॥ वेडुळीह्नि विनताम्बु । क्षीर-
 धिपारी रुगराजु । उतरे, जैसा वायोतनुजु । लंकेसि आला पै हो.
 ॥ १६ ॥ आला, हो हनुमत आला, । म्हणोनि वानरी घोष हरपें केला, ।
 अंगद बहुरां कर्मिनी पुढें आला । हनुमंतासि भेटावया. ॥ १७ ॥
 हनुमंतें सर्वांसि मुष्ट देऊनि । स्पृनाप, लक्षण जपे स्थानी, । तप
 सन्मुन येऊनि । नमस्कार पातला. ॥ १८ ॥ स्पृत्तमे हनुमंतासि देगिळे ।
 आनद आसनीह्नि चारि पाडले । पुढें येऊनि उचडिलें, । आलंगन

दिखले प्रेमें. ॥ १९ ॥ निचारितां ते येरुचि दोने जण । चतुरास कळली
 असेल सून, । अवतरले कार्याकारण । स्वामिमेवकारणें. ॥ १२० ॥ असो.
 भेद का नमनें हे बोली, । तारि आणिक युक्ति असे स्फुटी, । पंचमूर्तेकाय
 वेगळी । आहेति देहपत्न्ये ॥ ११ ॥ आत्मा बोळिजे वेगळ, । तारि झाले
 हांसती या बोळ, । भिन्नपणाचा अमु नाथिळ, । जन स्वरूपी शुद्धि नाही.
 ॥ १२ ॥ सकळ 'एकमेव' ये अर्थी । प्रकरणें असती अमेदप्रयी; ।
 श्रुतिनाक्येही वेदपथी । अद्वैत प्रतिपदिती. ॥ १३ ॥ ऐसा हनुमनु
 आलिंगिलियागरे । रघुनाथे धरिळ करी. । विसवृनि आसनाशेजारी ।
 स्तुति बोलता जाऊ. ॥ १४ ॥ "हनुमत्ताने जो उपकार केला ।
 तो माझे आमी संक्रमला. । माझेनि प्रतिष्ठाकार नवजे बोलिला" । म्हणे
 पुनः पुन्हा श्रीराम. ॥ १५ ॥ या शब्दाचा भाव झाला. । चतुरासि
 असेल कळला. । पारि प्रकटही पारिजे बोलिला, । जेणे श्रुते सुखी होती.
 ॥ १६ ॥ याचा भाव ऐसा वाटे: । उपकारे परोपकार किडे. । संक्रमण
 कैसे हुडे । पुढा ज्ञानानुबधे. ॥ १७ ॥ ऐसा असे कर्ममार्गु. । श्रृणानुबधे
 बडे सगु. । पुन, फलत्र, पत्र, मोगु । श्रृणानुबधे. ॥ १७ ॥ म्हणोंना
 हनुमत्ताचे उपकारा श्रृणी । असें हे श्रीरामा अत, स्तुती; । की जे अतारी
 मिळणी । ऐश्वर्य असायी. ॥ १८ ॥ असो. ऐसा अग्रनिजापति । बोले
 हनुमत्तासि प्रेमप्रीती, । जैसा नृसिंह दत्तप्रकाशे । मन्हादाजवळि बोले.
 ॥ १९ ॥ परितोनि श्रीम्वामीची वचने, । जे रेची अमृताहूनि गहने. ।
 त्यासि प्रतिवचने वायुनदने । दिजेतासि ऐसी. ॥ १३० ॥ "देवा, तुमचे
 शब्द उफराटे. । तुम्हीच, जी, उपकार केले मी. । आम्ही कृतत्रपणें
 अगदाटे । कियेक काळ होतो. ॥ ११ ॥ स्वामी, तुज ऐसा कोण
 उपकारी ? । आम्हासि जननीचे उदरी । राखिले कोणे, कोणे परी ।
 ते तुझे तू जाणमी. ॥ १२ ॥ टापागित मासाचा गोळा । त्यासि
 जीवनउपान, दयाळा, । अभिनव निर्मिती दुष्कळा । मातेच्या
 वक्षस्थळी. ॥ १३ ॥ हे शरीर राखिले समयी, । आतां लायिले आपुले
 सोई, । मन दियोनि तुम्ही आपुडे पायी । ठेयिले चरणेणु ऐसे ॥ १४ ॥
 पोर उपकार केला, देवा, । जेव्हा देहो दिवला निगन देवा; । येणेंकरुनि

तुमची सेवा । काहीं एक घडे. ॥ ३५ ॥ जें घ्यानी चंद्रमोळी, । तें तुजें
स्वरूप येहीं डोळीं, । येणें शरीरें आहलींवाहलीं । आम्ही पाहत असों.
तुम्हासि बोलावया श्रुति । स्तननें पंखडी करिती, । परि नूकळ तयाप्रति ।
आम्हां बोळता, जी, बहू. ॥ ३७ ॥ जें मुख मोक्षपदीं नाहीं, । तें मुख
दिधळें आम्हा येचि देहीं. । आठा विचारुनि, स्वामी, पाहीं, । कोण
उपकारी जालें ? ” ॥ ३८ ॥ ऐसें हनुमत बोळत क्षणीं । वात्यत सतोषला
चापपाणि. । पुढें सयेंचि उचित वाणी । वानरेशु वदे ॥ ३९ ॥ “ असंधारण
हनुमताचें बळ, । हा ईश्वरपुरुष केवळ, । याचेनि अमृतारें कपिकुळ ।
धन्य जालें जगांत. ॥ १४० ॥ हनुमताचेनि पुरुषार्थपणें । आम्ही
डवरलों भूषणें, । जैसें भाग्यवताचे एकवटपणें । समर्थता मिरविजे.
॥ ४१ ॥ निहगमकुळीं घनतामुतु, । कुजरकुळीं ऐरावतु, । सर्पकुळीं तो
अनंतु । जन्मला जैसा, ॥ ४२ ॥ तैसा हनुमत वानरकुळीं । अवतरला
बळियाहूनि बळी. । द्रोणाद्रि धरुनिया करतळीं । आणिला केव्हडा. ॥ ४३ ॥
रात्रीमध्ये हा एकला । दोनि वेळां आला, गेला । मार्ग गणना करिता
जाळा. । असभाव्य, असह्यात. ॥ ४४ ॥ भूगोलाचेनि अनुमानें । जाळीं
आठ पोटि योजनें । वान्मीकक्षेकींचीं वचनें । ऐशोच आहेति ” ॥ ४५ ॥
वक्ता श्रोतयासि प्रसंगासरिसें । म्हणे, जी, हनुमननाटकीं ऐसें असे, । तें
सुमानसें । परेसा तुम्हीं. ॥ ४६ ॥ द्रोणाद्रि क्षीरान्धीचे सव्यटो, । लंके-
हूनि योजनें चारि कोटि, । तरि त्याचे चतुर्गुणित या रात्रीचे पोटो ।
हनुमंतें व्रमिळी ” ॥ ४७ ॥ असो. ऐसा वानरपति । बोलें हनुमताची
स्तुति. । पुनरपि रघुनाथ बोलें, “ मारुति । लक्ष्मणाचा प्राणदाता.
॥ ४८ ॥ सूर्यवायोपरीस वीर्य गाढें । केळें हो समस्तापुढें. । यश
घेताले मंग्येवढें । जीवनिळें लक्ष्मणातें. ॥ ४९ ॥ लक्ष्मणाधीण
सीतेची काय चार ? । काय रावणगर्भाची होड ? । अयोध्ये
ज्वाळ, तें फोट । कोणें मनीं घारिलें ? ॥ १५० ॥ तरि वरवें जाउं बहूसाळ ।
व्हातां नष्टरूप मासे सिखी जाटीळ. । आनि रावणासि बाधेजळ । ऐसा
मनोदया होतो मारता. ” ॥ ५१ ॥ याउपरी सैमित्र म्हणे, “ स्वामी, । सत्य-
प्रतिज्ञ तुम्ही, । तरि मरण कैजें ? आम्ही । मृत्यु नितोनि ठेलें. ” ॥ ५२ ॥

तंव विभीषण म्हणे, "देवा, । बोळिल्य बोळ सिद्धी न्यावा; । आणि दर्श-
 मीव यथावा । जंववारी अस्तमान नव्हे." ॥ ५३ ॥ तंव "हो, जी" म्हणे
 सीतारमणु । "दिवस असतांचि वधीन रावणु, । हा माझा प्रतिज्ञापणु ।
 दव देखतीं दोळां." ॥ ५४ ॥ आतां रघुनाथ बोळिला ऐसें. । संतोपलीं
 सकळांचीं मानसें । इतकी गतकथा जाळिया, कैसें । वर्तलें तें बोळिलेजें.
 ॥ ५५ ॥ कथासमुद्र, हे वारदेवी । कावित्वलक्षण तारु चालवी, । ते
 चाळीची अपूर्वता पहावी । चतुरे दोळां. ॥ ५६ ॥ काव्य तरि भोक्तेयां-
 कारणें । मारिलें अपूर्वशब्दरत्नकेणें; । गुणग्राहकीं धेऊनि भूषणें । कर्णी
 घाळनि मिरविजे. ॥ ५७ ॥ इति श्रीरामायणीवाक्यार्थ, । रघुनाथचरित्र
 अस्तंभावित । सजन सदा सेवित । तरणोत्तर उपाव म्हणौनि. ॥ ५८ ॥
 तचि प्रमेय आपुले युक्ती, । महाराष्ट्रमांषा, आपुले मनी । बोळिलें परि-
 सावें श्रोती; । कृष्णदास मुद्रलु म्हणे. ॥ १५९ ॥

प्रसंग सत्तावघावा.

ॐ नमो श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । वीर-
 मंडळीं विराजमानु । रामचंद्र राजीवलोचन, । तयाप्रति मुमिजानंदनु ।
 सारांश बोलता जाळा. ॥ १ ॥ "परिसा, हो सर्वज्ञचूडामणि, । चत्वार
 चिंता चौघाचीं अंतःकरणीं । त्या शीघ्रकाळें, शरासनपाणि, । निरसाव्या.
 ॥ २ ॥ इंद्र इंद्रपदापासूनि । चिरकाळ पडला व्यसनी, । तो, कृष्ण
 जैसा घनालागूनि, । तैसा स्वर्ग इच्छित असे. ॥ ३ ॥ वैरियांचे घाटिके
 मेथिली । तुमच्या वियोगास्तव तज्जमळी, । जैसी ते जीवना वेगळी ।
 जळचरी पीडत असे. ॥ ४ ॥ भरत, कैकेयीकुमर, । तुमचेनि भेटी आर्त
 धोर, । जैसा जमावास्थेसि चकोर । चंद्रोदयाकारणे. ॥ ५ ॥ बड
 विभीषण हृदयामीतरी । लंकाप्राप्तीचा आर्त करी, । जैसा द्वितीय संबंध
 प्राप्त जाळियावारी । वर मनी वाहे. ॥ ६ ॥ त्या चौघांची चिंता, रघुपति, ।
 जाईल रावणवधाती; ॥ म्हणौनि आतां विवृति, । शीघ्र पळवती

वधावा. ॥ ७ ॥ कपींद्रा राज्य प्राप्त जालें, । न भोगितां सवेचि
आणिळें, । जैसें क्षुधार्थियासि उठविळें । मिष्टान्नार्थिनि. ॥ ८ ॥
हे समस्तही कपिवीर । नित्य युद्ध करितां कष्टले थोर । त्यांचे पुनकळत्र
चितातुर, । त्यांसिही आज्ञा पाहिजे. ” ॥ ९ ॥ ऐसा सौमित्र आदरें
उपक्रम करी. । बोलतां संतोपळे श्रद्ध, हरि; । जैसें मेघगर्जनीं चातक-
मयूरी । आनंदें उचंबळिजे. ॥ १० ॥ तंव तेचि प्रसंगीं विभीषण बोले. ।
“हो जी, कल्पवृक्षा तळीं बैसले । ते राहती क्षुधेले । हें कैसें घडेल, जी ?
॥ ११ ॥ जें कर्तव्य असेल मनीं । तेचि सौमित्र बदला वचनी.” ।
विभीषणाचे बोल परिसौनि । करुणार्णव बोळिला. ॥ १२ ॥ “ दशप्रीव
कालिचे दिवशीं । युद्ध करितां आम्हांसि । रणभ्रष्ट जाला. मागुतें त्यासि ।
देखिलें नाहीं. ” ॥ १३ ॥ तंव विभीषण म्हणे “ बलाब्धि, । रावण
ब्रासला कालिचे युद्धी; । मग तेंचें ऐसी बुद्धि । योजिली अंतःकरणीं.
॥ १४ ॥ शुकाचार्यासि जाऊनि शरण । मंत्र मागितला अतिनिर्वाण. ।
याचें विधान घडडिया संपूर्ण । त्रिपुरापासांनि जयो. ॥ १५ ॥ पूर्वी
अपर्णावर, चंद्रमौष्टी । रावणासि प्रसन्न जाला, ते काळी । अतिनिर्वाण-
मंत्रावळी । उपदेशिली आहे. ॥ १६ ॥ तो मंत्र स्मरोनि हृदयीं । होम
कांति असे ये समयीं । रौद्रीपासूनिषां कठिण ठायीं । अभिचारिका गाडिळें.
॥ १७ ॥ लंके दक्षिणभागीं दुर्ग हुडे, । ते आंतवटीं कर्वतले फडे, ।
तेथें गुहा विशाल; माजी न पडे । कदा सूर्यप्रकाशु. ॥ १८ ॥ ते गुहेचे
मुखमंडळीं । रक्षण राक्षस ठेविले आतुर्बळी; । जैसी रुद्रभूमीसि मूतावळी ।
साठेतीन फोटी. ॥ १९ ॥ एकाप्र गुहेमीतरी । अग्नीतें मंत्रोपचारीं । रावण
हवीतसे, अंभरीं । धून दाटला दिसे. ॥ २० ॥ ऐसियांनि विप्र कल्पनि
शीप्रकाळ, । उठवूनि आणावा युद्धा वळें. । मग क्षेत्रिचें समरगणीं
घननीळें । सर्वथा मोश देखे. ॥ २१ ॥ अन्तळ, संपाति प्रधान आपुळे ।
भुक्तचारें तेंदेसि होते गेले, । ते ऐसी कर्ता घेऊनि आले । मुद्रताम्यें. ”
॥ २२ ॥ ऐमा दशप्रीराजुचें अनुवादु । कल्पनि सांगितला भेदु. ।
परिसौनि सीताजीपन्फदु । कपींद्राकडे पादे. ॥ २३ ॥ तेमाधि मुमांयही
भीमंठळीं । आज्ञानंकेतें न्यांयही. । देखे नि उठिले अतुर्दंडी । दशक दशा
महर्गमी. ॥ २४ ॥ ते कोण, तरि मुखेण, अंगद, हनुमंत, । गवय,

शरमु, महाबळी माल्यवतु, । गवमादनं, नळ, नीळ, जांतुनसु । ऐसे मुमुह
 दाही जण. ॥ २९ ॥ आणिक त्याचिये समागमें । सहस्र दहा, त्यांचीं नामें
 पृथक् पृथक् सांगता उष्णरश्मे । भाव्यान्ह कीजेल. ॥ ३० ॥ जाती चारिय
 तुल्य वेगें, । दहा सहस्र सेना मार्गे. ॥ ते कृतातसि म्हणती रगें, । गर्ज
 चाळत वसती ॥ ३१ ॥ ऐसे लंकेसि दक्षिणमार्गे । गेले येक येकामार्गे.
 मग सप्तप्रही गगनमार्गे । उडाले पक्षीं जेसे. ॥ ३२ ॥ पक्षियांची उपर
 म्हणाउ ह्मणू, । तारि पक्षी येक येक महाविशाळ, । जसे मनाक, मंदरा
 चळु । येव्ढे स्थूलदेरी. ॥ ३३ ॥ हें म्हणाउ नव्हे साधार । तीं
 जलात, संपाति येमोदर, । येहीं उडोनि आसमिळें अवह । सूर्यमंडल
 पर्यंत. ॥ ३४ ॥ पुढे संपाति सूर्याचे किरणी । पक्ष जळोनि पडल
 घरणी, । तेणें सीताशुद्धि सांगितली, हें कर्णी । पूर्वी परिसिळें अत्तेळ.
 ॥ ३५ ॥ पक्षीं गवड धनवारा, । त्याचा पक्ष येक येक पाजनें वारा; ।
 जेणें अमृताहरणी वज्रधरा । दृणवत्मानिळें. ॥ ३६ ॥ धापुळेंनि सा-
 मर्थ्यरळें । खादली सत्ताग्रेस सर्पाचीं कुळें, । धर मागोनि वैकुण्ठाळें ।
 निजयाहन वेळें ॥ ३७ ॥ भृग पक्षी जसा मंदरागेरि, । त्यानि आयुष्य
 मलयकल्पवरी. । हस शिरिचांचें वाहन, वास करी । जो सरेदा सयजोनी
 ॥ ३८ ॥ याकारणें पक्षी, सर्प, मासा, । जेसा बोलिजे असे तसा, ।
 हा परिहार दिवडा देसा । उपमे निमित्त जाणा. ॥ ३९ ॥ हा दृष्टांत
 येकाग बोलिजेत, । हा मार्ग सुचती बहुश्रुत. । असो आतां पांचाळ
 समस्त. । कयाखडण जाले. ॥ ४० ॥ पुढें आनर लंकादुर्ग उडोनि ।
 रावण होम करीत ते स्थानी । उतरले अकरमात मेदिनी । कृतांतगण
 जेसे ॥ ४१ ॥ ते होमस्थान परम कटिण, । बाकोसि नाही सप्तमर्ष. ।
 राक्षस राहिले असती रक्षण । चढ मदायोद्धे. ॥ ४२ ॥ गुदो, सुतळें,
 मुदळ, । परिस, पटीश, अमिळता बहुसाळ, । घाड खेडकें धरनि महा-
 मंड । कट बांधोनि निरामें. ॥ ४३ ॥ पानां त्यातें देवोनि । हाकिले
 छत्रिले मुकुण्ठनी. ॥ ४४ ॥ राखण कोटें, २, कोटें २ ॥ शृणोनि, । लालिह मि-
 सळले. ॥ ४५ ॥ राक्षसही अतिपणुकी । सवटले सत्यागळे समानी. ।
 'वे वे' म्हणोनि पानांमि बर्मी । प्रहार हाणिते जाळे. ॥ ४६ ॥
 लडले, धोमळे हुमपाणि । राक्षसांसि धोदून पाडिती धरणी. । मळपुद

भाडलें, सघंष्टणी । सरतीना माघारे ॥ ४२ ॥ काठण आरमिलें महा-
 शोर, । सुमीवरी वाहों लागलें रुधिर । वद्धत राक्षस, काहीं वानर, । प्रेतें
 होऊनि पडले. ॥ ४३ ॥ वधु जाला रक्षोपाळा, । पुढें गेळा वानर-
 मेळा, । तव गुहामुखीं जखिलें शिळा । जे वज्रा अभेद्य ॥ ४४ ॥
 अंगदें, शरभें, हनुमत्तें, । गनयगंधमादनजानुवत्तें, । निघसिलें समस्ता
 राक्षसातें, । जेसें कुजूरें कदलीनन ॥ ४५ ॥ मग अंगदें ऐसें केलें, ।
 मुष्टिघातें शिळेतें फोडिलें, । जैसें वज्रें खडिलें । पर्यंताचें शृंग ॥ ४६ ॥
 गुहाद्वारांची फोडिली शिळा, । पुढें मार्ग केळा मोकळा । गुहामुखीं वानर
 जाळ गेळा, । प्रवेशता शका वाटे ॥ ४७ ॥ सकळापुढें हनुमतु, ।
 त्यासरिसा घाळीसुतु, । त्यामार्गे शरभु, जावुगुतु । आणिकही अनुक्रमें
 ॥ ४८ ॥ ऐसे प्रवेशले सकळ, । तव भीतरीं महा मोठें स्थळ । विविध
 रचना बद्धसाळ, । येथें शिवालय तेथें ॥ ४९ ॥ त्या शिवालयाचे उत्तर-
 भेदिनी । तेथें महाकुडीं घटदळा बन्दि । वाला पंचवर्ण गगनी ।
 लागल्या, धूम्रमय जाळें ॥ ५० ॥ रागण पद्मासन घागूनि वसला, ।
 साक्ष बद्ध अस नेसला । हस्तां खुग टाकितो पहिला । अंगदानें अर्घ्यां
 गण्यें ॥ ५१ ॥ शिवा शुभाचार्यांचे दत्त । महा मंत्र जपे त्रिभुक्त ।
 नेत्र लावूनि समपैत । द्रव्याच्या आदृती. ॥ ५२ ॥ ऐसें रात्रणें माडिलें
 होमकार्य । देतोनि फलि करितो आश्चर्य । म्हणतो याचे फेरटें पुरण
 धैर्य । जयाशा धरिली आहे ॥ ५३ ॥ गेळा कुंभवर्ण वधु, । गेळा पुर
 ईंद्रजित वीर्यमिदु, । समस्ता गुहदाचा वधु । येणें देखिला होळा
 ॥ ५४ ॥ सर्वदि क्षात्र बुद्धस्यो, । याचा आता गणसंगयो, । परि
 अथापि इष्टि असे जया । केसे कर्म अनुष्ठित ॥ ५५ ॥ ऐसें एका
 घोडती पाद । त्यासि दुसरे देती प्रतिउत्तर । म्हणती सामर्थ्य याचे
 योर, । पुरुषप्रयत्न न सोडी ॥ ५६ ॥ हें पुरुषाचें पुरुषलक्षण । जोंवरि
 बुद्धीमर्थ्ये असे प्राण, । तरवरि न साडी आगमण । आपुडिया अभिमा-
 नाची. ॥ ५७ ॥ पुरुषधर्म टाचि बोलिजे, । मी चिरजीव येणें
 बुद्धी उदिम किं, । मज आता मरण, येणें बुद्धी नेदिजे ।
 सर्वेस आपुलें ॥ ५८ ॥ मलदाता विषमकाळ आला, । पार
 अनिमान त सांडावा आपुडा, । जैसा सिंह काळें पीडिला । एण सोडी

न धरी. ॥ ५९ ॥ म्हणोनि परमपुरुषार्थी रावण, । त्याचा का पा नेघावा
गुण । याच्या वधाकारणें नारायण । साक्षात अवतरला. ” ॥ ६० ॥
ऐसें वानर परस्परे । बोलती, तव वायुक्रमे । रावण ताडिला तयरे
समीप होऊनिया. ॥ ६१ ॥ तेणें लगेठे असती डोळे, । अंतर्-
दृष्टि जाला, बाहेरि काहीं न कळे. । वज्रासनीं, बैसला, न डळ । पर्वत
जैसा पें. ॥ ६२ ॥ तेणें प्रहारे मुठीच रावण, । मग हनुमंत घेतला
पाषाण. । जेथें असे दक्षिण कर्ण । तेणें बर्मा ताडिला. ॥ ६३ ॥ तेणेंही
चेतना नये रावणाते, । मग कापोनिया हनुमते । धावोनि वक्षस्पर्श
निगुते । उच्चाप्रहारे ताडिला ॥ ६४ ॥ जावुवत म्हणे हनुमंताते, । “हळूच
प्रयत्नें उठवा याते. । बर्मागीं मारू नका निघाते, । शब्द श्रीरामाचा
लागेल. ” ॥ ६५ ॥ हनुमते दिवले प्रतिउत्तर. । “तुम्ही बडील
झोळता साचार. । आम्हां कोण्हाचेनि हा न मरे, घर । मारिती स्फुना-
थाचे. ” ॥ ६६ ॥ ऐसें बोलोनि चापोमुते प्रसर्गी । बहु टायीं वाडिले
रावणालागीं, । पारि तो नमनां, जैसें गजा आगीं । शुष्क वृण लागता.
॥ ६७ ॥ मग अंगदे हस्तांच्या घेतल्या रुवा, । मस्तकीं ताडिले टक्क
म्रीवा । परिधानचिर फेडिले, नागिवा । शरभें केला कैसा. ” ॥ ६८ ॥
येकदाही मुखमटळीं । घेवोनि टाफिती घुडी । येक राख करिती कर्ण
त्रिळीं । ‘उठी, उठी’ म्हणोनि. ॥ ६९ ॥ ऐसे अन्योन्य उठविती, ।
पारि तो न चले जैसी पाषाणमूर्ति. । पाटपरी अंगद शीघ्रगति । अत, पुर
प्रवेशला. ॥ ७० ॥ रावणाच्या बहुत नारी, । मुरायनापरीन मुदरी, ।
त्रिधाधरगधर्वाच्या हुमरी । ज्याचें दास्यत्व करिती. ॥ ७१ ॥ ला
सा नारिया नयनकटाथें । भगती योगियाची उथें । ज्याच्या दर्शन
परोक्षें । व्यथां सरितादिकाभि. ॥ ७२ ॥ अतता रावणाचा गृह । नाना
मुखें भोगिगी तिही । हा काउपर्यंत फाहीं । घाती नेणती चितेची.
॥ ७३ ॥ काउ प्रवेशो न शके त्याचे मदिरें, । त्यामध्ये मुख्य मंदोदरी, ।
ते अंगदे घरोनि करी । ओडिळी बाहेर अकस्मात. ॥ ७४ ॥ व्याजें घेऊ
धरिती गौरणी, । कीं व्याधें खोपियातून पक्षिणी, । नाना फुलारे ते फल-
द्रिणी । सोड घालुनि धरिती, ॥ ७५ ॥ ऐनियापरी चाळीमुते मुकुमरे
मंदोदरानें । घरोनियां वटाग्रहस्तें । बाहे आमुडिळी ॥ ७६ ॥ तियेची

ज्यावरें, दिव्य भूषणें । उचळिता चूर्ण झालीं कळणें । 'हा हा' वोमों-
यिली, तत्क्षणें । अगद घेऊनि उडाली. ॥ ७७ ॥ न्हर्दीहूनि मीनपत्नी ।
गृध्र घेऊनि निवे गगनीं, । तैसी अंगदें मयनादेनी । धरोनि रावणाजवळीं
आणिली. ॥ ७८ ॥ "जानकी जगाची माडली, । तुवा ऐसीचरें, आणिली. ।
तैं उसणें घे" म्हणीनि लोटिली । रावणावरि मंदोदरी. ॥ ७९ ॥
मंदोदरीचे कजरीभारः । मृणालापरीस सुकुमार, । ते धरोनिर्वा निष्ठुर ।
वानर आसुडितीं निनोदें. ॥ ८० ॥ न बदवे विनाशकाळ मंदोदरीचा ।
चिर कचुक्रोस ठार कैचा ? मग ते वोमाइलीं दीर्घगाचा । "अहो नाथा,
पाहता काय ?" ॥ ८१ ॥ नेत्रीं सुटलिया अश्रुधारा, । रुदन करित बोलें
सुदरा । "उठा उठा स्वामी सर्वेधरा, । वानरी विटविलें बहू. ॥ ८२ ॥
जैसी गजपापरीतळी । सापडली असे कर्दळी । तैसी मीं कठोर कपिमेळीं ।
आमुडित आदोळित असे. ॥ ८३ ॥ अहो परियसा, दसमुखा, । मज नाथ
असतां तुजसारखा । वनचरें विटविली, कर्मरेखा । फेरडी फठीण मझी !
॥ ८४ ॥ राक्षस तुझ्या वळें असता । धरुनि आणितो मुक्क्या, काता, ।
त्यां काळण्या भाकिता मजदेखता । ताकाळ सोडनीं मी. ॥ ८५ ॥ ते मी
देवी मंदोदरी । तुज स्वामी देखता ये अवसरीं । गाजिजे विक्ताळ वानरीं, ।
अनाथ दीन जैसी. ॥ ८६ ॥ आजि इंद्रगित पुत्र असता । तरी वाराही
लागों नेदिता, । अधना कुंभकर्ण जिता, । तारिही ऐसें न होत. ॥ ८७ ॥
उठी, उठी, कायसें तप । गोग देतसे सचिठें पाप । या त्रैलोक्याचे
शाप । फळले ये वेळसी. ॥ ८८ ॥ आता किमर्थ हें कर्म माडिलें । मज न
व्हारें तितुकें जाळें । यापरीस तुज मरण भडें, । जैसे पुत्र, बधु पारले." ॥ ८९ ॥
ऐतेपरी मंदोदरी करुणाचनी । बोलें, रुदन करी दीर्घधनौं, । परी रावण
आसनाहूनी । न उठी, वैसेलें प्रेत जेने. ॥ ९० ॥ मग हनुमत्तें धरुनि
करी । उद्वाण केठें अंरणी, । तंन ते अधिक रुदन करी । "नाथा,
धर धाव" वाहत. ॥ ९१ ॥ "महापुत्री उमळोनि बटो । बुडत जातसे
खट्याळीं, । तैसी मीं तुझीं छी ये काळीं । घानर घेऊनि जाली." ॥ ९२ ॥
ऐसी मंदोदरी वोभात गगनीं । ऐकतां कपित जालीं भेदिनीं, । तंन रावण
भगळा ध्यानीं । भरतें पाहो लागला ॥ ९३ ॥ ऐकितो मंदोदरीचा
निवापु, । चळली, भगळा जपु, । सोडिया घाटची, सररडु, । हनुमत्तें

होम विव्वांसिळा. ॥ ९४ ॥ पुढें देखोनि अंगद ताढिला, । जांबुवंतु
 थापें हाणितळा, । मुष्टी करीनि वन्दिमुत पाटिला, । इतुके मूर्छित केले.
 ॥ ९५ ॥ मुपेणावयवराशमदनांसी । लोट्टुनि आपटिलें मूमीसी । वरकड
 कपि भयातुर मानसी । दुरीच्या दुरी पळाले. ॥ ९६ ॥ ऊर्ध्व पाहे,
 तंव हनुमंतु । मंदोदरी धरुनि नेतु । तैसाचि उडोनि मुष्टिघातु । हाणि
 तळा माव्ती. ॥ ९७ ॥ तेणें हनुमंतासि आढी गिरिगिरी । उताणा पढळा
 गृध्वावरी. । रावणें तात्काळ मंदोदरी । कपीपासुनि सोडविला. ॥ ९८ ॥
 तत्करापासुनि पुढपापें । धन सोडविजे समर्थे, । तैसी निजांगना नैर्ऋ-
 त्यनाथें । कपीपासुनि सोडविडी. ॥ ९९ ॥ आगडती वस्तु महापुरी ।
 बुदता उडी टाकूनि काढिजे बाहेरी, । तैसी रावणें मंदोदरी । कपीपा-
 सुनि सोडविडी. ॥ १०० ॥ निद्रिस्त व्यस्तां शार्दूल । जंबुक आपा-
 सुनि ने फवळ, । तो जागृत होउनि धारे सबळ । तात्काळ सोडवी.
 ॥ १ ॥ कीं अभिप्रासि युद्धी जयप्राप्ती । जालिया खेद वाटे चित्ती; ।
 सवेंचि मुद्द करुनि पुढती । जयो घेऊनि येईने. ॥ २ ॥ तैसी रावणें
 जाया मंदोदरी । सोडवुनि ते अनसरी, । प्रातीनें धरुनि द्वपदशकरी ।
 आळिगन दिवळें. ॥ ३ ॥ मुष्ट जुंवून पाहिलें, । तंर कपिररी बो-
 रखडलें; । जैसैं कर्दळीखंड चिरिलें । बदरीकंदकानें. ॥ ४ ॥ म्हणे,
 " बहू ग्रमलीस काते, । दोरे, तु आजि गुणसारे, । मी प्यानस्थ होतों,
 येव्ही गांजिते । कैसेनि ते गर्कटे ! ॥ ५ ॥ मन लयो पावळें गुपुती-
 र्भातरां । तें देहाभिमान केंचा शरीरां ? । जरी सर्प चाळती अंगाररी ।
 परीं शुद्धि सरया नाहीं. ॥ ६ ॥ कांते, निजेळियावरी । जैसा घर
 फोडी खानोरी, । आजि तेंसेपरी वानरी । मी प्यानस्थ अमतां केले. ॥ ७ ॥
 दुःख जाळे तुझां देहीं । म्हणीनि काते, दिणों नको काहीं । हा कोणी
 येक भोग पाहीं । उत्तमांसिच आहे. ॥ ८ ॥ कमें रेणुकेंचि काय केले ! ।
 पोटीचेंचि पुत्रे शिर छेदिलें; । पुत्रदहन दागेवरी घेतले । तारामणीम
 प्राणनाथें. ॥ ९ ॥ अहल्या ग्रलयाची वात्र, । तीं कमेंकरुनि जळी
 शिवा; । अमरना आली नटा । तें दमयंती काये जात्रे ? ॥ १० ॥
 जीचे म्दग्भू निडग माझी, । अमृत अमे करतळी, । ते पतीनें सजिडी
 दुष्काडी, । पुढें परगुळीं दामी जाडी. ॥ ११ ॥ जाळभराची वृंदा ।

तीसि भिक्षुकेँ केली आपदा, । भृगूची स्त्री पतिव्रता सदा, । तीस ऐक
 काय जाले. ॥ १२ ॥ तीसि दैत्य गगनासि नेळे, । पुनरपि पृथ्वीवरि
 टाकिळे, । गर्भपात जाला, पुढे जीवत्रिले । भृगूने पुनरपि. ॥ १३ ॥
 रामांगना जनकदुहिता । आमुचे बंदी पडिली सीता; । ऐसे रीती
 सांगता । पुढे ब्रह्म आहे. ॥ १४ ॥ आतां, कांते प्राणप्रिये, । श्रमलीस
 तूं निजगृहासि जायें, । नाना भोग भोगीत हृदय । चित्तारीहत करावें.
 ॥ १५ ॥ जाईन मी युद्धाळगीं, । बैरी वेंधीन रणरंगीं, । जें होणार तें
 आजिचे प्रसंगीं । आताच हो लागे. ॥ १६ ॥ संबोखूनि इतुके उत्तरी ।
 गृहा पाठविली मंदोदरी; । आपण आरूढला रथावरी । युद्धाकारणें
 निघाला. ॥ १७ ॥ शेष सैन्य जिगुकेँ होतें, । तें परिवेष्टित आळिलें
 सांगातें, । रणवादी भरिलें गगनातें, । उत्तरद्वारें आळिले. ॥ १८ ॥
 दैत्यवाहेरी निघतां । अपशकुन जाला पुढे पाहतां । तो अग्रश्य दंष्ट्रयूतें,
 जारि राखिता । महेश्वर जाला. ॥ १९ ॥ अपशकुन देखोनि रावणाचें
 चित्त । खेदातें पावळे खरित; । परी परतेळ कैसा ? कालदूत । बोद्धनि
 जेवाती. ॥ २० ॥ ऐसा रावण रणभूमीस आला, । तंव तो वानरमेळ
 पहिलें गेला, । तेहीं रघुनाथासि वृत्तांत सांगितला, । युद्धासि आला
 दशमीव. ॥ २१ ॥ हें ऐकोनि सुख जालें सीताकल्हभा । तात्काळ
 विसर्जिली सभा, । धनुष्यबाण घेऊनि उभा । राहिला, कृतांत जैसा.
 ॥ २२ ॥ आतां रामा रावणा परस्परे । युद्ध होईल शस्त्राचें; । त्यासि
 उपमा सावया साचारें । असेचिना पूर्वी पुढे. ॥ २३ ॥ इति श्रीरामायण
 ऋषिनिर्मित । युद्धकांडकथामृत । एका दाशरथी रामाचें चरित्र ।
 कृष्णदास मुद्रलु म्हणे. ॥ २४ ॥

प्रसंग अष्टावक्राचा.

ॐ श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । रात्रेण
 राक्षसाधिपे । रण आक्रमिलें खटाटोपें, । रघुनाथासन्मुख प्रतापें । शर-
 सजित जाला. ॥ १ ॥ पुढें होता वानरभार, । ते टाकिते जाले शिळा
 तरुवरू, । जैसा परताररी जळधरू । अति वृष्टि करी. ॥ २ ॥ ऐसें
 रात्रेण देवोनी तथे क्षणीं, । शिळावृष्टि निगारली वाणीं, । जैसी वायो-
 धुलीची भंगणी । पर्जन्य वरी. ॥ ३ ॥ बहु शर सोडिले पुनरापि । तेणें
 त्रासिले पळाले कपी, । ऐसें देखोनियां काळरूपी । काजुस्थ पुढें जाहला.
 ॥ ४ ॥ घनुष्य टणत्कारिलें गणीं, । झणत्कारिल्या लघु किंकिणी, । तेणें
 दिग्गजाच्या कर्णी । बविरत्न आलें. ॥ ५ ॥ राम रात्रण समष्ट जालें ।
 शरासन सोडुनी सरसागळे । दोवेही क्रोधें उचवळले, । सगळें समुद्र
 जैसे ॥ ६ ॥ रामें केसा देखिला रात्रणू । शारूळें जयापरी हरिणू, ।
 गाना केमरीनें वनात, जाणा । महामदोन्मत्त गज देखिला. ॥ ७ ॥ रात्रेण राम
 समरगणीं, । देखिला जैसा दिमाळ्यो घनपाणी, । कीं अथकारें तरणी-
 लदयाचलावरी. ॥ ८ ॥ प्रीति देखिला रामी कार्तिनू, । कीं अथकासुरें
 च्यंबकू, । नाना सदसार्जुन कुलसिद्धकू । ऋषिनदनाचा. ॥ ९ ॥ ऐसा
 रात्रेण देखिला रामु । दयें भगिळा परे धरिला निरनू, । मग आरभिला
 संग्रामू, । गडगर्जना केली. ॥ १० ॥ दशहस्ते दहा धनुष्ये, । तेंथ वाण
 योजिले ज्याचे मुखीं विपे । ते सोडिले रुद्राणें । वेगवान् रामावरी.
 ॥ ११ ॥ ते शर येता रघुसमं गणीं, । शरासन सजुनी वाणीं, । सवान
 केलें तक्षणीं, । आरेशर तोडिलें. ॥ १२ ॥ ऐसें देखोनि राक्षमराजें । शत-
 वाण प्रेरिले वीसमुजें, । ज्या वाणाचे वदनी तेजें । विपुलनासारखीं.
 ॥ १३ ॥ ते मुवर्णपुख धुवाट घापें । उर्ध्व धरिन्नले आकाशें । ते
 देवोनि रात्रेण रणरुर्कसों । शरीं शर छेदिले ॥ १४ ॥ मागुता रात्रणू
 चापी शर लायी । तज दाशार्थीनेही पूर्वीं । बहु वाण सोडिले दावरी ।
 समामटेवीं आपुडी. ॥ १५ ॥ ते वाणजाळ येता देखिलें दशप्रोवें । निज-
 शरधारी पैमणें । छेदुनि साडिलें लावणें । ऐमं रामें देखिलें डोळां. ॥ १६ ॥
 सर्वेचि काण्डदमत । निरुममकाचें पचशत । सोडिलें वेग गर्जत ।

निघालें वेगें रावणावरी. ॥ १७ ॥ इतुक्रियानरी रावणेंही । शर सोडिले जैसे
 अही । ते परस्परें लागोनी महीं । पडिले खडोनिया ॥ १८ ॥ यापरी दोघे-
 न्न । क्रोधा चढले रामरावण । मग अभित शरीं सपूर्ण । आकाश करिते
 जाले. ॥ १९ ॥ आता असाधारण दोघाचीं शरसुटी । मोकळिल्या वा-
 णांच्या कोटी । अवकाश नमाचा पोटी । यांना इतुका नाही. ॥ २० ॥
 सधान लघुलावनी । येकापुढें येक दाखनी । जैसा वृहस्पति आणि कनी ।
 निवासुरासुरादुद्धी ॥ २१ ॥ येणें वेगें सधानगती । शर काढूनिया
 सोडिता । करागुलींच्या मुद्रिका झळकती । उलुकाचरें जैशी. ॥ २२ ॥
 चाप चक्राचिया परी । अमती दोघाच्या दोर्दहावरी । इतुके वाण कैचें
 तरी । अमोघ तूणीर देती. ॥ २३ ॥ मुखातुनी शब्द निघती अपार ।
 तैस तूणीतुनी प्रसवती शर । नाना धारा मोफळती जलधर । सयाचीं
 सारिले. ॥ २४ ॥ रामरावणाचे बाण गगनीं । येकयेकाचे मुख छेदुनी ।
 शर पडती मेदिनी । मृत्युरग जैसैं. ॥ २५ ॥ वाणवाणाच्या शगटणीं ।
 पावकाच्या ज्वाळा पडती धरणीं । खडभाळींच्या उसळणीं । इंद्रतरणी
 बुचकलीनि गेळा. ॥ २६ ॥ वाणवाणाच्या घसरि । रागिता तिडकिया
 धावती अवरी । तेणें तारा आहाळोनि भूमीनरी । पडो लागल्या ब्रूत.
 ॥ २७ ॥ खेचरासी आरमळा प्रळयो । फळाहीन कापती चंद्रसूर्यो ।
 अंगिरामुत आणि भृगुतनयो । चिताचक्रों पडले. ॥ २८ ॥ पाहा पा केतु
 आणि राहो । त्यासी माडला प्राणसदेहो । युग मंगल पावळे मोहो ।
 शनी म्हणे गेलेंरे गेलो. ॥ २९ ॥ ग्रहासी ग्रहगती आळी धोर । विमानें
 साडेनी सुरासुर । आकात पावळे दिशाकुजर । गयें भूमि धरिळीया.
 ॥ ३० ॥ वाणांच्या तीक्ष्ण भाळीं । पोटे समुद्राचीं तापळीं । तेणें
 जलचरें मेलीं । मच्छक्रुडपादिक. ॥ ३१ ॥ थापदाचा पहिलेंचि अत
 पुरळा । सर्पा बहु जीवसहार जाला । ऐसा अव्यत प्रलयो माडिला ।
 अवनीं आकाशामध्ये ॥ ३२ ॥ कपी निशाचर दोहींकडे ।
 धरधरा कापती बलिपादें । रामरावणाचीं शरवाकुडी पडे । कैसी
 दिग्मडळा व्यापुनी. ॥ ३३ ॥ ऐसैं दोघां वीराचे शरसधानें । कोण्हाचें
 अधिक ना उणें । अष्टदिशा पृथ्वी गगनें । सपूर्ण जालीं. ॥ ३४ ॥
 ऐसैं असमान्य पडलें वाणजाळ । जैसैं प्रलयवेगाचें घनपटल । शास्त्र

रामरावण केयळ । परसरे अटसेळे. ॥ ३५ ॥ निकट मांडले शत्रुद्व ।
 अथर्व बाणमय अधऊर्ध्व । ऐसे देखोनि जाले स्तब्ध । क्षणएक राम
 रावण. ॥ ३६ ॥ उभयतां राहिला संधानसाक्षेपु । पुढें होता जो
 बाणमंडपु । तो पातळडा आपेभापु । मेघमंडप जैसा. ॥ ३७ ॥
 बाणें बाण तुटोनि गेले । सतसागरीं सतहि पडले । जैसे मुनि अ-
 स्येन नासाळे । शरा संकल्पु. ॥ ३८ ॥ उपरी रावणें ऐसें केले । पन्नग-
 शस्त्र योजिले । तें अभिमनुज सोडिले । ते बेड्डीं रघुनाथावरी. ॥ ३९ ॥
 हो तत्क्षणीं पन्नगास्त्रसूटी । असंभाव्य गगनाच्या पोटी । उडल्या
 सर्पाच्या फोटी । बहुबाणी बहुफणी. ॥ ४० ॥ उडला धुधुकार शब्द-
 शब्द । निव्हा उडल्यात धडधडा । विपगरला वमित तेंचें सदा ।
 पृथ्वीवरी जाला. ॥ ४१ ॥ कोत कोतद्वय येक योजन । येरदे सर्प
 उन्नायमान । पडले जैसें वरपले गगन । कपिकटकामध्ये. ॥ ४२ ॥
 आजानुवाहो परंतस्त्री । उभे होते जितुके कपो । तितुके बेंटाळुनि
 घेतले सर्पी । चंदनवृक्षां जैसें. ॥ ४३ ॥ ऐसे असंभाव्य असंख्यात ।
 सर्प पडले असंख्यात । वानर गजवजिले समस्त । सर्प देखोनिपां. ॥ ४४ ॥
 पाहती किचेक चहुंकडे । तंव सर्पी सर्वांगा घातले वेढे । मग घांवती
 घोभाती बळियाडे । सर्पवृष्टि जाली जाली. ॥ ४५ ॥ फाटायें तोडावे कैसे
 किती । जिरडुनि तिकडुनि सर्प येती । उमारली फणिमंडळी दिसती ।
 गंधर्वनगरें जैसी. ॥ ४६ ॥ धुधुकारती वेढ्येवेढ्यें । वमिती विपमुखें
 गरळा । अत्यंत पीडा वानरदळा । फलें आरंभिली तिहीं. ॥ ४७ ॥
 ऐसे सर्प रावणें टाकिले । ते रघुनाथें डोळ्यां देखिले । मग त्यासि
 निवारणा योजिले । शीघ्र गरुडास. ॥ ४८ ॥ धनुष्यां शर सज्ज
 केला । ऐसा गरुडासबाणा मंत्रिला । तो सर्पावरी सोडिला ।
 भूतावरी काल जैसा. ॥ ४९ ॥ बाणशस्त्रशर आकाशें । सुटलें
 गरुडकुल तपायिसें सरिसें । उदैलें आलें जैसें । ब्रह्मांड फोडुनियां. ॥ ५० ॥
 तेंही पृथ्वीवरी घातल्या होणा । तडतडां तोडुनि मक्षिले सर्पी । जैसें
 विष्णुच्या सहस्रनामें अमृणा । दोपांसि संहार होतु. ॥ ५१ ॥ सर्पबाधो
 वानर पाडिले । ते तात्काळ वेगळे जाले । जैसे सूर्यउदयास्तव व्हिले ।
 तमांतून सुटती लोक. ॥ ५२ ॥ सर्प संहारणी अंतर्धामा । गरुड गेले जी

आश्रमा । तैसे रावण देखे उपकर्मा । पुढें गंधर्वांच्च सोडिलें, ॥ ५३ ॥
 ते शस्त्र सुटतांचि सरिसें । गंधर्वशस्त्र चालिलें कैसें ? । पृथ्वीवरी पाय
 गगनीं सिसें । पाश टाकित्ती सैरा. ॥ ५४ ॥ हांका देती कण्ठ वदनें ।
 कपीवरी चालिले अति मानें । ऐसें देखोनी रघुनंदन । गंधर्वशस्त्र प्रेरिलें.
 ॥ ५५ ॥ हेंही असंभान्य अद्भुत । गंधर्वशस्त्र अमित । पुढें दोन्हीं चक्रे
 होतां मिश्रित । तात्काळ अदृष्ट जालें. ॥ ५६ ॥ जैसीं स्वर्गाचीं दोन्हीं
 फटकें । हारपलीं जागृती कौतुके । तैसीं गंधर्वचक्रें निमिषार्धे एके ।
 निमोनि गेलीं. ॥ ५७ ॥ ऐसें रावणें देखिलें डोळां । मग कृतांतकाळ
 जैसा कोपला । तेथुनी शस्त्रविषयो सोडिता जाला । तेणें दिग्मंडळ
 संपूर्ण केलें. ॥ ५८ ॥ ते वाण म्हणाल कैसे ? । सिंह गज व्याघ्र सर्प
 जैसे । प्रलयमेघ वरषती तैसे । कविकटकावरी येती. ॥ ५९ ॥ हें देखे
 राम रणरंगधार । मग त्यासि योजिला प्रतिकाह । मंत्रराज जपोनियां
 शर । सोडिला बहुतां मुखावरी. ॥ ६० ॥ त्या मंत्रराजापासून अपार ।
 खड्गें सुटलीं जैसे वज्र । तिहीं जितुने बहुमुख थोर । ते ताडिले अर्धक्षणे.
 ॥ ६१ ॥ मग अति कोपा चढला रावण । भातीहुन सुटला सूर्यमुख
 वाण । तो चापीं सजिला सहस्रकीर्ण । जैसा उदयाचळीं विवे. ॥ ६२ ॥
 तो वाण आकर्ण ओढी । रावणें सोडिला प्रौढी । काळदंडाऐसा निघाला
 मेंढी । भेदिळीं नेणों धोरांची. ॥ ६३ ॥ चतुर पक्षीं शडाडितु । फों
 प्रलयीं बीज उवतु । तो तेजराशी ऐसा अकस्मातु । काकुत्स्थावरी
 आला ॥ ६४ ॥ तो राजीवनेत्रें देखतां क्षणीं । संधान केलें बहुवाणी ।
 परि तो न भेदतांचि आला रणीं । बैसला चक्र जैसे. ॥ ६५ ॥
 वाण बैसला रामाच्या पायीं । ऐसें रावण देखे ते समयों । गर्जना करी
 आपुल्या ठायीं । प्रलयमेघासारिखी. ॥ ६६ ॥ रावणें भोगिलीं स्लाघता । मग
 घोंप करून गर्जता । मंदरीं न माय पूर्ण भरिता । संतोषवी मनातें. ॥ ६७ ॥
 झुपरी पुनरपि दशासिर । सोटी वाणांचा गूर । जैसा गर्जत जळधर ।
 महाहृष्टि करी. ॥ ६८ ॥ रथारूढ निर्यावरपती । वरुषे जैसा वर्षतावरी
 जीमूती । राम सिंह उभा क्षितीं । ऐसें देखता झाला. ॥ ६९ ॥ ऊर्ध्व
 विमानारूढ निराळीं । सदस्ताब्ध मुग्धेव गुरूजवळी । हणें रावण रथारूढ
 भ्रमंडळीं । रामचंद्र उभा असे. ॥ ७० ॥ रावणरथ रणपथीं । इच्छेनें

वामदी सारथी । आणि चरणचाळी दाशरथी । ठाणं ठाई मांडिले. ॥ ७१ ॥
 पाणें हो आदिनारायणें । अवतार धरिला आह्लाकारणें । जे आमुचा
 अधिकार आह्लासि देणें । हा रावण बघूनिपां. ॥ ७२ ॥ दाशरथी कैके
 ईच्या प्रसादेकखनि । वसता जाला वनस्थानी । सीता रावणें नेल
 चोपेनी । हें निमित्त पुढें कैके. ॥ ७३ ॥ सुर साधू धरणी । पांच्या सर
 क्षणा चक्रपाणी । अवतार धरितो पुराणी । इच्छेनी विचरे गति ॥ ७४ ॥
 तरी आह्लाकारणें चक्रपाणां नोंद । रावणासी युद्ध करितो रामचंद्र
 आतां यासी रथ पाहिजे इंद्र । बोलता झाला. ॥ ७५ ॥ ऐसें कुरुमुखीं
 उत्तर । ऐकती ऋषि गवर्ध सुरेश्वर । आनंदले क्षणती साचार । रामासि
 रथ पाहिजे. ॥ ७६ ॥ गंग शक्ते ते समई वे काळीं । सारथी आपुल
 मातुळी । त्यासि क्षणे रामाजवळीं । क्षणमात्रें रथ नेई. ॥ ७७ ॥ धनुष
 मातें तूर्णार शरसाधित । बहुबाण शस्त्र पाशुपत । रथीं जुंफिले वाज
 बलिवंत । ऐने सामुपसीं जावें. ॥ ७८ ॥ रघुनाथचि मनोवृत्ती । रथु वा
 विजे शीघ्रगति । हें आपुलेंचि कार्य चितीं । ऐसें इंद्र बोलिला. ॥ ७९ ॥
 ऐसी आज्ञा अमनाये । दिवली आपुलिया सारथीयाते । मातुळी निघा
 ल्वरितें । सवेचि सुरन प्रवेशला. ॥ ८० ॥ पाशुपत चाप बाण । तूर्णीत
 घेऊन । रथ सजिझ तज्जण । निमिषार्धमात्रे ॥ ८१ ॥ पं
 कमुनि आला भूमंडळांतु । रावणासि युद्ध करितो रघुनाथु । त
 सन्मुख टभा केला रथु । क्षणमात्रामध्ये, ॥ ८२ ॥ ते वानर देख
 जाले होळीं । आश्चर्य वाटलें सकुळीं । म्हणती “दिव्यरथेति वीर्यागळा
 हा दिव्यदेही कोण आला ? ॥ ८३ ॥ अनुपम सौंदर्य स्यंदना । कै
 खणोखणीं रचना । रावणाचे रथ देखिले नाना । परी ऐसा नव्हत
 ॥ ८४ ॥ तुंगमसौंदर्य कैसे ? । नित्रेचि रंग ऐसे । त्याची अंगका
 दिसे । निळें चांदिणें पडिले. ॥ ८५ ॥ ऐसा दिव्य रथ अकस्मात
 घेटनीं आमुच्या कटकांत । हा स्वयं कोणाचा पुत । किमर्थ आला
 काळ. ॥ ८६ ॥ तारु ऐसा समुद्रादनीं । तैसा हा दिसे आ
 कटफी । आतां काप करितो कैसे कीं, कांतुळ पाहो हो पाचें.” ॥ ८७ ॥
 ऐसें वपि बोलती आपुले ठाई. तंत्र मातुळी रथातळी ते समई । उत्तरे
 धीरामाच्या पाई । मस्तक येविता जाऊ. ॥ ८८ ॥ पुढे भूमंडलें गु

समुद्रें, । तूं कोण पुसिलें रामचंद्रें । तंव मातुळी म्हणे “स्वामी इंद्रें । तुम्हासि
 थ पाठविळा. ॥ ८९ ॥ मी सारथी इंद्राचा मातुळी । तुम्ही युद्ध कराळ तों
 ॥ भूमडळी । सारथी असेन तुम्हाजवळी । स्वामीनें रथारूढ व्हाणें. ॥ ९० ॥
 थों शस्त्रास्त्रसामग्री असे सिद्ध । पाशुपत धनुष्यबाण बहुनिध । हे
 भंगीकारुनि रावणेंसी युद्ध । स्वेच्छा कोजे. ” ॥ ९१ ॥ ऐसे मातुळीचें
 रचन । परितोनि रघुनंदन । “ भले गा सहस्रनयन । समयी
 उचित केलें. ॥ ९२ ॥ हा तरावया संप्रामसागरू । हा सलक्षण
 जोडला तारू ” । ऐसे हास्पमुखें वदला रघुवीरू । मातुळी प्रत्युत्तर बोलें.
 ॥ ९३ ॥ म्हणे “स्वामी, तुझेनि चरणप्रसादें । देव भोगिताती स्वर्गपदें ।
 त्याच्या कार्याकारणें द्वंद्वें । घेतोसि असुरांसी. ॥ ९४ ॥ म्हणतां शकें
 समयी उचित केलें । अति आश्चर्य वाटे येणें बोलें । कल्पतरूसी पूगीफळ
 समर्पिलें । हे केवढी श्लाघ्यता हो. ॥ ९५ ॥ जेणें परमेश्वरप्रसादें । अर्जें
 मक्षिजेती सुखादें । त्यासी किंचित् समर्पिलें नैवेदें । मिथ्या दातृत्व
 भोगिजे. ॥ ९६ ॥ म्हणोनि देवाधिदेवा, तूं समर्थु । तुमचा स्थापित
 अमरनाथु । तैणें समयी पाठविळा रथु । हें अपूर्व नव्हे जी. ॥ ९७ ॥
 परी तूं भक्ताळगीं दयाळू । तुज भावें आपिजे कांहीं तीळू । ते तूं घेऊनि
 कनकाचक्रू । एवढें मानिशी. ॥ ९८ ॥ ऐसे मातुळीनें बोलिलें । मन
 रामचें सतापलें । तैसेचि प्रदक्षिणा करुनि केलें । आरोहण रथावरी.
 ॥ ९९ ॥ रामु रथी शोभला कैसा ? । उदयाद्रीवरी सूर्य जैसा । कां
 गरुडारूढ श्रीधरू तैसा । समस्तासि भासला. ॥ १०० ॥ रामु महारथी
 झाला । मातुळी सारथी बैसला । हें देखोनि आनंदला । कपींद्र कपि-
 चक्रेंसी. ॥ १ ॥ लक्ष्मणविभीषणासी । परम सुख जालें मानसी ।
 देव विमानारूढ आकाशी । तेही देखोनि आनंदले. ॥ २ ॥ ऐसें इतुकें
 इकडे वर्तलें, । तें रावणें डोळ्यां देखिलें । तें न साहेची उललें । हृदय
 दुःखें परम. ॥ ३ ॥ शत्रूचेनि अधिकपणें । नव्हती हानि मानिजे अंतःक-
 रणें । जेसें पूर्वजार्जित धन ठेवणें । तें दुःख इतुकें न वाटे. ॥ ४ ॥
 म्हणोनि तैसा रामासी रथु । प्राप्त झाला देखे लंकानाथु । मग देहीं दग्ध
 होऊनि अनर्थु । बहू मानिला मनीं. ॥ ५ ॥ पुढें कोपा चढला अवि-
 काशिकु । जैसा वेदांतारी तर्क । कां सुगर्णा उजु तक्षक । जें कुळक्षय

जाला. ॥ ६ ॥ रघुनाथुही रावणावरी, कोपुला जैसा गजावरी केसरी ।
 कां बोधु बहुतेपरी । भवसंकल्पावरी. ॥ ७ ॥ ऐसे परपरें रामरावण ।
 प्रती कोपा चढछे दोधेजण । युद्ध आरंभिलें निर्वाण । जें झांठे ना होईल
 पुढें. ॥ ८ ॥ इथे प्रसंगी रावणा मुक्ति । रामासि होईल जयप्राप्ति । पुढें
 युद्धाची समाप्ति । यैरसबंधु खंडेल. ॥ ९ ॥ इति श्रीरामायणकथारामु ।
 वाल्मीकाचा वाचाविलासु । पुढें परिसा हो ओते सुरुसु । कृष्णदासु
 मुद्रलु म्हणे. ॥ ११० ॥

प्रसंग एकूणसाठावा.

ॐ श्रीरामस्तुतिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकादिराजाय नमः । दशवर्णा
 दशशरासनें । सरोधे सजिलीं दशाननें । मग रावणाप्रती वचने । ऐसी
 बोलता जाला. ॥ १ ॥ म्हणे रे रामा, मृगीं दशांकी । जसुकासि दिवळी
 नाइकी । परी काय त्याचेनि गजमस्तकी । वैसांनि मुक्ताफळें काढयली.
 ॥ २ ॥ नदीती राह्य जाले मेघ । उगमीं वहाले भमोघ । परी तियेचोनि
 काय परिघ । पृथ्वीती करवेल ? ॥ ३ ॥ आकाशमरी उडुगणें । परिवार
 घंटाकारणें । परी त्याचेनि काय सूर्यकिरणें । प्रासिलीं जाती. ॥ ४ ॥
 तैसा सुरांतहित सुरनाथु । तुज सहाय होउन नि दिवळा रघु । परी काय
 तू माझा शरपंधु । लंघुनि जमो पावसी ? ॥ ५ ॥ देवावतांचिये दंतशडे ।
 तुटले हिमाचळाचे कडे । त्या क्षडा लागतां भज वांकुडे । रोमास जालें
 नाहीं. ॥ ६ ॥ माझे वक्षःस्थळ अति कठोर । जेसें वज्रगिरीचें पाठार ।
 अंगीं काहीं ससे सार । पाताळकूर्मपृष्ठी. ॥ ७ ॥ ऐसें माझे, सर्वांग
 कठीण । तेंथें तुझे दर्भतुल्य बाण । येउन नि लागतां जैसें तृण । कुजट-
 पृष्ठीवरी. ॥ ८ ॥ अरे माझे शर आणि शक्ती । जैसिया कल्पातविज्ञा
 कडफाडती । फाली तुझा बहु पाडिला भित्ती । तें तशें देखिलें झंझो.
 ॥ ९ ॥ तैसेंचि तुज आजिचे सम्राट् । दगधतंगप्राय पाद्रीन मूर्ती ।
 हें जी न करी तरी जाण मी । प्रेतवत पृथ्वीवरी. ॥ १० ॥ ऐसी रावण,
 पदे वचने । तिये परिसोनि रघुनंदने । प्रत्युत्तरें आरंभिलें गहने । दशः

ग्रीवा दुःख देती. ॥ ११ ॥ म्हणें "रे रावणा, तूं प्रसिद्ध । मला मुरु
वीर्यसिंधु । विश्वत्रयेयाचा पुत्रु बंधु । कुबेरासी होसी. ॥ १२ ॥ मंदोदरी
ऐसी भोग्यांगना । राक्षसांसारखी परिवारसेना । निजधानी तरि दशा-
नना । सिंधुपारंग पुरी लंका. ॥ १३ ॥ आराध्य दैवत चंद्रमौळी । शक्ति
मुरांदुनी आगळी । बुद्धि असाधारण वेगळी । वेदांचीं खंडे केली. ॥ १४ ॥
ऐसा तू बहुप्रकारें थोरू । सतती सपचीचा सागरू । परी तूं परम
अन्यायी परस्त्रांचेरू । जाळासी जगामध्ये. ॥ १५ ॥ जैसा पुरुष असे
सुलक्षणू । कुळवतू लावण्यसंपूर्ण । परि त्यासी कपाळीं शुभ्रवर्ण । टिबका
लठिला. ॥ १६ ॥ तैसें लांछन रावणा तूतें । लागलें चोरिलीया सीतेतें ।
इंद्रपदाऐसें राज्य होतें । त्यासी मूर्खा क्षयो केला. ॥ १७ ॥ जैसें एका
त्रिशधराचेनि गुणें । बहुता विरळेया जाळीं मरणें । तैसें तुजां केठें
रायणें । जानकी चोरुनीयां. ॥ १८ ॥ ते समयी मी शुक्लसे असलों ।
तरी तेंचि तुज मृत्युगार्गी लावितों । परी तू पळालासी पाहातों । तया
वाळापासेनि तुज. ॥ १९ ॥ जैसा अन्यायी जंबूकाकारणें । मृगेशु शोधी
र्मपटणें । तैसा मी पाहात आलों अरण्यें । तब तुज देखिलें धेयें ॥ २० ॥
एथोनि प्रसांडाबाहेरी पळसी । तरी तुज मारीन नेमसीं । लंका दिघळी
त्रिभीयणासी । तूं परलेकी राहें. ॥ २१ ॥ ऐसें रामाचे या अनुवादा ।
परितोनि रायणु प्रवर्तळा द्वाद । उदरी क्रोधाग्निमर्षादा । सोडिली
तिये समयी. ॥ २२ ॥ दाढा रगडिल्या करकण्ठें । धूम्र वमित नासा-
पुटें । भोंत्रिली ताविली तावटे । चक्रें डोळयांतीड. ॥ २३ ॥
धनुष्यो लावुनेयां बाण । शूलमुख हेगजुंन तीक्ष्ण । ओडी काढुनिपां
आकर्ण । सोडिडे रामायरे. ॥ २४ ॥ ते गर्जती गगनपोकळीं । लम्-
छग्रीत जेशा विजुग्या वोळी । रामु देखोनि गरी तर माळी । पगति
भेसली. ॥ २५ ॥ बरियाचे शरी रघु केश । कोथु तकाळ दिगुणित
झाळा । दाही बाणीं समें मिथिला । दशप्रीव दशमाळी. ॥ २६ ॥
रणाळें भेदिडी काकुलधरणी । मग रायणु रिचारी अंतःकरणी ।
पोळ्या सर्पु जैसा चरणों । ताडिनिघानरी. ॥ २७ ॥ अधरोष्ट्र दती
छेदुनि पुनर्भा । बहु बाण लाविले दाही बाणी । मधान करितांवि
चमंदपी । भरटे धुपाड घोरें. ॥ २८ ॥ ते राजांवेने देवानि । किती-

एक साडिळे छेदुनि । कितीएक अकस्मात येउनि । वैमळे अंगावरी.
 ॥ २९ ॥ ऐसें देखोनि दशानने । अट्टहासें भरिलीं दिशावदने ।
 पुनरपि शरघातें अश्वरत्ने । रामरघींचीं पोळिलीं. ॥ ३० ॥ सगेंची उघु-
 टावरे । वारवाटीवेचेनि वैमवे । चवडु छेदुनी दशग्रीवें । मातुळीही
 मिथिला. ॥ ३१ ॥ ऐसें रावणाचें अधिक । रावण दिसो दिवळें काहोंक ।
 तंव ऋषि आणि अमरादिक । सायक जाळे. ॥ ३२ ॥ पर्वतासमान
 जे वानर । ते अति जाळे मयातुर । म्हणती समयो कठीण घोर ।
 रावणें जिकिलें असे. ॥ ३३ ॥ ऐसें देखोनि तिथे काळी । गुप्त अगस्ती
 रामाजवळी । येउनि उपदेशिलें कर्णबोळी । आदित्यहृदय. ॥ ३४ ॥
 मग तसाचि हृदयें रघुपति । करी जपाचिया आवृत्ति । तव प्रयत्न
 येऊनि गमस्ती । साय सखा जैसा. ॥ ३५ ॥ मग रामासी म्हणें किरणु ।
 स्वामी सगामु करी दारणु । आता वधिसरळ रावणु । येथे सदाय नाही.
 ॥ ३६ ॥ रावणु दाखवितो प्रतापु । परी यासी काळू आला समीपु ।
 जैसा निरुतिये समयो दीपु । प्रकारो बहूतु ॥ ३७ ॥ ऐसें सगोनि
 दिननाथें । कुट्टाभिमानाचेनि स्वार्थें । उपदेशिली अद्वयिचा सामर्थ्ये
 सर्वाज मुख्यमंजरी. ॥ ३८ ॥ मग तेथेंची रघुनदने । अव्यग्रदा अव्य-
 यधानें । शर चार्थी सजिळे ग्याची यदने । शिरशूळवत. ॥ ३९ ॥
 ओटी काढुनि कर्णपर्यंत । शर पंच सोडिळे धगधगांत । ते रावणा-
 वरी अकस्मात । येवों सरळे. ॥ ४० ॥ चारी चडु तुरगाच्या
 कपाळी । मरडिया भाटी सक्ळी । एकें चवडु छेदुनी भूमडळी ।
 पाटिला तालु जैसा. ॥ ४१ ॥ सगेंची रामें रणरगधोरें । सारथी
 रावणाचा एकें शरें । मिथिला घेतलें आदरें । उत्पने मातुळीचे. ॥ ४२ ॥
 मातुलेनि रामें हाटकपुण । बाण सोडिळे अतिमुख । तेही रामगभाळी
 बेसोनि । सुख मुत्परासी दीवळें. ॥ ४३ ॥ ऐसी रामाची देखोनि घनुर्विद्या ।
 गर्जितल्या वानगाधिया माया । आनदपुरें चित्तलक्षणनया । अमरवर्द्धि
 उचवळीज्या. ॥ ४४ ॥ रावणाचें राक्षसदंड । मयतुर अनिचवड ।
 जैसें शरानाते तडागबड । आदोळनिदोळ होये ॥ ४५ ॥ ऐसें
 रावणें टेंगोनि दोळ । दगू उगला नोयभिंचाळ । जसा सिधुमयनी
 विपगरडा । वासुकी दाळ. ॥ ४६ ॥ मग योजुनि तिथे काळी ।

शक्तिवंतु शूलु होता जवळी । तो अभिमंत्रुनि करडसाळी । रामावरी
टाकिला. ॥ ४७ ॥ तो शूलु निवाला घगघगीतु । जैसा प्रळयीचा अग्नि-
केतु । की कृतांतें प्रेरिला दूतु । काळदंड जैसा. ॥ ४८ ॥ की काळ-
पुरुषाचा जिह्वालेळू । की तो कल्पांतविजूचा कहोळु । ना तो
सिंदूरवर्ण व्याळु । दूतु दक्षिणपतीचा. ॥ ४९ ॥ ऐसा शूलु येतु गगनी ।
वन्ही वृष्टि करी मेदिनी । वानर देखती लोचनी । म्हणति विघ्न मोठे.
॥ ५० ॥ धांशोनि विभीषणु रामाप्रति । संगे म्हणे आळी आळी शूळ-
शक्ति । हे बहु बाणी भेदुनि निगुती । टाकी सेनेपलीकडे. ॥ ५१ ॥
विभीषणाचे या शब्दासरिसे । रामें शर सोडिले सूर्यकर जैसे । ते
शूळीं स्पर्शतांचि काकसे । होउनि पडले. ॥ ५२ ॥ बाण जाले दग्ध
काष्ठवत । ऐसे देखोनि रावणें पाशुपत । प्रेरिलें जें शिवनिर्मित । दत्त
सुरेश्वराचें. ॥ ५३ ॥ तें निवाळें तेजें संपूर्ण । घरी पडताचि शूळशक्ति
चूर्ण । करुनि पाडिली जीर्ण । लोहकीट विलुरे जैसें. ॥ ५४ ॥ सर्वेचि
अयोध्याभीशे । बहु बाण सोडिले रणकर्कशे । ते रावणावरी चतुर्निमिषे ।
विज्रघात जैसे. ॥ ५५ ॥ तेही रागीट शूळ गगनी । दशकदर-
देहाची चालणी । करुनि पैलीकडे धरणी । प्रवेशोनि विशाळे. ॥ ५६ ॥
रावणें माहोडपरी । सोडिल्या शरधारांच्या घरी । जैसा सिंधु लहरीमागे
लहरी । साडी मेगवत्तर. ॥ ५७ ॥ ऐसे रावणावरि बाण पडत । जैसे
असंस्यात उत्कापात । तेणें दशाननु बहुत । खिळिला रघावरी. ॥ ५८ ॥
तेसे सूर्यमंडळीं सहस्रकर । अर्धोअर्ध अमती खडतर । तेसे रावण-
शरीरी शर । रुतले रावणाचे. ॥ ५९ ॥ कां घनगर्जनी मयूराचे ।
पिंजारी शरीरी शरकुंचे । तेसे रावणाअंगी रामाचे । सपिच्छ बाण
मिरवळे. ॥ ६० ॥ तिये समघी रावणासी कालु । कठिण वर्तला परि
बळु । मूर्तेना आळी विकळु । पडला बहुमाल. ॥ ६१ ॥ ऐसे दुरुनि
बेले रामु । मग शर हाणीचिना भीरोत्तमु । मनी सुचनी क्षात्रधनु ।
तटस्थ निजस्थानी जाळा. ॥ ६२ ॥ ऐसा तो समयो देखोनी । वानरी
बेला मुखपती । देव गंधर्व ऋषि विमान्नी । अत्यंत आम्हादळे. ॥ ६३ ॥
जेसे जेणे पीडिले असे बहुत, । त्याही व्यसन घटले अकस्मात । तिये
पाळी मुख मातेजे अत्यंत । सकळही जनी. ॥ ६४ ॥ ऐसा चुनरी

ऋषीश्वरी । संतोष मानिटा आणि बानरी । पारै रागणसेना भयसागरी ।
 बुचकळीं लागली. ॥ ६९ ॥ याटपरी रागणाचा सारथी । स्वामींति
 पडले देखे अनर्थी । मग शीघ्र रथु पुरीपथी । फिरविला तेणें. ॥ ६९ ॥
 कैसे बलवान् रथीचे घोडे, । शरधारी खोचडे असती उगडे । परी
 स्वामीची वासना विकडे । फीरती पवनवेगे. ॥ ६७ ॥ विकळ स्वामी
 शत्रुसन्मुख होता । तो काढुनि नेला परता । जैसा अग्नि मृही लाग-
 लिया स्वप्न पिता । पुत्र घेवनी पळे. ॥ ६८ ॥ ऐसा साराधिये काढिला
 रथु । अश्वी धारिला पुरीचा एंथु । संव सावधान जाला लंकानाथु । रणी
 भ्रष्टो देखे. ॥ ६९ ॥ मग अतिकोपु आला दशशिरा । म्हणे “रे सार-
 थिया भयातुरा । सेनामुखींहुनि एकतरा । किमर्थ रथु काढिला ! ॥ ७० ॥
 समरंगणी प्रहार लागती धर्मी, । तेणें मज येताति मूर्खनाथुमी । जैसा
 अंधुनिधीमध्यें ऊर्मी । छोटताती वेळोवेळां. ॥ ७१ ॥ तरी एकाएकी रथु
 काढणें । येणें न मेळता माझा वैसे उणें । माता शीघ्र रथु पुढाकारणें ।
 निजदळमुखा नेई. ” ॥ ७२ ॥ ऐसे बदिजे दशकंधरें, । तंव साराधि
 बोले प्रसन्नरें । म्हणे “स्वामी म्हा दड विचारें, । रथु काढिला वसे. ॥ ७३ ॥
 तुम्हावरी पडिले बहु शर, । तेणें मूर्खत जालेती थोर । आणि सावधान
 बैरी समोर, । महामारा पेटलासे. ॥ ७४ ॥ ऐसा परम कटिग समयो, ।
 आपणाकडे न दिसे जथो । तुमच्याविषयी चित्तादयो । मज बहु जाळा.
 ॥ ७५ ॥ ऐसे ये बोळटीये प्रसंगी, । पुढें स्वामी, तुमचे हिताळागीं । म्यां
 रथु काढुनि मार्गी । लाविला लंकेचिये. ॥ ७६ ॥ कां जे तुम्ही व्हाळ
 सावधान । अन्य करितील जळप्राप्तन । येणें मातेही स्वस्थेळ मन ।
 पुनरपि रथु मुगळ ॥ ७७ ॥ स्वामी पडिला अनर्थी । जाणोनि रथु
 न काढीं साग्धी । तरी तोचि स्वामिहत्यारा एतदर्थी । संशयो नाही. ” ॥ ७८ ॥
 ऐसा सारथी अनुदळा । परितोनि रागणू संतोषला । मग उचित सम-
 र्पिता जाला । दिव्य कंकण करीचें. ॥ ७९ ॥ स्वामीचें उचित जात्रे
 दाता । तें अधिकाधिक अमृतेंही तुलियला । मग साराधिये तेसाचि मागुता ।
 रथु मुगळ आरंभिला. ॥ ८० ॥ वामाच्याचा वायोर ओटिला । दक्षिण
 दुरगमा मादू दिवला । तव तत्काळ रथु फिरला । कटाळचक जैस.
 ॥ ८१ ॥ तिथे समानमूर्मीचा मार्ग कैसा ! । प्रेताचा समुद्र जैसा ।

तेथे अशुद्धा मेदमांसा । मर्यादा कोणें करावी ? ॥ ८२ ॥ तुरंगम
 चालिताती वेगें । बुडती प्रेतमांसीं अर्घांगें । चरचराटें चक्रे मागें ।
 गर्जती रघ्यातळींचों. ॥ ८३ ॥ पडलेया प्रेतांचे ढींग । थडथड
 उडती तुरंग । सारथियामुखींचे शब्दांग । होत "वाप, वाप"
 म्हणोनी. ॥ ८४ ॥ ऐसा धणमात्रें प्रेतपंधु । कमूनि सारथियें
 रथु । नेटा जेथें रघुनाथु । रथारूढ सिंह जैसा. ॥ ८५ ॥
 देखोनि रावणु म्हणे रामा, । तूं मर्कटभित्रु स्त्रीनामा । भृयुंजय लंघवेना
 सीमा । तेंथे तूं मनुष्य किती ? ॥ ८६ ॥ रामा, तूं मजसन्मुख माझेया
 डोळ्या । दीससी जैसा नघनीतगोळा । आजि मज राहोमुखी ईंदुमंडळा ।
 सांपुडलासी निगुता. ॥ ८७ ॥ ऐसा रावण घोळता जाला । परिसोनि
 रामु म्हणे मला रे मला । तुज मरणकाळ आला । त्रिदोषु मडतु. ॥ ८८ ॥
 या शब्दाची शिक्षा लाऊं तुज । तरी तुझा वध होईलचि सहज । कां जें
 सिद्धी जावया काज । त्रय प्रकारांचें. ॥ ८९ ॥ भरे तस्कररूप परम
 अन्धापी । तो वधिजे टापी ठापी । त्यासी ह्रीप्रचि वधावें तिये समई ।
 ह्याचि दंडुकु बोलावा. ॥ ९० ॥ म्हणोनि तैसा तूं रे दशशिरु, । फुवोळ
 बोळसी स्त्रीचोरु । तरि तुझा शीघ्र वध करूं । ह्याचि दंडुकु बोलावा.
 ॥ ९१ ॥ ऐसें बोलेनी रणरंगधीरे । शरपुद्द मांडळें निकरें । तंव
 एरीफडे दशकंधरे । पाणजाळ मोकलिलें. ॥ ९२ ॥ दोधे संधाना प्रवर्तले
 फेसे ? । प्रत्यफाळीं कुतांत जैसे । शर सोडुनि हाकीतसे । एक
 एका घोरघोषें. ॥ ९३ ॥ आतां एका जयो एका क्षयो । जैसा
 मातांती सोम सूर्यो । एकु अस्त पावे एकासी उदयो । पौर्णिमा दिन-
 रात्रिसंधी. ॥ ९४ ॥ तैसेचि आतां इये प्रसंगी । रामासि जयो भृगु
 रावणालागी । तो रसमंथु सज्जनभृंगी । मोगाना ऋषिवाग्माटिकेचा.
 ॥ ९५ ॥ इति श्रीऋषिवाग्म्युक्तिकाटिकेचा परिमल्लु । त्याचा श्रोतयांती
 सेव्यमुफाळ । फतो कृष्णदास मुद्रल । देउनी बुद्धिवायू. ॥ ९६ ॥
 प्रसंग ९९ ॥

प्रसंग साठावा.

ॐ: श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुह्याशिराजाय नमः । राम-
 रावणांचा परम कोषु । रामरावणांचा परम प्रतापु । रामरावणांचा
 संप्रामसंकल्पु । न भूतो न भविष्यति. ॥ १ ॥ नाही उपमा
 हाहाहलविषा । नाही उपमा काळपुरुषा । नाही उपमा पाताळ-
 दोषा । जेणे पृथिवी धरियेली. ॥ २ ॥ नाही उपमा रविमंडळा ।
 नाही उपमा बटधानळा । नाही उपमा सुवर्गाचळा । अर्चें नाम मेळ-
 ॥ ३ ॥ नाही उपमा मेघवृष्टी । नाही उपमा अवतारकूर्मवृष्टी । नाही
 उपमा वज्रयुधाचे सुष्टी । मिखे इंद्राचिपे. ॥ ४ ॥ नाही हो सपुत्रासी
 उपमा । आणि उपमा नाही व्योमा । रामरावणांचिया संप्रामा ।
 उपमाचि नाही. ॥ ५ ॥ पूर्वी युद्धे दहतांसीं जाळी । परी हे रचना
 नाही वर्तली । ज्यासी उपमाचि नाही कुठली । वाचा बदती. ॥ ६ ॥ युद्ध
 जाळें इंद्रा आणि वृत्रा । युद्ध जाळें अंबकासुरा त्रिनेत्रा । युद्ध जाळें
 जनदभिपुत्रा । आणि सहस्रांजुनासी. ॥ ७ ॥ युद्ध जाळें विष्णु मधु-
 कैटका । युद्ध जाळें स्रंदा तारका । युद्ध जाळें महु आइका । शुभ-
 निशुभां गतीशी. ॥ ८ ॥ ऐशी परम युद्धे केळीं जिही । तीं
 युद्धे सांगावीं आणिकेंही । परि रामरावणांचिया ऐसें नाही ।
 कोण्हासी कोणे काळी. ॥ ९ ॥ असो आर्ता रामरावण । युद्ध
 करिताती निर्वाण । विचावैमर्थ सोडिले बाण । तेणे दिगंढळ
 मारलें. ॥ १० ॥ रावणू रणनोरा केळ्यला । मुक्ती परणावया
 निघाला । म्हणोनि बाणी मंडपु घातला । अवधें आकाश छोपडे.
 ॥ ११ ॥ कुंभकर्णादिक भळे भळे । समस्त बन्हाही पुढें मेळे ।
 रावणा परिवेष्टित हरले । किंचित बोटी गसली. ॥ १२ ॥ स्वामीन
 मुक्ति परिणूं आरंभिली । मंदोदरी सवती इसाळें आहळली । तारिती,
 न जायेचि रुखोनि राहिली । सर्वा राणियांसहित. ॥ १३ ॥ समस्त
 मुद्दोसी रावण । निघाला मुक्तिकन्या परणूं । मार्गे लंकेसी विगीण्यु ।
 रक्षार्थ राहिला. ॥ १४ ॥ रावणु जातो गिरवत रणरंगी । कपाळें
 शोभती वणांच्या वासिरी । रक्तधर्तें गळती सर्वांगी । त्याची आस्ता

पुष्पमाळा. ॥ १९ ॥ समारंभो प्रयाणकाळी । पाहिजे घळिदान
 भूवळी । तरा देहाचें साडणें भूमडळी । सोडेल आता. ॥ १६ ॥
 रावणु शिवभक्तु होय । आणि रामु शिनाचें सत्यहृदय ।
 ऐसें जाणूनि पूजनार्थ काय । प्राणपचरत्ने पाहिळीं. ॥ १७ ॥
 असो हें बहुत बोलणें । महायुद्ध करिजेळ रामराजणें । शरशस्त्राशीं
 दारुणें । सोडिताती परस्परें. ॥ १८ ॥ दोघां मुखीं उमटती सिंहनाडु ।
 जैसे प्रलयां मेघाचें शब्दु । लघुलाघवी काळदह । वर्मभेद लक्ष करिती.
 ॥ १९ ॥ घे घे साहे साहे म्हणोनी । शस्त्रें टाकिती उसळोनी । सनेचि
 शरांचे पूर गगनी । मोकळिती सैरा, असिळता निजु जैशा. ॥ २० ॥
 इतुफीं आयुधें चक्रभ्रमवेगें । रावणु रागावरीं टाकीं लागवेगें । खुनाथु
 बाणमार्गे । नूर्णे करितु आहे. ॥ २१ ॥ दोघाचे कठोर कोदड । बजाचेची
 दोघाचे दोर्दड । अमाघ बज्रबाणीं ब्रह्मांड । मारलें तेंही मायुतें. ॥ २२ ॥
 तेणें त्रैलोक्य जालें भयातुर । विमानें साहूनि पळाले सुर । ऋषिगण गर्भ
 विनर । म्हणती मोडला प्रल्यो. ॥ २३ ॥ ब्रह्मांड व्यापिलें बाणीं । तेंधें
 फुंका तातपती तूणी । वायुचक्र किरोन धरणी । नक्षत्रें पडतीं बहुतें.
 ॥ २४ ॥ उपात अत्यंत माडले । रक्तधारी मेघ गर्भले । सोमार्क भयातुर
 जाले । अद्भुत तिथे समथी. ॥ २५ ॥ अति कापों लागलें भूमडळ ।
 चक्रमत् भेमे दिग्भडळ । हालवळें सप्तपाताळ । क्षणती ब्रह्मवत्सु जाला.
 ॥ २६ ॥ शैव कूर्म आनि बराहो । अगित जाले पावळे मोहो । क्षणतीं
 एवढें अरिष्ट काय हो । मांडलें पृथ्वीवरी. ॥ २७ ॥ रामराजणदळीचे वीर ।
 पर्यंतप्राय राक्षस वानर । ते कपायमान भयातुर । कौतुक पावती दोघाचें.
 ॥ २८ ॥ दोघे पोह्ने रणवर्कश । वृत्तांतत दोहीचे आवेश । दोघे जोधें-
 करुनि आकाश । मासू म्हणती. ॥ २९ ॥ यमें भेदिळीं शरधारी । तेणें
 बहु पोडले अतरी । मग दोघाचे शर दोघावरी । छोटले काळतृष्णेन.
 ॥ ३० ॥ दोहीचे रथ निशाळ । जाग्रत्यमान महतेजाळ । शृगमादिन
 सुवर्णावळ । तैसो दितो लागले. ॥ ३१ ॥ ऐसें पल्ल युद्ध होत होत ।
 दोघाचे रथ उदाळत उदाळत । सारथी सिंहनाद केले बहुत । साट
 दिष्टे तुरगमां. ॥ ३२ ॥ घोडे वष वीं चढले साटाचे घायी । उफाळले
 पुढिलां पायीं । मग रथेसीं रथ एके टापीं । क्षणटले मगरनीं. ॥ ३३ ॥

रथेंसीं रथुमंडळी । एकवटले तिये काळीं । अति कोल्हाळु जाला दोहों
 दळीं । वीरांनीं युगांत मांडले. ॥ ३४ ॥ रथरथांच्या संघट्टनीं । अश्व
 ठमे राहिले दुचरणी । धुरा डचळल्या मागिलवाणी । उलयो पाहाती.
 ॥ ३५ ॥ कुशळ सारथी बैसले घुरे । तिहीं तुरंगांचे वागूंदोरे । ओटूनि
 रथ माघारे । केले ठायींचे ठाई. ॥ ३६ ॥ ते रथ जैसीं मंथर्शनगरे ।
 कीं रणसागरींचीं तारें । नाना भूतळींचीं मुंदरें । विमानें काय. ॥ ३७ ॥
 ते रथ बोढिलेया मार्गे । पुढें रामरावण लागले वेगें । शर सोडिताती
 तेणें सर्वांगें । दोहोंचीं खोचलीं. ॥ ३८ ॥ शर शक्ति शस्त्रास्त्रे ।
 सोडितां जाळीं सप्त अक्षोपात्रे । परीं विसावा रामें दृशवनें । निमिषार्ध
 घेतला नाही. ॥ ३९ ॥ रामु धीर चक्रचूडामणी । युद्ध करित करितां
 चौत्राणी । रावणाचे बाजी विंधोनी धरणी । मृतप्राय पाडिले. ॥ ४० ॥
 रथु पवनपापरस वेगें । भ्रमत होता तुरंगामार्गे । त्या तुरंगांचीं अर्धांगें ।
 शरघाते छेदिली. ॥ ४१ ॥ मृत्यु अश्वरथांची गति । कुंडविला
 लंकापति । जैसा दाब पक्षी संपाति । अडोनी राहिला. ॥ ४२ ॥
 ऐसें देखोनि अंगलग । रावणाचे रथीं तुरंग । तत्काळ पुनरपि श्वेतांग
 योजिले तिहीं. ॥ ४३ ॥ यानंतरें रामचंद्र । उचंबळला क्रोधसमुद्र ।
 तूणींगतुनी अर्धचंद्र । बाणु घोटूनि घेतला. ॥ ४४ ॥ तो बाणु योजि-
 ला गुणी । घोर्दा लाविला दक्षिणे कर्णी । वामांग देवनी निज टाणी ।
 सोडिला नयनलक्षे. ॥ ४५ ॥ तो निघाला गगन मार्जितु । जैसा कृतांताचा
 मुख्य दंतु । रावणावरी अकस्मातु । फंठपंतीं बैसला. ॥ ४६ ॥
 लागतांची अर्धचंद्र शरें । छेदिलीं रावणाचीं शिरें । पृथ्वीवरी पाडिलीं
 थोरें । गिरिशिखरें जैसीं. ॥ ४७ ॥ परीं कैसी अपूर्वता जाळी । शिरें
 जेथूनि पडलीं । तेथेंची पुनरपी निघाली । पूर्वोलाचिसारिलीं. ॥ ४८ ॥
 ऐसें देखोनि रघुनंदन । अतिआश्चर्य मानिलें मन । म्हणे "छेदिलीं
 जेथोनि आनन । तेथेंचि बाणुतो निघाली." ॥ ४९ ॥ रामु निघारी
 पुनरपी । सात दणतकाहनी चापी । बाणु लाविला काळटंदरूपी ।
 रविचक्रवदनु. ॥ ५० ॥ तो बाणु अति गहन । धाराप्री देवता-
 सहस्रनपनु । तो रावणावरी रघुनंदनु । प्रेरिता जाला. ॥ ५१ ॥
 तो मुटला ऊर्ध्व न्योममार्गे । गेल्या मनोवृत्तिपेसा वेग ।

दशकंठाची उत्तमागे । छेदूनि भूमी पाडिली. ॥ ५२ ॥ परी
 शिरे निघाली पुनरपी । जैसिया घटांतुनी फडा काटिल्या सर्पी ।
 नाना लपविली मुखें फच्छपी । उचलिलेति जेवी. ॥ ५३ ॥ ऐसें अरिशि-
 रांप्रती अपूर्व । देखोनि चिंतातुर देवगंधर्व । जाले आणीकही वीर सर्व ।
 धानरदळांमध्ये. ॥ ५४ ॥ म्हणती जे चाण वज्राडुनी तीक्ष्ण । मंत्राख
 शरसंपूर्ण । त्यांचेनि घातें शतचूर्ण । मेरुमंदिर होऊं शके. ॥ ५५ ॥
 धनुष्यंत चक्रचूडामणी । संधान करित ते बाणी । शिरे छेदुनी पडती
 थरणी । परी पुनरपि निघताती. ॥ ५६ ॥ ऐसें खेचर भूचर बोलती ।
 आणि आश्चर्य करी रघुपति । म्हणे “कसेनी पाहों पौलस्ती । यविला
 जाईल आतां. ॥ ५७ ॥ करिता याचा शिरछेदु । पुनरपि निघाली हा
 विनोदु । तरी दशग्रीव अमरकंदु । सर्वथा असेल. ॥ ५८ ॥ जिही बाणी
 मारिला विरोधु । खर त्रिविरा दूषण कबंधु । मारीचकपटमृगाचा वधु ।
 केला गोदातटी. ॥ ५९ ॥ तिही बाणी करुनि बळें । छेदिली रावणाची
 कंठनाळें । पृथ्वीवरी पाडिली विशाळें । गिरिशिखरें जैसी. ॥ ६० ॥
 छेदिली तेंधेंचि अखिलें । उद्धवती पूर्वलाऐसी स्वयंभें । जैसी मागुती
 सीमार्कविधें । उदमाचळी उगयती.” ॥ ६१ ॥ ऐसा अनुवादु रघुपतीचा ।
 परितोनि सुरेशसाराये याचा । वदे जैसा अग्रजु गृहदाचा । सहस्र
 मरीचांचा पती. ॥ ६२ ॥ म्हणे “अहो जी सर्वेशा तुम्हीं । जग व्यापिलें
 यात्यांतर्पामी । जैसें अनंत घट मठ भूमी । ते एके ज्योभी व्यापिले. ॥ ६३ ॥
 उचारितां अक्षराळणी । सरिसा अक्राफ त्याच्या भागी । तैसा तू एक
 व्यापकु जगी । देवाधिदेव. ॥ ६४ ॥ जें जिये स्थानी आहे जितुकें ।
 तें तुवांधि फेले तुजचि टाठकें । नेणपण धरिलें छोटासोठकें । इच्छा
 नांदसी रंगें. ॥ ६५ ॥ आतां असो पारिसा रघुपति । याची शिरे छेदिली
 मागुती । निघतीना देशियासी मुर्ती । एकी असे प्रस्तुत. ॥ ६६ ॥
 याचेया हृदयाभीतरी आइका । आदे अमृतकूपिका । ते द्रव्याचे छेदो
 नरनायका ! । तेणें बुडेल शिरोतचि.” ॥ ६७ ॥ ऐसें रघुनाथें पारितोनी ।
 मागुती गोरविला अमृतवचनी । बाण काटिला रिचारुनी । जो अगस्तीनें
 दिवला होता. ॥ ६८ ॥ त्या याणाभी येरुचे मुख्य । श्रेय कर्मांचें
 असे सत्य । नटार्याचें मक्ष । तें अमोघ असाधारण. ॥ ६९ ॥

मुखी वसती वृद्धि सूर्यो । पुच्छी राहिल प्रळयनाथो । पचकांडो देवता
जयो । वरुनि अचचळ असती. ॥ ७० ॥ यम वरुण तिसरा
कवेक । ईशान्य चौथा, पंचमू सुरेश्वर । असा देवपंचकाचा
अधिकार । खरे पचकांडा गा. ॥ ७१ ॥ ऐसा तो बाणु समर्थु ।
पूर्ण कर्ता मनोरथु । त्याच्या मुखी ब्रह्माक्ष रघुनाथु । स्थापिता शाजा
मूलमंत्र. ॥ ७२ ॥ तो बाणु चाणी योजिला कैसा । गगनचापावरी
काळकेतु जैसा । नाना काळदंडु काळासारखा । टमारिला महाप्रळयी.
॥ ७३ ॥ ऐशिया वाणाशी रणकर्तये । आकर्णवरी ओढिले सीताधारते ।
तेणें बाणें अहा आपैसे । कार्या कारण मागा केलें. ॥ ७४ ॥ अहो रघु-
नाथाचा दक्षिण कर्ण । तेथे एकतीं बोंसरला बाण । किमर्थ तरी पुसे
रानथु । वधू म्हणोनी ॥ ७५ ॥ असो बोटितेसमर्थो एकसरा ।
बाजिजळा कार्मुक रा रा । तेणें मूर्धा च्याटिया तारा । सीमा समुद्रें
साडिली. ॥ ७६ ॥ रावणाच्या वक्षसपुटी । रामु लक्ष वरुनि दृष्टी ।
बाणु सोडिला सर्व सृष्टी । कपायमान हाडी. ॥ ७७ ॥ बाणप्रसाखें
कटोळु । जैसा निशुट्याचा मेळु । त्याचेनि तेजें भूगोळु । उखळखी
आला. ॥ ७८ ॥ बाणु ऊर्ध्व गगनं जातु । पिच्छी प्रळयनाथु बाजतु ।
दोन्ही दळे मोह पावळो अकस्मातु । आला रावणावरी. ॥ ७९ ॥ लागलाचि
सूर्य बेलें बल स्पष्ट । रीकडे निवेनि भुमडळ । भेदिलें मग तत्काळ ।
रामाजगळी आला. ॥ ८० ॥ जेवें पें दूतें अंतरां । स्वामिदादप्रसंगें ।
कार्यनिह्नी कशनि वेणें । येतजे पुनरपि. ॥ ८१ ॥ उपरी तेंलोचि तेचि
क्षणी । रावणें चराननवाणी । रावणाची जीनशिरे घाणी । छेदूनि पाडिली.
॥ ८२ ॥ आणिकें शिरे छेदावया बाणु । रामु काढी तंत्र प्रार्थी लक्ष्मणु ।
“सामि, आतां पुरे युद्ध रावणु । अति तमळा असे. ॥ ८३ ॥ प्रेतदरा
रावणा आली । आतां स्वर्गें ना तुझिया आली । याचो शिरे जितुकीं
टापी । तितुकीचि असायी. ॥ ८४ ॥ आझा समन्ताच्या मनी । शिरे
वरचरणेसी रणमेदिनी । पडला रावणु ओचनी । देखावयाची इच्छा.”
॥ ८५ ॥ ऐसे बोटणे लक्ष्मणाचे । परिसोनि रामें कथिचे । बाण कोदक
ऐविले लगे “आमचें । अमदारवृत्त्य जालें.” ॥ ८६ ॥ ऐसा रामें रावणु
बाधेला । तों देवी गंधर्वी श्णी देखला । तेंलोचि पुनगृष्टि केली मरिला ।

नभू जयजयकारों. ॥ ८७ ॥ दिव्य बाणें वाजवितीं किलर । आलापितीं
 विद्याधर । गायन करितीं नारद तुंबर । धिणे वाहुनीं आनदें. ॥ ८८ ॥
 अष्टनायका नृत्य करितीं । सनकादिक स्तोत्रीं स्तवितीं । अगाध महिमा
 स्तीर्ति गातीं । हाहाहुहु गंवर्थ. ॥ ८९ ॥ इतुकें वर्तले अंतरिक्षधिमानों ।
 आणी जे वानर ऋक्ष मेदिनीं । ते आनदले, सर्ग मनीं । पीयूषाचे पूर
 वाहाती. ॥ ९० ॥ परम आह्लादु लक्ष्मणासी । सुखार्णव हेलावे सुमी-
 वासी । त्रैलोक्य आनदले रावणासी । रघुनोषे वधिलें. ॥ ९१ ॥ रावणु
 कैसा पडला रणमडळीं । जैसा दुमु उन्मूलळा समूळीं । कर पाद पसरले
 वक्षस्थळीं । बाणगर्ता पडली. ॥ ९२ ॥ तेथोनि सुटलिया लघिरधारा ।
 पृथ्वीवरी धांवती सैरा । वीभक्तता आली शरीरा । डोळां देखेना
 ऐसी. ॥ ९३ ॥ पाहा हो रावणाचीं शिरे । शिरळिगीं शोभलीं जैसीं
 पुळारें । तिथें रणमडळीं म्यासुरें । रुळत पडली. ॥ ९४ ॥ ज्या
 रावणाच्या लळाटारी । टिले रेखिले कुंजुमकेमरी । तेथें रघुनाथाच्या
 शरी । बाणगर्ता पडलिया. ॥ ९५ ॥ जियें रावणाचीं मुखकमळे । मिरवलीं
 ऊर्ध्वरतांबूलें । त्यामध्ये दंतद्वारी अनेकें । मृत्तिका घातलिया. ॥ ९६ ॥
 ज्या रावणाचेमा मत्तकाररी । रत्नमुकुट मिरविले हारी । तेथें गीध बैसले
 नेत्राभीतररी । चचुवा हाणितो. ॥ ९७ ॥ जे रावणाचे कवरीभार ।
 चंपकैतकीदळीं निरतर । मटित होते त्याररी पवनें घुळि घूसर । गह्वाळ
 घातली. ॥ ९८ ॥ जो रावणु हस्ततुलिकेवरी । मचकीं पुष्पाच्या आहारी ।
 पड्डे तो आजि प्रताभीतररी । पृथ्वीतळी पडला. ॥ ९९ ॥ ऐसी उत्तरदशा
 दशमुखा । जाली भाविनळी कर्मरेखा । येणे त्रिलोक्य आनदलें परी
 दुःखा । विभीषणु पात्र जाला. ॥ १०० ॥ रणी पडला अष्टेष्ट वधु ।
 म्हणोनी उचनळळा शोकसिंधु । ससारमायामोहसवधु । झळमळा
 तिये काळी. ॥ १ ॥ विभीषणें देह भूमीवरी टाकिले । म्हणे “आहा योराटे
 जाले । आजि विश्व राज्य पडले । या लंकेधराविन. ॥ २ ॥ प्रतापसर्प
 मावळला । पियाचा मेद पचला । बळ्याचा समुद्र छाटला । आजो रण-
 मडळी. ॥ ३ ॥ गेला गेला महाकोपी । गेला गेला महाप्रतापी । गेला
 गेला नहातपी । गेला धीर उदार. ॥ ४ ॥ गेला कर्मनिष्ठा चाटुरिता ।
 गेला सतता सपाछे भोक्ता । गेला बेदरूपकर्ता । गेला देवशु-

हरणु. ॥ ६ ॥ गेला परम पुरुषार्थी । गेला अमाधारण अर्थी । गेला व्या-
 कारणे दासार्थी । सर्वेशु अग्ररत्ना. ॥ ६ ॥ रामभजे हा पर्वतु फोडिला ।
 रामनेधे हा रायणाशि विस्तारिला । रामीसहें मिदारिला । हा रामनकुजर ॥
 ७ ॥ ऐसा विभीषणु रायणाचा । शोकु करित बोले वाचा । दोही नेत्री
 अश्रुगटाचा । पूर पडतसे. ॥ ८ ॥ रुदन करित भूमी छोळे । कंस सुटले
 मोकळे । ऐसे समस्त देखती पार ये वेळे । राघवे सजोविले. ॥ ९ ॥ श्री-
 गनु हणे "गा विभीषणा, । तू तरी जाणता शाहाणा । गतशोकु करिता
 कोणकोणा । साध्य जाले मायुवे साग. ॥ १० ॥ पडतां शोकाच्या आटी ।
 नहे सर्वथा अमृताची भेटी । आहा शब्द करिता दोनटी । धमचि उरतु
 असे. ॥ ११ ॥ तू हणसी रावणा जाले मरण । परी हा सर्वथा जोंवतु
 आहे जाण । कीर्ति याची असाधारण । भुवनत्रयामध्ये. ॥ १२ ॥ कीर्ति
 कर्मणि मरेजे तेंचि जिणें । अकीर्ति करूनी जिणें तें मरणें । परम पुरु-
 षार्थु केला रावणें । हा मृतचि जितु आहे. ॥ १३ ॥ रायणाचें नश्वर
 देह गेलें । परि शाश्वत कोनिशरीर उरलें । माझे या अवतारचरित्रा
 रूप जालें । याचेनि वैरसवधें ॥ १४ ॥ सुमीन आदिकरुनि यानर
 त्याचें वळ यश रुढलें योर । तुज आम्हा मैत्री अपार । या सर्वांसी
 कारण हा. ॥ १५ ॥ शूरधत्री जो जितुका आहे । युद्धीं मरेल कां मारेल
 पाहें । आता तू शोकु सादी उगा राहें । विरेंककरुनी." ॥ १६ ॥
 ऐसे रावणाचें बोलणें । परितोनि शोकु विभीषणें । टाकिला जैसा रेणुका-
 मरणें । हृदयातील कोवु. ॥ १७ ॥ पुढें विभीषणु एव घटिका । अधो-
 मुवे पाहे भूमिका । मग निचारुनी ग्धुनायका । विनविळें ऐसे. ॥ १८ ॥
 म्हणे "स्वामि, आज्ञा तुमचे । होय उत्तरकार्य रायणाचें । करोन जेष्ट
 वधूचें । नेडनि चिताभूमीसी." ॥ १९ ॥ ऐसे विभीषणु ते अग्रमरी ।
 बोले श्चानमुख दीनाच्या परी । तत्र रामु म्हणे "अग्र्य करी । उत्तरकार्य
 याचें. ॥ २० ॥ सामचें शून्य मिद्धी गेलें । आतां काहीं नाही उरलें ।
 रायणन्याससिंसे मायळले । बैराचे तंत्र प्रिव. ॥ २१ ॥ जैसा दग
 काटासरिसा । बहि निघोनि जाय आपसा । बैरिवर्षाती तेसा ।
 बैरसचु कुठे." ॥ २२ ॥ ऐसे खुनाशु बोळिला । तैसाचि विभी
 षणु टटिला । प्रधानांसी आला देता जाळा । राजांगना पाचारणा.

॥ २३ ॥ आतां पुढें कथा ऐसी । मंदोदरी आणि त्या राक्षसी ।
पडले देखोनि प्राणनाथासी । महा शोक करिती. ॥ २४ ॥ विभी-
षणु सर्वांचें सांखन । करुनि रावणाचें दहन । पुढें विभीषणासी
मद्रासन । लक्ष्मणु जाउनीं देईल. ॥ २५ ॥ मग अरिवघर्षु जानकीतें ।
रामआज्ञेन सांगिजेळ हनुमंतें । सर्वें मंगळरूप स्वामीतें । सीता भेटों
आणितीळ. ॥ २६ ॥ पुढें जानकीचें दिव्य होईल । पृथक् पृथक् देव
स्तुती करितीळ । इंद्र अमृताचा पर्जन्य पाडील । उठतीळ मृतकपि. ॥ २७ ॥
देव जाती आज्ञा मागोनी । तैसेंचि समस्तेंसी पुष्पकविमानीं । राम
आरुढील भरताळगोनी । भेटी अयोध्ये जाईल. ॥ २८ ॥ इति श्री-
रामायण ऋषिनिर्मित । इतुकेनी युद्धकांडकथा समाप्त । परि हेंचि सविस्तरें
श्रोते परिसोत । कृष्णदासु मुद्रल म्हणे. ॥ १२९ ॥

प्रसंग एकसष्टावा.

ॐ श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । आतां दशान-
नारारणें । अतिकालु जाला आझि देणें । ऐसें विचारुनी विभीषणें, । प्रधानांप्रती
बोळिलें. ॥ १ ॥ म्हणे अहो अनळा संपाती । तुम्हीं लंके प्रवेशावें शीघ्रगती ।
बोलावा हो आहेती । राजांगना जितुकिया. ॥ २ ॥ आणि उमयवर्ग हो
आइका । बोलावा मंदोदरी मुख्य नायिका । भगिनी आणि कन्यका, । सखिया
सहोदरी. ॥ ३ ॥ एथरी पाचारा सकळा । देहो रायाचा पाहतीं बोळां ।
यानतरें व्हेछासी अनळा । पाळू चितेमध्यें. ॥ ४ ॥ नृपतीसी हेचि आतां
भेटी । असेचिना पुढें पडली तुटी । याकारणें प्रेस तरी पाडती दृष्टी ।
जव न पडे अग्रिमध्यें. ॥ ५ ॥ न पाचारिता इये समयीं । असोसी राहू
स्थाचा दृष्टी । म्हणोनि शीघ्र पाचारा येचि ठायीं । येवंचि दहन कीजेळ.
॥ ६ ॥ ऐसे अश्रुपिंडु पेट अयना । विभीषणें आज्ञा केटी प्रधानां ।
ते तैसेचि शीघ्र रामपुरना । पुरी प्रवेशोनि गेरे. ॥ ७ ॥ तव त्या
राजांगना सकळा, । चित्रशास्त्रांगणीं जालिया गोळा । प्राणनाथासी युद्धी
कोण वेळा, । घडेल म्हणोनि चिंतातुरा. ॥ ८ ॥ एकी वैमटिया अधो-

मुखा । भूमीवरी काढिती रेखा । एकी एकीपुढें संयोगमुखा, १८ ॥
 ठवुनी अश्रु टाकिती. ॥ १९ ॥ एकी पांढव आविळे तोंडी । एकी कव-
 लिळें सुनदंडी । एकी टाकिळिया मुकुंदी । केवळ भूमीवरी. ॥ २० ॥
 एकी गुडघ्यांवरी कोपर । टाटनि आयां ठेविळे कर । एकी गंडा-देठनी-
 पाणितळीं स्थांर । जाळिया काटवत. ॥ २१ ॥ एकी एकीच्या कंठी ।
 मारुनी राहिलिया मिठी । एकीचिया मुटळिया निगुंठी । पृष्ठो लंम
 घांसती. ॥ २२ ॥ अजा सर्प देखिला डोळ्यां । तैशिया एकी तटस्था
 निश्चळा । एकी ठायीं ठायीं वेळोवेळ्यां । टठती विसती. ॥ २३ ॥ एकी
 प्रगल्भा नारी । विप घांघिलें असे पदरी । स्वामीसी विपरीत जाळेवावरी ।
 भक्षण करावया. ॥ २४ ॥ एकी सुरिया सिद्ध केळिया । एकी पाश सडका
 कळनि ठेविलिया । एकी निश्चयेंसी राहिलिया । काष्ठे भक्षावया. ॥ २५ ॥
 कैसें घडलें असेल प्राणनाया । म्हणोनि मंदोदरीसी वहुत व्यथा । मघ-
 कागीं ठेलनी नाया । विपम-वैसली भूमी. ॥ २६ ॥ समस्त भूषणें
 त्यजिळीं सकळें । बर्जिळीं अत्रोदकें निर्मळें । सर्वाचीं म्हाजें मुळक्रमळें ।
 पादर मुटळे टोळियां. ॥ २७ ॥ ऐसिया राजांगना सुंदरा । समस्ता परम-
 चिंतातुरा । कैसें कैसें जाळे असेल लंकेचरा । ते बार्तेची वाट पाहती.
 ॥ २८ ॥ असो तिथे ममणीं तत्काळ । विनीपणमंत्री संपाती आनळ ।
 त्यापुढे उभे राहिले केवळ । काळदूत वैसे. ॥ २९ ॥ त्यांसी देखोनि
 सर्व जाया । काय बोलती म्हणोनि दचकळिया । एकी भूमी उडंडळिया ।
 एकी कांपती धरधरा. ॥ ३० ॥ त्यांपुढे उभे राहिले । क्षण एक अघो-
 मुखा टगले । मग ते ऐसें बोलते जाळे । साशंक होमोनी. ॥ ३१ ॥
 म्हणती "बाजि समाप्ति जाळी संग्रामा । जय आळा तया रामा । राजा अति-
 क्रमळा तुम्हा । विनीपणें पाचारिलें." ॥ ३२ ॥ ऐसें बचन आइकतो क्षणीं ।
 वदने घेती अग्रविषा जणीं । तुंवळ रदना करिती राखासिणी । लळाटें
 हागिती भूमी. ॥ ३३ ॥ मुख्य मंदोदरी वेळोवेळ्यां । वनस्थळा मुखकमळा ।
 मिठी पाणितळें भूमंडळा । आंग टाकुनी. ॥ ३४ ॥ कोल्हाट करिती
 थोर । तुटले मुटळे जडंकार । मोकळे जाळे कपरीमार । कोणी कोणा
 न सोभाळी. ॥ ३५ ॥ ऐसा अतिशोक करिती सकळा । अश्रुवारा
 मुटळिया डोळां । रदन करित रणमंडळा । आळिया नायमेतापसी.

॥ २६ ॥ रावण पडला रणमेदिनी । बीमत्स दशा देखोनी । लोचनी ।
तुबळ रुदना आकांत निजागनी । केला तत्समयी. ॥ २७ ॥ लडाटे
हागिता भूमडली । घेडनी मुखी घालिता बुद्धी । एका केश तोडिता
सर स्थळी । पिडिता पाणिप्रहार ॥ २८ ॥ ऐसिया प्रेता परिवेष्टिता ।
वदन करिता समस्ता । देवी मंदोदरी पतिव्रता । अति शोक माडिला.
॥ २९ ॥ म्हणे “अहो हो प्रागफति । ऐसी तुम्हासी जाळी गती । प्रेत
होऊनी पडलेति क्षिती । शुभचक्रा देखता. ॥ ३० ॥ चोरिली रामाची
शुवती । ते मजहुनी मुलक्षण नव्हती । तियेसी सोडा सोडा म्हणोनि
बहुते रीती । उपदेशु केला ॥ ३१ ॥ पारि आइकाचिना स्वामि । अतिगर्भ
धरुनी तुम्हीं । युद्ध फेळें शेवटीं रणभूमी । पडलेति प्रेत होऊनी. ॥ ३२ ॥
म्या तुमचेनी समागमें । अलौकिकें सुखें भोगिली उत्तमें । पारि अद्यापि
माझेनि कामें । तृती भागिली नाही. ॥ ३३ ॥ तुमचेनि प्रसंगें सरला
बेल्लु । ससार गेला जैसा पल्लु । आता त्रियोगें हा दुर्घट काल्लु । कोणेपरी
निस्तरों ? ॥ ३४ ॥ अहा हो प्राणनाथा । अहकारें गेलें वृथा । अपकीर्ति
झेडनी माथा । मरण पावलेती ॥ ३५ ॥ आम्हा अनाथ करुनि एकठें ।
दीर्घ प्रयाण तुम्हीं कळें । अहा कटकटा बोटवळें । कैसें बळरत फर्म ?” ॥ ३६ ॥
ऐसी कण्ठालुनी रावणवपु । करी मंदोदरी विलापु । हें देखोनि अशो-
न्यपु । विभीषणाप्रति बोले ॥ ३७ ॥ म्हणे “गा विभाषणा, काय पाहतोसी ।
सोवून करी समस्तांसी । मयक-वे मंदोदरीसी । शोक करू नेदी. ॥ ३८ ॥
याचें सुवोळीं दु ख ह्वाचें । सरिसी यानें देडनी पाठगों । पुढें प्रति-
पादन करावें । मातेचिया ऐमें ” ॥ ३९ ॥ ऐसें रामु बोळिलेयाररी ।
येरू उठिला तिये अवसरें । मग त्यां समस्ता परोपरी । शब्दों सबोळिलें.
॥ ४० ॥ मंदोदरीसी म्हणे “माते । उठीं उभी राहें वो गुणसरिते । विचार
धरी बुद्धिरते । गतशोणु न करी ” ॥ ४१ ॥ विभीषणु म्हणे “मंदोदरी ।
किमर्थ वाहवसी मोहपुरी । हाहा शब्दें शब्दाची मरोररी । न करी
तू वृथा ॥ ४२ ॥ सांडीं विजापु शोकु । थरीं हृदयीं विवेकु । हा नश्वर
आहे सकळ लोणु । हें तरी देखसी डोळ्या. ॥ ४३ ॥ विचारें आपुलाचि
देही । जें होते तेंचि नाही । जगारभ्य वो पाही । पाळटलें कैसें ? ॥ ४४ ॥
आपुलें वाटव्य आपणापासीं । असताचि पाळटु जाळा त्यासी । पुढें तारुण्य

देखिले जैसी । स्वप्नीची राज्यदर्शी. ॥ ४९ ॥ तारुण्य खडतर तपे ।
 ते वार्धन्य आलेवा हरपे । जैसे संभेचिये बोपे । दिनमान रिगे. ॥ ४६ ॥
 ऐसी या देहाची गति जाण । हे भूतपंचकाचे मन्त्रवण । काळक्षुधेकारणे
 निर्माण । होत कर्मपथे. ॥ ४७ ॥ हा देहो आपुळा बोडती । तरी न
 वते कां जैसी इच्छा चित्ती । अकस्मात मरणप्राप्ती । होउनि नासे.
 ॥ ४८ ॥ उदकी तरंग उमटत । तैसा गर्भी देहो निर्माण होत । पुनरपि
 नाश पावत । बुद्बुदाऐसा. ॥ ४९ ॥ ऋणानुबंधे जीवांची शरीरे । एके
 ठायीं वसती मुखे थोरें । महामोहो परस्परें । प्रीति प्राणांदुनी भागळी.
 ॥ ५० ॥ परीं हे निव्या पो सकळ । ईश्वरमयेचे खेळ । मी माझे ऐस
 पाह्हाळ । लटकेचि वटले. ॥ ५१ ॥ नदीपुराचेनि पाटे । काष्ठे होतो
 एकवाटे । खळाळी पडलेया छोटें । पुनरपि विचडती. ॥ ५२ ॥ पुण्य-
 काळाचेनि योग । जनु तीर्थी मिळे प्रसंगें । तो पुनरपि जात आलेनि
 मार्गें । पर्वणां गेलिया. ॥ ५३ ॥ अस्तमानी एके वृद्धी । येवनी बैसती
 नाना पर्धी । ते प्रमत्ते उठोनि जातीं साधी । हेही परिस वो. ॥ ५४ ॥
 तैसी जन्मोनी संसारें । ऋणानुबंधे होती सोइरी । तिये आपुळाळेनि कर्म-
 दुरी । जाति मरण पावोनि. ॥ ५५ ॥ मंदोदरी, वो पाकारणे । शोक
 कांजे कोणालागीं कोणें । दाखव नाहीं मरणें । समस्ताची आहे. ॥ ५६ ॥
 प्रपंचु रचिलेयापासोनी । अमित जीव जन्मले दिनी । तितुकेही नासले
 वदनी । विश्वाकाळाचिये पाहे. ॥ ५७ ॥ आतां सर्ग्या तूं उगो
 राही । जाले तें निपरीत नव्हे पाही । शोकाचा लेखु वो काही । स्पर्शो
 नेदीं मानसी. ॥ ५८ ॥ आतां इथे काळीं घातुपें । दुःख सांडुनी धरणें
 धैर्य । निजगृह्हासी जावे उत्तरकार्य । मज कारणे असे सापचें. ॥ ५९ ॥
 ऐसा विभीषणाच्या वोलो । मंदोदरी तटस्थ जाली । जैसी चिरींची
 वाहुली । मौनमुद्राखूड. ॥ ६० ॥ राहोने पूर्ण चंद्राविव प्रासिलें ।
 पाहार्ता गगनी जेथुं उरलें । तैसें मुखकण्ठ शून्य जालें । मंदोदरीचें.
 ॥ ६१ ॥ आलेयामुनी वेडी । उपटुनि वेधेचि मुकली । तैसी सर्वांगी
 योसावली । दुःखानलेकतमी. ॥ ६२ ॥ कंठीं कर्णी शिरी पायी ।
 रनाडंकार होवे ते तनमयी । गळोनि गेले ठायीं ठायीं । प्रथमाचि न्ने !
 ॥ ६३ ॥ मोकळे कर कर्ण कवरीगार । सौंदर्यशून्य जालें शरीर ।

दुःखाचेनि कर्षेत उदर । विदारत आहे. ॥ ६४ ॥ टपटपां आसुवें
नयनीं सांडी । दीर्घश्वास भरती तोंडी । एकी आंवरती भुजादंडी । वृद्धा
धरित्या जालिया. ॥ ६५ ॥ मग उठउनी मंदोदरीलागीं । निघालिया निज-
ग्राममागीं । त्यानंतरे विभीषणु तत्प्रसंगीं । राववाजवळी गेला. ॥ ६६ ॥
पुढें विभीषणासी देखोनि उभें । वचन बोलिलें जानकीवल्लभें । “बंधूचें कार्य
छोमें । शीघ्र करी नेकतेशा” ॥ ६७ ॥ तंव बोलि विभीषणु समयोचित ।
म्हणे “स्वामि, तुमची आज्ञा शास्त्रीक । रावणासी दहन युक्त । माझेनि मर्ते
न दिसे. ॥ ६८ ॥ हें त्रैलोक्य दग्ध केलें येणें । तरी कैसा अग्नि दाहील
याकारणें ? । महापापी अपवित्र कर्णें । यासी स्पर्श करावा ? ॥ ६९ ॥
येणें मज दिधला दुःखसागर । मी न प्रवर्ते याचा बंधु कुवेर । तो याचें
उत्तरकार्य करू । जें कर्तव्य इये काळीं.” ॥ ७० ॥ ऐसी विभीषणाचीं
वचनें । आइकोनि राजीवनयनें । म्हणे “गा बैराभिमानें । किमर्थ अशापि
अससी ? ॥ ७१ ॥ अगा बैराभिमानु तंवचिचरी । जव जयो नाही आपुली
करी । जयो आलेया दिगतरां । बैरसंबंधु गेला. ॥ ७२ ॥ तूं मन
धरूनी आमचें । बैरपैशुन्य बोलसी बंधूचें । तरी इमें वचनें नव्हतीं
साचें । अयुक्ते वाटती इये काळीं. ॥ ७३ ॥ ऐसा आमचा अभिप्रावो ।
बैरी गेलिया बैरासी नाही ठायो । जैसा वृक्ष छेदिलेया उपावो । फळाचा
नाहीं. ॥ ७४ ॥ अगा चतुरा विभीषणा । तूं रावणातें निंदिसी क्षणक्षणा ।
परि आत्महिताचा देखणा । याऐसा कोणी नाही. ॥ ७५ ॥ त्रैलो-
काचा बैरी जाला । परी आपुलें हित करवनि गेला । त्याचा गुह्य भावो
असे कळला । चतुरा जनातें. ॥ ७६ ॥ आणिक विभीषणा आईक ।
जेणें भला मला म्हणती सांगु लोक । जरी बैरिपाचें हित अधिक । मरण-
काळीं कीजे. ॥ ७७ ॥ असो हें एकीकडे । गहनार्थें तरी कांहींच
न घडे । बैर आणि मित्रत्व जोडे । कोणाचें फोणाळगीं. ॥ ७८ ॥
बैरामैत्रीचा करितां अनुयादु । एथे उपजो पाहें भेदु । याकारणें हा
मायाप्रवादु । ऐलिची काडिल्लु. ॥ ७९ ॥ परापरतें सारांश पाही ।
बोलायया दुसरें नाही । जैतें जळ एके टोही । तैमंचि तें आहे.
॥ ८० ॥ अतां अतो परतिपा गुणा । समयो संपादो विभीषणा ।
अति काटु जाय गुण्या । करणें तें शिघ्र करी.” ॥ ८१ ॥ ऐने

रामाचेनि बोलें । विभीषणे जाणणे तेंचि-जाणितळें । मग तेमोचि
 जाउनी, रुचिलें । चितेसी चंदनझाये ॥ ८२ ॥ स्नाने करुनी
 वृद्धी । स्वहस्ते विभीषणे बुद्धी । रावणा अग्नि दिधला विधी । सक-
 लही संपादिल्या ॥ ८३ ॥ ऐसें जाटेयाउपरी । शुद्ध स्नाने केळी मा-
 गरी । मग विभीषणु जोडटां करी । रामापुढे उभा ठेला ॥ ८४ ॥ सज्ज
 अधोवदने । एकदशी असे मीने । ऐसें देखोनि रघुनंदने । राव्यकार्य सु-
 चिलें ॥ ८५ ॥ मग म्हणे सांमित्रा मुप्रीमाढागोनी । “विभीषणासी तुम्हीं
 जायें वेडनी । राव्याभिप्रेतु करा मद्रासनी । बैसया वरग्यापरी ॥ ८६ ॥
 हा आम्हावरी स्नेहें बुद्धी । शरीरें बहु कष्टला सुद्धी । याचेनि प्रसंगे जया
 मिद्धि । आम्हा प्राप्त जाली ॥ ८७ ॥ नव्हिजे उत्तोर्य उपकार पाचा ।
 हा पंचम बंधु आम्हाचा ॥ ८८ ॥ ऐसें कृपार्जन वदे वाचा । वीरमंडळामध्ये ॥ ८९ ॥
 मग तोचि समधी घातेश्वरु । उचित बोलें समाचतुरु । म्हणे “विभीषणा-
 ऐमा माग्यतागरु । भुवनत्रयी न देखो ॥ ९० ॥ याचेनि महाकृत्ये तिही
 गेळी । एक देवाविदेवासी मैत्री जोडली । दुसरें साधुचाची कीर्त उरली ।
 तिसरें राज्य आलें हातां ॥ ९१ ॥ ऐसें सुप्रीमाचें बोलणें । आश्चर्ये
 वत्तर विभीषणे । दिचलें अतिमुक्त जेणें । सकळ संतोषु धाटे ॥ ९२ ॥
 म्हणे “इच्छा देणें राजीवनेत्रें । भयप्रसंगचरित्रें । मंडपी मांडिली कर्म-
 मूर्ते । बाहुली नाचली ॥ ९३ ॥ वायु विषे दिशे उडु खेळे । तिकडेचि
 रज लघळे । पुनरपि वायु फिरें तरो वळे । रजही सेणे पथे ॥ ९४ ॥
 राजा जातु जेणें मागे । तेसाचि परिवारु चाले पाठिगामें । राजा
 छुटलेया तेह, वेगें । तेसेची मुरडली ॥ ९५ ॥ जे पुरी नौरुमरी बेनती ।
 ते कैमेनि इच्छें धारती । याकारणे ईश्वरुअचकी भ्रमती । जीरमात्र ॥ ९६ ॥
 म्हणोनि जे जे ज्यासी प्राप्त । ते ते स्थपतीचें उचित दत्त ।
 याचेनि कृपाकटाक्षें होत । चितिलेयाहीगेळें ॥ ९७ ॥ जेसें जननी-
 वेलागी बेबेनि वाटके । न मगिजे इच्छेचें मातुके । परी ते कृपाकृ लोभे
 कीतुके । आणोनि हस्तावरी घाली ॥ ९८ ॥ तेसें मज राखतात इरा-
 णत्रे । अंगीकारिले मृत्युचें । जेसें दैत्यपुत्राढागी देवें । नरासिड-
 राजें ॥ ९९ ॥ आता श्रीरामाचेची सुपनकथा । तो सर्वथा माझे
 मुकुटीचा दिवा ॥ १०० ॥ ऐसें बोलतां तया वीरमंडळा । निघेनें सुख वाटले.

॥ ९९ ॥ हास्यमुख केले पद्मनेत्रे । भला भला म्हतीतले सौमित्रे ।
 धन्य धन्य ऐसे वायुपुत्रे । विशेषण दिषले. ॥ १०० ॥ मग रामाज्ञेने
 सुग्रीव लक्ष्मण । उठिले करी धरिला विभीषण । तेणे नमस्कार करुनी
 सीतारमण । सव्ये घालुनी निघाला. ॥ १ ॥ चौथे प्रधान सम्यक ।
 कितीएक कपीचे कटक । पहावया निघाले कौतुक । राज्याभिषेकाचे. ॥ २ ॥
 भार चालिला अतिगजरे. सुग्रीव सौमित्र समभारे । विभीषणा परिवेष्टित
 उत्तरद्वारे । लंका प्रवेशले. ॥ ३ ॥ जैसा जळार्णवी नदीपूरु । तैसा पुरी
 प्रवेशला भारु । समामंडपा आले जेथे मेरु । राज्यभद्रासनाचा. ॥ ४ ॥
 नगरीचे लोक वृद्ध वृद्ध सकळ । आले मिळाले राजभृत्य तात्काळ । तेही
 क्षणमात्रे समास्थळ । सुशोभित केले. ॥ ५ ॥ लागले लक्षावधि कामारी ।
 तेही संमार्जने केली चहुंपरी । हाटहाट बटिया चौबारी । निरज केली
 केसी ? ॥ ६ ॥ उभिली शुद्धिया तोरणे मखरे । वाचे वाजिनली सुगमारे ।
 नभचुंबिता पताका चामरे । महामंगलिके. ॥ ७ ॥ राजमंदिरें धुपिली ।
 चांदवे बाधिले. कापडीली । ऐसी अत्यंत रचना जाली । विशेष सभा-
 गंडपी. ॥ ८ ॥ सुग्रीवे सौमित्रे स्वकरी । विभीषण बैसविला राज्यासना-
 वरी । विध्युक्त मंत्रोपचारी । पद्याभिषेकु जाला. ॥ ९ ॥ वृद्धी पुष्पवृष्टी
 केलिया । निजांगना मंगळदीप ओवाळूं आलिया । तिये फात्री दानकोटि
 जालिया । नानाविधा पाचकारे. ॥ १० ॥ राज्य लंकेचे जाले विभीषणा ।
 पावो पडला निशाणा । ऐसा आनंदु विमानी सुरगणा । निष्कण्टक त्रैलोक्य
 जाले. ॥ ११ ॥ वानरी सर्व लंका पाहिलो निवाडे । पुरले डोळ्यांचे
 कोडे । येथे वर्णन बोलवें तरी पुढे । अयोध्यावर्णन असे. ॥ १२ ॥
 ऐसे राज्यकार्य संपादुनी । सुग्रीव सौमित्र तेथानी । रामचरणा स्मरत
 मनी । निजमारेसी उठिले. ॥ १३ ॥ विभीषणासी बोलिले प्रियवाहु ।
 येरु म्हणे तुमचा पादचरण । मग लक्ष्मण चालिला इंद्र । नक्षत्रेसी जैसा.
 ॥ १४ ॥ शीघ्र आले स्वामीजवळी । नमस्कार केले बद्धाजळी । म्हणती जी
 स्वामी सुमुहूर्तकाळी । विभीषण राज्या बैसविला. ॥ १५ ॥ असो आतां इतुकी
 कथा । जानकी भेटवावी रवनाया । म्हणोनि पाह्याळी सर्वथा । पडणे
 न घडे. ॥ १६ ॥ इति धौदकांड रामायणी । कथा त्रैलोक्यतारिणी ।
 इचा भूमिप्रावो पहाशे. अंतःकरण । कृष्णदास मुद्रल म्हणे. ॥ १७ ॥

प्रसंग वासष्टावा.

ॐ श्रीरामसचिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः ॥ खंडला
 इतुका गतकथामार्गु । बहुत दिवस सीतारामांचा वियोगु । आता
 आरंभला प्रसंगु । भेटावया दोवां. ॥ १ ॥ जे हो जानकीकारणें । बहु
 कष्ट केले सुमेल्लमणें । बहु चाखि जालें, मरणें । बहुत गेले. ॥ २ ॥
 त्रैलोक्यामध्ये अति वैभव । ज्याचिचे वंदीशाले पडले देव । तो राज्यसहित
 दशग्राव । आठौनि गेला. ॥ ३ ॥ असो, ऐसीये सीतेलागीं । राम
 स्मरता जाला मनरंगी । मग हनुमंताप्रति तेचि प्रसंगीं । बोलता जाअ
 ऐसें, ॥ ४ ॥ म्हणे “परिस गा वायुमुता । जेथें बैसली असे सीता । तेथें
 तूंचि जाऊनी चित्ता । संतोषीं तिथेचे. ॥ ५ ॥ सांग वैरी बघिला
 रावणु । क्षेमें समस्त सुभान लक्ष्मणु । राज्यी स्थपिला विनीपणु । इतुकें
 कृप्य जालें. ॥ ६ ॥ कपिश्रेष्टा महाबुद्धि । तू प्रथम तरौनि
 सोपनिभि । केडी जानकीची शुद्धि । बरवियापरी. ॥ ७ ॥
 सैंडागीनि तुज ते सीता । जाणत आहे हनुमंता । तिथेसीं
 तुझाचि विश्वासु भागुता । म्हणौनि तूंचि जाय. ॥ ८ ॥ शोकानळें
 ते जाजावली । असेल कश कोमाइली । तिथेचि समकुशळ अमृत
 चोटी । सिंचोनि टवटवी करी.” ॥ ९ ॥ होवें हनुमंताचे मनो । तेंचि
 रामें सांगितलें वचनो । जैसें क्षुधाक्रांतालागीनि । भोजनासि उठविजे.
 ॥ १० ॥ कां पूर्वसंकल्पित प्रादण । दातपांनी देवविजे दक्षिणा ।
 नाना मुग्धा दयाळी सणा । मोहेरा घाटिजे. ॥ ११ ॥ येणें संतोषें हनुमंतु ।
 उठूनि निघाला दारितु । पत्स धेनुबेसि ध्याये तेसा चितितु । जानकीतें
 हृदयी. ॥ १२ ॥ शीघ्र गेला अशोकवना । तेथें बैसली असे पद्मानना ।
 तें स्थान पावला गुप्त घना । लोमी पावे जैसा. ॥ १३ ॥ पुढें जानकीत
 देखौनि डोळा । नमस्कार घातला भोक्ळा । जैसा कनकदंडु सरळा ।
 पडे पृथ्वीवरी. ॥ १४ ॥ मग शीघ्र उठूनि मास्तात्मजु । घडे गाढ
 शब्दें उचखनि मुजु । म्हणे “जवळतु क्षेमें रघुराजु । सबांधवें सपरिवार.
 ॥ १५ ॥ सफळेंसी रावणु वैरी । बघिला जाणा रणचत्सरी ।
 विनीपणु राज्याधिकारी । लंकेमध्ये स्थपिला. ॥ १६ ॥ हे

शुभवार्ता घो श्रीरामें । आपुलेनि मुखें सर्वोच्चैर् । तुझेनि प्रीतिलाभें प्रेम ।
मज सांगों पाठविलें." ॥ १७ ॥ ऐसे हनुमतमुखीचे । शब्द निघाले अमृ-
त्ताचे । तेणें कर्णकुभ अवनिजेचे । भरते जाले कैसे ? ॥ १८ ॥ पर-
देशीनि जिवलगाची जेणें । शुभमातु आणिली वुढुवाकारणें । तिथे
काळी त्या आलेयाचें बोलणें । अमृताधिक. ॥ १९ ॥ नाना कपिमुखेंदु
सुधाकण साडी । ते पडती सीताकर्णचकोरातोंडी । का कपिमेघ गर्जे
सर माडी । नृप सीतामनमयूर. ॥ २० ॥ जितुका वर्तला वृत्तातु ।
तितुका सागे हनुमतु । तंव तव उचबळतु । सीतेचा सुखसागर. ॥ २१ ॥
समूळ सांगितलें कपिपुगवें । तें कर्णें कथापथी बोलवें । तरी पुनरुक्त
वाढिल राघवें । पाहिली पाहिजे सीता. ॥ २२ ॥ असो ऐसं हनुमंतु बोडिला ।
अवणें सीताशोक तत्काळ गेला । जैसा दीपु लागताचि हारपळा ।
गृहाभकार. ॥ २३ ॥ मग सीता म्हणे "वा रे हनुमता । बैस गा सख्या
आहता । इये धितार्णधी नुस्त बुडता । तुवां आजि फाडिलें. ॥ २४ ॥
अन्य गा कपि तुझें बोलणें । जें शुभ बोडिलासि त्याकारणें । उचित त्रै-
लोक्यी नाही तरी देणें । हेचि समर्थीचें तुज. ॥ २५ ॥ जवयरी चंद्रार्क-
नक्षत्रें । आणि जवयरी रामकथाचरित्रें । तंगवरी तूं सुखी सहस्रवक्त्रें ।
आशीर्वचन माझें." ॥ २६ ॥ ऐसं जानकीसि बोळतक्षणी । येरें गाथा
ठेविला चरणी । सर्वेचि सीतेनें उठ्यनि पाणी । फिरविला मस्तकावरुनि.
॥ २७ ॥ म्हणे "वा रे तूं मजकारणें । बहू कष्टासि देहप्राणें । न फिटे
उपकार तुझेनि श्रमों । बाधलिये मी." ॥ २८ ॥ तव कपि म्हणे तिये-
लमोनी । "माते, तूं बोलसी विपरिता वचनी । बाळकाचेनि उपकारें जननी ।
कैसी बाधिले ? ॥ २९ ॥ वाटसरू उषणें तापळा मागीं । नो वैसळा जवु-
रुगये निघाला अगीं । तरी तेणें काय तिये जवूलागीं । उपकारें बाधिलें.
॥ ३० ॥ म्हणोनि तैसी तूं आदिमाते । बोलसी मजप्रति सीते, । तुझेनि
अभगें सृष्टि होते जाते । विरिचिप्रपचाची. ॥ ३१ ॥ देवादिदेवासरिसी ।
प्रतिभवतारीं भरतरसी । तुज रागणें हारिलें हें जगासी । मिथ्या दाखविलें.
॥ ३२ ॥ माते, दशकथेर कीटके । तुज बळें चोरिलें हे लटकें । भ्रम घालुनी
चपुनापकें । देवांचें पारपत्य केले. ॥ ३३ ॥ ऐसं हनुमतासी बोलता ।
सुण पावली हर्षली सीता । म्हणे "मला मला गुणवता । चतुरचक्रग्रेष्टा !"

॥ ३४ ॥ असो ऐसा सरला उमयवाटु । बैसा नृयांगी विगे नाटु । कं-
 लसिद्धी आलेया साटु । सभे सानवानाचा. ॥ ३५ ॥ -पुनरपि सीता
 टल्हासे. । बोले हनुमंतासी ऐसे । म्हणे जे जे चिंतिळें होतें मानसे ।
 तें सर्व मिद्धी गेलें. ॥ ३६ ॥ अगा हनुमंत कोहाळ्या । रामचरण मी
 डोळा । केशवा देखेन उवावेळा । मनु जाला माझा. ॥ ३७ ॥ गृध्रमु-
 खींहुनी मासोळी । गळाळी ते रिगारया ज-ळी । अति टल्कीठित तैसी इथे
 काळी । मी जाळियें कपि. ॥ ३८ ॥ ऐसे कपि पारसोनि बैसला टायी ।
 तैसाची नट्याने माया सीतेच्या पायी । ठेऊनि म्हणे "माते इथेचि समयी । मी
 पांचारावया येतो." ॥ ३९ ॥ ऐसे हनुमंतु बोले वाचा । तव सद्गदांत कटू
 जाला सीतेचा । पुनरपि शब्दे मुखें देऊनि वावुचा । पुत्रतेथीनि गेला. ॥ ४० ॥
 मन धावे ऐसिया तया । गवनापासी आला एकतरा । नमस्कार करुनि
 मनोहरा । नातु सीतेचिया बदला. ॥ ४१ ॥ अमृताची फळें । ऐसी
 वचने रसाळें । हनुमंतें बोळिलेया आगळे । मुळ रानासी वाटळें. ॥ ४२ ॥
 जिये सीतेनिमिच खुनंदने । घोर पाहिलो अरण्यवने । भ्रमेरुहनि
 आळिगने । पादपासी दीपळी. ॥ ४३ ॥ सास केळें कपि ऋक्षगण ।
 समुद्री तारिले पापाण । बबिले रावण कुमरुण । त्रैलोक्यपांडक जे.
 ॥ ४४ ॥ ऐसी ते सीता निरंतर । अगनीचे गर्भतन साचार । ते सगळे
 मनावे मंदिर । करुनि बैसविले. ॥ ४५ ॥ तिथेचे अतरीचा अभिप्रासो ।
 दूतमुखें जाणीनि मावो । हनुमंतासी देवाधिदेवो । सानसा जाला. ॥ ४६ ॥
 म्हणे "आइक गा वाडुनदना । गुणालया बुधिसंपत्ता । शीत जावें अशोक-
 वना । जानकी आणानया. ॥ ४७ ॥ प्रथम विनीषणामी भेटाये । मासिये
 आइसी निवेदावे । सीतेकरुनि करवावे । मंगलनाना आयी. ॥ ४८ ॥
 दिव्याचिरे अलंकार । दिव्य मुग्धमनोहर । दिव्यरूप तिथेचें मुदर ।
 इहो मणित कीजे. ॥ ४९ ॥ ऐसा मलजनममंगु । मेदिनागर्मल-
 रंगु । सीता आणविली ले प्रभुगु । मुरचरी पाहिला. ॥ ५० ॥ रामा-
 सीते होईल भेटा । तो समारंभ पाहान्या दृष्टो । मिळीनि उत्तरले भूत-
 ल्यटी । लंकाप्रदेशी ते. ॥ ५१ ॥ इंद्रादिक वसूचे अटक । एका-
 दस रत्न द्वादशार्क । सत्य विघ्नेश सकळीक । महर्षिपित्रगण. ॥ ५२ ॥
 द्वाय शुद्ध गंधर्वादिक । कुपेर मुरय दक्ष सकळिक । किलर की पुरुष

आणिक । विद्याधर पै. - ॥ ५३ ॥ अष्टनृत्यका रमादिकरुनि । शिव-
पुरी सत्यलोकापासूनी । समभारें उतरले मेदिनी । चारित्र पहाय्या.
॥ ५४ ॥ आरूढ कोण कोणा वाहनी । काहीएक सागों श्रोतयालागौनि ।
थोर थोर वदों वचनी । जितुके ठाडक. ॥ ५५ ॥ पूर्वादेशार्धांश सहस्र
नयनु । हाटकवर्ण तयाची तनु । पीतरंग वज्र करीं धरुनु । ऐरावता-
रूढ आला. ॥ ५६ ॥ आग्नेय दिशेचा अधिकारी । हुताशनु रक्तवर्ण
शरीरी । शुभ शक्ति धरुनि करीं । भेषा वळघौनि आला. ॥ ५७ ॥
दक्षिण दिशेचा राजा यमु । मेघवर्ण उत्तमोत्तमु । प्रजा दडितो हस्ती दह
इयामु । महिपारूढ आला. ॥ ५८ ॥ नैऋत्यदिशेचा स्वामी राक्षसपति ।
धूम्रवर्ण तयाची अंगकांति । व्योमवर्ण खड्ग हस्ती । नरारूढ आला. ॥ ५९ ॥
पश्चिम दिशेचा जो ईशु । वरुण कांती जैसा शुभ्राशु । जळपति त्रिजुवर्ण
करीं पासु । मकरावरी बैसला. ॥ ६० ॥ वायव्यदिशेचा पवनु । नीळवर्ण
जयाची तनु । रक्तारंग अकुश हस्ती मृगवाहनु । प्राणाधिपति आला.
॥ ६१ ॥ उत्तरदिशेचा स्वामी शशांकु । जो अमृतशरीरी शत्रु अधिकु ।
महा नीळवर्ण करीं तारानापनु । अश्वारूढ आला. ॥ ६२ ॥ ईशान्यदिशेचा
राजा ईशान । कर्पूरगौर त्रिलोचन । अग्निवर्ण शूल हस्ती वळघौन । वृषभा-
वरी आला. ॥ ६३ ॥ सरिसाची गणाचा मध्यभारी । गणेशु जैसा सिंदुगाचा
गिरी । फरसू पाशांकुश कमळकरी । मूषकारूढ आला. ॥ ६४ ॥ बृहस्पति
देवगुरु गौरवर्णु । शुक्राचा स्पर्धी विद्यापूर्ण । वळांसिंधु अश्व श्यामकर्णु ।
स्वाररी बैसौनि आला. ॥ ६५ ॥ अंगिरा रूढ विमानो । सर्वापुढें उतरला
मेदिनी । सूर्य आला रघारूढ होऊनी । तेजोराशी. ॥ ६६ ॥ सत्य-
लोकांहुनि ब्रह्मा । सृष्टिकर्ता ज्याचा थोर महिमा । आरूढौनि इंतोत्तमा ।
तोही आला. ॥ ६७ ॥ असो, ऐशा सुरवरणाच्या कोटी । उतरळिया भूतळ-
वटी । समीप श्रीरामु देखिला दृष्टी । कोणें कैसा कैसा आइका. ॥ ६८ ॥
संस्कृती यथार्थ मानळें । हा सपूर्णहृदय आपुडें । ब्रह्मयासी ऐसें गमळें ।
हा जनवु आपुला. ॥ ६९ ॥ सुरांसी ऐसा मासला । हा पूर्ण कैवारी
आपुला । सुरांगनी देखिज । केवळ मदनमूर्ति. ॥ ७० ॥ मुनि भाविती
आराध्य तो हा एक । सूर्यांसी दिसें कुलवाळक । आणिक समस्त जितुका
त्रैलोक्य । त्यांसी वाटे आत्मा आमुचा. ॥ ७१ ॥ ऐसा तमाळनीळ सावळा ।

॥ ३४ ॥ असो ऐसा सरला उमगगु । नैसा नृत्याती प्रिने नाहु । को-
 लसिद्धी आलेया साहु । समे सावधानाचा ॥ ३५ ॥ पुनरपि सीता
 उल्हासे । वोळे हनुमतासी ऐसे । 'म्हणे जें जें चित्तिं होतें मानसे ।
 तें सर्व सिद्धी गेलें. ॥ ३६ ॥ अगा हनुमता स्नेहाळा । रामचरण मी
 डोळा । कंधरा देखेन उत्तारिळा । मनु जाला माझा. ॥ ३७ ॥ गृध्र-
 खीडुनी मासोळी । गळाळी ते रिंगायया जळी । अति उत्कीर्णित तैसी इथे
 काळी । मी जालिये कपि. ॥ ३८ ॥ ऐसे कपि पारसौनि वैसला टायी ।
 तेसाची उठूने साधा सीतेच्या पायी । टेऊनिम्हणे "माते इथेचि समर्थी । मी
 पांचासवया येतो." ॥ ३९ ॥ ऐसे हनुमनु वोळे वाचा । तर सट्टदेत कट्ट
 जाला सीतेचा । पुनरपि शब्दे सुख देऊनि वायुचा । पुत्र तेरोनि गेला ॥ ४० ॥
 मन धावे ऐसिया थरा । रावगपासीं आला एकतरा । नमस्कार करुनि
 मनोहरा । नाहु सीतेचिया वदला ॥ ४१ ॥ अमृताचीं कळें । ऐसी
 वषने रसाळें । हनुमते वोळिलेया आगळें । सुख रामासीं वाटळें ॥ ४२ ॥
 जिवे सीतेनिनिच रघुनदने । चोरें पाहिले अरण्यवने । अमररुर्ति
 आळिगने । पादपासीं दीधळी ॥ ४३ ॥ साष्ट केळें कपि मङ्गल ।
 समुद्री तारिले पापण । बविले रावण कुंभकर्णे । त्रैलोक्यपांडक जे.
 ॥ ४४ ॥ ऐनी ते सीता निरतर । अग्रनीचे गर्भरान साचार । ते सर्वेश
 गनाचे मंदिर । करुनि वैसविलें. ॥ ४५ ॥ तिथेचे अतराचा अभिप्रायी ।
 दूतमुखें जाणौनि मात्रो । हनुमतासी देवाधिदेवो । सागता जाला ॥ ४६ ॥
 म्हणे "वाइक गा वापुन्दना, । गुणाळया मुदिसपना । शीघ्र जावे अशोक
 वना । जानवी आणावया ॥ ४७ ॥ प्रथम त्रिभीषणासी भेटावे । मोक्षिणे
 आह्मसी भिवेदावे । सीतेकरुनि करवावे । मयडस्ताना आधी. ॥ ४८ ॥
 दिव्याचिरे अलंकार । दिव्य मुगधमनोहर । दिव्यरूप तिथेचें मुदर
 इहो मंदित कीने ॥ ४९ ॥ ऐसा भक्तजनभवमयु । भेदिनागर्मल
 रंगु । सीता आणविडी तो प्रतगु । मुरारी पाहिला. ॥ ५० ॥ रामा
 सीते होईल भेटी । तो समारमु पाहण्या दृष्टी । भिलौनि उतरले भूत
 ज्योती । लंकाप्रदेशी ते ॥ ५१ ॥ इंद्रादिक समूचे अष्टक । एक
 दश रत्न द्वादशार्क । साय विषदेव सकळीक । मल्लण विरुगण ॥ ५२ ॥
 दास रुद्र गंधर्वादिक । रुषे मुख वल्ल सफळिक । किन्नर की पुरु

आणिक । विद्याधर पै. ॥ ५३ ॥ अष्टनृत्यका रंभादिकरुनि । शिव-
पुरी सत्यलोकापासुनी । समभारे उतरछे मेदिनी । चरित्र पहानया.
॥ ५४ ॥ आरूढ कोण कोणा वाहनी । काहीएक सांगों श्रोतयालागीनि ।
थोर थोर वदों वचनी । जितुकें ठाउक. ॥ ५५ ॥ पूर्वादिशाधांश सहस्र-
नयनु । हाटकवर्ण तयाची तनु । पीतरंग वज्र करी धरुनु । ऐरावता-
रूढ आला. ॥ ५६ ॥ आग्नेय दिशेचा अधिकारी । हुताशनु रक्तवर्ण
शरीरी । शुभ शक्ति धरुनि करी । भेषा वळवौनि आला. ॥ ५७ ॥
दक्षिण दिशेचा राजा यमु । मेघवर्ण उत्तमोत्तमु । 'प्रजा दढितो हस्ती' दंड
दयासु । महिषारूढ आला. ॥ ५८ ॥ नैऋत्यदिशेचा स्वामी राक्षसपति ।
धर्मवर्ण तयाची धंगकाति । व्योमवर्ण खड्ग हस्ती । नरारूढ आला. ॥ ५९ ॥
पश्चिम दिशेचा जो ईशु । वरुण कांती जैसा शुभाशु । जळपति त्रिजुवर्ण
करी पासु । मकरावरी बैसला. ॥ ६० ॥ वायव्यदिशेचा पवन । नीळवर्ण
जवाची तनु । रक्तरंग अंकुश हस्ती मृगयाहनु । प्राणाधिपति आला.
॥ ६१ ॥ उत्तरदिशेचा स्वामी शुशाकु । जो अमृतशरीरी दम्भ अधिकु ।
गंडा नीळवर्ण करी तारानायकु । अश्वारूढ आला. ॥ ६२ ॥ ईशान्यदिशेचा
राजा ईशान । कर्पूरगौर त्रिलोचन । अग्निवर्ण शूल हस्ती पळवौनि । वृषभा-
वरी आला. ॥ ६३ ॥ सरिसाची गणाचा मध्यमारी । गणेशु जैसा सिंदुगाचा
गिरी । फरशू पाशांकुश कमळकरी । मूषकारूढ आला. ॥ ६४ ॥ बृहस्पति
देवगुरु गौरवर्ण । शुभाचा स्पर्धी विद्यापूर्ण । बळासंधु अथ श्यामकर्ण ।
त्यावरी बैसौनि आला. ॥ ६५ ॥ अंगिरा रूढ विमानों । सर्वापुढें उतरला
मेदिनी । मूर्ध आला रथारूढ होऊनी । तेजोराशी. ॥ ६६ ॥ 'सत्य-
लोकां हूनि ब्रह्मा । सृष्टिकर्ता ज्याचा थोर महिमा । आरूढौनि हंसोत्तमा ।
तोही आला. ॥ ६७ ॥ असो, ऐसा सुरराज्या कोटी । उतरळिया भूतळ-
वटी । समीप श्रीरामु देखिला दृष्टी । कोणें कैसा कैसा आइका. ॥ ६८ ॥
शंकरासी यथार्थ मानलें । हा सपूर्णहृदय आपुलें । ब्रह्मयासी ऐसें गमलें ।
हा जनकु आपुला. ॥ ६९ ॥ मुरांसी ऐसा मासला । हा पूर्ण कैवली
आपुला । मुरांगनी देखिला । केवळ मदनमूर्ति. ॥ ७० ॥ मुनि माविती
आराध्य तो हा एकु । सूर्यासी दिसे कुलबाळकु । आणिक समस्त जितुका
त्रैलोक्य । त्यासी वाटे आत्मा आमुचा. ॥ ७१ ॥ ऐसा तमाळनीळ सावळा ।

देवीं देखिला डोळां । मग आळिंगनाचा सोहळा । अनुक्रम आरंभला ॥ ७२ ॥
 सुखरांच्या भारापुढें । असिजे देवें वृषमारुढें । ष्याचिये मायेनें एव्हडें ।
 ब्रह्मपानें ब्रह्मांड केलें ॥ ७३ ॥ त्या शिवासी सन्मुख देखौनी । श्रीराम
 शीघ्र आसनाहूनी । भेटावया उठिला मनीं । आनंद उचंबळतु ॥ ७४ ॥
 प्रेमाचेनि पडिभरें वेगें । पदें दहा भूमंडळ मार्गें । सांदूनि शिवासन्मुखें
 सीतारंगें । हास्यमुख एणें केलें ॥ ७५ ॥ नमस्कार हरासी निगुता करी ।
 तंव शिरें श्रीराम वरिच्यावरी । घरुनि आळिंगिला तिये अनसरी ।
 दहा भुजा केलिया ॥ ७६ ॥ रूप श्रीरामाचें सांवळें । हृदयीं धरिलें
 पयफेनघवळें । जैसैं अमृतमयमंडळें । भृगुचिन्ह धरिलें ॥ ७७ ॥
 शोभती दुग्धार्णव आणि वैकुण्ठ । कां जीमूती आणि घवळपीठ । तैसैं
 रघुनाथ आणि नीलकण्ठ । आळिंगनीं शोमळे ॥ ७८ ॥ ते दोघे एकचि
 भिन्नता नाहीं । भिन्नमार्गीं भक्त भाविती भिन्नदेहीं । जे द्वैतनदीचा
 प्रवाहीं । पडळे असती ॥ ७९ ॥ या दोघां नास्ति भेदु । ऐसी सार्थी
 वदे भेदु । चिदानंदु ब्रह्म मूळकंदु । तथाचे कौम हे ॥ ८० ॥ हृदय
 होय एक एकाचें । तेंधें वगळेपण उरल केंचें ? । यदणें ब्रह्मकर्म आणु
 मार्चें । काळनेमें उच्चारिले ॥ ८१ ॥ कार्ययोगाचेंनि कौतुकें । भेदु
 दाखविजे कारणें एकें । जैसैं घटद्वयीं उदकां जशाकें । त्रिविजे दोहीमध्ये
 ॥ ८२ ॥ तैसैं एक ब्रह्म विस्तारिलें । मूर्तिद्वय आकारिलें । ते हे हरिहर
 निध वेधिलें । आपुलिया लीला ॥ ८३ ॥ ऐसे से इच्छाभवतार । एक
 होत भिन्नशरीर । घरुनि चरित्रे अपार । विश्वासी दाखविती ॥ ८४ ॥
 जैसिया एका तरुचां मुळी । विस्तारिलिया दोन्ही डाहाळी । पार तो
 एकचि वृक्ष भूमंडळी । भेदु दोळतां नये ॥ ८५ ॥ नदीजळ वाहे
 पुरी पाठी । तें दां ठायीं जालें गर्भवेडी । पार तें भिन्न जळ नव्हे शेषडी ।
 नदी एकीचो सर्वथा ॥ ८६ ॥ ऐसे ते दोघे भिनराम । देवाधिदेव
 सर्वोत्तम । परस्परें परम प्रेम । क्षेमाळिंगनें जाली ॥ ८७ ॥ याउघी
 चतुरप्रिये । जनकु माळा गृहणीनि येणें माये । आळिंगना रिघाळा रापये ।
 उचलिळे वाहू ॥ ८८ ॥ कमळनाभीं कमळोद्वयातें । आळिंगुनि ठेला
 स्नेहें घडुतें । भिमर्ध तरी पूर्ण रंगातें । स्मरण जालें तिये समयी ॥ ८९ ॥
 अदरले अपाय भेटे । सें आळिंगिलें सोडाये न वटे । पुत्रसुखापरिस न

चढे मोठे । जरी जाला अखानंद. ॥ ९० ॥ आपण तोचि पुत्र नाही
 भेटु । आत्मा वै पुत्रनामासि हा वेदु । धर्मशास्त्राचा अर्थवादु । पुत्रकर्म
 निरय स्वर्ग. ॥ ९१ ॥ असो ऐसा तो ब्रह्मा । सृष्टी ज्याची करणी
 महामहिमा । तो आळिगन देऊनि श्रीरामा । वेगळा जाला. ॥ ९२ ॥
 शर्वेचि त्याचेनि पृष्ठिलगे । असिजे इंद्र भक्तिरंगें । तेणें नमस्कार प्रसंगें ।
 साष्टांग घातले. ॥ ९३ ॥ दंड पृथ्वीवरी पडे कनकाचा । तैसा देहो
 सुरपतीचा । हे देखौनि श्रीरामु वदे वाचा । “उठों उठों त्रिदशेश्वरा.” ॥ ९४ ॥
 ऐसें परिसताचि वृत्रारी । उठिला तो राघवें धरिला करी । आळिगन
 दिधलें याउपरी । कर्मचि. लोकपाळा. ॥ ९५ ॥ ऐसा समस्तां सुरवरा ।
 भेटला अनादि सोइरा । आनंदें ब्रह्मांड भरलें सैरा । कोटी सुरांच्या
 वसलिया. ॥ ९६ ॥ आतां असो हें इतुकें । हनुमंतासि रघुनाथकें ।
 सीता आणूं सांगितली तें कौतुकें । कथन असे पुढें. ॥ ९७ ॥ इति
 श्रीरामायण ऋषिनिर्मित । युद्धकांड कथावृत्त । सें पुढें परिसा म्हणोनी
 विनवित । कृष्णदास मुद्रळ म्हणे. ॥ ९८ ॥

ॐ

प्रसंग त्रेसटावा.

ॐ श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । जानकी
 आणावयाकारणें । हनुमंतु भास्करवंशभूषणें । पाठविळा कार्यें तेणें ।
 श्लाघ्यता पावला. ॥ १ ॥ मागीं जात येगे धोरें । सीमा सांडिली
 सुखसागरें । लंका प्रवेशोनि आदरें । भेटला विभीषणासी. ॥ २ ॥ ऐसें
 सन्मान करुनी । हनुमंतु वैसविळा सुभासनी । पुढें कार्यविशेषु मधुरा
 वचनी । पुसता जाला. ॥ ३ ॥ म्हणे “अहो हनुमंता येयवरी । आगमन केलें
 इथे अवसरी । तरी काय आज्ञा ते सांगी शिरी । मी वंदीन आपुलिये.”
 ॥ ४ ॥ ऐसा विभीषणबोलाचा आदरु । जाणोनि बोले वानरु । जो
 धीर्यचातुर्यसागरु । मृगासनसुतु. ॥ ५ ॥ म्हणे “परिसा हो लंकेश्वरा ।
 जानकी भेटावयाची रघुनीरा । इच्छा जाली असे त्वरा । न्यायवाची करा
 तुम्ही. ॥ ६ ॥ जिये हो जानकीकारणें । केवढें रामें केवढें कारणें । सिंधु

वधन पावला मरणें । बहुसाल गेले. ॥ ७ ॥ ज्या रावणाचेनि मते ब्रह्म-
 गोळू । होता तृणापरिस हळू । तो निर्जेश्वरारि द्विताय काळू । सकुट्ट
 संहारिला. ॥ ८ ॥ कोण गणना करील राक्षसांते । कोटीच्या कोटी पडिली
 प्रेतें । आणि ऋक्ष वानरांचीं शेतें । संप्राप्तीं आठलीं. ॥ ९ ॥ ऐसें विर्मा-
 पणा झालें विशेष । परी तुज पावले यश । जें लोकोत्तर निर्दोष । सर्वशा
 मुख देत. ॥ १० ॥ केलास बांधवसुद्धाचा त्याग । जालासी श्रीरामपाद-
 पद्मीचा मृगु । फळला परमपुण्यप्रसंगु । उत्तमोत्तम तुज. ॥ ११ ॥ प्रिय
 वस्तूचें देऊनि बलिदान । साधिजे परम निधान । जैसें केले घुवान ।
 तद्वत् राज्यप्राप्ति. ॥ १२ ॥ हे त्रैलोक्य उग्राचिपे दंष्ट्रतळीं । तो मृत्यु
 मानसी बंदी पापघुळी । दुसरा समाग्य तुझिपे घोळी । मांडावया न देखें.
 ॥ १३ ॥ रघुनाथाचा कृपाकटाक्षु । तोचि तुज भेटला कल्पवृक्षु- ।
 कल्पिलीं फळे भोगी मोक्षु । मानीं उणा येणें मुखें. ॥ १४ ॥ रामनाम-
 कृपालक्षण वैडूर्य । त्याचें तुझ्या मुकुटी शोभे सौंदर्य । तेंणें दूषणचक्र
 नासलें सूर्य । जैसा अंबकार नाडी. ॥ १५ ॥ कीं श्रीरामकृपा होचि
 तारु । मृत्युार्णवी पावलासी तूं लंकेखरू । तुझेनि भाग्येंशीं तुळीं
 मेळू । उणा जो मुरालय. ॥ १६ ॥ ऐशी हनुमंताची शब्द-
 रचना । परिसोनि विनीषणाचिया मना । मुख जालें तेंणेंसि
 न्यूना । लुकितां मुक्ति चतुर्विधा. ॥ १७ ॥ विनीषणू म्हणे "ग
 हनुमंता । महानुभावा गुणवंता । तुत्ते या शब्दमेवापासूनि सरिता । वाहती
 धमृताच्या. ॥ १८ ॥ तूं बोडिलासी जें मंत्रप्रती । तें साचार गा मारुती, ।
 परि रघुनाथकृपेची प्राप्ति । होआय्या निमित्त. ॥ १९ ॥ तूं जरी होतासी
 तैसीं संकटी । तरी श्रीरामचरणोंसि जाली भेटी । जैसे पायाच्याचेनि प्रसंगें
 दृष्टि । निधान देखिजे. ॥ २० ॥ कां मुदायु सागरीं प्लुतातें । चितिलिया
 स्थाना निगुतें । तैसें कपिचक्रांतुनि तुवां हनुमते । श्रीरामाजवळीं नेळें.
 ॥ २१ ॥ भी श्रीरामाचा दाखू निकट । जालों पावलों दुःखासिंघूचा
 शेवट । प्रसन्न लंकेचा राज्यपट । त्यासि कारण तुंचि. ॥ २२ ॥ तूं जरी
 होतासी हनुमंता । तरी लक्ष्मणु जिवविळा मायुता । रघुनाथासी भेटे
 सीता । देवांसि स्वर्गप्राप्ति. ॥ २३ ॥ तूं होसी एकादश रुद्र । धर्मा
 धोर्षाचा समुद्र । तुज संपूर्ण जाणे नोंद । जो देवाधिदेव. ॥ २४ ॥

लोकांगघ्ये दिसशी वानरू । हा लीलाभवतारू । जैसा मत्स्य कच्छप
 मुकरू । होये विष्णुइच्छेत्तव ॥ २५ ॥ कार्याकारणें युगयुगी । हरिहरें
 उभयवर्गी । अवतार धरिजताती जगी । नानाखपेंकरोनी ॥ २६ ॥
 म्हणोनि गा वानरोत्तमा, । असाधारण तुझा महिमा । तुझें कीर्तन करूं
 न शके ब्रह्मा । येथें माझी कोण कथा ॥ २७ ॥ ऐसे विभीषणोक्त
 समाधान । परितोनि पुर्वगमाचें मन । संतोषलें, मग प्रतिवचन । पुनरपि
 देता जाला ॥ २८ ॥ म्हणे "पौलस्तिकुलदीपका । तूं वैष्णव तूं परम
 साधु निका । शास्त्रोक्त बोलसी धार्मिका । महंतमतिमार्गे ॥ २९ ॥
 जगा ये तुझा सुशब्दी । बाहे सुधारसाची नदी । निमित्त हेंचि जें वित्त
 चरणार्थिदी । तुवां श्रीरामाचे ठेविलें ॥ ३० ॥ न घटे ठठावें तुजपा-
 सोनी । परी मांडलें कार्ये मूर्खी । आजि जानकी श्रीराम लोचनी ।
 पाहतां परस्परे ॥ ३१ ॥ आज्ञा दिधली तमालनीळें । जे सीतेसी
 आणावें क्षीप्रकाळें । मंगलमयवंत बेगळें । करुनी पूर्वाभरणें ॥ ३२ ॥
 राक्षसेश्वरा साचार । जानकीचें रजमंडित शरीर । जालें आणि भंचुकी
 शरीर । मळलें बहुसाळ ॥ ३३ ॥ जे त्रिकाळ उत्तमें पडें । परिधान करी
 चित्रविचित्रें । ते आणिलेपावरी दशवक्त्रें । पाळट्ट जालाचि नाही ॥ ३४ ॥
 जिये नित्यु मंगलाम्यंगु करिता । तें सुगंधोदक भूमंडळी वाहता । समस्ता-
 चिया प्राणेंद्रियदेवता । तिये काळी नाचती भोजें ॥ ३५ ॥ परिस गा ये
 विभीषणा । राम विवो गेल्या हेमहरिणा । तेथोनि मंगलस्तान त्या सुलक्षणा ।
 अनुभविलें नाही ॥ ३६ ॥ जळरहित सुमनवाह्री । सुकट दिसे
 संकोचली । तैसी जानकी मळें गादिली । कृश सर्वांग जालें ॥ ३७ ॥
 ऐसे हनुमंताचें बोलणें । गारिशिलें मळें विभीषणें । उभे रोमांच राहिले
 अष्टकोणें । चक्षुद्वय थरलें ॥ ३८ ॥ अति खेदु वाटिला तिये संधी ।
 मग म्हणे "महा रावणा दुर्बुद्धि । महा अन्योन्य करुनि युद्धी । सर्वांशीं
 झडलासी ॥ ३९ ॥ ऐसे बोलोनि विभीषणें । मग म्हणे भृत्यांकारणें ।
 "ध्या रे पुण्य तैठ सटणें । जवादि मृगनामीचें ॥ ४० ॥ आगिरु सुगंध
 कुंकुम केशर । अमोत्य कंचुकी अंबर । उत्तमोत्तम अलंकार । ते शीघ्र
 काढोनि घ्या हो ॥ ४१ ॥ वृद्धा कुशल राक्षसिणो । आमुच्या मानिलिया
 ब्रह्मिणी । सर्वदा ज्याच्या अंतःकरणी । कल्पाण जानकीचें ॥ ४२ ॥

तिहीं आपुढा हस्ती । मगळज्ञान वरिया रीती । करोनि पूज्या
 गिणुगवती । जामदग्न्यजितजाया. ॥ ४३ ॥ कदर्पाची ते कुलदेवी ।
 ऐमी सीता शृंगारानी । या कृत्यासी सल्या लागावी । एका मुहूर्ताची. ”
 ॥ ४४ ॥ ऐसी राजाज्ञा होतक्षणी । घाविजळे वरा वेत्रपाणी । तिहीं
 मगळज्ञान सामुग्रां आणी । अगना बोलाविळीया. ॥ ४५ ॥ सन्यत-
 आनंदु त्याच्या अत करणी । घेऊनि निघाल्या अक्षराणी । जैसा मिरवत
 बन्हाडिणी । वधूमडपा जाता. ॥ ४६ ॥ पुढे वाजती मगळतुरे ।
 नाना ध्वनींचीं सुखे । अशोकवाटिके ऐसेनि गजरे । जानकीजवळी
 आले. ॥ ४७ ॥ मारुती पोटस्ती उभयवर्गी । परस्परे क्रमिले मार्गी ।
 जैसे चालिजे सरिते स्वर्गी । सुरेश आणि सुरगुरू. ॥ ४८ ॥ आले
 दोघे जानकीजवळी । पुढे सन्मुख होऊनि भूमडळी । हेमदबवत
 नमस्कार बदाजळी । करोनि उभे राहिले. ॥ ४९ ॥ पुढे जानकी-
 प्रती जोडोनि पाणी । बोले हनुमत सुधारसवाणी । म्हणे “परिस
 माते स्वामिणी । सेवकाची विज्ञापना. ॥ ५० ॥ पुरुषचक्रवर्तु ।
 मुननत्रयी त्रिने प्याचें सौंदर्य । तेणें अगिकारिले ब्रह्मचर्य । हेममृगवद्या
 पासोनी. ॥ ५१ ॥ तरी माते, तुझेनि योगें । बहु खेद केला भक्तमवभगें ।
 ते अनिर्वाच्य मनोनुचिरां । परस्परे जाणा तुम्ही. ॥ ५२ ॥ तरी येणें
 प्रसंगें कार्य जितुकें । सिद्धी नेळे नरनायके । आतां परमानंदकौतुकें ।
 तुम्हा भेटों बोलाविलें. ॥ ५३ ॥ मन रामाचें अमळ आरिखा । तेथे प्रति-
 निबला तव रूपठठा । तो काही न चळे सुवर्णी जैसा । जडिला रमणीय
 मणि. ॥ ५४ ॥ चकोरु सध्याकाळी शुभपक्षी । डोळ्या चंडु ईक्षी ।
 तेना तुझा मार्ग उभय चक्षी । पहातू कृपासिंधु. ॥ ५५ ॥ पार्वतीचा
 प्राणवटनू । जो वेलसराजा शिवसभू । तो पहावया आला समारमू ।
 तुमचिये भेटाचा. ॥ ५६ ॥ सकळ मुखर इंद्रादिक । विर्चा आणि अग्नी सक-
 टिक । तू धारामा भेटसी हें कौतुक । पहावया आले. ॥ ५७ ॥ आम्हां रघुप-
 तीची आज्ञा ऐसी । ज शीघ्र आगावें सतिती । तरी आतां माये चालिजे,
 मानसी । संशयो न पटी. ” ॥ ५८ ॥ ऐसे सन्मुख हनुमतू बोले । ऐकोनि
 सतितीस मुखाशु आले । चित्त आनंदे उचबटोनि राहिले । रोमांच उभे
 आंगी. ॥ ५९ ॥ तर तेथि सभयो विधीपणें । उच्चरें आर्चनी भीतेकारणें ।

म्हणे "माये तुज हरिलें रावणें । हें उच्चमोत्तम जाहलें." ॥ ६० ॥ म्हणे
 "माते बोलिलें हा शब्दु । दिसे प्रकट निंदावादु । परि याचा तूं न मा-
 नावा खेदु ॥ चतुर ज्ञानगंगे. ॥ ६१ ॥ तुज हरिलें रावणें । हें बोलिलें याचि
 कारणें । जें बहुतांचें कार्य निमित्तें येणें । सिद्धी गेलें शुभानने. ॥ ६२ ॥
 जंनस्थानी गोदातटाकी । गुंफे होतीसि तूं जानकी । राम मृगवधा गेलिया
 एकाकी । रावणें हरण केलें. ॥ ६३ ॥ रावणें तुज आणिलें कपटबुद्धी ।
 हें असत्य वो माये त्रिशुद्धी । किमर्थ म्हणसी तरी सिद्धी । पुरा कृत गेलें
 पाहिजे. ॥ ६४ ॥ परी ते वो रावणकुंभकर्ण । असुर नव्हती
 परमेश्वरगण । बैकुंठवासी दोघे जण । जय विजय नामें यांसी. ॥ ६५ ॥
 महाविष्णूचें महाद्वार । तेथें हे दोघे निरंतर । चतुर्भुज वेत्रपाणी अनुकार ।
 देवाचा यांच्या देहीं. ॥ ६६ ॥ कोणे एके अवतरी । महानुभावी सनत्कु-
 मारी । विष्णुदर्शनार्थ पुरी । बैकुंठ प्रवेशले. ॥ ६७ ॥ आले महाद्वारा-
 जबळी । अंतर्गृह प्रवेशतेकाळी । जय विजय द्वारपाळी । वेत्र आड
 घातलें. ॥ ६८ ॥ मुखवचनें चतुर्वर्गी । म्हणती 'प्रवेशों नका स्थिर
 रहा गा । अनयस्वरू रमारंगा । आहे इथे समयी.' ॥ ६९ ॥ ऐसें
 द्वारपाळांचें उत्तर । परिसोनि कोपले सनत्कुमार । शापिते जाळे विपार ।
 साडिती गरळा. ॥ ७० ॥ म्हणती 'रे चांडाळ हो परियेसा । तुम्हासी
 बैकुंठी निवासु कायसा । शीघ्र जावें गर्भशाला । तामस देहें धरा.' ॥ ७१ ॥
 ऐसा शाप ऐकता दोघी जणी । अति भय धरिलें अंतःकरणी । अनंतशयन
 चक्रपाणी । तया शरण गेले. ॥ ७२ ॥ म्हणती 'स्वामी तुजें द्वार ।
 रक्षितसों निरंतर । अपराधेविण सनत्कुमार । आम्हां शापूनि जाताती.'
 ॥ ७३ ॥ ऐसें परिसतांची उत्तर । विष्णु येऊनि निरंतर । करी धरोनि
 मनोहर । कुमारांचें केलें. ॥ ७४ ॥ कुमारशापासि देऊनि मानू ।
 जयविजयाप्रती जनार्दनू । बोलता जाळा प्रीति करीनू । पुत्रासी पिता
 जैसा. ॥ ७५ ॥ म्हणे 'निजदास हो तुम्ही । मदास्थे प्रवर्ताळ सत्कर्मी ।
 तरी शाप संढेल सप्तजन्मी । पावाळ मज. ॥ ७६ ॥ जरी विरोधाळ
 उग्र वनें । तरी भोगाल तिनींचि जन्में । पुढें माझेनि समागमें । पूर्वस्थिती
 असाळ.' ॥ ७७ ॥ ऐसें सर्वेश्वरू बोले । येर तत्काळ च्यवळे । दितीच्या
 लदरी जन्मले । ते हिरण्याक्ष हिरण्यकश्यप. ॥ ७८ ॥ बळें त्रैलोक्य

जितिले तिहीं । हिरण्याक्षं चोरिली मही । तो वराहवतारं दैत्यदेही ।
 वधिला देवें. ॥ ७९ ॥ दुसरा नागें हिरण्यकश्यपु । मुरदर्पण पुत्राचा खि ।
 तो वधिला धरोनि नृसिंहवपु । स्तंभौ उद्भवोनी. ॥ ८० ॥ त्याउपरी
 जानकीये, जाण । दुसरोनि जन्मले दोधेजण । तेचि हे रावण कुंभकर्ण ।
 पुन विश्वश्रेयाचे. ॥ ८१ ॥ तामस तप केलें रावणें । शिरें समर्पिणें
 शिवाकारणें । पुढें ईश्वररूपें तंव घेणें । त्रैलोक्य तृण केलें. ॥ ८२ ॥
 धीयें कृतांतासी नाकळे । सकळ मुर घातले बंदिशाळे । मग सर्व देव
 तियें काळें । सर्वेशा शरण गेले. ॥ ८३ ॥ पुढें कृपार्णव तो सर्वेश्वर ।
 धरिला सप्रेम रामअवतार । तो हा जानकीये, तुझा भ्रतार । सूर्यवंशी
 दाशरथी. ॥ ८४ ॥ या यो राघवाच्या बाणी । रावण कुंभकर्ण पडले
 रणी । हे पुढें होतील मदिष्यवाणी । शिशुनाळ दंतवक्र. ॥ ८५ ॥
 होईल कृष्णावतार प्रसिद्ध । त्यासी हे करिती विशेष । मग भगवंतु त्यांचा
 वध । करील अक्षय्ये. ॥ ८६ ॥ मग त्यांचें सुटेल जन्ममरण । धैकुटी
 राहतील दोघे जण । पूर्वेंतु द्वारपाळ विष्णुगण । जय विजय होतील.
 ॥ ८७ ॥ ऐसे त्यांचें चरित्र सीते जाण । यानिमित्त भगवंतावतरण
 करणें पडलें कार्याकारण । भक्तधर्मसंरक्षणा. ॥ ८८ ॥ तूं तरी माये
 जाणसी एवढें । मी अज्ञान कथितो तुजपुढें । जेसे सास्वतीप्रती मूढें ।
 उपन्यास करिजे. ॥ ८९ ॥ अंतर्गृहाची ठेवणी । स्वामीची जाणे गृह-
 स्वामिणी । ते महाद्वारिच्या रक्षणी । सांगिजे किती. ॥ ९० ॥ भूत
 मदिष्य वर्तमान । महानुमांसी त्रिकाळज्ञान । त्यांचेनि मुखें हें कथा-
 संधान । जाणितलें असे. ॥ ९१ ॥ तुज रावणें आणिलें परमार्थें । येथें
 विपरीत ठीकिक वचने व्यर्थें । हें अवतारचरित्र कथापर्यें । जग परितोनि
 भावी. ॥ ९२ ॥ सहस्ररदन भागीरथी । माइल मरुकांच्या सुखवंशी ।
 पटपटु पृथ्वी करोनि पाठवी । नृपतिज्यौ दाटेळ. ॥ ९३ ॥ कल्पांतविनचा
 मार्ग । निष्पंमुनि जय पावेठ पतंगु । यिरनेयाग्निग्राव्य अनंगु । पूर्वा-
 भिमानें भासील. ॥ ९४ ॥ ऐसेही जरी घटो शेके । परां तुझें हरण न घडे
 जानके । रावणें सत्तावळें आणिलें लंके । हें मिथ्या माये. ॥ ९५ ॥
 तूं महामाया आदिनाति । अनंतनस्तांदाची कीर्ति । परमेश्वरलीले तर
 बदली । कार्याकारणदेसी. ॥ ९६ ॥ माते, तुझा अपार महिमा ।

धर्णू न शके सर्वादिब्रह्मा । तेय मी कोण काटिक सीमा । पविन तव
स्तुत्यन्दीची ! ॥ ९७ ॥ आरुप बोलतो मी अचतुर । होत व्यवधानपसर ।
तुज पहावया रघुवीर । आहे उत्कठित अति. ॥ ९८ ॥ उशीर जाला
म्हणोनि बहुत । न बोलें परि न पुरे आर्त । जैसैं मातेचें कार्य नेणतां
नपय । बोवळ्या बोली गोंवी. ॥ ९९ ॥ तैसा मी आजि मैथिलि, ।
सुक्तायुक्त बोलतो जवळी । धणी न वाणे माझी वचनबोळी । घालितो
तुजपुढें. ॥ १०० ॥ माझेया नेत्रांतील पुतळिका । तुझ्या पायीं जडल्या
जैसा पादुका । तुझेनि प्रसादें रघुनायका । म्यां देखिले डोळां. ॥ १ ॥
दिव्यचक्षीं योगीश्वर । रूप लक्ष्मिती अलक्ष साचार । तें म्यां कोटिकंदर्प-
सुंदर । देखिले चर्मचक्षीं. ॥ २ ॥ आणि कांहीं लाभू जाला देवि, । जें
रामें शोभिळी तुशी पदवी । जैसैं मयन जाळेया क्षीरार्णवी । किर्तीएकां
रानें लाधली ॥ ३ ॥ स्वामी श्रीरामु जोडला हनुमता । राज्य तारा आली
सुग्रीवाचे हातां । संपाती सपक्ष मागुता । जाला शुद्धि सांगता तुशी. ॥ ४ ॥
समुद्र तरोनि वानरी । छीं देखिली संकापुरी । जयविजगांचीं जन्में
दुसरीं । खंडोनि गेलीं. ॥ ५ ॥ तुटलें त्रिदशाचें बंधन । मी चिरंजीवी
पावलों राज्यासन । आनंदें भरलें त्रिभुवन । हा प्रसादु तुझा माते ! ॥ ६ ॥
ऐसें विभीषण बोलतां । आनंदें उचवळली सीता । मग म्हणे "गा
गुणवंता । परमवैष्णवा । ॥ ७ ॥ विभीषणा, तुझिये ब्रह्मी । सर्व कार्य गेलें
सिद्धी । जैसैं सुबायुप्रसंगें जळनिधीं । तारुं तरोनि येत. ॥ ८ ॥
मेघवृष्टीचा पुरावा पावे । तरी नदीपूर मनुद्रा धावे । इंद्रें गिरेपक्ष छेदिले
अवधे । जें वस हस्ती होतें. ॥ ९ ॥ म्हणोनि विभीषणा, सर्वथा । देवद-
र्पहरण मुक्तिपंथा । पाठवोनि जयो जाला रघुनाथा । त्यासी कारण सत्य
तुजें. ॥ १० ॥ रघु उदयादिवरी आणि अरुण । तरो तम नाशी सूर्य-
नारायणू । तैसा तुझा निजुंबळेसि नेला लक्ष्मणू । तरी इंद्रजितु वधिला.
॥ ११ ॥ ऐसें तुझे समर्थो उपकार । रघुनाथासी घडले घोर । ते तव
न फिटती साचार । सर्वथा संकामिले. ॥ १२ ॥ तुज राववाच्या ठायीं रुची ।
जैशी भृगाप्रती पत्ताची । कां मनोवृत्ति वत्साची । धेनूच्या स्तनागीं.
॥ १३ ॥ सिंधुसी स्वर्गर्भु न कळे । परि जाणती मधील मीन विरळे ।
तेसी तुम्हां भक्तासि कळे । परमेशाची स्वरूपस्थिति. ॥ १४ ॥ ऐसें बोलें

जनकात्मजा । गौरव दिधले शकारिपितृमनुजा । तेणें त्याचिये मनोदेवीति
 गुजा । सहस्रेका निगाडिया. ॥ १५ ॥ असो आतां हा शब्दपसर ।
 जाला कांहींएक तशीरु । वाट पहातसे स्फुरीरु । बहमु वंदेहीचा.
 ॥ १६ ॥ येणें स्तुतिवादप्रसंगें । कथासंवात अनुसंविलें मागें । जेणें रंगी
 समेचेनि त्यागें । नृत्यकला धिरावे. ॥ १७ ॥ कां जळक्रीडारंभें
 नदीपोंटी । घातल्या बळणाच्या बांधाटी । तेथें जळ नुंवळे ठमयतों ।
 प्रवाह कुंडला पुढें. ॥ १८ ॥ म्हणोनि वाग्नजळमडताळें । कथामार्गी
 रटित करडाळें । ते आतां सवस्वें द्ये वेळे । सत्यार्थचि बघों. ॥ १९ ॥
 पार ऐसेही असे एक । हें अवघें बोलाचेंचि कौतुक । जेणें संतापवी
 समानायक । तेंही बोलिले पाहिजे. ॥ २० ॥ न बोलिले येणें सभा
 बिटे । कथारमु कडवटोनि तुट । तरि हेंचि बोलवें जे प्रशिकां घाट ।
 बोलो हा पुनः पुन्हा. ॥ २१ ॥ असो इति श्रीरामायणी । कथा बाल्मीकीक
 भवतारिणी । ते पुढें परितोषी विचक्षण । कृष्णदामु मुद्रव म्हणे. ॥ २२ ॥

प्रसंग चौमष्टावा.

ॐ श्रीरामसविधानंदाय नमः । योगुक्ताशिराजाय नमः । परितोषा कथा
 हे गोमटी । रामा सीते झाली भेटी । पाहिली सुरवातरीं दृष्टी । भरली
 सुष्टी आनंदें. ॥ १ ॥ निर्माणु जोडटा हस्ती । बोटता झाला जानकी-
 प्रती । शत्रुनाची गुची युवती । तिथे सन्मुख कबु जेसा. ॥ २ ॥ म्हणे
 "मंगळरूपे स्वामिनि । मंगळमूर्तीचिये गृहवासिनि । मंगळ्याचिये बहिणी ।
 मंगळस्नान करी आतां ॥ ३ ॥ मोगिला बहु प्रवान । फट्येसी बह
 दिवस । बहु बटिंग जेउं निमिर । वर्षाचिनि माने. ॥ ४ ॥ मूर्खें रामा
 तुझा बोळी । दामविस्वा साक्षी अमंगला । तें तुज वाटलें तैसी वेळा,
 न घडो तव करिणाने. ॥ ५ ॥ दुष्टांष्टि वो द्विपुकी । तिथे निरसली जण
 जानकि, । जैसी पुष्टकाकजळें पुरादकी । बाहान गेली. ॥ ६ ॥ कां दुष्ट
 स्वप्नीची म्हावट्टी । समृता घातकी गळाळी । तैसी रावणवर्षाती वो
 मंथिल, । सर्वांष्टि मेरी. ॥ ७ ॥ आनि अमृताचा दिव । तुज भेटव रुड;

नंदनु । ज्यासी पार्वती, पंचाननु । निल स्मरताती. ॥ ८ ॥ खंडला पूर्व
 भोगप्रसंगु । आतां कीजे मगळाम्यंगु । घरिळी कंचुकी, चीर त्यांचा त्यागु ।
 करुनि उत्तम व्यावे." ॥ ९ ॥ ऐसे बोळिले विभीषणें । सीता उत्तर दे त्या-
 झारणें । म्हणे "मंगळस्नान रामलक्ष्मणें । न करितां म्यां कैसें कीजे? ॥ १० ॥
 हा नव्हे पतिव्रतांचा धर्म । पतिरहित उपभोगु उत्तमु । सर्वथा न घडे,
 आज्ञानेमु । मगों नेदावा हो." ॥ ११ ॥ ऐसे बोळिली मैथिली । परिसेनि
 कपि तये काळी । उत्तर दे, म्हणे "जनकाकुळी । धन्य तूं दुहिता.
 ॥ १२ ॥ आणिकी पवित्र होइजे गंगाजळें । ते गंगा केवि भरे परशिताळें ।
 फलवल्ली दे करिपली फळें । ते काये पाचक होईल? ॥ १३ ॥ सरस्वती
 घरद होये गाढें । तरी निवृत्तिशास्त्र वाखाणजे मूढ । ते शारदा मतिमंदा-
 पुढें । काये शब्द शिकों बैसल? ॥ १४ ॥ म्हणौनिया वो जानकी, । तुझेनि
 यरदें नारी आणिकी । पतिव्रताघर्मे त्रैलोक्यी । बंध जाळिया ॥ १५ ॥
 परि तू वो ज्ञानसरिते । कैसेनि विहित धर्मी चळसी सीते? । हे धर्मदीक्षा मार्गे
 अनंते । तुजपासोनि जाळी. ॥ १६ ॥ परिस पतिव्रते पवित्रे । तुझे
 म्या पतीची आज्ञा सुनेत्रे । जाळी ऐसी ते इंदुवक्त्रे । वेगवत्तर जाणावी.
 ॥ १७ ॥ प्रथम करनि मंगळस्नान । कंचुकी अंबर नूतन । अलंकार
 महीमौल्पासमान । समर्पुनी श्रृंगारिजे. ॥ १८ ॥ मार्गी मेरवत समारंभें ।
 कौतुक पाहेल विश्व उभें । उत्तमासनी बैसवाये ऐसें वल्लभें । तुझेनि
 आज्ञापिलें वाम्हां. ॥ १९ ॥ व्याचिये आज्ञेचेनि वळें । वेदकर्म चाळती
 सकळें । महायाग देताती फळें । स्वर्गमोगादिकांची. ॥ २० ॥ व्याचिये
 आठे सहस्रकरु । चाळवायपा सृष्टीचा व्यापारु । मध्ये घालुनि मेरु ।
 सर्वदा भमतसे. ॥ २१ ॥ तिथिपरत्वे मुहूर्ते एके । अतरे उदैजे शुशार्के ।
 व्योमवातचक्री कटके । उडुगणांची चाळती. ॥ २२ ॥ पर्वताऐशा
 सिंधु लाटा साडी । परी तो मर्यादा नोळांडी । ययाकान्ती मेघ नवखडी ।
 वर्षावो करित. ॥ २३ ॥ शेवट सहस्रकणी पाताळी । घालुनि वैसल
 वेढाळी । एवढी दिशाळ महीतळी । पुण्यप्राय धरित्री. ॥ २४ ॥ विरंची
 प्रपंचु हा घडी । काळदंष्ट्रा देउनि मोडी । ऐसी प्राज्ञेची पर्वडी । सर्वा
 शिरीं वर्ते. ॥ २५ ॥ ऐसी आज्ञा ज्याची समर्थ सीते, । तो तुझा वल्लभु वो
 गुणवंते । आतां त्याची आज्ञा आहे मातें । मंगळस्नान करणें." ॥ २६ ॥

हें मारुनी समाधान । केळें अमृतोपम अर्थ गहन । तेणें सीतासंतोष
 सामावया गगन । थोडें झालें. ॥ २७ ॥ पुनरपि बोले सीता । जैसी
 अमृतफळें साडी अमृतदत्ता । का पुत्रालागीं स्नेहाळ माता । मिष्टान्न वाडी
 ताटी. ॥ २८ ॥ ऐसियापरि ते मंधिली । माहरी पांढस्तीप्रसी तिये
 काळी । बोलती जाटी मुखकण्ठी । सुप्रतजता बहु. ॥ २९ ॥ म्हणे,
 “प्रथमचि पवित्र गंगाजळ । सात मिळाळे सुपरिमळ । ते अमृतोपम सुशी-
 तळ । का नेघेळ तृणार्थी ? ॥ ३० ॥ दुहिळें कामधेनुचेपा क्षीरा । तें प्राप्त
 जालेया धुधातुरा । प्राशनाचें न ये विचारा । हें कैसें घडेल ? ॥ ३१ ॥
 म्हणौनि तैसे उभयवर्ग हो । आझा पतीची, पयें तुमचा स्नेहो, । तरी कां
 न कीजे साडूनी सदेहो । मगळस्नान आता. ” ॥ ३२ ॥ ऐसा वंदेहीचा
 वाग्विलासु । जैसा सुपारीं साडे सुपारसु । तेणे दाही दिशांचा मनोहरासु ।
 मेळुनि मोठा जाल. ॥ ३३ ॥ यानंतर उममरगी । परती केडी
 आठिये मार्गी । जावनि सभे वेसले जैसे स्वर्गी । शत्रादिक. ॥ ३४ ॥
 असो सीतेलागीं राजासिणी । देवनि पट्टुळ पडदणी । रानपाटीं बैसउनि
 अक्षवाणी । आशीर्वादिसीं केली. ॥ ३५ ॥ नवरत्नराटियेभीतरी । सुगंध
 तेळ उचवळे मुखनरी । तें श्रमेनें आपुल्य करी । मक्तिमावें पतले. ॥ ३६ ॥
 दुसरी निनदा पुशळ निवी । तिया पुण्येळ घेवनि हस्तकी । घारा सोडि-
 लिया सुमस्तकी । गुमाननेण्या. ॥ ३७ ॥ त समयी वदे शुभ शब्दु ।
 दिघडा ऐसा आशीर्वादु । म्हणे “ब्रह्मावधी कर आनदु । दणयें तुम्हो.”
 ॥ ३८ ॥ सेवा करिता बोलती स्नेहो । म्हणती “बहु दृश जाला दहो ।
 शीतोष्ण वात पांचा प्रवाहो । प्रवासी मोगिला माते । ॥ ३९ ॥ अत
 मुकुमार तुझी तनु । स्पर्शला नाही आंगणीचा पवतु । ते तू हरिणवधा-
 पामुनि हा दितु । पर्यंत कष्टलीसी ॥ ४० ॥ जैनी वस्तु समर्थाच्या अत-
 म्हो । तेथ सचरों शकेंना बापोही । ते पारें चौक्यनि आरभ्यमही । माजि
 गुन ठेजिजे. ॥ ४१ ॥ तैमी तू परमवस्तु जानके । समर्थागता पवतु
 स्पर्शो न शके । ते तू राखे आणौनि न्हंके । दिशाळ वनी ठेविजे.
 ॥ ४२ ॥ श्ये वनवासी तू वंदेही । त्रिपाशुद हंतीनी साक्षी सूर्यमही ।
 आतां कष्ट जाले ते नदीप्रवाही । पलीनि मर्षही गेले.” ॥ ४३ ॥ तव
 प्रत्युत्तर दे चतुर नायका । म्हणे “अंधकारीं साग्र प्रदीपिका । तैम्र तुम्ही

साह्य असतां असिका । कंठिला कठौण कालु.” ॥ ४४ ॥ ऐसें सीतेचेनि
 प्रतिशब्दे । शरमे त्रिजटेचेया हरषा दोंदें । निगाली पुढें परमानंदें ।
 अंगसेवा जाणविती. ॥ ४५ ॥ मार्जनें मूर्ध्नी निवविळा । कवरीभाराचा
 जुडा बांधिला । तैलसमवेत गंधकाला केला । तेणें सर्वांग उटिलें.
 ॥ ४६ ॥ मग पूर्वपाटावाचा जाला त्यागु । आणीक बैसणें मांडिला
 चौरंगु । जो चित्रविचित्र अति चांगु । स्वप्नु सुवर्णाचा. ॥ ४७ ॥ पाकु
 करुनि अमृतफळांचा । माजी मेळावा सुगंधाचा । तेणें रसें सीतेच्या
 मस्तकींचा । तैलमळु काढिला. ॥ ४८ ॥ हाटफाचीं पात्रें विशाळें ।
 तियें पूर्ण भरिलीं जळें । तें कनकफळसें करमेळें । मस्तकावरी घालिती.
 ॥ ४९ ॥ सवें संतोषकारक जीवन । तेणें होत वपुमलझालन ।
 ऐसें राजोपचारे भंगलस्नान । जालें जनकात्मजेचें. ॥ ५० ॥ उपरी
 दिव्यावर शरमाहरतकीं । घरुनि परिधान करी जानकी । विचित्र दिव्य
 कचुकी । ते आंगी सुनेत्रा लेडली. ॥ ५१ ॥ नवरानांचीं चित्रविचित्रें ।
 कर्णी घातलीं ताटंकपत्रें । प्यासी मुकें हिरे जैसीं नक्षत्रें । गुणगर्भी
 निरवती. ॥ ५२ ॥ अंगांगींचीं भूषणें जितुकीं । तियें सहजें सौंदर्यें
 जानकी । लेटनि जियें दुर्लभें त्रैलोक्यीं । शोभविती जाळी. ॥ ५३ ॥
 सुवर्णाचे सविस्तर । बोलवे वेगळाळे अलंकार । तरी हा आरूप वाढु चतुर ।
 चमत्कारु न मनिती. ॥ ५४ ॥ म्हणती त्रियेचेनि पदागुष्टप्रसादें । रेंकें
 भोगिती राज्यपदें । त्यांचा अंगनापायी मदनवाद्यें । गर्वती हेमरानांचीं. ॥ ५५ ॥
 साधारणा लोकांकारणें । जें सदा सुवर्णाचें लेणें । तरि कासयाचीं सुव-
 र्णाचीं भूषणें । जानकीचीं विस्ताराचीं. ॥ ५६ ॥ परि ऐसंहि बोलता एक ।
 आक्षेपिती चतुरादिक । म्हणती धातूमध्यें उत्तम कनक । दुसरें बोलवाया
 नाहीं. ॥ ५७ ॥ उत्तम मध्यम कनिष्ठ लोक । त्याचेया भूषणासीं
 एकचीं कनक । तरी त्या उत्तमाचीं लेणीं आणिक । काडसेयांचीं बोलवीं.
 ॥ ५८ ॥ श्रोतयाचे आक्षेपणे इतुकें । जाणौनि वक्ता वदे कौतुकें ।
 म्हणे त्रिविधा लोकां एकें कनकें । अलंकार हे तव सत्यची. ॥ ५९ ॥
 परी परियेसा तुम्ही चतुर । ऐसे वस्तुसी महदंतर । उत्तमता गुणांचां
 ठायीं साचार । सर्वत्र जाणावी. ॥ ६० ॥ पाप्राणजाति हे बहुस्तल ।
 एकासी आहे पृथ्वीचें मोल । एकासी मार्गी ज्ञातां पाठळ । कोण्ही लावित

नाही. ॥ ६१ ॥ एकासी आणिली देठनि कोटी । एकासी नेघती कवडेया-
 साठी । म्हणानि अंतर येची परिपाटी । वस्तुप्रस्तुती. ॥ ६२ ॥ म्हणौनि
 अलंकार गृही गृही । वनिता मिरविती आपुला देही । तैसें ठेणें जानकीचें
 नाही । अंतर मददंतर अमे. ॥ ६३ ॥ जरी म्हणाल सीतेचीं भूषणें ।
 कोण कनकाचीं घडिलीं कोणें । जडित रत्नविशेषांचें ठेविणें । त्यांची
 उत्पत्ति कोठेनि ? ॥ ६४ ॥ तरी परिसा सीतेच्या अलंकारांचें । सुवर्ण
 मेरुबंधुफळरसाचें । नाम आहं प्रसिद्ध त्याचें । जांबुनद ऐतें. ॥ ६५ ॥
 रत्ने म्हणाल कोणे टापीचीं । तरि पाताळसर्पकणिमंडलीचीं । कुमरी
 कोण घडणार त्यांची । तरी विश्वकर्मा कर्ता. ॥ ६६ ॥ ज्या रत्नांचेनि
 ठेजेंकस्तुनि । तेजोराशि जाय हारणीनि । तिये रत्ने जांबुनदी जडनि ।
 निर्मळे अलंकार. ॥ ६७ ॥ ते अलंकार जनकात्मजा । आंगी उत्तमांगी
 लेई वीजा । नामाप्रमुक्तामणी देखोनि लाजा । अस्ताचव्या गुरु गेला,
 ॥ ६८ ॥ एकैका रत्नमणीचेनि पाडे । तुळितां क्षीराब्धीचें मौल्य थोडें ।
 पाहतां ज्याचेनि अंग लजिपेडें । गगनावरि गेलें. ॥ ६९ ॥ त्या
 रत्नमणीचा हार । गुणगर्भमनोहर । अत्यंत लावण्यसागर । सीते
 घातला कटी. ॥ ७० ॥ कुश मृणाल सकुमार । तैसे मस्तकीचे कवरी-
 भार । त्याही घूप सुगंध देठनि नागर । भूषणाखेणी घातली. ॥ ७१ ॥
 कुशळ त्रिजटा आपुलां बोटी । कस्तुरिका रेखिली टलाटी । मारीटी
 जवादे कर्णपुटी । कंटू चंदने चर्चिला. ॥ ७२ ॥ गुणवंत आकर्णी
 कर्ण । त्याप्रती आपुलें घोरपण । सांगो निघाले दोघे जण ।
 नयन जानकीचें. ॥ ७३ ॥ लावण्यतटागीचें रतोनपट । कां सौंदर्यसमु-
 द्रताळ मुघामडळ । तैसे सीतेचे श्रीमुख वर्जळ । सोमर बोळयुक्त. ॥ ७४ ॥
 ती दुर्लभे जासोत्तम । मस्तकी घातली कुमुभें । गुंफोनि मदनपत्रें ।
 माळ फंटी घातली. ॥ ७५ ॥ पूजाप्रकारे पक्ति बहुता । काय पुजिती
 मुळदेवता । तैसी सुप्रसन्न दिसे सीता । मंगलमय ममूग. ॥ ७६ ॥
 सौंदर्य परिजेल सीतेचें । एवढें याचे वैभव कैचें । परि कविभ्रम
 किंवात् सुखीचें । प्रसंगे लखण दाखिजे. ॥ ७७ ॥ आतां सीता श्रीरामाची
 भेटेल । विवेकशासाचे दिव्य होईल । अभिपुत्री सुदम्य निवेल ।
 तैदी वर्जिले पाहिजे. ॥ ७८ ॥ म्हणौनि असे ह प्रसंग धोर । जाउ

सीतेसी शृंगरि । पुढें वर्तलें कैसें तें वधातारुं । शब्दस्मुद्रावरी
चालऊ. ॥ ७९ ॥ इति श्रीरामायणकथामृत । आदिकाव्यरूपो निर्मित ।
तें परिसोतु का बहुश्रुत । कृष्णदासु मुद्रलु म्हणे. ॥ ८० ॥

प्रसंग पांसष्टावा.

ॐ श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः ॥ श्रीगुस्काशिराजाय नमः । या-
उपरी विमोपणु सुधी । करवी सामग्रीची सिद्धी । जानकी न्याय्या
कृपानिधी । जेथें बैसला सुरवेष्टित. ॥ १ ॥ रत्नी विराजमान शिविका ।
दिव्यादरोच्या लज्ज पताका । चामरें विजणें ठरें जियें शशाका । पूर्णिमेच्या
परतें म्हणती ॥ २ ॥ नाना ध्वनिचीं मगळतुरें । दिशा बाणती उया-
चेने गजरें । तियें हर्पदाती मनोहरें । पुढें वाजो लागडी. ॥ ३ ॥
सज्जुनि देसिये सामग्रीतें । गर्जत वेत्रपाणीचीं शतें । त्वरा करिती ऊर्ध्व
हस्ते । अशोकवना चालडे. ॥ ४ ॥ मुख्य मुल्हारी रामदूत ।
सरिता समीप हनुमत् । विभीषणु चाटिला परिवेष्टितु । अगलग
छोकेंसी. ॥ ५ ॥ गंधर्वसहित गंधर्वनाथ । नंदनरत्न प्रवेश चित्ररथ ।
कां अमरेशु शक्र समर्थु । खांडववनातु जाणा ॥ ६ ॥ तेसा विभीषणु
तिये काळी । धरुनि भासतीसी करकमळी । अशोकवना प्रवेशला
मेथिली । जेथें बैसली आहे. ॥ ७ ॥ समस्तासी ठेवनि अतरे । सरिसें
उग्र शिविका चामरें । विभीषणु हनुमत् अव्यादरें । जानकीस-मुख
आले. ॥ ८ ॥ अंगिरा आणि वाचस्पती । सर्वदा शचीमदिरा येती ।
नाना नमस्काराउया पावली । स्फंदु मणेशु आले. ॥ ९ ॥
तेसेचि येउनिये उभयप्रणी । नमस्कारु केले जानकीलागीं । दिव्य फळें
तेची प्रसंगी । समर्पिली पुढें. ॥ १० ॥ विभीषणु म्हणे “सीतादेवि ।
शकुनार्थ इयें फळें सेवावी । मग शिविकारूढ व्हावें गासात्री । वाट पाहात
असती. ” ॥ ११ ॥ ऐसी विभीषणाची प्रार्थना । देखेनि वदे जनक-
नंदना । म्हणे “गा तुजिये भर्तानें मना । तृप्ती संपूर्ण आहे. ” ॥ १२ ॥

संत मावति म्हणे, " माते माहिजे । विभीषणाचे शब्दा मानु दीजे । फळें
 मधुनि वसिजे । शीघ्र शिविकेवरी." ॥ १३ ॥ ऐसें बोळिलें वळ्ळीढें ।
 ते सीतेनें मानिलें सुखारुढें । घरुनि अमीकारिलें पात्र पुढें । जें होतें पीयूष-
 फळाचें. ॥ १४ ॥ मग तिये फळें निजहस्तें । पच पच विभीषणा
 कापितें । दिघली आणि वनितातें । व्या प्रयम आलिया होया. ॥ १५ ॥
 आणिकी प्रीतिपात्र राक्षसिणी । गत्मा त्रिजटा दोघी जणी । ज्या रक्षण-
 दियापामुनि सागासिणी । सेवा सख्य करित होया. ॥ १६ ॥ त्यासीं
 हस्ती फळें देता । ऐसें बोळती जाली सीता । म्हणे " जेहो असों देणें
 आता । जो होता पूर्वगती." ॥ १७ ॥ ऐसें वेदेही वदे तिये वेळे । दोघीमा
 गहिंर उचवळे । कठ सद्गदित जाले डोळे । दाटले अश्रुजळें. ॥ १८ ॥
 स्नेहो बहु लागला सीतेचा । आता समयो न साहे नियोगाचा । बोलें
 विसरलिया वाचा । वेदना व्यापिलिया वपु. ॥ १९ ॥ ऐसें देखोनि
 जानकी । शरने त्रिजटेसी निजहस्तकी । करवाळुनि म्हणे " त्रिळोकी ।
 धन्य तुम्ही दोघी. ॥ २० ॥ मेळुनि निदोष । साखिया हो तुम्ही घेतलें
 यश । हरिले माझे जितोळेश । सामाळु सपूर्ण केला. ॥ २१ ॥ तुम्ही
 स्नेहाचें फळुनि तारु । तारिळा हा दुर्बाड सागरु । साक्षी सूर्य परती
 ईश्वरु । सत्य सत्य त्रिवाचा. ॥ २२ ॥ आता माझिये प्रपाणसमयी ।
 हर्ममत असा आपुलां ठायी । पूर्वप्रीतीसारखी दृश्यी । प्रीती घरुनि
 राहा." ॥ २३ ॥ वाउपरि विभीषणें । दिव्य खाणें रत्नपूर्णें । समर्पिळीं
 सीतेकारणें । भोजनार्थसमयी. ॥ २४ ॥ मग कापिलें दधि मगळ ।
 जें अमृताहुनि रसाळ । उपरि मुष्प्रयाळना जळ । अति उत्तम दिवळें.
 ॥ २५ ॥ कर्पूरयुक्त त्रयोदशगुणी । तावूट देउनि मधुरा वाणी ।
 विभीषणु म्हणें " स्वामिनि । आतां शिविकारुढ होवाचें." ॥ २६ ॥
 तेसीची उभी राहोनि जानकी । दिव्यावरुधी घाळुनि मस्तकी । शिवि-
 कासनो वेसलो हस्तकी । त्रिजटा पाटलें पुसिटी. ॥ २७ ॥ कुशळ्याचा
 स्कधी शिविका । वरि छत्र कनकदडपताका । विजणें चामरें डळती
 जितुका । राजमर्षाशमार्गु. ॥ २८ ॥ पुढें गंगळ्याचे एकसरी ।
 वात्रो लागली गजरी । तेंणे नादें गगनोदरी । सङ्गीत जाली ॥ २९ ॥
 दीर्घाची गीतरीची दुताया । गुजबुदी मृदग काहाळा । जेगट पणव मोहरी

विशाला । महामेरी शंख शृंगें ॥ ३० ॥ आणिकेही नानाध्वनिचीं वाद्यें ।
 वाजती सुरसें एकनादें । तियें आइकतां कर्णी आनदें । मर्यादा सोडिली ।
 ॥ ३१ ॥ विभीषणें हनुमत्तें उभयवर्गी । सीतेच्या वासनासरिसें दोहीं
 भागीं । सैन्य परिवेष्टित भागीं । चाळिजे अत्यानदें ॥ ३२ ॥ सहस्र-
 संख्या वेत्रपाणी पुढें । ऊर्ध्वबाहोनि गर्जनागाढें । कारित प्रलयमेघा-
 एवढें । क्षणक्षणा कौतुक झालें ॥ ३३ ॥ ऐसी जानकी समारंभें । मिर-
 वित जातसे मंगळ शुभें । ते अपूर्वता पहावया उभें । विश्व राहिलें दोहीं
 भागीं ॥ ३४ ॥ सीता अशोकवनांतुनी चाळली । ते मिरवत लंकेबाहेरी
 आली । जैसी वनदेवता निघाली । वसंतकीडा खेळावया ॥ ३५ ॥
 जे रत्नमणीसि जनिती । ते समुद्रा उजु जाये ताम्रवती । तैसी वैदेही
 गुणसिधुप्रती । शिविकारूढ जातसे ॥ ३६ ॥ जिये स्थळीं रघुनाथें ।
 सत्ता केळी असे समर्थे । सीतेचें वाहन तेणेंचि पये । मिरवत गर्जत
 चाले ॥ ३७ ॥ जिये रघुनाथाचिये सभे । कपि कोव्यावधि राहिले
 द्रभे । अवसर कधीं कोणा न लभे । परि तिये काळीं लज्जला असे ॥
 ३८ ॥ जिये सभे कैलासपति त्रिलोचनु । जिये सभे ब्रह्मलोकांचा
 चतुराननु । जिये सभे लोकपालांसहित स्वर्गेशानु । सुरवरांसहित ॥
 ३९ ॥ गण, गंधर्व, यक्ष, किन्नर । तिद्र, चारण, गुह्यक, विशाधर, ।
 अंगिरा, बृहस्पति थोर । आणिक मुनि महानुभाय ॥ ४० ॥ ऐसिये
 सभे रणरंगधीरें । असिजे तेथ सीतावाहन गजरे । आलें जैसें एक-
 सरें । समुद्रांतुनि तारूं तीरा ॥ ४१ ॥ तंव जानकी पहावया दृष्टी ।
 लोटल्या कर्पिच्या कोटी । तेथें झाली महादाटी । एक एकावरों
 पडे ॥ ४२ ॥ तंव राक्षस वेत्रपाणी भुजा । उचल्लुनि वानरांच्या फौजा ।
 वेत्रवरी ताडिस्व्या, जनकजा । पाहों नेदिती त्यांतें ॥ ४३ ॥ पुनरपि
 कर्पीच्या चढ्या । लोटती पहावयाची अवस्था । तंव वेत्र उडतासि माथां ।
 पुढारें होत क्षणी ॥ ४४ ॥ निविदता जाली तेथें घोर । सीतेसी पाहोन
 उत्थासती वानर । खेदखिन्न जाले पारि स्थिर । न न्हाती भ्रमताती ॥ ४५ ॥
 ऐसें दुर्युनि देखिलें राघवें । गग अंगदु प्रेरिल्या कृपार्णवे । म्हणे “ सांग
 विभीषणा यज्ञां । आपुलिया वेत्रधारकां ॥ ४६ ॥ परतें करावें चतुरंग-
 दव्या । शिविकावेष्टित पट्टु काढा वेगळ्या । पाहों चा ऋक्षकर्पीचा डोव्या ।

प्रकटरूप जानकीचें, ॥ ४७ ॥ चेंही इये जानकीकारणें त्रिशुद्धी । शिळीं
 बांधिल जलनिधी । परम पुरुषार्थें युद्धी । प्राण वेचिले आहेती. ॥ ४८ ॥
 ते जानकी आलेयां इये वेळे । पद्मावया आर्तले यांचे दोळे । तती यांसी
 पाहो नेदणें मिळे. । कोणा धर्मामध्ये. ॥ ४९ ॥ ज्या ऋग्विजांचेनि
 वेदनिधी । साग होम पावला सिद्धी । त्या ऋग्विजांसी तंतुष्ट आवी ।
 न करणें हा कोण धर्म ? ॥ ५० ॥ आतां वानरी ऋक्षी आणि कीर्ती । डोळां
 पाहिलेया बंदही । इये समयीं सीतेसि कांही । नलगे अपवादमय. ॥ ५१ ॥
 आयिका हो झियेलागीं । निदा मय नाही इतुके प्रसंगी । संग्रामशेवटीं
 महायागी । विवाहें यात्रापूर्वणीसी. ॥ ५२ ॥ पितृगृही श्वशुरगृही
 पतोपाशी । सुमंगली आणि चितामूनिशी । विश्व देखे परी हें खोनी ।
 सर्वथा निय नव्हे. ॥ ५३ ॥ ऐसे श्रीरामाचेनि अनुवादें । सर्वही लचवळले
 आनंदें । मग जाऊने विभीषणासि अंगदें । ऐसेचि मांगितजें. ॥ ५४ ॥
 तैसेचि विभीषणें वेत्रधारकांतें । आडा करुनी केजें परतें । जैसे झाडियाम-
 शुनि मयुमक्षिकांतें । दनचरू परतें करी. ॥ ५५ ॥ की चंद्रबिंब व्यापुनी ।
 निबिड धन्र होतें गगनी । तें घंडामारुतें तोडुनी । निमिषांत नेळें
 ॥ ५६ ॥ नाना सरोवरपाळीं दोकें । परिवेष्टित होतो सहस्रकें । तियें
 लडविळी एकें तडकें । विनोदें यंत्रकारें. ॥ ५७ ॥ की गुतघनाचे स्पर्श ।
 होतो वेष्टित मृतावळी । तियेलागीं मंत्रवादी बर्ध । सडकुनि पळवी. ॥ ५८ ॥
 असो विभीषणें ऐमियापरी । शिविकेपामुनि वेत्रवापी । अरे परतें एही
 लत्तरी । दुरिच्यादुरी दवडिले. ॥ ५९ ॥ शिविकेगरी पदांबर होतें ।
 तें जवळी होऊनि हनुमत्तें । काळुनि साडिलें परतें । सीता प्रगट
 झाली. ॥ ६० ॥ अंबकारें प्रदीपिका पाजळवी । की गगनदेवता
 भृगोळा आली । ना ते समुद्रांतुनि निराळी । लक्ष्मी जैनी. ॥ ६१ ॥
 ऐसी नमस्तीहि तिये काळी । डोळां देखिली मथिळी । जैसी आली
 अमृतपुतळी । सोमशेकाळुनि. ॥ ६२ ॥ सर्ग संतोष वाटे करिती अति
 आश्चर्य । गृणति कोण या सीतेचें सौंदर्य । इयेचेनि व्यसनं अनंतरकार्य ।
 अनुष्टिळें धारामें. ॥ ६३ ॥ थसो; सीतेचें देखोनि न्य । हरले त्रिविध
 ताम । नयन जमूतें मरले, निप्याव । सर्गाच्या वपु जाळिया. ॥ ६४ ॥
 पुढें श्रीरामासमुप जमळी । शिंदिका नेळी-लटिली मथिळी । जैसे

सदैवाचिये दृष्टीतळी । निघान येउन राहे. ॥ ६५ ॥ तंव बल्लभ
 पहावयाचें आर्त । सीतेच्या हृदयी उचंबळत । पुढें तैसीचि दृष्टी घातुनि
 चित्त । श्रीराम अवलोकिले. ॥ ६६ ॥ देखतक्षणींची प्राणनाथा ।
 तत्काळ तुटली वियोगव्यथा । जैशी दुष्टस्वप्नांची अवस्था । जागृति-
 मात्रेची जाये. ॥ ६७ ॥ अंधकारे झांकोळली वपु । पुढें पाजळला देख-
 तांचि दीपु । तत्काळ फिटे तमलेपु । दोही डोळ्यांतीळ. ॥ ६८ ॥
 तैसेंचि सीते तये अवसरी । जालें बल्लभ देखिलेयावरी । तत्काळ दिग्मंडळा-
 बाहेरी । वियोगचिंता गेली. ॥ ६९ ॥ कोटी कंदर्पाङ्गुनि आगळें ।
 स्वरूप श्रीरामाचें सांगळें । तें जानकिया मनीं निधळें । मंगलमप
 पाहिलें. ॥ ७० ॥ बाह्य स्वरूप डोळां देखिलें । तैसेंचि अन्वंतरा आणिलें ।
 हृदयपद्मासनी बैसविलें । योगीयाच्या परी. ॥ ७१ ॥ रामभ्यानामृतरसें
 तिये घाळी । बाधांतरी वृत्त मैथिली । सळज्जाकृति मातामंडळी. । दृष्टि
 देउन स्तव्य ठेली. ॥ ७२ ॥ पुढें रघुनाथें तियेचि समयी । दृष्टि घातली
 सीतास्वरूपाचे खरी । परी दृष्टादृष्ट होतांचि भवई । मुरडूनि अग्ने-
 रिलें. ॥ ७३ ॥ ऐसा देखोनि समयो । समस्तां वाटला विस्मयो ।
 म्हणति “रामहृदयी उदयो । कां पां विपरीत शाला. ॥ ७४ ॥ वस्तु चोरें
 चोरिली त्या चोरा । दंडूनि वैभवे आणिली घरा । ते वस्तु देखोनि धर्णी
 पाटमोरा । कोणें निमित्त जाला. ॥ ७५ ॥ जिये का जानकीकारणें
 रात्रिदिवसु । करित होता बहुत सोसु । तियेसी देखतक्षणीं उदासु । कां
 पां रामु जाला ? ॥ ७६ ॥ सदा मानसी वसे जियेची मुद्रा । शय्येवरी
 निजे त्या नये निद्रा । तिये संतिसि देखोनि रामचंद्रा । कां पां आर्त न
 घाटेची ? ॥ ७७ ॥ जियेचेनि वियोगें घटिका । गेली संतःसरु जितुका ।
 ते येताक्षणी निजनायका । कां पां अनादरु जाला ! ॥ ७८ ॥ जियेचेनि
 भ्रम पादप । रामें आळंगिले करितां विलाप । ते प्रियांगना आटेया
 सुभाष । कंठलग्न केळी नाही. ” ॥ ७९ ॥ चंद्रीं उवारा उद्भवला ।
 उष्णकटु क्षीराब्जासि आला । हिमाळयाचे अंगी आधिर्भवला ।
 खेदविंद मातेहुनि. ॥ ८० ॥ कृपार्णय श्रीरामा इये काळी । दृष्टि देख-
 तांचि मैथिली । उदासीन वृत्ति हृदयकमळी । आधिर्भवाते पावली. ॥ ८१ ॥
 समस्त शंकरादिकरुनी । ऐसे आधर्य करितो मनीं । परि न बोलत

काहों सौन पदनी । धरुनि राहिले ॥ ८२ ॥ असो, गतकथा जाली
 इतकी । रामें दृष्टी देखोनि जानकी । किमर्थ अन्होरिही तो भावो प्रशिकी ? ।
 पुढिले प्रसगी, परिसावा ॥ ८३ ॥ इति श्रीरामायणी । कथा काव्यरूपी
 वाणी । तेंचि मन्हाठिया शब्दांचिये मांडणी । वदे कृष्णदासु मुद्रुह ॥ ८४ ॥

प्रसंग सासष्टावा.

ॐ श्रीरामसविदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । समारंभे
 अशोकनीतुनी । आगिळी जनकनदिनी । तिये समयीं देखते जाळे
 नयनी । देव दिज कक्षादिक ॥ १ ॥ त्यांति, वाटलें अति आश्चर्य ।
 म्हणती असाधारण इयेचें सौंदर्य । सिद्धी जातां इतुके कार्य ।
 निर्दोष तैथें होतां कैसी ? ॥ २ ॥ ऐसा कितीएकांचा चित्तमावो । जाणोनि
 अवाप्तकाम सकळदेवाधिदेवो । मग चतुर चक्राचा रावो । ऐसें करितां
 जाला ॥ ३ ॥ सभामंडपी विराजमानु । बैसलासे स्युनंदनु । पुढें
 जानकीप्रति उदासीनु । होऊनि बोलता झाला ॥ ४ ॥ म्हणे “परिस
 आतां तें सत्य । एवढे सायास अपानिमित्त । तें, सिद्धी गेलें सर्व
 कल्प । पश कीर्ती जयो जाला ॥ ५ ॥ कृष्णपक्षी रोग छेतां चंद्रा ।
 बडवानळ निय चोखी समुद्रा । हाजहळ आहाळी रुद्रा । गौरीपा
 निळी जाली ॥ ६ ॥ तैसें तुज रावणें नेळें हा शत्रु । त्रैलोक्य बोलें
 अपराधु । याचा नास्त हृदयी भिरकंदु । बैसला आहे ॥ ७ ॥ तो
 आग्नि निरमोनि गेला । जैसा बंडीचा बाण टपटिटा । का व्याधीचा

वश्य होऊनि राहें. ॥ १२ ॥ आमच्या ठायीं आशा सोडीं केवळ ।
 जैसें आकाशीचें फळ । आतां आत्मबुद्धीं तळाळ । मनोमार्गे जाय सुखें. ॥
 ॥ १३ ॥ ऐसें सर्वादेखतां तिये वेळे । शब्द कठीण उदास मोकळें ।
 रघुपति बोलिला उचंबळे । अति गाढवरे जानकी. ॥ १४ ॥ दीर्घस्वरे
 करी रुदना । अश्रुधारा वाहती नयना । कृपापात्र ऐसें आनना । करूनि
 बोलती जाली. ॥ १५ ॥ म्हणे “कर्म माझे अद्यापि गाढें । परमानंद
 देखिला डोळ्यापुढें । परि आड मागुतें मेरुएवढें । दुःख येउन राहिलें.
 ॥ १६ ॥ आदरें अमृताचां जेवणी । प्रीतीं प्रथम प्राप्त घेतला क्षणी ।
 अरुचिनें फेळी धांवणी । पात्र स्पर्शो नेदीचि. ॥ १७ ॥ पीयूषाचा मेघु
 बोलला दृष्टी । परि विपधारांची जाली वृष्टी । बेसतांचि कृपार्णवाचां तटी ।
 क्रोधलता आलिया. ॥ १८ ॥ कामधेनूचे योसंगा निघतां । रुचीक
 बिंदु आले हाता । कल्पतरूशीं संलग्न होतां । रिक्त शाखीं तोडिलें. ॥ १९ ॥
 बहुत फटांच्या शेवटी । करुणानृतीशीं जाली भेटी । आवडीं संकीं प्यावें
 तें उफराटी । छळणा केळी बहु. ॥ २० ॥ जैसें जेणें यज्ञघातें करुनि ।
 पूर्वत पिष्ट होती मेदिनी । तें आंगणसरोवरींची कमळिनी । तिसे-
 वरीं प्रेरिलें. ॥ २१ ॥ गृहीची गै व्याघ्रीं धरिली । ते धणियानें व्याघ्र वधुनि
 सोडविली । ते वेरसें घर पावतांचि पावली । पृथ्वीवरीं फाटखंडें.
 ॥ २२ ॥ कृपापात्र बुडालें डोहो । तें कृपाळुवें फाडिलें बाहो ।
 सासि पुनरपि नदीपूरप्रगाही । ओटुनि दीधलें. ॥ २३ ॥ तैसेंचि
 आतां मज जालें । पुरुषार्थे येरी वधुनि आणिलें । मागुतें निरपराधें
 अन्हेरिलें । तीक्ष्ण शब्दीं भ्रूंगें. ॥ २४ ॥ अपा भ्रूंगंकांचां आमर्ती ।
 बुडाल्या फाळरूपांच्या पंक्ती । स्वर, कबंध, विरोध, मरीचि, पौलस्तो, ।
 रायण, कुंभकर्णादिक. ॥ २५ ॥ ऐसेषा भ्रूंगंकांचां यळणखंडी । पडली
 माझी मुकुंदी । आतां दिव्य देईन अग्निहुंडी । देवां दिजां दाखनीन. ॥ २६ ॥
 अपराध तिळाहुनि धाडुटा । तो मेरुपरीस मोटा । करुनि दिजे देसगटा ।
 हो फोण धर्मा धन्याचा ! ॥ २७ ॥ म्यां मजकारणें फेड्या यान. । जैसें
 बुद्धीनें रक्षिलें गिरारन । राक्षसांचे नाना प्रयत्न । निर्फळ जाले. ॥ २८ ॥
 अशोकवनी शिशुपातरुतळी । मी होतें कुलवधूदोखावेगळी । पद्मिनी-
 पत्र जन्म जळी । जळतीत जैसें. ॥ २९ ॥ कां परियाचा गोत्रा ।

जेवें ठेविला त्यावेगळा । तैसा हा 'देहो दुष्टकर्ममळा । स्पर्शज
 नाही. ॥ ३० ॥ अंधकारें भरली गुहिका । तियेमध्ये ठेविली प्रदी-
 पिका । तरी तियेच्या अंगी काय तिळाइतुका । तममळु लागेल ॥ ३१ ॥
 कोपोनि तुझी कृपानिधि । दोष ठेविला माझिये बुद्धी । तरी आतां दिव्य
 देखेन आधी । अग्निकुंडी प्रवेशुनि. ॥ ३२ ॥ या हो त्रैलोक्यादेखतां ।
 दाखवीन आपुली शुद्धता । तरिचि गोष्टाची भाशा मागुता । अंगिकार
 करणें." ॥ ३३ ॥ ऐसें बोलिजे सीतादेवी । पृथ्वी भिजत असे आंतरी ।
 नेत्र पुनःपुनः पुसीत पालवी । गहिंवरे उचंबळे. ॥ ३४ ॥ ऐसी देखोनि
 सीतेची करुणावाणी । देव शरी, शक्ष, कपि अंतःकरणी । दुखवळे
 डोळां आळें पाणी । गहिंवरे दाटले बहु. ॥ ३५ ॥ म्हणति "पहा हो ये
 अवसरी । संपूर्ण मुखाच्या सागरी । लोटल्या विपाच्या लहरी । मर्यादा
 सांठनि. ॥ ३६ ॥ जैसा गाजला मनोहर रंगू । त्यासी बुवचनीं
 होय रसमंगु । तैसा जानकीभेटीचा प्रसंगू । अप्रिय होडनि डेला. ॥ ३७ ॥
 देखोनि सीतेचा मुखचंद्र । उचंबळे रागाचा मुखसमुद्र । तो आजि
 झाडा कोपें रुद्र । दृष्टी देखतक्षणी." ॥ ३८ ॥ ऐसें आपुलाळी ठायीं । माऊनि
 चितातुर हृदयी । परी मीनमुद्रार्जत तिये समयी । कोणी कोणासी न बोळी.
 ॥ ३९ ॥ तटस्थ पाहिजे ब्रह्मादिकी । ऐसेपासी जाली घटिका एकी । पुढें सु-
 दिव्यमयें जानकी । अप्रेशा चढली. ॥ ४० ॥ दड पांढिला नेटपाट ।
 जाला गहिंवराचा घोहट । आला शुद्ध सत्याचा छोट । ताववर्ण तन
 दिसे. ॥ ४१ ॥ निर्धार करुनि अंतःकरणें । आपुळे अंतरिचेनि पवित्रपणें
 आरंभिलें बहिर्द्वान दिव्य देणें । सर्वदेखतां स्वामीपुढें. ॥ ४२ ॥
 गग म्हणे " रे कपि हो समस्त । मजकारणें फटलेति बहुत । आतां आता
 माही कण उचित । समयो हा आहे जाणा. ॥ ४३ ॥ येथें विशाळ कुंड
 करा । मध्ये बहुतकाणें मरा । चोहोंपरी बैशानरा । लावुनि घडघडीत
 होऊं पावे. " ॥ ४४ ॥ ऐसी बुंदेहीची मुखचनें । यानरी बंदिनी जैसी
 सुमनें । गग समेसमध्य अव्ययघनें । विस्तीर्ण कुंड केळे. ॥ ४५ ॥
 कणें आपोनि बघुसाळें । त्यामीतरी मरण भरिलें । पुढें पायझासी
 आपुनि लारिलें । चतुष्कोणी प्रदीप्त. ॥ ४६ ॥ कारितांचि घडघडिला
 दर्हा । ज्वाळा लागलिषा रागनी । मळाड घाडीत बदनी । देना

विस्तारिखा. ॥ ४७ ॥ उचित समयासारिखा । वायु वन्हीचा परम सखा ।
 तो साह्य पावला तेणें शिखा । खमंडू भेदित गेल्या. ॥ ४८ ॥ असो शाखा-
 मृग आणि सुधापाणी । विरंचि शंकरादिकरुनी । परम चिंतातुर झाले मनी ।
 म्हणती विघ्न उदेले. ॥ ४९ ॥ हा कराळमुख अग्निपुरुष । यांतु सीता
 करेल प्रवेश । न करे पुढें निर्गम को नाश । महा कठीण मांडले.
 ॥ ५० ॥ अग्नीचा स्वभाव सहजसिद्ध । सर्वत्रमक्षकु न विचारी शुद्ध
 अशुद्ध । सांपडले तितुके करी दाग । क्षणमात्रामीतरी. ॥ ५१ ॥
 दयाशून्य परम निहुर । काळव्हाचा सहोदर । कृतघ्न परी ऐसा थोर ।
 आणीत नाही. ॥ ५२ ॥ द्रव्याहुनि पुष्टा सघृता । त्या अग्निमुखी समर्पिता ।
 अवचिता स्पर्श होये हस्ता । तरी स्फोटक येती. ॥ ५३ ॥ म्हणोनि
 दुष्टस्वभाव जयाचा. । तो न पालटे कोण्हे काळी त्याचा । जेथें बैसे
 त्यासी छेदी हा वजाचा । सहज स्वभावा. ॥ ५४ ॥ विग जाणता नेणता
 पडे उदरी । तरी देहप्राणातें हरी । स्पर्श होताचि डंखी कल्हारी । हा
 स्वभावो सर्वाचा. ॥ ५५ ॥ स्मराचा शर संचरे आंगी । तरी तो
 सर्वथा चिंतातें भंगी । दुर्जन तो पदप्रसंगी । परधातु करी. ॥ ५६ ॥
 ऐसे दुष्ट स्वभाव बहुतांचे । उचारिता कष्ट कृपा पाचे । असो दुष्टहि
 बोलता पुढिलाचे । पुण्य क्षमातें पावे. ॥ ५७ ॥ अहो जे जयांचा
 ठावी गुण । ते वस्तुस्वभावेचि निर्माण । जेसे साधुदर्शन कारण ।
 तत्काळ पुण्यासी होय. ॥ ५८ ॥ दीप लागे तिथेचे काळी । तम न
 पावे जवळी । परिमु लागिता तत्काळी । ओह धातु होतसे. ॥ ५९ ॥
 चंदी सर्वदा शीतलपण । जेणें द्रवती सोमकांत पापाण । फडवटेना
 फदा, आणि गतप्राण । हे गुण अमृताचे. ॥ ६० ॥ सर्व दोष निरमुनि
 पुण्य पुढें ठेवी । स्पर्श गोदा तथा जगन्धरी । तटी देहो सादितो मध्ये
 येनवी । मुक्तिमदिरासनी. ॥ ६१ ॥ नाम घेताचि हरिहरांचे । पाप
 जात जन्मोजन्मीचे । ऐसे महिमान वस्तुचे । असो अनुवाद बहुत. ॥ ६२ ॥
 ऐसा तो सहज वन्ही । पाटला असंभाव्य गगनी । अतिमय उपजले सर्वा
 मनी । म्हणती प्रळयाग्नी पेटला. ॥ ६३ ॥ ज्वर ज्वर वायूचे घळ पावे ।
 संत तव शिरांचे उठवे । उठती फटोळ घावे । गगन प्रासावया. ॥ ६४ ॥
 ऐसे अग्नीतें अद्भुत देखीनि । कपि ब्रह्मादिक आदिकरुनी । परम चिंता-

तुर होळनि । मुचिते जाले. ॥ ६५ ॥ म्हणती " राक्षसार्जनांतुनि सीता ।
 आली हा द्वितीय जन्म निगुता । आतां देहा काळमुखी मागुता । वरें
 टाकू पाहत. ॥ ६६ ॥ या घडाहोंत अग्नीचां पोटी । सीता पुण्यप्राप्त
 गोमटी । प्रवेशलेया कार्य शेवटी । होईल कैसे पाहो ! ॥ ६७ ॥ अग्नि हा
 प्रदयाप्रासारिखा । हे सीता जैसी कोमळ दर्मशिखा । माजि प्रवेश करीनो
 म्हणे रेखा । भाविनी न कळेचि. ॥ ६८ ॥ ऐसे सगस्त आपुढालां विचो ।
 भावना करुनि तटस्थ पाहती । तंव सिद्ध जाली महासती । दिव्य शास्त्र-
 याकारणे. ॥ ६९ ॥ असाधारण अग्निपुरुष । देखीनि सीतेसि परम
 संतोष । वाटला म्हणे " यामानि धर्मदोष । निवडेल माझा. " ॥ ७० ॥
 ऐसे भाळनि तिये प्रसंगी । सीते स्मरण जालें सर्वांगी । जैसी
 वीरथी सप्रामर्गी । घोरें आकाशें न माये. ॥ ७१ ॥ पुढें
 जानकीपा ते समयी । चित्त श्रीरामाचे पायी । लालनि मूर्ती जाला-
 हुनि हृदयी । आणोनि बैसविली. ॥ ७२ ॥ काढिली कंठीची पुष्पमाळा ।
 घडाटीत निवती जाळा । त्यावरी टाकिला तो गुंडाळा । पूजेचेनि
 भावें. ॥ ७३ ॥ 'सत्य जय सत्य जय' एहो बोली । पुनरपि 'जय राम' ऐसे
 बोलिली । मग त्रैलोक्य देखता प्रवेशली । त्या महाअग्नीमय्यें. ॥ ७४ ॥
 वन्ही प्रवेशवाची मैथिली । कंपु जाला पृथ्वीमंडळी । शब्द उमटला
 निराळी । कल्पांतविजुहुनि गाढा. ॥ ७५ ॥ पर्वतांआगीं फुटला तडाहा ।
 भूमी नक्षत्राचा जाला सडा । सूर्यविबीं रंगु राहिला सांवडा । कळांसीं टावो
 नाहीं. ॥ ७६ ॥ शून्य धुमाल दिगंढळी । बैसली दिग्गजकर्णीं टाळी ।
 ऐसे वर्तले तिये काळी । सीता अग्नीत निगतां. ॥ ७७ ॥ ऋक्ष, धान,
 मुरार, । जाले परम भयातुर । करूं लागले हाहाकार । निघता विचव
 वन्ही म्हणुनी. ॥ ७८ ॥ ऐसे त्रैलोक्य आवनीं पडले । तव सीतेसी वर्तमान
 केने जाले ! । प्रवेशवाचि शीतळ केले । अग्निपुरुषे आपणालें. ॥ ७९ ॥
 स्पर्श होताचि जानकीचा । अग्नि जाला अप्रताचा । जैसा चंद्र पूर्णिमेचा ।
 शरत्तूमय्यें. ॥ ८० ॥ या गंगेचे हृदय निर्मळ । कां जैसा बाप
 मुलांतळु । नाला जैसा तो हिमाचळु । ऐसा अग्नी जाला. ॥ ८१ ॥
 वनेगीं नंदननवीची छपा । यां ग्रीष्मीं काम्यनवींतीळ शण्या । त्याहुनि
 मुखरूप जनकजनया । अग्नीमय्यें मानिली जाटी. ॥ ८२ ॥ ऐसी अग्नि

सुदामधे जानकी । राहिली घटिका एकी । जैसे अपर्ये पितयान्या
 दक्षिणाकी । आनदमरित असिजे. ॥ ८३ ॥ अग्रीनें अमृतोदरबोवरा ।
 अयोनिसभन देहधरा । बैसयिली होती, जैसी डोहारा । मदनाची माता बैसे.
 ॥ ८४ ॥ ऐसी भरिली घटिका एकी । उपरी अग्निरुद्रातुनि जानकी ।
 साळकृत निगाळी मस्तकी । पुष्पे घनघनती. ॥ ८५ ॥ परिवेसा गुहा
 प्रथातरीचें । जें का शुद्ध स्वरूप जानकीचें । तें अगोचर ठेविलें, रामणा
 त्याचें । दर्शन जाळें नाही. ॥ ८६ ॥ हरणाचिये अवसरी । मायारूप
 सीता दुसरी । जाळी ते रामणें रथाररी । धाडुनि नमपर्ये नेली. ॥ ८७ ॥
 ऐसी बोलताची युक्ती । प्रथिक प्रसंगें आक्षेपिती । म्हणती “ मायारूप
 सीता लंकापती । जरी घेऊनि गेला, ॥ ८८ ॥ तरी हरणाचिये समयीं ।
 शुद्ध सीता राहिली कोणे ठायीं । हें तवता न फळेचि हृदयी, । सदेहो
 सचरला. ॥ ८९ ॥ हरिली मायारूप जानकी । ऐसें बदला नाही
 चाल्मीकी । तरी हे सत्य साक्षी इतुकी । पुराणातरी पाहिजे. ॥ ९० ॥
 अमुके एके पुराणी । बोलिलें तें वक्त्यानें प्रकट वाणी । वदार्थें तें आइफौनि
 पूर्णा । सदेहो निरसेल. ” ॥ ९१ ॥ ऐसा आक्षेपु श्रोतेयाचा । देखोनि
 वक्ता वदे वाचा । म्हणे “ जी कर्मोवेण फळाचा । उद्भव कैसेनि होये ॥ ९२ ॥
 अश्रंभिण पर्जन्य पडे । बीजेंवाचुनि अकुर रिळटे । तरी प्रथी देखिलें
 नसतां घडे । बोलणें भलतेंची. ॥ ९३ ॥ मायारूप सीता नेली रामणें ।
 ऐसें बदलों वाचाळपणें । हे सर्वथा अग्निरामणें । साक्षी दिघळी असे.
 ॥ ९४ ॥ मायारूप रामणें नेलेयाररी । शुद्धरूप अग्रीचा उदरी । राहिलें
 होतें सागरी । जैसे रमारन. ॥ ९५ ॥ ज्यानिभित्त अरतारप्रसंगु ।
 तो सरला समग्र पूर्णगु । निजसीतारियोगाचा सयोगु । होआवया
 दिव्य रचिलें. ॥ ९६ ॥ राम देवाधिदेवो लाचरी । खेळे, लीळाचरित्र
 मांडवी, । एक उपरी एक दाखरी । वाडलों मायासूत्रें. ॥ ९७ ॥
 दिव्याचेनि भिये मायामंधिली । प्रवेशोनि सीता तिये काळी । प्रकट जाळी
 पयान्धीचे पाळी । लक्ष्मी जैसी. ॥ ९८ ॥ अग्रीमधुनि सीता निगाळी ।
 सौंदर्य मृष्टी हेलायली । उजळळिया दिशा फांकली । अगवांति-
 प्रमा. ॥ ९९ ॥ समस्ती सीता कैसी देखिली ? । जैसी अमृतद्वंद्वीरुनि
 निगाळी । कीं चदनिवांतुनि आली । पुतळी पीयूषाधि. ॥ १०० ॥

सौंदर्याची राशी सीता । दिव्यांबर दिव्य भूषणी भूषिता । दिव्य कंचुकी
 दिव्यगघचर्चिता । दिव्य पुष्पी विपजमान. ॥ १ ॥ मुखावरुनि चंद्रांच्या
 कोटी । ओवाळुनि सांडाव्या दिक्ककाशेनटी । लावण्याची निधी तडु
 गोमटी । यौवनासिंधु डेलारतु. ॥ २ ॥ ऐसी दिव्यदेही सीता । दिव्य
 देजनि उभा सत्वसरिता । राहिळी त्रैलोक्यादेखता । महा मंगळमय. ॥ ३ ॥
 समस्ती देखोनि तिथे काळी । जयजयकार केला, पिटिळी टाळी ।
 वाये वाजिराळे पुष्पांजळी । समारोप्या शिरी. ॥ ४ ॥ विरिंचि
 अंगिरा गुरू । समस्त सुर ग्रंथ शंकर । आशीर्वाद देती नमस्कार ।
 क्षपि कृष्णी केला. ॥ ५ ॥ शब्दाचे मुखे अंतःकरणे । सुप्राने हनुमते
 विभाषणे । आणी देवरे लक्ष्मणे । सीता नमस्कारिणी. ॥ ६ ॥ पूर्ण
 प्रीती निजहस्तकी । रघुनाथे घाली ज्ञानकी । कंठलग्न करुनि अंकी ।
 सर्वादेखता वैसविळी. ॥ ७ ॥ सीतेसहवर्तमान श्रीराम । शोभे जैसा
 कीर्तिपुक्त धनु । कां आदिनारायण पुरयोत्तम । लक्ष्मीसहित. ॥ ८ ॥
 ऐसी रामासीत जाली भेटी । देवी केळी दिव्य पुष्पमृष्टी । आनंदे पूर्ण
 भरली सृष्टी । सात्राग्य सर्वा पाहिले. ॥ ९ ॥ आता त्रिभुवने विरिंचि ।
 स्तुति पृथक् श्रीरामाची । कार्तिवळ ते कपारची । अमृताक्षुनि
 गोड. ॥ ११० ॥ इति श्रीरामायण कपिष्ठत । ज्यामध्यें नवरसाची
 नदी वाहात । कुण्ठासु मुद्रलु म्हणे सुचित । सज्जन हो श्रवण
 करा. ॥ १११ ॥

प्रसंग सदसष्टावा.

ॐ श्रीरामसन्निधानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः ॥ याउपर श्रीरामाची स्तुती । कारिता जाव्य कैयामपती । जो आदि अनादि मूर्ति ।
 अगाध महिमा व्याचा. ॥ १ ॥ जो महेशानु ईश्वर । त्रिपुरारि स्मरते
 शंकर । जो पशुपति गिरीजापति गंगाधर । तारकारिपिता. ॥ २ ॥
 जो त्र्यम्बु त्रिलोचन । पद्मगुणेश्वरुत्तरन । जो पुरातन पंचानन ।
 पुरुषादिपुरुष. ॥ ३ ॥ न कळे ज्याचे मूळ । आपणचि कर्ता कर

विता समग्र । स्वरूप मंगळमय आणि उग्र । सर्वदा सर्पभूषित. ॥ ४ ॥
 दंतिशार्दूलवक्त्रणु । नरकपाळमाळाभूषण । असंख्यप्राणहरण ।
 नंदीवाहन नीडप्रोव. ॥ ५ ॥ शूळी पिनाकी घूर्जटी रुद्र । महादेव मृत्युं-
 जय कृपासमुद्र । शंख स्वयंभु भूतेंद्र । भक्तजनमवमंगु. ॥ ६ ॥ तत्त्वतां
 आगमा न पडे ठायी । योगी सर्वदा ध्याती हृदयी । ऐसा शिवराजु तत्समयी ।
 वदे रावनाप्रती. ॥ ७ ॥ म्हणे “अहो दाशरथी रामा । परमानंद पुरुषोत्तमा ।
 धन्यावतार मनोरमा । जय पुराणमूर्ती. ॥ ८ ॥ तूं या चराचराचें जीवन ।
 शुद्ध सत्वाचें जन्मस्थान । अनंत ब्रह्मांडनाथ पाळण । करिती कृपाकटाक्षे.
 ॥ ९ ॥ तूं अनंत अनंतशयन । अनंतशक्ती अनंतवदन । अनंतनामरूप
 अनंतलोचन । अनंतचरणपाणी. ॥ १० ॥ धर्मधरा । साधुसंरक्षणाळागी ।
 तूं अवतारसी युगी युगी । पुराणें कीर्तन करिती जगी । हाचि तरणोपाय.
 ॥ ११ ॥ तूं सत्वात्मक सत्वाचें सख । तूं आनंदाचा परमानंदु निख ।
 तूं सर्वकार्याचें कारणकृत् । अवतरीनि धम्म कैले. ॥ १२ ॥ टाळिले
 त्रैलोक्याचे अनर्थ । पुराळे बहुतांचे मनोरथ । तुझे चरित्रकथारम्य-
 ग्रंथ । त्रिभुवनीं विस्तारले. ॥ १३ ॥ माझा मनी आर्त वेळोवेळां । उद्भव
 गां तमाळनीळा, । तें आजि पुरलें डोळां । देखिलें तुज रामा. ॥ १४ ॥ कोटिस्मर-
 सौंदर्यमागळी । रामा तनुतुष्टी सांगळी । तेन्नां निरंतर हृदयकमळी । वैसविळी
 आहे. ॥ १५ ॥ मज नाही आणोक छंदु । सर्वदा तुझा नामानुवादु । करितसें हा
 नित्यानंदु । पार्वतीसहित. ॥ १६ ॥ रामा, तुझेया नामाची । माझी जिह्वा जाणे
 रुची । गोडी तुळितां अमृताची । न्यून महदंतरे. ॥ १७ ॥ रामा, तुजें नाम
 एक । सहस्रनामांपरीस अधिक । हा मजसिंघु तारान्या आणोक । हव
 नाही लोकांसी. ॥ १८ ॥ आतां संतिसहित रामा, । राज्य करावें निज-
 धामा । स्नेहो असो दीजे आम्हां । निसरावें ना.” ॥ १९ ॥ ऐसें रावना-
 प्रति शंकरे । अनुयादिलें उपचारें । तंन रघुनाथ प्रत्युत्तरे । हास्यमुखें
 देता शाठा. ॥ २० ॥ म्हणे “परिसा हो पार्वतीपति । तुम्ही स्तुतां
 मजप्रती । करितां हे निपरीत पत्नी । बाटे शब्दाक्षरांची. ॥ २१ ॥
 विश्वभरा विश्वेश विश्वनाया । शिव शंभो शिवराजा समर्था । काळान्मा
 भूतात्मा तूं नाथा । तुझी आज्ञा चिरिची वादे. ॥ २२ ॥ अपूर्ण तुझे या
 स्वरूपाची कुतरी । निघ तुझां उदरी तूं निधामीतरी । जेसें सवामा-

न्यतरी । गगन घटी नठी. ॥ २३ ॥ प्रय्याप्रितुल्य हाळाहळ । दग
 फलं लगलें सुष्टी सकळ । ते तुवां कठीं घरिले वडवानळ । धंवुनिधि
 जैसा. ॥ २४ ॥ तो निव्य समुद्रजळ । शोखी येजेने द्वादश वड-
 वानळ । आणी रिप तुझां कठीं मुक्ताफळ । जैसैं हंसाचिया मुखंतुं.
 ॥ २५ ॥ ऐसैं लोकांत प्रसिद्ध । हाळाहळा कठीं निर्वाध । घरुनि ठेजाले
 तूं दग्व । सुष्टी होईल म्हणौनि. ॥ २६ ॥ ऐसा कल्याण्वी कपदी ।
 सुक्षिपे कीर्ती वाहे नदी । ते त्रैलोक्यो प्रसिद्ध पुण्यां वेदी । सर्वदा महिमा
 वाढिजे. ॥ २७ ॥ आणिका समुद्रगामिनी नदी । स्नाने करितां बहुकाळें
 फळदी । आणि तव कीर्तिलक्षण मुक्तिपदी । श्रवणमात्रें वैसवी. ॥ २८ ॥
 ऐसेचा शिवा सर्वोत्तमा । अगाध अपार तुझा महिमा । माझी स्तुती करितां,
 काये मो तुम्हां । वेगळ्या आहें. ॥ २९ ॥ क्षीर्णर्षे आपुलियेचि उर्मितें ।
 पाहुणेक माडिला पंचामूर्ते । कल्पद्रुमें निजशाखेतें । प्रीतिफळे आप्वली.
 ॥ ३० ॥ मेळुनें आपुलाचि करी । केडी कंकणांची हारी । शिवा जाली
 ऐसी पथी । स्तुती वदलाती माझी. ॥ ३१ ॥ मज पै अघतारप्रसंगु ।
 हा तुमचाचि इच्छांगु । मुखार्थाभिभिच लदोगु । नरवरपेपु
 रिला. ॥ ३२ ॥ आता मज तुम्ही नितगुणें ना । ऐसैं कोळी जी
 त्रिनपना । तथे मेदु कैचा जैसा गगना, । भिन्न घटें नाही. ॥ ३३ ॥
 ऐसैं श्रीरामाचेनि अनुवादें । हरू परात्पर निजानदें । हुकतु ठेवा मुखाति
 दोंदें । मुखाराचेचा निगाडी. ॥ ३४ ॥ तंत्र विविचिर्चा चितीं आर्त ।
 वदानपार्चे लचंरक्त । जैसैं पौर्णिमे सांडू म्हणत । मर्यादा सिंधूदक.
 ॥ ३५ ॥ म्हणे 'हे रामकल्याणर्षा । हे राम देवाचिदेवा । हे राम अपार-
 वैमरा । विपटस्वरूपतूं. ॥ ३६ ॥ हे राम नित्यानंदमूर्ति । हे राम अनंत-
 शक्ति । हे राम ब्रह्माडपाति । पुण्या पुण्योत्तम तूं. ॥ ३७ ॥ हे राम रज-
 वधंवक । हे राम भुवनपाठक । हे राम जगप्रपजनक । कर्ता कविता
 तूं. ॥ ३८ ॥ अगा सर्वेश्वरा समर्था । तुझी आज्ञा रघुनाथा । ऊर्ध्व
 धरिली अमे माथा । मुकुटमणी जैसा. ॥ ३९ ॥ शिखा घरिली भारद्वाजें ।
 कां शृंगवल्ली श्रद्धेयात्मने । माना चापुकिचेनि अमजें । घरा कगिमंडळी.
 ॥ ४० ॥ आज्ञा तुझी येनियापरी । घडेनि शंखदेव आपुलां शिरी । कवी-
 तसे बहु तुमथें । मृष्टिची रचना. ॥ ४१ ॥ कुळाडु पावें घडणाव ।

तैसा मी दुरीं असें दुसरा । परो तू सूत्रधारी सर्वेश्वरा । बाहुलीं नाचनिस्ती,
 ॥ ४२ ॥ तू सकळही सकळाचें मूळ । चिदानंदरूपसार तू केरळ । व्या-
 पुनि वेगळा तुजळ । जैसा दीपु ज्योतिरूपे- ॥ ४३ ॥ तुमिये नाभिकमलद-
 लातु । मी शतरूपें होतों श्रमतु । जैसा वृक्षढोळगर्भी चालतु । माकोडा
 प्रधोर्ध्व पै. ॥ ४४ ॥ शून्यसम न कळे काही, । चितार्णवीं बुचकळों
 एकेही । दुसरें बोलावया नाही । अवलोकन कारिता. ॥ ४५ ॥ मग
 त्याळा तिथे समयी । इच्छाळीजेनं लाविलें सोयी । आशा सक्रमिणी हृदयी ।
 रतें तेचि बुद्धी. ॥ ४६ ॥ आप्ति या अमरतें । पाळिसी कृपाचिसें ।
 तहाखुनि असुरांतें । अतारों अतारीं. ॥ ४७ ॥ तारे हा तुझा धन्या-
 तारु । त्रैलोक्यासि आनंदसागरु । रागण कुंभकर्ण दधिले थोरु । उपकारु
 केला. ॥ ४८ ॥ ऐसे विधातयासि स्तविता । विश्वात्मा जाळा
 बोलता । जैसा प्रीतिपात्राप्रति पिता । निंदशाह्नि आडिया. ॥ ४९ ॥ म्हणे,
 “गा विरिचि, आम्ही तुम्ही । एकाचे आतर्ग आत्मी, । हें तू सर्व जाणसी
 अतर्पानी, । वयोद्व तपोवृद्ध. ॥ ५० ॥ उत्पत्तिस्थितिदयो इये प्रसंगी ।
 कूर्य सपादणें त्रिमूर्तळामों, । एका वृक्षासी शाखात्रय तैसें जगीं । भासों परीं
 भेदु नाही. ॥ ५१ ॥ सैम सुवर्णाचि लाहे । ते सुरर्ण पूर्ण मरली आहे ।
 तैसा हा तुझा प्रपच पाहें । नाही आम्हावेगळा. ॥ ५२ ॥ विचारिता
 एक पाणी । तें भिन्न घटीं वाहता जाळी त्रिवेणी । तथापरि असो वाणी ।
 वदणें हें कोणाप्रति. ॥ ५३ ॥ खूण ठाउकी परस्परचिस्ती । तरी किमर्थ
 सुक्तीची पगती । मांडावी कोणें कोणाप्रती । उपचारमार्ग. ॥ ५४ ॥
 रावणमधकार्याचा शेषटी । तुम्हासि जाळी भेटी, । हेंही बोलता नये
 उफराटी । वाटे घचनमाळा. ॥ ५५ ॥ मुळींहुनी नाहीं तुटी । तेथ
 कायसी जाळी म्हणों भेटी, । असो आतां या शब्दाचीं राहाटी । अधिका-
 रीचि चित्त दीजे. ॥ ५६ ॥ ऐसे वदला विधामा, । तेणें त्रयसें भरला
 द्रुता, । तें सांचिला परमप्रेमा । इंदु बोन्ता जाळा. ॥ ५७ ॥ म्हणे
 ‘परमात्म्या, परमपुरुषा, । परमात्म्या चिदाकारा, । त्रिविचिजनका,
 त्रिशेता, । त्रिधर्मा, त्रिधरूपा, ॥ ५८ ॥ सगुणा, निर्गुणा, सवामका, ।
 व्यक्ता, अव्यक्ता, एकानेका, । अनता, अपारमिता, व्यापका, । मायाळीळा
 अलीळा. ॥ ५९ ॥ उघडुनि ज्ञानाचे डोळे । पाहता रूपनिर्घाळ न

कळे, । बहुमहादे कळुनि खेळे । माया तुझी विनोदे. ॥ ६० ॥ कोणासि
 कांहीं कळे विवेचना । बुद्धी न लक्षवे, नाकळे मना, । लॉटेस्तव तू
 जगजांविना, । अवतार धरिशी. ॥ ६१ ॥ प्रपंचु विस्तारुनि परिपूर्णा ।
 माजि शक्ति दाखविसी विस्तीर्णा । लीला वर्तसी जैसी ऊर्णा । गर्भतंतुवरी
 खेळे. ॥ ६२ ॥ करुनि मृत्तिकेचें कटक । खेळे वाळ मीढाकौतुक । तैसें विद्ये,
 सर्गुनि अनेक । तूं लीळा खेळसी. ॥ ६३ ॥ सुर, साधु, धर्मधरा, ।
 यांचिया संरक्षणाळारी ईश्वरा, । कृपा करुनि दयासागरा । पुनःपुनः
 अवतरासे. ॥ ६४ ॥ पक्षिणीं गगनां भ्रमत । परी पिलेयाचिये पार्शी
 असे चित्त । तैसा तूं बैकुण्ठी यशोनि बहुत । समयी सांभाळु करिशी. ॥ ६५ ॥
 इंद्रु यदत्त असे ऐसें, । रांघ लोकपाळही सरिसे । स्ताविते जाळे जैसें ।
 वृद्ध बेताळाचें. ॥ ६६ ॥ चरुण, चापु, इंद्र, ईशानु, । अग्नि, यमु आणि
 नरवाहन, । सुरवरांच्या कोटी देती मानु । तो वाचस्पतिहि वदे. ॥ ६७ ॥
 आपुलाळिया मुक्तिभनुसार । स्वविती देव ऋषि पियापर, । दादा डूढ
 गंधर्व जे निरंतर । यशें देवांचो गाती. ॥ ६८ ॥ समग्रुति ताळ, मृदंग ।
 दिणे, यंत्र, विशेष उपांग, । इये सामग्रीसि होत सुभांग । नृत्यें नायिका
 करिती. ॥ ६९ ॥ बहुयज्ञ बहुपुण्य बहुकष्ट । करितां स्वर्गवासी जाळेया
 संतुष्ट । तरीचि या होती दृष्ट । अष्टनायकां त्यांसी. ॥ ७० ॥ जयांचा
 कटाक्षवार्णी । त्रियुगां तपोधनांचिया अक्षौहिणी । फडतरोनि पडल्या
 धरणी । नाडले बहुत. ॥ ७१ ॥ प्याचिनि सोदयें स्वर्गु । सदा साजिरा
 सुरवरां भोगु, । आगीं नित्य हेलारे यौवनरंगु, । गोदीचा निधी जैसा.
 ॥ ७२ ॥ साचें कार्य जाळे महाघोर । स्वामी पारळे अधिहार । म्हणोनि
 नृत्य करिती पूर । आवाहाती आनंदाचे. ॥ ७३ ॥ द्रुचीस सुरेस
 'नामुता । उपकारबवें जाला बोलता । जैसा भेषु वृद्धी करित असता ।
 वामरुनि वृष्टि करी. ॥ ७४ ॥ समुद्राचे ऊर्मिमूर्ति । बोहटोनि छोटे
 नागुने । कां जैसें कुडाळ फळावेंते । आकाशरी थाक तोडिजे. ॥ ७५ ॥
 अमरनाथ ऐसिया परी । राघवाप्रति जोडली करी । बोलता झाला तिर्य
 अवतरी । भक्तिपुरांमर. ॥ ७६ ॥ म्हणे "भुवनपति, मंगळमूर्ति, ।
 आदिदेवा, दयार्णवा, तुझे कर्ति- । चादिणें कर्ती । दिग्गमांच्या घवळे-
 रिया. ॥ ७७ ॥ त्या राघवकृष्णपद्मेकरुनी । श्रेष्ठकपदेधीचा वदनी ।

कळा तुटलिषा तैंलागोनी । अस्तपर्माय जाला ॥ ७८ ॥ रावण-
पक्षांत अमावास्या संपली । विभीषणराज्यप्रतिपदा पाहिली । आतां
त्रैलोक्यदेवीचां मुखचंद्रगंडळीं । कळ्यावृद्धी मागुती ॥ ७९ ॥ तुक्षां
अवतारपूर्णपक्षें । शुद्धबीजकृपाकटाक्षें । नित्यानंदु वाढला तेणें लक्षें ।
मेदिनीं ब्रह्मांडापरती ॥ ८० ॥ ऐसा हा समयो पाहिला स्वामी, ।
आतां निजाधिकारा देव आम्ही । आज्ञा जालेया जाऊन तुम्हीं ।
जाइजे अयोध्येप्रती ॥ ८१ ॥ तरी हे उचित वेळा दयाब्धि, ।
मज काहीं आज्ञा प्रयाणाआधीं । द्यामी सर्वथा ते सिद्धी । पाववीन
येचिं काळीं ॥ ८२ ॥ ऐसी इंद्राची विज्ञापना । जैसी परम सखियाची
प्रार्थना । परिसोनि श्रीरामु वचना । प्रीतीनें देता जाला ॥ ८३ ॥
म्हणे “ प्रथमचि गा अमरनाथा । तूं चुकलासि नाहीं सर्वथा । निमसारथी
आणि निजरथा । मुद्दकाळीं पाठविलें ॥ ८४ ॥ तिये रथीं आरुढीनि
आम्ही । जय पावलों संप्रामी । आतां कार्यसिद्धी जाहली तुम्ही । स्वर्गाप्रती
जावें मुखें ॥ ८५ ॥ ऐसें आइकीनि आनंदरूपी । पुरंदरु बोले पुनरपि ।
म्हणे “ स्वामी काळु सर्वव्यापी । स्वभावेंचीकरुनि ॥ ८६ ॥ तव नाभि-
धारिजापासाव । विरिंचीसी झाला उद्भव । सृष्टिरचनेची लायण्यडेव ।
काळस्वभावेंचि झाली ॥ ८७ ॥ काळस्वभावेंचिकरुनि । तवें झालीं तत्वां-
पासुनी । चारी खाणी वाणी जीवनयोनी । काळस्वभावें जाळिया ॥ ८८ ॥
परिमाणपासुनि घटिका प्रहर । दीन पक्ष मास अयनें संवत्सर । युगे
कल्प प्रलय सागर । काळस्वभावें जालें ॥ ८९ ॥ सकळ प्रपंचु जितुका
भासे । जितुका वर्तसचि नासे । हा काळचा भावो असे । सहजचि स्वामी
॥ ९० ॥ ऐसा काळ जी रघुपती, । तो तुझेया विराटसरूपाची गती ।
तें न कळे जी महामती । ब्रह्मादिकांती ॥ ९१ ॥ ऐसेया सर्वथा श्रीरामा ।
विपरितां वचनीं आम्हां । चाळविसी सार्वभौमा । असद्गुणी निरुपमा
॥ ९२ ॥ देवा बोलिलेसी तुम्ही । जे तुनां रघु पाठविला रणभूमी । तेणें
जैयो जाहाळा संप्रामी । रावणु वधिला ॥ ९३ ॥ तरी आणिकाचें तारक
तारु । तरत असतां सागरु । त्यासि विजळ्याचा आचारु । हें तंव न
घडे स्वामि ॥ ९४ ॥ वृक्षासि पक्षियांचा आश्रयो । कां निश्चक्षु सूर्यासो
उदयो । तैसा आपुचेनि तुम्हां जयो । हें न घडे जी ॥ ९५ ॥ विण-

करे फाडिला पट्ट । कुळालें फोटिला घट्ट । शिल्पियें मोडिला काष्ठमट्ट ।
 हे अपूर्व न घडे जी. ॥ ९६ ॥ चितारेनि पुसिले लेप । माळियें रपाडिलें
 रोप । सूत्रधारियें तोडिलें काष्ठरूप । हें तत्र अपूर्व नव्हे जी. ॥ ९७ ॥
 म्हणोनि तैसेंचि स्वामी तुम्हो । रावणु वभिला संप्रामी । हें आश्चर्य नव्हे
 आम्ही । अपूर्व काये मनु. ॥ ९८ ॥ या गगनार्चाये खोपे ।
 गर्भनगरी दिमुनि खोपे । तैसा हा प्रभु होऊनि हारपे ।
 तुजचिमयें मागुता. ॥ ९९ ॥ सूर्यन्वभावे मेदिनी । मिथ्या
 मृगजळ भासे नयनी । तैसा मिथ्या प्रपंचु तुजगाचोनी । असमाव्य
 टडवळा. ॥ १०० ॥ यानघील तो रावण एक । दशाननचि कीटवू ।
 तुम्हीं लीळावतारे वधिला तें लोकु । आश्चर्य करी. ॥ १ ॥ हे बोलणें
 असो आता । घोटी निवडे तें नये बोलता । अनतावतारा अनता ।
 आज्ञा मज देई फाही. ॥ २ ॥ वंदे दयाव्ये इयें समयी । जें प्रिय असे
 सर्वाच्या हृदयी । ते आज्ञा मज देई । म्हणोनि वधाजळीं केडी ॥ ३ ॥
 ऐसें वदे इंद्र । परितोनि सतोपला गमचंद्र । उच्चवळळा क्षीरसमुद्र ।
 पौर्णिमेसि जैमा. ॥ ४ ॥ मग सुशय्या हास्यमदने । देवेंद्राप्रती राजीव-
 नयने । बोलिजे जैम विद्याधने । विद्यार्थिपाप्रती. ॥ ५ ॥ कां लोकप्रज-
 नार्थ हस्तकाप्रती । गृहस्वामी बोले विवाहकथी । नाना प्रधानेंतो देश-
 विपती । वदे प्रजाहित जैसे. ॥ ६ ॥ ऐसियापरी पुरुषोत्तमु । इंद्राप्रती
 बोले राम । म्हणोनि मुरेशा परोपकारवर्तुन्यु । न दिसे शास्त्रें शोबिता.
 ॥ ७ ॥ परोपकार ऋत्र कर्षाळगी । घडला आमचा कार्यप्रसंगी । प्राणा
 दिघले रणरंगी । राक्षसांचेनि हस्तें. ॥ ८ ॥ कार्यसिद्धी पानलों आम्ही ।
 आणि आमुचे साक्षगूत सगागमी । ते बहुत वानर रणभूमी । प्रेत होऊनि
 पडले. ॥ ९ ॥ आम्ही आता जाऊ मुखें । परि पडले त्यासि जाऊ
 प्रलयानारिखें । याची वार्ता आडकोनि दुखें । कळतें प्राण देती. ॥ १० ॥
 तारि आतां इतुकें जाले पाहिजे । गतप्राण जितुकें तेहो जिजे । समरंगी
 क्षेम जाइने । आपुलालेया स्थाना. ॥ ११ ॥ तरी हें शीत काळें
 सर्वथा । सिद्धी न्वावे टेंवनाया, । मनप्राणा जीवरी आणि व्यथा । निस्ती
 धायवटांची. ॥ १२ ॥ शूत घायवट टळवी ऐसे । तुष्ट पुष्ट पूरी होते तैसे ।
 आगी लिळतुल्य क्षत न दिसे । कोणाचिये स्वचेरी. ॥ १३ ॥ यांची

जिये वसतिस्थाने । पर्वतप्रदेश वने । तिये धरिहरहित आनदगहने ।
 निरंतर असाणी. ॥ १४ ॥ वृक्षवल्ली सदाफल । सचीत असाये
 सकळ । नदी तडागे सरोवर पूर्णजळ । निर्मळ असाये. ॥ १५ ॥ ऐसी
 हे उपकारकरणी । अविलंबे करी वनप्रणी, । लंकेश कपीशाचे
 अतःकरणी । प्रीती सर्वदा असे. ॥ १६ ॥ ऐसा कृपानिधी तिये प्रसंगी ।
 आशा वदे अमरेशाल्यगी । जैसा आदिपुरुष बोले इच्छागी । श्रुतिपूर्वी
 पद्मजाप्रती. ॥ १७ ॥ श्रीरामाचें वचन ऐकोनी । समस्त सुख पावले
 मनी । सर्वथा हो जी म्हणोनी । हस्तक इंद्रे जोडिले. ॥ १८ ॥ इंदु म्हणे
 “ कृष्णामूर्ती । जे जे होते माझे चिची । ते आझा तुमची भाग्यगती ।
 पावलों इये समयी. ॥ १९ ॥ समयोचित स्वामि सांगणे । सांगिजे जरी
 सेवकाकारणे । तरी परम श्लाघ्यता परम मूपणे । मिरविजे लोकामध्ये. ”
 ॥ २० ॥ इतुका शक्रासवें साचा । सवादु व्याशी स्वादु अमृताचा ।
 जाला जेणे वानरांचा । भाग्योदय फळला. ॥ २१ ॥ असो गतकथा
 इतुकी संपली । ते सप्रिस्तर श्रोती परिसिली । जैसी बन्हाडियां जेजणानळी ।
 शाही पूर्ण दिवशी. ॥ २२ ॥ का पूर्वनृत्यें रंगसोहळा । सभाळोकी
 दैखिळा डोळा । नाना प्रमातपुष्पाध्या परिमळा । मधुकरां भोगिले. ॥ २३ ॥
 का पूर्वप्रहराची शारंगी । चादिणे भोगिले चसोरी । ना ते पूर्ण सात
 त्रियाधरी । पाहिली अध्ययनाची. ॥ २४ ॥ रामकथा ऐशियापरी ।
 कथिली ते महाचतुरी । परिसली आतां पुढारी । पुढिलची वदो. ॥ २५ ॥
 इति श्रीरघुनाथकथासु । ऋषिहृत युद्धकांडोत्तरभागू । सो पुढील परिसा
 प्रसंग । कृष्णदासु मुद्रल म्हणे. ॥ २६ ॥

प्रसंग अहसष्टावा.

ॐ श्रीरामसिद्धिदानदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः ॥ आझा
 दिधली रघुनाथ । मग त्रिके आपुलेनि सामध्ये । अमृतधेनुसी अधोपधे ।
 दोहों आरंभिले. ॥ १ ॥ त्रिकाळ तिये अचारी । मेतु पीयूषाचा गगनो-
 दरी । निर्मळा जैसी घोडरी । त्रियावतु फळा रची. ॥ २ ॥ पाहतां

एकसरे अन्न व्योमी । दाटले छाया पडली मूर्ती । आच्छादळा सहस्रदमी ।
 शीतळ वायु सूटला. ॥ ३ ॥ दिशांनरी पडले वढप । पश्चिमे प्रगटले
 रेखाचाप । पूर्वे लखलेखीत तळप । अमोघ विद्युल्लतांचे. ॥ ४ ॥ घनी
 गर्जना मांडिली गंभीर । तेणे नादे विहंग वनचर । तळीन शाले आणि
 मयूर । नृत्य करूं लागले. ॥ ५ ॥ जेसे वर्षाती पुनर्वसु पुण्या । वरपता
 अन्न असे आकाशी । तेसा मेघु बोळला सुधारसी । वृष्टी करूं लागला.
 ॥ ६ ॥ उदारपणाचेनि स्वभावे सैरा । सुटल्या मोकळिया अमृतधारा ।
 वृष्टी जाहली प्रेतसागरा. । कपि ऋक्षांवरी. ॥ ७ ॥ तेसे मुहूर्तार्थे तत्काळ ।
 भिजले भूमंडळ । तेणे मरणपात्र ते सकळ । ऋक्ष यानर उठिले. ॥ ८ ॥
 ऐसी महा अपूर्वता जाली । अमृतवृष्टी बोलखून गेली । सुष्टी आनंद
 उचवळली । अमरवाचे लागली. ॥ ९ ॥ ऐसा देखोनि कथापंथु ।
 श्रोतपां उपजला पृष्ठास्वार्थु । म्हणती 'कैसे हा वक्तेया प्रंथु' । यदसि
 आपुलेनि रंग ! ॥ १० ॥ अपूर्व फयेचे चातुर्य । परी येक वाटले अति
 आश्चर्य । समयी बोलतां न घरे धैर्य । म्हणोनि बोलतो आम्ही. ॥ ११ ॥
 यानर ऋक्ष कोट्यानुकोटी । प्रेत होऊनिपां पडली रणवटी । ते समयी इंद्र
 उठविले दैवटी । अमृतवृष्टी करुनी. ॥ १२ ॥ पूर्वी यत्ता यदळा ऐसी
 वाचा । जे बहु संहार जाला यानरांचा । तरी त्याच्या शाररांसी ठावो
 कैचा । छिन्न भिन्न जाले. ॥ १३ ॥ राक्षसांच्या संघटनी । विदारिले
 घरणी । असि घूर्ण जाळिया निखरौनि । वाळुऐसे जाले. ॥ १४ ॥
 एकांची समुद्री पडली शिर । त्यांसि गिळुनी गेली जळचरे । श्वापदी
 कितीएकांची शिर । तोडुनि नेली. ॥ १५ ॥ रणी पडलेया मृतावळी
 आली । तेही वडूते प्रेत भडिली । रणगोपी वरचेवर नेली । करचरण
 पादोनी. ॥ १६ ॥ महा संप्रामाचां समयी । छेदले राक्षसांच्या शरघापी ।
 उत्तमागेही सळली ठायी ठायी । कबंध अंतरले. ॥ १७ ॥ कितीएक
 सहस्र याहीवेगळे । कुंमकर्णे ग्रामिले सगळे । जेसे नवनीताचे गोळे ।
 त्यांसि ठावोचि गाही. ॥ १८ ॥ पडले जे कुंमकर्णाचा उदरी । त्यांसि
 निर्गम नव्हेचि कोरी । मृत लवु जित अंध विपरी । तेसी गती त्यांची
 जाली. ॥ १९ ॥ बोल्यरी पडिले दग्ध श्वापदी । फां पागल घुडाले हरी ।
 नाना तळपती म्हणती विपेक्षी नदी । तिवेगव्ये रजे जैसी. ॥ २० ॥

ऐसी नानापरी जाहली घानराते । त्यांसि कैसे जिवविले अमृतें । भितांचि
 नाहीं तेथें । चित्र निर्मिलें कैसे ? ॥ २१ ॥ जे निर्जाव संचले होते देहीं ।
 ते अमृतें उठविले हें घडलें काहीं । जयांसि सर्वथा ठावो नाहीं । ते
 जिवविले हें आश्चर्य. ॥ २२ ॥ आणिक आइका याहीवेगळें । संग्राममूमीचें
 रण खळे । त्यामधें मळणी एकमेळें । जाली कपिराक्षसांची. ॥ २३ ॥
 जैतें एका घाणेयांचां पोटी । दोघारिचां कांष्टे लाटेचे संघटी । चूर्ण
 होडानि गेलेवासेवटी । एकभेड होती. ॥ २४ ॥ कां एकावन वयासरिते ।
 बटु जातिवृक्ष दग्ध एकमुसे । एकत्र कृष्णवर्ण कोळसे । ढीग होवूनि
 पडले. ॥ २५ ॥ ऐसी परी जाली कपिराक्षसांति । मिळोनि जुडोनि
 पडलीं प्रेतें । तेथें मेघ वर्षळा अमृतें । इंद्राचेनि वैभवे. ॥ २६ ॥ जालें
 पीयूषवृष्टीचें पर्व । तेणें भिजलें प्रेतमंडळ सर्व । ऋक्ष घानरचि उठिले हें
 अपूर्व । नुठतीचि राक्षस. ॥ २७ ॥ प्रेतें होती एकवाटें । बरी अमृत
 पडलें परिपाटें । ऋक्ष वानरची उठिलें हें मोठें । आश्चर्य वाटे. ॥ २८ ॥
 जरी अमृताचा सेवटी गुण । गेला परतौनि आणि प्राण । तरि जीतीचि
 ना राक्षस हा कयण । अभिप्रावो कां न कळे. ॥ २९ ॥ नदी चालत
 उचंबळत तटाकें । ते तीरस्थातें निववी उदकें । शाबुनि पाडी पारकीं
 कटकें । ऐसें कदा न घडे. ॥ ३० ॥ इक्षुदंडरसु घाणीआंतुन लोटे ।
 तो गुब्धारियासी गोड वाटे । पारकेयां मुखीं कडुवटे । ऐसें कदा न
 घडे. ॥ ३१ ॥ उदयाचळीं उगवोनि रवी । तो पवित्रातें प्रकाशु दावी ।
 अंत्यजातें अंधकारी गोवी । हें कदा न घडे. ॥ ३२ ॥ उत्तमाधम
 नौकारूढ जाले । उत्तम तरुनि पैलतीरा गेले । अधम मर्त्येचि बुडाळे ।
 हें कदा न घडे. ॥ ३३ ॥ म्हणोनि ज्यातें साविक गुण । त्यासि पाळट
 करूं शकैल कोण । नाहीं सर्वथा वैरमित्रपण । मेदवुद्धी कैची ? ॥ ३४ ॥
 येणें न्यायें आमुचां चित्ती । आश्चर्य वाटे पुढतपुढती । अमृतासि गुणभेद
 जाला गती । कोण हे न कळे. ॥ ३५ ॥ कपिराक्षसांचीं प्रेतें पृथ्वीवरी ।
 एकवाट पडली त्यांसी अमृतधारी । सिंचन योजिलें परी । वानर
 उठविले. ॥ ३६ ॥ ऐसें नवल करुनि श्रोते । समामंडळीं जाले बोलते ।
 ज्ञाचिये पृच्छालक्षणसरिते । तरतां परम कष्ट. ॥ ३७ ॥ बोलित्यानंतर
 समाचतुर । वक्ता देता जाला उत्तर । म्हणे "ज्ञाते हो हें अम्यंतर

तुम्हासिचि कळलें. ॥ ३८ ॥ स्तमाचिये पाठोमरी । पुतळिया खेळती
 दुसरी । परी बागविता कळादोरी । तो वेगळा असे. ॥ ३९ ॥
 आइका हो व्या इंद्राकार्णे । अजतार धरिला नारायणें । तपाचें हे
 अवघें करणें । लीला करुनि. ॥ ४० ॥ कपि उठविले पर्जन्यामृतें ।
 हें यशचि दिवलें इंद्रातें । पापाण तारिले नळाचेनि हातें । त्याचि परी,
 ॥ ४१ ॥ जेसें द्रव्य देउनि आपुलें । समर्थे प्रीतिपात्राहस्तें वाटविलें ।
 तैसें इंद्राकरुनि उठविलें । ऋक्षधनरातें. ॥ ४२ ॥ ज्याचिपा
 इच्छेकरुनि उदें । होती प्रपचगर्भनळाडें । पुनरपि भूळतानक्रवडें ।
 विचमुनि जाती. ॥ ४३ ॥ तेंणें धरिला लीलावतारु । केला
 दुष्टाचा सहारु । फेडिला पृथ्वीचा भारु । मुख डेत साधूतें. ॥ ४४ ॥
 राक्षस संहारुनि सादिले । कपि ऋक्ष कृपा उठविले । इच्छा ईश्वराची न
 कले । कदापि कोणासही. ॥ ४५ ॥ जैसा चंड स्वकिरणी । सोमशता
 द्वात्री अबुक्णी । परी कृष्णवर्ण पापाणी । कोरवेंचि राहिजे. ॥ ४६ ॥
 मेदु गर्जनाशब्द सादी । तेंणें वायाच्या वळती मुरकुदी । परी मयूर
 नाचती दुपाडी । पसरुनि पिच्छे. ॥ ४७ ॥ म्हणोनि कर्ता करविता
 श्रीरामु । अनातत्तकळकामु । सर्गमा सर्वोत्तमु । भक्तासी प्रसन्न. ॥ ४८ ॥
 बुडाले सप्रामपुरप्रवाही । यानर तरले तिनुकही । पुढिळापरिस दिव्यदेही ।
 जाळे हटपुष्ट. ॥ ४९ ॥ ऐसा प्रतापमहिमा रामाचा । शेपादिकासि न
 वर्णवे वाचा । का शतकोटिसिधुवुद्धांचा । बदळ वास्मिकशयी. ॥ ५० ॥
 असो ऐस वत्ता चोळे । परिसौनि थोते सतोपळे । आता पुनरपि कथा
 चाले । सहस्ररदना जैसी. ॥ ५१ ॥ इतुकें ज्ञाडिपाउपरी । कथा कैसी
 वर्तली । पुढारी ते परिसारी चतुरी । चिच देउनि ठायी. ॥ ५२ ॥
 किंभवेहूनि आळे नाथ कपी । तिनुकही कल्याणरूपी । समुद्र तरीनि
 जावें पुनरपी । इश्टी रामासरिसे. ॥ ५३ ॥ सफळ देव जोडला हस्ती ।
 रामासी मिळसी परिते । ऐसी "जे अयोधेप्रती । गेलें पाहिजे. ॥ ५४ ॥
 सर्व कार्यसपादणी । जाली जी शरासनपाणि । आता मिळू न फीजें
 प्रपाणी । पुणकारूड होआवें. ॥ ५५ ॥ आपुढीये आक्षेपिये ममयी ।
 मुमने आम्हासि देई । तिये घरुनि आम्ही मस्तकाचा टायी । स्वर्गाह
 करु. ॥ ५६ ॥ तुम्हेनि चरणाधारे । अपिजारी सहो मुखे धारे. ॥

ऐसें विबुधां वदतां कृपासागरें । बोलिजे देवांप्रती. ॥ ५७ ॥ म्हणे "सुर
हो आतां परमानंदें । पावा आपुली अधिकारपदें । समवेत प्रियपात्रवृंदें ।
भोग भोगीत असा. ॥ ५८ ॥ होते रावणादिक राक्षस । तंववरी कष्टलेती
बहुवस । पूर्वस्थिती निर्दोष । निजवामी सुखें राहा. ॥ ५९ ॥ अत्यानंदें
निजाश्रमी । निर्भयें राज्य करा तुम्ही । विसरों नका आतां आम्ही ।
अयोध्येप्रती जाऊं." ॥ ६० ॥ ऐसें खुनाथें बोलिलें । देव आनंदें
उचंबळले । जयजयकारें गर्जिले । भिटिली टाळी. ॥ ६१ ॥ आज्ञा जाली
श्रीरामाची । मुख्य करुनी विश्वनाथ विरिची । उठिले, सकळ सुरांची ।
समा विसर्जली. ॥ ६२ ॥ सर्वोत्तमासि सव्य घालुनी ।
निगाले आरूढोनि निजवाहनी । लागल्या दिव्य वाद्यध्वनी । मेरु-
मार्गें उंचिती. ॥ ६३ ॥ लग्नाचे चान्ही दिवस जाळे । बऱ्हाडी
आपुलाह्या गांवासि चालिले । तैसे सुर समस्त गेले । संतोषें स्वर्गा-
प्रती. ॥ ६४ ॥ काग करु गेलिया त्रिवेणीतटाक । साड्ढनि पन्हा
जाये सकळीक । तैसे लंकाप्रदेशीनि कटक । सुरांचें स्वर्गा गेळें. ॥ ६५ ॥
ऐसें जाळियावपरी । विभीषण जोडिलां करी । रामासमुख प्रिय उत्तरी ।
बोलता जाळा. ॥ ६६ ॥ म्हणे "सर्वोत्तमा इये अवसरी । सीते सौमित्रा-
सहित निजमारी । चाढावें जी लंकेभीतरी । पवित्र करावें या. ॥ ६७ ॥
मंगलस्नानेंकरुनि स्वामी । वस्त्रालंकार अंगीं करावे तुम्ही । उच्छिष्ट
प्रसादु खावा ऐसें मी । प्रार्थितु आहे जी. ॥ ६८ ॥ शुभें मुहूर्त या-
नंतरें । प्रयाण करावें कृपासागरें । पुष्पकारूढ समभारें । चाढावें
अयोध्येप्रती." ॥ ६९ ॥ ऐसी विभीषणाचीं वचनें । परिसिलीं पुंडरीक-
नयनें । मग तयाप्रती हास्यवदनें । बोलता जाळा. ॥ ७० ॥ म्हणे "सम-
र्थीचें उचित लंकानाथ । तूं तर बोलिलासी समर्था । परी हें न घडेल
कथा । किंचित परिसावें. ॥ ७१ ॥ आम्हां वनवासा आलों त्रिवर्गे ।
पिता परलोकासी गेला मारें । भरत शत्रुघ्न मातुळोदूनी वेगें । आणविले
होते. ॥ ७२ ॥ तेंही विपरीत आइकौनी । अत्यंत दुःख धरिलें मनीं ।
वहु प्रार्थिलें पुरोहित प्रधानीं । परी न घेतीचि राज्य. ॥ ७३ ॥ प्रीतिपडि-
भरु आमचा ठर्या । मुरडोनि आणावें हृदयीं । बहूनि राज्यांस
चालिला पाया । आमचिये शुद्धी येत. ॥ ७४ ॥ पुढें वास्मीकाश्रमी

चित्रकूटों । त्यांसी आम्हा झाडी भेटी । आगुतें देखिलें जैसे दृष्टी ।
 तेचो दीक्षा घेतलों. ॥ ७५ ॥ घरिलें वल्कलें योगपद्म । वटदुर्गे
 कवळिल्या जटा । न जायेचि अशोच्येचे वाटा । नदिप्रामों राहिला. ॥ ७६ ॥
 भाप घेतली असे आमचा । अरधी केली चतुर्दश वर्षाची । वाट पाहतमे
 जैसी गौची । वस्त पाहे. ॥ ७७ ॥ आम्हांकारणें तेणें भस्ते । इये स्थिती
 असिजे उदासचित्तें । तरी त्यावाचुनि आधी कोणें मत्तें । मगलस्नानें
 करावी. ॥ ७८ ॥ भरताचिवे भेटीचा अर्तो । मगलस्नानें सकळांती होती ।
 ऐसें आहे गा लक्ष्मपती । आता एक करी. ॥ ७९ ॥ मुझिये
 हृदयाचा जो भागो । तो सर्वथा सिद्धी जागो । कर्पसहित किर्तिक-
 घराभो । प्रियनादे पुजारा. ॥ ८० ॥ मगलस्नानें करावी । दिव्य
 भूषणें अनेक घाली । दिव्य खार्चे सगर्वांनी । नाना रुचिची पै. ॥ ८१ ॥
 मुम्रीनाची करिती पूजा । ते आम्हांमां पावेल लंकानाथा । जैसी
 ब्राह्ममुखें अनंतभुजा । तृती होतसे जाण. ॥ ८२ ॥ हा मुम्रीन
 येदाचा निधी । वीर धीरू उदार महाबुद्धी । याचेनि साक्षसंगें सिद्धी ।
 बहु कार्ये गेली. ॥ ८३ ॥ हें तरी विर्माणणा मानभों । चतुरा तू
 सर्वही जाणतो । मुम्रीनाचा उपकारू आम्हासी । उत्तर्ग न होईल. ॥ ८४ ॥
 रातला आगचिये मैत्रीचेनि रंगे । पुत्र कलत्र राज्य साडिलें मागें ।
 केवढी करणी सगामप्रसंगें । याचे तुरां देखिली दोळ्यां. ॥ ८५ ॥ ऐसा
 सर्वेसु राजाधिराज । बोलिला विर्माणणा उजु । तिये काढी तपनाचा तनुजु ।
 आनंदें उचपळला. ॥ ८६ ॥ आपुलें यश कीर्तन मुखें । आश्चर्या वाटे पवित्रा-
 सारलें । तुकिता उपनलेनि मुखें । मेरुपदर हल्लु. ॥ ८७ ॥ पुढीं आपली
 स्तुति करी । घन्य जिणें हाचि लाज ससावें । आणि परमुनी अपकीर्ती तथि ।
 परम हानिमध्यें. ॥ ८८ ॥ म्हणौनि मुम्रीन बहु भाषाचा । श्रीरामु आपु-
 लिया मुम्राचा । कीर्ति यदला जो देवांचा । आदिदेवो होय. ॥ ८९ ॥ अमो
 हें वृषार्णवाचे बोलणें । आइजौनि मत्तें विभीषण । प्रार्थिलें कर्पाद्राकारणें ।
 समस्ता कर्पोनदित. ॥ ९० ॥ म्हणे “चला हो लंकेभितरी । कृपा करार्थी
 सेनसादरी । मी माग्याचा तुम्ही उपकारी । मज जोडलेनि सवे. ॥ ९१ ॥
 बोलैनि स्नेहाभी उत्तरे । मुम्रीन घालि आदरें को । सकळ कर्पोसी
 गजरे । निघारा विभीषण. ॥ ९२ ॥ लंकेमध्ये जाटनि परिबद्धीना ।

अनुक्रमे पृथक् पृथक् पूजा । करिता जाळा कपींची राजा । नूतनु राक्ष-
सांचा. ॥ ९३ ॥ मर्दिळी दिव्यपुष्पतैले । पूर्ण उष्ण जले मार्जन जाळे ।
नूतन अंबरे देऊनि बैसविले । समस्तासि आसनी. ॥ ९४ ॥ लाविले
चंदनपरिमळ । वाडले भूषणांचे झळाळ । दिव्य पुष्पमाला खावें तांबूळ ।
समर्पिली सर्वांसी. ॥ ९५ ॥ ऐसे कपिराया गौराविले । हस्त जोडुनि प्रार्थना
बोले । “ परम सदैव मी मज जोडले । मित्र तुम्हासि. ॥ ९६ ॥ पाहा हो
शुभकाळाची गती कैसी । रत्नें डोळां देखिलीं तुम्हासि । मज थोर केले
भेळुसी । मी तुझना पावलों.” ॥ ९७ ॥ ऐसा विभीषण बोले
बोल । किती नम्रता बहुसाल । सकळांसि वाटलें गोंठ । अमृतपानाहुनि.
॥ ९८ ॥ अति भक्तिमात्रो विभीषणाचा । देखोनि सुप्रीव वदे
वाचा । “ तूं सखा जन्मांतरीचा । ऋणानुबंधें भेटलासि. ॥ ९९ ॥
पूर्वजन्मी गुप्त दान घडे । तरी इथे जन्मी ठेवणें सांपडे । तैसें
पूर्विल्या ऋणानुबंधें । जोडे मित्र पुत्र कछत्रादिक. ॥ १०० ॥
आपुलेनि भाग्ययोगें । आणि समर्थांचेनि संगें । तूं सखा जोडिलासि
स्रंहरंगें । रातलों तुझेनि.” ॥ १ ॥ वधूवरांचिये मिळणी मंडपी । सुद्ध
सखे आनंदरूपी । स्तुती बोलती तैसे कपी । आणि राक्षस प्रेमें. ॥ २ ॥
विभीषण सुप्रीवाप्रति आगळी । वदोनि प्रियवचनबोली । सभा
विसर्जुनि रामाजवळी । तत्काळ समग्र आले. ॥ ३ ॥ नरेंद्रासन्मुख अवधे
जनीं । नमस्कार घातले साष्टांग धरणी । पुढें विभीषण जोडुनि पाणी ।
उमा राहिला असे. ॥ ४ ॥ तयाप्रति बोले दयासिंधु । म्हणे “बैस गा तूं
आमचा पंचम बंधू । परम वैष्णवु परम साधु । सदाकाळ सुखी असें. ॥ ५ ॥
राज्य करी तूं लंकेसी राहें । जंयवरी गंगा पृथ्वीवरी वाहे । आणि
माझी कथा आहे । लोकत्रयामध्ये. ॥ ६ ॥ मंद, बुध, गुरू, अंगारकु, ।
भृगुनंदन, केतु, राहो, शशांकु । गगनीं आहे आणि अर्क । तंयवरी राज्य
करी. ॥ ७ ॥ आतां तूं राहें आम्हां आज्ञा देई । सुस्मरण असों दे गा
हृदयीं । आम्ही प्रयाण करूं इथे समयीं । सुसुहृत् असे. ” ॥ ८ ॥ ऐसी
कृपार्णव बोले वाचा । बोधु वाहतु अमृताचा । परी विभीषणु स्तब्धला
गर्हिवराचा । पावला पुरू. ॥ ९ ॥ आंगी रोमांच उभे राहिले ।
उचंबळोनि डोळे दाटले । कंठ सद्गदितु जाळा, बोले । रवुनाथाप्रति.

॥ ११० ॥ “चातका जीमूतीजीवनाची अनिच्छा । गोक्षीरपाने
विदु वाटे वष्ट्यां । वारनिधीचा उबगु ये मात्स्या । हें कैसे घडे जी ?
॥ ११ ॥ दारिद्र्य घरी द्रव्याचा कंटाळा । क्षुधिता अमृतान ना आवडे
डोळां । तापळा पळे छायेवेगळा । हें कैसे घडे जी ? ॥ १२ ॥
म्हणोनि जिवाचा जीवतु तूं स्वामी । तुज किसियापरी विसरेने
मी । निरंतर अंतर्यामी । टाणे केळें आहे. ॥ १३ ॥ सुख तुझिये चरणार-
विंदी । ऐसे नाहीं विरिंचिपदी । तुम्हा सजिघ अमृतनदी । अखड वाहती
आहे. ॥ १४ ॥ तज चरणश्रिये सुखावरुनी । नानासुखें सांडावीं बोवा-
ळुनी । सुनकादिक छांचारले घ्यानी । घ्यावी सर्वदा. ॥ १५ ॥ अहो
जगजनका जानकीरंगा । दयावि मक्तमवर्भंगा । तुझा अगाध पदमहिमा
गंगा । जेथोनि पुष्पतोषा. ॥ १६ ॥ शपें अहित्या जाली शिळा ।
ते तत्काळ जो तमाळनीळा । चरणरपशें दिग्बदेहकळा । पावोनि गेली.
॥ १७ ॥ परम पुष्ट तू पुरातनु । महामायातीत पट्टिकारविहीनु ।
लीलाचरित्र दाखविसीं जनु । जैसा यतनु आहे. ॥ १८ ॥ असो
ऐसिया जीवा परमानंदा । तुम्हावेगळें नव्हतें फदा । चित्त चरणो-
रातळे सदा । सजिघ कसों वाटे. ॥ १९ ॥ पारि मन माग्योदयो नाहीं
इतुका । पलें सांडिलें देदनि लंका । आतां इच्छा तुशी रघुनायका ।
देविसी टाकन तेंतें. ॥ २० ॥ आतां प्रयाण करा सुमुहूर्त । मी बोल्यारित
येईन सांगाते । भेटाल शुभ्र भरतां । तें कीतुक पाहीन. ॥ २१ ॥
अनलोनीन अयोध्यानगर । तुम्ही सन्यासनीं होआळ स्थिर । तो समा-
रंमु सविस्तर । देखून डोळां. ॥ २२ ॥ सुग्रीवादिक समस्त कपी ।
आज्ञा पावती आनंदरूपी । तैसा मी देवा पुनरपी । आज्ञा धंदीन तुमची.”
॥ २३ ॥ ऐसा विमोक्षण बोल । जे मळिरसें आर्षले । ते परिसीनि
सकळ संतोषले । नाशु ताशु म्हणवी. ॥ २४ ॥ रघुचतु म्हणे “सर्था ।
अयोध्येप्रति यावे नंकाभाया । समारंमु देखसी ते जाडनि कया । आठ्यांतु
राग्यो राहें. ॥ २५ ॥ ऐसा जालिया वचनगोष्टी । तंज विभीषणाक
भंटो तये काढी । पुष्पक विमान भूमदळी । आणोनि टेविले. ॥ २६ ॥
ते विमान अति निस्तीर्ण पत्तरट । जें पृथ्वीसमान दयेपाचें तफट ।
धीरादि नमुनि चोवट । नेणां रिघाले आहे. ॥ २७ ॥ सुग्रीवळ भग्न

सुदर । सुख देतें रम्य मनोहर । पुण्यरूप पवित्र गुणगंभीर । वाहन वैश्रव-
णाचें. ॥ २८ ॥ असो ऐसिये पुष्पकी । तर्जनी छाडनि मस्तकी । रघुनाथ
आरूढ, अंकी । जानकी वैसविली. ॥ २९ ॥ आता श्रीरामाचिये ओझे-
करूनी । समस्त वैसते जाले विमानी । ते कोणकोण किंचित वचनी ।
अर्दी श्रोतयांपुढें. ॥ ३० ॥ इति श्रीयुद्धकांडकथा इतुकी । जाली ते बदला
वाल्मीकी । पुढें वर्तलतें परिसारे प्रश्नीकी । कृष्णदासु मुद्रल म्हणे. ॥ ३१ ॥

प्रसंग एकुणसत्तरावा.

ॐ श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः ॥ भरताम्र-
जाचा दक्षिणभागो । वैसला जाली लक्ष्मणालागी । तैसाचि आपुढेनि अंग-
लागी । सुप्रीन आरूढला. ॥ १ ॥ आणी आत्मदर्लेसि अंगदु । वैसला नक्षत्रेसी
जैसा इंदु । नीळु सेनापतां आणि मेंदु । स्वसेनेसी वैसले. ॥ २ ॥ वैसला
नीळु शिळासारकु । वैसला जांबुवतु ऋक्षनायकु । वैसला हनुमंतु ज्याचा
जनक । लोकपालु वायु. ॥ ३ ॥ वैसला कपि प्रभजनु । वैसला ऋक्ष
सनादनु । वैसला पावकलोचनु । आणि हेमकूट. ॥ ४ ॥ सुखेनु
वैसला वैराग्यु । वैसला गवाक्षु आणि गजु । विनतु, क्रंथनु, फनस,
प्रभजनु । दर्लेसि वैसले. ॥ ५ ॥ वैसला गंधमादनु, द्वीड । वैसले केसरी,
कुमुदु । ज्याचा मेवासम शब्दु । तो दधीमुखु वैसला. ॥ ६ ॥ वैसले
सुमुख, दुर्मुख, रंभु । वैसला गोमुख, ऋषसु । तळपन, ध्वजु आणि झरसु ।
हेही वैसले. ॥ ७ ॥ ऐसे ऋक्ष आणि वानर । आपुळाला दर्लेसि
महानीर । विमाने वैसले अवतार । जे देवाचे अवतरले. ॥ ८ ॥ ऋक्ष,
वानर कोव्यानुकोटी । जितके होते भूतळपटी । तितुकेही पुष्पकारूढ,
पोर्दी । परमानंदु झाला. ॥ ९ ॥ तरावयालागीं सागरु । रत्नीं संपूर्ण
झालें तारु । तैसा कपिदळबोथित रघुनीरु । पुष्पकारूढ झाला. ॥ १० ॥
कां गगनाचा उदरी । तारागणे वायुचक्रशिरी । तैसें श्रीरामेसह वानरी ।
मिराविजे पुष्पकी. ॥ ११ ॥ नाना मेरूचें पाठारमस्तक । त्यावरी जैसे
वासनाचें फटक । तैसे श्रीरामा बोथित सकलिक । वानर विमानारूढ.

॥ १२ ॥ सहस्रसंख्या किरणें नमपंथी । आदित्य आरुढ एकचक्ररथी ।
 तैसा पुष्पकी दासरथी । शोभता झाला ॥ १३ ॥ असो ऐसे कपी विमान-
 नावरी । इरुपें नाडु केला तिये अवसर । आणि दिशा जयजयकारी ।
 दाटलिया दहाही ॥ १४ ॥ आहे जे रघुनाथाचे मनी । समप्रांचे इच्छे-
 करनी । पुष्पक विमान गमनी । प्रवेशतें शालें ॥ १५ ॥ पूर्ण चंद्रविं-
 प्रकाशले । ते उदयाद्रीडुनी पश्चिमे चालिले । तैसे पुष्पक वेगें निघाले ।
 उत्तरे आकाशपंथे ॥ १६ ॥ पुष्पकानरी वेष्टित घंटावळी । तियेचा
 घणघणाटु आगला निराळी । भिरवती मुक्ताफळांच्या जाळी । हेलान्वरी
 रानघोंस ॥ १७ ॥ ऐसे पुष्पक जात असे । गंधर्वनगरासारिलें दिसे ।
 प्रमंजु पुष्पा नेतसे । जळराशी वरुणी जैसी ॥ १८ ॥ परमप्रीतिपात्र
 जानकी । राघवें बैसविली अंकी । तियेप्रती बोले क्षणे “अवलोकी । अवघे
 क्षितिमंडळ ॥ १९ ॥ पैठ विशाल त्रिकूटागरी । सुवर्णमय याचे पाठारी ।
 दशकत्रय योजनें लंकापुरी । अपूर्व प्रिये पाहें ॥ २० ॥ इथे प्रदेशी पैठ
 रणमंडळ । युद्ध जालें तेंथें तुंबळ । आटले राक्षस सफळ । घोर घोर
 वीर ॥ २१ ॥ बळभे आंचेनि भेणें । देवी धारिणी दांती तृणें । कुबेर
 पामुनी पुरुषार्थपणें । लंका हें पुष्पक घेतलें ॥ २२ ॥ ते संहारिले
 सर्वही । बलसागर वज्रदेही । मेद मांस रुधिरें हे मही । बहुसाळ भरिली
 ॥ २३ ॥ येथें पडला प्रहस्त प्रकाश । चमदंष्ट्री, धूम्राक्ष, अकंपन ।
 विरूपाक्ष, मकरलोचन । इथे रणभूमिती पडले ॥ २४ ॥ सुपार्थ, महापार्थ,
 मोहोदर, । अतिकाया वीर्यसागर । त्रिशिरा वज्राचा मेर । ऐसे इथे भूनी
 पडले ॥ २५ ॥ मत्त, महामत्त, युद्धोत्तम । कुंभ, निकुंभ वीर्यवंत । देवांतक,
 नरांतक, राजमुत्त । सर्वही संहारिले ॥ २६ ॥ दशाननाचा मुख्य बंधु ।
 त्रिलोक्यपीडु निदासिंधु । घोरसंप्रामु केला वधु । जाला इथे स्थानी
 त्याचा ॥ २७ ॥ बहुत विद्या कपटकळा । इंद्रजितु पुरुषार्थे आगळा ।
 तो लक्ष्मणें वधिला निकुब्जळा । ते पाहें पैठ प्रिये ॥ २८ ॥ टाफिला
 बहु शस्त्राखें । उममु नाही मुद्द रात अहोरात्रे । जालेया देहो दशनक्रौं ।
 इथे स्थळी ठेविला पाहें ॥ २९ ॥ बहूतो वेष्टित बहूपरी । शोक करित
 हो मंदोदरी । ते पैठ पाहें मुंदरि, । निमरणचत्वार ॥ ३० ॥ कांति पाहें
 पो याउपरी । आम्ही राहिलो वो हा सुनेच्छादी । समुद्र अरलोके जपानरी ।

नळें सेतु बांधिला. ॥ ३१ ॥ उत्तरतीर निहाळीं आतां । दर्भशय्ये मज नेमु
होता । समुद्र मूर्तिमंतु ससरिता । भेटला आम्हां येथें. ॥ ३२ ॥ पैल
मलयाचळ, विंध्याचळ दिसे । पुढें किंकिधा पाहें राजसे । पूर्वी येथें
अंगदाचा पिता वसे । आतां सुग्रीवासी प्राप्त. ॥ ३३ ॥ वाळी वंधिला
इथे भूतळवटी । सुग्रीवा आम्हां जाळी भेटी । तो हा ऋष्यमूक पर्वतु दृष्टी ।
देखें दुसरा माल्यवंतु. ॥ ३४ ॥ हनुमंतु भेटला तो हा द्रुमु । पुढें पाहें
शबरीचा आश्रमु । एथें कवरू वंधिला ज्या नेमु । सांपुढें प्रासी. ॥ ३५ ॥
सीते पाहें गोदावरी ईचो तटी । हेममृगु मारिला कपटी । पैल गुंफा पंचव-
टिका पाहें दृष्टी । तुज येथूनि नेलें होतें. ॥ ३६ ॥ खर दूषणादिक राक्षस
होते । समस्त वंधिले येथें । पाहें शरभंगाचें स्थान गुणसरिते । येथें विरोधु
बंधिला. ॥ ३७ ॥ दिसे अगस्त्याश्रमु ज्ञानकी । त्याच्याही अनुजाचा
भवलोकी । चित्रकूट निहाळीं वाल्मीकी । जेथें वारतग्य करी. ॥ ३८ ॥
आम्ही कितीएक काळु येथें क्रमिला । भरतु भेटावेया होता आला । तो
पुनरपि परतोनि गेला । राग्यें सहवर्तमान. ॥ ३९ ॥ भार्गीरथी उत्तरोनि
आलों । आणि ये आश्रमां राहिलों । आतिथ्यें परम सुख पावलों । येथें
भरद्वाजु असे. ॥ ४० ॥ पाहें श्यामोदक काळिंदी । पाहें दुसरी शुभजळ-
नदी । हे भार्गीरथी नागुता जन्म नेदी । तटीं देहत्यागु जाळेया. ॥ ४१ ॥
बृक्ष असती बहुसाळ । ते गुहकाची पाहें शृंगवेळ । पुढें नंदिप्राम पाहें
पैल । जेथें भरतु आहे. ॥ ४२ ॥ इंदुवदने आतां पाहें । पुण्यतोया शरयू
वाहे । इथेच्या तीरी झळाळीत आहे । तें अयोध्या आपुली. ॥ ४३ ॥
ऐसा स्नेहार्णव नममार्गी । विमानी ज्ञानकीयेळार्गी । बैसविलें असतां
वामार्गी । शब्दे सुख देतसे. ॥ ४४ ॥ सफळात्मा चंदे वाचा । जैसा
उचंबळे सिंधु सुधारसाचा । कां मेवु तो पीयूषाचा । अमृतत्रिंदु वरुषे.
॥ ४५ ॥ निवानंदु नरोत्तमु नरेंद्र । राजाधिराजु बोले रामचंद्र । तंव तंव
सीतेचा सुखसमुद्र । मर्षादा सांडी. ॥ ४६ ॥ लंकेपासोनि अयोध्यापर्यंत ।
सीतेसी दाखविलें समस्त । तंव पुष्पक आलें विराजित । भारद्वाजाप्र-
मासि. ॥ ४७ ॥ यानंतरें देवाधिदेव । ऐसे इच्छिलें रावें । जें भारद्वा-
जाश्रमी उत्तरावें । भरतु बोलावूं येथें. ॥ ४८ ॥ ऐसें कल्पोनि चिची ।
सौमित्रेसी सवादु दे मुक्ती । जैसा अरुणाप्रति भगरती । समवासारिलें

घटे. ॥ ४९ ॥ रावें जें योजिलें । तें सुधीवादिकांनीं मोलें । मग
 निमानासि आज्ञापिलें । उतर म्हणोनी. ॥ ५० ॥ पुष्पक जात आपुजेनि
 वेगें । तें खाजेंसरिसें स्थिरोनि उगे । अधोपथें बहु वेगें । भूतळासीं आळें.
 ॥ ५१ ॥ भारद्वाजाश्रमानिकट । गति कुंठित जाळें उद्धट । जैसें पयो-
 धिचें अकस्मात तड । रत्नगर्भें पृथ पाहे. ॥ ५२ ॥ पक्ष पसखवि,
 गगनापोटी । ऋमुनि गरुड क्षीरार्णवापोटी । दैसता होये तैसें तळवटी ।
 पुष्पकु स्थिर जालें. ॥ ५३ ॥ कां रविर्विज्र लघूनि आकाशा । लागे चारु-
 णीचेया कडवसा । तैसें ऋषिवाश्रमप्रदेश । पावळें पुष्पक. ॥ ५४ ॥
 अलंकार जेसा मिरये प्रधी । तैसा पुष्पकीं शोभे टाशरयी । तो सकळ
 कर्पासीं भूपयी । उतरुनि उभा राहिला ॥ ५५ ॥ सिंधुमयनातीं मुरमार-
 सरिसें । मध्यें लक्ष्मणाश्रयणु मलय दिसे । तैसा कपिचक्रमुखीं शोभतसे ।
 राम सीतेशहित. ॥ ५६ ॥ असो, अकस्मात आश्रमप्रदेशी । अपूर्व देखिलें
 भारद्वाजशिष्यी । आनदु न समाये आकाशी । गुरुतें शिष्य सांगों गेले. ॥ ५७ ॥
 सणती "परिता हो स्वामी । श्योषीहूनि निमान आलें मूमी । पृष्ठी आण्ळा-
 दिळीं हवगमी । खांसरें नोंदु एकु." ॥ ५८ ॥ ऐसें विद्यार्थिया बदोन पुरे ।
 तत्र भरद्वाजु उठिला त्वरें । सणे "चाला हे सामेरे । आळा रघुनाथु"
 ॥ ५९ ॥ ऐसें बोडोनि उताविल्या । सरिता शिष्याचा मेढ्या । आश्रमप्र-
 देशा आळा तत्र डोळा । असमाख्य देखिलें. ॥ ६० ॥ असह्यात फाड
 कपि पुष्टिलें । राम लक्ष्मण जानकी त्रिवर्गे । देखिलीं जैसीं ध्यानयोगें ।
 सर्वदा ध्यात होता. ॥ ६१ ॥ अतरणीं असे नादतु । तैसा वादरणीं मासे
 मूर्तिमतु । ऐसेनि ऋषि आनदें उचमळतु । भाकिरसें पावळा पुरू. ॥ ६२ ॥
 शीघ्र निकट आले ऋषीधर । पुढें समंतीं केळा नमस्कार । येर कन्याण
 कन्याण म्हणे आदर । चित्तीं मेढानयाचा. ॥ ६३ ॥ रामु जाऊनी
 एनळाहीं । स्वापासीं उभा राहिला वार्ही । आळंगना निघाला प्रेमढोही ।
 मन सुराळें फगीचे. ॥ ६४ ॥ यानवरें सुमित्रासुतातें । भारद्वाजें स्नेहें
 बहुतें । आळंगन दिधलें सकळपतें । शब्दें सुख दाखविलें. ॥ ६५ ॥ मग
 भारद्वाज सणे "रघुनाथा । धन्य अवतार तुझा समयी । तुटली त्रैलोक्याची
 व्यथा । मलें कार्य संपादिलें ॥ ६६ ॥ दडकारण्यां गोदातटाक । वसोनि
 केले तुवा निष्कटक । यथिले त्रिमुवनपीडक । राखण, कुंमकर्ण. ॥ ६७ ॥

थोर लाम पायलों दिजें आम्ही । जयवत राग्यासि आले जी तुम्ही । चतुर्दश वर्षे पचमी । आजि निगुतीं जालीं." ॥ ६८ ॥ ऐसा भारद्वाजाच सुशब्दी । राम म्हणे "जी तुमच्या आशीर्वादी । कार्य सपादिलें अधिका पदां । विबुध बैसले." ॥ ६९ ॥ ऐसी गौरवथी रामाची । जियेलागीं गगनापरीस उची । फळरसीं विश्वेश्वर, विरची । लंकाप्रदेशीं गुप्त झाले ॥ ७० ॥ जियेचिये छापेचा तळपटी । गळित पायल्या सुरांच्या कोटी कपिकक्षासि महामोठी । पुष्टी जायी. ॥ ७१ ॥ ऐसिये गौरववक्त्रींच फळें । रामें करींसीं अपिलीं रसालें । जयाचें माधुर्य आगळें । अमृता परीस. ॥ ७२ ॥ उपरी ऋषी रामासीं म्हणे । "आजि धन्य दिनु तुम्हां आले । आता आश्रमा चाला सुलक्षणे । सीतेसहित." ॥ ७३ ॥ ऐस करींचा शब्दसमारमु । परितोनि बोले वैदेहीमल्लमु । म्हणे "जि तुमच व्याहारी लोभु । जनकाचियेपरी. ॥ ७४ ॥ प्रथम आम्ही येणें मार्गें टंडकारण्यें जाता त्रिकों । तें तुमचां आश्रमीं प्रसंगें । पाहुणेकू जाला बहु ॥ ७५ ॥ तेणें शकुने आम्ही मागुलें । क्षेम आलों घेडनि सीते । पुनरपि तुमचिये प्रीतीसरिते । तृपतीं पायलों. ॥ ७६ ॥ आता जो लामु घाल तुम्ही तो सर्वथा वेऊन आम्ही । येणें कल्याणमुखें सदा आम्ही । आनंदमय असों." ॥ ७७ ॥ ऐसे बोले निप्रप्रिय राजेंद्र । उचबळे ऋषींचा सुखसमुद्र । पुढें हनुमंताप्रसीं रामचंद्र । बोलता झाला. ॥ ७८ ॥ हणे "बहे कपि महाबुद्धी । तुवां महत कृत्य नेलें सिद्धी । गुण वर्णवतींना तुझे, अग्नि स्नेहाचा होसि. ॥ ७९ ॥ तरी आइकें गा मावति । आजि राहाणें जावें ऋषीं प्रीतीं । तरि तुज जावें शीघ्रगती । सया पुढें सागायया. ॥ ८० ॥ शृंगवेळेवरुनि होआवें । आम्ही आलों हें गुडकासि म्हणावें । मग नंदिप्रामा जाडनि सांगारें । भरतासि समूळ. ॥ ८१ ॥ भावो कैसा त्याचा हृदयीं तो अग्निप्रानो अवघा घेई । स्नेहो असाधारण आमचां ठायीं । को साधारण आहे. ॥ ८२ ॥ कळेळ लवकरि अनुवादों । कोणें बैसावें राज्यपदीं । शत्रु-शत्राची वासनानदी । वाहातसे कोणीकडे! ॥ ८३ ॥ ऐसे मत घेडनि हनुमता । सामोरा येई मागुता । तव अरुणोदय होता । प्रयाण करू." ॥ ८४ ॥ ऐशी आज्ञा कपीप्रती । देता झाला करुणामूर्ती । हें सर्वासीं मानिलें, मावती । तैसाचि निघाला. ॥ ८५ ॥ जातु पितयापरिस पथीं । उतरला यमुना,

भागीरथी । शृंगवेळ पावोनि गुहका दाखरथी । आळे म्हणोनि सांगे ॥ ८६ ॥
 रामु आळे ऐस जाइकतक्षणी । छोटला वज्रवपूचे चरणी । आनंदु उदेल
 तेणें दाटणी । दरा दिशां जाळी ॥ ८७ ॥ मळ जाणोनि हनुमंतें । आळि-
 गिला उचलिलेनि हस्तें । जैसें बहुफाळें भेटलेया मागुतें । प्रोतिपात्र आळि-
 गिजे ॥ ८८ ॥ गुहकें तृणासन घातळें । आदरें कपिसी वैसविलें । पाद-
 प्रक्षालुनि घेतळें । जळ मुळीं मस्तकीं ॥ ८९ ॥ पुसिल्या रामाच्या चारित्र-
 गोटी । येरें फाडिल्या जैशा अमृताच्या मोटी । त्या पारिसोनि संतुष्ट परी
 पोटी । भेटीची आर्ती ॥ ९० ॥ गुहकु म्हणे "गा तुजवरुनी । हें उत्तमांग
 सांडायें ओवाळुनी । पारि रामु देखणें असे ओचनी । वाट पाहें बहु दिवस.
 ॥ ९१ ॥ अयोध्याधीशु तो समर्थु । आत्मा माझा रघुनाथु । आला पुरव्य
 मनोरथु । जो होता हृदयी ॥ ९२ ॥ आतां उठीं गा न लावीं उशीरु ;
 तव म्हणे वायुतनुज वीरु ! " चला भरतासि श्रुत करु । नंदिमानासि
 जावो ॥ ९३ ॥ ऐसें बोलोनि जोडलां हस्ती । उठुनि त्वरें गुहक मारुती ।
 आळिले नंदिमानाप्रतो । पावळे मुहूर्ताहें ॥ ९४ ॥ प्रवेशले विस्तीर्ण पर्ण-
 कुटी । हनुमंतें भरतु देखिछा दृष्टी । रामपादुका जडाजूटी । बाघोनि
 बैसलासे ॥ ९५ ॥ तृणासनीं बल्कलधारी । शैव मुद्रा विभूती शरीरी ।
 धारणा योगियाच्या परी । शात वत्ते सरोदितु ॥ ९६ ॥ भरताचें साधुत्व
 देखिलें एवढें । हनुमतु बोले वचन गाढें । म्हणे "जि रामु आळे मज पुढें ।
 सांगों पाठविलें तुम्हा ॥ ९७ ॥ ऐसा कपिमुखांतुनि निघे शब्दु । जैसा
 सुधारमु गात्री ईदु । कीं तो अमृताचा हट्टु । उचंबळोनि छोटला.
 ॥ ९८ ॥ भरतासि वाटळें ऐकोनि ऐस । मग आसनीं हाने दव्हासें ।
 धावोनि हनुमंता एकसरिसें । छेमाळिगन दिघळें ॥ ९९ ॥ परम हयें
 प्रीतीकरुनी । हनुमंतासी करी धरुनी । सन्मुख बैसविलें आसनीं । भरतु
 बोलता जाला ॥ १०० ॥ म्हणे "अमृतसिंधूचा अमृतपाटु । आणि दुधा-
 निपापुढें निद्र । तेसा तू शुभवार्ता सुमटु । घेऊनि आलासि कपी ॥ १ ॥
 सुधावित्रीद्वनीं बंधींचा दारेणु । चक्रोराजवळ आला निजगणु । तेसा थीं
 रामापासीनि मुलक्षणु । भेटों आलासि तू ॥ २ ॥ आतां कपिश्रेष्ठा दोहाड्य
 रूता । सांगा हो मण्यु गुणवार्ता । क्षेम राम, लक्ष्मण, सीता । कोण
 स्थानी आली ॥ ३ ॥ चान्नीकाग्रणीं विरहूटी । मज रामासि जाडी

होती भेटी । तैं यावें याची अवधी केली मोठी । चतुर्दश वरुपांची. ॥ ४ ॥
चित्रकूटपासौनि पडलें अंतर । दिवस गेले कठिण थोर । मुहूर्त पाळटां
संवत्सर । वाटला मजलागी. ॥ ५ ॥ तरी नवपंच वरुपांचा
सिंधु मी । आजि पूर्ण तरलों पंचमी । आतां श्रीरामु माझा
स्वामी । मज भेटेल केव्हां? ॥ ६ ॥ अष्टाविंशती अयनें चित्त आर्तलें ।
आतां चक्षुद्वयीं देखतांचि पाठलें । म्हणेन 'राज्य सांभाळीं आपुलें' । करि
नमस्कारु. ॥ ७ ॥ कैकयीनें मिथ्याभिलाषें वृथा । महादुःख, दिधलें, दशरथा ।
राज्यास न देतां रघुनाथा । वनवासा पाठविलें. ॥ ८ ॥ राज्य रामाचें,
राम सर्वांचा स्वामी । आज्ञाधारक अनुज या आम्ही । हें सत्य धाचा साक्षां
सूर्य भूमी । जन्मवरि जाण. ॥ ९ ॥ जे चतुर आमची जननी । विचारु
न धरिच मनीं । म्हणे ठेवा परती मूर्खी । गुरुकासि पूजा करा.
॥ १० ॥ पूज्य मूर्ती कलनि बेगळी । पूजका समर्पण पुष्पांजळी । मुख्य
वरु सांडुनि बळी । मृदंगीयासि ओवाळा. ॥ ११ ॥ ऐसी कैकयी नेणेचि
फांदी । पडली कुमतीनदीच्या प्रवाही । तियेसि प्रेरिलें पापकूप तेही ।
मंधरा दासी. ॥ १२ ॥ जालें होणारासारखें । परी कैकयीकरणीचेनि
दुःखें । देहो दशरथें ठेविला जगमुखें । तियेसि अपयश आलें. ॥ १३ ॥
वना गेलेया राम, लक्ष्मण, जानकी । राज्यासि जाळी निर्नायकी ।
मग चित्त माझें वसिष्ठादिकीं । परोपरी संवोखिलें. ॥ १४ ॥
कळंकु वैसेल रविमंडळी । पाप प्रवेशील गंगाजळी । तारि मज इच्छा कोणे
काळी । राज्याची होईल. ॥ १५ ॥ पूर्वजपरंपरा आपली । बहुप्रीतीं
अयोध्या भोगिली । परी हे कोणा सांगाती नाही गेली । जैसीचि आहे.
॥ १६ ॥ अहो राज्य भोगणें हेंचो धोर । जें भलें म्हणती ज्ञाते चतुर ।
वरकड पाहतां सर्वही नश्वर । विरंचोपदपर्यंत. ॥ १७ ॥ रामु वनवासा
गेलेयासेवटी । मी राज्य न पाहेंची दृष्टी । पादुका ठेवूनी जटाजूटी । ये
नंदिप्राप्ती राहिली. ॥ १८ ॥ तरी वाट पाहतां आला रघुनाथु । पुरळा
नांशा मनोरथु । आतां येथुन हाचि स्वार्थु । जे सेवा घडेल त्याची. ॥ १९ ॥
ऐसां भरताचीं वचनें । जैसी धिवेकसमुद्रीचो रत्नें । कीं तीं ये बुद्धि-
भूमीचीं निधानें । प्रकट जाली. ॥ २० ॥ कीं सत्यनंदनवर्निचीं शतपत्रे ।
कीं वैराम्यव्योमिचीं नक्षत्रे । नाना तिये रत्नें पवित्रे । ज्ञानगंगेची. ॥ २१ ॥

कीं तियें चातुर्यतडागींचीं पवें । कीं तियें धर्मचंदींचीं रश्में । नाना भक्ति-
मार्गांचीं सुगमें । विश्रांतिस्थळें. ॥ २२ ॥ हनुमंतु आइकौनी अंतःकरणों ।
म्हणे हा साधुमुगुटमणी । मग भरताप्रती मधुप वाणी । वदता जाळा.
॥ २३ ॥ म्हणे "अहो राजराजामजा । अहो राजराजानुजा । अहो राज-
तनयाप्रजा, सुबुद्धिसमुद्रा ! ॥ २४ ॥ समयो आठवी कृपासिंधु । म्हणे
कीं भरतु एकु माझा बंधु । माझी दीक्षा घरुनि साधु । राज्यातीत
राहिला. ॥ २५ ॥ ऐसें बोले बेलेंबेलें । तें आजि म्यां देखिलें डोळां ।
सत्तम दशावृत्तीं लीला । योगियाची जैसी. ॥ २६ ॥ भरता निजपुण्यादि-
पासुनि पाहें । प्रीतिलक्षणनदीं निगाळी आहे । ते भक्तिभूमीवारें अमळ
घाहें । कृपार्णवां भेटा मिळालासे. ॥ २७ ॥ तुझिये हृदयींचा स्वार्थ
निघाला । जैसा सर्पु विळावाहेरी गेला । अपवशाचा तंतु तुटला । उर्ण-
तंतु तुटे जैसा. ॥ २८ ॥ तूं अवतारपुरुष महामति । मी किती करीन
तुशी रतुति । तूं एकु परि तुशी कीर्ति । चतुर सिंधु पावळी. ॥ २९ ॥
दिघळी रामराज्याची सांडणी । ऐसा परितिला नाहीं कोणी । युद्ध करुनि
समरंगणों । राज्य घेती गोत्रज. ॥ ३० ॥ अप्रसंगें पडलें बोलणें ।
आइका हो सुग्रीवें आणि विभीषणें । श्रीरामाकरवीं राज्याकारणें । निज-
बंधु बघविले. ॥ ३१ ॥ म्हणोनि ऐसा हा राज्याभिलाषु । याचेनि स्वार्थ
बहुतां लागला द्वेष । परीं तूं वीरपुरुष । आजि देखिलासि. ॥
॥ ३२ ॥ ऐसें बोलोनि कपिवीर । भरतापुढें सर्व रामाचार । कथिला
चरित्रसागर । श्रुतायाचा. ॥ ३३ ॥ पुनरपि बदे बाहुतनुज । म्हणे
"ब्रह्मरूपि भरदाज । तर्पाच्या आग्रहीं स्वरुज । येऊनि राहिले. ॥ ३४ ॥
आजिचे दिनीं प्रीतिपूर्वक । स्वनाथु कपि आणिक । राहिले परीं उदेक ।
प्रमाण करुनि येती." ॥ ३५ ॥ ऐसें बाहुतनयो बोले । तेणें बंधुत्व
आनंदलें । तेणें प्रात पूर्ण जाले । दिग्मंडळाचे. ॥ ३६ ॥ तदुपरि तिये
अवसरी । भरतु शत्रुमांसि आज्ञा करी । म्हणे "शीघ्र शंभारी पुरी । अ-
योध्या राजधानी. ॥ ३७ ॥ सांभावें मुमंता प्रधाना । चाळवाची चतुरंग-
सेना । प्रीतिप्रबुद्धां जना । सरिसें घेऊनि निघा. ॥ ३८ ॥ कौशल्या
गुरूप करुनि माता । शिरिकारुद्ध चाट्या समाला । प्रथम पुढें करुनि
प्रवेदिता । गुरुरभिष्टासि. ॥ ३९ ॥ अरयोदया पूर्ण एकसरे । समारंभा

श्रीरामा सामोरे । समस्त सहपरिवार त्वरे । चालवा दक्षिणभागे. ॥ ४० ॥
 ऐसे भरतु सांगे शत्रुघ्नाप्रती । येरे तितुकेही धरिले चिंत्ती । परमानंद
 शीघ्रगती । अयोध्येसी गेला. ॥ ४१ ॥ मार्गे नंदिमामो भरतु हनुमंतु ।
 सांगतां श्रीरामाची मातु । क्रमित राहिले जंववरी प्रांतु । शार्वरीचा होये.
 ॥ ४२ ॥ आतां प्रातःकाल जालेया सकलिक । श्रीरामा सामोरे चालेल
 कटक । तो समारंमुमहाकौतुक । बदलासे वाल्मीकु. ॥ ४३ ॥ इति
 श्रीरामायणु ऋषिनिर्मित । उत्तरभागु कथा पृथक् प्राप्त । ते परितो सज्जन
 हो सुचित्त । कृष्णदासु मुद्रल म्हणे. ॥ १४४ ॥

प्रसंग सत्तरावा.

ॐ श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुहकाशिराजाय नमः ॥ ऐसे भरतु
 बदलेपावरी । शत्रुघ्न प्रवेशला पुरी । चित्तवृत्तीसी छोटती लहरी । आनंद-
 सिंधुचिया. ॥ १ ॥ पितयाचा पुरातनु । सुमंतु नामें ब्राह्मणु । तो सकळ
 राज्याचा छोचनु । बुद्धी बृहस्पती जैसा. ॥ २ ॥ त्यासि श्रीरामाचे ठायी ।
 परम प्रीति असे हृदयी । पूर्वर्णु रमणेनि समयी । त्रियोगें खेदु मानी. ॥ ३ ॥
 दशरथें रघुनाथातें । राज्यपद देवों मंडिलें होतें । हे सुमंतानुमते । विचा-
 रणा जाली. ॥ ४ ॥ पुढें कैकेयिचिया कुबुद्धी । तिये फाळी राहिली
 राज्यासनविध्री । आणिक जावें होतें सिद्धी । म्हणोनि विपरीत जाहलें.
 ॥ ५ ॥ कैकेयीप्रसंगें राजा अनर्था । पडलेया वनवासपंथी । त्रिवर्गे बैस-
 ऊनि रथी । सुमते लाविली. ॥ ६ ॥ गुहकाचिये श्रृंगनेळपर्यंत । रथेंसि
 गेला समवेत । तिये समयाचें उचित । तितुके संपादिलें. ॥ ७ ॥ बोळवूनि
 वातलें रघुनाथा । परततां वाढली लज्जा न्यथा । मग पालवें झाकोनि
 मीक्षा । पुरी प्रवेशला. ॥ ८ ॥ पुढें निर्मापकी जाली राज्या । शून्य पडलें
 नगरामाजी । म्हणोनि धरिली चिंता काळजी । सुखातीतु सर्वदा. ॥ ९ ॥
 रामु कै येईळ मागुता । म्हणोनि सुमंताची मनोदेशता । वाट पाहे जैसि
 वनिता । विदेशीया पतीची. ॥ १० ॥ ऐसा तो मंत्री सुमंतु । परम बुशल्ल
 पवित्र । सर्वासि प्रिय जगन्मियु । राज्य रक्षिलें बरवें. ॥ ११ ॥ सकळ

चाळकु प्रधान । त्याप्रति शीत्र येऊनि शत्रु । बोलता जाला "रघुनंदन ।
 समीप आले हो." ॥ १२ ॥ ऐसें शत्रुघ्राचेनि सुसन्देश । मुमंतु लचकळला
 आनंद । रोम राहिले उभे नेत्रार्थदे । सुखाशु सांडिले. ॥ १३ ॥ स्वामी
 आला आयकोनी । सुधानदी बाहों उगळी मनी । मग शत्रुघ्राप्रति सुवचनी ।
 वदता जाहला. ॥ १४ ॥ म्हणे "आला स्वामी रघुनाथ । पुरला सकळ
 मनोरथ । आतां राज्य आपुळे समर्थ । सामाळुनि राहो. ॥ १५ ॥ चतु-
 र्दश वदपेंवरी । आम्ही चितार्थकामीतरी । वस्तु होतो आजि तीरी ।
 टाकिले अत्यानंदाच्या. ॥ १६ ॥ अहो मुमापित मुमित्रातनया । वृद्धमुदि
 बालवया । श्रीरामु सर्वांथ सजाया । कोणा स्थानासि आले ? ॥ १७ ॥
 भरतु आहे नंदिप्रामो । तेशुनि आलेति तुम्ही । कापे धात्रा देता ते मी ।
 ठेविन मुकुटावरी." ॥ १८ ॥ ऐसीं वचनें मंत्रियें मुमत्रें । वदलेपासरि मुनि-
 ग्रामुतें । बोलिजे पुनरपि मुमित्रें । प्रीतिस्वर जैसी. ॥ १९ ॥ म्हणे "परि-
 समता महामति । राजदस्तका सेनापति । पूर्वदिनीं अस्तु होता गुमती ।
 नंदिप्रामो दूत आला. ॥ २० ॥ देहधारिण तो वानर । स्थूल दीर्घ जैसा
 मेरु । शास्त्रसंपन्नाहूनि चतुर । गुणगु बहुत. ॥ २१ ॥ अकस्मात्
 येऊनी । भरताप्रति सुरचनी । रामु आले जी म्हणौनि । वदला वेदवत.
 ॥ २२ ॥ अयोध्या स्थजिल्या रघुनंदनें । जाटीं अष्टाविंशती अयनें ।
 महत् चरित्र केलें तें मुखचनें । सर्व कपिनें सांगितलें. ॥ २३ ॥ बांधे
 बहुत निशाचर । राक्षस आणिक घोर घोर । अधिकारी स्थापिले सुरवर ।
 त्रैलोक्य सुखी केलें. ॥ २४ ॥ उपरी दशदिशांप्रती । गेली निर्दोष कीर्ती ।
 मग सरिसी सीता शुक्ती । स्वयच्या राग आले. ॥ २५ ॥ सरिता सैमिर्तु
 अनुजु । सपरिवारी नकायेसु कपिराजु । जेथ वसलापि भरद्वाजु । पुष्पका-
 रुट तेथ आले. ॥ २६ ॥ रामु रणेश्वर आमुचा स्वामी । आला वृत्तार्थ
 जालो आम्ही । आतां भरताज्ञा तुम्ही । परियेसा ऐसी. ॥ २७ ॥ आरी
 गुणवासि सामारे । पुढें जातमों त्वरे । तुम्हीही शीघ्र पाघारे । येणें ज्ञ-
 गोसि. ॥ २८ ॥ कौसल्याप्रमुखा समस्ता । शिथिकारुट चाटवा माता ।
 मुख्य वसिष्ठा महता । प्रथम पुढें करणें. ॥ २९ ॥ गज रथ, तुंग, सकळ ।
 सरसें प्यावे चतुर्ग दळ । नगर नागरिक लोकपाड । समेत असों देणें.
 ॥ ३० ॥ गृंगाप अयोध्येलागी । अत्यंत अर्घ्यता राजमागी । मगनचुकि

उभयमार्गी । पताका उभयर्णे." ॥ ३१ ॥ ऐसे सुमित्रेचेनि पुत्रें । वदतां
 अंगिकारिलें सुमंत्रें । जैसे दोहणारें उडविलेनि पात्रें । गीक्षार घेइजे. ॥ ३२ ॥
 कां दातेनि दानकाळीं । हेमगर्भमुष्टी केली भोकळी । तेथेंचि याचकें
 वोडविली अंजुली । घेइजे दीर्घानंदें. ॥ ३३ ॥ कां समर्थ पाहुणेनि
 गोमटी । वस्तु सखयालागीं आणिली भेटी । तिथेसी तो अंगीकरी पोटी ।
 हेळावे हर्ष. ॥ ३४ ॥ ऐसियापरी तेणें प्रधानें । आळा दिवली जे शत्रुणें ।
 ते अंगीकरुनि वचनें । वदे सेवकाप्रति. ॥ ३५ ॥ म्हणे रे "अव्यवधानें
 तत्काळ । सिद्ध हों सांगा चतुरंगदळ । जे जयांचे शृंगार सकळ । ते
 करावे मनोहर." ॥ ३६ ॥ शृंगार अपूर्व राजधानी । तोरणों पताकीं
 रंगीं रत्नीं । रचना दिसों वा ऐसी जियेवरुनी । इंदुरी ओवाळीजे." ॥ ३७ ॥
 ऐसी सुमंताची सांगणी सेवकां । अखानंदें वंदिली मस्तकां । जैस
 देवमाझा लोकपाळादिकां । मुकुटी ठेविली. ॥ ३८ ॥ सुमंतें सेवक
 आज्ञापिले । ते तत्काळ कार्यसिद्धीसि गेले । जैसें हंसों उडान केले ।
 मानसपाळीवरुनी. ॥ ३९ ॥ मग सुमंतु आणि दाशरथी । उठिले शीघ्र कृतार्थी ।
 कर्णसूत्रां पाडुनी ग्रंथी । राजगृही प्रवेशले. ॥ ४० ॥ कौसल्येचें मंदिर
 प्रवेशले । हास्यमुखें एक एकापुढें बोले । म्हणती "माताहो, रामलक्ष्मण
 आले । पुत्र तुमचे दोघे. ॥ ४१ ॥ मुख्य जानकी आहे सरसी । जान्हवी-
 तीरी काळचे दिवसी । राहिले होते म्हणोनि नंदिमामासी । दूत पुढें
 सांगों आळा." ॥ ४२ ॥ ऐसा उभयवर्गी ते समर्थी । वदले हर्ष उचवळले
 हृदयीं । कौसल्या, सुमित्रा एके ठायीं । दोघी ऐसें आपकिलें. ॥ ४३ ॥
 आइकतक्षणीं दोघी जणी । न सांभाळीत घावित्रल्या धरणीं । ते समर्थी
 त्यासि गमले आगणीं । सुधासिंधु लोटला. ॥ ४४ ॥ ब्रह्मांड मरले परम
 मुखें । समर्थ तत्काळ जालीं मुखें । प्रेम बोंसडले पीयूषासारखें । अष्ट
 भाव उदैले. ॥ ४५ ॥ दोघां पुत्रालागीं दोघी माया । अति उत्कंठित भे-
 टावया । जेदा वत्साकारणें दाटझिया । ओरसें धेनुवा. ॥ ४६ ॥ त्यासीं
 पुत्राचेनि वियोगें । दशरथु गेळे त्यामार्गे । घटिका जाति युगे । जैसीं
 कल्पकल्पींचीं. ॥ ४७ ॥ रामाची वाट पाहतीक्षणीं । चक्षु स्रवति कंकणीं ।
 सृष्टि शून्य वाटे परणी । उदास लागे पोटी. ॥ ४८ ॥ दोघीं शरीरीं जा-
 णिया कृशा । मंदोनि गेलिया क्षुधा तृषा. ॥ पुत्रभागमनाची पिप्रासा ।

लागली वहुत. ॥ ४९ ॥ टाकिलिया मंचकीं मुकुंडी । उष्ण श्वास श्रमती
 तोंडी । अहोरात्र पुढें चिंता मांडी । विपरीत संकल्प. ॥ ५० ॥ ऐसिया
 त्या अजपुत्रप्रमदा । वियोगें पुत्राकारणें सर्मदा । उद्देगरूप होत्या तिचा
 परमानंदा । पावळिया कैशिया ? ॥ ५१ ॥ प्राणाहुनि प्रिय वस्तु होती ।
 ते हातींची गेली दैवगती । तिचेची परती आलेषा मागुती । ब्रह्मांड भरलें
 हरपें. ॥ ५२ ॥ तैसे मुत्र प्राणाहुनी आगळे । जवळी होते तें निवर्ती
 डोळे । ते कंकेयीप्रसंगें वेगळे । चिरकाळ जाळे होते. ॥ ५३ ॥ स्न-
 लेया आयकोनि तयांसी । मुखाब्धि हेलावला मानसी । मग बोलला
 जालिया शत्रुप्राप्ती । परमार्तेकरुनि. ॥ ५४ ॥ म्हणे “रे पत्ता, रान-
 तनया । चतुरा, सुमति, गुणाढया । सुखी सर्वथा अस, विजया । घेई शत्रु
 संघडुनि. ॥ ५५ ॥ वा रे तुम्ही उभयवर्गवधु । परम हाते परम साधु ।
 राज्य राजेनि दिषळें परि संवतु । ठेगुदि लागें नेदाभि. ॥ ५६ ॥ वन-
 वासु प्राप्त जाला रघुनाथा । हें आयकोनि तुम्ही सर्वथा । दुःखार्णवीं पढलें
 माथा । अपयश आलें म्हणोनि. ॥ ५७ ॥ परि यश कीर्ति जोडिली तुम्ही ।
 योगदीक्षा धरुनि नंदिप्राप्ती । राहोनि रातलेति रात्री । पादुका पुजोर्हि
 ॥ ५८ ॥ तुम्ही बुद्धिभूमीचीं निधानें । तुम्ही विनेकसमुद्रीचीं रत्ने । तुम्ही
 वैराग्यवनीचीं मुमने । धन्य धन्य विश्वमुखी. ॥ ५९ ॥ बोरे आतां राम
 लक्ष्मण आले । तेथ भेटों चाला वडिले । धैर्य न धरचे उताविले जाळे ।
 आमचे नयन.” ॥ ६० ॥ कांसत्येचें बोलणें ऐसे । स्नेहाब्धिचें भरलें जैसे ।
 पारिसौनि शत्रुघ्न सरिसे । प्रयुत्तर केले. ॥ ६१ ॥ म्हणे “माता हो आइत
 तुम्ही । याचि कारणें दीप्ति आलों आम्ही । भरतें सांगितलें नंदिप्राप्ती ।
 आणि तो पुढें जाला. ॥ ६२ ॥ आतां तुम्ही सकळ माता । शिविकारूढा
 समस्ता । चतुरंग सेना सिंधु होता । तो सिद्ध जाला असे. ॥ ६३ ॥
 वसिष्ठासि पुढें करुनि । समवेत बहु वाहिनी । माता हो जावें गर्जत वाय-
 धनी । श्रीरामासमोर” ॥ ६४ ॥ ऐसे शत्रुघ्न अमृतासारिखें । बोले, रा-
 माता सत्तोने मुखें । मर्यादा साडिली मुखें । दिशाची पूर्ण जाडी. ॥ ६५ ॥
 मग तैसाचि तत्काळ वसिष्ठ । बोलविल्य गुरुश्रेष्ठ । समाचार सांगितल्या
 संतुष्ट । तोही वहुत जाला. ॥ ६६ ॥ उपरी तैसाचि तिचे प्रसंगी । शत्रु
 केले कंकेयीलागी । म्हणती “चाला घो शिविकारूढ मार्गी । रामलक्ष्मण

मोरे." ॥६७॥ ऐसे परिसौनि कैकेयी माती । म्हणे "बहु वरें जालें आतां ।
 खोच्येसि येणें होईल भरता । संपत्ति मोगावे. ॥ ६८ ॥ राख्यातोत
 लेनि उदास । कष्ट मोगिले बहु दिवस । दीक्षा रामाची धरुनि वास ।
 दिप्रार्थी करीत होता. ॥ ६९ ॥ वर्जळें मिष्टान्न मंगळस्नान । त्यजिले
 झुंकार वदुखन । दिव्यावरें सांडौनि परिधान । वल्कळें केडी होती.
 ७० ॥ वटदुग्धें करुनि चिकटा । वळलिया मस्तकीं प्या जटा ।
 भूती सर्वांगां ठावुनी जोगवटा । घालोनि बैसला होता. ॥ ७१ ॥
 ॥ठी चतुर्दश वरपें । लगलें रामाचें थोर पिसें । आतां वरपें
 ॥लें रामासरिसें । राज्य भोगेल सुखें." ॥ ७२ ॥ ऐसी कैकेयी
 रतजननी । स्वार्थबुद्धी आपल्या मनी । श्रीरामु आला म्हणौनी । थोर
 तोपली. ॥ ७३ ॥ कैकेयीचि बुद्धि नव्हे वरवी । म्हणौनि विश्व मोळ
 वी । तरि हे कोण बापुडी देवी । कळा निर्मिळी होती. ॥ ७४ ॥
 ज्यपद देतां स्तुनाया । देवी आपुलिया स्वार्था । रचिला विपरीत तुडया ।
 कैपीमतिमार्गे. ॥ ७५ ॥ प्रथम मंगरा नाम दासी । देवीं प्रारु घातलें
 धिण्या गानरी । ते प्रेरक जाळी कैकेयीती । दुष्टबुद्धि दिपडी. ॥ ७६ ॥
 हे होणारसारिलें फेस । कैकेयीनें केळें अनारिसें । दशरथु गोविडा
 णवे जेस । गूग सुदारें पडे. ॥ ७७ ॥ तरी हेही कोणाची फळा ।
 लची श्रीरामाची छीळा । इष्टावतार चरित्रमाळा । दाखरांत आहे.
 ७८ ॥ होणार सरितेच्या प्रवाही । जगप्रप पडलेनि गुणाही । कोणासि
 जोगी हो पांही । किमर्थ दावु देवणे. ॥ ७९ ॥ म्हणौनि ते हे कैकेयी
 पुढी । रामासी राज्य देतां बुद्धी कुडी । केडी पुत्राचिया आपडी । हे
 मारुळें छीकिया. ॥ ८० ॥ ज्या रामाचेनि पादप्रसादें । ब्रह्मादिक पावले
 दे । सो हा मित्रात्मा पिनोदें । चरित्र छेळतु अस. ॥ ८१ ॥ मेघु निज-
 र्मावें एहि करी । सेणें सरितातूर गृध्वांरी । अमर्याद पावती सागरी ।
 र्जित मिळती. ॥ ८२ ॥ तरी या मेघाची आणिकें । गुहा हरिजैठ घटो-
 के. हे फेस पटेळ हो लोक । बोळिलेळ तें सर्व त्या. ॥ ८३ ॥
 म्हणौनि सफटेश्वर राम । अवातसपडकाम । फर्ता फणविता हा नेनु ।
 तळ शास्त्रे सोपिता. ॥ ८४ ॥ अमो आतां हे बोलणें । श्रीरामा सामोरें
 र्पासि जाणें । माझिली तय पाचारणें । परमानंद निजे काळी. ॥ ८५ ॥

आतां प्रयाणसमर्पु । पुढें श्रीरामगेष्टोचा लागु । समस्तांसी होईल, नमु ।
 अनंद भोंल, ॥ ८६ ॥ इति श्रीरामायण रामचरित्रसिंधु । युद्धकांडकथा
 संबंध । पुढें सेवा वाल्मीकिमुखमधु । कृष्णदासु मुदल म्हणे. ॥ ८७ ॥

प्रसंग एकाहत्तरावा.

रामचरित्रानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः ।
 परितो राजधानीचें दळ । सिद्ध जालें शीघ्र सकळ । ज्याचें वारु
 आरिबिनुल्लख । अंतर्भाव्य लक्षणेना. ॥ १ ॥ शृंगारमदित चतुरंगमारी ।
 सुंदर मनोहर मयंकर । महावृष्टी सरिता पूर । ऐसें गर्जत चाळिले. ॥ २ ॥
 पदातिदळ चाळिले पुढें । फरसांतान्निचें मरितें जेवढें । फौजें
 गर्जना करित गाढें । प्रलयमेवासारखें. ॥ ३ ॥ बहु चित्रांबरी पावडि
 कासा । काळेंसी मिढी पाहातो, हा विवसा । स्वतेजें साकाशा । उभय
 काहेती. ॥ ४ ॥ आपाद मस्तकवरी । खेडकें धारेढी वामकर्णी । चुर
 विस्तराकुसुम शिरी । मिरववारी कैसे. ॥ ५ ॥ ऐसें परमानंदयोग ।
 पदातिदळ चाळिले येणें । सरिसें चतुरंग माणें । वरुचाली चाळिले. ॥ ६ ॥
 रत्नामरणी शृंगारिले । अवघे पृथ्वीनी तंगिले । दिव्यावरपद वरी
 चावले । उभय मागों मुचित्र. ॥ ७ ॥ गुणराहित साजिरे । पुढें शर
 शिपा हस्ती वागदोरे । कुशळ गर्वाकरुनि त्वरे । असंभाव्य चाळिले. ॥ ८ ॥
 ऐसा मोकटा अश्रमारु । निगाळा जैसा शृंगारसागरु । सिद्ध
 दटिष्ट तेणें मेळु । थरग्रह लागला. ॥ ९ ॥ त्यांचेनि पुष्टिजगेंसीजे ।
 अस्वास्त चाळिले कैसे. । अपति पाहतां हदयां वसे । मय आश्रय
 नंद. ॥ १० ॥ लाक्षण्यसिंधु पृथ्वीनी टोटला । तैसा अस्वास्त मर
 चाळिला । अनर्थाद न वसे लक्षित्य । संस्था कोटींच्या कोटी. ॥ ११ ॥
 त्यांमार्गे मद्योन्मत्त खूळ । जैसें चतुष्पद कुळाचळ । चाळिले मद्यो
 क्षणाव वळ । ऐरावतीरेस, ॥ १२ ॥ मंडित मनोहर दिव्यामरणी ।
 चाळतां लयती, जमे धरणी । घंटानादीं दिगजां कणी । विद्यती बंड
 दण्ड. ॥ १३ ॥ महामंत बेसले पृथीवरी । धिर दंड भंडुका वरी ।

ज्यांचेनि दर्शनं धराधरी । मानस कृतांतार्चे ॥ १४ ॥ ऐसे असंभाव्य
 गजभार । किंकाटें पूर्ण होतसे अंबर । प्रळयी फुटले सप्तसागर । चालिले
 ऐसे-॥ १५ ॥ ऐसियां गजभारां पाठीसीं । आच्छादुनि अभ्रमंडळासी ।
 रथ चालिले जैसीं । शृंगारसमुद्धीचीं तारुण्ये ॥ १६ ॥ सुवर्णाचिया
 रत्नखचित । ध्वजा पताका सुशोभित । वरी बैसले धनुर्वत । धीरोदार
 वीर ॥ १७ ॥ सारथियांचेनि मनोरंजें । जुंतिळे तुरंगम चालिले वेगें ।
 चक्रवाटियांचेनि मर्गे । धरणी विदारत ॥ १८ ॥ ऐसे चालिले चतुरंग
 दळ । तेणें रजवटलें दिग्मंडळ । आनंदु सर्वाचां हृदयीं तुंबळ । माथे
 दाजूं द्यागलीं ॥ १९ ॥ धडकल्या चंद्राननभेरी । ज्यांचा नादु न माये
 अंबरीं । शंख त्राहाटिले तेणें धरारी । पुढें पृथिवीतळ ॥ २० ॥ गोंडी
 गोंडी वाजती करिती लाहो । चेळकां टाळ्यं पडला वादकळहो । ध्रुवें
 मोहरीमहानादें मोहो । दिग्गजां पडला ॥ २१ ॥ पणव आपुळियां
 मुस्तरांसारिसें । हरिती बककुळांचीं मानसें । पंचरत्नांचीं तगटें बहुवशें ।
 काष्ठमेळें गर्जती ॥ २२ ॥ मुखद्वयाचे महाधोर । नृदंग वाजती मनोहर ।
 चडजेंगटें चंग चातुर । क्षणक्षणित असती ॥ २३ ॥ ऐसे करिती
 क्षिप्र सुषड । वाजविती बहु वाशांचे जोड । तेणें एकरादें गगना
 वाड । संपूर्ण जालें ॥ २४ ॥ असो क्षीराब्धि पृथ्वीवरी पसरे । तें
 शुभ्रमय फटक ररे । चालिले बंदीजन पुढारें । सूर्यवंश गाढाणिती ॥ २५ ॥
 ऐसेया फटकाचां पृष्ठिमागीं । वसिष्ठे, शत्रुघ्ने, सुमंतें त्रिरर्गा । रथारूढ चालिजे
 मागीं । मिथित जन्तुमर्त्ये ॥ २६ ॥ वाहकरुंकांवरी शिबिका । रत्न-
 विराजित संतोषकारका । तेथ आरूढ माता सकळिका । कौसल्या, कौशेयी-
 प्रमुखा ॥ २७ ॥ चालिल्या पूर्णानंदचितें । दासींचीं सहस्रें परिवेष्टितें । जाणवती
 नां रुपभोगातें । मार्गी क्षणक्षणां ॥ २८ ॥ ऐसे श्रीरामासामोरी । चालिडी
 अवधी अयोध्यापुरी । सकळांच्या हृदयाभीतरी । हर्षार्णव हेलावे ॥ २९ ॥
 नंदिग्रामो एके टायी । निशा क्रमुनि अरुणोदयी । भरतु उठिला हृदयी ।
 चक्रंत्य रामभेटोची ॥ ३० ॥ भरतकीं श्रीरामाच्या पादुका । धरिल्या वरी
 छत्र चामर पताका । पुढें पावें वाजती त्रिवे लोकी । परमानंद देती ॥
 ३१ ॥ ऐसेने समारंभें भरतु । चरणचार्जें सरे असे हनुमंतु । निचाळा
 जैसा उचंबळतु । नदु नदीभराप्रती ॥ ३२ ॥ पडली करपटुनां प्रपी ।

चाटती भरतु हनुमंत पंथी । जैसे अर्थप्रार्थालागी अर्थी । टक्कटा फलनि
 लो. ॥ ३३ ॥ कमुनि मागे सांडिल्य मार्गु । तुळिता पवनाचा मंदे वेगु ।
 मन पुढे पांथे पृष्ठिभागु । स्पर्शत जाती त्याचा. ॥ ३४ ॥ तंव मागे येत
 गजुन वंधु । समस्तोसि सारिता अन्यसिंधु । ते गर्जना देखोनि स्तब्धु ।
 नेत्रार्क जाळे. ॥ ३५ ॥ आदका पूर्षदिनीं दरबिया परी । रामाचे अतिरूप
 संपावारी । भरद्वाजे फेले ते शर्मरी. तेथेच क्रमिली. ॥ ३६ ॥ उपरि
 प्रातःकाळी शुभदिनीं । भरद्वाजाची आज्ञा घेऊनी । सकळांसहित विमानां ।
 थोरानु बसला. ॥ ३७ ॥ गगन क्रामित होत शुभतेजु । तैसे विमान
 अयोध्या उजु । निवाळे सुखदायक स्फुषजु । पाहातसे उत्तरे. ॥ ३८ ॥
 ऐसे विमान गर्जत गगनीं । क्रामित अखिलें मेदिनीं । ते येत देखिलें
 नयनीं । दुरीष्टिनि हनुमंत. ॥ ३९ ॥ ज्या पुण्यकाची अद्भुत शोभा ।
 क्रमतां साजिरे करी नमा । ज्याचि चंद्रिकेतुल्य प्रभा । पडली पृथ्वीरी.
 ॥ ४० ॥ ऐसे विमान येत असतां । हनुमंतु जाला बोलता । क्षणे उभे
 राहा जि भरता । निहाळी नमा उजु. ॥ ४१ ॥ तंव तेथ तेसाधि भरतु ।
 थयकळी ऊर्ध्व पाहातु । देखता जाळी जैसा पर्वतु । येत आकाश
 क्रामित. ॥ ४२ ॥ अर्थापसी सहस्र योजनांशुता । मंडळी विस्तार
 शशांका । तेथेचि गर्जती घटिका । भरते, देखिलें डोळां. ॥ ४३ ॥
 मग भरतु हनुमंतासि पुसे । “हे कायहो असंभाव्य येतसे । चित्रविचित्र
 अर्धी दिसे । गर्ध्वनगर जैसे.” ॥ ४४ ॥ ऐसे भरतु जंव बोले । तंव
 कपि म्हणे “रामु आले । हे पुण्यरु, विमान येथे वैसले । समस्तही वरी.”
 ॥ ४५ ॥ ऐसे सांगो न पुरे हनुमंत । तंव तेथेचि तेथ भरतें । नमस्का-
 रिलें प्रेमचिचे । साष्टांग पृथ्वीरी. ॥ ४६ ॥ “धन्य समाग्य कृतकृत्य स्फुटले.”
 ऐसे म्हणोनि नमस्कार मोकळे । पुनःपुनः घाळुनि लोळे । भरतु पृथ्वीवरी.
 ॥ ४७ ॥ वटाखनि दोन्हीं गपन । चकोरु पादे ऊर्ध्ववदन । तैसे पाहातसे
 विमान । भरत पुढें चाले. ॥ ४८ ॥ हस्त धरुनि हनुमंताचा । मला
 पुनः पुनः बोले बाचा । म्हणे “धन्यधन्य मी माग्याचा । आंगमन देखें
 रामाचे.” ॥ ४९ ॥ हनुमंत म्हणे “जि महामती । वृक्ष आपुळां काळी फळा
 येती । तैसे सत्पुरुषांचे फळती । शिळले मनोऽय. ॥ ५० ॥ सुखी नि-
 ष्कपट पुण्यरूप । आचरलेही धुरंधर, तप । ते फळले तुम्ही अमृत । यश

जोडिले आहे." ॥ ५१ ॥ ऐसें कविसमागमें । बोलें भरतु अढळ प्रेम । तंव
लक्षितां विमानारूढ रामें । अयोध्या देखिली. ॥ ५२ ॥ नखैदूर्याचां सु-
खांकी । आनंदपूर्ण बैसली जानकी । त्रियेसि घरुनि हस्तकी । अयोध्या
दाखनी. ॥ ५३ ॥ तंव लक्ष्मणें त्रिये अवसरें । देखिली आपुली पुरी ।
आनंदाग्निध्या खलहरी । अमर्याद ओटल्या. ॥ ५४ ॥ तारकासरं-
भती । पुरंदरु पावे अमरावती । तैसा दाशरथी हरणे चित्ती । निजप्राम
देखिलेया. ॥ ५५ ॥ विभीषणा, सुग्रीवा समस्तां । सौमित्रु जाळा-सांगतां ।
"पैळ पहा हो अयोध्या, सरिता । शरयू दिसती असे." ॥ ५६ ॥ ऐसें लक्ष्मणु
सांगो पुरे । तंव समस्त पाहाती उत्तरे । पुढें देखते जाळे एकसरें । कळस
लंकावधी. ॥ ५७ ॥ धनं उपवनें निविडें । गगनचुंबित पताका झाडें । असो
धाता तें वर्णिजेळ पुढें । प्रवेशप्रसंगा. ॥ ५८ ॥ अयोध्या देखोनि ओचनी ।
आनंदु वाटे सर्वा मनी । तैसेंचि राघवें मेदिनी । विमान आज्ञापिलें. ॥ ५९ ॥
तें विमान पुष्पक । आरूढलेवाचें आज्ञाधारक । तत्काळ भूमी आलें हें
कौतुक । भरतु पाहातु आहे. ॥ ६० ॥ विमान मूतळा येवोन पुरे । तंव
तें देखोनि भरतु चालिळा खरे । आतें उचंबळत नावरे । धैर्य क्रमितां
भूमी. ॥ ६१ ॥ विमान आलेया पृथ्वीवरी । रामें सीता घरनि करी ।
उतरुनि साथाग सपरिवारी । नमस्कारी अयोध्येसि. ॥ ६२ ॥ जननी
जान्हवी जन्मभूमिका । या तिन्ही दुर्लभ तिन्ही लोकां । देखिलेयानंतरें
आदका । नमस्कार करावा. ॥ ६३ ॥ धर्मराजसार्गी विध्युक्त प्रकारें ।
संत आशिले आपण ईश्वरें । तेचि चालवी लीलावतारें । दीक्षा सुबुद्ध जनां.
॥ ६४ ॥ म्हणोनि रामु धन्यावतारु । जगत्पाळ जगद्गुरु । अयोध्येसि
लक्ष्मणि समस्कारु । विमानारूढ झाला. ॥ ६५ ॥ धुनरपि पुष्पक पुष्प-
रूप । उचळले आपोआप । तंव हनुमंतासहित समीप । भरतु धावोनि
आला. ॥ ६६ ॥ अष्ट सालेक मार्वी संशेदित । नमस्कार घालीत चाले
दंडवत । पुढां दृष्टादृष्टी जाली बहुत । निकट आला कैसा ? ॥ ६७ ॥
"रामु सीते सौमित्राधि पुढें । बैसले मागे एकचक्र जेव्हडें । देखोनि प्रज्ञांडी
न माये एव्हडें । भरतासि सुख वाटलें. ॥ ६८ ॥ सायंकाळी गोकळपी ।
जैसें वस मोकळें जननीसि टिपी । तैसा भरतु भूमी आटोपी । धावोनि
झड घाली. ॥ ६९ ॥ देशातराहुनि आलेया वापु । कुमारा अकस्मात् देखे.

समीपु । तें धांगोनि पडतें तैसा खुट्टु । मरता स्पर्शटा ॥ ७० ॥ भरतु
 पुष्पकातळवटी । धांगोनि पावळे उडायी । लाबिळी तेंप दोही मणगटी ।
 कृपार्थें धरिळा ॥ ७१ ॥ अगारास्येच्या अहोरात्रां । सूर्य सूर्यांक एक-
 सूर्या । राहत संख्या एकरी । होऊनि आळिगन दोजे ॥ ७२ ॥ छीर-
 समुद्राचिया उदरिया । उचेंवळोनि एकवटळिया । तैसा आळिगना रिग-
 ळिया । बंधुदयांच्या तनु ॥ ७३ ॥ एकी पांयूपनाहिनीचा पोटी । वेगळीक
 जाळी गर्भवेटी । त्या ओघांसि पुढें होये भेटी । तैसे भेटळे आते ॥ ७४ ॥
 अद्वैतशास्त्री द्वैताचा, अर्थवादु । पाहता एक वाटे संवादु । तैसे जानकी-
 जीवनकंदु । आगि भरतु भेटळे ॥ ७५ ॥ फां छये सनगर्भें गोमटी ।
 होचें भिळाळी, संतोषमोटी । तैसि भरता भार्गवजिता, भेटी । जाळी
 पुष्पकाररो ॥ ७६ ॥ मुमनवाटिकेमागुतें । भृगुनंदनं आणि सोमसुतें ।
 भेटिजे तैसे राम भरतातें । सुखें भेटतें जाटें ॥ ७७ ॥ समान संतोष
 दोहीचा ठायी । अष्ट भार आधिर्भरत हृदयी । वियोगभवस्या ती पें
 सनयी । दिक्चक्रावाहिरी गेली ॥ ७८ ॥ इच्छाआळिगन दोवी जनी ।
 दिवळें परमप्रीती अंतःकरणी । मुखतूती जाळी परिघणी । घाणळी
 नाही ॥ ७९ ॥ ऐसा भरतु आणि सीतावट्टु । भेटळे आनंदें भरता
 नमु । तो समस्तो समारंभु । देखिला डोळ्यां ॥ ८० ॥ सुप्रान, विमोषण
 तिये सनयी । परम आश्चर्य करिती हृदयी । म्हणति “कोण मर्यादा
 यांचा ठायी । अगाध प्रीति यांसी ॥ ८१ ॥ कैसा यांचा जगलुबंधु ।
 धन्य धन्य स्नेह दीघे बंधु । मला भरतु परम साधु । दीक्षा धरिळी
 कैसी ? ॥ ८२ ॥ इंदुपदापरित अर्ध्व । राज्य वृणतुत्य केलें सर ।
 रत श्रीरात्री आगमन पर । चिंतित वैसला होता ॥ ८३ ॥ धन्य
 भरतु धरातळी । कीर्ती विस्तारली दिगंडळी । तैसाचि, लक्ष्मणुही
 स्नेहाळु । देखिला अले ॥ ८४ ॥ परम दास्य अप्रजाचें सुबुद्धी । केलें
 प्राणाशा न धरिचि मुद्धी । इंदुजितु, येणें धरिळा तरि सिद्धी । सर्व कार्यें
 गेली ॥ ८५ ॥ धन्य धन्य बंधुसवाळगो । प्राणाहुनि प्रिय एकाहुनि
 एक जमी । कीर्ति डोकोत्तर युगानयुगी । पवित्र राखिळी यांची ॥ ८६ ॥
 नाही तरी आम्हां बंधु वृथा । अपकीर्ती घेतळी माया । एकएकाचे
 स्वार्थें सर्वथा । प्राणघातक जाळो ॥ ८७ ॥ जन्मडो, मूढ मोतेचे

उदरी । धिक् धिक् भार मूमीवरी । मस्य मस्यातें भक्षितसे परी । आम्हां
 जाली कैसी ? ॥८८॥ हे लीळा तारे ईश्वराची । रंछलाटी लिखित विरंची ।
 गती तरी होणारची । परि निमित्तधारी जालों. ॥ ८९ ॥ निव तरी हें जालें
 मोटें । परि विचारितां अगाध गोमटें । देवो सानुकूल जाला उफराटें । दूषणचि
 भूषण जालें. ॥९०॥ जैसा वेदवळें सोमयागीं । श्रेष्ठ श्रोत्री मान्य जगीं । पशुवधी
 ऐसें त्याजगीं । दुर्नाम आळें नाहीं. ॥ ९१ ॥ अश्वोत्तमाचि ये प्रीतेतळीं ।
 असे देवमणीचि मंडळीं । त्यांखाळीं दुष्ट खोड्यांच्या बोळीं । लोपल्या सकळ.
 ॥ ९२ ॥ म्हणोनि आम्ही कुळनिध राहाटलों । परि स्वनाथाचे स्थापित
 जालों । प्रस्तुत साधुनि ठेलों । ऐहिक आणि परत्र. ॥ ९३ ॥ ऐसा
 सुग्रीवा, विभीषणा । सत्वगुण उपजला दोघां जनां । असो हें, अग्रजा
 आळिगोनि चरणां । सीतेच्या भरतें यांदिलें. ॥ ९४ ॥ देखतांचि डोळ्यां
 ढोळे । उभयतां गद्दिवरु उचंबळे । आविर्भाव विदळा तिथे वेळे ।
 जनकजेसि ऐसां. ॥ ९५ ॥ देखोनि वत्साचि तनु । योरसें दाटे पै धेनु ।
 फां.विदेशोनि आलेया नंदनु । माता बोलसे हरपें. ॥ ९६ ॥ यामंतरे
 उताविळजोमें । आळिगनालागीं लक्ष्मणें उभें । ठाण मांडिलें जैसें सीता-
 बल्लभें । आतें मांडिलें होतें. ॥ ९७ ॥ शीघ्रवंत तिथे समर्थी । होतां दृष्टी
 दृष्टीचे ठायीं । बाहिया पसरुनि हृदयीं । क्षेम एकएकांसी दिधळें. ॥ ९८ ॥
 बहुतां दिवसां जाली भेटी । परम प्रीति हेलावे पोटीं । क्षेमाळिगनभावं
 दृष्टीं । अश्रुकण आले. ॥ ९९ ॥ भरतें भावना केली मनीं । म्हणे “मी
 परम सदैव मेदिनीं । गेलीं निघानत्रयें नयनीं । देखिलीं मागुती.” ॥१००॥
 असो आळिगोनि लक्ष्मणातें । बोलखुं न पुरे. भरतें । तंव श्रीराम बोले
 सुग्रीवातें । भेटें भरता. ॥ १ ॥ ऐसें आश्रकल्हार अग्रजाचें । मस्तकीं
 पडतांचि चित्त नाचे । भरतासि सुख वाटलें साचें । मेरुपरिस मोठें. ॥ २ ॥
 सुखें प्रीतिचेनि अवलोकनें । भरतु पुढारला हास्यबदनें । तंव शीघ्र पै
 मित्रनंदनें । चतुष्पदे येणें केलें. ॥ ३ ॥ भरताच्या चरणांवरी । कर्पीट
 नमस्कार करी । तंव धरिला वरच्यावरी । कैकेयीतनुजें. ॥ ४ ॥ दोघे
 आळिगना निघाळे । जैसे मित्र बहुतां काळीं भेटळे । पुनरपे रामु बोले ।
 विभीषणासि भेटावें. ॥ ५ ॥ आशा रामाचि होऊन पुरे । तैसाचि भरतु
 भेटों पुढारे । तंव लंकापतीं पुढें त्वरे । भरताप्रो नभिळे. ॥ ६ ॥

तंभ भरतें उचलोनि भुजा । मानपुरस्कार वोजा । आठिंगोनि राक्षसराजा ।
 परमानंद दिधला ॥ ७ ॥ मग मागुते वोठिजे रघूतम । जैसि कल्पिल
 फळें दीजशी कल्पद्रुम । कां चकोरमंडळ्यावरी सोम । मुधाकण सोडिजेति
 ॥ ८ ॥ कां कोटिष्वजु विवाहकृत्यो । द्रव्य समर्प्य याचकां हस्ती । नान
 उदार जळघारा जीमूती । धान्यावारी वरुणे ॥ ९ ॥ ऐता वागिज्या
 मधुर । सुवनराज भरतासमेर । वदे "वत्सा साचार । कवि अवतार
 पुरष ॥ ११० ॥ म्हणसि अवतार कोणाचे । तरी हे सरळही सुरांचे
 यश कीर्तिगुण प्रताप याचे । वदवेति ना वाचा ॥ ११ ॥ प्रीती प्रस्तु
 माझ्या ठायी । तैसिचि धरनियां हृदयी । आठिंगन सर्वासि देई । सत्य
 गुणाढ्या ॥ १२ ॥ इतकें वोठिलें नखेहूयें । उपाचे, अंगुष्ठोंसि कोटिकाम
 सीदयें । तुकेतिना आणिकें धेंपें । महा रणकर्कशाची ॥ १३ ॥ रघूत
 माची शब्दरत्ने । त्यालागीं भस्तकु कैकेयीनंदने । वोढविश्र जैसा पडानने
 शिवाशा होता ॥ १४ ॥ तिचे वेळीं ऋक्षकर्पाच्या मनोदेवी । क्रोडा करि
 सुखार्णवा । पुढें भरत आठिंगने बरवी । अनुक्रमे देता झाला ॥ १५
 जांबवंत, सनादत, आंगट । द्वीद, दधीमुख मंदु, । फनसु, केस
 कुमुद, । सुमुख, दुर्मुख, गोमुख ॥ १६ ॥ हेमकूट, तद्रूपन, ध्वज
 चित्त, क्रंधतु, प्रमंजतु । नळ, नीळ, गंपमादतु, गजु । गवाक्ष
 ऋषम, सरम ॥ १७ ॥ पावकलोचनु, महावळ वीर । सुखेनु, सुप्रोवा
 श्वशुर । अनेक ऋष, कपिसागर । ऐसे आठिंगिडे ॥ १८ ॥ अ
 गिक विभीषणाचे प्रधान । अनल संपातिप्रमुख सुमन । ऐसेयां समस्ता
 क्षेमाठिंगन । भरतें दिधलें ॥ १९ ॥ ऐसा भरतमेठीचा सोडाळा ।
 कळीं देखिला होळा । आनंद करुनि दिग्मंडळी । संपूर्णता जाळी ॥ २०
 गुहेही तिचे काळीं रघुनाथा । चरणांवरी ठेविला माथा । अष्टमार्थी संग
 मनोरथा । त्याचेया सिद्धी जाळी ॥ २१ ॥ तिचे काळीं गुहकाचेया हर्षस
 तुळितां देवपदे तृण तीसी । परमानंदें उचंवळत मानसी । सीता सोमिनु वंदि
 ॥ २२ ॥ समस्तांचेया हृदयाभीतरी । लोटति आनंदाविन्या बहरी । तर ।
 मान पृथ्वीवरुनि उपरी । गगनमार्गे निघालें ॥ २३ ॥ लांगळी चक्रवंता
 ध्वनी । नादु भरत दिशावदनी । नंदिग्रामासमीप मेदिनी । उत्तरलें र्श
 ॥ २४ ॥ पुण्यक स्थिरावळें भूमंडळी । व्यासि रत्नखचित, पादरिपोनि

बोली । श्रीरामें साँतेचि धरुनि आंगोळी । तेणें मागें उतरला. ॥ २५ ॥
 पुढें अंगदु । हनुमंतु । दक्षिणे लक्ष्मणु, भरतु । पृष्टिसी धरुनि हस्तें हस्तु ।
 सुग्रीव, विभीषण. ॥ २६ ॥ उपरी शस्त्र वानरांच्या कोटी । उतरल्या भूतळ-
 वटी । त्या असंभान्य दूरदृष्टी । शत्रुघ्न देखिलिया. ॥ २७ ॥ पुढें
 स्थिर देखोनि विमाना । सतोषु वाटला रघुनंदना । मग आज्ञा दिवली
 म्हणे निजस्थाना । जायें कुबेरापासीं. ॥ २८ ॥ ऐसी आज्ञा होतां तात्काळ ।
 पुष्पकें सांडिलें भूमडळ । उदयाचळोनि मुशीतळ । चंद्रनिब उचललें
 जैसें. ॥ २९ ॥ घंटा गर्जत चाटिलें गगन । सकळही पाहति ऊर्ध्व वदन ।
 तंव योजनांतर योजने । विमान आक्रमनि गेलें. ॥ ३० ॥ पुष्पक गेल्या-
 चरि मागें । पहात होते स्तब्ध आश्चर्यरंगें । सुखार्णवामध्ये सर्वांगें । बोल्हावळीं
 स्थांची. ॥ ३१ ॥ असो इतुकी जाली गतकथा । आतां गुरु माता आता
 रघुनाथा । भेटतील ते वदों व्यथा । जेणें तुटेळ भवबंधाची. ॥ ३२ ॥
 रघुनाथचरित्रकथागंगा । शाल्मीकप्रसादें प्राप्त जाली जगा । हा तरणोपाय
 आला उपयोगा । श्रवणकीर्तन करिती जे या. ॥ ३३ ॥ प्रथम वदला
 आदिकवी । तेचि कथा कौतुकाची ठेवी । फरिजते ते श्रोतीं परितोषी ।
 कृष्णदासु मुद्रलु म्हणे. ॥ ३४ ॥ इति श्रीरामायणयुद्धकांड । याचा
 उत्तरभागु कथाखंड । ज्याचेनि रसरुचीं त्रसांड । भरलें संपूर्ण. ॥ ३५ ॥

प्रसंग वाहात्तरावा.

ॐ श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । विस्तीर्ण
 प्रदेशी नंदिप्रामी । मृदु मंडळी समभूमी । राम राहिला पूर्वगामी । वेष्टित
 वस्ती केली. ॥ १ ॥ शस्त्र राक्षस कापि पत्न हर्षणें । शैरा राहिले यथा-
 वकाश । तंव मद्गमेरिचेनि चंडघोषें । दिशा संपूर्ण जालिया. ॥ २ ॥
 अपोच्ये उजु पाहती सकळ । तंव रजें भरलें रविमंडळ । क्षीराब्धीचें भरितें
 तैसें दळ । येत महावेगें. ॥ ३ ॥ थोर पर्वणी पाहता थोडो । तीर्थराजाप्रती
 पहाया तांतडी । चाळे तैसें काटक पर्वडी । नंदिग्राममार्गे येत. ॥ ४ ॥
 लग्नघटिका आलिया समीप । वर वन्हाडी धावती मंगळरूप । कां तृपा-

क्रांत गोधनकळप । बेगें येत नदीं उजू ॥ ५ ॥ तैसा शत्रुघ्न सकळेंसी ।
 भेटो श्रीरामाची ध्यात मानसी । मनाचा पाठीलागु करिजे तैसी । बरा
 नाहीं चालतां. ॥ ६ ॥ भरत नंदिप्रामासमीप आले । तंव भरत रामाप्रती
 बोले । “स्वामी शत्रुघ्न आला पाउलें । शीघ्र पहावया. ॥ ७ ॥ जननिया
 कौसल्या, सुमित्रा । दोघी गंगे गांवमीहुनि पवित्रा । त्या तुम्हां भेटो राजीव-
 नेत्रा । अगाध प्रीती आढिया. ॥ ८ ॥ तुम्हांसि वना जातां भेटो । एक
 वेळ जाली चित्रकूटी । तेथोनि अंतर पडले पेटो । चित्राचक्र भ्रमे त्यांचे.
 ॥ ९ ॥ नव पंचवर्षे तिहीं । उदक स्वीकारलें-नाहीं । अंबुजकांद्वनि कांहीं ।
 अशु तुटले नाहीती. ॥ १० ॥ कलनि करचरणांची पेटो । शय्यवरी
 ठाकिसा मुकुंदी । भगति प्राणी-तोडी । उष्णच्छास श्रीरामा. ॥ ११ ॥
 वाट पाहतां काचले बोले । राम, लक्ष्मण म्हणतां पाळले गळे । उद्वेग-
 वावत्या उदर पिळे । दण्डाणां दोषांचे. ॥ १२ ॥ बोळखेतीना
 अयोध्याधीशा । ऐसा अत्यंत जालिया कृशा । आतां तुझेया क्षेमालिंग-
 नाची पिपासा । त्यासि लागली वड्ड. ॥ १३ ॥ ऐसिया कोमळमानस
 माया । तुजे आगमना आढिया । आणि कैकेयी ही अग्याया । पात्र जांजी,
 असे. ॥ १४ ॥ आणि चतुरानननंदनु । धूर्तजांचा पुणेदित पुणतनु ।
 तो श्रीगुरु आला आणि प्रधान । सुमंतु सर्वसेभोस. ॥ १५ ॥ प्रीति
 तुझां ठायीं ते भले भले । नगरलोक भेटो आळिले. ॥ १६ ॥ ऐसें भरतु साने
 संव आले । मार चतुर्गणांचे. ॥ १७ ॥ शत्रुघ्न सुमंत पाहतां नमनी ।
 तंव नंदिप्रामप्रदेशीं मेदिनी । आच्छादुनि असमान्य बाहिनी । आडे शस्त्र-
 कपीची. ॥ १८ ॥ दृष्टार्थी जालिया परस्पर । सुमंतासि म्हणे “सुमित्राकुमर ।
 पैल पहा हो कपिसैन्य साचार । श्रीराम, राहिले येथें.” ॥ १९ ॥
 हो जो म्हणोनि मंत्री बोले । मग शीघ्र पुढें जाले ।
 आनंदसिधु उचंबळले । दोहाच्या हृदयांतये. ॥ २० ॥ चारोंक
 देखिला जीमूती । कां चकोरी पाहिला निशापती । नाना चक्राकां
 गनली । उदयाचळ्याये. ॥ २१ ॥ सुमंते, शत्रुघ्ने ऐसियापरी ।
 श्रीरामु कपिचक्रासीतरी । देखिलेया हर्षलहरी । मसांनवाहिरी गेली.
 ॥ २२ ॥ तुळितां मेव होथे पावुटा । ऐसा मनोव्हास जोहीही मोटा ।
 निवळा तों, संतुष्ट । दिव्येवता आढिया. ॥ २३ ॥ मग दोघी भक्ति

पुरस्तर । साष्टांगी रामासमोर । मोकळे घातले नमस्कार । अष्टमावमय
जाळे. ॥ २३ ॥ तिथे समयी प्रेम वेव्हारले । जैसे मयूर, मृग मेघच्छाये
निवाले । कां ग्रीष्मी माध्याह्नी मुस्तात जाळे । मार्गस्थ गंगाहर्दी. ॥ २४ ॥
ऐसे ते परम आल्हादे । शीघ्र चाळिले उचलित पदे । मळपे देवीं लागलीं
दोंदे । मनोदेवतांची. ॥ २५ ॥ गधपथे पुष्पवनपाळी । पट्पदे शेंप
आगळी । घातली तैसा रामाजवळी । शत्रुघ्न आला वेगें. ॥ २६ ॥
हास्यमुखें रघुनाथु बोले । या जी म्हणे तव येरा अश्रू आले ।
जिये वच विबुधांसि पाडले । सांवरी ठेगिला माया. ॥ २७ ॥
तत्काळ प्रीति स्फुराजा । दुणाविली धरित्या दोन्ही भुजा । क्षेमाळिगन
अनुजा । शत्रुघ्नालागी. ॥ २८ ॥ क्षेमाळिगन दयाब्धिनें गाढें । दिधलेया
शत्रुघ्नासि पुढे । ब्रह्मांडी न माये एवढे । सुख पाटले. ॥ २९ ॥ मग
तैसा सुमित्रासुते । नमस्कार केला ज्ञानफाते । सरिसाचि ह्नेहाळा
कृपाचित्ते । आशीर्वचन दिधले. ॥ ३० ॥ याउपरी तिथे पगती । सौमित्रे
शत्रुघ्ने परम प्रीती । क्षेमाळिगन दिधले चित्ती । संतोष समुद्राऐसा.
॥ ३१ ॥ उपरी भरतासि जैसी श्रीरामें । आज दिधलिया समस्तासि क्षेमें ।
दिधली तैसि अनुक्रमें । शत्रुघ्नेहि ते समयी ॥ ३२ ॥ भरतानुजासि सीता-
बळमु । भेटला हें भरला नमु । तैसाचि दामया सगमळाभु । सारिला
सुमंतु होता. ॥ ३३ ॥ तेणें भेटताचि तत्समयी । मस्तकु ठेविला स्वामि-
चिया पायी । उठजनि परम प्रीतीं हृदयी । करुणाब्धीनें धरिला.
॥ ३४ ॥ वधुचिया परी उदार चित्ते । क्षेमाळिगन दिधले प्रधा-
नाते । ते काळी सुमताचे सुखगरिते । सामरेना ब्रह्मांडी ॥ ३५ ॥
याउपरी सुमते सीता । नमस्कारिली जैसी कुळदेवता । सर्वेचि सुमित्रासुता ।
जवळी होऊनि वदिळें. ॥ ३६ ॥ सरिसोचि लक्ष्मणें लवलाही । आळिगन
दिधले घरनि बाही । महामुखसरिताप्रवाही । उमय चित्ते क्रीडती. ॥ ३७ ॥
याउपरी पुढें पाहता । मत्री सुमंतु जाला बोलता । म्हणे "रघुपती, वसिष्ठ
आणि माता । पैळ वाहनें त्याची ॥ ३८ ॥ ऐसें मत्री बोलें सरे । तव
दाशरथासी धीर न धरे । आर्त उचवळळें तरे । चाळिले पुढें. ॥ ३९ ॥
पक्ष पसरुनी दोनी । अण्णानुलु चाले मेदिनी । तैसा रामु चाले वाहिनी ।
सरिसी दोही भागी. ॥ ४० ॥ तिथे काळी पाच पाडले । रामें भूमंडळ

क्रमिलें । तंथ पुढें येवों सरलें । वाहन वसिष्टाचें. ॥ ४१ ॥ परस्परें जाळी
 दृष्टादृष्टी । परम आर्त उचंचळळें पोटी । वाडु स्फुरें लागले भेटी ।
 अगाध प्रीतीस्तवः ॥ ४२ ॥ वाहन तळाळ लज्जुनि गुरू । पुढें जाळा
 कैचा धीरू । आह्लादाचा पावळा पुरू । डोळ्यां दैव आलें. ॥ ४३ ॥
 सत्यलोकेशासि सनत्कुमार । देखोनि कारंती नमस्कार । तैसा दाशरथी
 भक्तिपुरस्कार । घांगुरसमीप आला. ॥ ४४ ॥ एतक्षणींचीं रासु पुढें जाळा ।
 दंडवत नमस्कारू घातळा । तळाळ उचलुनि आळिगिला । वसिष्टें हृदयी.
 ॥ ४५ ॥ म्हणे "बारे दुर्लभ दर्शन तुझें । अंतरलासि फेडावया भूवोडें । मो
 गुरू तुझा म्हणतां मासं । मन उज्जा पावतसे. ॥ ४६ ॥ गुणबारीधि विपरीत
 गोठें । सर्वथा घाटे उफारटें । वृद्धाडुनि वृद्ध ते घाडुटें । आपणासि म्हणविती.
 ॥ ४७ ॥ पूज्य तो पूजकासि अर्ची पै गा । माता रिगे अपत्याचां बोंसंगा ।
 पिपासाकांता गंगा । उदक मार्गो ठोके. ॥ ४८ ॥ म्हणौनि तैसें सनोत्तमा ।
 अयातसकटकामा । तूं जगदूरू आणि महिमा । मज गुरुचाची देसी.
 ॥ ४९ ॥ तुम न वर्णवे सहस्रां यदनी । त्रंकरादिक लागले ध्यानी । धन्य
 अयतार नयनी । लीळा दाखविली भक्तजनां." ॥ ५० ॥ तंत्र रासु म्हणे
 "गोसावि जी । तुम्हीं बांधिल्या आमुच्या मुंजी । तुम्हांसि भुजिळें पूर्वजी ।
 रघुपूर्वापरादिकी. ॥ ५१ ॥ म्हणौनि तुमचा कृपाआशीर्वाद । निव कीर्ती
 आमुले यंदी । जैस पात्रिकां अधिकार सुरपदी । प्रसम बन्दिप्रसादें.
 ॥ ५२ ॥ गुरु तुमचा आशीर्वादिल्लक्षणदुशी । मनोरथनामें सदा फळें
 स्वामि । तियें सेवित असों आम्ही । वंशपरंपरा. ॥ ५३ ॥ ऐसें रावयाचें
 यचनी । मुवामिधु वमिष्टा मनी । हेलावतु नयनी । सुखायु उचंचळळें
 ॥ ५४ ॥ ऐसा वसिष्ट आणी वंदेहीपली । गाढ आळिगन देटनि पर
 प्रीती । वेगळे झाले चिती । प्रेम थांबळें असे. ॥ ५५ ॥
 जैस उपवासाटपरी । जेवितां मुख संक्रमे उदरी । तैसंची मुख थांबें
 असे शरिरी । जेवण जाटेनंतरे. ॥ ५६ ॥ की वासभोगानतरे हे
 लाहे । प्रेम समयी जे मुख होउ आहे । तोंचे मुख पुढारें राहे
 तैसें वसिष्टा घाटे पानंतरे. ॥ ५७ ॥ मग सुमित्रानदने । प्रीतिपूर्वक सी
 मुमनें । सन्निव होऊनि हास्यनदने । गुरु नमस्कारिया. ॥ ५८ ॥ तं
 मद्रज्जपि कल्याण हो । म्हणत उचंचळळ्या स्नेहो । धन्यनि उरज

बाहो । क्षेमालिंगन दिधले. ॥ ५९ ॥ समर्थीचें उचित तेच क्षणी । वसिष्ठ वदे
 गौरववाणी । म्हणे घन्य “ गा सौमित्रा, करणी । केली लोकोत्तर. ॥ ६० ॥
 श्रीरामाचिये सगती । वनातरीं केली वस्ता । राज्यभोगाचा अभिलाषु चित्ती ।
 त्रिळुत्प विवेचिना. ॥ ६१ ॥ आविर्भवला सानुरागु । धरिला अमजदी-
 क्षामार्गु । जननी, जनकु, जाया त्याचा त्यागु । तत्काळ केला. ॥ ६२ ॥
 दासानुदासाच्या परी । स्नेहार्णववाडा शिरी । धरुनि सर्वदा उपचारी ।
 सेवावृत्ती केली. ॥ ६३ ॥ दीन केले जेही स्वर्गाचे मित्र । ऐसे
 राक्षस प्रसिद्ध । ते तुवा बाधिले महायुद्ध । पुरुषार्थे केले. ॥ ६४ ॥
 नाना बाळदशा मय धाकुटे । पारे बुद्धिवैभवं अगाध मोठे । ज्याचिये
 राहाटीचेनि परिपार्ते । शास्त्रे माथे तुकिती. ॥ ६५ ॥ विविध स्थळीं
 बहुवश । भोगिले असाधारण क्लेश । जोडिले निर्दोष यश । लोकोत्तर
 लक्षणा. ॥ ६६ ॥ ऐसें ब्रह्मरूपी महातपी । उचित शब्द समर्प । परि-
 सोनि सरसंचि निरूपी । सौमित्र प्रत्युत्तर. ॥ ६७ ॥ म्हणे “परिसु
 ष्याचे फारकक्षणी । तो काय लेईल काचमणी । नित्य पचामृत जेवणी ।
 तो तृणबीज न भक्षी. ॥ ६८ ॥ क्षीराब्धिपेच्या माशा । नव्हे देशातररूपाची
 इच्छा । जुठी वासना कामवेनुत्सा । अजाकळपी वसावेयाचि. ॥ ६९ ॥
 जो असे कल्पद्रुमातलवटी । तो उबगु धरुनि पोटी । खदिरवनात बाधौनि
 पर्णकुटी । वसैल हें न घडे. ॥ ७० ॥ म्हणौनि या हो श्रीगुरु स्वामी । श्रीराम-
 चरणानेगळा मी । भोगीत राहोन अयोध्येची लक्ष्मी । होईल ऐसं कैमें ॥ ७१ ॥
 श्रीरामचरणाश्रयी जो ध्यानदु । तो नाना सुखाचा मूळकटु । अनुवादवेना
 वाचा स्वादु । जैसा मुक्या शर्करेचा. ॥ ७२ ॥ ऐसीं सुमित्रागर्भरत्ने ।
 बोलिली कीर्तिजनकें वचने । परिसौनि सर्वांचीं मन । सुखार्णवीं मुरली.
 ॥ ७३ ॥ वसिष्ठ म्हणे ‘ मला रे मली । तुशी बुद्धिनदी उगमली । ते
 रामचरणसुखाधी मिळाली । मुरदेल केसी ॥ ७४ ॥ श्रीगुरु सौमित्रें
 प्रेसियापरी । क्षेमालिंगनाचा अवसर । प्रियवादु केला व्यार्भातरी । सकळ
 शास्त्राचें सार ॥ ७५ ॥ पुढें तदुपरी तेचि क्षणी । जानकी जोडुनि पाणी ।
 रघुव्रशगुरुचरणी । नमस्कार केला. ॥ ७६ ॥ ऐसें देखोनि सीतेसी ।
 “कल्याण कल्याण” म्हणे ब्रह्मरूपी । “रामेंसी राज्य करी जैसी । अवघी माया
 ब्रह्म. ॥ ७७ ॥ भाय आमचें आले फळ । पुनरपि निधान देखिले

ढोळां । अपूर्व समारंभसोहळा । तुमच्या आगमनाचा. ॥ ७८ ॥ जनकजे
 तुझा ताटकमहिमा । अपार न वर्णवें आम्हां । जेणेंकरौनि श्रीरामा । सदा
 निजानंद. ॥ ७९ ॥ तुझेनि प्रसादें जनकपुत्रि, । पीडक पडले काळचक्रां ।
 सुखें शेटसुता, शुची, सावित्री । स्वार्गिणी राज्य करिती. ॥ ८० ॥ महकृत्य
 सिद्धी गेले । त्रैलोक्य सुखी जाले । कीर्ती रूपाती म्हणलेवां पुरेले । कोडें
 समागमियांचें. ॥ ८१ ॥ ऐसिये धन्यावतारे सीते । पवित्र दर्शन तुजें पति-
 व्रते । नांव घेतलेया प्रभातें । दोष दग्ध होती. ॥ ८२ ॥ ऐसा वसिष्ठाचा
 अनुवादी । लक्ष्मण दे सीता मुखादी । “गोसाविषाचा. आशीर्वादी । सकळ
 शुभाचि जाले. ॥ ८३ ॥ वृक्षगर्भी फळें असती । परीं स्वकाळीं न
 दिसती । काळजेथें प्रकटती । आपल्याचि शाखापट्टी. ॥ ८४ ॥ म्हणोनि
 तेसं ययार्थ । न चळतां परमार्थाचे पंथ । पूर्ण होताति मनोरथ । साम्बवंता
 जनाचे. ॥ ८५ ॥ ऐसा वैदेहीचा वाग्विलाम । ऐसा मुराळा मुधाराम ।
 परिसीनि परम सतोष । वसिष्ठासि जाला. ॥ ८६ ॥ असो इतुकी
 टीप प्रसंगाची । फाधेली प्रशिकापुढें रुची । आतां भेटी होईल
 मातांची । तें सविस्तर सांगिजे. ॥ ८७ ॥ इति श्रीरामायणी कथा ।
 युद्धकांडोत्तरभाग संप्रथा । पुढें परिसा पंडित हो प्रथा । कृष्णदास
 मुन्यु म्हणे. ॥ ८८ ॥

प्रसंग त्र्यांश्चत्तराचा.

ॐ श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः । पुढें पाहातां
 तेचि क्षणी । चतुरंग कटकान्या अक्षोहिणी । येवों सरत्या धरणी ।
 सिंधु लोटला जैसा. ॥ १ ॥ त्या मायमुखें त्वरा चहुता । सेवकी मुजनीं
 वेष्टिता । शिविकारुद्ध उत्कंडिता । जवनिपा आडिया कैशा ? ॥ २ ॥
 नरिता पुंरें टंचवळती । येनु वीरसें धांवती । कां पिटेयांपासि होपावती ।
 पक्षिणी पावडिया. ॥ ३ ॥ संसारसंबंधु मायामोहो । सिंधुपरिस आगळ
 स्नेहो । चित उताविलें लाहो । पुत्रभेटीचां. ॥ ४ ॥ शेमाळिगनाकारणें ।
 मुजसि होती स्फुरणें । दोचने लयती मुचक्षणें । लपट्यां लाभदातें. ॥ ५ ॥

ऐशिया माता सिधी जणी । सकळ राज्याच्या स्वामिणी । त्याचेया वाहनापुढें
वेगपाणी । गर्जती धावती. ॥ ६ ॥ चतुरंग चक्र येत मागे । सपूर्ण
सुतस्नेहरगे । त्या पुढेंचि पावटिया वेगे । आर्ते उचवळत. ॥ ७ ॥
शीघ्र येगे सरला त्याचा याग । जेसा क्षीराब्धीचा हेलावा । शत्रुघ्न सागता
जाहा राववा । स्वामी माता आळिया. ॥ ८ ॥ ऐसे भरतानुशुंवेले ।
आइकोनि सर्व एकचिच जाळे । पूर्ण हर्षे पुढारले । रामु भेटानया ॥ ९ ॥
दृष्टादृष्टी जाळो तिये काळी । हाकिळी वाहनें भूमडळी । ठेविताचि शीघ्र
जवळी । राम लक्ष्मण आले. ॥ १० ॥ देखताचि दोबाही पुत्रा । पारगे
जालें दोहींच्या नेत्रां । दयलाहें कौसल्या, सुमित्रा । शिविकातळीं उतरल्या.
॥ ११ ॥ पुढें राम, लक्ष्मण दोघीं जणीं । मस्तक ठेविले माताचरणीं ।
तव त्या “बा रे” म्हणौनि तत्क्षणीं । आळिंगना रिंगालिया. ॥ १२ ॥ पूर
वाहावला गर्हिनराचा । हमारणीं जाली रोमाचा । सद्गदित कळ भरलें
वाचा । येसटडिया कैसिया ॥ १३ ॥ प्रियोग होता बहुकाळावरी ।
अवरथा उचवळळी उदरीं । ते क्लृकारस्वरें मुखावाहेरी । आति मानें
आली. ॥ १४ ॥ नयनातुनि अश्रु पडती । तेणें पृष्ठभाग
भिजती । कृशागी कौसल्या बोलतो । जालें ते समयीं ॥ १५ ॥
बा रे “वत्सा रघुनाथा । वना गेलेया तुझी प्रियोगव्यथा । न साहवेचि
दशरथा । तत्काळ देहो टाकिला ॥ १६ ॥ हृदयीचें जीवित्य हरिलें ।
तेसें मजपासौनि तुज नेळें । जळचर जळवेगळें पीडिलें । तेसें आजि
परि मज. ॥ १७ ॥ कल्पतरू आगणींचा उपडिला । चितामणी गृहींचा
गोफणिला । परिमु पाठविचा टाकिला । तेसें रायासि धडिलें. ॥ १८ ॥
दुष्टकर्मनामा नदी । ते वाधा करी प्रवेशताचि पर्दां । राजेनि प्रवेशीनि
तियेचा हर्दी । जळकांडा केळी ॥ १९ ॥ तेणें पुढें बाधिलें कैसें ।
जेणें खेदु पावळी जनमानसे । अवटित घडलें अनागरेसें । जिवेंसि साटी
जाली. ॥ २० ॥ बा रे चंदनाचा मुळीं । होती सांपणी काळीं । का
निधानकुमाजनळी । निवसी पसडी ॥ २१ ॥ स्वार्थु केला दुष्ट बुद्धी ।
परि तो केचा पावेल सिद्धी । जग निच जालें आणि निधी । गृहींचा
गेला ॥ २२ ॥ राजेयाचि तरी धय मुमती । सकळ प्रियस्वार्थ धरिलें
चेत्तीं । पुढें अश्रु जाला कुसगती । भाषापाशें बाधिला. ॥ २३ ॥

ऐसें विपरीत जाले, बा रे रामा, । राज्य सांडूनि तूं सर्वोत्तमा । वनवासी
 असतां ग्रामा । पात्र जालासि बहू. ॥ २४ ॥ सकळ जिवांचा तूं
 जीवनु । राजसु राजीवनयसु । सकुमार सुंदर तुझीया तनु । दिव्यांके-
 विण होती. ॥ २५ ॥ टप्प शीत पर्जन्य वात । त्यांचा भोगु जाला
 बहूत । चतुर्दशवर्षपर्यंत । मंगळस्नान जाले नाही. ॥ २६ ॥ रघू-
 सकुमार तुझे चरण । अरण्यमार्गाचे कंठक पाषाण । कोमळ तळीं चालले
 कंठाण । चुबकले असतां. ॥ २७ ॥ ऐसी कांतल्या मायामोहे । गहिंथराचेते
 ग्रहाहे । क्षेमाळिगन दे स्नेहे । बोलेली बहुसाल. ॥ २८ ॥ रामु उतर
 दे म्हणे " माये, होणारासि कोण करील काये ! । माग्य आमचें थोर जे
 तुझे पाये । देखिले पुनरपी. " ॥ २९ ॥ आतां असो हा वाग्विदामु ।
 रामभेटीचा परम संतोषु । तेंचें काइता करणारसु । हा बोलेला न
 पाहिजे. ॥ ३० ॥ रामु आळिगिला कांतल्या । आनंदें दिला
 दादलिया । हृदयां बाहो लागलिया । मुखावृत्तसरिता. ॥ ३१ ॥
 तिमाचि पारि प्रियप्राणु । सुमित्रा हृदयां धरिला लक्ष्मणु । जेंसं जनु
 आणिलिया मुपणु । विनतेनें आळगिला. ॥ ३२ ॥ कांतल्या सुमि-
 त्रिया । गंगा, गौतमी ऐसा पवित्रा । दोघी मेळलिया दोघां पुत्रा । पूर्णानंदें.
 ॥ ३३ ॥ विदेगाचिता चित्ती होती । ते गेठी दिक्कटापरती । जैसी
 स्वयंप्रीत जागृती । घातली त्रसांदावाहेती. ॥ ३४ ॥ दोही मातांचे संतोष
 सागर । सप्तार्णवांपरिस थोर । गर्वादा केचो उदर । गरलें भूगोळाचें
 ॥ ३५ ॥ यानंतरें रघुपती । निजमातेऐसी परम प्रीती । सुमित्रा नमस्त-
 रूनि आर्ता । क्षेमाळिगन दिघळें. ॥ ३६ ॥ तेंचेंचि नम्रमण । नमस्त-
 कांसत्येकारणें । घालुनि आनंदपूर्णें । क्षेमाळिगन दिघळें. ॥ ३७ ॥ भो-
 केचा कांसत्येसी । लक्ष्मणावरी प्रीती रामाऐसी । तनु दुस्वाळुनि म्ह-
 " प्रमादी । बा रे फटलासि बहू. ॥ ३८ ॥ धन्य धन्य वत्सा वेल्हाट्या
 बरवी तुझी गुणटीला । तुझेनि यशें धन्यवत्या । खमंडपु दिसतु. ॥ ३९ ॥
 तुज शुभ्रेंदू ऐसी प्रीति हृदयां । रामासी सगळीं सगळीं । संमाळिलें प-
 वनाची टापी । सेरा थोर केटी. ॥ ४० ॥ टपरी लक्ष्मणें उत्तर दिघळें
 " माये, तुझिया कृपा कल्याण जाले । माग्य थोर जें तुमची पाठवें
 पुनरपि देखिली. " ॥ ४१ ॥ पुढें श्रीराचि पावेंतरे । सुमित्रेनें भेटी

रघुवीरें । सतोपें सन्माने आदरें । कैकेयी नमस्कारिली. ॥ ४२ ॥ भेद-
बुद्धी कैकी रघुराजा । परम प्रीती उचलुनि भुजा । क्षेमालिंगन दिधलें
वोजा । कौसल्येसि जैसैं. ॥ ४३ ॥ कैकेयी आलिंगनाचा सगमी । म्हणे
“बा रे अपयशा पात्र जालियें मी । परी कुसुमाचा मस्तकु कुसुमा ।
पुनरपि भरला. ॥ ४४ ॥ होणार होऊनि गेल्या पूर्वरगु । निर्माण तरी तुम्हीं
मोगिला भोगु । परी मी लोकार्नेच जालें डागु । मज थोर लागला. ॥ ४५ ॥
पारि तू सर्वज्ञमौळिमणी । रामा, जाणसी अत करणी । मी निमित्तधारी
आहें वाणी । परिहारू वदतां नये. ॥ ४६ ॥ आजि सकळाची मनोरथसिद्धी ।
जाळी भेटलासि गुणनिधी । कृपा पाहें म्हणों तरी भेदबुद्धी । तुज सर्वथा
नाहीं ॥ ४७ ॥ भूमि, चंदन, वायु, इंद्रु । आदित्यु, अमृत, गंगान्हदु । यासि
सुष्ट द्रष्ट नाहीं भेदु । तैसाचि तुज रामा!” ॥ ४८ ॥ कैकेयी समर्थी
बोलिली ऐसैं । राघवें उचर सरिसैं । देखे अमृतरसैं । बोले प्रिय
मनोहर. ॥ ४९ ॥ म्हणे “वो माते तुज काहीं । जाणें सर्वथा शब्द नाहीं ।
या जीवाचीं शुभाशुभें प्रवाही । पडलीं काळाचिये. ॥ ५० ॥ जो जियें
काळीं भोगु ज्यातें । तो करिजेत कर्म बळवतें । निमित्त ठेवार्ने पुढिल्लतें ।
हें परमार्थ न मिळें. ॥ ५१ ॥ कितीएक कार्य होणार होतें । म्हणौनि
वनवासु घडला आमतें । माझेनि ऐसैं जालें हें मागुतें । वाचेसि आणू
नको” ॥ ५२ ॥ ऐसैं श्रीरामें कैकेयीलागीं । शब्दसुख दिधलें तिये प्रसगीं ।
जैसैं अन्यायी लासी मुखरणी । समर्थे क्षमा केली ॥ ५३ ॥ उपरी
तैसाचि सौमिनु । सर्वा प्रिय तो पविनु । कैकेयी नमस्कारी पुत्रु । क्षेमा-
लिंगन दिधलें. ॥ ५४ ॥ पुढें तेचि समयीं रघुनाथु । जगत्रयजीवन
समर्थु । सकळ अयोध्यावासी त्याचा मनोरगु । पूर्ण करिता जाला. ॥ ५५ ॥
महानुभाव धार्मिक । सदाचार नागरिक । त्यां सर्वांसि पृथक् । क्षेमालिंगन
दिधलें. ॥ ५६ ॥ तयाचिया मनसुखसरिता । ब्रह्मानंदसमुद्रा जळीं
मिश्रिता । लक्ष्मणु तैसाचि भेटली सीता । सकळीं नमस्कारिली ॥ ५७ ॥
रामु कौसल्येसि भेटलेवावरी । तैसाचि जानकी जाली सामोरी । कौस-
ल्येच्या पायावरी । मगळ मस्तकु ठेविला. ॥ ५८ ॥ तव कौसल्या शाली
बोलती । दिधला आशीर्वादु प्रीती । म्हणे “होई वो माते पुत्रवती । क्षेमा-
लिंगन देई” ॥ ५९ ॥ थोर प्रीतीचां प्रगही । सीतेसि धरुनि दोही बाही ।

'कौसल्येनें उवलाही । उदरोस धरिलें. ॥ ६० ॥ म्हणे "देवें देखिलीसि
 माये जानके । सुंदरे सुकुमारे सुमनकाञ्चिके । तुवां, दुष्ट दिन भोगिले
 जितुके । तैसे न भोगावे बैरी. ॥ ६१ ॥ राजसे वो राजकुमारी । नवपत्र
 वर्षेपर । अंतरळी होतीसि दूरी । प्राणाहुनि प्रिये, ॥ ६२ ॥
 आतां रामासरिसीं विद्वद्वंदी । नांद वो तूं राग्यपदी । ऐसें कौसल्या
 चंदे नदी । वाहे अमृताची. ॥ ६३ ॥ करांगुळी धरुनि सोतेची ।
 मुद्रिका स्वकरकानिष्टेची । अमोघ्य नयनांची । लेखिली प्रीतिनि,
 ॥ ६४ ॥ पाउपरी तैरोचि जानकीया । सुमित्रेसमीप होऊनिपा ।
 कर जोडुनि तिथ्या पायां । नमस्कार केला. ॥ ६५ ॥ "ये ओ माये"
 म्हणानि करीं धरिली । आशीर्वाद देऊनि आलिंगिली । म्हणे "श्रीग"
 र्छासो वो, प्रवासें जाली । कुरा काया बहुत. ॥ ६६ ॥ ऐसें बोलौनी वि
 काळी । दिवली फाठीची रत्नावळी । यानंतरें भूषिळी । कैकेयीप्रती चालिली
 ॥ ६७ ॥ क्षीराब्धिशाय्या देवता । त्यातें पृथक् पृथक् विष्णुकांता । तै
 त्या समुपाते सीता । नमस्कारिसी जाहली. ॥ ६८ ॥ जानकी साळं
 घचवित । चाळे तिफडे भूमि उजळत । जैसी प्रदीपिका हिंडतां ह्म
 षत । तेज पुढें पुढें. ॥ ६९ ॥ पदालकारी सहज गर्जनें । हरिली ज
 मायाचीं मने । एकास जालें असे, वदनें । दिशांचीं दाटलीं सुलें. ॥ ७० ॥
 ऐसें पुढें कैकेयीजवळी । हसगतिचा गुणवंतो भूषिळी । समीप येऊ
 करकपोळी । नमस्कार केला. ॥ ७१ ॥ तब कैकेयीनें बाखरंगी । लीक
 रोखले तिये प्रसंगी । क्षेमालिंगन जानकीलागीं । देऊनि बोलती जाह
 ॥ ७२ ॥ म्हणे "धनयासी घडलें उरुघटें । सीते, वय तुझे धाऊडें । प
 चरित्र जाहले मोठे । त्रिभुवनामधें. ॥ ७३ ॥ सीते, तुझेनि लावण्यपणे
 माळलीं हाटकांचीं हरिणें । देवदर्प हरिले जेणें । तो माग्यवान् जाहला होत
 ॥ ७४ ॥ असाधारण त्याची लीला । शचि, सावित्रीसो दुर्लभ डोळा । परीं तु
 तेथींचा सोहळा । समग्र देखिला. ॥ ७५ ॥ तुझेनि त्रिमये वो जानकी
 पुढवत्पाती व्याची लोकी । तो जाऊनि राहिल तटाची । मंशकि
 चिपे. ॥ ७६ ॥ ऐलें कैकेयी रिस बोलिली । सीता साध्य असे उगळी
 मग तेथींचि मुखेनि नपली । जेवें कौसल्या, सुमित्रा. ॥ ७७ ॥ कै
 दनी सुमित्रा, कौसल्या । काही एक अंतरें नसल्या । परीं त्या ति

नमस्कारिल्या । सुग्रीवें, विभीषणें. ॥ ७८ ॥ चतुरंग दळें मेदिनी ।
 रामलक्ष्मणांसि लोचनी । पाहोनि साष्टांग धरणी । नमस्कारु घातले.
 ॥ ७९ ॥ असो ऐसी आत्मयारामाची । धन्य भेटी परमानंदाची । जाहली
 समस्तांसी त्या रुची । ब्रह्मांड भरलें. ॥ ८० ॥ पुढें प्रसंगु ऐसा असे
 ग्रंथी । समस्तांसहित दाशरथी । नंदिप्रार्थी वसले तिथी । तदिनीं पद्यो
 प्रवेशली. ॥ ८१ ॥ राखें अयोध्येहुनि प्रस्थान । करुनि क्रमिले प्रवासी
 दिन । त्यांसी गणना पंचतहस्रमान । अधिक चत्वार दशक. ॥ ८२ ॥
 इतुका काळवरी रामलक्ष्मणें । त्यागिली राजांवरी भूपणें । तहंभंतरत्वचा
 तेणें । शरिरें वेष्टिलीं होती. ॥ ८३ ॥ योगियांची दशा ठाकली देही ।
 श्मश्रुकर्म न घडेचि पाहीं । सैलाम्यंग जालें नाहीं । कोणेही दिवसी.
 ॥ ८४ ॥ मस्तकीचे फवरीभार । वळिले ठाऊनि पटक्षीर । ते आजिवरी
 जुडे साचार । सोडिले नाहींती. ॥ ८५ ॥ ज्याचेनि कृपाकटाक्षेंकरुनी ।
 देवांसी दिव्यभोग दिव्यभुवनी । तो रामु हे लीला धरुनी । चरित्र दाख-
 विलें. ॥ ८६ ॥ रामलक्ष्मणीं अंगीकारिलें । तेचि दीक्षेसी भरतें धरिलें ।
 राज्य न पाहेचि दृष्टी, ठेदिलें । मस्तकी रामपादुकांसी. ॥ ८७ ॥ तेणेंही
 अष्टाविंशती अमर्षें । राज्य निहाळिलें नाहीं नयनें । श्मश्रुकर्म मंगळ
 स्नानें । तनु अमळ न करीचि. ॥ ८८ ॥ अपूर्व बंधुत्व चतुर्वर्गाचें ।
 हृदय साचार एकरकाचें । त्रैलोक्य विचारितां कैचें । ऐसें आणिके
 ठायी. ॥ ८९ ॥ आतां रामु सर्वात्म सर्वेशु । उदै करीळ अयोध्या-
 प्रवेशु । आजि नंदिप्रार्थी केला वासु । ऐसया कारणें हो. ॥ ९० ॥
 श्मश्रुकर्म मंगळ स्नानें । करिजती दिव्यावर परिधानें । उत्तमं गंध
 चंदनें । ठाणें फेवाळीं आंगी. ॥ ९१ ॥ सफळ सर्वांसी राजोपचार ।
 दिव्य भूषणें अलंकार । नाना रसयुक्तें खाद्यानें साचार । अमृततुल्यें
 अनेकें. ॥ ९२ ॥ तेंसें ऊन मुशीतळें जळें । परिमळमय कर्पूर तांबूळें ।
 घेइजतीळ घननीळें । सर्वांधव सकळेंसी. ॥ ९३ ॥ ऐसें अहोरात्र
 सीतापुढें । कृष्णि प्रभातें मुद्दतें शुभें । समस्त सहपरिवारें समारंभें ।

अयोध्या प्रवेशजैल. ॥ ९४ ॥ तो तो कौतुकलहरोप्रसंगु । कवि-
वाग्बिलासचतुर चांगु । परिसतां होतसे मंगु । मडापातकांचा. ॥ ९५ ॥
इति श्रीकथा रामायणी । युद्धकांड बदली बालीकवाणी । तें परिसनु
पंडित गुणी । कृष्णदासु मुद्रयु गहणे. ॥ ९६ ॥

प्रसंग चौन्याहसरावा.

ॐ श्रीरामसविदानंदाय नमः । श्रीगुस्काशिराजाय नमः ॥ धन्य
नंदिप्रमाचां प्रदेशी । वत्तीं झाली रघुनाथासी । समुद्र भेटों आला तैसी ।
वेष्टित बाहिनीदळे. ॥ १ ॥ पूर्णचंद्रामवती तारांगणे । कां सूर्यवद-
सारसीं किरणें । नाना दोंदें पुरुषाश्रित राहणें । जेंसें कर्मकळापांसि. ॥ २ ॥
शैराचे स्वेच्छा दक्षिणभागी । वत्ती जाहली नक्षत्रपीठागी । विभीषण
ध्वें आतवर्गी । सावकास राहिला. ॥ ३ ॥ उचोरेकडे सम मेदिनी ।
राहिली चतुरंग बाहिनी । सकळ महतीं अयोध्याजनी । पश्चिमे वरती
केली. ॥ ४ ॥ मध्ये मंडळीं रघुनाथु । वसिष्ठ, माता सबांधव समर्थ
राहिला पूर्ण मनोरथु । सकळाचा करुनी. ॥ ५ ॥ दिसी रत्नाचिये पात्री ।
कल्पनही कल्पद्रुमाजवळी । तैसी निकट असे मैयिळी । श्रीरामासमीप. ॥ ६ ॥
आतां शत्रुनें आणि सुमते । कापटी गृहे चित्रचित्रे । उमारिलीं सकळां
सूत्रे । विस्तीर्ण अति विशाले. ॥ ७ ॥ जीमूतनि अंबर घात्रले । कीं मरुदे
पक्षातें पसरिले । तैसें मळपासां ओदूनि दीघले । अति उंच आकाशी. ॥ ८ ॥
त्या तळी चंड दंड उमारिले । चंदनाचे हेमपात्री बांधाविले । रत्नलवित
रंगी डवरिले । असतीं मुंदर. ॥ ९ ॥ दिव्य पट्टकुळें सकुमारें । सुचिरें
अति मनोहरें । त्याचें अंतर चांदवे परिकरे । बाधिले अपूर्व. ॥ १० ॥
वेष्टित चिरपर्णाध्या थोळी । आणीक रत्नपुजांच्या जाळी । लाविले
अधोमुख मुक्ताकळी । पोस ठायीं ठायी. ॥ ११ ॥ गृहे अंतरगृहे मुंदरें ।
पट्टशाळा चित्रशाळा मंदिरें । बाधिलीं ज्यांवरीं मनोहरें । चित्रटेपें लिहिलीं.
॥ १२ ॥ अपूर्व अंबरगुहाची रचना । जे तुच्छ करी त्रिमुखा । देसताचि
गर्वाभिमाना । विश्वकर्मेयाचेला भगी. ॥ १३ ॥ ऐनी कापटमंदिरें

लक्षावधी । उभाविली शत्रुघ्ने सुमते बुद्धी । मार्गमयादा नेटकी आधी ।
 शीघ्र संमार्जनं जालीं ॥ १४ ॥ ठायीं ठायीं विस्तारिणं समे । चित्रविचित्रे
 आसने उत्तमे । बैसाविया पसरिली मनोरमे । बाह्य लोकाकारणे. ॥ १५ ॥
 अंतर मंदिरें सपुरें । मंचक घातले साजिरे । बरी हंसतुळिका घातलिया
 हरे । ज्यांवरी अमु जन्माचा. ॥ १६ ॥ पुष्पजाती कर्पूरतांबूलें । विविधें
 हत्तींची खावें फळें । चंदनें जळें सुपरिमळें । पूर्णपात्रे सिद्ध केलीं.
 ॥ १७ ॥ ऐसी समयासारिखी सर्व सिद्ध । सामग्रीं गृहीं बहुविध । करुनि
 ठेले कुशल सुबुद्ध । शत्रुघ्न, सुमंत. ॥ १८ ॥ पुढें श्रीरामें सीतारमणें ।
 सुग्रीव विभीषणाकारणें । गृहें देवघिलीं तेंणें । ते विश्रांती पावले बहु.
 ॥ १९ ॥ सकळ परिवार सुखाढले । इंद्रपदातुल्य करुनि ठेले । म्हणती
 कोण भाग्य आमचें जालें । प्राप्त अलौकिक भोग. ॥ २० ॥ आणीक
 जितुके अयोध्यावासी । कापडगृहें वसावया त्यांसीं । दिघडी ज्यां ज्यां
 योग्य जैसी । सिद्धसामग्रीयांचीं शुभें. ॥ २१ ॥ उपरी रघुनाथ राजेश्वर ।
 राजगृहविशाळमध्यमेरु । तेष बंधु माता गुरु । यांसमवेत राहिला. ॥ २२ ॥
 अंतरगृहें यशु भार्या । मुल्य नायका जनकतनया । त्यांचे हृदयीं बाह्यती
 नेदिया । सुखामृताचिया. ॥ २३ ॥ परपरें जेहसरिता । हरपें उचबळती
 गुणवंता । प्रीतिमान वोळती देवता । जैशा देवांगनाचि या. ॥ २४ ॥
 बंधु माता गुरु एके ठायीं । बैसोनि गोष्टी तत्समयीं । कांरती उचंबळत
 हृदयीं । परमानंद त्याति. ॥ २५ ॥ असो हें, तिये अवसरें । मंगळस्तानाचि
 बरवैयापरी । आइती आरंभिली आज्ञावारी । सुमंत वदतक्षणी. ॥ २६ ॥
 विशाळ फडैया कनकाचिया । जैशा कुक्षीं नृदाचिया । त्यांनीं क्षीणेदकें
 पूर्ण केलिया । गंधपर्णीपुक्ता. ॥ २७ ॥ तत्काळही सेवक जनीं । योग पायकांचा
 सुइंधनी । केला फडैयांतलीं बन्ही । घडघडीत न्याळा सांडी. ॥ २८ ॥
 आणिकें बहु पात्रे भोरें । भरिलीं मुशीतळें नीरें । तियें जैसीं सरोवरें ।
 ठेविलीं विशालाग्रीं. ॥ २९ ॥ वृक्षविशेषफळांचा रसु काढिला । त्यांचा
 कनकपात्रीं पाकु केला । तो सिद्ध समीप ठेविला । तेजसंबंधु निरमायेवा.
 ॥ ३० ॥ तेष बैसण्या रौं घरणाचि । चित्रांग चरंगमाचे । जे दुर्लभ
 इंद्राचे । मंदिरीं नाहीती. ॥ ३१ ॥ ऐसी सामग्री केली सेवकी । तंत्र राज-
 भंगलग नापिकी । परिमळ चर्चनि ह्मत्की । रामासमीप आडे. ॥ ३२ ॥

भव्यरूपी ते इंद्राऐसे । रत्नसंचित दंडांचे आरिसे । काढिले तेजोरश्मी
 जैसे । खालऊनि मस्तक. ॥ ३३ ॥ घूर्त, कुशळ ते महाबुद्धी । मुस्य
 वसिष्ठप्रमुखांसि आर्षी । दर्पण दाखऊनि कृपानिधी- । जवळीं अविलंब
 आले. ॥ ३४ ॥ कोटिकंदर्पलावण्य वनस्यामो । दर्पण निहाळिला श्रीरामे ।
 उपरी बंधुवर्गा अनुक्रमे । दाखविते जाळे. ॥ ३५ ॥ नापिक राजतानिधु
 भले । श्मश्रु करावया सिद्ध जाळे । तंव दयासिंधु ऐसें बोले । तयांप्रती
 तत्समयी. ॥ ३६ ॥ म्हणे “अरे तुम्ही कितीएक । कुशळ मर्दनिये
 नापिक । विमीषण, सुमीषादिक । वरवीं सेवा करा त्यांची.” ॥ ३७ ॥
 “हो जि स्वामी म्हणोनि” आपुळे । अंगलग नापिक आज्ञापिले । ते बहुसाठ
 तात्काळ गेले । सेवा करानेया त्यांची. ॥ ३८ ॥ आणी सनैनु- तिये
 अवसरी । मुमंताते आज्ञा करी । म्हणे “मंगळ स्नाने उपचारी । करा
 सुग्रीवा, विमीषणा.” ॥ ३९ ॥ ऐसी समर्थाची आज्ञा जाळी । ते शीघ्र मुमंते
 सिद्धी नेडी । मग ध्याने प्रार्थना केली । तिये समयी गुरूसी. ॥ ४० ॥
 म्हणे “पूर्वजपुण्य हें स्वामी । श्मश्रुकर्म मंगळ स्नान तुम्ही । कीजे, मग
 बंधुवर्गा आम्ही । करू तुमधिया आज्ञा.” ॥ ४१ ॥ ऐसें बोले रघुनंदन ।
 तंव उत्तर दे पुणेदितु पुरातन । म्हणे “धन्य राया आजचा दिन । आज्ञा
 तुमची प्रमाण. ॥ ४२ ॥ आम्ही कर्म करित असो समर्था । ते तुम्हीच
 आज्ञा रघुनाथा । विरंचि वाढतु आहे माया । आणि काळही घरितो.”
 ॥ ४३ ॥ ऐसें वसिष्ठ बोलो सरे । तंव मर्दनिये महाले पुढारे । होऊनि
 बोनिले जळ घारे । ऋषिपाद प्रस्थाजिले. ॥ ४४ ॥ श्मश्रुकर्म करुनि
 नेटके । मग शुद्ध तैल मस्तकी हातके । मर्दुनी आगे आंगी निके ।
 टरणे गंधविष्टे केले. ॥ ४५ ॥ उपरी हेमासनीं सेरकी । ऋषी विसवूनि
 रसपाहु मस्तकी । चर्चूनि टप्पोदकी । तनुप्रक्षाल्य केले. ॥ ४६ ॥
 इच्छाशुखदाता बीजा । अम्यंगु जाण मुनिराजा । दिव्यांबरे देऊनि
 सहजा । पवित्रासनीं बसला. ॥ ४७ ॥ लाविले उत्तम चंदन । तंव
 रघुनंधु बेलिले वचन । “म्हणे नितुके अयोध्यामधी मुजन । तितुकीं
 मंगळस्नाने करवी. ॥ ४८ ॥ आज्ञा समर्थाची जाहली । समस्तानीं
 मंगळस्नाने मांडली । तैल गंधे पृथ्वी घाली । टप्पोदके वाहवी नदी-
 ॥ ४९ ॥ ऐसा अम्यंग जाहळियानंतरे । सर्वासी दिधली उत्तमंबरे ।

सुग्रीवा, विभीषणा मनोहरें । लेणीं लुगडीं दिधलीं ॥ ५० ॥ पुनरपी
बोले रघुपती । “माता हो तुम्हीं आणी समस्तीं । स्नानें अंतरगृहाप्रती ।
जाऊनि आतां करावीं.” ॥ ५१ ॥ तेव कौसल्या म्हणे “स्नेहाळा । वा रे
तुज देखिले डोळो । पुरळा समग्र सोहळ्या । तुम्ही मंगळस्नानें करा.”
॥ ५२ ॥ मग रामु म्हणे “आतां । मज लक्ष्मणा, शत्रुघ्ना, भरता ।
मंगळस्नानें होती प्रथमता । तुम्हीं हो होऊं दीजे.” ॥ ५३ ॥ ऐसें रामु
बोले तिये समयीं । मग कौसल्या, सुमित्रा, कैकेयी । जाऊनि अंतरगृहाचे
ठावीं । मंगळाभंग आरंभिलें ॥ ५४ ॥ भरताप्रती यानंतरें ।
बोलिलें रामें राजेश्वरें । जैसीं कल्पिलीं फळें कल्पतरें । देइजेती
समयीं ॥ ५५ ॥ कां क्षुधेली वेळा जाणोनां । भोजनासि वैसवीं जननी ।
नाना सोमु सुवाबिंदु सांडी वदनीं । चकोराचे शुद्धवाजे ॥ ५६ ॥
ऐसियापरी बोलिजे राजीवनेत्रें । म्हणे “भरता तुवां, शत्रुघ्न, सौमित्रें ।
श्मश्रुकर्म कल्पनि पवित्रें । मंगळस्नानें करावीं ॥ ५७ ॥ याउपरी आनंदें
तिये काळी । भरतु उभा राहोनि वद्दांजळीं । वदता जाळा जैशा घोळी ।
शास्त्रवाक्याचिया ॥ ५८ ॥ “जी जी राजधानीं राजा । आद्यदेवतांची
नव पूजा । दासु भोगी प्रवर्तल्या सहजा । सुकृतासी क्षयो होणार ॥ ५९ ॥
स्वामी, प्रथम विहित कर्म असे । तें पाळटितां उचित न दिसे । लळाटीं
गंध न लावितां कैसे । नामीसि प्रथम लावाये ॥ ६० ॥ म्हणोनि
अग्रजप्रती आधीं । श्मश्रुकर्म मंगळ स्नान दयाळ्या, । तुमचें जालेयावरी
सिद्धी । आमचेंही जाईल ॥ ६१ ॥ देवा पुण्यापाठींसि सरिसें ।
न पाचारितां फळ येत जैसें । तुमचेपा भोगानंतर तैसें । आम्हांसि सर्वथा
भोग ॥ ६२ ॥ स्वामी, सुरकार्यप्रसंगें । तुम्हीं आपलेनि लीजार्गे ।
स्वराज्य सांडिलें मार्गे । पितृमर्यादा राखिली ॥ ६३ ॥ दिव्यालंकार
दिव्यांबरे । सांडूनि धरिलीं तरुचिरें । अमूं गेलेनि वनांतरें । मज पाडिलें
परतें ॥ ६४ ॥ हे मज देखवेचिना डोळ्या । मग तुजो दीक्षा दयाळा, ।
अत्यादरें धरिली मंगळा । पादुका ठेऊनि माथां ॥ ६५ ॥ वाट पाहतां
आजिवरी । अवधिसमयीं गवणारी, । आलेती मुख जालें उदरी । न
माये भूगोळाचिये ॥ ६६ ॥ आतां तुजो मंगळ स्नानसोहळा । पहिलें
प्रेमं मो पाहीन डोळ्यां । दिव्यांबरे भूषणें सुगंधमाळा । धराल स्वरूपेंसी.

॥ ६७ ॥ तिथे सनथी राजीवनयना । मी स्वसुखे मरेन त्रिभुवना ।
 उपरी तुशी आवा जगजोवना । वाहीन मस्तकावरी. ॥ ६८ ॥ लक्ष्मण,
 शत्रुघ्न आणि मी । 'मंगळजानें करून स्वामी । मग आम्हांतिं निहाळायें
 तुम्हीं । जैसी कळली जळजळति.' ॥ ६९ ॥ ऐसे 'भरतु बोळिला । तंत्र
 वसिष्ठ म्हणे "भला रे भला । तेणें पूर्णानंद आनंदें उचंचळला । जैसा अधि
 उचंचळे. ॥ ७० ॥ मन मिथिलातमजानाथु । भरताचा पूर्णकर्ता मनोरथु ।
 श्मश्रुकर्माकारणें समर्थु । बैसला उचमावनी. ॥ ७१ ॥ नाविक नागर सुबुद्ध ।
 राजवंगळग कळाविद । सेवेकारणें आर्तळे सिद्ध । सन्निध उभे जाले. ॥ ७२ ॥
 परिमळ चर्चित हस्ती । जेणें परमाण देव तृप्त होती । नाविकनायक
 तेणें गमस्ती, । ऐसा आदर्श काढिला. ॥ ७३ ॥ झळाळति तेज अति
 गाढें । गाजी ब्रह्मांड विवत जेवढें । तो रघूतमाच्या मुखापुढें ।
 दाखविला कैसा ? ॥ ७४ ॥ यंत्रं सुतेजात्र्यं चोखटें । फिरता पवनापरी
 सहकुटें । तिथें काढूनियां वोटें । पुसिलीं चतुर नाविकें. ॥ ७५ ॥ महाला
 मही पुण्यरूप । सहस्रमुखें न यदवे त्याचें तप । धन्य तो श्रीरामचरणा-
 समीप । बैसला परमानंद. ॥ ७६ ॥ तेणें आपुढेया फळाकुसरी ।
 रघुपतीचें वरविषायरी । श्मश्रुकर्मसुमन करी । आदरिलें घोजा. ॥ ७७ ॥
 सहज समायाने कर कोमळें । वोटें स्पर्शा जैसी कमळदळें । कवरीमळ
 काढितां दोळे । निववी निद्रेकरुनि. ॥ ७८ ॥ पाहिजे तेंसुं सुमती । श्मश्रु-
 कर्म केळें निगुती । नखामें फेडने सुदस्ती । सर्वांगसख दिवळें. ॥ ७९ ॥
 ऐसा सेवा करून दर्पणधरू । हरणें हेळने जैसा सागरू । मागुता
 तो आदर्श मनोहरू । रापयीमुखा दाखवी. ॥ ८० ॥ कोटि कदपीचें
 पुतळे । त्याचें लावण्य एकवाट मिळे । त्यांदुनि सौंदर्य तिथे वेळे । श्रीराम-
 रनरूपी शोभे. ॥ ८१ ॥ यानंतरें तत्काळ । राजमर्दनिये फळाकुशाळ । चरण-
 क्षात्रनार्थ जळ । उष्ण आणिले हेमवंटी. ॥ ८२ ॥ उभे सन्निध आसना-
 तळवटी । रघुगजपदांचुळें गोमटी । घेउन पसला पाणिपुटी । मळभाळन
 नांदिले. ॥ ८३ ॥ एक मुंगभ संतोषकारक । श्रीचरणावरी टण्णोदक ।
 वाटुनि निविती हस्तक । देती धारे तळवटी. ॥ ८४ ॥ बहूतकाळ देशा-
 तरी । गमन मोकट्या पापें पृथ्वीवरी । कर्तव्य असतां गुरूरी । बैसिले
 गहजे. ॥ ८५ ॥ अक्षे मळले श्रीरामाचे पाये । ऐसा शत्रु धोळू नये ।

व्याचेनि स्मरणें मळ जाये । जन्मांतरिचा. ॥ ८६ ॥ पुण्यांच्या कोटी जिये
 चरणीं । सकळ सिद्धीच्या खाणां । ब्रह्मादिकां आश्रयो, महिमा वाणीं । वद-
 वेना सहस्रमुखा. ॥ ८७ ॥ हां हो रघुपतीचां पदीं । जन्मत्या पुण्यतोयानदी ।
 ज्या स्वर्गां बैसवनि गवांदी । घाळती ब्रह्मानंदाधि. ॥ ८८ ॥ अहल्पा
 शायें दग्ध शिळा होती । ते रामचरण लागलिषा मागुती । दिव्यदेह जाली
 हें चारित्र गाती । भाग्यवंत त्रिगुवनीं. ॥ ८९ ॥ रामचरणनदीची रुची ।
 जाणे मनोवृत्ति योगियांची । व्याचेनि आधार विरंची । सत्यलोकीं सुखें
 नादे. ॥ ९० ॥ ऐसे श्रोचरण श्रीरामाचे । महिमेचा पारू बोळतां न वचे ।
 सेवकी प्रक्षालिले त्यांचे । मनोरथ पूर्ण जाळे. ॥ ९१ ॥ पाद प्रक्षालिले ते
 पुण्यतोय । संचित सुवर्णपात्रो तीर्थमय । त्यासी माधुर्य जेंस पय । सिंधूद्रव
 धेनुचें. ॥ ९२ ॥ श्रीरामचरणोदकमहिमा । जाणे कमळासन ब्रह्मा । नित्य
 वंदना आचमनार्थ उत्तमा । कमंडळामाजि धरिलें. ॥ ९३ ॥ आणि पूर्ण
 महिमा सर्वथा । रामपादोदकाची विंशनाथा । फळली म्हणोनि माथी ।
 धरिलें जटागर्भी. ॥ ९४ ॥ समर्थ ऐसे रघुत्तमाचें । दुर्लभ चरणतीर्थ प्राप्त
 कैचें । सुपात्रो संचित सुभाष्य ज्याचें । त्या भरतें भावना केली. ॥ ९५ ॥
 उटैनी चरणोदकाजवळी । येऊनि घेतलें अंजुळी । घातलें मस्तकीं
 मुखकमळीं । अत्यनंदेकरुनी. ॥ ९६ ॥ तापलें गंगान्हर्दी बोलहावे ।
 धमलें तें सर्व सुख पावे । तैसा भरतु आनंदें निवे । बाह्याभ्यंतरीं. ॥ ९७ ॥
 तैसेंचि शत्रुघ्ने सौमित्र । अमजपादोदक करपात्रें । घेऊनि सारितें पवित्रें ।
 केली वंदना आचमनीं. ॥ ९८ ॥ रविवंशवराचें पायवणी । व्यासि अमृता-
 परिस रुचि हुणी । तें समस्तीं सेविलें तत्क्षणीं । परम आषडों पारवारें.
 ॥ ९९ ॥ याठपरी रामार्जगळीं । करक्षालना मुखमार्जनाळाणीं । जळ देउनि
 त्रयोदशगुणरंगी । सकर्षूर दिघला. ॥ १०० ॥ पुढें नरचक्रचूडामणीं ।
 कारणें उत्तमांबर पडदणी । शत्रुघ्ने दिघली साठणीं । जाली वल्कळांची. ॥ १०१ ॥
 हेममय रत्नविराजमान । चतुरचरणांचें उत्तमासन । बैसला गुणनिधान ।
 मंगळाम्भंगाकारणें. ॥ १०२ ॥ दुर्लभ त्रैलोक्याकारणें । तैसी रत्नवाटिका
 तियेचीं किरणें । गगनां रंग देती पाठ उणें । पाहातां मौल्य पृथिवीचें. ॥ १०३ ॥
 ऐसिये वाटिकेभातरी । पुष्पेळ मारिलें मुखावरी । तो सुगंधु पसरिला बाहेरी ।
 दिग्देवता घालिषा. ॥ १०४ ॥ ऐसी स्नेहवाटिका हस्तकें । धरिली सुलभ

मूर्धनी । उत्तम सुवासं गंधंकरुनी । उठणें सेवकी केलें. ॥ २ ॥
 परि मळवंत चोखणिया माथा । माखुनि मळ काढिला सर्वथा । जेंसं
 मंगळस्तान जाळें रघुनाथा । तैसंचि त्रिवर्गी केलें. ॥ ३ ॥ उष्ण संतोष-
 दायकें । शरीरक्षालणाची उदकें । दिव्यांवरे प्रावणें परिवानेकें । केडी
 येऊनि विसले रत्नासनीं श्रीरामसन्मुख. ॥ ४ ॥ ऐसिये कल्याणमाळीं ।
 दिश्य चंदनाचीं कचोळीं । ठेपिलीं दासजनीं जवळीं । आरिसे
 दिवले करी. ॥ ५ ॥ गंध कुंकुमवर्ण पिबळें । तेणें रेखिलीं
 कपालें । शुभ चंदन शीतळें । मुजांगी उठो घेतली. ॥ ६ ॥
 दिव्य भूषणें अट्टंकार । त्रिवर्ग छेडले मनोहर । उपरो उठौनी केले नम-
 स्कार । आदि गुरू अग्रजासि. ॥ ७ ॥ रत्नआरिया पूर्ण उदकीं । पुढें
 दिवलिया सेवकीं । सर्वांधयीं सफळिकीं । संध्याकर्म सारिलीं. ॥ ८ ॥
 सखे सोहरे मुद्दजनें । समस्तीं केलीं मंगळस्तानें । आतां भोजनसंमयी
 जाळा मिष्टान्न । निपजलीं सिद्धें. ॥ ९ ॥ गृहांतरातीतकनी । मुख्य
 कौशल्या जननी । आली जेथ पृथक् आसनीं । पुत्र मुशीतळ विसले.
 ॥ १० ॥ मंगळ करुनि घनघवीत । दिव्यांवरणकारी शोणित । सजिव
 सहस्रायवी समस्त । मुद्दजन विसले. ॥ ११ ॥ मुख्य वसिष्ठ निप्रवृद्धें
 विसळीं पत्रिजे पूर्णानंदें । मुगोष्टीं करितावी मुशब्दें । परस्परें साधु-
 जन. ॥ १२ ॥ ऐसा कौसल्या समारंभु । देखिला हर्षें भरला
 नमु । मनीं मानिला परम लाभु । पुत्र पुनरपि भेटले. ॥ १३ ॥
 रत्नरूप श्रीरामाचें सांवळें । आवण्यासिंधुहनि सौंदर्य आगळें ।
 वरुनि बोवाळुनि सांडणें वेगळें । कोटि कामांचें सांडिलें. ॥ १४ ॥
 दशरथकुलोत्पन्न कुमारु । राजा सकळ राग्यासी अलंकारु । हा ज्ञानउ
 आधुळा मेळु । मद्विमेचा श्रीरामु. ॥ १५ ॥ सर्वथा त्रिभुवनमाजी । मी
 एकी देवाचि धन्यदातु आजी । माळा मन भेटला रामु राग्यी । आतां
 सुखें राहो. ॥ १६ ॥ ऐसी संतोषे स्थायता मनीं । मानिलीं जाळी रामज-
 ननी । तंव सन्योचित मुखनीं । वसिष्ठ वदता जाटा. ॥ १७ ॥ म्हणें
 “ब्रह्मादिकर्ता चतुराननु । ज्याचेया दिवसांतु नर पंच मनु । होऊनि जार्ता
 तो पवटा दिनु । सुगें सहस्र चारी संख्या. ॥ १८ ॥ ऐसिचीं रात्री त्याचि
 वेगळी । ऐसा ब्रह्मा तो ज्याचा नाभिकमळीं । जन्मीनि अमर होता नाभि-

नळीं । आपुलीं शतवरुणें. ॥ १९ ॥ शतवरुणें संख्या ऊर्ध्वगती । आला
मग जाळी उत्पत्ती । पुढें ईश्वरआज्ञेस्तनू महामती । सृष्टी रचुनि राहिला.
॥ २० ॥ परी तूं परम धन्य, परम भाग्याची । जननिया रघुनाथाची । आ-
म्हीही सदैव तूं आमची । यजमानिनी कौसल्ये. ॥ २१ ॥ ऐसेया
ब्रह्मेया व्यापासुनि जन्मु । जाला तो आदिपुरुष उचमु । तोचि हा श्रीरामु ।
तुझ्या उदरीं अवतरला. ॥ २२ ॥ ऐसें घसिष्टें समयासरिसें । बोळिलें
कौसल्येचेनि मनमुखें । विस्तारू धरिला, तेणें मुखें । दिशार्ची दाटली.
॥ २३ ॥ परि कौसल्या वदे मुशब्दी । “ श्रीगुरु तुमचां
आशीर्वादी । मनोरथ पुरला पदी । बैसलों मागुतें भाग्याचां. ” ॥ २४ ॥
ऐसा मुशब्दाचा सोहळा । जाला अमृतापरिस आगळा । आतां भोजन
करावेयाची वेळा । अपराण्ह प्रवर्तलें. ॥ २५ ॥ तंव तिये समयीं रघुपती ।
बोले सुमंत्रियाप्रती । म्हणे “ बहुपात्रें पाकनिष्पत्ती । पर्वडी पूर्ण भरा.
॥ २६ ॥ सुग्रीवा विभीषणाकारणें । सपरिवार वृत्ती होये जेणें ।
इतुकें मिष्टान्न पाठविणें । दधि, पय, मध्याज्ययुक्त. ॥ २७ ॥ आज्ञा
स्वामीची होऊनि पुरे । तंन प्रभानें सहस्रावधि म्हणिवारे । पक्षाजपात्रें
देउन त्वरे । चाळविले कैसे ? ॥ २८ ॥ अमृतापरिस अधिक गोडी ।
ऐसेया रसाभ्या कावडी । धृतामध्याच्या दुडी । बहु बहुतीं घेत-
ल्या. ॥ २९ ॥ ऐसी भक्ष्यसामग्री सेनानायें । शीघ्र चाळविली
मुपधें । असंभाव्य आणि जेथें । सुग्रीव, विभीषण. ॥ ३० ॥
वरविषा भोजा पर्वडी । त्यांसि समर्पिलें त्यांच्या आवडी । जेथ प्रसाद
केलेया गोडी । अधिक अमृताहुनि. ॥ ३१ ॥ जनामघ्यें नाही जोडिलें ।
ऐसें सर्वासी इच्छाभोजन जालें । होऊनि पर्वततुल्य चरलें । मिष्टान्न एकी-
कडे. ॥ ३२ ॥ सेविलीं मुशीतळें जळें । घेतलीं सकर्पूर तावूळें । निजा-
सनीं सुवाडले, आगळें । सुख समुद्राहुनि जालें. ॥ ३३ ॥ असो सुग्रीव,
विभीषणाळगीं । अन्न पाठविलें तेची पूर्वप्रसगीं । रघुनाथासहित सुहृदगीं ।
भोजनाकारणें बैसिजे. ॥ ३४ ॥ विशाळ मुशाळेभीतरीं । पंगती बैसालिये,
चतुरपारीं । जैसिया मानससखेवरीं हारी । हसचिया. ॥ ३५ ॥ का क्षीरार्णवा-
चिया पाळीं । परामनुनी राजा वळीं । अमृतपानाळगीं बोळी । सुरगणांच्या
बैसलिया. ॥ ३६ ॥ ऐसे पंगतीकर सहस्रावधि । बैसला मुख्य नायकु गुण-

निधी । विस्तीर्ण हेमपात्री सिद्धी । घातुनि तेव आणित्या. ॥ ३७ ॥ वस्तिनां
वाटियांचीं कनकताटे । सोमसूर्यासारखी पसरटे । पृथक् पृथक्
मांडुनि चोखटे । माजि मिष्टान्न वाढिली. ॥ ३८ ॥ शाखा
लवणशाकांची शेत । आज्ये विविधा परीचीं बहुते । लेहो पेहो
चोष्ये, परते । जिये अमृतासि म्हणती. ॥ ३९ ॥ मुवासांची
मिळणी केली । एकांतु शर्करा पचविली । पूर्णाधिवापारस ओढविली ।
शोभा कोरडीपांची. ॥ ४० ॥ ओदन वाढिल्ल मध्यमंडळी । महिमा
मेळवूनि आगळी । सुवासु उदेला चहुवशा दाळी । वरण - मिरवे
माथा. ॥ ४१ ॥ कायिका आपुळयेरुची । आणिका अजासि म्हणे
'परतेची' । बटक बहुतां पारिचे ज्यांची । देवांसि दुर्लभता. ॥ ४२ ॥
कैला जळलेसु ते पवित्र शुद्ध । आणिले कामधेनूचें दुध । वोलिजे
परमानंद प्रसिद्ध । धीर अति उत्तम. ॥ ४३ ॥ स्वच्छ जेवितां
परवडी. । विविधा परीचीं अन्ने गोडी । अधिक पोयूपापरिस आवडी ।
आरोगिती भोके. ॥ ४४ ॥ मुगधे निर्मळें, शांतळें । रत्नविराजित शा-
रिपातिष्ठ जळें । जेवणासि देती अनिलें । निवविती जन पाणी. ॥ ४५ ॥
इष्टमोजनाचा अंतो । स्वादिष्ट तर्कें दधी वाढिती । अतो ऐसी
भोजने तुष्टी । सकळांसी जाळी ॥ ४६ ॥ उपरि उत्तरापोषणें
तिथे काढी । जाळेया विशाळपात्रे उष्ण जळी । पूर्ण कर्हनि खळाळी ।
आचमने जाळी. ॥ ४७ ॥ मुखशुद्धी कर्पूरफोटी दिवडिया । सुचित्रें
दिव्यासन गादिश । सर्वांसी संपूर्ण पुरे-नैसाधया । ऐसे घातले मुशा-
लेही. ॥ ४८ ॥ नागर खंडपर्णीचे जुडे । करे कनटाळेतिना एवढे । कर्पूर-
एक फोडी दिघले विडे । साजिरे समस्तांसी. ॥ ४९ ॥ मुक्ताफळांचा
त्रिमागु । नवनीतापरिस चोखट चांगु । जपाच्या उजळपणें दागु ।
चंद्रविवासी लाविला. ॥ ५० ॥ केतकी खदिर चतुर्धमागु । मुगमंडळी
मिरवे ज्याचा रंगु । दिघळा लवंगा येला दोन्ही योगु । सरिसावे
समर्पिला. ॥ ५१ ॥ ऐसेचि तांबोळ समस्तांसि समर्पिले । उपरी मनो-
हर गणाक्षता जाहले । पुण्ये देवनी गौरवले । अंबरो, अलंकारी. ॥ ५२ ॥
ते समयी सकळ भोगवले । ब्रह्मानंदहेलावे गगन चालिले । ऐसे देवोनि
पावले । मेळ फलवंधीचे. ॥ ५३ ॥ एक गायन करती मुखरी ।

येत्र वाजविती अति कुसरी । तिहीं आपुली कळां गंधर्वीवरी । त्रिदें बांधलीं
 असती. ॥ १४ ॥ सभाजन जितुके बैसले । त्यांचा मनोहर करून एकरूप
 केले । उपरी रघुनाथ सुमंतासी बोलें । “घन बहु दीजे यांसी.” ॥ १५ ॥
 नव बंदीजन उंच हात करून तेथ । आले ब्रह्मत्व पढत । गंभीर वाचा
 खाणित । अद्भुत कीर्ति, प्रताप रघुनाथाचा. ॥ १६ ॥ त्यांसीही प्राप्त
 आला अर्थ । पुढें क्रमित नभपंथु । पश्चिमे पावला रुबिरथु । सायंकाळ
 वर्तला. ॥ १७ ॥ तंव प्रदीप्तकारांचीं शतें । त्यानें उजळिलें गगनातें, । तेंही
 आजळिलें प्रदीपिकातें । लखलखाट तेजें. ॥ १८ ॥ तेज चौपारी पसरलें
 भसे । पृथ्वी हाटकवर्ण दिसे । अंधकार कोठेही न दिसे । गेला दिग्गजा
 भाड. ॥ १९ ॥ ऐसे प्रदीपिकांचे बंवाळ करी । घरून दिवटे ते अवसरी ।
 आले मस्तक खालाउनी हारी । उभे राहिले दोही भागी. ॥ २० ॥ सुभाषित
 कथाचर्चा । पंडित कीर्ती मधुरा याचा । ऐसा शुभकाळ समये रात्रिचा ।
 प्रथम प्रहर जाहला. ॥ २१ ॥ आतां विश्रांतिवेळ जाहली । छणउनी
 सकळ समा विसर्जिली । अंगलगीं शय्या सिद्ध केली । अंतरगृहीं श्रीरा-
 माची. ॥ २२ ॥ रत्नसूचित मंचकावरी । हंसशुद्धिका मृदु साजिरी ।
 दिव्य पासोडा ब्राह्मणिला क्षीरसागरी । धुतळा तैसा तो. ॥ २३ ॥
 देठ फेडुनिमां निगुती । उत्तम पुष्पजाती । करी त्रिखरुनी दिपळे असती ।
 सुबोई सुखदायक. ॥ २४ ॥ अंबर मंदिरसाळ मनोहर । घूप नागर दिपळे
 प्रचुर । भागद्वयदीप प्रकाशकर । रत्नठाणवयावरी. ॥ २५ ॥ ऐसे सुचित्र
 शालेभीतरी । गोमटिया कापडगृहांतरी । शय्या मंगळ साजिरी । ते
 सर्वोत्तमा मुख दावी. ॥ २६ ॥ तेथें रघुनाथ येउनी । पड्डळे संतोषोनी ।
 स्वजायासमागमी रात्रिमाती । विश्रांति पावले. ॥ २७ ॥ तैसीच पृथरूपयकु
 शय्या । मनोहर मंदिर स्वजाया । परम सुखें निद्रा केलिया । बंधुवर्गी
 भरतादिकी. ॥ २८ ॥ माता कौसल्या मुख्य कहनी । भिन्नभिन्न मंचकीं
 शयनी । पड्डळ्या, सुखनिद्रा नपनी । बहु दिवसां आली. ॥ २९ ॥
 पवित्र परिकर देव्हारां चौकी । ते सुमंदिरी सुमंचकी । उत्तम शय्या
 सुकुमार निकी । वसिष्ठ निद्रा केली. ॥ ३० ॥ ऐसेच स्वच्छोस्वच्छी लोक ।
 विश्रांति पावले सज्जिक । त्रिमीयण, सुग्रीवादिक । ऐसेच सुख पावले.
 ॥ ३१ ॥ राजमंदिरां परिवेष्टित । बलिये बैसले जागत । सैन्य समुद्रापरी वेष्टित ।

घरटी महावीरांची. ॥ ७२ ॥ ह्यापोर करिती वेळोवेळीं । तेणें मारें
दिगमंडळा । वाजती बाघें दिवटीया बंबाळा । फिरती ठाई ठाई. ॥ ७३ ॥
अतो ऐसे रात्रिमान । जात विप्रांति पावळे सर्वे जन । इतुके जाळे
कथासंधान । परिसिळें संती. ॥ ७४ ॥ पुढे ऐसा कथारसु । बाळ्मी-
कीचा बाग्विलासु । प्रभाते अयोध्याधीशु । अयोध्या प्रवेश करील. ॥ ७५ ॥
इति श्रीकथा रामायणी । नवरस शब्दांची खाणी । नाम इचें चतुर्वेणी
साचार संध्या. ॥ ७६ ॥ ऐसे परितोनी भले भले । श्रोते तात्काळ
आक्षेपिते झाले । म्हणती यक्ष्या काय हें बोले । तुझा वाग्देवता. ॥ ७७ ॥
येकसरे हा प्रसंगी । अमृतनाम कथेलागीं । चतुर्वेणी ठेविलें जमीं ।
कोण्या अभिप्रायें. ॥ ७८ ॥ येकी त्रिवेणी प्रसिद्ध आहे । पुण्यतोया
पृथ्वीवरी वाहे । जिचें दर्शन न राहे । पातक जन्मोजन्मीचें. ॥ ७९ ॥
यमुना, भारीरणी, सस्वती । एकवटलिया पुण्यक्षिती । म्हणोनिवां त्रैलोक्य
बोळती । त्रिवेणी ऐसे. ॥ ८० ॥ तरी कथाप्रय शुद्ध वाटे । परी अपूर्वही
घटे । तरी प्रकट जेणें फिटें । संदेह श्रोतयांचा. ॥ ८१ ॥ ऐसे श्रोतीं
समामंडळीं । माढिली पृच्छा अक्षराची बोळी । तें देखोनि वद्दांजुली । यत्ता
घदता जाला. ॥ ८२ ॥ म्हणे "पंडितराजे, हो तुमचिया । ह्याती दिशांतरीं
पावळिया । जैशा मर्यादा लंघोनि गेलिया । सारिता समुद्रामधें. ॥ ८३ ॥
बोळतां तुम्हां ज्ञातपां पुढें । परम दुस्तर समुद्रायेवढें । वाग्देवी वरद होय
गाढें । तरीच निस्तरिजे. ॥ ८४ ॥ समर्थ तुमचें आक्षेपणें । सर्वथा हेंचि
लगेळ सांगणें । न सागरां लाजिरवाणें । अन्याय केलियासारिखें. ॥ ८५ ॥
आता मुजन हो, बोळिलेती मुखाणी । जें कथेसी नाम ठेविलें कैचे चतु-
र्वेणी । याचें उदाहरण ऐसा करीं । सादरता देखनिवां. ॥ ८६ ॥ पवि-
त्रता, चातुर्यता, प्रगल्भता । चतुर्य बोळिजे पकता । या चहुंचा
आहे एकमाट आतां । निवडोनि वदो. ॥ ८७ ॥ पवित्र बो-
ळिजे ऐसी । श्रवणमात्रे पातकांतें नाशी । चतुरता चतुरासी ।
शब्दचतुर्य निवडी. ॥ ८८ ॥ प्रगल्भता तरी महामोटी । श्रेष्ठ सर्वाहुनी
शतकोटी । पकता येणेंचि प्रकारें पोटी । परिपूर्ण पक. ॥ ८९ ॥
ऐसी चतुर्य प्रकारें र्चा मिळणी । म्हणोनि नाम टाके चतुर्वेणी । हें
नाच चकार गुणी । ये कथेसि घडो शके. ॥ ९० ॥ अरी चिठिजे

आपुलां मनो । तरी चत्वार्य पदार्थ ईषासुनी । पाविजेता सर्वथा सुजनी ।
क्षण एक चित्त देणे. ॥ ९१ ॥ चारी पदार्थ म्हणाल कैसे । धर्म अर्थ
काम मोक्ष ऐसे । ज्या आवडी जैसे । पावती ईषासूनी. ॥ ९२ ॥
धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष चारी । एकवटले ये कथेचे उदरी । म्हणोनि चतु-
र्दशी नाम जरी । कथा रामायणी.” ॥ ९३ ॥ असो ऐसी श्रोती । वक्ता
बोळोनि करी विनंती । म्हणे “ पडित हो तुम्ही महांती । विपन्न विद्याधर
जी. ॥ ९४ ॥ माझे आरूप बोल केव्हढे । धिटीव करतो तुम्हांपुढे ।
घडे न घडे जेव्हढे । धर्मे वाचाळपणे. ॥ ९५ ॥ आतां हेंचि प्रार्थितो
तुम्हां । किंचित दोष देखिला तो करा क्षमा । अपार रामकथेचा महिमा ।
यामाजी मिश्रित म्हणोनियां. ॥ ९६ ॥ जैसे पर्जन्य पडलियावरी ।
शुद्ध अशुद्ध जळ गंगेभोतरी । मिळोनियां सामाने चतुरी । अवघे गंगा-
जळ. ॥ ९७ ॥ असो हा बडबळ उगा । खोळबा जहाला पुढिलिया
प्रसंगा । तो चालवू आतां, गंगा । जैसी चाले समुद्रा उजु.” ॥ ९८ ॥
इति श्रीयुद्धकांडकथासार । वाल्मीकीविरचित मनोहर । पुढें परिसावें
सविस्तर । कृष्णदास मुद्रल म्हणे. ॥ ९९ ॥

प्रसंग शहात्तरावा.

ॐ श्रीरामसच्चिदानंदाय नमः । श्रीगुरुकाशिराजाय नमः ॥ सुखनिद्रा
भास्करवंशमूपणे । केडी असतां सर्वजनाची अंतःकरणे । व्यापिलीं पंच-
बाणे । आसक्त पुरुषार्थी. ॥ १ ॥ आणि स्त्रिया होय अवस्था । सयोगा
उत्कंठित प्राणनाथा । तेणें व्यास विरहव्याया । आळिगनाकारणे. ॥ २ ॥
ते चतुराननाचे पती । जबळी निरतर त्याच्या चित्ती । सुखवृद्धि होतसे
जैशी उत्पत्ती । शुक्रसुधामरीची. ॥ ३ ॥ आतां सहज प्रसंगासारखें ।
रसु आला तो कवीनें मुखें । बोलिला पाहिजे सर्वथा सुखें । श्रोतीं श्रवण
करावें. ॥ ४ ॥ कथितां कथाप्रसंगा । वाहे नवरसांची गंगा । माजि
अडथळाचिया तरंगा । उठतां वेळु नलगे. ॥ ५ ॥ शर्करा अमृतेसीं तुके ।
तो जेवितो गुळवटी ठाके । म्हणोनि भोक्त्यादेही चित्त चामके । राही

त्यावरी हो. ॥ ६ ॥ आतां हा परिवार पुढे । ब्रह्मादिकपर्यंत प्राणी
 जेव्हेदे । त्यां विषयी संक्रमण झालें माढें । जर्जर स्मराचे शरी. ॥ ७ ॥
 म्हणोनि दंपत्ये परस्परें । भोगार्थी उत्कंठित निरंतरें । संयोगसुखापरित
 थोर । म्हणती आणिक नाही. ॥ ८ ॥ प्रगल्भा मय्यमा आणि मुग्धा ।
 आणि ऐशा नारी त्रिविधा । त्यांचिया मनोमंदिरीं सिद्धा । वृत्ती ऐसिया
 असती. ॥ ९ ॥ सायंकाळीं दिन झालवे । बाळ मुग्धा मात्र बोसवे ।
 संचित चकितचित्त बांवे । दश दिशांप्रति. ॥ १० ॥ 'पुरुषदृष्टी
 गाढ मय । शय्यासंयोगीं कैचे धैर्य । आकुंचे त्यांचें हृदय । अंतरां दशसुता
 घेती. ॥ ११ ॥ अपक तैसें काचें । त्यासि रसेवांग माधुर्य कैचें ।
 तैसें मनोवृत्ति मुखेचे । बाट्टदशा देहीं चाले. ॥ १२ ॥ लघु लघु बलोती
 फोमळा । त्या पातचक्रीं होती विढाल । तैसें पुरुषसंगें विकळा । मुग्धा
 खेद मानितो. ॥ १३ ॥ मध्यमांगना पुरुषदृष्टीं तंतुष्टा । परी क्रीडाविप्रर्षी
 नव्हती धाटा । कामरंगाची अति उत्कंठा । किंचित्काळ ज्यां वर्तत.
 ॥ १४ ॥ जैसे एक ना पूर्ण फळ । राजस गीत्य ना अविळ । तैसा
 मध्यमांगनेचा भाव केवळ । वर्तत हृदयामध्ये. ॥ १५ ॥ पुरुषेसी अति,
 प्रीतिपदिमर । परी मुरतसंघटणीं नाही धीर । तैसा कंटक
 वाटला पोलसरु । कठिण ना कोमल. ॥ १६ ॥ को चीकनरीं झालें
 फणीस । रसकणाची वांचटी मूस । पूर्ण निदरले नाही मानस । तैसें मर्त्या-
 गनेचे. ॥ १७ ॥ सिंधुमरिते मर्यादेसी मिळे । तें शीघ्र सरितेची मार्ग
 वळे । तैसी मध्यमांगनेची वासना फळे । पुरुषासजिणे असता. ॥ १८ ॥
 क्षुधा बहुसाळ पोटी । परी सांकडीचि जेवणीं शंका दाटी । मध्यमांगनेची
 वास्तना ये परिपाटी । असतां पुरुषापासी. ॥ १९ ॥ आतां प्रगल्भा जित-
 विया नारी । पुरुषसंयोगें सध्वेवरी । त्या हृदयसिंधुलहरी । दिशांचे
 प्रांत पावती. ॥ २० ॥ मुरतसंभोगीं त्यांची लज्जा । लवे आढ करून दिग्गजा ।
 इच्छेसि निघती सहस्रमुखा । आर्त मानसी नाचे. ॥ २१ ॥ प्राणपतीस
 जे जे आर्त उठी । प्रगल्भांचो चित्ते त्याचि परिपाटी । परम प्रीति देते
 कंठी । चंद्रा मिटीसारखी. ॥ २२ ॥ गाटी आळिगों निवाहिया वपु ।
 नव्हिती पति नोसंदु देक वपु । मुजबंपनाच्या भंगी कंदर्प । हृद
 घेतनि राहे. ॥ २३ ॥ बेडोभेडी परम आवडी । करिती मुग्धनाची परवडी ।

अधरामृताची गोडी । स्वइच्छा नोयासि देती. ॥ २४ ॥ संमोगीं
कुशलता बहुत । कामिकां पुरुष तयां रत । परि मानभारें विरक्त । ते
अलिप्त तेथें. ॥ २५ ॥ ऐसी शार्वरीच्या तृतीय प्रहरें । अधिक येक
मुहूर्ताउपरी । जागृति होउनि अंतरी । राघवस्मरण झालें. ॥ २६ ॥
यासि निद्रेमध्ये रामध्यान । तया जागृति काय आन । म्हणों अयोध्या-
वासी जन । तत्पर रामध्यानी. ॥ २७ ॥ रामध्यानाचें अमृत । तेणें
विश्व झालें जागृत । असो ऐसी प्रमात । सर्वांसि जाहली. ॥ २८ ॥
प्रातःकाळ, जाहलियावरी । सुमंत प्रवेशे अयोध्यापुरी । म्हणे “बहुविध
कुसरी । शृंगारा राजधानी.” ॥ २९ ॥ ऐकोनि प्रधानाचें उत्तर । वेगीं
धाविबले राजदेर । त्यांनीं शृंगारिले नगर । कैसिया रीती. ॥ ३० ॥
निरज केलिया भूमिका । सडे संमार्जनें रंगमाळिका । भिंतीचेनि तेजें
मयका । आणितो उणें. ॥ ३१ ॥ ठायीं ठायीं गणेशमूर्ती । लिहिह्या
वृद्धिसिद्धि सहिती । हंतासनी सरस्वती । लिहिळी असे. ॥ ३२ ॥
लिहिलें शिवाच्या आखयानातें । लिहिळी शक्तिरूपें बहुतें । लिहिलें चतुर्दश
शुवनातें । कुसरीं रंगरचनें करुनी. ॥ ३३ ॥ सह विस्तार विचित्र । आणि
दशावतार । पवित्र लिहिले असती विचित्र । नाना रंगी. ॥ ३४ ॥ चरिया-
वरी फळस वर्तुळ । रत्नमुवर्णमय झळाळ । त्यांची फाति फांकतसे किरळ ।
नगरावरी. ॥ ३५ ॥ मठ मंडप दामोदरें । तेथें गुढिया तोरणें मखरें । चित्र-
विचित्र अंबरें । लाविलीं असती. ॥ ३६ ॥ ठायीं ठायीं लाविले आदर्श ।
तयांचा काय वर्णू प्रकाश । नाना रघुनाथाचे यश । दिवले
झांत. ॥ ३७ ॥ चित्रविचित्र वरवें । बाधले ठायीं ठायीं चादवे । अपूर्व चतु-
ष्कोणी निखे । कळाची शोभा. ॥ ३८ ॥ आणि लाविले घोंस मुक्ता-
फळचि । जैसें संमोहन नक्षत्राचें । देखतांचि युक्तीचे । पाग फिटती.
॥ ३९ ॥ स्तमावरी पुतळिया । हातीं घेठनी मंगळार्तया । ओनाळाविया रघु-
राया । येणें रूपें. ॥ ४० ॥ मदलसाजचित वैदर्भा । तेजेंकरुनि तेज
सूर्या । तळवट तो उंबे चौधर्या । रचिले विचित्र. ॥ ४१ ॥ हाट हाट-
पटिया चौबारे । ठायीं ठायीं व्यनसायी व्यवहारें । वेसले घ्यांचे निदर्शनें
हेर । संसारवेधा. ॥ ४२ ॥ याणी, बाणिज, सुसारी, । तेळी, ताबोळी,
कुलारी । चाटे, दलाळ, जोहरी । आणि नाणवटी. ॥ ४३ ॥ पाहावी,

खाती, जिनकर । शिपी, रंगारी, सुवर्णकार, । गंधवादी मनोहर ।
 बैसले असतो. ॥ ४४ ॥ रजक, -धार्मिक, घनगर, । गांधी,
 नापिक, वर्वर, । साळी, कोटी, कुंमार । आणिकही नाना खाती.
 ॥ ४५ ॥ ऐसे नगरनागरिक । पुण्यपरपण धार्मिक । आता मी सांगेन
 आणिक । ते ऐकावे. ॥ ४६ ॥ वेदपाठक विद्वांस । याज्ञिक,
 पुराणिक बहुवस । आणिक शास्त्रव्याख्याते, प्योतिप । जाणती
 वरवे. ॥ ४७ ॥ वैदिक विद्यापूर्ण । केले पुरते व्याही हान ।
 त्यांचे निदर्शने मरण । कदा न पाहिजे. ॥ ४८ ॥ गायक,
 वैष्णव, वयकार । नट नटने मनोहर । आणिक बंदोजन इतर । रघुनाथी
 अग्निनिष्ठ. ॥ ४९ ॥ ऐसे धर्मपरपण लोक । महापवित्र पुण्यश्लोक ।
 व्यस्तप्य करिती अनेक । पारं मजन रघुनाथाचे. ॥ ५० ॥
 तेथील हाचि व्यवसाय । जे सर्व मूर्ती मंगयद्राव । निरंतर
 रामकथा धाव । खावो नेदित काळ. ॥ ५१ ॥ पाहतां माजि
 त्रिमुक्ता । अनुपम्य अयोध्येची रचना । असो वर्णितां चतुरानना ।
 गौम्य पडिले. ॥ ५२ ॥ सप्त पुरी प्रथम । अयोध्या ऐसें जिथे नान
 विशेषु तेथे श्रीराम । जन्मला म्हणोनि. ॥ ५३ ॥ बोलिले वाराणसी क्षेत्र ।
 त्रिलोक्यामाजि पवित्र । परी मरणांती तारक प्रसन्नमन । उपदेशु होवे. ॥ ५४ ॥
 तेथे साक्षात् भरतारु । नांदतसे रघुदिष्ठकु । म्हणोनि समाग्याचा सौ
 लोळु । अयोध्येचा. ॥ ५५ ॥ मिथिलेचा राजा जनकु । निदेही एक पुण्य-
 श्लोळु । परी अयोध्येचा सफळ लोळु । तो आत्मनिष्ठ. ॥ ५६ ॥ तेथील
 लोकांचा रघुमु । तेथे लामु शेकदा श्रीरामु । जेथे तुटी तुटीनि गेला धमु ।
 सुरेचि संसारीचा. ॥ ५७ ॥ ऐसी सरयूतीरनगरी । जीवस्थनि ओवाळिजे
 अमरपुरी । जी स्मरणमात्रे निवारी । जन्ममरणाते. ॥ ५८ ॥ नगरी दुःखाचा
 नारी प्रवेशु । निरंतर परम संतोषु । सर्वदा शर्वादिवमु । स्मरण करिती
 रामाचे. ॥ ५९ ॥ श्रीरामरूपेक्षांचीनी । आणिक नाहींत्यांचा मनी । असो वर्णितां
 मोनी । पडली सोदा. ॥ ६० ॥ बोलिजे रघु रामाचे । ते त्यासिचि दडले
 साचे । ते बोलतां नये मनीचे । बळ सोढे. ॥ ६१ ॥ आतां रामरघु म्हणिजे
 केमे । तय फत्तोडे सावधान मानसे । युक्तीसाराचे कोयडो । सांगेन मी.
 ॥ ६२ ॥ तरी रामरघुनाची स्थिती ऐसी । तेथे दड हा बोलु छत्र-

चामरासी । बंधन तरी पुष्पांसी । गुणीकरुनि. ॥ ६३ ॥ मारु तरी
 सारिचा । मोहो तरी स्त्रीपुरुषाचा । पदबंध तरी कवित्वाचा । गद्यपद्ययुक्त.
 ॥ ६४ ॥ रक्षण तरी सत्वासी । जाचु तो कामक्रोधांसी । बाहिरी घालणें
 कीर्तीसी । ब्रह्माद्यापरतें. ॥ ६५ ॥ सुकालु तरी करतळामळ मोक्ष ।
 । तकाचें अत्यंत दुर्भिक्ष । सदाकळ वृक्ष । असती परोधरी.
 । ६६ ॥ कामधेनूचीं दुमणी । दामोदरे सप्त द्वादशखणी ।
 । गंगामाजि दुखणी । असतीचि ना. ॥ ६७ ॥ ठायीं ठायीं
 र्मशाळा । चित्रविचित्र सोज्जळा । उमउनी विश्वकर्मेन फळा ।
 । राखिली बहु. ॥ ६८ ॥ दोळतां नगराचा विस्तारु । भवता
 । वीफेर आवारु । चरिया रत्नखचिता तेणें दिनकरु । लोपोनि जाये.
 । ६९ ॥ द्वारमाथा कळस वर्तुळ । जायुनदाचे निखळ । रत्नविराजित
 । हीळ । फांकत नगरावरी. ॥ ७० ॥ आणीक पाटजोडाची शोभा ।
 । शाभे उच्च चुवित नभा । जे देखताचि उभा । तेथ न टफे कालु. ॥ ७१ ॥
 । नगरद्वारासमुख । गणेश क्षेत्रपाळ प्रमुख । शुभदायक देतसे सुख । नगर-
 । गतियांसी. ॥ ७२ ॥ नगरांभवतीं उद्यानें । शोभतीं घनें उपवनें ।
 । पुष्पवाटिका गहनें । विश्रान्तिस्थळे. ॥ ७३ ॥ जो कालु सर्गीतें नक्षी ।
 । तो अतिप्रयत्नें अयोध्येसि रक्षी । नाना श्वापदे आणि पक्षी । निरसग
 । कीडती. ॥ ७४ ॥ ठायीं ठायीं शिवाळ्ये । महाप्रासाद मण्डमये ।
 । माजि कांसिरी लिंगे जिये प्रिये । राघवासि. ॥ ७५ ॥ रामु तो परम
 । शांभु । म्हणौनि तेथ राहिला सदाशिवु । कां जे त्याचा जिवातिल जांवु ।
 । तो रामचहु. ॥ ७६ ॥ रामु जिवाचा जिवाळा । तेथे शिवु कैसा करु
 । वेगळा । आता असो तुझेया वचनमाळा । ते दोघे एकचि पैं. ॥ ७७ ॥
 । रू म्हणती हूं आक्षु । दुसरे स्वर्गीही अदृश्य । जैसा अळकाराचा भास ।
 । सुगर्ण दिसे ॥ ७८ ॥ नाना तरणीतेजें मृगजळ । का शुक्ती का रजतचि
 । केनळ । नाना रज्जुचि प्रबळ । सर्पाकार भासे. ॥ ७९ ॥ नाना जळ
 । तरंगाकारणें । कीं मृत्तिका घटप्रकारें । जैसा ततुचि पटविकारें । भासतु
 । दिसे. ॥ ८० ॥ तैसा प्रपंचाकार ब्रह्म । प्रपंचु म्हणजे दा भ्रम । अमेद
 । पाहतां नाम । उभयतां लटिकें. ॥ ८१ ॥ जैसे एके भितीवरी । रूपें
 । लिहिलीं नानापरों । पारि भितीची निर्धारि । जाणतेयासी. ॥ ८२ ॥

एका धान्याचे अपार । निफळति गानाप्रकार । तैमी एकी वस्तू चर-
 चर । निर्धारिती. ॥ ८३ ॥ असो या बोळांचा गाथा । बोलतां न निमे
 सर्पया । म्हणौनि जेणें चाळे रामकथा । तेंचि वखें. ॥ ८४ ॥
 तरी हें वर्णन नगराचें । नगर वेंही राघवाचें । श्रोते आक्षेपितां
 म्हणौनि त्याचें । मन धरुनि बोलेज्यो. ॥ ८५ ॥ असो ऐसीं श्रिय-
 स्थानकें । नगरप्रदेशीं अनेकें । आणि सरयूनदी वामतोदकें ।
 चाहाती असे. ॥ ८६ ॥ जिचें होतां दर्शन स्पर्शन । पतित हातीं पुण्य-
 पावन । केलेया स्नान आचमन । साधन मोक्षाचें. ॥ ८७ ॥ तीउं योगी
 सन्यासी । वानप्रस्थ ब्रह्मचारी सापसी । स्नानसध्या सारुनि नेमैमी ।
 रामपूजनीं बैसले. ॥ ८८ ॥ एक जपती स्तुतिस्तोत्रें । एक जपती मूळमंत्रें ।
 एक आनदीचो विचित्रें । ध्याने करिती. ॥ ८९ ॥ एकीं इतुकेही सारुनी ।
 वृत्तीचा लयो करुनी । निथळ राहिळे निरजनी । विद्यातिथ्यानी. ॥ ९० ॥
 एक अष्टांगयोगेंकरुनी । केश करिती वायुसाधनीं । पदचर्चें भेदुनि
 मूर्धी । दशन र्थें. ॥ ९१ ॥ तेथें अनुष्ठितध्यानेनादें । परम मुखें
 आनदें । कैवल्यादिकपदें । मळपठाती. ॥ ९२ ॥ एक कर्मकळापी तत्पर ।
 सावित्री धर्मकाल निरंतर । एक गावत्रीमंत्र अपार । जपत बैसले. ॥ ९३ ॥
 एक ज्ञोषिती आस्र जयो । करुनि मनाति निमग्नज्यो । तेथें सुपुत्रा-
 नाडी वापो । ऊर्ध्व होत असे. ॥ ९४ ॥ एक हटयोगेश्वर । फळें मूळें
 करुनि आहार । एक शुष्क पत्रें, निराहार । एक राहिळे. ॥ ९५ ॥
 एक सहज राजयोगी । दुरामहो नाही पढिले प्रसंगी । एक पुराणध्वजा-
 लापी । बैसले असती. ॥ ९६ ॥ एक करिती आत्मचर्चा । जो मतितार्थ
 उपनिषदाचा । एकाच्या बोलतां शिन्दीया वाचा । म्हणौनि मौनेसि राहिळे.
 ॥ ९७ ॥ यापरि रामागमन । चिंतित बैसले मुनिजन । तयाचें फळें अनु-
 धान । जें श्रीरामु आळा. ॥ ९८ ॥ असो ऐसें अवोध्यानगर । पवित्र आणि
 परिकर । तें शृंगारिकें मनोहर । सुमते, आणि शत्रुघ्न. ॥ ९९ ॥ इति
 श्रीपुढकाट भिवित्र । नगरवर्णन परम पवित्र । पुढें परितोत्रें रामचरित्र ।
 कृष्णदास मुद्रल म्हणे ॥ १०० ॥

प्रसंग सत्याहत्तराया.

ॐ श्रीरामसचिदानदाय नम । श्रीगुरुकाशिराजाय नम । नगर
 शृंगारुनि अपूर्व । सुमनु, शत्रुघ्न आणि सर्व । शीघ्र आले जेथ राम ।
 [हिले वानरोंसिं. ॥ १ ॥ “म्हणती जी रामा अवघारी । तुमची आज्ञा वदुनि
 शेरी । जाळाने शृंगारिली पुरी । अयोध्या राजधानी.” ॥ २ ॥ आइकोनि
 तयाचे वचन । सतोपलें रामाचें मन । नगरप्रवेशा व्यसधान । न लावार्हे
 आता. ॥ ३ ॥ इथे समर्थीचे मुहूर्त । उत्तमोत्तुमु अद्भुत । धाडोळिता
 अगचे या दिनात । ऐसें साधलें नाहीं. ॥ ४ ॥ ऐसें परितोनि श्रोता जनीं ।
 आक्षेपिलें मधुरा वचनां । हां निःश्या नामस्मरणेंकरुनी । कल्याणरूप
 सर्वदा. ॥ ५ ॥ तें रामप्यानामृत निघोट । घेतां जाणे एवु नीळकण्ठ ।
 भगनीसहित निनट । होळनि ठेळा. ॥ ६ ॥ मागुता कपिरूपें रट्ट ।
 सर्वदा बोलगे रामचट्ट । आणि ब्रह्मादिक ईड्ड । प्याती निरतर. ॥ ७ ॥
 धुनादिक नक्षत्रें । नवग्रह गाती स्तुतिस्तोत्रें । नारदु मनता वक्त्रें । स्मरण
 करितसे. ॥ ८ ॥ हाहा डुडु गण गधर्व । सिद्ध चारण सनकादिक सर्व ।
 सनकुमार अति अपूर्व । प्रमद गावतु जे. ॥ ९ ॥ आणीक वेदाध्याही
 श्रुती । पुराणें व्याकरणें स्मृती । आगम निगम सिद्धांती । प्रतिपाद जो.
 ॥ १० ॥ आणीक सहस्रमुखें शेष । बोलता न पुरे लक्षाशु । जिन्हा
 चिरुनि प्रासु । पायला बहुत. ॥ ११ ॥ असो तेंचि बोलिजे मुलग्र । जें
 श्रीरामचरणीं होइजे मग्न । जरी केलेया कोटि यज्ञ । तही दुर्लभ तें.
 ॥ १२ ॥ तोचि बोलिजे सुदिनु । जें वाचेसि ये रघुनन्दु । आणि
 रामचट्ट बळेंकरुनु । कल्याणरूप सर्वदा ॥ १३ ॥ तोचि बोलिजे
 सुदिनु । ज्याचे हृदयीं श्रीराघवु । तेथें मयाकुराचा उद्भवु । कदा उद्देवना.
 ॥ १४ ॥ तेंचि सद्विद्येचें फळ । जें रामचक्षीं होइजे निधळ । जेणें जन्म-
 मरणाचें मूळ । निःशेष हुटे. ॥ १५ ॥ ऐसी आरामचरणाची प्रशंसा ।
 जे अनुभवसिद्ध महेशा । आणी वाल्मीकिमुनिसा । वर्णिता शत कोटी
 ॥ १६ ॥ ऐसेया रामा भुवनपाळा । शुभ लाभ मुहूर्तयेळा । हे आइकी
 मन उताग्रिता । श्रोतेयाचा पृच्छेलागी. ॥ १७ ॥ आइकोनि वक्त
 प्रत्युत्तर । म्हणे “तुमचें या प्रश्नाचें एकैक क्षर । सकळ शास्त्रांचें”

पाकनिष्पत्ति जालेयावरी । स्थिरता दृढ शरीरी । उत्कंठा निवावयाची थोरी ।
 प्राणी विलंबु न साहे. ॥ ५८ ॥ जननी निजकायें असती । बाळक्रीडेसी
 स्थिरता । परि बोसगां रिचता । धीरु कैसा स्तनपानी ? ॥ ५९ ॥
 तैसे जी जनकजापती । वरुणें चतुर्दश जालीं असती । अत्यंत उत्कंठा
 आमच्या चित्ती । महाभिषेक पहावयामि. ” ॥ ६० ॥ यानंतरें जो श्रेष्ठ
 कसिष्ठ । ब्रह्मरूपि महापरिष्ठ । तो बोलता जाला स्पष्ट । अर्थ महागुहाचा.
 ॥ ६१ ॥ म्हणे “जी रामचद्रा अग्रवारी । परा, पथ्यती, मध्यमा, वैखरी ।
 शिष्या वेदधुती परी । निर्धारी अगम्य ॥ ६२ ॥ दृश्य, दर्शन, द्रष्टे-
 याचा । देखणा तू, हे सत्य नाचा । ऐसा विवाहु उपनिषदाचा । परम
 प्रसिद्ध. ॥ ६३ ॥ ऐसा अव्यक्त कथरु । तो नू मूर्तमत अगोचर ।
 नरोत्तम अगोचर । अपोध्यापुराचा. ॥ ६४ ॥ तरी शीघ्र हो महेंद्र ।
 सिंहासनीं दैसाव रामचद्र । तेणें आमुच्या सुखममुद्रा । भरितें तुवळें.”
 ॥ ६५ ॥ ऐसी वनिशाची वधने । आश्कोनि बोलिजे रघुनंदन । जैस
 द्रुहपतिराज्य महान्नयने । भस्तकीं वदिने ॥ ६६ ॥ म्हणे “सरस्वजन
 ललठित । राज्याभिषेकाचें आर्त । पहावया ददिन । सर्वांचे नयन जालें.
 ॥ ६७ ॥ तरी शुभचैनी कृपावळें । सिद्धि गेली कायें सकळें । आता
 अमरभेन शीघ्र काळें । आज्ञा बरू गस्तकी.” ॥ ६८ ॥ ऐसेनि समारम ।
 कल्याणरूप भगद्वारे । बैमिजे वेदेहीरह्ये । सिंहासनावरी. ॥ ६९ ॥
 ऋषिधरी केला महाभिषेक । त्रिनमुखी वेदघोड । ऐसियापरी सर्वेष्ट ।
 गज्या दैसला. ॥ ७० ॥ तें वाळी नाना याचकी । दानकोटी जाडिया
 मकळिका । ऐसिये परी रघुनाथका । होत पद्मभिषेक ॥ ७१ ॥
 विद्यावर, गवर्क, गायक, । नारद, मुंवर, सनकादिक, । यत्रविशेष
 गेलनि मकळिक । गायन आसमिलें. ॥ ७२ ॥ टायी टायी हरिकीर्तने ।
 आदरे पेरिते रघुनंदन, । नेणें वृष्णराचीं मने । मुखार्णवी हेडवत
 ॥ ७३ ॥ नामन गानि निजचरितें । पढती द्विज श्रुत स्तोत्रें । आणिकें
 नाना त्रिदासत्रे । आनंदे नाचताती. ॥ ७४ ॥ रंभा आदि कस्तुरि
 सुख नाथिका । उमेदी, निओत्तमा, भेनका । नृत्यांगना सकळिका । महा-
 नृत्य करिताती. ॥ ७५ ॥ एवढे वागडे नाचती । नामवारक सावडें गाती ।
 आनंदे गोदळे गोपळ चालती । दिविया दर्शनें घेऊनी. ॥ ७६ ॥ एकी

धेतलिया चिपळिया । एकी पिठिती टाळिया । पायीं बांधोनि घागरिया ।
 मुखीं नाम गाताती. ॥ ७७ ॥ ऐसे आपुलाळिया परी । कळा दाखविती
 कुसरीं । जयजयकारें भंवरीं । न्याहा उठिला थोरू. ॥ ७८ ॥ ऐसियापरी
 चतुर्दशे । दिवळीं कळापात्रांसी दानें । तेणें चतुर्दशे त्रिभुवनें । हें
 उचंबळलीं. ॥ ७९ ॥ पाठपरी सर्व कविजनीं । हातीं पुण्याजुळिया घेउनी ।
 जयजयकार म्हणीनी । आनंदें गर्जिल्ले. ॥ ८० ॥ अयोध्येचे सकळ
 लोक । धर्मपरायण पुण्यश्लोक । स्तवन करिताती अनेक । रघुत्तमरायाचें.
 ॥ ८१ ॥ उपरी समस्तांसी रघुवीरें । असंकेतें स्वकारें । पुरें म्हणीनि
 अत्यादरें । धारिता जाला. ॥ ८२ ॥ म्हणे “तुम्हीं सर्व जनीं । बैसावें
 आपुलां अधिकारस्यानीं ” । आइकौनि संतोष मनीं । जाला समस्तांसी.
 ॥ ८३ ॥ पाठपरी सेवकीं । परिमळद्रव्यें पुष्पीं अनेकीं । ललाटीं कस्तु-
 रिका निकीं । लाविली समस्तांसि. ॥ ८४ ॥ केसराचिया दिवोडिया ।
 मार्जा अक्षता मिरवळिया । उटी सर्वांगी धेतलिया । चंदनकर्पूरमिश्रित.
 ॥ ८५ ॥ शुभ्र नागरखंडें पणें । कर्पूरमिश्रित युक्त चूर्णें । पूगीकळें
 जोळिलीं चतुर्दशगुणें । अलंकारीं साजारेया सर्वांच्या वसु शोमतीं.
 ॥ ८६ ॥ आणिकें दिव्यावरें । समस्तांसि दिवळीं चिर । मग
 वसिष्ठादिकांसि आदरें । प्रार्थना केली. ॥ ८७ ॥ म्हणे “स्वामी श्रीगुरु-
 राजा । आम्हांसि रात्र्यामिवेकु जाइला वोजा । सर्व जीं केली तुमची पूजा ।
 ते फळलीं आजी. ॥ ८८ ॥ दशरथाचिये आज्ञेकरुनी । होतो चतुर्दश
 वर्यें धनीं । आता तुमचे आशीर्वाचनीं । सिंहासनीं बैसलों. ॥ ८९ ॥
 मातापिता विडनि उत्तीर्ण । परी राउळें प्रतिपालू केला पूर्ण । हें त्रैलोक्या
 कर्णोपकर्ण । ठाऊकें आहे. ॥ ९० ॥ आतां बोलिजे तो उपचार । लट-
 काचि बोलचा पसरू. परी सत्यव्रपालु श्रीगुरु । अनुभवसिद्ध. ” ॥ ९१ ॥
 ऐसे अनुवादे रामचंद्र । तेणें संतुष्टला मुनंद्द । जैसा मर्यादा उंचुनि समुद्र ।
 उचंबळला. ॥ ९२ ॥ अनुक्रमें ऋषीश्वर । संतोषले अपार । म्हणती
 “साचार । बोलिलेति राघवा. ॥ ९३ ॥ राया बोलिलेती जे बोल । ते सप्त
 पाताळांहुनि खोल । तरी हें बोलणें नगळ । नव्हे कांहीं. ॥ ९४ ॥ अनंत
 ब्रह्मणें तुम्हां उदरीं । तेथें पाताळबोलिवेची कोण परी ” । असो, ऐसी स्तुति
 ऋषीश्वरीं । समस्तां केली. ॥ ९५ ॥ स्तुति परिसौनि रघुवीरें ।

પુદ્ગલો ઘોડિજેતી સ્નેહદર્શરે । મળે “અસો યેને રપચારે । પુદે કાવ્ય
ધિત્ત દિને. ॥ ૯૬ ॥ આતાં સ્નાનસંધ્યા કમ્પની । તપર હોયારે દેવતા-
ધર્મો । નિયમેન સાસ્ત્રી । મેવેય કરે.” ॥ ૯૭ ॥ એસે રપુનાયે બોલિલે ।
યેર આજેસરિસે હઠિલે । નિયમેન સારિતે જાહે । નેમ આપુજાહે. ॥ ૯૮ ॥
સિદ્ધ હોઠનાં પંક્તિકાર । ચીરામુ આપણ સાર । તાટે વિસ્તારુનિ પરિકાર ।
સન્માનેં ઘેસહે. ॥ ૯૯ ॥ વાપરી આરોગણા જાલી । સાંબુલે દેહનિ આજ
કેલી । આતાં નિદ્રા કરિતે જાલી । વિપ્રાતિવેદ્યા, ॥ ૧૦૦ ॥ એસા રાગી
મેસડા રામરાયો । નિશાળા દિખટા ધાયો । જાઠા મેલોસ્પાતિ લગ્નયો ।
રામ રાજા મળીનિ. ॥ ૧ ॥ इति श्रीस्य रामायणी । वाल्मीकिवाग्मर्त्तार्च
खाणी । पुढें परिसावे विषयणी । कृष्णदास मुद्र मङ्गे. ॥ १०२ ॥

પ્રસંગ અદ્વયાદ્યત્તરાવા.

ॐ श्रीरामसविदानंदाय नमः । श्रीगुरुशिराजाय नमः ॥ प्रातःकाले
जातेपारो । खुलाजु निय नैम सारी । शिगर्चन करुनि करी । दाने
नानाविधे. ॥ १ ॥ दिधली गोसहवे बहुते । दिधली नानाराने अनर्ते ।
अलंकार नाता दिनाते । देता जाटा रावतु. ॥ २ ॥ वल्ले दिव्य विचित्रे ।
पदावरे अतिपवित्रे । दिधली नलिनपुष्पमेत्रे । उपा योग्य जैसी. ॥ ३ ॥
गज गुडारिछे शृंगारमदित । झुली विचित्रा मुक्ती विराजित । कर्णो चानरे
मिरवित । आणि पोंस मुक्ताफलांचे. ॥ ४ ॥ दंती जहली रत्नमूपणे ।
घातली घागरवेछे सुलक्षणें । घटाघोषु गावे तेणें । मृगोलु गर्जे. ॥ ५ ॥
ऐसें मदोन्मत्त गज लक्ष । देतां समर्थ रणदक्ष । जेणें उद्धरिछे उमयपक्ष ।
सूर्यवशीं जन्मोनी. ॥ ६ ॥ अथ पाछारिछे अनेक । देतां उदार रपुनापक ।
आ नाममात्रे मोक्षदायक । तेथे अशक्य काय ? ॥ ७ ॥ असो, ऐसा दान-
विधी । सपादुनी पूर्णबुद्धी । वज्राङ्कार छेदनि कृपानिधी । सिंहासनीं
बैमला. ॥ ८ ॥ मग आठपरी कपिताजे समस्त । नमस्कारुनि उभे
तटस्थ । जोडुनिपादेंद्वहस्त । विनंती करिते जाहळे. ॥ ९ ॥ वानर
मृगती “ जो राघव । आनदे भूगोल भरव्य अवघा । जैसे आळखेया

मववा । मयूरां भानंदु. ॥ १० ॥ हा दृष्टांत एकदेशी । बोलतां नये
तुळनेसी । तूं आत्मपूर्ण होसी । मर्व जनांचा.” ॥ ११ ॥ असो, बोलिजे तें
न्यून । बोलतां वेदांसि पडलें मौन । जिह्वा चिरोनि सहस्रप्रदन । हिंपुटा
जाला. ॥ १२ ॥ ऐसीं कर्पीचीं वचनें । ऐकोनि सतोषिजे रघुनंदन । मग
बोलिजे मधुरवचनें । समस्तां कर्पीप्रती. ॥ १३ ॥ म्हणे “ तुमचेनि उप-
कारणें । बांधलों अवतारें येणें । उत्तीर्णता पदार्थ जेणें । होवावया दि-
सत नाही. ॥ १४ ॥ तरी तुम्ही काया वाचा मनसा । धरिली नाही
कुटुंबाशा । बैरी संहाराया 'फासा' । घालुनी साह्य जालेली.”
॥ १५ ॥ ऐसें बोलतां रामचंद्रा । भरितें भरे कपिसुखसमुद्रा ।
क्षण एक धरुनि मौनमुद्रा । तटस्थ राहिले. ॥ १६ ॥ बाणें दाटलीं कंठी ।
जालीं अर्धोन्मीलित दृष्टी । तया मुखावरुनि कोटी । सर्व मुखांच्या ओवा-
ळिजे. ॥ १७ ॥ म्हणती “तुझिया चरणावेगळे । नव्हिजे कोणेही
कालें । परि गायावेष्टित आगळें । प्रारब्ध आमचें. ॥ १८ ॥ राउळाचिये
आज्ञेकरुनी । जाऊं आज्ञा मागोनी । ऐसें समस्ताच्या मनी । आहे जी
राघवा.” ॥ १९ ॥ सुमीवादिक कविजनी । विभीषणु मुख्य करुनी ।
प्रार्थिलें कर जोडुनी । रघुनायासि. ॥ २० ॥ “आतां स्वामी आज्ञा दीजे ।
राउलें स्वराज्यां सुखें राहिजे” । ऐसें बोलतां कापिराजें । रामु बंदता जाला.
॥ २१ ॥ म्हणे “अहो जी हें बरवें जालें । तुमचे साह्य सिद्धी गेलें ।
आतां आरोगणा साखुनी बहिलें । प्रयाण करावें.” ॥ २२ ॥ “हो जि” म्हणौनि
रघुपती । नित्यनेमु सारितीं लुपती । भोजना कारणें शीघ्रगती । सिद्ध
जाले. ॥ २३ ॥ विभीषण मुख्य सर्व । वसिष्ठादि मुनिवर्ग महानुमाथ ।
बंधुसहित राघव । आरोगणेंसि बैसले. ॥ २४ ॥ सुमित्रा, कौसल्या, कैकेयी
माता । पंतीं बैसलिया समस्ता । वाढितीं जालीं पतिव्रता । जनकतनया.
॥ २५ ॥ अजें नाना पर्यटो । स्वहस्तें ज्ञानकी वाढी । काये वर्णू तेथिची
गोडी । जे दुर्लक्ष त्रिदशां. ॥ २६ ॥ सकळ भोजनांचा अर्वा । दध्योदन
वाढिती । तक्रें स्वादिष्टें अतिप्रीती । आणि खवणशाखा. ॥ २७ ॥
पवित्र सरयूचें जळ । माजि मिश्रित सुपरिमळ । जें सेवितां केवळ ।
अमृताहुनि गोड. ॥ २८ ॥ याउपरी रघुवीरें । बोलिजे प्रीत्युत्तरें । म्हणे
“ज्यासि जें इच्छामतें आदरें । मागौनि घेइजे.” ॥ २९ ॥ येर

बोलतो मधुरां बोलो । “आजिचां भोजनीं कृतीं जाळी । पार टो अंते
 टलि । कांहीपूक स्वामीं ॥ ३० ॥ दहीमाताचिये इच्छेचीं तरी । राखितीं
 दादूनि अंतरी । वां जे पुढें कृष्णापतारी । धर्मा दिवडी पाहेजे ॥ ३१ ॥
 असो, ऐसी इच्छा कर्णाचा मनी । ठेवि याचि लागीनी । पुढें गोपायवेसो
 जन्मुनि । आर्त पूर्ण करणें ॥ ३२ ॥ असो, ऐसीं भोजनं जाळी । टपरी
 उत्तरापोषणें घेतली । टण्णोदकें सिद्ध होतीं केळी । सेवकजनीं, ॥ ३३ ॥
 आचवणें जाळीं समस्तांसी । शीतोदकें देती आचमनासी । वाउपरीं आर्थां
 मुक्तमुदसी । तुळसीदळे दिवलीं ॥ ३४ ॥ उपरीं पूर्णकळखंड ।
 समस्तां दिवडी उदंडे । एलादोडे स्वंगा जेणें तोंड । सुपांमळित
 जाळीं ॥ ३५ ॥ विदे उत्तमगर्णाचे शुभ ग्रह । पूर्णकळखूर कर्पूर-
 मिश्रित । मुक्तचूर्ण रंगा आणित । चौथा खंडारसार. ॥ ३६ ॥
 बखालंकार समस्तांसी । दिवडीं रुपार्थें कोणासी । कैसी ते सांगूं पो
 विस्तारेंसी । पृथक् पृथक् ॥ ३७ ॥ मुख्य किंकिधे मुकापिराड । जो
 गमस्तांचा आत्मजु । तवासी मुकुट तेजःपुंड । मस्तकीं घाली श्रीरामु.
 ॥ ३८ ॥ म्हणे “सुमीना तुझे उपकार । असाधारण अपार । बडेल
 आम्हांसी थोर । हेणे श्रणीं जाळीं ॥ ३९ ॥ तंव कपीडु म्हणे “रघू-
 चमा । तुमचेनि राग्य प्राप्त आम्हां । सिद्ध तुझा उपकार मेघश्यामा ।
 आम्हांसी जाळा ॥ ४० ॥ ऐसे परस्तरें श्रीनिर्ध्वक । बोलतां प्रेम अधिका-
 अधिक । उपरी श्रीरामें उभयहस्तक । सुमीपामस्तकीं ठेविळे ॥ ४१ ॥
 उपरी वानरें माथा चरणी । पुनर्दर्शन चापवाणी । होअर्षे हे इच्छा
 अतःकरणी । ठेवनि वातसे ॥ ४२ ॥ मज्य घाटुनि सर्वे समेती ।
 सुमीव निवे वानरेंसी । उपरी श्रीराम म्हणे “मानसी । स्मरण असो
 शर्वे ॥ ४३ ॥ मग अंगदकपी कर जोडुनी । सन्मुख उभा राहोनी ।
 बोलतां जाळा मधुरां वचनी । राधवाप्रति ॥ ४४ ॥ म्हणे “स्वामी
 तुमचेनि स्मरणें । जन्ममरणेंगळें होणें । तरी तुज विसरीनि माय
 मोगणें । मागुलें रीख ॥ ४५ ॥ तुज न विसरिजे हें सुख । सांडीनि
 विसरिजे हें दुःख । भोगान्या कोण मूर्ख । असेल आत्मघातकी ॥
 ॥ ४६ ॥ ऐसे अनुतापाचेंनि बोलें । गन रामाचे संतोखळें ।
 मग कर्णाचीं काडुनि कुंढलें । अंगदकर्णीं घाटलीं ॥ ४७ ॥

म्हणे "वाळिचेमा आत्मजा । बहु आलासी आमचेपा काजा । आतां
 स्थाना जावें वोजा । आमचें स्मरण करित." ॥४८॥ ऐसी रघुनाथु आज्ञा
 देतु । अष्टादश शतकोटी परिवारितु । सव्ये घालुनि वैदेहींकांतु । अंगद
 ीरू निघाला. ॥ ४९ ॥ यानंतरे ऋक्षाविपती । जांबुवंतु करी विनती ।
 म्हणे "स्वामी, तुम्ही बहूते रीती । सांमालु केला. ॥ ५० ॥ आतां तुम्ही
 आज्ञा वंदुनि शिरो । प्रयाण करू सपरिवारी" । रघुराजें तिये अवसरें ।
 वरंजीव पद दीधले. ॥ ५१ ॥ तेणें उचितें ऋक्षप्रभु । आनंदें पूर्ण
 रिल्या नमु । म्हणे "स्वामी, पुनर्दर्शनलाभु । दिधळ पाहिजे." ॥ ५२ ॥
 व उत्तर दे रामरावो । "पुढें द्वापारांतीं तुमचा भावो । असेल तो सिद्धी
 रावो । स्वर्मतकहरणीं." ॥ ५३ ॥ ऐसी श्रीरामाची प्रतिज्ञा । मानली
 नां वरंतासी संज्ञा । मग मस्तकीं वंदुनि आज्ञा । सव्ये घालुनि
 वाळिला. ॥ ५४ ॥ पुढें कुमुदनामा वानरू । सन्मुख होउनि तत्परू ।
 णें स्तविळा रघुवीरू । राजाधिराजु. ॥ ५५ ॥ स्तुति पारिसीनि
 तमु । जो अवाप्तसकलकामु । उचिता येऊनि उत्तमु । हाव दिधला
 कंठीचा. ॥ ५६ ॥ तेणें उचितेंकरुनी । आनंद न माये मगनी ।
 सर्वोत्तमासि सव्ये घालुनि । शत सहस्र कोटीसि निघे. ॥ ५७ ॥
 तंव विंध्याचळीं वास्तव्य व्याचें । रंमु ऐसें नाम त्याचें । तेणें स्तुति क-
 रुनि रामाचें । मन सतोपविलें. ॥ ५८ ॥ उचिता येऊनि रघुनाथकु ।
 दिला भाळींचा ठिळकु । माथा ठेऊनि अमय हस्तकु । आज्ञा देता
 जाहला. ॥ ५९ ॥ येरु हों उचंबळला । सव्ये घालुनि निघाला । सरिता
 परिवारु चालिला । त्रिदशकोटी. ॥ ६० ॥ याउपरी शरमु । तेणें स्त-
 विळा अपोध्याप्रभु । उचिता येऊनि कंठीचा कौस्तुभु । दिधला प्रेमं.
 ॥ ६१ ॥ तथा उचित आनदाचा सोहळा । तेणें मुखे भरिलें भूगोळा ।
 सर्व सहस्रनयसार्धदळा । निघे सव्ये घालुनि. ॥ ६२ ॥ विनत वानरू
 याउपरी । रघुरायाची स्तुति करी । म्हणे "परा पश्यंती मयमा वैखरी ।
 घोळतां पारुपल्या. ॥ ६३ ॥ तो लू अमूर्त मूर्तिमंतु । अव्यक्त जालासि
 व्यक्तु." । ऐसें बोळतां विनतु । तेणें राघव सतोपला. ॥ ६४ ॥ पदक काढुनि
 घातले कंठी । येरु सव्ये घालुनि वीरजेटी । सर्व वानर सहस्रकोटी, चालिले
 हरणे. ॥ ६५ ॥ क्रयतु करी अगाध वळी । श्रीरामासन्मुख वद्वाजळी ।

स्तवी परिसौनि ते काळी । श्रीरामु सतोपला ॥ ६६ ॥ बाहुमूषणें रत्न-
 विराजितें । कंपना सर्मापिठें सीताकति । येरु सव्य घाळुनि बहुत हेंपें ।
 साठी सहस्रशतेंसि निघाळा ॥ ६७ ॥ पुढें प्रमाधीनामा हरी । तेणें रामु
 स्तविळा स्तुत्युत्तरी । उचित दिघळें तिथे अयसरो । कंठसून कटीचे.
 ॥ ६८ ॥ उचितेनि हेंपें उचेंबळितु । सहस्र सतेंसि परियाखि । -
 सव्ये घालुनि मैथिलकांतु । बेगेंसि चाळिळा ॥ ६९ ॥ याउपरी गम्य-
 नामा ॥ तेणें स्तुती सतोपविळें रुमा । उचित दिघळें पूवगमा । उचरी
 कटीची ॥ ७० ॥ उचितें हर्षळा दोर । तेणें सव्ये घालुनि रघुवीर ।
 सप्तशतें पांत्पारु । समवेत निघाळा ॥ ७१ ॥ यानतरे वानर
 गजु । तेणें स्तविळा रघुराजु । त्या उचित दे आत्मजु । कांसल्येचा.
 ॥ ७२ ॥ ककण रत्नजडित । हातीचें काळुनि पारित । शतसहस्र कपी-
 समेत । सव्ये घालुनि निघाळा ॥ ७३ ॥ अक्ष यातीचा धूम्रनामा । तेणें
 स्तविळा परमात्मा । कठीच्या क्षुद्र घडिका उचमा । त्या दिघल्या धूनाति.
 ॥ ७४ ॥ यावरें सनादनु कपी । दीर्घ बळी दीर्घरूपी । तेणें स्तविळा
 दीर्घप्रतापी । दीर्घमक्ती कळुनि ॥ ७५ ॥ स्तुति आइकोनि अत्यत । तोडरु
 दिघळा उचित । येरु चाळीस कोटीसमेत । सव्ये घालुनि निघाळा ॥ ७६ ॥
 तम अयमु वानर वळयतु । कर जोडोनि स्तवन करितु । उचिता येऊनि
 सीताकांतु । वाकी देता जाहळा ॥ ७७ ॥ मुमुक्ष कपी यानतरे । स्तुति-
 अनुगदें जोडिलेनि कोरे । म्हणे “चाड नाहीं अळकारें । स्मरण देई चर-
 गाचे.” ॥ ७८ ॥ विचार पडला रघुनायका । मग उचित दिघळिया
 पादुका । येरें छालोनि मस्तका । सव्ये घालुनि निघाळा ॥ ७९ ॥
 दुर्मुखें याउपरी । स्तवुनि सतोपविळा राजगारी । उचित दिघळें जें करी ।
 होतें कमळ ॥ ८० ॥ उचित-न माये आनाशा । सव्ये घालुनि
 सर्व समेसी । पुनर्दर्शनलामु मानसी । कळुनि निघाळा ॥ ८१ ॥
 बंगद ऋषि याउपरी अनुवादे । “ब्रह्म ब्रह्म ऐसे वेदु वदे । तोचि तू इये
 मर्यादे । ब्रह्मादि स्तवू न शकती.” ॥ ८२ ॥ हे आपकीनिया श्रीरामु ।
 उचिता आळा पूर्णकामु । म्हणे “तुझा हा निश्चयो तरी श्रमु । न राहो
 ससारीचा” ॥ ८३ ॥ असो, ऐसा बंगद ऋषी । पावोनि ब्रह्मपदवीसी ।
 स्वेच्छा पृथ्वी ऐसी । सहज विचरो लागला ॥ ८४ ॥ याउपरी गम्य

जाळ बोलता । "स्वामी, तुझी पूर्णता । जाणावया योग्यता । न दिते भुवन-
यो. ॥८५॥ तेथ शक्ति आपुली काडसी । जाणावया तुझिये स्वर्हपासी" । हे
मै आपकोनि त्यासी । सगुणध्यान दिवळें. ॥८६॥ मस्तकी ठेऊनि स्वहस्तु ।
रं जाळ ध्यानस्थ । संव घालुनि काकुस्थ । डुळतु चाळिला. ॥८७॥ तळपन,
वड्डे पुंगमु । तेणें स्तविला श्रीराम । बीज मूळमंत्रु अगम्यु । न्यासपूर्वक
द्वला. ॥ ८८ ॥ जरनिष्टा देऊनि त्यासी । येरें सव्ये घालुनि रोमासी ।
उपनु निघालो वानरेंसी । निजस्थानाप्रति. ॥ ८९ ॥ पाउपरी कपि
डुळ । स्तवी विश्वकर्माचा बाळु । तेणें संतोपला कृपाळु । उचित देता
ताहला. ॥ ९० ॥ म्हणे शरीरव्यापारि वर्तावे । परि सुखी नाम असों
गवे । येरसि मानळें हे वरवें । उचित लाघळें. ॥ ९१ ॥ मग सेना
वेऊनि आपुली । स्वामीसि प्रदक्षिणा केळी । 'जय राम' हे बोली । बोलतु
निघाला. ॥ ९२ ॥ पाउपरें निळु करी स्तुति । तेणें आनदळा रघुपति ।
कटी होती मगवती । ते करी समर्पली. ॥ ९३ ॥ नग सव्ये घालुनि
निळें । सरिता चाळिला वानरदळें । बालतरे शीघ्र काळें । मुखेनु बोलता
जाला. ॥ ९४ ॥ म्हणे "स्वामिया जी अवचारी । परा, पश्यती, मध्यमा,
देखरी । शिष्या वाचा चारी । तेथे आमुची मुक्ति किती ? ॥ ९५ ॥
आतां बोलवपाकारणें । आधार असे एक गुणें । तूं कृपाळु मत्तोद्धरणें ।
अव्यक्त व्यक्ती आलासी." ॥ ९६ ॥ मत्ताऐसें वदे मुखेनु । तेणें संतोषे
सीतारमणु । म्हणे "तुज उचित पात्रया प्राणु । आणिक पदार्थु न दिते.
॥ ९७ ॥ तथापि थारें काहीएक । जे उपकार सर्वाहुनि अधिक । तुझेनि
दृष्टिमात्रे रोगी अनेक । आरोग्य होती. ॥ ९८ ॥ ऐसें वरद लाहोनी ।
आणिक निघाला सव्ये घालुनी । सरिसी वानराची वाहिनी । चाळिली
वेगें. ॥ ९९ ॥ इतकें जाळियामरी मंदु । करिता जाला अनुवादु ।
म्हणे "तुज वर्णिता वेदु । पारु पावला नाही. ॥ १०० ॥ तेथ आपुली
काय कथा । तुमची बोलवया समर्था । परी आपुलिपा सार्था— ।
कारणें बोलावे." ॥ १ ॥ ऐसें परितोनि राघवु । म्हणे "तुज उचिता
अर्पिजे जीवु । तरी हे तूं पावें ना अनुभवु । रगतमसुखाचा." ॥
२ ॥ ऐसें उचित श्रीरामें । मंदासी दिवळें पूर्णकामें ।
येरु सव्य घालुनि सप्रेमें । स्वसैन्येसी चाळिला. ॥ ३ ॥ उचिताचा जाला

होऊनि तटस्थ । चरणीं माया ठेविला. ॥ २२ ॥ “तुज विसरिजे हानि
 । री । निरंतर धावें हाचि आमु संसारो” । परिसौनि एही उत्तरी । संतोषे
 रामु. ॥ २३ ॥ रामें सस्तकीं ठेविला हातु । येरु सव्ये घालुनि अरुनि-
 कांतु । निषे आनंदघोषें गर्जतु । “जय जय राम” म्हणौनि. ॥ २४ ॥
 गङ्गा जाल्यापरी समस्तासी । श्रीरामु बोले हनुमंतासी । म्हणे “तुज वाचया
 चितासी । कांहीं दिसत नाही. ॥ २५ ॥ तरी, आतां तुज काय घावें ? ।
 शिचि होऊनि तुवां रहावें” । ऐसें, बोळिले राघवें । तें मानलें त्यासि. ॥ २६ ॥
 म्हणे “स्वामी जावें तुजपासौनी । ऐसें नव्हतें माझ्या मनीं । तैसेंचि तूं
 मदलासि वचनी । येणें परम सुख पावलों. ॥ २७ ॥ सामुरगृहा जावें
 देसी । वासना नसे बाले मानसी । पाहीवरी माता पिता आदरेसी ।
 राह्यानीति जैसी.” ॥ २८ ॥ ऐसें हनुमंतासि जालें । रामें चरणापारीं रा-
 खिलें । म्हणे “आतां न विसवें पाउलें । कवणिये काळी. ॥ २९ ॥ ऐसा
 हा दृढनिश्चयो । धरुनि असे अंजनीतनयो । तंव बोले जानकीप्रियो । हनु-
 मतासि. ॥ ३० ॥ म्हणे “अगा ये मादततनया । येणें निधपसि तू होई
 विजया । तरी आतां राहामें वृष्णवराया । आम्हांजवळी.” ॥ ३१ ॥ ऐसें
 बोळिल्यापरी । समा विसर्जुनि निजगृहाभीतरी । मंगल जगमन मागुनि
 शय्येवरी । जानकीसहित पट्टले. ॥ ३२ ॥ उपरी येरे दिवशीं उठोनी ।
 सकळ विधि संपादुनी । नग सिंहासनी बैसोनी । श्रीरामु राज्य करी ॥ ३३ ॥
 असो, ऐसें युद्धकांड परित्र । दाशरथीरामाचें चरित्र । हे मार्त अद्भुता विचित्र ।
 फलधुनी बहुत असे. ॥ ३४ ॥ सकळ कापना पुरतो । अंती सायुष्यामुक्ती ।
 होये वेकुंठप्राप्ती । भावपूर्वक आदरतो. ॥ ३५ ॥ जे वाल्मीकि कथिलें । त्यातु
 अतिप्राणोक्त योजिलें । कां जें गुतलें तें उगविलें । कथानुसधान ॥ ३६ ॥
 कचित् श्रोतेयांचा आशेष पदस्वरू । तो युक्तिवाद केवळ परिदाग्न । ऐमाही
 मंदेह उपजे योग्य । तरि क्षमा कांजे. ॥ ३७ ॥ हे वर्जितां रामकथा । कवणा
 अत समर्पता । समुद्र जुळी उपसिता । कवण दक्षु ? ॥ ३८ ॥ गगन कपटे
 गुपी । कां गणने प्रमाण सुखी । तरिची आकळी मझारुनी । रामचरित्र. ॥ ३९ ॥
 आतां असो हे बोलणे । दूषण भूषण न विचारणे । श्रोतो कृत कर्णे । भाव-
 गर्भोक्तासि ॥ ४० ॥ इति श्रीपुद्गंड रामायणी कथा । वार्म कवच नाशी
 नरपथा । समस्त जाडी शोभायी । कृष्णदामु मुद्रद म्हणे. ॥ ४१ ॥